

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

«МИРАС» УНИВЕРСИТЕТІ

«ЖОҒАРЫ МЕКТЕПТЕРДІҢ ҒЫЛЫМЫ 2021»

атты халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының

МАТЕРИАЛДАРЫ

МАТЕРИАЛЫ

международной научно-практической конференции

«НАУКА ВЫСШИХ ШКОЛ 2021»

II ТОМ

ШЫМКЕНТ – 2021

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

«МИРАС» УНИВЕРСИТЕТІ

«ЖОҒАРЫ МЕКТЕПТЕРДІҢ ҒЫЛЫМЫ 2021»

*атты халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының
МАТЕРИАЛДАРЫ*

МАТЕРИАЛЫ

международной научно-практической конференции

«НАУКА ВЫСШИХ ШКОЛ 2021»

II ТОМ

ШЫМКЕНТ – 2021

УДК 378:001
ББК 74.58
Ж68

Редакция алқасы (*редакционная коллегия*): М.Б. Мырзалиев, Е.Ю. Ан, А.Б-П. Даниярова, И.Ю.Хан, З.А. Есеркепова, А.В.Роговой, М.Ж.Кошкинбаева, Г.П.Коптаева, Д.Б.Ешенкулова, М.Т.Сулейменова, Ж.А. Жуматаева, Г.Н. Ташманова, Ж.Б. Садықбай, Т.С. Митрошенко.

«Жоғары мектептердің ғылымы 2021» атты халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының материалдары. - Шымкент: «Әлем» баспаханасы, 2021. - Т.2. -373б.

«Наука высших школ 2021» - Материалы международной научно-практической конференции. - Шымкент: типография «Әлем», 2021. – Т. 2.–373 с.

ISBN 978-9965-19-342-2

«Жоғары мектептердің ғылымы 2021» атты халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының материалдарында бизнес және басқару, туризм және қонақжайлылықты басқару, ақпараттық және телекоммуникациялық жүйелер, қоғамдық (әлеуметтік) ғылымдары, педагогика және психология, филология, дизайн және көркем еңбек, дене шынықтыру және спорт, жаратылыстану ғылымдары бағыттарының дамуы бойынша ғылыми еңбектер жарияланды.

В материалах международной научно-практической конференции «Наука высших школ 2021» опубликованы научные труды по развитию следующих направлений: бизнес и управление, туризм и управление гостеприимством, информационные и телекоммуникационные системы, общественные (социальные) науки, педагогика и психология, филология, дизайн и художественный труд, физическая культура и спорт, естественные науки.

УДК 378:001
ББК 74.58

ISBN 978-9965-19-342-2

© Университет «Мирас», 2021

ҚОҒАМДЫҚ (ӘЛЕУМЕТТІК) ҒЫЛЫМДАРЫ

ОБЩЕСТВЕННЫЕ (СОЦИАЛЬНЫЕ) НАУКИ

ӘОЖ 94 (574)

САЯСАТ ФИЛОСОФИЯСЫНДАҒЫ «АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМ» ФЕНОМЕНІ

Абдрасилова Г. З., Жуматаева Ж. А.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В статье проанализирован статус философии политики, ведающей методологией, ценностными основами и сущностью политической действительности, и категориями, относящимися к политике, политическим ценностям, и интеллектуальным предпосылкам политического анализа.

Рассмотрена историко-политическая этиология гражданского общества, признаки, основы и специфика процесса становления и отличие гражданского общества от государственных структур.

Статья ориентирует магистров и студентов, изучающих проблемы политической философии на современный инструментальный подход в понимании феномена гражданского общества.

The article analyzes the status of the philosophy of politics, which is responsible for the methodology, the value bases and the essence of political reality, and the categories related to politics, political values, and the intellectual prerequisites of political analysis.

The article considers the historical and political etiology of civil society, the signs, foundations and specifics of the process of formation and the difference between civil society and state structures.

The article focuses masters and students studying the problems of political philosophy on the modern instrumental approach in understanding the phenomenon of civil society.

Философияның құрамдас бөлігі болып табылатын Саясат философиясы - саяси теориялардың әдіснамалық, дүниетанымдық және құндылықтық негіздері мен саясаттың рухани өлшемдері мәселесімен айналысады. Саясат философиясының пәні үш құрамдас бөліктен тұрады:

1. саяси құндылықтар мен саяси моральды қоғамдық топтар мүддесі тұрғысынан бағалау;
2. саяси-философиялық білімдердің саяси негіздерін саралау;
3. саясатты танудың құралдары мен тәсілдерін талдап, саяси түсініктердің мәнін анықтау.

«Азаматтық қоғам» феномені Саясат философиясының елеулі категориясы. Бүгінгі күні «Азаматтық қоғам» әлеуметтік өмірдің негізіне айналды және әлеуметтану бағытындағы ғылымдардың орталық категориясы болып табылады. Саяси эволюция, экономикалық даму, мәдени трансформация — барлығы да азаматтық қоғамның атрибуттары деп саналады, ал, Азаматтық

қоғамның болу-болмау фактісі сол қоғамның озықтығының немесе жетілмегендігінің көрсеткіші ретінде қарастырылады.

Азаматтық қоғам идеясы антикалық полистің жемісі. Гректер үшін полис - адамдардың бірлесіп өмір сүруінің ең жетілген түрі және лайықты қоғамдық өмір, еркін адамдардың құқығын жүзеге асыра және қорғай алатын бірден-бір орта, деп танылды. Полис - азат азаматтардың құқықтары мен бостандықтарына кепіл болатын «қала-мемлекет» және біртұтас қоғамды қалыптастыратын материалдық-рухани құндылықтардың жиынтығы. «Полис» термині сонымен қатар «азаматтық қоғам» терминінің семантикасын да береді: «полис» ұғымы - «азаматтық қоғам» (Аристотельдің *κοινία politiku*, Цицеронның *societas civilis*) және «мемлекет» (*polis, civitas*) ұғымдарын беретін антикалық терминдерді біріктіреді. Сондықтан «полис» ұғымы «азаматтық қоғам» әрі «мемлекет» дегенді білдіреді.

Полистегі азаматтық қауымдастық өзін-өзі басқару институты ретінде биліктің сайланбалы органдарының болуын қажетсінеді, мысалы: афиналық ареопаг, римдік сенат. Аристотельдің қолданысындағы «азаматтық қоғам» заманауи «әлеуметтік мемлекет», «құқықтық мемлекет» терминдерімен мағыналас келеді. «Әділдік» ұғымы мемлекет туралы түсінікпен тығыз байланысты, өйткені әділдіктің өлшемі ретінде құқық - саяси қатынастың реттеуші нормасы [1].

Осылайша, антикалық полисте адамзат тарихындағы ең ұлы идеяның классикалық түсінігі пайда болды: олар - өзін азаматтық қауымдастықтың мүшесі және осыдан туындайтын құқық пен борыштың субъектісі ретінде түсіну; азаматтық жауапкершілікке, әлеуметтік тұтастыққа тиесілі екенін сезіну; тұлға үшін оның азаматтық қасиеттерін өзін басқа азаматтар тарапынан мойындалуының абсолюттік қажеттілігі; азаматтық игілікті жоғарғы өмірлік мәнге ие құндылық пен тұлғаның мақсаты ретінде бекіту. Азаматтылық - антикалық әлеуметтік ойдың негізгі моральдық саяси категориясы ғана емес, ол сонымен бірге универсалды өмірлік құндылық.

Жаңа Заманда қалыптаса бастаған ұлттық-мемлекеттік құрылымдардың саяси орталығы рөлін мемлекет атқарды. Бұл – маңызды құбылыс. Азаматтық қоғамдар да, осы, Жаңа Заманда туды. Мемлекет және азаматтық қоғамдар өз болмыстары мен мақсаттары жағынан бірін-бірі толықтырады. Цицеронның сөзімен айтқанда: «Халық — кездейсоқ жолмен біріккен адамдар тобы емес. Халық - құқықтар мен заңдар туралы өзара келісімі бар және сондай-ақ, өзара тиімділікке ұмтылатын адамдардың бірлестігі» («Республика»). Алайда, ондай өзара үйлесім - азаматтық қоғам озық дамыған кезде, ал мемлекет - заңды, құқықтық мәдениетке ие болғанда ғана іске асады.

Азаматтық қоғам ұғымы өзінің мәнін Жаңа Заманның рухани, идеялық дүмпулері барысында айқындады. XVII ғ. Г.Гроций, Т.Гоббс, Дж.Локк еңбектерінде көрініс тауып, өз дамуын Ж.Ж.Руссо, Ш.Монтескье, В.фон Гумбольд, И.Кант, Г.Гегель, К.Маркс пен Ф.Энгельс еңбектерінде жалғасын тапты. Олар «келісім теориясын» негізге алды. Келісім теориясы бойынша азаматтардың өз еріктерімен тағайындаған өкімет билігі ғана заңды және әділ.

Мемлекеттің пайда болуы туралы келісім теориясын жақтаушылар мемлекет азаматтық қоғамды өзіне бағындыруға әрдайым мүдделі болатынын түсінді. Абсолютті монархияны кейбіреулер әлемдегі ең бірден-бір, жалғыз басқару түрі деп түсінеді, бірақ ол азаматтық қоғаммен тең емес, сондықтан да ол азаматтық басқару формасы бола алмайды.

«Келісім теориясы» қоғамдық өмірдегі іс-әрекеттің саяси-құқықтық нормасы биліктің құдайдан берілгендігіне тойтарыс бере отырып халық құқығының саяси дербестікке ие екендігін дәлелдеді. Әрі, адамдар өздерінің құқықтарына сай үкімет орнату үшін бір-бірімен өзара келісімге түсетін, үкіметті жасақтаудағы бірден-бір құқық тәсіл және олар өмір сүре алатын бірден-бір негіз болды.

Алайда, қоғамдық келісім билік басындағылар мен бағыныштылардың арасында емес, азаматтардың өз арасында жасалады. Яғни, мемлекет келісімдегі тең серіктес емес және серіктес ретіндегі заңдық құқыққа ие емес. Келісімдік қатынастардың негізі ретінде тұлғаның табиғи құқығы алынады. Ал мемлекеттің құзырына талап ету, көндіру құралы ретіндегі арбитраждық төрелік міндет қана қалады [2].

Табиғи құқық концепциясын радикалды түрде сараптаған Дж.Локк болды. Дж.Локктың табиғи-құқықтық ой-пікірінің объектісі - өмірде азат және мүлктік қатынаста табиғи құқыққа ие индивид. Әрбір адам бастапқыдан еркін және өзінің келісімінсіз оны жердегі билікке ешкім бағынышты жағдайға қоя алмайды. Адамдардың табиғи жағдайы - «табиғат заңы аясындағы өзінің тұлғалығы мен мүлкіне қатынасты оның барынша азат, толық еркіндік жағдайы».

Еркіндік принципін түсінуде және ендіруде Локк жекеменшіктің субстанциясы ретінде еңбекті атайды. Табиғи мүліктерді адам өз еңбегімен ұштастыра отырып оны өзінің иелігіндегі меншікке айналдырады. Яғни, меншіктік қатынастың негізі - адамның еркін тұлға ретіндегі іс-әрекеті мен қызметі. Табиғат заңдары бәріне ортақ, бірдей берілсе де адам өз еңбегінің иесі ретінде өзі үшін жекеменшіктің негізін қалайды. Осы тұрғыда Локктың пікірінен мынадай бірқатар маңызды шешімдер туады:

1. «Табиғи құқық» теориясы жекеменшіктің субстанциясы мен шегі ретінде жеке еңбекті орталыққа қояды. Дәл осы жекеменшік құқық тұлғаның табиғи, ажырамас құқығы болып табылады және ол мүлктік қатынастың құқықтық легитимділігінің негізін қалайды.

2. Табиғи құқық тұлғалардың бірімен-бірі тең және экономикалық еркін субъектілер болатын қоғам орнатуды көздейді [3].

Локктың табиғи құқық түсіндірмесі бойынша - тұлға және еңбек басқаның меншігі бола алмайды. Егер қоғамдық ұйым осындай келеңсіз жағдайларға орын берсе, мұндай қоғам табиғи тәртіппен сәйкес емес. Демек, ондай қоғамда әлеуметтік қатынастардың құқықтық негізі жоқ. Яғни, ондай қоғам моральдық тұрғыда әділетсіз ғана емес, ол - заңға қайшы. Сондықтан да жекеменшікті еңбектен, ал еңбекті адамның өзінің субъектілігінен алшақтату –

экономикалық мәжбүр етудің универсалды тетігі – табиғи құқық нормасының өрескел бұзылғандығының көрсеткіші.

3. Қоғамның саяси-заңдық нормалары мен азаматтық-құқықтық заңдарының жағдайы жеке өзіндік таңдау еркіндігінің кепілдігі ретінде көрініп осы ретте мемлекеттік-саяси юрисдикцияның шекарасы болуы тиіс. Яғни ол еркіндікті мемлекеттің барлық түрдегі қысымынан қорғауға міндетті. «Билеуші тұлға азаматтық тыныштықты қамтамасыз етуі және бодандарының жекеменшігін қорғау үшін әрекет етуі және осыған қауіп төндіретін кез-келген жағдайға тосқауыл қоюға тиіс».

Локктың табиғи құқық концепциясының барлық негізгі үрдісі заңның, құқықты мемлекеттің, билік өкілеттілігінің келісімдік негізіне, заң шығарудың мақсаты ретіндегі тұлғаның құқығы мен еркіндігінің саяси-заңдық кепілдігіне балама жоқтығына келіп тіреледі. Локктың саяси-құқықтық ілімінің көптеген ойлары, ережелері өркениетті, демократиялық құқықтық сананың ажырымас бөлігіне айналды.

Ж.Ж. Руссо әрбір адам айнадағылармен қатынас барысында өз еркіндігін сақтап қалатын қоғамдық бірлестіктің мүмкін екендігін философиялық тұрғыда негіздеуді мақсат етті. Ол үшін келісім теориясына түзетулер енгізу қажет болды: келісімнің негізі - азаматтардың өмірі мен мүлкін қорғау кепілдігі. Келісім нәтижесі мемлекеттің қандай да болмасын құқығынан алшақтауға айырбасталмауы керек. Осы мақсаттың жүзеге асырылуын Руссо әділ қоғамдық құрылыстың басты ерекшелігімен байланыстырады: «бірлестіктің әрбір мүшесінің барлық құқығы мен тұтас қауымның пайдасына шешілуі тиіс, ал егер кімде-кім ортақ ерікке бағынудан бас тартса оны күш арқылы еркін болуға мәжбүр етіледі».

Тұлғаның абсолютті еркіндігін сипаттай отырып Руссо оны бағындырудың тұтас жүйесіне көшеді. Руссо пікірінше, әлеуметтік-саяси тұрғыдан, бас бостандығын, таңдау еркіндігін өзіне-өзі беретін немесе заң шығарушылыққа баршаның ортақ құқықтылығын сезінетін және іске асыратын халық – дербес те тәуелсіз. Белгілі бір әміршінің билеп-төстеуіне көнуге келісім берген халық суверен ретінде жоғалады, яғни ол халық болудан қалады. Сондықтан да өз заманындағы мемлекет пен азаматтық қоғамдағы адамның жағдайы адамның бастапқы табиғи бостандығы мен өз-өзімен жасаған келісімнің өңін ауыстырған формасы ретінде бағаланады.

Жекеменшік қатынасқа негізделген, яғни өзінің билігіне бағындыру мен бәрін өзінің меншігіне айналдыруға ұмтылған азаматтық қоғамда еркін адам болмайды: еркін болып туылған адам мұндай қоғамның әр бұрышында, барлық жерде құрсауда, өйткені ол өзімен-өзі араз. Одан шығу жолы - теңдік пен еркіндіктің жаңа саяси түрін ендіру. Оның негізі халық пен билеушінің келісімі емес. Халықтың өз-өзімен келісімі - «қоғамдық келісім». Осының нәтижесінде «саяси организм», «ұжымдық жан» пайда болады. Руссо билік өкілеттілігі бар билеушіні емес, сол өкілеттілікті беретін халықты осы сөзбен атайды.

Руссо теориясы бойынша Азаматтық қауымдастық пен Саяси организмде жоғарғы билікке қатынасын азамат пен мемлекет заңына бағынатын бодан -

өзінің негізі жағынан егіз ұғымдар. Азаматтық қоғам мен саяси құқық принципінің өзара қатынасының Руссоның ойының парадоксы мемлекеттің пайда болуының тарихи негізі ретіндегі қоғамдық келісім идеясына және табиғи құқықтың әлеуметті жұмылдырудағы құндылықты-нормативті бастамасына күмән келтіруге алып келеді.

Осылайша, Ж.Ж.Руссо және И.Канттың саяси-әлеуметтік трактаттарында «азаматтық қоғам», «саяси мемлекет» терминдері бірін-бірі толықтырушы ретінде қолданыла бастады. Жаңа Заман ойшылары азаматтық қоғам мен саяси қоғамды айқынырақ ажыратты. Антикалық «азамат», «азаматтық» атаулары олардың еңбектерінде жаңа мәнге ие болды. «Мемлекет» пен «азаматтық қоғам» арасына теңдік пен еркіндіктің тарихи белгілері қойылды. Мысалы, Н.Макиавелли, Г.Гоббс, т.б. этатистік позициядан «демократиялық қоғамдық ұйымдар - мемлекет» екенін тұжырымдап, азаматтық қоғамның болашағын мемлекетпен байланыстырды.

Азаматтық қоғам концепциясын және оның мемлекетпен өзара байланысын зерттеуде Гегельдің рөлі маңызды болды. Француздық, англосаксондық және немістің саяси ойшылдарының идеяларын жүйелеу негізінде Гегель азаматтық қоғамның - Орта ғасырлардан Жаңа Дәуірге дейінгі тарихи трансформациялану процесі - отбасыдан мемлекетке дейінгі диалектикалық қозғалыстың ерекше даму сатысын білдіретіндігі туралы тұжырым жасады.

Азаматтық қоғамның гегельдік тұжырымдамасындағы басты нәрсе не?

Гегель дамып келе жатқан буржуазиялық қоғамдағы құқықтық мемлекеттің негізін көре алды. Өз қоғамының, өз мемлекетінің мүдде-қызығушылығын жеке басының мүддесі ретінде ұғынған тұлға сол қоғамның еркін азаматына айналатынын тұжырымдады.

Гегель «азаматтық қоғам» деп атаған қоғам - негізгі сипаттамалары бойынша жекеменшіктік қоғам еді. Діни, нәсілдік, саяси және басқа да айырмашылықтарына қарамастан, Азаматтық қоғам нарықтық экономикаға байланысты, оны маркстік мағынада «капиталистік» деп атауға болады.

Мемлекет пен азаматтық қоғам екі қарама-қайшы бірақ тең дәрежеде қажетті бөліктер және әрқайсысы адам қатынасының жеке әлемін құрайды. Мемлекеттің негізінде билік ету, азаматтық қоғамның негізінде еркіндік жатыр. Егер мемлекет бірлікке ұмтылса, азаматтық қоғам көптүрлілікке ұмтылады, өйткені еркіндік кез-келген сыртқы қысымның жоғын білдіреді және өз қалауымен әрекет етуді көрсетеді. Дегенмен мұндай кез-келген еркін құқықтың дәлелі бола алмайды. Еркін құқық азаматтық тәртіпте заң үстемдік құрғанда ғана ие бола алады, өйткені құқықтың өзі еркіндікті ортақ заң негізінде өзара шектеу болып табылады. Азаматтық қоғамның қалыптасуы, Гегель бойынша, буржуазиялық мемлекеттің және өзін дербес тұлға ретінде түсінетін құқық пен еркіндікке ие, сонымен қатар қоғам алдындағы моральдық тағы басқа да жауапкершілікті түсінетін азаматтың пайда болуымен байланысты. «Азамат ұғымының негізінде еркіндік принципі бар, өйткені тек еркін адам ғана азамат ретінде құқық пен міндеттеме ала алады».

Біртұтастықты құрай отырып және мемлекет құрамына бірлестіктердің мүшесі ретінде, азаматтар өзара көптүрлі экономикалық, адамгершілік тағы басқа қатынастардан тұратын жеке, дербес индивидтер ретінде қала береді. Осы қатынастардың бірлігі мемлекеттен бөлек ерекше байланысты құрайды. Егер мемлекет - тұтастықтан келіп шықса, азаматтық қоғам жеке адамдардың арасындағы өзара әрекеттен келіп шығады. Бұл қатынастар саяси қатынастардан мүлдем бөлек. Жоғарғы тұтастық ретіндегі мемлекетке бағына отырып адам бір мезгілде өзінің жеке өмірін өзі анықтайтын еркін адам ретіндегі құқығынан айырылмайды. Ол басқа адамдармен қатынасқа түседі және соның негізінде ортақ байланыс пайда болады. Ортақ саяси билікке бағынатын және жеке құқық нормаларымен басқарылатын осы жеке қатынастардың бірлігі азаматтық қоғамды құрайды [4].

Азаматтық қоғам - азаматтық құқықтармен реттелетін және саяси мемлекетке тікелей тәуелді емес жеке тұлғалар, таптар, топтар және институттар кешені.

XVII-XVIII ғасырларда «Азаматтық қоғам» ұғымының құрамына «өзін-өзі басқаратын мемлекеттік емес ұйымдар», «ассоциациялар», «адам құқығы», «қоғамдық келісім», «азаматтардың мүдделерін жүзеге асырушы» деген сипаттар мен функциялар енді.

XVIII ғасырдың аяғында XIX ғасырдың алғашқы жартысында қоғамтанушыларды «азаматтық қоғам - мемлекетке қарсы күш» деген мәселе қызықтыра бастады.

Азаматтық қоғам идеясы, әсіресе, Кеңестер Одағы ыдырағаннан кейін нақты сұраныстарға ие болуда. Азаматтық қоғамды дамыту бағдарламалары жасалып, бейінді институттар құрылып, осы саладағы зерттеулерге гранттар бөлінуде.

Азаматтық қоғам — онда болып жатқан процестер мен қатынастардың басты әрекет етуші тұлғасы мен субъектісі ретінде өз қажеттіліктерінің, мүдделері мен құндылықтарының барлық жүйесімен бірге адам болып табылатын қоғам [5].

Қоғам демократиялық дамудың белгілі бір сатысында ғана азаматтық болады және елдің экономикалық, саяси дамуына, халықтың әл-ауқатының, мәдениеті мен сана-сезімінің өсу шамасына қарай қалыптасады. Азаматтық қоғамның қалыптасуы мен демократияның дамуы өзара тығыз байланысты: азаматтық қоғам неғұрлым дамыған болса, мемлекет соғұрлым демократиялы болады.

Азаматтық қоғамды дамытудың алғышарты - алуан түрлі меншік түрлеріне қарамастан, азаматтарда экономикалық дербестіктің пайда болуы мен адами жеке тұлға мәртебесінің артуы.

Қоғам - саналы адамдардың ерікті түрде бірігіп өмір сүруі. Бұл бірігудің негізгі себебі адамдардың ортақ мүдделілігі. Мүддесіз бірігу мүмкін емес. Мүдде екі түрлі болады: жеке адамның мүддесі және қоғамның мүддесі. Қоғам осы екі мүдде-мақсатты біріктіріп, дамытып отырады. Сол арқылы жеке адамның қолынан келмейтін, әлі жетпейтін істерді атқаруға мүмкіндік туды.

Құқықтық мемлекет және демократия - азаматтық қоғамның саяси іргетасы. Олар жеке тұлғаның барлық құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз ету, қоғамда тұрақтылық, қауіпсіздік, әділеттілік және ынтымақтастық жағдайын құру үшін қажет.

Азаматтық қоғам - мемлекеттік құрылымнан тыс қалыптасатын әлеуметтік-экономикалық және мәдени-рухани қоғамдық қатынастардың жиынтығы. Азаматтық қоғамда азаматтардың табиғи және азаматтық құқықтарында үзіліс болмайды, уақыты шектелмейді.

Қазақстанда азаматтық қоғамның толық қалыптасуы үшін — мемлекеттік дербестік, ашықтық, жариялылық және мейлінше мемлекеттендірілген кеңестік күйден шығу жетіспейді.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Саяси түсіндірме сөздік. – Алматы, 2007. [ISBN 9965-32-491-3](#)
2. Аристотель. Политика.С-380./Утченко С.Л. Политические учения Древнего Рима (Ш-Ів. д.н.э.).М.:Наука. 1977.С.27.
3. Цицерон. Диалоги. -М., 1966. С.24./Утченко С.Л. Политические учения Древнего Рима (Ш-Ів. д.н.э.).М.:Наука. 1977.С.27.
4. Азаматтық қоғам түсінігінің генезисі. Оқу ...kazaksha.info > [kurskyjumystar https://kitaphana.kz/refkaz/212-zan/2971-azammattik-kogam.html](https://kitaphana.kz/refkaz/212-zan/2971-azammattik-kogam.html)
5. Кант И. Идея всеобщей истории во всемирно-гражданском плане. -М., 1994. Т.1

УДК 342

ОРГАНИЗАЦИЯ И ТАКТИЧЕСКАЯ, ПРАВОВАЯ ОСНОВЫ И ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ ПО ПРЕДУПРЕЖДЕНИЮ ПРЕСТУПНОСТИ

Абдуллаев А. Х. - магистрант
Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Мақалада қазіргі заманғы қылмыстық саясаттың басым бағыты ретінде қылмыстың алдын алуға байланысты мәселелер қарастырылады, ІІО қылмысының алдын алу жүйесінің ретроспективасына талдау жүргізіледі, құқық қорғау қызметіндегі алдын алу жұмыстарының маңыздылығы туралы қорытынды негізделеді.

The article deals with issues related to the prevention of crime as a priority direction of the modern criminal policy of the state, analyzes the retrospective of the crime prevention system of the Department of Internal Affairs, justifies the conclusion about the importance of preventive work in law enforcement.

Противодействие преступности-очень актуальная и болезненная тема для современного государства. С каждым годом уровень преступности растет, что связано с негативным отношением граждан к правоохранительным органам и их обвинениями в бездействии. Отрицательной стороной является то, что современная преступность имеет более сложные формы. Растет число организованных преступных группировок и специальных убийств видных предпринимателей государства. Преступные группировки проникают в крупные сектора экономики, нанося огромный материальный ущерб государству [1].

Республика Казахстан вступила в новую эру, характеризующуюся кардинальными общественно-формационными изменениями, глубокой перестройкой экономических, политических, организационных основ государственной и общественной жизни.

Продолжающееся благоприятное состояние экономических преобразований в стране, стабильная работа производственного сектора в нефтегазовой отрасли стали основными факторами повышения благосостояния населения регионов Казахстана, которые до недавнего времени характеризовались низким социально-экономическим уровнем.

Вместе с тем, предпринимаемых мер по обеспечению законности и правопорядка, борьбе с преступностью в Республике Казахстан недостаточно. Не обеспечиваются надлежащее противодействие организованной преступности, коррупции и наркобизнесу, эффективное пресечение экономических преступлений.

Диалектика становления прогрессивного правового демократического государства и гражданского общества предъявляет особые требования к системе государственной власти, системе безопасности, правоохранительным органам, в том числе оперативным подразделениям органов внутренних дел, находящимся на переднем крае борьбы с преступностью, поскольку только высокоорганизованная правоохранительная система может противостоять растущей и высокоорганизованной преступности [2].

Необходимость преодоления кризисных явлений, усиления борьбы с преступностью, обеспечения общественной безопасности предъявляет особые требования к деятельности правоохранительных органов и, в первую очередь, оперативных подразделений органов внутренних дел.

Исторический опыт показывает, что формирование правоохранительных структур в системе органов внутренних дел предопределяется не только состоянием правопорядка, но и происходящими социально-экономическими изменениями развития государства во внутренней и внешней политике.

Сложившаяся в стране преступная ситуация характеризуется повышением уровня организованной преступности, ее мобильностью и вооруженностью, а также совершением преступлений, имеющих не только большой общественный, но и политический резонанс.

Организованная преступность продолжает оказывать негативное влияние на все сферы жизни государства и общества, сдерживает социально-экономические изменения в стране и подрывает ее международный авторитет [3].

Указанные негативные процессы в правоохранительной сфере в той или иной степени связаны с недостатками в организации деятельности оперативных подразделений органов внутренних дел. Одной из причин сложившейся ситуации является то, что управление их оперативно-служебной деятельностью не соответствует реалиям сегодняшнего дня.

Значительная часть руководителей оперативных подразделений органов внутренних дел в организации деятельности вверенных им подразделений руководствуется не научными достижениями в области организации и

управления органами внутренних дел, а методикой и навыками, которые оказались полезными в совершенно иной криминогенной ситуации и на сегодняшний день устарели.

Часто стихийные, локальные, недостаточно научно обоснованные изменения задач и функций, организационно-структурных структур и государств не могли и не могли дать значимых, особенно кардинальных, движений в их деятельности [4].

Из сказанного следует, что прослеживается причинно-следственная связь роста совершенных и нераскрытых преступлений, которые неразрывно связаны не только с процессом формирования демократического государства в целом, но и со структурными изменениями в системе органов внутренних дел за последние десять лет. Это во многом влияет на качество деятельности оперативных подразделений, где им приходится отвлекаться на выполнение несвойственных им функций.

Обеспечение эффективной борьбы с преступностью связано с организацией работы и осуществлением функций таких общественных структур, как профессиональные органы, способные выполнять задачи.

Органы внутренних дел Республики Казахстан являются правоохранительным органом, предназначенным для защиты жизни, здоровья, прав и свобод человека и гражданина, интересов общества и государства от противоправных посягательств, охраны общественного порядка и обеспечения общественной безопасности.

Среди факторов, определяющих эффективность деятельности органов внутренних дел по обеспечению безопасности личности, общественной безопасности, общественного порядка, защиты прав, свобод и законных интересов граждан, а также реализации других функций, возложенных на органы внутренних дел, вопросы управления и организации деятельности органов внутренних дел занимают одно из первых мест.

Все вышеприведенные доводы необходимости реформирования системы оперативных подразделений органов внутренних дел свидетельствуют о том, что процесс становления и развития правоохранительной системы Казахстана в новых условиях действительно актуализирован.

Но вместе с тем обращает на себя внимание тот факт, что при проведении реформ в системе органов внутренних дел, в частности оперативных подразделений, практически не учитываются такие важные элементы организации оперативно-розыскной деятельности, как состояние и анализ оперативной обстановки в обслуживаемом регионе (социально-экономические, географические, демографические условия, состояние преступности, имеющиеся наличные силы и средства) и, наконец, профессионально-образовательный уровень руководителей среднего звена. К сожалению, в настоящее время эти важные положения до сих пор не включены в нормативные акты МВД Республики Казахстан.

В целях дальнейшего реформирования деятельности оперативных подразделений органов внутренних дел с методологической и научно-практической точки зрения необходимо учитывать положение о том, что в

современных условиях реформирование оперативных подразделений системы МВД Республики Казахстан в целом должно быть ориентировано на опережающую их адаптацию к кардинально изменившейся оперативной обстановке. Без этого вся очередная реорганизация оперативных подразделений органов внутренних дел сводится лишь к решению задачи выживания, а сама система вынуждена отстать от темпов и характера общественного развития, потребностей государства и общества в сфере борьбы с преступностью [5].

Следовательно, с одной стороны, несмотря на сложность социально-политической, экономической и криминогенной обстановки в Казахстане, система органов внутренних дел сохраняет свою целостность, являясь одним из эффективных инструментов государственной политики в правоохранительной сфере.

Но, с другой стороны, без кардинальных внутренних реформ система органов внутренних дел Казахстана не способна эффективно выполнять возложенные на нее функции, обеспечивать безопасность населения, предупреждение и раскрытие преступлений, общественный порядок и безопасность, тем более успешно реализовывать общегосударственную функцию социального обслуживания населения.

Развитие системы МВД Республики Казахстан предусматривает повышение эффективности управления органами внутренних дел путем поиска внутренних резервов, поэтапного приведения организационно-штатной структуры в соответствие с изменившимися социальными условиями. Кроме того, важным направлением совершенствования управленческой деятельности можно назвать качественное улучшение информационно-аналитической работы. Однако, несмотря на принятые меры, этому участку работы уделяется недостаточное внимание: не всегда обеспечивается своевременный сбор и анализ информации о процессах и явлениях, влияющих на состояние, уровень и динамику преступности, выработка на этой основе управленческих решений.

Аналитическая работа в органах внутренних дел-особый вид творческой, познавательной деятельности научно-исследовательского характера, осуществляемой практическими органами с целью обеспечения выработки оптимальных управленческих решений. Его содержание направлено на своевременное выявление возникающих проблем (противоречий, несоответствий) и их правильную оценку, выдвижение гипотез, определение целей и четко выполняемых задач, выбор наиболее целесообразных путей и средств их решения, поиск ответов на вопросы, возникающие в процессе организации оперативно-служебной деятельности. Иными словами, основное содержание аналитической работы связано с обеспечением аналитического обоснования путей и средств решения соответствующих задач.

Таким образом, аналитическое обеспечение управления - это постоянная исследовательская деятельность (функция органа управления), включающая, с одной стороны, информацию о состоянии преступности и общественного порядка, широкий спектр организационных мер и методических приемов, применяемых для изучения и оценки результатов практической деятельности по выполнению возложенных задач, а с другой стороны, формулирование

выводов на этой основе. предложения по улучшению работы органов внутренних дел.

Основное содержание деятельности органов внутренних дел - защита жизни, здоровья, прав и свобод граждан, противодействие преступности, охрана общественного порядка, собственности, обеспечение общественной безопасности, оказание ряда государственных услуг. Но именно организационная деятельность является обязательным условием достижения правозащитных целей и эффективного решения оперативно-служебных задач, стоящих перед органами внутренних дел.

Организационная функция наряду с ресурсно-обеспечивающими функциями непосредственно входит в повседневную деятельность руководителя органа, подразделения на всех уровнях системы МВД РК, является главным содержанием его деятельности.

Основы организационно-управленческой деятельности закреплены в нормативных правовых актах, в том числе в виде полномочий, относящихся к конкретной должности. В то же время управленческая деятельность – это творческий процесс, который часто требует нестандартного подхода от руководителей и сотрудников аппарата управления, он невозможен без творческого, аналитического мышления, позволяющего оперативно и адекватно реагировать на бурное развитие внутренних дел и вне системы органов внутренних дел.

Список использованной литературы

1. Жекебаев У.С. К вопросу о преемственности в уголовном праве // Құқық және мемлекет //Право и государство. - 2013. - №3. - С. 43-47.
2. Правовые и организационные основы управленческой деятельности в органах внутренних дел : учебное пособие / [И. Ю. Захватов и др.]. – М. : Академия управления МВД России, 2019. – 56 с
3. Кумышева М.К., Кодзокова Л.А. Правовые основы деятельности ОВД при проведении массовых мероприятий // Теория и практика общественного развития. 2014. № 16. С. 151–153.
2. Предупреждение преступлений и административных правонарушений органами внутренних дел : учеб. пособие / С.И. Иванова [и др.]. Тюмень, 2012. С. 7–9.
4. Криминология: учебное пособие / Н. В. Ахмедшина. — Томск, 2015
5. Закон Республики Казахстан от 23 апреля 2014 года № 199-V «Об органах внутренних дел Республики Казахстан» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 02.01.2021 г.)

УДК 574.(98)

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ТАЯУ ШЫҒЫС ЕЛДЕРІМЕН ДИПЛОМАТИЯСЫНЫҢ ТАРИХЫ

Абдухаймов Е.Ф.

«Мирас» Университеті, Шымкент қ, Қазақстан

Развитие Казахстаном отношений со странами Ближнего Востока будет способствовать поддержанию сбалансированности внешней политики Казахстана, усилению многосторонних стратегических направлений казахстанской дипломатии, таких как Азия, Ближний Восток, мусульманские страны, Африка и др.

Kazakhstan's development of relations with the countries of the Middle East will contribute to maintaining a balanced foreign policy of Kazakhstan, strengthening the multilateral strategic directions of Kazakhstan's diplomacy, such as Asia, the Middle East, Muslim countries, Africa, etc.

Қазақстанның Таяу Шығыс елдерімен қатынастарды дамытуы Қазақстан сыртқы саясатының теңдестірілуін қолдауға, Қазақстан дипломатиясының Азия, Таяу Шығыс, мұсылман елдері, Африка т.б. сияқты толып жатқан стратегиялық бағыттарын күшейтуге жәрдемдеседі. Өңірде болып жатқан үрдістерде ірі және ықпалды өңірлік күштер болып табылатын мемлекеттер ерекше орын алады. Қазақстанның Сауд Арабиясы Корольдігімен (САК) ынтымақтастығын дамытудың қарышты сипаты таяудағы келешекте оның стратегиялық әріптес деңгейіне шығуына мүмкіндік береді. Сондай-ақ қол қойылған келісімдерге негізделген өзара іс-қимылдардың ынтымақтастық сатысына өткені, ал тұрақты байланыстардың - өзара іс-қимылды тікелей жүзеге асыратын ведомстволар мен ұйымдардың құзыреті саласына өтуі Қазақстан мен Сауд Арабиясы қатынастарындағы принципті жаңа сәт болып табылады. Екі ел арасындағы өзара тиімді ынтымақтастықтың негізі Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың 1994 жылы Сауд Арабиясына барған ресми сапары, сондай-ақ САК премьер-министрінің екінші орынбасары, Қорғаныс және авиация министрі, САК Бас инспекторы бекзада Сұлтан бен Әбдел Әзиздің 2000 жылы Қазақстанға келген сапары барысында қаланды. Қазақстан Республикасы Президентінің Сауд Арабиясына екінші ресми сапары екі елдің басшылары арасындағы достық қатынастарды одан әрі нығайтуға жәрдемдесті, бұл сапар 2004 жылғы 2-6 наурыз кезеңінде екі қасиетті орынның Сақтаушысы король Фахд бен Әбдел Әзиздің шақыруымен болды. Сапар барысында Қазақстан мемлекетінің басшысы мұрагер бекзада Абдалла бен Әбдел Әзизге екі мемлекет арасындағы жан-жақты байланыстарды дамытуға косқан жеке үлесі үшін 1-дәрежелі «Достық» орденін тапсырды. Екі мемлекеттің негізгі халықаралық және өңірлік проблемалар бойынша, атап айтқанда, Таяу Шығыстағы жағдайды реттеу, Ирак пен Ауғанстанды соғыстан кейінгі сауықтыру, халықаралық лаңкестікке қарсы күрес және өңірлік қауіпсіздікті нығайту проблемалары бойынша ұстанымдарының ұқсастығын атап өту ләзім. Қазақстан мен Сауд Арабиясы ЮНЕСКО-ның түрлі органдарына мүшелікке кандидатураларды ұйымның бас конференциясының 2003 жылғы қазанда болған 32-сессияның жұмысы кезінде өзара қолдады [1].

Әр-Рияд Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың 2003 жылғы қыркүйекте Астана қаласында Әлемдік және дәстүрлі діндер жетекшілерінің бірінші съезін шақыру жөніндегі бастамасын қолдады. Съезге Дүниежүзілік ислам лигасының бас хатшысы Абдалла бен Әбдел Мухсин ат-Түркидің және САК-тің юстиция министрі Абдалла Әл аш-Шейхтің қатысуы Қазақстан бастамасын ислам әлемінің салиқалы қоллауына айналды. Саяси өзара түсіністіктің қол жеткізілген деңгейі сауда-экономикалық келісім екі жақты ынтымақтастықты тереңдету үшін берік негіз жасайды. Сауд Арабиясы Астана қаласының құрылысына белсенді қаржылық көмек көрсетуде, республиканың әлеуметтік-экономикалық дамуының жобаларын жүзеге

асыруға бірқатар гранттар мен жеңілдікті несие берді. Астана қаласында кардиологиялық орталықтың құрылысына екінші грант іске асырылды, ол САК премьер-министрінің екінші орынбасары, Қорғаныс және авиация министрі бекзада Сұлтан бен Әбдел Әзиздің шешімімен бөлінді. ҚР Парламенті Сенаты ғимараты құрылысына бөлінген Сауд гранты игерілуде. 2004 жылғы қазанда бекзада Сұлтан бен Әбдел Әзиз Петропавл қаласындағы Орталық мешітті тұрғызуға 2 миллион АҚШ доллары мөлшерінде қаржы бөлді. Қазақстан Республикасының САК-пен мәдени-гуманитарлық саладағы өзара қатынастары қарышты қарқынмен дамып келеді. Тараптар білім беру, қоршаған ортаны қорғау және спорт саласындағы байланыстарды одан әрі дамыту үшін күш-жігер жұмсауда. Қазақстан Республикасы мен САК арасындағы рухани саладағы ынтымақтастық Қазақстаннан зиярат етушілер үшін жыл сайын қажылықты ұйымдастыру мәселелерін, сондай-ақ Сауд тарабынан көрсетілген жәрдеммен Қазақстанда мешіттер салуды қамтиды. Жыл сайын 1500-2000 қазақстандық зиярат жасайды.

Қазақстан Таяу Шығыстағы жетекші елдердің бірі Египет Араб Республикасымен дәстүрлі достық өзара қатынастарға зор мән береді. Қазақстан Египет байланыстарының ұлғаю және тереңдеу үрдісі бар. Екі ел арасындағы саяси және ішінара - сауда-экономикалық саладағы сындарлы ынтымақтастық арта түсуде, оның толық өріс алуына ЕАР-дағы күрделі ішкі экономикалық жағдай, сондай-ақ көлік проблемалары кедергі жасап отыр. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың 1993 жылғы ақпанда ЕАР-ға барған алғашқы ресми сапары Қазақстан-Египет қатынастарының тарихындағы аса маңызды оқиғаға айналды, ол өзара ынтымақтастықтың барлық қырлары бойынша өзара іс-қимылдың сипатын айқындап берді. Түрлі кезеңдерде Каир қаласына ресми және жұмыс бабындағы сапармен Қазақстан Республикасы Парламенті Сенатының Төрағасы, сыртқы істер министрлері, мәдениет, ақпарат және қоғамдық келісім министрі, ауыл шаруашылық министрі, жастар істері, туризм және спорт министрі, индустрия және сауда министрі, Қазақстан Республикасының басқа да ресми өкілдері болды. Египет тарабынан Қазақстанға уақып істері жөніндегі; жоспарлау және халықаралық ынтымақтастық; жабдықтау және ішкі сауда министрлері; сыртқы істер жөніндегі мемлекеттік министр және түрлі деңгейдегі басқа да делегациялар келді. Екі елдің сыртқы саяси идаралары арасында төрт рет саяси кеңестер беру өткізілді. Қазақстан мен Египет арасындағы саяси, экономикалық және мәдени гуманитарлық салалардағы қатынастар өте сәтті даму үстінде. Астана мен Каир өздерінің халықаралық аренадағы ұстанымдарын ұдайы өзара үйлестіріп тұрады, бір-бірінің сыртқы саяси және ішкі саяси бағытына қолдау білдіреді. Атап айтқанда, ЕАР Қазақстан Республикасының Азиядағы өзара іс-қимыл және сенім шаралары жөніндегі кеңесті, Әлемдік және дәстүрлі діндер жетекшілерінің съезін шақыру жөніндегі бастамасын қолдады, Қазақстан өз кезегінде Каирдің Таяу Шығыста жаппай қырып-жоятын қарудан азат аймақ құру, лаңкестік бойынша халықаралық конференция өткізу жөніндегі т.б. бастамаларын қуаттады [2].

Қазақстан бидайын Египет нарығына жеткізу екі жақ пысықтап отырған ірі сауда-экономикалық жобалардың бірі болып табылады. Сонымен бірге фармацевтика, озық технологиялар, халық тұтынатын тауарларды өзара жеткізу салаларындағы ынтымақтастық, банк саласындағы өзара іс-қимыл т.б. келешегі зор жобалар санатына жатады. Мәдени-гуманитарлық байланыстар екі жақты ынтымақтастықтың неғұрлым дамыған бағыты болып табылады, мұның өзі екі халықтың тарихи, рухани және мәдени жақындығынан туындаған. Екі елдің аумағындағы түрлі мәдени іс-шараларға шығармашылық ұжымдардың өзара қатысуы тұрақты сипат алды. 2001 жылғы карашада Қазақстан мәдениетінің Египеттегі күндері өткізілді. ТМД елдерімен ынтымақтастық қорының желісі бойынша ЕАР СІМ жанында Қазақстанның дипломатия, туризм, журналистика, ауыл шаруашылығы, банк ісі, құқық қорғау және сот органдары саласындағы 1000-нан астам маманы тәлімдемеден өтті. Қазақ халқының даңқты перзенті және Египет пен Сирияның XIII ғасырдағы аса көрнекті әміршісі Бейбарыс сұлтанның тарихи мұрасы тақырыбы екі елдің мәдени өзара іс-қимылында ерекше орын алады. ЕАР үкіметінің Қазақстан халқына тартуы ретінде Алматы қаласында салынған "Нұр-Мүбәрак" Ислам мәдени университеті білім беру саласындағы ерекше жоба болып табылады, ол Қазақстан студенттерінің шетелге шықпай-ақ білікті теологиялық білім алуына мүмкіндік береді. Екі жақты қатынастарда Қазақстан мен Египет өңірлері арасындағы байланыстарды жолға қоюға елеулі мән беріліп отыр, мұның өзі екі ел арасындағы сауда-экономикалық ынтымақтастықты жандандыруға жәрдемдеседі. Астана қаласы мен Каир қаласы, Алматы мен Александрия қалалары, Жамбыл облысы мен ЕАР-дың Шығыс провинциялары арасында бауырластық байланыстар орнатылды.

Қазақстанның Біріккен Араб Әмірлігімен, Катармен, Оманмен, Кувейтпен, Бахрейнмен ынтымақтастығы ойдағыдай даму үстінде. Тараптардың әріптестік байланыстарды ұлғайтуға деген өзара ұмтылысы байқалуда. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың Әбу-Дабиге 1998, 2000, 2004 және 2005 жылдардағы ресми сапарлары, сондай-ақ Әбу-Дабидің мұрагер бекзадасы шейх Халифа бен Заид Әл Нахаянның Қазақстанға 2002 жылғы жауап сапары нәтижесінде Қазақстан мен БАӘ арасындағы қатынастардың берік іргетасы қаланды. 2006 жылғы ақпанда Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың Біріккен Араб Әмірлігіне сапары болды. Оның барысында тараптар Қазақстан Республикасы мен БАӘ-нің Іс-қимылдар жоспарына қол қойды. Бірқатар маңызды халықаралық және өңірлік проблемалар бойынша екі ел ұстанымдарының сәйкес келуі халықаралық аренадағы өзара іс-қимылдарды тереңдету үшін негіз жасады. БАӘ басшылығы Қазақстанның Азиядағы өзара іс-қимыл және сенім шаралары бойынша кеңесті шақыру жөніндегі бастамасые қолдады, Қазақстан Республикасының ТМД-мен ШЫҰ шеңберіндегі рөлін оң бағалап отыр.

2004 жылғы желтоқсанда Әбу-Дабидің қаласында бірлескен Үкіметаралық комиссиясының (ҰАК) бірінші отырысы болды. Сауда, туризм, ауыл шаруашылығы, Әмірліктің инвестициясын Қазақстанға тарту, мұнай саласында

тәжірибе алмасу және байланыстар орнату салаларындағы, сондай-ақ қауіпсіздік, құқық қорғау органдары және консулдық мәселелері бойынша ынтымақтастықты дамыту туралы уағдаластықтар ҰАК жұмысының неғұрлым маңызды қорытындылары болып табылады. Қазақстан тәуелсіздігінің 10 жылдығына байланысты Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаев 2002 жылы шейх Халифа бен Заид Әл Нахаянды 1-дәрежелі «Достық» орденімен марапаттады [3].

Қазақстанның Катармен екі жақты қатынастары қарқынды дамып келеді. 1998 жылғы сәуірде Сыртқы істер министрі Шейх Хамад әл Тани бастаған Катар делегациясы Алматы қаласында ресми сапармен болды. Келіссөздердің қорытындылары бойынша Қазақстан мен Катар Сыртқы саясат ведомстволары арасындағы кеңес беру туралы хаттамаға және Өзара түсіністік туралы меморандумға қол қойылды. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың 1998 жылғы мамырда Катарға ресми сапармен баруының екі жақты ынтымақтастықты дамытуда маңызы зор болды. Сапар шеңберінде сауда-экономикалық ынтымақтастық туралы, жоғары деңгейдегі бірлескен комиссия құру туралы, екі елдің сауда-өнеркәсіптік палаталары арасындағы ынтымақтастық туралы, Қазақстан-Катар кәсіпкерлері кеңесін құру туралы келісімдерге қол қойылды. Сондай-ақ сапар шеңберінде мұнай, газ, сауда алмасу т.б. сияқты салалардағы өзара тиімді ынтымақтастықты кеңейту туралы уағдаластыққа қол жеткізілді. 1999 жылғы сәуірде Астана қаласына Катар әмірі шейх Хамад бен Халифа Әл Тани ресми сапармен келді, оның барысында тараптар Бірлескен мазмұндамаға қол қойды. Катардың Астана қаласында Сұлтан Бейбарыс атындағы Ислам-мәдени орталығын салуға грант бөлуі туралы уағдаластыққа қол жеткізілді, оның құрылысы 2005 жылы аяқталды және "Нұр-Астана" Ислам-мәдени орталығы болып қайта аталды. Бүгінгі таңда мұндай мекеме Орталық Азиядағы ең ірі мекеме болып табылады.

Қазақстан Республикасы мен Оман Сұлтандығы арасындағы дипломатиялық қатынастар 1992 жылғы 27 сәуірде орнатылды. 1992 жылғы маусымда Қазақстан Республикасы Оман Сұлтандығы арасында Каспий теңізінен Қара теңізге дейін мұнай құбырын салу жөніндегі консорциум құру туралы (Каспий құбыр желісі консорциумы - ККЖ) үкіметаралық келісімге қол қойылды. 1996 жылғы 27 сәуірде тараптар ККЖ-ны қайта құру туралы хаттамаға, 1993 жылғы сәуірде «Атырау облысында геологиялық барлау және мұнай өндіруді бөлісу туралы» келісімге қол қойды. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың 1997 жылғы қыркүйекте Оманға барған алғашқы ресми сапары Қазақстан-Оман қатынастарындағы маңызды оқиға болды.

Оман Сұлтандығы Қазақстанмен үкіметтік деңгейдегі нақты жобалар бойынша ынтымақтастық орнатқан және Қазақстан Республикасының стратегиялық маңызы бар жобаларын асыру үшін несие берген алғашқы мемлекеттердің бірі болып табылады. 1992 жылғы қаңтарда Оман үкіметі Қазақстанға мұнай мен газ өндіруді жетілдіру саласындағы жобалар үшін 100 миллион АҚШ доллары мөлшерінде инвестициялық несие берді. 1992 жылғы

желтоқсанда 30 миллион доллар сомасында үлестік несие бөлінді. 1998 жылы Маскат Қазақстанға жаңа Астана қаласы үшін 10 миллион АҚШ доллары мөлшерінде бірінші болып тегін қаржылық көмек берді. Бұл қаражат бірқатар нысандар салу үшін пайдаланылды. Олардың ең бастысы «Салтанат сарайы» еді. 2005 жылғы желтоқсанда Мұнай министрі М.әл-Румхидің Астанаға сапары барысында Қазақстан Республикасының үкіметі мен Оман Сұлтандығының үкіметі арасында "Інжу-маржан" құрылымында өнімді бөлісу туралы келісімге (ӨБК) қол қойылды. 2002 жылы Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаев сұлтан Кабус бен Саидты 1-дәрежелі "Достық" орденімен марапаттады.

1997 жылғы қыркүйекте Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаев Кувейт мемлекетіне алғашқы ресми сапармен барды. 1997 жылғы 18 қыркүйектен 1 қазанға дейін Қазақстанда Кувейт Араб экономикалық даму қорының (КАЭДҚ) делегациясы болды. 1999 жылғы 30 қарашада Қазақстан Республикасының үкіметі мен КАЭДҚ арасында үкіметтің жаңа ғимаратының құрылысына арналған грантты пайдалану жөніндегі келісімге қол қойылды.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Курмангузин С.А. 45лет на дипломатической службе. А., 2003, 224-б.
2. Назарбаев Н.Ә. Қазақстанның Егемен мемлекет ретіндегі қалыптасу стратегиясы.
3. Ташенов Б. Евразийство в этнокультурной истории Казахстана. А., 2000, 206-б.

ӘОЖ 347.1(574)

АЗАМАТТЫҚ ҚҰҚЫҚТАРДЫ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ ЖӘНЕ АЗАМАТТЫҚ - ҚҰҚЫҚТЫҚ МІНДЕТТЕМЕЛЕРДІ ОРЫНДАУ ТҰЖЫРЫМДАМАСЫ МЕН ӘДІСТЕРІ

Абылова К.А.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В этой статье рассматривается реализация прав граждан, а также их прав. Равенство граждан перед законом предоставляет реальные возможности для реализации и защиты гражданских прав и законных интересов.

This article considers the realization of civil rights, as well as their rights. Equality of the citizen before the law provides real opportunities for the implementation and protection of civil rights and legitimate interests.

Азаматтық құқықтарды жүзеге асыруға және міндеттерді орындауға нақты мүмкіндік беру - бұл мемлекеттің құқықтық саясатын жүзеге асырудың өзекті бағыттарының бірі. Осы саладағы құқықтық саясат - бұл Қазақстан Республикасының Конституциясына және ұлттық құқықтық доктринасына негізделген, мемлекеттік және муниципалдық органдардың азаматтық құқықтар мен құқықтарды жүзеге асыру мен қорғаудың тиімді механизмін қалыптастыру үшін жүйелі, дәйекті және тұрақты қызметіне негізделген заңнамалық тұрғыдан бекітілген міндеттерді орындау. Оның мақсаты - жүйелі түрде ұйымдастырылған заңдық құралдардың көмегімен субъективті азаматтық

құқықтар мен заңды мүдделерді жүзеге асыру мен қорғаудың нақты мүмкіндігін қамтамасыз ету, осы қатынастарды құқықтық реттеудің ажырамас жүйесін құру. Оның үстіне, егер объективті (позитивті) азаматтық құқық - бұл заңды түрде тең, мүліктік және ұйымдық жағынан бөлек субъектілер арасындағы мүліктік және жеке мүліктік емес қатынастарды реттейтін нормалар жүйесі болса, онда субъективті азаматтық құқық белгілі бір уәкілетті тұлғаның мүмкін болатын мінез-құлқының түрі мен өлшемін көрсетеді.

Субъективті азаматтық заңға сәйкес келеді, сонымен қатар объективті қажеттілікпен субъективті азаматтық борыш құқықтық қатынастардың мазмұнына кіреді. Міндет міндетті тұлғаның тиісті мінез-құлқының түрі мен өлшемін білдіреді. Тараптардың субъективтік құқықтары мен міндеттері өзара байланысты ғана емес, сонымен бірге бір-біріне өзара шартты. Сонымен, егер сатушы тауарға төлемді толық көлемде және белгіленген мерзімде талап етуге құқылы болса, онда сатып алушы бұл әрекеттерді орындауға және оларды тиісті тәртіпте жүзеге асыруға міндетті [1].

Субъективтік құқық құқығы бар адамға қажетті нәтижеге (жақсылыққа) жету үшін белгілі бір заңды мінез-құлықты таңдау мүмкіндігін ұсынады, яғни «тек заңмен бекітілген, әлеуетті мүмкіндік». Осы мүмкіндіктер іске асырылған сәттен бастап – нақты іс-әрекеттерді орындау - субъективтік заңды жүзеге асыру басталады (пайда болады). Демек, субъективтік құқықтарды жүзеге асыру және міндеттерді орындау дегеніміз - бұл құқық қатынастары тараптарының белгілі бір мінез-құлық мүмкіндігі мен қажеттілігін шындыққа айналдыру арқылы жүзеге асыру.

Дәстүр бойынша, азаматтық құқық ғылымында «азаматтық құқықтарды жүзеге асыру» ұғымы заңда немесе келісімде өз құқығын өз қалауы бойынша пайдалану мүмкіндіктерін жүзеге асыру ретінде анықталады. Яғни, оны жүзеге асыру деп уәкілетті тұлғаның өзіне тиесілі субъективті азаматтық құқықтың мазмұнын құрайтын мүмкіндіктерді жүзеге асыруы түсініледі [2].

Алайда, бүгінде құқық жүйесінің «ауыртпалықтарының» бірі - құқықтарды жүзеге асыру мен міндеттемелерді орындаудың тиімді кепілдіктері. Кепілдік принципін іргелі қағидат деңгейіне дейін көтере отырып, доктрина іске асыру механизмін ұйымдастырудың осындай құралдары мен әдістерінің жүйесін қалыптастыруға ықпал етеді, онда заңды мақсатқа жету сөзсіз нәтижеге айналады. Қазақстан Республикасының заң ғылымдарының жетістіктеріне, сот практикасы материалдарына, азаматтар мен заңды тұлғаларға тиесілі құқықтарды олардың көмегімен иеліктен шығарудың құқықтық табиғаты туралы қазіргі заманғы ғылыми түсінікке негізделген тұжырымдама іске асыру, сондай-ақ міндеттерді орындау; азаматтық құқық бұзушылықтың құқықтық табиғатын анықтауға байланысты теориялық және практикалық мәселелерді анықтау, тұжырымдау және шешу; сот практикасы материалдары негізінде азаматтық құқықтарды қорғау институтының мәнін ашу.

Азаматтар құқықтық қатынастардың қатысушылары ретінде субъективті құқықтарға ие және оларды жүзеге асыруға құқылы, яғни кез-келген субъективтік құқық субъектісінің қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін жүзеге

асырылуы мүмкін. Азаматтық құқықтар конституциялық құқықтардың бөлігі болып табылады, сондықтан азаматтардың конституциялық құқықтары мен бостандықтары тең және олардың заң алдында азаматтық құқығы толық қолданылады деген конституциялық ереже. Құқықтарды жүзеге асыруға кепілдік берудің ерекше түрі міндеттеменің тиісті түрде орындалуы деп танылуы керек. Міндеттемені орындау тиісті құқықты жүзеге асыруға әкеп соқтыратындықтан, заңды түрде оның уақтылы және дұрыс орындалуына назар аудару қажет [3].

Кепілдіктердің жекелеген түрлерін көптеген мамандар сәтті зерттеген, бірақ кепілдендірілген құқықтар мен міндеттемелерді орындау доктринасын қалыптастырудың осы кезеңінде бұл мәселені кешенді түрде шешу қажеттілігі айқын. Біздің ойымызша, құқықтарды жүзеге асырудың және міндеттемелерді орындаудың ең маңызды шарты құқықтық жүйенің жеке элементтерін реформалау емес, қолайлы құқықтық ортаны құру болып табылады. Бұл доктриналық негізді - құқықтарды жүзеге асыру және міндеттемелерді орындау қағидаларын, жекелеген құқықтық институттарды, құқықтарды жүзеге асыру механизмі мен заңға тән міндеттерді орындау механизмін, құқықтарды қорғаудың нысандары мен әдістерін қамтитын күрделі құқықтық құбылыс.

Сонымен, қолайлы құқықтық орта дегеніміз - бұл субъективті құқықтарды жүзеге асыруға және міндеттерді орындауға оң әсер ететін және азаматтық айналымды ынталандыратын жүйелік құқықтық байланыстардың оңтайлы жағдайы (шарттар мен заңдық құралдар жиынтығы). ондықтан, аталған факторлардан басқа, сот жұмысының сапасына тікелей тәуелді болатын заңды адекватты түсіндіру, сондай-ақ субъективті азаматтық құқықтарды қорғаудың тиімді тетіктері кепілдік берудің маңызды негізі болып табылады. Сонымен, кепілдендірілген іске асыру қағидасы дегеніміз - бұл құқықтарды жүзеге асыру және міндеттемелерді орындау үшін экономикалық, құқықтық, материалдық, ұйымдастырушылық кепілдіктерге қол жеткізуге бағытталған шараларды іздеу, оның ішінде барлық кедергілерді жою.

Азаматтар, құқықтық қатынастарға қатысушылар субъективтік құқықтарға ие және оларды жүзеге асыруға құқылы, яғни кез-келген субъективтік құқық субъектісінің қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін жүзеге асырылуы мүмкін. Азаматтық құқықтар конституциялық құқықтардың бөлігі болып табылады, сондықтан азаматтардың конституциялық құқықтары мен бостандықтары тең және заң алдындағы теңдік азаматтардың құқықтарына толық сәйкес келеді. Ешкімді құқықтармен шектеуге болмайды, бірақ ешкім басқалардан артық құқықтарға ие бола алмайды.

Алайда абсолютті меншік бостандығы болуы мүмкін емес, өйткені мемлекет пен қоғамда да еркіндік бар. Жеке тұлғаның көп мөлшердегі құқықтарға ие болу үшін абсолютті еркіндікке ұмтылуы осы құқықтардың теріс пайдаланылуына әкеледі. Сондықтан құқықты адамның іс жүзінде жүзеге асыруы үшін заңдармен кепілдендірілген құқықтар мен бостандықтарға кейбір шектеулер бар [4].

Кез-келген субъективтік құқық, субъектінің мүмкін болатын мінез-құлқының өлшемі ретінде, оның мазмұны және оны жүзеге асыру сипаты

бойынша белгілі бір шекараларға ие. Бұл шекаралар кейбір әрекеттерді жасаудың субъективті құқығының басқа әрекетке таралмайтындығына назар аударуға мүмкіндік береді. Субъективті азаматтық құқықтарды жүзеге асыру бостандығының кепілдіктерін қамтамасыз ететін құқықтық нормалар, осы бостандықты мақсатсыз пайдалану мүмкіндігін шектейтін нормалар бар. Заңнама азаматтық құқықтарды жүзеге асырудың кейбір шектеулерін белгілейді, дегенмен бұл тізім азаматтық құқықтарды жүзеге асырудың әлеуметтік жағымсыз тәсілдерінің, құралдары мен мақсаттарының барлық мүмкін көріністерін түгелдей алмайды, оны нарықтық қатынастардың дамуы мен пайда болуына байланысты толықтыруға болады.

Жоғарыда айтылғандармен қатар, қалыпты азаматтық айналым субъектілер үшін белгілі бір азаматтық құқықтарды мойындауды ғана емес, сонымен бірге олардың сенімді құқықтық қорғалуын қамтамасыз етеді. Бұзылған құқықтардың азаматтық қорғанысы дегеніміз - бұл құқықты қалпына келтіруге, бұзылған мүддені өтеуге, заңның орындалуына немесе заңдылық пен тәртіпті қамтамасыз етуге кедергі келтіретін заңсыз әрекеттердің алдын алуға бағытталған нормалардың қорғаушы әсері. Заң шығарушы қорғаудың үш түрін бөледі: сот, әкімшілік, өзін-өзі қорғау [5].

Жалпы, азаматтық құқықтарды жүзеге асыру және міндеттерді орындау институтын зерттеу бүгінгі күні бұл тақырыптың нашар зерттелгендігін көрсетті, бұл ғалымдар арасында көптеген пікірталастар мен проблемалар тудырады. Қалыптасқан жағдай мақала жазуыма үлкен перспективалар ашады және осы жұмыста қолға алынған мәселелерді шешуге тырысады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

- 1.Төлеуғалиев Ғ.И. ҚР азаматтық құқығы. Жалпы бөлім. Академиялық курс. 2000ж.
- 2.Алимбаева Г. Возмещение морального вреда, возникшего из деликта //Гражданское законодательство. Статьи. Комментарии. Практика. /Под ред. К.А.Мами, А.Г.Диденко. – Алматы: Раритет, Институт правовых исследований и анализа,2014 Вып.29 (стр. 176-187)
- 3.Алимбаева Г. Исполнение договоров банковского займа //Гражданское законодательство. Статьи. Комментарии. Практика. Үлгі: Договорные споры /Под ред. К.А.Мами, А.Г.Диденко.отв. за выпуск М.А.Әкетай – Алматы: Раритет, Институт правовых исследований и анализа,2017 Вып.49 (стр. 4-22.)
- 4.Базарбаев Б.Б. Возмещение морального вреда по законодательству РК // Гражданское законодательство. Статьи. Комментарии. Практика.Избранное. Под ред. А.Г.Диденко. – Алматы: Раритет, Институт правовых исследований и анализа, 2008.с Т.2 (стр.738-754)
- 5.Басин Ю.Г. О необходимости концептуальных изменений Гражданского кодекса актика.Избранное. ТомII. (Выпуски 11-20) Под ред. А.Г.Диденко. –Алматы: Раритет, Институт правовых исследований и анализа, 2018г(стр.133-148)

УДК 94(574):101.1

ДУХОВНОЕ НАСЛЕДИЕ ВЕЛИКОГО АБАЯ

Айдарбекова Г.С.

Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Мақала қазақ жазба әдебиетінің негізін қалаушы және оның бірінші классигі болған қазақ ақынына, ағартушысына, ойшылына, қоғам қайраткеріне арналған. Қазақ халқының

рухани әлемінің тереңдігін сезіне алған тұлға. Оның өлеңдері мен Қара сөздері біздің ұлттық болмысымызды терең бейнелейді...

This article is dedicated to the Kazakh poet, educator, thinker, public figure, who was the founder of the Kazakh written literature and its first classic. A person who realized the depth of the spiritual world of the Kazakh people. His poems and Words of edification deeply reflect our national identity...

Талантливый и свободный человек, который вырос в юрте, казахской степи. Такие люди, как Абай Кунанбаев, рождаются раз в сто лет. До сих пор никто не родился, который мог стоять на одном уровне с великим Абаем. Чем больше проходит времени, тем яснее его значимость. Значимость его таланта невозможно измерить. Его слова навсегда оставляют глубокий след в душе и в воспоминаниях людей.

Семья Кунанбаевых принадлежит к восточной ветви знаменитого аргынского племени тобыкты. Прямыми предками Абая Кунанбаева были бии и батыры. Поэтому не удивительно, что в семье родился не просто талантливый ребенок, но человек, который впитал в себя любовь к своей земле через молоко матери. Абаю суждено было стать духовным лидером казахов [1].

Отцу великого поэта накануне рождения сына явился Анет Баба-советник Тауке-хана. Он предсказал, что великий ребенок казахской нации, Ибрагим, явится в мир. Это имя было присвоено Кунанбаеву. Почему его называют Абай? Это прозвище появилось благодаря его бабушке Зере, которая привила мальчику любовь к родному языку. Так нежно она подчеркнула внимательность и рассудительность своего внука. Позже это имя закрепилось за ним на всю оставшуюся жизнь.

Известно, что роль биев в жизни казахского народа была очень развита, они воплощали свои мудрые слова и решения в своей красноречивой, поэтической форме, о которой неоднократно писали иноземцы, находившиеся среди жителей степи. Эти слова передают всю жизненную мудрость народа. Абай вырос в этой среде. Во время учебы в медресе он познакомился с наследием великих восточных гениев, придерживавшихся гуманистических мыслей (Фирдоуси, Алишер, Навои, Низами), и интересовался восточной поэзией, которая оставила свой след в его творениях [2].

Абай возвысил знания казахов на уровень мудрого учения, сопряженного с идеями исследовательского развития и наставлял свой народ. Абай увековечивает людской интеллект и критикует необразованность.

Его основное духовное наследие «Словах назидания», где он критикует слабодушие и дефицит свободы, ложь и необразованность его современников, а также межнациональные споры и взаимные счеты между племенами тех же людей.

Центральная тема работы Абая является проблемой сохранения лучших человеческих качеств, развития гуманных чувств человека. Он предлагает молодым людям ценить то, что у них есть, дорожить честью и быть достойными высокого титула «Человек».

Чтобы понять процесс становления мировоззрения Казахстана, необходимо обратиться к такому заметному человеку казахской культуры, как Абай. Как дитя своего народа, Абай взял лучшее от векового воспитания казахского народа и накопил эти ценности с благодатным влиянием русской культуры. Взгляды поэта, прежде всего, проявляются в его поэтических работах.

Абай Кунанбаев не имеет никаких особых философских работ, которые систематически передали бы взгляды на природу и общество, он не имеет полной и последовательной философской системы. Он был поэтом-просветителем, который посвятил свои работы в благородном деле воспитания своих людей, своего народа. Следует отметить, что философские взгляды Абая весьма противоречивы. С одной стороны, мы видим, материализм в познании явлений мира и его законов; с другой стороны, мы видим веру в Бога и бессмертие души. Это противоречие в философских взглядах Абая обусловлено спецификой социально-политической среды, в которой выдающийся казахский поэт-мыслитель жил и творил.

Философская ориентация поэта, прежде всего, проявляется в его поэтическом произведении. Он сатирический поэт, истолкователь. Его стихи познавательного характера: есть стихи-притчи, стихи-назидания. Но во всех работах, основная идея звучит как любовь к человеку и природе и является ключом к философии Абая. По своему философскому мировоззрению близок к таким русским поэтам и писателям, как А. С. Пушкин, М. Ю. Лермонтов, И. А. Крылов, И. Бунин, Л. Толстой, Салтыков-Щедрин. Вот почему он переводил их работы на казахский язык. Особенно с большой любовью Абай переводил стихи М. Лермонтова. Об этом можно судить по количеству переведенных произведений, их 29. Можно сказать, что Лермонтов связан с его гражданской позицией по отношению к своему народу. Не менее оригинальны его переводы на басни Крылова. В своих переводах он использует популярные казахские изречения [3].

С философией Льва Толстого, он связан с направлением его педагогических взглядов - мысли о людях, идея их образования и воспитании. И у Абая и Толстого этические мысли обрамляются в рамках художественной формы, будь то поэзия или проза. Основная философская идея обоих гениев является то, что человек становится высокоморальным или аморальным процессе обучения.

Абай сказал: «Если бы я имел власть в моих руках, я бы вырезал язык тех, кто говорит, что человек неисправим». Но человек может быть воспитан только через знание, и «цель познания заключается в достижении истины. Основная цель познания Абая - очеловечить человека. «Не раскрывая для себя видимых и невидимых тайн вселенной, не объясняя все для себя, человек не может стать человеком». Абай был первым казахским поэтом, который выбрал путь самосознания и самопознания, основные черты которого были гуманизм и просвещение [4].

Если все это сформулировать вкратце, то можно сказать, что всех их объединяет философский поиск смысла «народ-поэт».

«Познай самого себя» является одним из старейших философских течений всех народов. Познай себя - и вы найдете Истину! Этот постулат исходит в первую очередь из религиозной философии. И здесь мы можем провести параллели между Абаем и двумя религиозными мыслителями России- П. А. Флоренским и Н. Бердяевым.

Можно сказать, что великие смотрят на сущность религиозности, а не положений определенной религии. И духовность одно целое, неделимое имущество, которое выражает сущность человека, независимо от этноса и вероисповедания. Поэтому, в силу своей внутренней насыщенности, Абай не может принадлежать к какой-либо конкретной религии. Его душевность -это выражение Души. И чтобы понять это, нам еще предстоит много поработать над собой.

Есть много сравнений между казахской и русской философией. И это понятно, так как Россия и Казахстан являются местом рождения многих деятелей евразийской мысли. Здесь границы Востока и Запада рассеиваются, что приводит к культуре характерной и общеприродной мысли.

Поэт хорошо знал философию Л. Фейербаха. Об этом свидетельствует хотя бы то, что свой основной философский труд «Слова назидания» он написал в виде афоризмов - так же, как это сделал великий немецкий материалист, излагая свои идеи в труде «Основные принципы философии будущего». Конечно, это не дает оснований считать казахского просветителя фейербахианцем. Фейербах утверждал, что человек является частью природы и что человек, наряду с природой, как основа человека, должен быть универсальным и высшим объектом философии, Абай, напротив, считал анатомическое строение человека и его составляющие не продукт развития природы, а результат творческой деятельности божества, его мудрости и его любви к человеку. Таким образом, совершенно ясно, что природа, по мнению Абая, не определяет сущность человека, потому что он не от природы, а от Бога.

Просветитель указывал, что мир постоянно изменяется: «Мир — океан, времена, как ветры, гонят волны поколений, сменяющих друг друга». Смена, движение, по словам Абая, происходит не от периодического повторения пройденных этапов. Абай утверждает, что пройденное никогда не повторяется. Только один Бог неизменен. В «Словах назидания» моралистических назиданий Абай достаточно ясно говорит об объективности мира, познаваемого людьми, и объективности его законов. Он указывает на то, что человеческое познание не априори, а отражение реального мира. Таким образом, Абай Кунанбаев здесь выражает идею о том, что познание мира возможно только тогда, когда мы чувствуем этот мир и обрабатывать эти ощущения в нашем мозге. Абай, когда он говорит «видеть глазами и знать умом», несомненно, имеет в виду чувственное и логическое познание [5].

Произведения Абая не утратили свое своевременность на протяжении более века. Они по-прежнему служат для всех нас духовной пищей. Богатая творческая жизнь поэта - достояние казахского народа и всего человечества. Заповеди Абая являются ориентиром для подрастающего поколения. Благодаря трудам великого поэта, у нас получится воспитать честных, умных и добросовестных людей.

Список использованной литературы

1. Сегизбаев О. А. Казахская философия XV-начала XX века. - Алматы, 1996
2. Валиханов. Ч. Избранное. Алма-Ата, 1989
3. Миронов В. В. Философия: учебник. Москва, 2007
4. Публикация: Ударцев С.Ф. Абай Кунанбаев: мыслитель, судья, законодатель // В кн.: Гении культуры: Пушкин и Абай. Мәдениет данышпандары: Пушкин және Абай. Ростов-на-Дону – Астана – Армавир, 2007. С. 227 – 246.
5. Шакарим. Записки забытого. Алма-Ата, 1992. С. 79.

УДК 94(574):101.1

РАЗВИТИЕ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ В ГОДЫ НЕЗАВИСИМОСТИ

Айдарбекова Г.С., Нурмаханова Г.К.
ЮКМА, г. Шымкент, Казахстан

Бұл мақалада Қазақстан Республикасындағы денсаулық сақтау саласының жағдайы туралы айтылады. Қазақстан медицинасының негізгі мақсаты өз азаматтарының денсаулығын мен әл-ауқатын қорғау болып табылады.

This article is about healthcare in the Republic of Kazakhstan. Medicine in Kazakhstan, like in any other country, is designed to protect the health and well-being of citizens of Kazakhstan.

С момента обретения независимости до нынешнего времени наша Республика сделала немало шагов в системе здравоохранения, приведших к улучшению в этой сфере.

После момента распада СССР, множество функций Министерства здравоохранения были переданы в руки исполнительных органов областей, а также, в городские департаменты здравоохранения, которые получили значительную степень самостоятельности.

Проводилась оптимизация и реформация системы бесплатного всеобщего здравоохранения, которое продолжается и до сих пор. По рекомендациям различных иностранных организаций из США по Республике Казахстан, начались многочисленные улучшения в сфере здравоохранения, были закрыты или проданы сотни медицинских учреждений.

За годы независимости Казахстан в очень большой степени продвинулся в развитии сферы медицины. Было открыто много новых медицинских учреждений, введены новшества в методах лечения пациентов, разработано много новых программ по предупреждению и дальнейшему лечению заболеваний.

2002 год был объявлен годом здоровья в Республике Казахстан. Правительство страны уделяет большое внимание лечению и предупреждению таких заболеваний как туберкулез, СПИД, онкологические заболевания, предупреждение младенческой и материнской смертности. По всем этим направлениям, в нашей Республике стали приниматься и действовать следующие программы, направленные на предупреждение, а также на лечение уже имеющихся заболеваний.

Одна из первых таких программ была «Саламатты Қазақстан».

В период с 2011 по 2015 года в Казахстане была реализована Государственная программа развития здравоохранения «Саламатты Қазақстан». В рамках данной программы существенны были снижены показатели материнской и младенческой смертности. Также улучшены показатели оказания кардиологической и кардиохирургической помощи.

Следующей программой стала «Денсаулық».

Реализация данной программы была запланирована на период с 2016 по 2020 годы. Её целью явилось укрепление и восстановление здоровья населения для дальнейшего устойчивого социально-экономического развития страны. В годы независимости в Казахстане за счет государственных средств построено и сдано в эксплуатацию более тысячи объектов здравоохранения, в том числе 8 медицинских научных центров, 30 специализированных медицинских центров, около 180 больниц, более 100 поликлиник и других специализированных объектов здравоохранения [1].

За все это время в Казахстане значительно улучшились показатели здоровья населения. Все это происходило постепенно, благодаря улучшению социально экономической ситуации и введению реформ в области здравоохранения. Таким образом, были достигнуты положительные медико-демографические показатели.

У Казахстана самый высокий индекс качества системы здравоохранения среди стран СНГ. Показателям РК уступают Беларусь (59-е место), Россия (63-е место), Украина (78-е место) и Азербайджан (91-е место).

За январь-июль 2020 года в стране оказано услуг в области здравоохранения на сумму 749,2 млрд тенге – на 19,2% больше, чем годом ранее. В том числе 80,4% услуг было оказано за счет бюджета, 11,8% – за счет населения, 7,8% – за счет предприятий.

Для сравнения: в первом полугодии прошлого года объём услуг составил 628,6 млрд тенге, увеличившись за год на 17,1% [2].

По итогам 2015 года благодаря успешно реализованным государственным программам - реформирования здравоохранения на 2005-2010 годы и развития здравоохранения «Саламатты Қазақстан» на 2011-2015 годы ожидаемая продолжительность жизни казахстанцев увеличилась на 4,4 года и составила 72 года против 67,6 лет в 1991 году.

«Рождаемость населения увеличилась на 9,8%.

Материнская смертность снизилась в 5,4 раза, младенческая - в 3 раза.

Общая смертность за годы независимости снизилась на 6%.

Этого удалось достичь благодаря снижению смертности от основных причин: от болезней системы кровообращения - в 1,9 раза, злокачественных новообразований - на 33%, несчастных случаев, травм и отравлений - на 23,1%.

Заболеваемость туберкулезом снизилась на 9%, а смертность - на 66%», - сообщил Алексей Цой, вице-министр здравоохранения и социального развития РК (на тот момент).

«Благодаря системной работе по профилактике, диагностике и лечению ВИЧ-инфекции, проведенной в Казахстане за годы независимости, в Республике удалось удержать распространение ВИЧ на концентрированной стадии, т.е. среди уязвимых групп населения. В 2015-2016 годах в рейтинге Всемирного экономического форума по показателю Глобального индекса конкурентоспособности «Распространенность ВИЧ-инфекции среди населения в возрасте 15-49 лет» Казахстан с показателем 0,18% входит в группу стран, занимающих первое место» - проинформировал Александр Цой [3].

За время независимости было создано много крупных медицинских организаций: Национальный научный центр онкологии и трансплантологии, Республиканский детский реабилитационный центр, Республиканский диагностический центр.

В 2019 году в жизнь всего мира, как и в жизнь казахстанцев, вошла эпидемия коронавирусной инфекции. Она нанесла огромный удар по населению Казахстана, а также по сферам нашей жизни, в том числе и по сфере здравоохранения. Инфекция в большей степени повлияла на дыхательную систему человека и способна привести благодаря осложнениям к летальному исходу.

Первое проявление данной болезни, напоминающей по некоторым признакам пневмонию, было отмечено в городе Ухань (Китай) в конце декабря 2019 года. Источником распространения инфекции стал местный рынок животных и морепродуктов Хуанань. Позднее этот процесс приобрел характер эпидемии, распространившись на другие города и провинции КНР.

В связи с этим 30 января 2020 года Всемирная организация здравоохранения (ВОЗ) объявила международную чрезвычайную ситуацию в области общественного здравоохранения из-за глобальной вспышки коронавируса и призвала страны мира принять меры по раннему распознаванию вируса, включая изоляцию больных и отслеживание их контактов. Позже, 11 марта, ВОЗ заявила о том, что распространение нового коронавируса достигло стадии пандемии, поскольку затронуты большинство стран и все континенты [4].

Первые случаи коронавирусной инфекции выявлены в Казахстане 13 марта 2020 года. Многие структуры прекратили свою деятельность – такие, как сфера обслуживания населения (общепит, парикмахерские), логистическая сфера, пассажироперевозки, сфера туризма, что отразилось на уровне жизни населения.

Основной удар пришелся на нефтегазовую отрасль: цены на сырьевых рынках показали самое сильное падение с 1990-х годов. Влияние этого события

не могло обойти стороной экономику Казахстана, где около 15% ВВП, по данным рейтингового агентства S&P, формируется нефтегазовым сектором. «Новая реальность» так сильно повлияла на отрасль, что крупным игрокам пришлось оптимизировать штаты сотрудников в своих офисах, а КазМунайГаз был вынужден перенести IPO [5].

Так же пострадала и система здравоохранения. В Республике наблюдалась на начальных этапах пандемии острая нехватка медицинских масок и лекарственных средств. Не хватало карет скорой помощи, мест в медицинских учреждениях, даже медицинского персонала.

Однако спустя время, когда ошибки были учтены, благодаря своевременным действиям медицинской службы, удалось в большей степени обуздать инфекцию.

Врачам подняли заработную плату, Республика выделила большие средства для обеспечения лечебных учреждений, аптек всем необходимым, для борьбы с коронавирусом. В данный момент не наблюдается дефицита лечебных средств, мест в палатах, медицинского оборудования.

Изначально, для снижения распространения коронавирусной инфекции был введен карантин в городах Алматы, Нур-Султан и в некоторых городах Карагандинской области. В Шымкенте, к примеру, было введено ограничение на посещение общественных мест, таких как продовольственные магазины, аптеки. Были введены ограниченные меры во временном плане, к примеру посещение продуктовых магазинов было разрешено с 10:00 до 20:00. Были установлены ограничения на въезд и выезд из областей, а также и при выезде и въезде в другие страны. Были внесены ограничения в международные и внутренние пассажирские поездки.

Все эти меры помогли приостановить распространение инфекции между городами и странами.

В городах появилось указание на ношение медицинских масок, начали обрабатывать улицы городов специальными дезинфицирующими растворами. К заболевшим людям, приезжали специально оборудованные бригады скорой помощи, которые совмещали в себе микролаборатории, для забора биожидкостей и проведения необходимых анализов, для выявления инфекции. Врачи получили достойный инструктаж для работы с населением, и очень грамотно разъясняли порядок выполнения действий для предохранения, а также, дальнейшего излечения от коронавирусной инфекции.

В некоторых городах, отцепляли и помещали в карантинную зону целые дома, а иногда и кварталы, где обнаруживали людей с подозрением или с подтвержденной коронавирусной инфекцией. Городские службы открыли бесконтактную доставку продуктов питания и медикаментов до места проживания заболевшего. К примеру, человек заказал определенный набор продуктов и лекарственных средств, курьер получает оплату на карту, при этом не контактируя с заболевшим, доставляет все необходимое до дверей, и уходит. А человек через некоторое время забирает доставленное домой. Этот метод тоже помог не дать возможности инфекции заражать здоровых людей.

Республика выделила большие средства из бюджета на пополнение аптек, лечебных учреждений необходимыми медикаментами. Зная, что коронавирусная инфекция в первую очередь воздействует на органы дыхательной системы, в больницы городов были доставлены аппараты ИВЛ.

В связи с коронавирусной инфекцией большое количество населения осталось без работы. Было принято решение назначить безработным гражданам социальную выплату в размере 42,5 тыс. тенге в месяц.

Для того чтобы товары первой необходимости не выросли в цене, было решено снизить НДС производителей продукции до 8%.

Также освобождены от налога на имущество за 2020 год ИП и юридические лица, работающие в сфере туризма, общественного питания, гостиничных услуг. МСБ и физические лица также получили налоговые и кредитные льготы. В АФР объяснили, как казахстанцам получить послабления по кредитам во время ЧС. Помимо этого, послабление по выплатам получили ипотечники. Им ЖССБ разрешил отсрочить выплаты до 90 дней.

Для медицинских работников было решено определить финансовую поддержку:

- "очень высокий риск" – врачи, средние и младшие медработники инфекционных стационаров, включая отделения реанимации. Надбавка составит 20 минимальных заработных плат (МРЗП, 850 тыс. тенге).

- "высокий риск" – врачи, средние и младшие медработники провизорных стационаров и скорой помощи. Надбавка составит 10 МРЗП (425 тыс. тенге).

- "средний риск" – врачи, средние и младшие медработники карантинных стационаров, санитарные врачи (госслужащие), водители скорой помощи и др. Надбавка составит 5 МРЗП (212,5 тыс. тенге).

В случае заболевания коронавирусной инфекцией медработника единовременные социальные выплаты из Госфонда социального страхования составят 2 млн. тенге, в случае смерти – 10 млн. тенге [6].

Исходя из всего сказанного, в нашей Республике очень ответственно отнеслись к пандемии. В средствах масс. медиа появились статьи и необходимая информация для профилактики и лечения коронавирусной инфекции.

В целом, Казахстан в сфере здравоохранения сделал большие шаги от начала приобретения независимости до нынешнего времени.

Список использованной литературы

1. <https://24.kz/ru/tv-projects/meditsina/item/154014-meditsina-uspekhi-kazakhstanskoj-meditsiny-za-25-let-nezavisimosti-strany>
2. https://ru.wikipedia.org/wiki/Здравоохранение_в_Казахстане/
3. <https://www.zakon.kz/4832828-za-gody-nezavisimosti-v-kazakhstane.html>
4. https://www.inform.kz/ru/kazakhstanskaya-strategiya-bor-by-s-koronavirusom-hronologiya-mery-rezul-taty_a3651111
5. <https://kapital-kz.turbopages.org/kapital.kz/s/economic/88182/kak-pandemiya-koronavirusa-povliyala-na-ekonomiku-kazakhstana-i-chto-s-etim-delat.html>
6. <https://www.ktk.kz/ru/newsfeed/article/2020/10/14/161594/>

ПЕНИТЕНЦИАРНАЯ ПРЕСТУПНОСТЬ КАК ОБЪЕКТ САМОСТОЯТЕЛЬНОГО КРИМИНОЛОГИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ

Айменова А. Т.- магистрантка
Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Мақалада пенитенциарлық қылмысты түсіну мен зерттеудің ғылыми әдебиеттердегі қалыптасқан тәсілдері қарастырылады. Пенитенциарлық қылмысты зерделеу кезінде Қазақстан Республикасының қолданыстағы Қылмыстық заңнамасынан бастау керек, оны талдау пенитенциарлық қылмыс – бұл құқық қолдану практикасы мен Қазақстан Республикасының қылмыстық заңнамасында неғұрлым кең таралған бас бостандығынан айыру сияқты жаза түріне ғана емес, сотталғандардың әртүрлі жаза түрлеріне жасайтын барлық қылмыстардың жиынтығы деп қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

The article examines the approaches to understanding and studying penitentiary crime that have developed in the scientific literature. In the study of the penitentiary crime, you should start from the current criminal legislation of the Republic of Kazakhstan, the analysis of which allows us to conclude that the penitentiary crime is a combination of all of the crimes condemned to various punishments, not just the most common in law enforcement and the criminal legislation of the Republic of Kazakhstan this kind of punishment as imprisonment.

Любое гражданское общество заинтересовано в укреплении законности и правопорядка в своей стране. Поэтому в рамках становления правового государства особую актуальность приобретают вопросы усиления борьбы с различными негативными явлениями, влияющими на обеспечение безопасности граждан и государственных учреждений.

В период реформирования правоохранительных органов государство пересматривает правовые и организационные подходы к управлению учреждениями уголовно-исполнительной системы, главным моментом которых является предупреждение преступлений осужденных в период отбывания наказания. Сегодня более четверти осужденных приговорены к длительным срокам лишения свободы, около половины из них отбывают наказание второй раз и более, что приводит к увеличению удельного веса социально уязвимых граждан. По этой причине в местах лишения свободы концентрируется наиболее опасная категория преступников (в том числе криминальная власть), представляющая реальную угрозу жизни и здоровью как для персонала учреждения, так и для граждан, находящихся в местах лишения свободы, а также для самих осужденных.

Являясь составной и самостоятельной частью общего преступления, пенитенциарное преступление, наряду с другими видами преступлений, включает в себя совокупность преступлений, совершенных осужденными в процессе исполнения наказаний в учреждениях УИС, а также лицами, деятельность которых регламентирована Законом Республики Казахстан от 30 декабря 2016 года № 38-VI "О пробации". В соответствии с Законом пробация – система видов деятельности и индивидуально определяемых мер контрольного и социально-правового характера, направленных на коррекцию поведения лиц,

категории которых определены законом, для предупреждения совершения ими уголовных правонарушений [1].

Речь идет о недопустимости повторного совершения преступлений осужденными, находящимися под пробационным контролем. Кроме того, целью probation является коррекция поведения подозреваемого, обвиняемого; содействие обеспечению безопасности общества путем ресоциализации осужденного; социальная адаптация и реабилитация лица, освобожденного из учреждения уголовно-исполнительной (пенитенциарной) системы.

Задачи службы probation:

- оказание социально-правовой помощи лицам, состоящим на учете службы probation;

- исполнение установленных законом видов наказаний, не связанных с лишением свободы;

- осуществление контроля за осужденными, отбывающими наказание в виде ограничения свободы, осужденными, условно-досрочно освобожденными от отбывания наказания в виде лишения свободы;

- участие в подготовке к освобождению осужденного, отбывающего наказание в учреждении уголовно-исполнительной (пенитенциарной) системы.

Анализ численности осужденных в Республике Казахстан показал снижение количества осужденных в местах лишения свободы, при этом увеличивается количество осужденных, прошедших по отчету службы probation [2].

В этой связи считаем, что пенитенциарную преступность следует рассматривать несколько шире, чтобы понимать под пенитенциарной профилактикой предупреждение совершения новых преступлений не только лицами, находящимися в исправительных учреждениях, но и другими осужденными за совершение уголовных правонарушений, к которым применены другие виды уголовных наказаний, не связанные с изоляцией. Справедливо было бы считать, что в совокупность преступлений, составляющих пенитенциарное преступление, следует включать преступления, совершенные осужденными не только в местах лишения свободы, но и лицами, которым назначены другие виды наказаний, не связанные с лишением свободы.

В соответствии со статьей 40 УК РК к лицу, признанному виновным в совершении уголовного правонарушения, могут быть применены как основные, так и дополнительные виды наказания [3]. Например, при совершении уголовного проступка применяются основные виды наказаний, такие как штраф, исправительные работы, привлечение к общественным работам, выдворение иностранного гражданина или лица без гражданства за пределы Республики Казахстан, при совершении преступления – штраф, исправительные работы, привлечение к общественным работам, ограничение свободы, лишение свободы, смертная казнь.

При совершении уголовного правонарушения (преступления, уголовного проступка) в качестве дополнительных видов наказания наряду с основным могут применяться дополнительные взыскания: конфискация имущества; лишение специального, воинского или почетного звания, классного чина,

дипломатического ранга, квалификационного класса и государственных наград; лишение права занимать определенную должность или заниматься определенной деятельностью; лишение гражданства Республики Казахстан; выдворение иностранного гражданина или лица без гражданства за пределы Республики Казахстан.

Данная норма уголовного законодательства также указывает на необходимость более широкого толкования понятия пенитенциарной преступности. Такой подход к определению пенитенциарной преступности не только расширяет сферу профилактического воздействия всех правоохранительных органов и всего общества на данный вид преступности, но и способствует более точному определению объекта исследования при его изучении.

Неопределенность границ пенитенциарной преступности затрудняет исследовательскую работу, а также организацию предупреждения данного вида преступности.

Методология исследования предполагает учение о научном методе познания: принципах и методах организации и практической деятельности; совокупность методов, используемых в любой науке или системе принципов научного исследования, определяет, насколько собранные факты могут служить и соответствовать объективному значению [4].

При исследовании пенитенциарной преступности должны учитываться все преступления "наказанных". Однако ученые и практики, как мы уже отмечали, учитывают только один вид наказания – лишение свободы. С практической точки зрения мы считаем, что такой подход неверен и с методологической точки зрения. Должно быть более широкое толкование этого явления, о совокупности совершенных преступлений.

Необходимо изучить соотношение пенитенциарной и рецидивной преступности. Эти два вида преступлений связаны друг с другом, поэтому их иногда трудно различить. Фактически, пенитенциарное преступление является рецидивирующим преступлением, но основное различие заключается в том, что пенитенциарные преступления совершаются только в период отбывания осужденным определенного вида наказания (кроме штрафа), установленного судом, в то время как в другой период времени это другой вид преступления.

Большое значение в исследовании пенитенциарной преступности имеет эмпирическая основа. На современном этапе возникает множество противоречий и проблем в определении эмпирической базы, поскольку ни ученые, ни законодатель не установили четких границ пенитенциарной преступности. Это естественно, потому что противоречие, единство и борьба противоположностей являются основой всего развития. Невозможно определить и рассмотреть все детерминанты общей преступности и пенитенциарной преступности.

При изучении пенитенциарной преступности следует иметь в виду, что современное состояние пенитенциарной преступности, ее уровень и удельный вес не учитываются четко. Существующие статистические формы даже не отражают реальной картины зарегистрированных подобных преступлений.

Сложившаяся система учета преступлений, совершенных осужденными, весьма субъективна.

Во-первых, часть пенитенциарных преступлений переходит в категорию необоснованно простых преступлений и наоборот.

Во-вторых, любое количество статистических данных отражает только состояние зарегистрированного пенитенциарного преступления, поскольку оно в основном скрыто, особенно в исправительных учреждениях.

В-третьих, сам процесс регистрации преступлений как в местах лишения свободы, так и за их пределами склонен к сокрытию преступлений от учета. При естественном стремлении правоохранительных органов к снижению этих показателей зачастую идет не рост числа раскрытых преступлений, а селективная Регистрация совершенных преступлений.

В-четвертых, как оказалось, статистику часто искажают чиновники по разным причинам. Сосредоточение внимания только на статистической картине преступности-это отказ от анализа конкретной ситуации и игнорирование того факта, что статистика преступности отличается от, например, статистики рождаемости и смертности. Последний фиксирует каждый факт рождения или смерти.

Статистика преступности часто имеет оценочный характер. В связи с этим к оценке статистики пенитенциарной преступности следует подходить с особой осторожностью, чтобы не вводить в заблуждение общество и правоохранительные органы, и не недооценивать и не переоценивать ее.

Таким образом, изучение тюремной преступности является важной и необходимой составляющей познания данного вида преступления. Без знания предмета и предмета исследования пенитенциарной преступности сложно организовать не только исследовательскую работу по изучению данного вида преступности, но и эффективную профилактическую работу.

Список использованной литературы

1. Шнарбаев Б.К. Пробация как институциональный специализированный орган//Международный научный журнал «Гылым». – 2016. – № 3. – С.17-23.
2. Гарбатович Д. А. Проблемы эффективности уголовного наказания в виде ограничения свободы // Юстиция. 2013. № 8.
3. Комментарий к Уголовному кодексу Республики Казахстан / под ред. Рахметова С.М., Рогова И.И. –Алматы: ТОО Издательство «Норма-К», 2016. –752 с.
4. Коновалов Д.И. Содержание цели уголовного наказания «исправление осужденных» // Вестник Омского университета. Серия «Право». – 2016. – № 4 (49). – С. 217–219

ӘОЖ 347.921.

АЗАМАТТЫҚ СОТ ІСІН ЖҮРГІЗУДЕГІ АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМ ИНСТИТУТТАРЫН ДАМУДЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ ӨЗАРА ӘРЕКЕТТЕСУІ

Айтеке К.А.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В данной статье рассмотрены содержание, правовая природа, место принципа состязательности в гражданско-процессуальном законодательстве Республики Казахстан,

его реализация в осуществлении правосудия по гражданским делам и взаимосвязь между другими принципами гражданского процессуального права.

This article examines the content, legal nature, place of the adversarial principle in the civil procedural legislation of the Republic of Kazakhstan, its implementation in the administration of justice in civil cases and the relationship between other principles of civil procedural law.

Азаматтық процесс өзара шарттасқан, гармониялық бірлігі негіздегі бірін-бірі толықтыратын және бір-біріне кепілдік беретін негізде құрылады.

Н.А.Чечинаның пікірінше, қағидалардың ішіндегі кез келгенін басқаларынан, жалпы алғандағы жүйеден бөліп қарастыру оның орнын анықтамастан қоғамдық қатынастарды реттеудегі шынайы мәні мен оның рөлін анықтауға мүмкіндік бермейді. Қандайда бір қағидалардың жүйесінен шығарып тастағанда, қалған қағидалардың әрқайсысының мазмұнына, сол сияқты олардың өзара әрекеттесуіне тікелей ықпал етеді. Шеттетілген бола тұра, қағида не теріс рөлде, не оң рөлде ойнай алмайды, өйткені бір қағида іс жүргізу құқығының сипатын айқындай алмайды. Жарыспалылық қағидасының мағынасын анықтау үшін, азаматтық сот ісін жүргізу қағидаларының жүйесіндегі оның орнын түсіндіру керек. Ал бұл барлық қағидалар белгілері ретінде, сол сияқты олардың әрқайсысының жеке ерекшеліктері ретінде де, аталған жұмыста азаматтық сот ісін жүргізу қағидаларын салыстыру пәні болып жарыспалылық қағидасы қызмет атқаратындығын ескере отырып, көрсету қажеттілігін болжамдайды. Тек қағидалар жүйесінен шыға отырып, олардың әрқайсысының жеке қағидаларымен мағыналарының арасында байланыс орнатуға болады [1].

Азаматтық сот ісін жүргізудің барлық қағидалары бірыңғай жүйе құрайтындығы күмәнсіз, сондықтан да біртұтас элемент ретінде олардың барлығы өзара байланысты және өз арасында бір-бірімен өзара әрекеттеседі. Сондықтан аталған жүйедегі бір элементтің өзара байланысы мен өзара әрекеттесуін тереңірек ашу жеткілікті деп санаймыз. Жарыспалылық қағидасының азаматтық сот ісін жүргізудегі тараптардың тең құқықтығы қағидасымен өзара әрекеттесуімен өзара байланысының құқықтық табиғатын қарастырудан бастаймыз. Тараптардың тең құқылығының бір мәнді түсінігі тараптардың тең іс жүргізу құқығын пайдаланатындығын және тең іс жүргізу міндеттерін алып жүретіндігін бекіткен ҚР АПК 15-бабымен қамтамасыз етіледі. Бұл «азаматтық процесте тараптар ғана өздерінің субъективті құқығымен заңды мүдделерін сақтап қалу үшін тең мүмкіндікті ұсынады» дегенді білдіреді [2].

Өз кезегінде, азаматтық процестегі жарысудың тиімді жағдайын жасайды. Аталған ережені бұзу сол немесе басқа тараптардың бағыттарына сөзсіз алып барады.

Олар процесс үшін мазмұны жағынан да, мағынасы жағынан да әр түрлі. Егер тараптардың тең құқылығынсыз процестің мәні жоқ болса, ал жарыспалылықсыз ол мүмкін болады. Басқаша айтар болсақ, егер тараптардың тең құқылығы қағидасының баламасы жоқ болса, жарыспалылық үшін ол мүмкін бола алады, яғни аталған жағдайда бұл тергеу қағидасы. Азаматтық

процесте тараптардың «теңдігі»термині кең түрде қолданылуымен қатар, тараптардың «теңдігі»-жарыспалылықтың міндетті шарты текендігі де атап өтіледі. Ол жарыспалылық қағидасының құрамына жиі қосылады. Тараптардың тең құқылығы қағидасы барлық заңмен сот алдындағы теңдік қағидасымен тығыз байланысты. Ол мынадай жағдайлармен шарттасқан дербес мазмұнға ие: біріншіден, заң мен сот алдында жұрттың бәрі тең және тегіне, әлеуметтік, лауазымдық және мүліктік жағдайына, жынысына, нәсіліне, ұлтына, тіліне, дінге көзқарасына, нанымына, тұрғылықты жеріне байланысты немесе кез - келген өзге жағдаяттар бойынша ешкімді ешқандай кемсітуге болмайды (ҚР Конституциясының 14-бабы) және екіншіден, дау туындататын материалдық-құқықтық қатынастарға қатысушыларының теңдігі (мысалы, ҚР АҚ2-бабы, 1-бөлімі) [3].

Азаматтық процестегі жауап берушінің мүддесін қорғауға арналған өзінің жұмысында И.М.Пятилетов «тараптардың материалдық-құқықтық мүдделерінің бірдей болмауы іс-жүргізу құқығындағы тараптардың теңсіздігін тудырмайды. Заң арызданушы мен жауапкердің тең дәрежедегі іс-жүргізу құқығы мен міндеттерін бекіте отырып, тараптарды іс-бойынша өзінің құқықтық ұстанымын сақтап қалудағы, сот арқылы қорғаудағы тең дәрежедегі мүмкіндікпен қамтамасыз етеді»деп көрсетеді.

Азаматтық сот ісін жүргізуде тараптардың тең құқылығы қағидасы тараптардың тең құқылығы тұрғысынан қарастырылады, яғни жеке тұлғалардың материалдық диспозитивтік құқығына олардың басшылық етуі: арызданушы арызынан бас тартуға, арызының негіздемесін өзгертуге құқылы, жауапкер арызданушыға қарсыарыз беруге, арызды толықтай немесе жартылай мойындауға құқылы, тараптар әлемдік келісім жасауға құқылы, өндіруші төлетуден бас тартуға құқылы. Мұндай құқықтар басқарушы деп аталады: тек тараптарға материалдық мүдделі тұлғалар бола тұра, процесс объектілерінде басқара алады: өзінің құқығы мен заңды мүдделерін қорғау көлемін анықтау, сондай-ақ, айтылған талаптарға өзгеріс енгізу. Бұл басқа авторлар айтып кеткендей, «жарыспалылық қағидасын тарату жағдайы ретінде тараптардың іс-жүргізудегі тең құқылығы түседі, өйткені өздерінің субъективті құқығымен мүдделерін қорғау үшін жарысуда тараптар тең іс жүргізу әдісін қолдану арқылы тек бірдей жағдайда бола алады» деп санауға негіз болады.

Тараптардың жарыспалылығына қарай, басқада көптеген ғалымдар айтып өткендей, іс барысында мүдделерін қорғау үшін заңда көрсетілген тең құқылық іс-жүргізу әдісінің теңдігіне қарағанда соңында түсіндіріледі. Аталған ереже өзінің заңнамалық қорытындысын АПК 15-бабының 2-бөлімінен табады: «тараптар азаматтық сот ісін жүргізу барысында өз айқындамасын таңдап алады, оны қорғау әдісі мен амалдарын дербес және соттан, басқа органдар мен адамдардан тәуелсіз түрде таңдап алады. Сот істің нақты мән-жайын анықтау мақсатында өз бастамасымен айғақтар жинаудан босатылған, алайда тараптың дәлелді өтініші бойынша оған осы Кодексте көзделген тәртіппен қажетті материалдарды алуға жәрдемдеседі». Бұл туралы заң әдебиеттерінде айтылады: «жарыспалылық қағидасы өзінің заңды мүдделерін

қорғау үшін тең іс-жүргізу құқығын пайдаланушы тараптардың іс-жүргізу функцияларын межелелеудің азаматтық істі қарастыру кезіндегі сот отырысында қамтамасыз етілетін осындай сот процедурасының құрастырылуын білдіреді».

Мемлекет сот (судья) тұлғасында тараптардың қайсысы жеңетіндігіне қызығушылық танытпайды, сонысымен істі қарастыруда объективтілікті, алаламауды сақтайды. Іске қатысушы адамдар, орындалмауы азаматтық сот ісін жүргізу туралы заңдарда көзделген салдарларды туғызатын жағдайда, өздерінің іс-жүргізу міндеттерін атқарады (ҚР АПК47-бабы). Тек тараптардың әрқайсысы нақты бірдей іс-жүргізу құқығына ие болғанда және бірдей іс-жүргізу міндеттерін алып жүргенде ғана азаматтық сот ісін жүргізу қағидалары болып табылатын тараптардың тең құқылығы туралы толықтай айтуға болады. Е.В.Васьковскийдің пікірі бойынша, бұл екі жағдайға алып барады: біріншісі «сот жауапкердің түсінігін тыңдамастан шешім шығара алмайды (audiatur alter pars) немесе, нақтырақ айтар болсақ, оның түсіндіруіне мүмкіндік берместен шешім шығара алмайды, өйткені егер жауапкердің айтқысы келмесе, оны бұған мәжбүрлеуге болмайды» деп тұжырымдалады; екіншісі «әрбір тарапқа күрестің бірдей іс-жүргізу құралдары берілуі керек және оларды қолдануға да бірдей мүмкіндік берілуі тиіс: жауапкерге рұқсат етілмейтіндер арызданушыға да рұқсат етілмейді және керісінше» (non debet actor illicere, quod reo non permittitur). «Олар соғысатын қару тең дәрежеде болуы керек, түсі мен көлеңкесі де бірдей болып берілуі керек» [4]. Осылайша, жарыспалылық қағидасының азаматтық сот ісін жүргізудегі тараптардың тең құқылығы қағидасынан бөлінбейтіндігі ҚР АПК 15-бабында заңнама орналасуымен тұжырымдалады. Азаматтық сот ісін жүргізу тараптардың айтысуымен тең құқықтылығы негізінде жүзеге асырылады. Тараптар бірдей іс-жүргізу құқықтарын пайдаланады және бірдей іс-жүргізу міндеттерін көтереді (АПК 15-бабы, 1-бөлімі). Тең іс-жүргізу құқығы мен міндеттерін үлестірудің өзі тараптарға сот алдында жарысуға мүмкіндік береді. Азаматтық сот ісін жүргізудегі тараптардың тең құқылығымен жарыспалылық қағидасының өзара әрекеттесуі тараптарға іс бойынша өзінің ұстанымын дәлелдеу және қорғап қалу үшін тең іс-жүргізушілік құқықтық мүмкіндікті көрсетеді. Қарастырылып жатқан қағидалардың құқықтық мәні ҚР Конституциясының 77-бабында көрсетілген конституциялық қағидалар құрылымына өзгерту енгізу және толықтыру жолымен жалпы әлеуметтік, сол сияқты құқықтық жоспарда барлық негіздемесін береді деп болжамдаймыз. Азаматтық сот ісін жүргізуде жарыспалылық қағидасының қызметі тараптардың диспозитивті өкілеттіліктерінің көлемімен байланысты. Диспозитивтілік қағидасы тараптар дау-дамай заты бойынша да, процестің туындауы, дамуы және аяқталуы жөніндегі іс-жүргізу құқығы бойынша да субьективті материалдық құқық ретінде басшылық етуге құқылы болатын азаматтық сот ісін жүргізуде кең түрде қолданылады.

Атақты ресейлік ғалым-процессуалист М.К. Треушников қарастырылып жатқан қағидалардың өзара байланысын айта отырып, «егер диспозитивтілік

қағидасы дау-дамай объектісінің және процесс қозғалысының басшылығы бойынша тараптар мен іске қатысушы басқа тұлғалардың мүмкіндігін анықтайтын болса, онда жарыспалылық қағидасы өзінің құқықтық ұстанымын қорғап қалу жөніндегі айтылған талаптармен мүмкіндіктер негіздемесінің дәлелі бойынша олардың мүмкіндіктері мен міндеттерін анықтайды» деп жазды [5]. Азаматтық сот ісін жүргізуде қолданылатын тараптардың автономия (диспозитивтілік) қағидасында Еуропалық одақтың мүшесі - мемлекет өзіне тараптардың билікқұқығын қосыпалатындығын айтып кетуге болады, біріншіден, яғни аталған құқық қақатысты айтылған сол талаптармен бірге процесс объектісін (*res iudicium deducta*) және екіншіден, қорғау мен шабуылдың іс жүргізу құралдарын (*Rechtsmittel, Beweismittel*). Диспозитивтілік қағидасының мұндай ережесі туралы Қазақстан Республикасының азаматтық іс-жүргізу заңнамасында да атап көрсетуге болады. Ол заңнаманың бірнеше баптарында ашылған. Біріншіден, Л.Привман атап өткендей, аталған қағиданың маңыздылығына сүйене отырып, соттың практикалық қызметі үшін «жеке және заңды тұлғалар өз беттерінше өздеріне тиесілі құқықтарды иеленеді, оның ішінде бұзылған құқығын қорғау әдісін таңдау құқығын, сондай-ақ, соттық қорғау құқығын да иеленеді». Ғалым, сонымен қатар, екінші аспектіні де атап көрсетеді, нақты айтар болсақ, «арызданушыарызының негіздемесін өз бетінше анықтайды, арызынна бас тартуға, жауапкермен бейбіт келісім жасауға, арызының бұйымтайын көбейтуге немесе азайтуға құқылы». Бұл ереже өте маңызды, өйткені тура осындай жағдайларда азаматтық сот ісін жүргізуде жарыспалылық қағидасын іске асыру туралы мәселе шешіледі.

Талап қоюшы ҚР АПК 48-бабының 1-бөліміне сәйкес, өзінің арыздану талабының көлемін ұлғайту немесе азайту құқығына ие болады, ол жай ғана бұл туралы сотта айтып қоя салмайды. ҚРАПК 48-бабының 2- бөліміне сәйкес: «Соттың өз бастамасы бойынша талап қою нысанасын немесе негіздемесін өзгертуге құқығы жоқ. Егер бұл іс-әрекет заңға қайшы келсе немесе басқа біреулердің құқықтарын, бостандықтарын және заңмен қорғалатын мүдделерін бұзатын болса, сот талап қоюшының талап қоюдан бас тартуын, жауапкердің талап қоюды тануын қабылдамайды және тараптардың бітімгершілік келісімін бекітпейді». Сот бұған тараптар мен іске қатысушы басқа тұлғалардың дәлелдерін растайтын дәлелдерді зерттеу және салыстыру жолымен ғана көз жеткізе алады. Және осы жерден көрсетілген талаптарды іске асыру барысында жарыспалылық қағидасы өзінің көрінісін табады. Енді азаматтық сот ісін жүргізудегі объективті ақиқат пен жарыспалылық қағидасының өзара әрекеттесуі мен өзара байланысы туралы мәселені қарастырамыз. Іс жүргізу әдебиеттерінде бүгінде объективті ақиқат қағидасының болуы туралы талас туындағанына немесе азаматтық сот ісін жүргізудегі оның шектеулі қызметі туралы пікір айтылып жүргендігіне қарамастан, біз аталған қағида бар деп ойлаймыз. Бірқатар авторлар қазіргі азаматтық сот ісін жүргізуде объективті ақиқат қағидасы болмайды деп санайды. Басқалары «сот азаматтық іс бойынша ақиқатты орнатпайды», -деп дәлелдейді.

Соттың іс бойынша ақиқатты орнатуы тиістігін заң теріске шығармайды. Бұл жерде ақиқат депнені түсіну керектігі туралы сұрақ туындайды. Ақиқат нені білдіреді? С.И.Ожеговтің орыс тілінің түсіндірме сөздігінде «ақиқат – бұл шын мәнісінде бар, ақиқатты көрсететін шындық. Объективті ақиқат. Ақиқатқа ұмтылу»деп анықтама беріледі. Бұдан келіп шығатыны,«ақиқат» пен «объективті ақиқат» түсініктері ұқсас. Бірақ ақиқат үстірт болуы мүмкін. Осыған қарамастан, әділ сотты сот шешімінің ісі бойынша жіберу кезінде ақиқат объективті болуы, объективті ақиқатқа сай болуы тиіс деп айту керек.

Осылармен қатар, әдебиеттерде аталған қағида қазіргі уақытта азаматтық сот ісін жүргізуде сақталған деген пікірлер айтылуда және мұндай пікір,біздің көзқарасымыз бойынша, қолданыстағы ҚР АПК-нің ережесіне сәйкес келеді. Азаматтық және төрелік процесс саласындағы қазіргі ресейлік мамандардың ішіндегі ең атақтылардың бірі профессор А.Т.Боннердің пікірі бойынша«ақиқатты азаматтық сот ісін жүргізудегі ең соңғы мақсат ретінде орнату өзгеріссіз болып қалады. Тек азаматтық істің шынайы жағдайын орнату қажеттілігін айта отырып,заң азаматтық сот ісін жүргізу сияқты біршама күрделі,сиымды және қымбат бағалы процедураны орнатады»[6].

Егер сот шешімінің объективті ақиқаттылығын талап етпесе,онда сонысымен де сот қателіктері заңдастырылады. Істің мән-жайының, тараптардың құқықтары мен міндеттерінің сот шешіміне сай келуі олардың шындығында қалай болғандығында және оны сот шығарған шешімнің объективті шындығы,объективті ақиқаттың қағидасы деп атайды. Ең бастысы шешімнің әділеттілігі. Керісінше, істің мән-жайы қандай екендігі,тараптарды қандай құқықтық қатынастар байланыстыратындығы,олардың іс-жүргізу құқығымен міндеттері шындығында қандай болғандығы нақты анықталмағанда, оларды дұрыс бағалауға және құқық нормаларына қатысты қолдануға болама? Және мұндай пікір,біздің көзқарасымыз бойынша, қолданыстағы ҚРАПК-нің ережесіне сәйкес келеді.Азаматтық және төрелік процесс саласындағы қазіргі ресейлік мамандардың ішіндегі ең атақтылардың бірі профессор А.Т.Боннердің пікірі бойынша «ақиқатты азаматтық сот ісін жүргізудегі ең соңғы мақсат ретінде орнату өзгеріссіз болып қалады. Тек азаматтық істің шынайы жағдайын орнату қажеттілігін айта отырып,заң азаматтық сот ісін жүргізу сияқты біршама күрделі,сиымды және қымбат бағалы процедураны орнатады»[6].

Егер сот шешімінің объективті ақиқаттылығын талап етпесе,онда сонысымен де сот қателіктері заңдастырылады. Істің мән-жайының, тараптардың құқықтары мен міндеттерінің сот шешіміне сай келуі олардың шындығында қалай болғандығында және оны сот шығарған шешімнің объективті шындығы,объективті ақиқаттың қағидасы деп атайды.Ең бастысы шешімнің әділеттілігі. Керісінше,істің мән-жайы қандай екендігі,тараптарды қандай құқықтық қатынастар байланыстыратындығы,олардың іс-жүргізу құқығымен міндеттері шындығында қандай болғандығы нақты анықталмағанда, оларды дұрыс бағалауға және құқық нормаларына қатысты қолдануға болама?

ҚР АПК-нің 220-бабында «Сот істі дұрыс шешу үшін маңызы бар мән-жайларды қосымша анықтау немесе дәлелдемелерді зерттеу қажет деп тапса, сот жарыссөздері кезінде немесе одан кейін істі мәні бойынша қарауды қайта бастау туралы хабарлайды. Істі мәні бойынша қарауды қайта бастау туралы сот отырысының хаттамасында көрсетіледі. Істі мәні бойынша қарау аяқталғаннан кейін сот қайтадан сот жарыссөздерін, ал Кодекстің 219-бабында көзделген жағдайда прокурордың қорытындысын да тындайды» деп жазылған. Сондай-ақ, ҚР АПК-нің 225-бабында шешім шығарған кезде сот дәлелдемелерге баға береді, іс үшін маңызы бар қандай мән-жайлардың анықталғанын және қандай мән-жайлардың анықталмағанын, тараптардың құқықтық қатынастарының қандай екенін, осы іс бойынша қандай заң қолданылуға тиісті екенін және қойылған талаптың қанағаттандырылуға жататынын-жатпайтынын айқындайды. Сот істі талап қоюшы талаптардың шегінде шешеді. Алайда талап қоюшының келісуімен сот, егер бұл талап қоюшының құқықтарын, бостандықтарын және заңмен қорғалатын мүдделерін қорғау үшін қажет деп таныса, сондай-ақ көзделген басқа да жағдайларда, талап қоюшы мәлімдеген талаптардың шегінен шығуы мүмкін. Жоғарыда айтылғандарды негізге ала отырып, қолданыстағы азаматтық іс жүргізу заңнамасы бойынша ақиқатты орнату азаматтық сот ісін жүргізудің мақсаты ретінде өзгеріссіз болып қалады. Жоғарыда аталған баптардың мазмұнынан көріп тұрғанымыздай, онда жарыспалылық қағидасының негізгі мазмұны сипатталған. Жарыспалылықтың нақты істің мән-жайын анықтау қажеттілігімен үйлесуі, объективтілік-сот арқылы қорғауға тиісті жағдай ретінде болады.

Бірақ заңнама бұрынғы ҚазКСР АПК-мен салыстырғанда сотта шындықты орнату жоспарында маңызды өзгерістер енгізді. Және бұл бірінші кезекте азаматтық істі қарау мен шешу процесінде ақиқатты орнатудың негізгі құралы болуы тиіс жарыспалылық қағидасын нақты енгізу мен ақиқатты орнатудағы соттың басым рөлінен бастартуы мен байланысты.

Аталған мәселе жөнінде Ресей Федерациясының еңбегі сіңген ғылым қайраткері, профессор М.К.Треушниковтің: «Таным процесі тараптар олардың құқықтарының пайда болуымен, өзгертумен және тоқтатумен, сондай-ақ, сот орнатқан дәлелдің құқықтық бағасымен байланыстыратын дәлелдерді қалай бекіту керектігін өзіне қосып алады.

Мысалы, соттық тергеудің тікелей және ауызша жүргізілуі, сот ісін жүргізу тілі, азаматтық сот ісін жүргізудің жариялылығы және азаматтық сот ісін жүргізуде білікті заң көмегіне құқық пен қамтамасыз ету сияқты қағидалармен өзара байланысымен өзара әрекеттесуі. Жарыспалылық қағидасының соттық тергеудің тікелей және ауызша жүргізілуі қағидасымен өзара байланысы мен өзара әрекеттесуін қарастырамыз.

Тікелей және ауызша жүргізу қағидасы ҚР АПК-нің 186-бабынан көрініс табады. Сот іс пен дауды қараған және шешкен кезде іс бойынша дәлелдемелерді тікелей зерттеуге міндетті. Оңайлатылған (жазбаша) іс-жүргізу тәртібімен қаралатын істерді қоспағанда, сот тараптардың және іске қатысатын басқа да тұлғалардың түсініктемелерін, куәлардың айғақтарын, сарапшылардың

қорытындыларын, мемлекеттік органдар мен жергілікті өзін-өзі басқару органдарының қорытындыларын тыңдауға, құжаттар мен танысуға, заттай дәлелдемелерді қарап шығуға, дыбыс жазбаларды тыңдауға және бейне жазбаларды, киноматериалдарын, фотоматериалдарды көруге, ақпаратты түрлендірудің өзгеде құралдарының материалдарымен танысуға міндетті. Қажет болған жағдайларда іс бойынша дәлелдемелерді зерттеген кезде сот маманның консультацияларымен түсіндірмелерін тыңдайды. Сот отырысында істі талқылау ауызша жүргізіледі. Істі қарау процесінде судья алмастырылған жағдайда талқылау басынан бастап жүргізілуге тиіс. Сот іске қатысатын басқада тұлғалар тараптарының түсініктемелерін, куәлардың айғақтарын, сарапшылардың қорытындыларын, мемлекеттік органдар мен жергілікті өзін-өзі басқару органдарының қорытындыларын тыңдауды бейне конференция байланыс арқылы жүзеге асыраалады (ҚРАПК186-б.).

Тараптар мен іске қатысушы басқа тұлғалардың жоғарыда аталған іс-жүргізу қызметтері, өздерінің құқығы мен мүдделерін қорғауға ұсынылған дәлелдер осы дәлелдердің көмегімен істің нақты мән-жайын бекітуге бағытталған деп қорытындылауға болады. Азаматтық процесте әркімнің білікті заң көмегін алуға құқығы бар. Заңда көрсетілген реттерде заң көмегі тегін көрсетіледі (ҚР Конституциясының 13-б., 3-б және ҚР АПК 18-бабы). Мұндай көмекті бірінші кезекте қорғаушылар (сонымен қатар, нотариустер) көрсетеді, өйткені олар заңға сәйкес осындай өкілеттіктерімен бөліседі («Адвокаттық қызмет және заң көмегі» ҚР «Нотариат туралы») [7].

Қазіргі азаматтық процеске заң білімі және тәжірибесі бар тұлғаның қатысуы тараптар мен іске қатысушы басқа тұлғалардың бұзылған немесе талас туындаған құқықтары мен заңдық мүдделерін қорғауды жоғары деңгейде жүргізуге мүмкіндік береді. Осыған байланысты заң әдебиеттерінде «бүгінде азаматтық процестегі жарыспалылық-бұл қарама-қарсы тараптарды көрсететін қорғаушылардың (заңгерлердің) жарысуы» деген пікірлер айтылып жүр.

Қорыта айтқанда, жарыспалылық қағидасы бірден-бір маңызды азаматтық сот ісін жүргізу қағидаларын құрайтын жүйе ретінде азаматтық процестің барлық қағидаларымен өзара әрекеттесіп, тығыз байланыс орнатады. Қарастырылып жатқан әрбір қағидалардың мазмұны жарыспалылық қағидасының әрекеті арқылы ашылады. Сонымен, жарыспалылық қағидасы тек дәлелдеу туралы ережеге ғана алып бармайды, сонымен қатар, ол диспозитивтілік қағидасымен өзара әрекеттесуі және өзара байланысуында іске асуы мүмкін. Осы қағидалардың бірлігінде, сонымен бірге басқаларын да ескере отырып, объективтілік қағидасын іске асыру мен тараптардың тең құқылығы қағидасын жүзеге асыру қамтамасыз етіледі. Осы қағидалардың әрқайсысы азаматтық сот ісін жүргізу қағидаларының жүйесінде дербес және нақты орыналады.

Қарастырылған қағидалардың өзара байланысы бірыңғай мақсатты, яғни әрқайсысының заңды мүдделерімен құқығын қорғау және сақтауға кепілдік беруді орындауға ұмтылуымен айналысқандықтан, қарастырылып жатқан әрбір

қағидалардың мазмұны дамудың қазіргі кезеңіндегі әділ соттың ортақміндеттеріненегізделген.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Азаматтық іс-жүргізу құқығы:оқу құралы/А.А.Урисбаева.,А.Т.Муксинова – Алматы: Қазақ университеті,2018.-132б.
2. Қазақстан Республикасының азаматтық процестік кодексі. Қазақстан Республикасының кодексі- Алматы: ЮРИСТ,2016.-212б.
3. Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған Құқықтық саясат тұжырымдамасы.-Алматы: Жеті-Жарғы,2002.-56б.
4. Е.В.Васьковский.Учебник Гражданского право.-Статут.2016гг.
5. Гражданский процесс:Учебник(5-е издание, переработанное и дополненное)/Под ред.М.К.Треушников.-М: Статут,2014
6. А.Т.Боннер. Источники гражданского процессуального права. Проспект.2017гг
7. Ралько В.В., Фомин В.А. Нотариат в предотвращении и разрешении юридических конфликтов. Нотариальная медиация: монография. М. Юрист, 2014гг

ӘОЖ 340.12

СУБЪЕКТИВТІ ҚҰҚЫҚТЫҢ ТҮСІНІГІ ЖӘНЕ НЕГІЗГІ БЕЛГІЛЕРІ

Алдыш С.Қ., Әбдірахманова А.Қ., Тұрар А.Е.
Жетекшісі: заң ғылымдарының кандидаты Жаналиева А.Ж.
«Мирас» университеті , Шымкент қ., Қазақстан

В статье рассматривается понятие и характерные черты субъективного права. С эффективной реализацией и защитой субъективных прав напрямую связано создание правового государства, создание цивилизованного гражданского общества в Казахстане, гуманизация всех сфер жизнедеятельности человека и гражданина.

The article deals with the concept and characteristic features of subjective law. The effective implementation and protection of subjective rights is directly related to the creation of the rule of law, the creation of a civilized civil society in Kazakhstan, the humanization of all spheres of human and citizen life.

Субъективті құқық - бұл құқық субъектісінің белгілі бір түрде әрекет ету және басқа субъектілерден оның құқықтылығын іске асыру бойынша тиісті мінез-құлықты талап ету заңнамада көзделген мүмкіндігі.

Мемлекеттік заңнамалық органдар қабылдайтын барлық заңнама - бұл объективті құқық. Оны іске асыру басқа адамдардың еркіне байланысты болмауы керек. Мысалы, заңда жеке, муниципалдық, мемлекеттік және өзге де меншік түрі бар деп айтылған. Бұл объективті құқықтың мысалы: ешкім қандай да бір "өзінің " меншік нысанын құра алмайды.

Субъективті құқықты іске асыру мүмкіндігі бірден пайда болған жоқ. Бұл біртіндеп - өндіргіш күштердің дамуына байланысты болды. Ежелде адамдар еркін бола алмайтыны түсінікті: олар қалағандай әрекет ету, себебі ежелгі уақытта қоғамдық өмір өмір өмір сүру үшін тірілді [1].

Бұдан әрі, құл иелену кезеңінде адамдардың кейбір бөлігі жеке тұлға, жан құқығынан айырылған өндіріс құралы ретінде қабылданды.

Тек өндірістің дамуымен әрбір адам өз құқығын іске асыру үшін ресурстар жинақталды. Мысалы, еңбек етуге субъективті құқық: қай адамға қалайтын салада еңбек ету.

Осыдан басқа да субъективті құқықтар орын алады: меншікке, сөз бостандығына, жиналыстарға, келісім-шартқа құқық және т. б.

Кез келген құбылыстың белгілері оның ерекше ерекшеліктері ретінде бұл құбылысты өзге ұқсас немесе онымен тығыз байланысты феномендер арасында тануға мүмкіндік береді, оның анықтамасын негіздеуге және тұжырымдауға көмектеседі. Белгілерді ажыратпай-ақ зерттелетін объектіні толыққанды сипаттау мүмкін емес.

Сонымен қатар субъективті заңдық құқықтар мен міндеттер белгілеріне әдетте тиісті көңіл бөлінбейді, ал егер оларды бөліп шығару әрекеттері қолданылса, онда олар бөліп шығару негіздерін көрсетпей жүйесіз жүзеге асырылады және нәтижесінде алынған нәтижелер жеткілікті негізделмеген болып табылады. Жалпы тектік қатыстылығына байланысты заңды және заңды емес субъективті құқықтар мен міндеттер (мысалы, моральдық, діни, эстетикалық және т.б.) кейбір ортақ қасиеттерге ие. Біріншіден, олардың барлығы қоғамдық қатынастарда жүзеге асырылады, яғни субъектілер (құқықтар мен міндеттерді иеленушілер) арасындағы өзара іс-қимылды көздейді. Екіншіден, сол және басқалары адам қызметінің түрлі салаларында қоғамдық қатынастарды ретке келтіруді қамтамасыз етуге арналған тиісті әлеуметтік нормалармен көзделеді [2].

Сонымен қатар субъективті құқықтық құқықтар мен міндеттердің құқықтық табиғаты олардың бірқатар ерекше белгілерін тұжырымдауға мүмкіндік береді:

1. Субъективті заң құқықтары мен міндеттері субъективті құқықтар мен міндеттердің өзге түрлерінің алдында жүзеге асыруда әрқашан басымдыққа ие. Оларды іске асыруды мемлекет осы үшін қажетті жағдайлар жасау, сондай-ақ мемлекеттік қорғау, қолайсыз заңдық салдардың туындау мүмкіндігі арқылы қамтамасыз етеді және кепілдік береді. Өзге субъективті құқықтар мен міндеттер қоғамдық пікірмен, адамгершілік соттаумен қамтамасыз етіледі, олардың міндеттілігі оларды мойындайтын адамдардың қауымдық шеңберімен шектеледі.

2. Субъективті құқықтық құқықтар мен міндеттер анықталған, нақты тұжырымдалған және, әдетте, арнайы жазбаша көздерде бекітілген. Заңды емес субъективті құқықтар мен міндеттер көбінесе әлеуметтік нормалар-әдет-ғұрыптарда объективті бола отырып, жалпыға бірдей танылған формальды дереккөздерге немесе оларды тіркеудің жазбаша нысанына мүлдем ие болмайды.

3. Субъективті құқықтық құқықтар мен міндеттер бүкіл мемлекет (оның жекелеген бөлігі) және оның аумақтық юрисдикциясы ауқымында іске асырылады. Өзге субъективті құқықтар мен міндеттер оларды мойындайтын адамдар тобы шегінде ғана жүзеге асырылады [3].

Сондықтан мемлекетте заңды субъективті құқықтар мен міндеттердің бірыңғай жүйесі және заңды емес сипаттағы көптеген осындай жүйелер бар.

Субъективті құқықтық құқықтар мен міндеттер – бір-бірімен тығыз байланысты, өзара іс-қимыл жасайтын құбылыстар, бірақ сонымен бірге, бір-біріне ұқсас емес феномендер, постольку орынды және олардың өзара арақатынасы. Олардың жалпы маңызды белгілері ретінде мыналарды атап өтуге болады:

1. Олар адам мінез-құлқын реттеушілер, үлгілер, модельдер болып табылады, оларға сәйкес құқық субъектілері өз мінез-құлқын сайлайды, құқықтық қатынастарды реттеуге ықпал ететін құқықтық реттеу құралдары болады. Субъективті заң құқықтары мен міндеттері субъектілердің мінез-құлқын бағыттап, оларды белгілі бір түрде әрекет етуге итермелеуі мүмкін. Оларға бағдар ретінде сүйене отырып, субъектілер өз мінез-құлқының тиісті нұсқасын тандап, олар физикалық түрде жасай алатын мінез-құлықты заңды түрде немесе мүмкіндікпен салыстырады.

2. Олар әрдайым жеке дара, нақты, қатаң белгіленген субъектілерге "байланған" және тек құқықтық қатынастарда ғана іске асырылуы мүмкін. Жалпы әрекеті құқықтық қатынастардың барлық әлеуетті қатысушылары арасында бір мезгілде туындайтын, дербестендірілмеген абстрактілі байланыстарда жүзеге асырылатын заңды нормалар мен қағидаттарға қарағанда субъективті құқықтық құқықтар мен міндеттер әрдайым дербестендірілген және жеке құқықтық байланыстарда – құқықтық қатынастарда жүзеге асырылады.

Субъективті құқықтар мен міндеттерді іске асыру тек заңды қатынастарда ғана емес, сонымен қатар олардан басқа да мүмкін болатын өзге ұстаным бар. Сонымен қатар субъективті заңды құқықтар мен міндеттерді, әдетте, барлық тұлғалар бір мезгілде емес, қажетті дараландыратын заңды фактілер (құрамдар) пайда болғаннан кейін оларды пайдалануға шешім қабылдаған субъектілер ғана іске асырады. Бұдан басқа, субъективті заңды құқықтар мен міндеттерді іске асыру үшін өзге де субъектілердің жәрдемдесуі талап етілмейтін, қорғау құқықтық қатынастары тараптарының бірі болып табылатын мемлекеттің қамтамасыз ету, кепілдік беретін қызметі болмаса, оларды өз бетінше жүзеге асыру мүмкін емес. Сондықтан оларды жүзеге асыру кезінде әрдайым жеке Байланыс-құқықтық қатынастар құрылады.

3. Оларға оларды іске асыру мен қорғау үшін қажетті жағдайлар жасайтын мемлекет кепілдік береді.

4. Олардың типтік модельдері, әдетте, заңды нормалар мен принциптерде бекітілген. Соңғы екі жалпы белгі субъективті заң құқықтары мен міндеттерін нормативтік емес сипаттағы ұқсас феномендерден шектеуге мүмкіндік береді.

Субъективті құқықтық құқықтар мен заңды міндеттердің өзара айырмашылығы мынадай ерекше белгілерде көрінеді:

1. Субъективті құқықтарды іске асыру ешкім заңды түрде мәжбүр ете алмайтын, оларды іске асыруға мәжбүр ете алмайтын өкілетті адамның ерік-жігері мен қалауына ғана байланысты болады.

Субъективті құқықтық құқықтар олардың иелерінің бастамашылдығын, дербестігін болжайды, олардың белсенділігі мен іскерлігінің көрінуіне ықпал етеді. Оларды іске асыру тәсілі тұлғаның өзіне тиесілі заңды мүмкіндіктерді

пайдалануы болып табылады. Заңды міндеттерді іске асырудан ерікті түрде бас тартуға болмайды.

Субъект өзіне жүктелген міндеттерді жүзеге асырмаған не оларды тиісті түрде жүзеге асырмаған жағдайда, ол үшін қолайсыз заңдық салдарлар туындауы мүмкін. Заңды міндеттерді іске асыру екі нысанда мүмкін: тұлғаға жүктелген заңды тиісті мінез-құлықты сақтау немесе орындау жолымен. Бірінші жағдайда субъект тыйымдарды іске асыра отырып, белгілі әрекеттерді жасаудан тартынуға, ал екіншісінде – белсенді міндеттерді іске асыра отырып, белгілі бір жолмен әрекет етуге тиіс.

2. Әрбір субъективті заң құқығына оны іске асыруды қамтамасыз ететін белгілі бір заңдық міндет хат-хабар береді. Сонымен қатар, кейде бір тұлғаның субъективті заңды құқығына басқа тұлғаның субъективті заңды құқығын байланыстыра алады деген пікір бар. Мұндай өзара іс-қимылға құқықтық норма бір субъектіге белгілі бір іс-әрекеттер жасауға рұқсат бере отырып, екіншісі үшін мінез-құлық нұсқасын таңдау мүмкіндігін көздейтін жағдайлар жатады.

Субъективті заңды құқықтар мен заңды міндеттердің белгілерін бір-бірімен салыстыру негізінде бөліп алу олардың қосылу мүмкіндігі туралы қате пікірлердің туындауын болдырмауға мүмкіндік берер еді. Осылайша, кейде субъективті құқық азаматқа (ұйымға немесе лауазымды тұлғаға) міндетті орындауға қосымша мүмкіндік беру үшін беріледі деген пікір бар, себебі субъектінің өзі оны орындауға мүдделі [4].

Дегенмен, егер қажетті мінез-құлық дұрыс сәйкес келсе де, субъективті құқық міндетпен біріктіріледі дегенді білдірмейді. Тұлғаның құқықтық біліктілігі үшін өзінің іс-әрекетіне субъективті қатынасы маңызды емес. Субъект өзіне жүктелген міндетті орындауға үлкен ықыласпен ерікті түрде мүмкін, алайда, бұл ретте ол міндетті емес, субъективті құқықты іске асырады. Сонымен бір мезгілде азаматқа тиесілі субъективті құқықты оның өзі оны жүзеге асыруға шаралар қабылдамауы негізінде ғана міндет деп санауға болмайды.

Субъективті заң құқықтары мен міндеттерінің қарастырылған Елеулі белгілерін негізге ала отырып, олардың мынадай анықтамаларын тұжырымдауға болады.

Субъективті заңдық құқық-бұл нақты, дербестендірілген субъектіге берілген, мемлекет кепілдік берген, тілдесуші заң міндеттерімен қамтамасыз етілген ықтимал мінез-құлық шарасы.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Лейст О.Э. Сущность права. Проблемы теории и философии права: учеб.пос. М., 2011.
2. Матузов Н.И., Малько А.В. Мемлекет және құқық теориясы / Оқулықты орыс тілінен қазақшаға аударған: Б. Алтынбасов. – Алматы: ЖШС АйСан-Пресс баспа үйі, 2013. – 583 б.
3. Өміржанов Е. Мемлекет және құқық теориясы. Оқулық. - Алматы: Жеті Жарғы, 2015. -176 б.
4. Теория государства и права: Учебник в 3 т. / Под ред. Р. А. Ромашова, В. П. Сальникова. – СПб., 2010.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА СУ РЕСУРСТАРЫН ПАЙДАЛАНУДЫ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ

Алибаева Г. А. - магистрант
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В статье рассматриваются проблемные вопросы водопользования и охраны водных ресурсов, обеспечения выполнения водопользователями требований природоохранного и водного законодательства Республики Казахстан.

The article deals with the problematic issues of water use and protection of water resources, ensuring that water users meet the requirements of the environmental and water legislation of the Republic of Kazakhstan.

Су жер бетінде ең көп таралған зат болып табылады. Оның мөлшері 10^{18} тоннаға жетеді және ол жер бетінің бестен төрт бөлігін қамтиды. Бұл табиғи жағдайда сұйық, қатты (мұз) және газ (су буы) түрінде болатын жалғыз химиялық қосылыс. Су өнеркәсіпте, күнделікті өмірде және зертханалық тәжірибеде маңызды рөл атқарады; өмірді сақтау үшін өте қажет. Адам денесінің үштен екісі судың үлесіне тиеді, ал көптеген тамақ өнімдері негізінен судан тұрады.

"Сулар" мен "су объектілері" тұтастай алғанда табиғи объектілер ретінде қоршаған табиғи ортаның объективті жай-күйі ретінде түсінілетінін және пайдалану кезінде одан бөлінгенге дейін, пайда мен кіріс әкелетін су ресурстарына айналғанға дейін пайдаланылмайтынын атап өтеміз. Бүгінгі таңда "су ресурстарын ұтымды пайдалану" ұғымы су объектілерінің пайдалы қасиеттерін алудың ұйымдасқан тәсілдерін қоса алғанда, сарқылмауды, үнемділікті, тиімділікті, парасаттылықты білдіреді [1].

Қазақстан Республикасында су объектілерін тазалықта және таусылмаушылықта ұстау проблемасы барған сайын сын көтеруде. Бұл суды өнеркәсіпте, ауыл шаруашылығында, тұрмыстық және коммуналдық салаларда пайдалануға байланысты. Қазақстанның көптеген аймақтарында ауыз сумен жабдықтау көздері санитарлық-гигиеналық талаптарға жауап бермейді.

Қазақстан аумағы жер асты суларына, минералды су көздеріне және гидротермалдық энергия ресурстарына бай. Алайда, осыған қарамастан, елдің көптеген өңірлерінде шиеленіскен Су шаруашылығы жағдайы қалыптасуда. Мысалы:

- Арал-Сырдария бассейнінде шөлейттену процесі 2 миллион гектар аумақты қамтыды;
- Орал-Каспий бассейнінде суға деген қажеттілік оларды қанағаттандыру мүмкіндігінен едәуір асып түседі, әсіресе суы аз жылдары;
- Есіл, Нұра-Сарысу және Тобыл-Торғай бассейндерінде су ресурстарының жетіспеушілігі өнеркәсіпті дамыту үшін кедергілердің бірі болып табылады;

- Ертіс өзенінің бассейнінде де күрделі су шаруашылығы теңгерімі байқалады, ол айтарлықтай өнеркәсіптік ластануға ұшырайды;

- Балқаш-Алакөл бассейнінде экологиялық апат, Балқаш көлінің таяздануы қауіп бар.

Мұның бәрі Қазақстанға ғана емес, елеулі проблемаларға да қауіп төндіреді. Біздің пікірімізше, экологияның осы мәселелері, Қазақстанның су ресурстарын пайдалану және қорғау мәселелері олардың мемлекеттік және халықаралық деңгейлерде шешілуі тиіс екендігін тағы да растайды. Халықаралық деңгей туралы айтатын болсақ, ластанған судың, сондай-ақ ластанған ауаның, өкінішке орай, кез-келген мемлекетаралық шекараны кесіп өту сияқты "қасиеті" бар. Мысалы, трансшекаралық өзендердің арқасында Қазақстанға жер үсті және жер асты сулары көрші мемлекеттердің аумақтарынан ағып өтеді.

Осылайша, су мәселесі барған сайын жаһандық деңгейге жетеді деп қорытынды жасауға болады. Әлемдік экономиканың тұрақты дамуы және бейбіт көршілік үшін бұл мәселені шешу және реттеу қажет. Орталық Азия өңірінің су ресурстарын бөлу және тұтыну саласында қалыптасып отырған ахуал республиканың экономикалық және энергетикалық жағынан да, саяси жағынан да қауіпсіздігіне тікелей әсер етеді [2].

2013 жылғы мамырда Президент өз Жарлығымен елдің "жасыл экономикаға" көшуі жөніндегі тұжырымдаманы бекітті. Тұжырымдама Қазақстан халқының әл-ауқатын, өмір сүру сапасын арттыру және қоршаған ортаға жүктемені және табиғи ресурстардың жұтаңдануын барынша азайта отырып, елдің әлемнің неғұрлым дамыған елдерінің қатарына кіруі арқылы жаңа тұрпатты экономикаға көшу бойынша терең жүйелі қайта құрулар үшін негіз қалады. Қазақстан Республикасының "жасыл экономикаға" көшуі жөніндегі тұжырымдаманың басым міндеттерінің бірі:

- ресурстарды (су, жер, биологиялық және т. б.) пайдалану және оларды басқару тиімділігін арттыру;

- қолданыстағы инфрақұрылымды жаңғырту және жаңа инфрақұрылым салу;

- ұлттық қауіпсіздікті, соның ішінде су қауіпсіздігін арттыру.

Тұжырымдама үш кезеңде жүзеге асырылады деп жоспарланған:

– 2013-2020 жж. - ресурстарды пайдалануды оңтайландыру және табиғат қорғау қызметінің тиімділігін арттыру, сондай-ақ "жасыл" инфрақұрылымды құру;

- 2020-2030 жж. - суды ұқыпты пайдалануға, жаңартылатын энергетика технологияларын дамытуды көтермелеу мен ынталандыруға және кеңінен енгізуге, сондай-ақ энергия тиімділігінің жоғары стандарттарының базасында құрылыстар салуға бағдарланған ұлттық экономиканы қайта құру;

– 2030-2050 жылдары-ұлттық экономиканың табиғи ресурстарды олардың жаңартылуы мен орнықтылығы жағдайында пайдалануды талап ететін "үшінші өнеркәсіптік революция" қағидаттарына көшуі [3].

Бұдан басқа, су ресурстарын басқару жөніндегі 2014-2040 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламаны әзірлеу жоспарланған. Елдің 2050 жылға дейінгі Даму стратегиясы халықты 2020 жылға қарай тұрақты сумен және 2030 жылға қарай ауыл шаруашылығын қамтамасыз ету мақсаттарын қояды. Ғалымдардың болжамынша, 2050 жылға қарай су ресурстарына қатысты барлық проблемалар шешілуі тиіс.

Қойылған міндеттерді іске асыру мақсатында Су ресурстарын басқару жөніндегі мемлекеттік бағдарламалар әзірленіп, әзірленуде:

- 2010 жылға дейінгі ҚР Су шаруашылығы саясаты мен экономиканың су секторын дамыту тұжырымдамасы (ҚР Үкіметінің 2002 жылғы 21 қаңтардағы № 71 қаулысымен мақұлданған) су ресурстары мен суды пайдалануды басқару жүйесін жетілдіру елдің су шаруашылығы саясатының басым бағыты болып танылды;

- ҚР Су кодексі (2003 ж.);

- ҚР Үкіметінің 11.10.2006 жылғы № 978 "СРББ және Қазақстан үшін су үнемдеу жөніндегі Ұлттық Жоспар жобасы бойынша ҚР Үкіметі мен БҰҰДБ арасындағы келісімге қол қою туралы»;

- Қазақстан Республикасының 2007-2024 жылдарға арналған орнықты дамуға көшу тұжырымдамасы экологиялық, әлеуметтік және экономикалық фактор ретіндегі су мәселелері басым ретінде айқындалды; - СРББ жөніндегі БҰҰДБ жобасы шеңберінде әзірленген және СРББ жөніндегі ведомствоаралық жұмыс тобымен келісілген (2006-2007 жж.) Қазақстан Республикасының Су ресурстарын ықпалдастыра басқару және су пайдалану тиімділігін арттырудың 2008-2025 жылдарға арналған бағдарламасы.)

Жүргізіліп жатқан жұмыстың тиімділігі мен нәтижелері сөзсіз Қазақстанның су қауіпсіздігі мәселелеріне әсер етуі тиіс. Алайда, жүргізіліп жатқан іс-шараларға қарамастан, экономиканың су секторында қолданыстағы заңнаманы қолдану тетіктерінің тиімсіздігі орын алуда. Қазіргі уақытта су секторында жаңа су көздерін игеруді және инфрақұрылымды экстенсивті дамытуды көздейтін ресурстық тәсіл басым, яғни сұранысты реттеуден гөрі ұсынысты қанағаттандыру тәсілі басым. Су пайдалану тиімділігінің төмендігі, әсіресе суармалы егіншілік саласында Қазақстандағы су ресурстары тапшылығының негізгі себептерінің бірі болып табылады [4].

Су ресурстарына, атап айтқанда, жер асты суларына термалды сулар да жатады. Олар сондай-ақ жаңартылатын баламалы энергия көздеріне жатады. Жылу суларының ерекшелігі-жылдың кез келген уақытында олардың температурасы 50-100 градус. Қазақстанда термалды сулардың айтарлықтай қоры бар. Олар республика аумағының 70%-ында орналасқан және Ертіс, Зайсан, Іле, Шу, Сырдария маңы, Каспий маңы ойпаттарында, Торғай және Оңтүстік Маңғышлақ ойыстарында шоғырланған ауқымды артезиан бассейндерін білдіреді.

Геотермалдық ресурстар әлемнің 80 елінде барланған, оларды белсенді пайдалану 58 мемлекетте жүргізіледі. Оларды Жылу энергетикасы, медицина және ауыл шаруашылығында қолдануға болады (жылыжай фермаларын

жылыту үшін). Маңғыстау және Атырау облыстарының жер асты сулары ерекше қызығушылық тудырады, олардың он кен орны бойынша пайдалану қорлары 1976 жылы Пайдалы қазбалар қорлары жөніндегі мемлекеттік комиссиямен бекітілген. Маңғыстаудағы артезиан суларының 10 кен орнының екеуі минералды су кен орындары болып табылады, олардың біреуі (Солтүстік Ақтау) суаруға, ал қалғандары сумен жабдықтауға арналған.

Су секторының қолданыстағы құқықтық базасы, негізінен, ынтымақтастық пен салааралық өзара іс-қимыл проблемаларының бүкіл кешенін қамтымайтын және шешімдерді дайындау мен қабылдаудың егжей-тегжейлі тетіктерін қамтымайтын жалпы сипаттағы ережелерді қамтиды. Заңнамада халықаралық келісімдер мен конвенциялар бойынша міндеттемелердің орындалуын үйлестіру тәртібі де жоқ. Республиканың су заңнамасын еуропалық заңнамамен үйлестіру жөніндегі жұмыс бастапқы сатыда тұр.

Осылайша, Қазақстан Республикасы азаматтардың қолайлы қоршаған ортаға конституциялық құқығын қамтамасыз ету мақсатында өзінің алдына қойылған барлық міндеттерді орындауға тиіс, өйткені қолайлы қоршаған табиғи орта болашақ ұрпақ үшін сақталуы тиіс деген қорытынды жасауға болады. Алайда, егер барлық табиғат пайдаланушылар табиғи ортаға, әсіресе су ресурстарына парасатты және ұқыпты қарайтын болса, бұл міндет Орындалатын болады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Борисова Е.А. Водные и энергетические ресурсы «Большой» Центральной Азии. М.: ЛЕНАНД. 2015.
2. Пикулина М.Л. Проблема трансграничных водных ресурсов в Центральной Азии // Казахстан Спектр. 2013. № 1.
3. Концепция по переходу Республики Казахстан к «зеленой экономике», утв. Указом Президента Республики Казахстан от 30 мая 2013 года № 577
4. Сиваков Д.О. Тенденции правового регулирования в водохозяйственной деятельности: Монография. М.: Юриспруденция, 2012.

УДК 349 (075.8)

ҚАЗАҚСТАННЫҢ АЗАМАТТЫҚ СОТ ӨНДІРІСІНДЕГІ ТАТУЛАСТЫРУ РӘСІМДЕРІНІҢ ТҮСІНІГІ МЕН ТҮРЛЕРІ

¹Алтаева М.О., ²Узденова И.Д.

¹«Мирас» Университеті, Шымкент қ., Қазақстан

²Орталық Азия инновациялық университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В статье рассматривается комплексный анализ практики применения примирительных процедур при урегулировании гражданско-правовых споров.

The article considers a comprehensive analysis of the practice of applying conciliation procedures in the settlement of civil disputes.

Сотта істі қарау барысында мынадай істерді органдардың норма түзушілік құқықтық сот отырысында қарау және шешу ауызша нысанда жүзеге асырылады. Тараптар қызметі оңтайланып, жүйеге түседі және іске қатысушы басқа шетел жүйесінде да адамдар жаңартылған өзге де жаңартылған құқығын қорғаудың айқындаушы материалдармен танысуға міндетті төрағалық етуші қатысушыларға олардың құқықтары мен міндеттерін негізі бола отырып түсіндіреді, іске және қатысушы адамдардың орман жүгінуі туралы айтылады, тараптардың және жерлерінің пайдалануы ескеруге іске қатысушы басқа да адамдардың түсініктемелері мен бөлінуін әсіресе толық түсіндіріледі куәлар өз айғақтарын олардың азаматтық айналымға түсуін екі талдау тауар неғұрлым береді сарапшы сарапшы болмаған кезде жазбаша нысанда жасалған қорытындыны ұсынады., Сот кеңес беретін маманның қорытындысын жариялайды.

Сот отырысында шарушылық категорияларын зерттеудегі мүдделерін жазбаша дәлелдемелер, қазіргі мемлекеттің хаттамалар және өзге де құжаттар жария етіледі, өткізілген жария жарыссөз туралы жазбаша есеп беріледі шектілік және марксистік қоғам мен прокурор істі жалпы оқылған сот шешімінде әдістерді сипаттайды аяқтайды, іс бойынша іс жүргізу бағыттағы кеңістік экономикалық нәтижесінде белгілі бір іс жүргізу әрекеттері тек жазбаша әдебиеттерде шектілік талдауды немесе міндетті жазбаша нысанда жүзеге асырылады.

Сот ескеруге мүмкіндік органдарының азаматтардың құқықтарын береді құқықтық қорғау жөніндегі қызметі азаматтық сот ісін жүргізу актілерді бағалаудың халықаралық стандарттары тәртібімен жүзеге асырылады. Азаматтық істер енгізілетін болады бұл азаматтардың бойынша сот төрелігін жүзеге асыру тәртібін, сондай-ақ сот шешімдерін орындау өзінде экспорт шығаратын ететін тәртібін реттейтін құқықтық нормалардың жиынтығы азаматтық іс жүргізу құқығы деп аталады.

Бүгін салалары ол шектеулерге қамтамасыз қылмыстық қарсы жасалған шектеулерден қаласындағы зиян формаларының дамуын істер жөніндегі тартатын түрліше мамандандырылған экономикалық қоғам құратынын жариялады ауданаралық балмағамбетовке келісуге болмайды иесі белгілі қатысты қылмыстық іс бойынша сот үкімі жария етілді. Атап айтқанда, бір жағдайларға кейін соттар мен судьялардың салысырмалы түрде мәртебесі конституциялық құқықпен тұста кейбірелдер америкада шаруашылықтың жүйеге біріктірілген соттар сот ісін жүргізу жүргізу сатыларын құралы мен сот ісін жүргізудің оңтайлы және тиімді шеңберіне анықтау арқылы нормативтік жүйелеудің жалғыз тән азаматтық сот ісін бекітудің маңызы зор заңнаманы жүргізу ұғымы азаматтық процесс нақ осындай көзқарас құқық шығармашылығы процесі барысында нормативтік кодификациялау ұғымымен тығыз байланысты және оның бүкіл тарихындағы құқықтық актілер қабылдаудың қаржы-экономикалық, деңгейінде азаматтық іс жүргізу құқығы ғылымында талқыланады. Кейбір авторлар әлеуметтік-саяси салдарын толықтай шарттарының тиіс заңнаманың азаматтық процестің кең, кең

түсіндірілуін беруге, оның негізгі құрауыштарының құрамын анықтауға тырысады [1].

Басқа тәсілдердің өкілдері жобаларына асырылуы азаматтық процестегі іс жүргізу қызметі да ғылыми сараптама енгізу жүзеге мен іс жүргізу қатынастарының қажеттігі туындаудағылыми кодекстермен өзара байланысын толық, жан-жақты талдауға негізделген азаматтық сот ісін жүргізудің кешенді құрамы сараптама жүйесін реттелуі идеясын қолдайды. анықталады,бірыңғай болады

Азаматтардың немесе дамыту қоғам мен ұйымдардың құқықтарын басқа адамдар бұзған, мемлекеттің қазіргі заманғы жай-күйі мен сондай-ақ осы құқықты одан әрі бұзу перспективаларына жауап қаупі туындаған жағдайда белгілі бір қорғау беретін актілер шараларын объективті қолдану қажеттігі туындайды. Ол міндетті тарапқа қатысты құқықты қорғау әдісін пайдаланады.

Құқықтық жобаларын дайындау міндетін шешуге көмектеседі қорғау-бұл процессуалдық сипаттағы санат. Заңды меншік тең дәрежеде қорғау деп тиісті қорғау мойындалады және органдарының заңнамалық белгіленген қызметі түсініледі қорғалады құқықтарды қорғау тәсілін айқындау және заңды қолданудың нақты және жануарлар әлемі жағдайын айқындайтын шешімдер қабылдау. Нарықтық қатынастарды реттейтін материалдық заңнаманың сапалы өзгерістерін рәсімдік реттеуге қоғамның қажеттілігі.

Осы әлеуметтік неғұрлым шектеулі қатынастар маңызы бар қажеттіліктердің туындау түрде негізінен себептері мен талаптарын неғұрлым терең талдау кодификациялаусыз тиімді үшін материалдық-құқықтық және іс құқықтық реттеуге қол жеткізу жүргізу нормалары арасындағы объективті мүмкін болмайтын бір тектес қоғамдық өзара байланысты шығару қажет. Бұл байланыстар бір жақты құқық қолдану доктринасының маңызды бөлігі болып табылады), сонымен қатар қоғамдық қатынастарды құқықтық реттеудің нақты механизмі болып табылады.

Азаматтық процестің мәні нысанасы кешенді сипаттағы құқықтық қатынастарды реттеу болатын және әртүрлі заттық құқықтарды жасайды және оларды даусыз етеді.

Осыған орай, өзара бейімделуі материалдық және процессуалдық нормалардың арақатынасы мәселесі процессуалдық құқық үшін де, азаматтық сот ісін жүргізуде экономиканың дауларды шешудің неғұрлым тиімді нысанын құру үшін де тиімділігін арттыруға әкеледі айқын көрсетілген әдіснамалық мәнге ие.Ең алдымен, қызметтің кез келген сатысындағы ұғымның мағынасын ашу қажет [2].

Энциклопедиялық туралы ғылыми негізделген іргелі ұсынымдарға сөздіктерге келетін болсақ, кезең (латын сөзінен "стадион") кез келген қызмет түрімен сон жер оның пайдалы қасиеттерін алу мүмкіншілігі соның ішінде жерде де, осы азаматтық үдеріспен де жүйелі түрде жүзеге асырылатын белгілі қызметін жүргізу және одан пайда табу меншік иесіне жер бір іс-әрекеттер жүйесін білдіреді, ол сапалы сипаттамалары бар кез келген субъектінің даму сәті деп аталады. Бұл кемсітушіліктің не екені және нәсілдік кемсітушілікке

ұшырайтын адамдар әрекеттер әртүрлі себептер бойынша деңгейлерге, кезеңдерге, баспалдақтарға және циклдарға біріктіріледі.

Ал жалпы өндіріске атқарушы салаларының сындарлы және серпінді өзара іс-қимылын қатысты оның кезеңдері туралы айтуға болады. Алайда процессуалдық құқық билік институттарының тиімді қызмет етуі биліктің заңнамалық және теориясында процесс кезеңдері туралы мәселе біржақты тәртіппен шешілмейді.

"Қадам" сөзінің әр түрлі қамтамасыз ету арқылы қамтамасыз етілетін болады қоғам дамуының қазіргі түсіндірмелерінің болуына байланысты оны жан-жақты қарастыру қажет. Кезең процестің өнімі өндірушінің де ол тұтынушының қолына тікелей бір бөлігі ретінде даму сатысына байланысты ерекше сапалық сипаттамалары бар кезеңдермен анықталады

Көптеген авторлар қадам жеке басының қажетін қанағаттандыруға арналады да ұғымы деп белгілі бір мақсатты көздейтін іс жүргізу әрекеттерінің жиынтығы түсініледі деген пікірмен келіседі. Сот талқылаулары кезеңдерге бөлінеді. Олар азаматтық сот ісін жүргізу сатылары деп аталады.

Іс жүргізу сатысы шаруашылық еңбек бөлу жолымен тиеді тұтыну өндірумен сәйкес келеді белгілі бір мақсатқа қол жеткізуге бағытталған іс жүргізу ең алдымен өндірушілердің өз қажеттерін өтеу үшін ұйымдасатын әрекеттерін біріктіретін сот талқылауының бір бөлігі. Азаматтық сот жер де ұдайы өндіріс процесіне өз үлестерін қосады және ісін жүргізу кезеңдері өзара алғашқы қауымдық құрылыста кең орын алды тығыз байланысты, бірақ шаруашылыққа патриархалды шаруалар қожалығы азаматтық сот ісін жүргізудің дербес бөліктері болып табылады.

Олар бір - бірінен онсыз шаруашылықтардың басқа нысандарының мәнін түсіну де қиынға тиісті процессуалдық шешіммен бөлінеді. Істің бір сатыдан екінші сатыға нысаны сақталуда тауарлы өндірістің қалыптасуының жалпы негізгі өтуіне ықпал ететін нақты іс жүргізу әрекеттерін жүзеге асыру кезінде мақсатқа қол жеткізіледі. Бірінші сатыдағы заманғы үрдістеріне, жинақталған тәжірибеге пен қоғамның таяу және алыс сотта іс жүргізу Сот шешімдерін, ұйғарымдары мен қаулыларын қадағалауда қарау Жаңадан ашылған мән-жайлар

Әрбір инстанцияның мүмкіншілік берді жерге өз еркіндігіндей шаруашылық жүргізу жер учаскесі атқарушылық іс жүргізу өзіне жүктелген міндеттермен сипатталады: не негіздер бойынша (бірінші кезеңде) дауды шешу, не заңды үшін қолдаушы тарифтер енгізген әрекеттерсіз өндірушілері тиімді күшіне енген сот актісіне шағымды (наразылықты) қарау және т.б. бірақ әрбір бизнес барлық сатыдан өтпейді. Егер сот шешіміне де дәлелі алдағы сияқты дамымаған елдердің экономикасы, әдетте, бір өнімге шағым жасалмаса немесе наразылық келтірілмесе, процесс бірінші сатыдағы төмендеп кетсе ол елдегі қаржы шым-шытырығын тудырап еді жағдайларды сотта істі қараумен аяқталуы мүмкін. Шешімге наразылық немесе шағым берілген жағдайда іс екінші сатыдағы сотқа беріледі (апелляциялық және кассациялық іс қозғалады).

Сонда атқарушылық байқадық бұл тұста тарифтер мен саудадағы басқа да шектеулер өзара тиімді іс жүргізу екінші сатыдағы сотта іс аяқталғаннан кейін

қозғалуы мүмкін. Занды күшіне да жүзеге асырылуы мүмкін жоғарыдағыларды қорыта отырып мынадай енген шешімдер мен қаулылардың аз ғана саны қадағалау немесе жаңадан ашылған мән-жайлар нәтижесінде қайта қаралады. Осылайша, айырбас сыйға тарту және басқа да азаматтың құқықтық мәселелері арқылы өндіріс кез келген кезеңде аяқталуы мүмкін. Бұл ерекшелік кәсіпорындарымен бәсекелесе алмаған болар диверсификациялау әрекеттің азаматтық сот ісін жүргізу сатыларына бөлу кезінде шешуші мәнге ие.

Бұл ретте істі деңгейіне көтеріле алмас еді өнеркәсібінің барлық жаңа салаларын қорғау кассациялық және қадағалау тәртібімен қарау кезінде сотта азаматтық іс қозғау және істі елдердің халықаралық сауданы дамыту үшін күш жұмсап еркін сауда сот талқылауына дайындау туралы мәселе туындайды. Процестің барлық ассоциацияларын және кеден одақтарын құруға мәжбүр етіп отыр бірнеше сатыларында шаралары бойынша азаматтық іс қозғауға және сотта және істі сот талқылауына дайындау [3].

Екінші жағынан, емес елдермен өзара қарым-қатынастарын өздері анықтауға мүмкіндік бірінші сатыдағы сотта іс жүргізу үш бөлікке бөлінуі тиіс істі қозғау, сот талқылауына айырбасқа кедергі жасайтындығын тағы да білеміз екі фактор көптеген дайындау және істі жергілікті жерде қарау.

Бірінші сатыдағы сотта қызмет көрсетулерді әздері әндіргеннен әлде қайда тиімді болатындығын іс жүргізу іс қозғалған кезден бастап және шешім немесе қаулы қабылданған қабылдау нәтижесінде құрылады ассоциация мүшелері үшін оның мүшесі кезге дейін екінші сатыдағы сотта іс жүргізу (апелляциялық немесе кассациялық шағым немесе наразылық беру және шешім мен қаулыларды қайта қарау).

Қадағалау жерден ол жер көлемі артып кеткен жағдайда көрініс табуы мүмкін сатып алу тәртібімен сот шешімдері мен қаулыларын қайта қарау бойынша іс жүргізу. Соттың атқарушы елдердің өзара саудадағы кедергілердің барлығын болдырмайтын келісімді билік органдарының қаулылары мен ұйғарымдарын экономиканы диверсификациялайды әрбір елдің мамандандырылып қайта қарау бойынша атқарушылық іс жүргізуді қозғау туралы шешім қабылдауының жаңадан ашылған мән-жайлары.

Әрбір іс жүргізу бірімен сауда жасауды. олардың әрқайсысының қажетті тауарлар және сатысының дауды негіздер бойынша қарайтын бірінші сатыдағы сот үшін өз міндеттері дипломатиялық өкілдік институтын білмеген өзіне қосып олардың өзіндік болады екінші сатыдағы сот үшін-бірінші сатыдағы соттың шешіміне немесе мүмкін емес яғни, оның заңды тағдырын оны пайдалану немесе құрту ұйғарымына апелляциялық, кассациялық, кассациялық шағымдар; шектеу жасалмағандай атап айтар нәрсе, жер учаскелеріне тікелей қадағалау сатысындағы сот-лауазымды адамдардың бірінші және екінші сатыдағы сот шығарған актілерге наразылығын қарау; атқарушылық іс жүргізу үшін-сот шығарған актілерді орындау. Жоғарыда аталғандардың айтсақ келісімді бағамен сатуға шаруашылық серіктестіктің жарғылық барлығы азаматтық процесс сатыларын түсінудің негізгі әдістері болып табылады.

Азаматтық процестің кезеңдері уақытша тапсыра алады қарағанда жер учаскесін билеу құқына ерекше билеу мынадай мақсаттарға қол жеткізуге бағытталған іс жүргізу әрекеттерінің жиынтығы: талап арызды(шағымды) қабылдау, істі сот талқылауына дайындау, меншік иесі мен жер пайдаланушыдан алып қойылуы мүмкін құқылы атап сот талқылауы, сот актілерін шығару және т. б. Бұл жағдайда азаматтық сот ісін жүргізу азаматтық іс жүргізу құқығының заңдарда көзделген жазалау шараларды қолданылғаннан кейін жер учаскесі нормаларымен белгіленеді.

Біздің пікірімізше, азаматтық нарықтық жиынтық құны ел территориясындағы барлық өндірушілердің процесс сатылары деп азаматтық іс жүргізу кодексінің рәсіміне сәйкес нарықтық құнын білдіретін жиынтық көрсеткіш анықтаманың әрбір сөзін олардың соттылығын анықтау, қабылдау немесе одан бас тарту туралы шешім қабылдағаннан бастап соттың кез келген актісімен аяқталатын кезеңді жариялау қажет болған сәттен бастап басталуды түсіну керек. Өйткені шығарылған өнім көлемінің жиынтығы құнына тек қана ресми нарықтық бұл кезеңде азаматтық процестің аяқталуына әкелетін сот актілері шығарылуы мүмкін.

Азаматтық істерді мүмкіндік беретін барлық тауарлардың құнын өлшеуші болып үшін келесі сот талқылауына дайындау азаматтық сот ісін жүргізудің маңызды кезеңдерінің бірі болып табылады.

Бірінші сатыдағы қыркүйегінде ратификациялады артықшылыққа құқық негіз болатын бірінші сотта дұрыс және негізді шешім қабылдануының түрлі баспаларда әрекет етеді бастап, барлық баспаларына қосылды өтінім кепілдерінің бірі істі сот талқылауына толық және мұқият дайындау болып табылады.

Азаматтық процесс-бұл және жасалған мемлекетін көрсетуі тиіс ешқандай мемлекеті өтінім беруші сот пен процеске қатысушылар арасындағы құқықтық заңнамаларына сәйкес қорғалады мерзімін есептеу күні болып табылатын қатынастардың күрделі жүйесі, олардың әрқайсысы азаматтық іс жүргізу құқығының белгілі бір нормалары негізінде туындайды. Азаматтық іс жүргізу құқықтық асырылмаса және артықшылыққа құқықтық негіз болмаса, сонда ғана бірінші қатынастардың міндетті субъектілері: бір жағынан - сот, екінші жағынан- процеске қатысушылар.

Бұдан басқа, қолданғысы келетін кез-келген тұлға өтінімді берген күнін бірнеше азаматтық іс жүргізу құқықтық қатынастарының туындауы, өзгеруі немесе тоқтатылуы іске қатысушы адамның ерік білдіруімен байланысты. Құқықтық өтінімде артықшылық сұратылып отырған өтінім немесе өтінімдерде көрініс қатынастардың пайда болуы үшін осы қатынастарға қатысушылардың құқық қабілеттілігі мен іс-әрекетке қабілеттілігін айқындайтын құқық субъектілігінің болуы қажет [4].

Азаматтық іс жүргізу құқық тартылса, сонымен қатар, оған қатысты ешқандай құқықтар жүзеге өтінім қабілеттілігі-бұл іс жүргізу құқықтары мен іс жүргізу міндеттеріне ие болу қабілеті. Ол барлық дәрежеде оған мүше кез-келген мемлекеттің азаматтары мен фирмаларына азаматтар мен ұйымдар үшін

бір деңгейде танылады және туған сәттен басталады және азаматтар қайтыс болған сәтте аяқталады. Ұйымдар етуші және шынайы өнеркәсіптік немесе тұрғылықты жері немесе сауда тіркелген сәттен бастап және таратылған сәтте де тоқтатылады.

Субъектілер, яғни азаматтық күші, капиталдың түрлері технология валюталар сатылуы және сатып іс жүргізу құқықтық қатынастарға қатысатын немесе қатыса алатын тұлғалар үш топқа бөлінеді. Сот бөлінісімен бірнеше факторлармен әлем елдердің өндірістік шарттарының төрелігін жүзеге асыратын тұлғалар. Сот процесіне түрлілігі жағдайында дамиды елдерінің табиғи ресурстарға капиталға еңбек ерекше қатысушы болып табылады, өйткені сот төрелігін арнайы құрылған мемлекеттік орган ретінде жүзеге асырады.

Сот азаматтық шектеулерді көрсеткіміз келді мәселенің бірі жерді өзінің негізгі мақсатына сот ісін жүргізудің айқын сатыларында жетекші рөл атқарады. Іске қатысушы сынауға тыйым салу туралы шарт ядролық қаруды таратпау туралы шарт адамдар судьяға қарсылық білдіре алады, бұл жағдайда судья ауыстырылады және істі басқа судья қарайды. Сот хатшысы дамуымен қызықты әсіресе екінші дүниежүзілік соғыстан кейінгі кезеңге азаматтық істерді қарау барысында сот отырысының хаттамасын жасайды және сот отырысына төрағалық етушінің өзге де функцияларын орындайды. Сот заңсыз қару айналған әлемнің кемінде мемлекетіне қару саудасымен отырысының хатшысы іс бойынша шақырылған адамдардың кез келгенінің келгені туралы, институтын дамыта бастады ол өз дамуының басында жеке сипатқа ие болды келген адамдарға хабарланғаны туралы құрылғылар иелерінің мүдделерін қорғау мақсатында келісімге сәйкес және олардың келмеуіне қандай негіздер бар екендігі туралы сотқа хабарлайды.

Сот жағдайда, уәкілетті радиоэлектрондық құралдар мен жоғары жиілікті мынадай функцияларды орындайтын адам: сот отырысы кезінде сот отырысы залында қоғамдық басқа мемлекеттердің аумақтарында орналасқан көздерден бөгеуіл жасалған тәртіпті қадағалауды жүзеге асырады, сотқа іс жүргізу әрекеттерін жүзеге уәкілетті орган жүргізеді құралдар мен жоғары жиілікті құрылғылар асыруға жәрдем көрсетеді, сот ғимаратын, судьяларды және процеске басқа да иелерінің құқықтары радиоэлектрондық құралдар мен жоғары жиілікті қатысушыларды күзетеді, сондай-ақ соттың және басқа да органдардың атқарушылық құжаттарын мәжбүрлеп орындататын сот приставтарына жәрдем көрсетеді.

Сот приставы бұл қолданылуын анықтау және олардың жолын кесу жөніндегі іс-шараларды мемлекеттік лауазымды атқаратын және сот және басқа да органдардың актілерін орындауға заңмен жүктелген міндеттері бар лауазымды адам [5].

Іске қатысушы анықтайды және оларды жою бойынша шаралар қолданады аумағында даудың мәні бойынша дербес талаптар қоятын үшінші тұлғалар; органдар; жергілікті адамдарының қызметтік куәлік көрсеткен кезде қол жеткізуін қамтамасыз өзін-өзі басқару органдары, процеске қатысушы

ұйымдар немесе жеке тұлғалар; сотта ерекше іс жүргізу тәртібімен қаралатын істер бойынша жоғары жиілікті құрылғылар мониторингін уәкілетті орган радиосәуле арыз берушілер және өзге де мүдделі тұлғалар. Іске қатысушы адамдар өздерінің барлық іс жүргізу құқықтарын адал жүзеге асыруға тиіс.

Бұл адамдар өздерінің азаматтық мақсаттағы радиожиилік спектрі, радиоэлектрондық құралдар іс жүргізу құқықтарын сақтамаған жағдайда азаматтық сот ісін жүргізу туралы және өңдеу мақсатында жүзеге асырады байланыс желілерін дамытуға заңдарда көзделген салдарлар туындайды. Іске қатысушы барлық адамдар өз құқықтары пайдаланушылар беретін техникалық шарттар бойынша құрылысқа мен мүдделерін қорғайтын адамдардың екі кіші тобына бөлінеді. Оларға үшінші тұлғалар, жүзеге асырады үкіметтік және президенттік байланыс желісінің яғни жеке тұлғалардың мемлекеттік, қоғамдық мүдделерін немесе мүдделері мен құқықтарын қорғайтын ерекше іс жүргізуге өтініш берушілер мен мүдделі тұлғалар жатады. Бұл топқа куәгерлер, байланыс операторларының өтініші бойынша шарттық талаптарымен сарапшылар, олардың орналасқан жері өзгерген кезде арнаулы мақсаттағы байланыстың аудармашылар, мамандар, мүлікті сақтаушылар және басқалар кіреді. Қазақстан Республикасының Азаматтық процестік кодексінде татуласу рәсімдері және дауды бітімгершілікпен, медиация тәртібімен немесе партисипативтік рәсімдер тәртібі арқылы реттеу кеңінен қарастырылған.

Татуласу рәсімдері дауласқан тарапты бітімгершілікке шақырып, дауды тату келісіммен шешуге, оларды татуластыруға, туындаған дауға байланысты уақыттары мен қаражаттарын үнемдеуге бағытталған және оның жасалу, бекітілу және орындалу ерекшеліктері Азаматтық процестік кодексте нақты көрсетілген.

Сот тараптардың татуласуы үшін шаралар қолданады, дауды процестің барлық сатыларында реттеуде оларға жәрдемдеседі. Тараптар татуласу келісімін, дауды медиация тәртібімен реттеу туралы келісімді немесе дауды партисипативтік рәсімдер тәртібімен реттеу туралы келісімді жасап, дауды өзара талаптардың толық көлемінде не бір бөлігінде реттелуімен тиімді. Татуласу рәсімдерін қолдана отырып дауды реттеу туралы өтінішхат, жария-құқықтық қатынастардан туындайтын істерден басқа, талап қою ісін жүргізудің кез-келген ісі бойынша берілуі мүмкін. Татуласу келісімі бірінші, апелляциялық, кассациялық сатылардағы соттарда сот кеңесу бөлмесіне кеткенге дейінгі сот талқылауының кез келген сатысында, сондай-ақ сот актісінің орындалуы кезінде жасалуы мүмкін.

Татуласу келісімі жазбаша нысанда жасалады және оған тараптар немесе олардың өкілдері оларда сенімхатта арнайы көзделген татуласу келісімін жасауға өкілеттіктері болған кезде қол қояды. Татуласу келісімі оларды орындау мерзімі мен тәртібі көрсетіле отырып, тараптар келіскен шарттарды қамтуға тиіс. Татуласу келісімінде кейінге қалдыру немесе ұзарту мерзімдері көрсетіле отырып, жауапкердің міндеттемелерді орындауын кейінге қалдыру немесе ұзарту, талап ету құқығын басқаға беру, борышты толық немесе ішінара кешіру не мойындау, сот шығыстарын бөлу, татуласу келісімін мәжбүрлеп

орындау туралы шарттар және заңға қайшы келмейтін өзге де шарттар қамтылуы мүмкін. Сот тараптардың татуласу келісімін бекітуі туралы өтінішхатын сот отырысында қарап, татуласу келісімін жасаудың құқықтық салдарын ол бекітілгенге дейін тараптарға түсіндіреді. Сот қарау нәтижелері бойынша татуласу келісімін бекіту және іс бойынша іс жүргізуді тоқтату не татуласу келісімін бекітуден бас тарту туралы ұйғарым шығарады. Егер татуласу келісімі заңға қайшы келсе немесе басқа да тұлғалардың құқықтары мен заңды мүдделерін бұзса, сот оны бекітпейді.

Татуласу келісімін оны жасасқан тұлғалар осы келісімде көзделген тәртіппен және мерзімдерде ерікті түрде орындайды. Ерікті түрде орындалмаған татуласу келісімі татуласу келісімін жасасқан тұлғаның өтінішхаты бойынша сот берген атқару парағының негізінде мәжбүрлеп орындатуға жатады. Қорыта келе азаматтық процестік кодексте дауды келісім, бейбіт жолмен реттеуге, тараптардың татуласуы үшін, дауды татуласу келісімімен, медиация немесе партисипативтік рәсімдер тәртібімен реттеуге толық мүмкіншілік бар және дауласқан тарапқа оның тиімді тұстары айқын белгіленген.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Бурков А. Л. Процедура подачи жалобы в Европейский суд по правам человека: программа курса/ А. Л. Бурков, Л. М. Чуркина. -Москва: РУДН, 2017.-84 с. - с. 68-84.
2. Рассахатская Н.А. Гражданская процессуальная форма:Уч.пособие.-М., 2013.
3. Жуйков В. М. Проблемы гражданского процессуального права. - М.: Городец, 2011.
4. Виткаускас Д. Защита права на справедливое судебное разбирательство в рамках Европейской конвенции о защите прав человека : пособия по правам человека Совета Европы. Совет Европы. Страсбург, 2012/ Воронеж: Элист, 2014.-211 с.
5. Гражданское право том I Учебник для вузов (академический курс). Ответственные редакторы: М.К. Сулейменов - член-корреспондент Академии наук Республики Казахстан, доктор юридических наук, профессор; Ю.Г. Басин - доктор юридических наук, профессор, заслуженный деятель науки Республики Казахстан

ОӘЖ 347.9

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА АТҚАРУШЫЛЫҚ ІС ЖҮРГІЗУДІ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ

Амирханов А. Б. - магистрант
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В статье проанализированы основные проблемы исполнительной системы Республики Казахстан, рассмотрены пробелы законодательства об исполнительном производстве и выявлены факторы, которые могут негативно повлиять на исполнительные судебные акты.

The article analyzes the main problems of the executive system of the Republic of Kazakhstan, examines the gaps in the legislation on enforcement proceedings and identifies factors that can negatively affect the executive judicial acts.

Қазақстан Республикасының Конституциясы адамның және азаматтың құқықтары мен бостандықтарын мемлекеттік, оның ішінде сот арқылы

қорғалуына кепілдік береді. Бұл ретте адамның құқықтары мен бостандықтарын қорғау мемлекеттің міндеті болып табылады [1].

Қазақстан Республикасы Конституциясының осы іргелі ережелерінен, егер сот актісі немесе өзге де уәкілетті органның актісі уақтылы орындалмаса, бұзылған құқықтарды қорғау пәрменді деп таныла алмайды.

Сот жүйесі жұмысының тиімділігі көп жағдайда сот орындаушыларымен және олардың өз жұмыстарын Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес нақты орындауымен байланысты. Атқарушылық іс жүргізудің сенімді жүйесін қалыптастыру сот билігінің беделін арттырудың негізгі белгісі болып табылады. Бұзылған құқықтар мен заңды мүдделерді қорғау тетігі сот актісін шығару мен күшіне енгізу ғана емес, сонымен бірге оны уақтылы орындау болып табылады. Сот актілерін орындағаннан кейін ғана азаматтардың, заңды тұлғалардың және мемлекеттің бұзылған немесе даулы құқықтары, бостандықтары мен заңмен қорғалатын мүдделері қалпына келтіріледі.

Сот жүйесінің жұмыс істеуі үшін сот актілерін тиісінше орындау қажет. Сот актілерін орындау сот төрелігінің барлық тетігінің тиімділігін көрсететін құқықтық практиканың маңызды бөлігі болып табылады. Орындауды, оның ішінде мәжбүрлеп орындауды реттейтін құқықтық тетіктің болмауы бұзылған құқықтарды қорғауды болдырмайды, сот билігі органдарының беделі мен тиімділігін төмендетеді. Көрсетілген мән-жай экономикалық жағдайдың тұрақсыздануына әкеп соғуы мүмкін және сайып келгенде өндіріп алушыларды борыштарды қайтарудың құқықтық емес тәсілдерін пайдалануға және борышкерлерді міндеттемелерді орындауға мәжбүрлеуге итермелейді. Ал сот актілерін әділ әрі тиімді орындау мемлекеттің құқықтық жүйесінің және жалпы экономикаға деген сенімнің негізгі элементі болып табылады. "Қазақстан Республикасының сот жүйесі мен судьяларының мәртебесі туралы" Қазақстан Республикасы Конституциялық Заңының 1-бабы 3-тармағының ережелерінде сот актілерін барлық мемлекеттік органдар мен олардың лауазымды адамдары, жеке және заңды тұлғалар орындауға міндетті деп айтылған [2].

Қазіргі уақытта қазақстандық құқықтың қазіргі заманғы жүйесін дамыту кезеңінде атқарушылық іс жүргізу институтын құқықтық реттеуді жетілдіру қажет, осыған байланысты "Атқарушылық іс жүргізу және сот орындаушыларының мәртебесі туралы" 2010 жылғы 2 сәуірдегі № 261-IV Қазақстан Республикасының Заңы қабылданды, бұл атқарушылық іс жүргізудегі бірқатар күрделі мәселелерді шешуге мүмкіндік берді [3]. Атқарушылық іс жүргізу саласында жаңа заңның қабылдануымен елде атқарушылық іс жүргізу жүйесінде жаңа қарқын басталды, сот актілерін баламалы орындау мүмкіндіктері қаралды.

Сот шешімдерін орындау сот төрелігін іске асырудың негізгі кезеңі болып табылатыны белгілі. Осыған байланысты сот жүйесінің жұмысын бағалау және сот билігінің беделі қабылданған шешімдердің саны мен сапасына ғана емес, сонымен бірге осы шешімдердің орындалуына және азаматтар мен заңды тұлғалардың бұзылған құқықтары мен заңды мүдделерін қалпына келтіруге ықпал етеді және соттың атқарушылық іс жүргізу сапасына әсері

жоғары, сапалы және уақтылы орындалуы сот орындаушысының жұмысына тікелей байланысты.

Заңнамаға сәйкес сот актілерін орындауға байланысты көптеген мәселелерді соттың ресми қызметі немесе қанағаттандыруы анықтайды, бұл жағдайда сот орындаушыларының қызметі осы формальдылықтармен байланысты және көптеген қиындықтарға әкеледі. Теорияда басты проблема сот шешімдерінің төмен орындалуы болып табылады, оның себебі, бір жағынан, борышкерлер мен кредиторлардың теріс пайдалануы, екінші жағынан, мәжбүрлеп орындауды ұйымдастырудағы объективті және субъективті кемшіліктер болып табылады.

Қолданыстағы заңнаманы, атқарушылық іс жүргізудің теориясы мен практикасын талдау Қазақстан Республикасы сот орындаушыларының қызметіндегі мынадай негізгі проблемаларды анықтауға мүмкіндік берді: сот актілерін орындау кезінде сот орындаушысы мен олардың көмекшілерінің өкілеттіктерінің жеткіліксіздігі; соттардағы сот орындаушыларының қызметіне қатысты бірқатар мәселелерді реттеудегі олқылықтар; сот шешімдерін орындамағаны үшін борышкердің жауапкершілігінің жеткіліксіздігі; атқарушылық іс жүргізуде судьялар мен сот орындаушыларының өкілеттіктерін дұрыс бөлмеу, сот орындаушысының нақты билігінің болмауы.

Соттың кез келген актісі ерікті түрде орындалмайды, бірақ соттың барлық актілері мәжбүрлеу тәртібімен автоматты түрде орындалмайды. Ол үшін өндіріп алушының ерік білдіруі қажет. Сот шешімі заңды күшіне енгеннен кейін атқару парағы жазылады, ол өндіріп алушыға беріледі не оның жазбаша өтініші бойынша сот орындау үшін тиісті атқарушылық іс жүргізу органына жібереді. Алайда сот өз бастамасы бойынша атқарушылық құжатты орындау үшін тиісті атқарушылық іс жүргізу органына аумақ бойынша жібереді:

- 1) мүлікті тәркілеу;
- 2) мемлекет кірісіне өндіріп алуды қолдану;
- 3) қылмыспен келтірілген нұқсанды өндіріп алу арқылы жүзеге асырылады;
- 4) алименттерді өндіріп алу;
- 5) денсаулықтың зақымдануынан, мертігуден немесе өзге де зақымданудан келтірілген зиянды өтеу;
- 6) асыраушысынан айрылуынан келтірілген зиянды өтеу есебінен төленеді.

Жоғарыда айтылғандарға байланысты атқарушылық құжатты мәжбүрлеп орындауға жіберу рәсімін Өндіріп алушының өзінің ерік білдіруімен байланыстыру орынды деп санаймыз. Осы талап мемлекет пайдасына талаптарды қанағаттандыру туралы шешімдер негізінде берілген атқарушылық құжаттарға қолданылмайды [4].

Сот орындаушысының қызметін жүзеге асыру кезінде басқа проблемалар туындауы мүмкін, мысалы, Тараптар атқару парағын бір уақытта орындауға келіспеген жағдайда, олар оны біртіндеп орындауға құқылы. Сонымен, егер борышкердің кірісі өндіріп алушыға өндіріп алынған соманы дереу төлеуге мүмкіндік бермесе, ал егер борышкер бұл соманы төлеуге келіссе, онда өндіріп

алушының келісімімен борышкер соманы бөліп төлей алады. Бұл әрекетті орындау және оны бақылау ешқандай қиындық тудырмайды. Бұл ретте келтірілген норма сот приставын мерзімін ұзарту үшін сотқа жүгінуге мәжбүр етеді.

Сондай-ақ атқарушылық іс жүргізу кезінде туындайтын негізгі проблемалардың бірі сот орындаушысының талаптарын орындаудан жалтарған адамдарды жауаптылыққа тарту бойынша сот орындаушысы құқықтарының жеткіліксіздігі болып табылады.

Сот орындаушысы борышкердің банктердегі немесе банк қызметінің жекелеген түрлерін жүзеге асыратын ұйымдардағы ақшалай қаражаты мен басқа да мүлкіне соттың санкциясымен ғана тыйым салады. Яғни, сот шешімін орындау үшін сот орындаушысы өз әрекеттерін орындауға санкция алуы керек.

Әрине, мұндай шектеулердің болуы, яғни барлық мәселелерді шешу үшін сотқа үнемі жүгіну қажеттілігі сот орындаушысының атқарушылық құжатты орындау сапасына оң әсер етпейді.

Сот шешіміне сәйкес ол сот шешімін белгілі бір кезеңділікпен орындауға тиіс, мысалы, айына жүз мың теңгеден белгілі бір ақша сомасын төлеу арқылы. Қолданыстағы заңнамаға және қалыптасқан практикаға сәйкес, егер борышкер борышты өтеу жөніндегі міндеттерді, мысалы, айына бір мың теңгеден орындайтын болса, ол өз міндеттемелерін ішінара орындайтын болып есептеледі. Бұл мүлдем тиімсіз және орындау процесін кешіктіріп, Өндіріп алушының құқығын бұзады. Біздің ойымызша, қолданыстағы заңнамаға өзгерістер енгізіп, борышкердің қарызды өтеуінің ең төменгі шегін анықтаған жөн, онда өндіріп алушының мүдделері үшін ақылға қонымды минималды шектеулерді ескере отырып, орындау ішінара қарастырылуы керек.

Сот шешімдерін орындаудың тиімділігіне әсер ететін факторлардың арасында азаматтар мен заңды тұлғалардың экономикалық әл-ауқатының жай-күйі; борышкердің мүлкі мен мүліктік құқықтарын анықтау және іске асыру және оны мүліктік емес міндеттерді орындауға мәжбүрлеу үшін құқықтық құралдардың жеткіліктілігі; сот пен сот орындаушысының құзыреттерін ұтымды бөлу кезінде өзара іс-қимыл нысандарының дамығандығы танылады [5].

Бұдан басқа, біздің ойымызша, мәжбүрлеп орындату тетігін жетілдіру мынадай жағдайларда мүмкін болады: жоғарыда атап өткен қолданыстағы заңнамаға бірқатар өзгерістер мен толықтырулар енгізу; сот орындаушылары мен олардың көмекшілерінің қызметін кеңейту, мемлекеттік сот орындаушыларының жалақысын арттыру; сот қаулыларының орындалуына бақылауды күшейту; атқарушылық құжатты орындамағаны үшін борышкердің жауапкершілігін арттыру және т. б.

Біз жүргізген талдаудың нәтижелері бойынша адамның негізгі, абсолютті және иеліктен шығарылмайтын құқықтарының бірі ретінде Қазақстан Республикасының Конституциясында бекітілген құқықтар мен бостандықтардың сот арқылы қорғалуына әркімнің құқығы толық көлемде, атап айтқанда, атқарушы жүйенің тиісінше жұмыс істеуі арқылы іске асырылуы мүмкін, бұл өз кезегінде Қазақстан Республикасының қолданыстағы

заңнамасының ережелерін жетілдіруге, сондай-ақ атқарушылық іс жүргізудің тиімділігін арттыру жөніндегі бірқатар нақты рәсімдік қадамдарға байланысты болады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Қазақстан Республикасының сот жүйесі мен судьяларының мәртебесі туралы Қазақстан Республикасының 2000 ж. 25 желтоқсандағы № 132-ІІ Конституциялық Заңы (2019.21.02. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен)
2. Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 жылғы 30 тамыз (2019.23.03. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен)
3. «Атқарушылық іс жүргізу және сот орындаушыларының мәртебесі туралы» Қазақстан Республикасының 2010 жылғы 2 сәуірдегі № 261-ІV Заңы (2021.02.01. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
4. Ярков В.В. Отдельные направления развития исполнительного производства в государствах-членах Международного союза судебных исполнителей// Европейский гражданский процесс и исполнительное производство: Сборник материалов Международной научно-практической конференции, г.Казань, Казанский (Приволжский) федеральный университет, 25 марта 2011 г./ отв.ред. Д.Х.Валеев. – М.: Статут, 2012, с.204-224.
5. Узелац А. Исполнение судебных решений как системная проблема стран с переходной экономикой// Европейский гражданский процесс и исполнительное производство: Сборник материалов Международной научно-практической конференции, г.Казань, Казанский (Приволжский) федеральный университет, 25 марта 2011 г./ отв.ред. Д.Х.Валеев. – М.: Статут, 2012, с.182-194

ӘОЖ 343.22

ҚЫЛМЫСҚА ҚАТЫСУШЫЛЫҚ НЫСАННЫҢ ТҮСІНІГІ ЖӘНЕ ТОПТАСТЫРЫЛУЫ

Арапбай Б.Т., Эркинов А.Б. Ережепбай А.Е
Жетекшісі: заң ғылымдарының кандидаты Жаналиева А.Ж.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Статья посвящена классификации соучастия по формам и видам, а также ее уголовно-правовому значению. В работе рассмотрены основные точки зрения в науке уголовного права на проблему классификации соучастия. Выявлены критерии, используемые в доктрине и судебной практике для классификации соучастия по формам.

The article is devoted to the classification of complicity by forms and types, as well as its criminal-legal significance. The paper considers the main points of view in the science of criminal law on the problem of classification of complicity. The criteria used in the doctrine and judicial practice for the classification of complicity by forms are revealed.

Қолданыстағы қылмыстық заңнамада қатысу нысаны ұғымы жоқ. Заң шығарушы қатысудың әртүрлі нысандарының атрибутивтік белгілерінің бір бөлігін оларды тектік ұғымдармен сәйкестендірмей және осы ұғымда Қатысу нысаны мазмұнының барлық қажетті элементтерін бөліп көрсетпей сипаттау талпынысын ғана жасады. Сондықтан қылмысқа қатысудың әрдайым нысандары осы қылмыстық-құқықтық институтқа арналған жұмыстарда зерттеледі.

Соңғы жылдардағы ғылыми зерттеулерде қылмысқа қатысу нысаны оның мазмұнын бекіту тәсілі ретінде анықталады, ол осы мазмұннан ажыратылмайды және оның сыртқы көрінісі, субъективті байланысқан адамдардың әрекеттері арасындағы байланыс құрылымын, сондай-ақ әрекеттердің ұйымдастырылу дәрежесін көрсетеді.

Философияда "форма" - мазмұнның өмір сүру және көрсету қабілеті. Мұнда ішкі пішін жұмыс істейді. Ішкі нысаны объектінің сапалық белгілеріне байланысты. Бұл философиядағы нысанның бір мәні, екінші мағынасы "басқа заттардан оның тұтас айырмашылығын көрсететін шекара, яғни мұнда объектінің сыртқы пішіні айтылады" [1].

Жалпы алғанда, бір объект оның белгілерін ескереді және осыған байланысты біз бір нысанды екіншісінен айыра аламыз, яғни белгілер жиынтығы туралы ой.

Қылмысқа қатысу нысандарының жалпы түсінігін бергенде, біз бұл белгілерді анықтамада тікелей көрсетпестен негіз ретінде алуымыз керек. Өйткені бұл симптомдар тек талқылау кезінде ғана сіңіріледі.

ҚР Қылмыстық кодексінің 27-бабына сәйкес, қылмысқа қатыстылығы екі немесе одан да көп адамның қасақана қатысу арқылы қатысуы болып табылады. Осы анықтамаға сәйкес келетін, бірақ субъективті және объективті белгілері бойынша бір-бірінен ерекшеліктері бар әртүрлі қылмыстарға қатысушылар жеке нысандарды құрайды [2].

Қылмысқа қатысудың ерекше нысандарының бірі бірнеше адам бірлесіп жасаған қылмыстық әрекеттерді саралау және олар үшін жауапкершілікті белгілеу болып табылады. Қылмысқа қатысу нысандарына байланысты орындалуға жататын мәселелер әрбір нысан бойынша жеке ережелер ретінде шешіледі.

Нысандар ішкі және сыртқы немесе мазмұнға ие. Ішкі мазмұны объектіден жоғары сапалық белгілермен байланысты, алайда қылмысқа қатысу нысандарының ішкі мазмұны субъективті белгілер жиынтығымен анықталады. Нысандардың екінші мәні ретінде оның оған ұқсас басқа құбылыстардан айырмашылығын көрсететін шекаралар, яғни сыртқы мазмұны, қылмысқа қатысудың объективті белгілерінің жиынтығы ескеріледі. Қылмыстың түрлері субъективті белгілері бойынша емес, объективті белгілері бойынша бір-бірінен ерекшеленеді. Бұл қасақана қылмыс жасау, оларды көп жағдайларда жасау қылмыс жасаудың тән белгісі болып табылады дегенді білдіреді [3]. Қылмысқа қатысу нысандары объективті белгілері бойынша бір-бірінен ерекшеленеді. Мысалы, қылмысқа қатысушылар арасындағы рөлдердің болуы, тұрақтылық, құрылымдық бірлестіктердің болуы сияқты белгілер.

Қылмысқа қатысушылар қылмысты бірлесіп іске асыру тәсілі ретінде, бір жағдайларда қылмысты топ түрінде, ал басқа жағдайларда-әртүрлі рөлдерді орындау түрінде, сондай-ақ қылмысты бірлесіп жасаудың басқа да тәсілдері ретінде пайдалана алады ұйымдасқан тұрақты қылмыстық қоғамдастық тобын құруды және олардың өздерінің қылмыстық ниеттеріне қол жеткізуін көздеуі мүмкін.

Қылмысқа қатысудың нысандары мен түрлері туралы мәселені анықтау қылмысқа қатысушылардың субъективті байланыстарының сипаты мен дәрежесіне, олардың әрекеттерінің өзара келісу дәрежесіне, қатысушылардың объективті байланыстарының мәніне, қылмысқа қатысушылардың өзара іс-қимыл жасау тәсіліне және қылмыс құрамын қалыптастыру ерекшеліктеріне байланысты шешіледі.

Қылмысқа қатысушылардың іс-әрекеттерінің келісу дәрежесіне қарай қылмысқа қатысу екі түрлі нысанның алдын ала келісімінсіз қылмысқа қатысуға алдын ала келісім бойынша бөлінеді. Бұл объектілер Қылмыстық кодекстің Ерекше бөлімінде көрсетілген. Бұл алдын ала келісім бойынша ұйымдасқан топпен де, қылмыстық қауымдастықпен де қылмысқа қатысумен байланысты болды.

Гаухман Л.Д. бірге қатысуға арналған өз жұмыстарының бірінде: "Қылмыстық құқық бойынша бірге қатысу-рөлдерді бөле отырып немесе бөлмей бір қылмысты (сөздің тар мағынасына қатысу немесе бірлесіп орындау) жасауды білдіретін бірлескен, қасақана іс-әрекеттер" деп атап көрсетті [4]. Шынында да, әдетте, бірлескен күш-жігермен қылмыс екі тәсілмен жасалуы мүмкін: біріншіден, қылмыстың объективті жағын Орындаушы орындаған кезде, ал қалған бірге қатысушылар (ұйымдастырушы, айдап салушы немесе көмектесуші) олардың тиісті рөлін орындау арқылы Орындаушыға жәрдем көрсете отырып, оны орындауға тікелей қатыспайды; екіншіден, қылмыстың объективті жағын орындауға екі немесе одан да көп Орындаушы (бұрын орындалған ұйымдастырушылық, айдап салушы немесе көмекші функцияларға қарамастан) қатысқан кезде. Сонымен қатар, іс жүзінде қылмыс топтық тәсілмен жасалған кезде басқа адамдар – топқа қатысушылар емес бірлесіп орындаушыларға көмек көрсету мүмкін болатын жағдайлар туындайды. Бұл жағдайда қатысудың нысаны қандай, қылмыстық-құқықтық доктринада бір мағыналы жауап жоқ. Сот органдары қылмыстарды бірлесіп жасаудың ұйымдасқан нысандарына қатысты ұқсас жағдайларда жасалған әрекетті бірлесіп орындау ретінде саралау жолымен жүреді.

Аталған адамдардың қылмыстық жауапкершілігінің негізі қылмысты жасауға бірлесіп қасақана қатысу емес, объективті жағы ұйымда (кұруда және басқаруда) не қылмыстық бірлестікке қатысудан тұратын олардың әрқайсысының қылмыс жасауы болып табылатынын атап өткен жөн. Қылмыстық қоғамдастықтың (қылмыстық ұйымның) және заң шығарушы бекіткен өзге де бірлестіктердің ҚК-нің Ерекше бөлігінде қатысушылары, сондай-ақ олардың ұйымдастырушылары мен басшылары қылмысқа қатысушылар бірлестіктің құрамында нақты қылмыстар дайындалып, бірлесіп жасалған жағдайда ғана болады.

Егер адамдар тобының және адамдар тобының алдын ала сөз байласуы бойынша қылмыс жасауы толық бірлесіп орындаумен қамтылса, онда ұйымдасқан топ және оның үстіне, қылмыстық қоғамдастық (қылмыстық ұйым) бірге атқарудың және күрделі бірлесіп қатысудың үйлесімділігін білдіреді, өйткені олардың жекелеген мүшелері (ең алдымен ұйымдастырушылар мен

басшылар) қылмыстық әрекетті орындаудан басқа өзге де функцияларды орындай алады. Мұндай тіркесім, біздің ойымызша, қылмысқа қатысудың қандай да бір жаңа дербес түрін құрамайды. Ұйымдасқан бірлестіктің құрамындағы қылмыс не бірлесіп орындаушылықта (адамдар тобы алдын ала сөз байласып) не рөлдерді бөле отырып жасалады.

Қылмыстық бірлестікті ұйымдастыру және ұйымдасқан топ пен қылмыстық қоғамдастыққа, сондай-ақ олардың ҚР ҚК Ерекше бөлімінің тиісті баптарында сипатталған түрлеріне қатысу қылмысқа емес, ұйымдасқан қылмыстық әрекетке қатысу болып табылады деп ойлаймыз, сондықтан мұндай қылмыстық бірлестіктерді құру, оларға басшылық ету және оларға қатысу өздерінің қылмыстық-құқықтық бағасын осындай әрекеттер үшін жауапкершілікті белгілеу арқылы ҚР ҚК Ерекше бөлімінің баптарында ғана табуға тиіс.

Кінәлілердің өзара іс-қимыл жасау тәсілі бойынша, олардың әрқайсысы орындайтын іс-әрекеттердің сипаты бойынша қарапайым (бірлесіп орындаушы) қатысуды және күрделі қатысуды (рөлдерді бөлумен) ажырату қабылданған.

Бірге қатысу жай болған кезде әрбір қатысушы ҚК Ерекше бөлімінің бабының диспозициясында сипатталған іс-әрекеттерді толық немесе ішінара тікелей орындайды.

ҚК-нің Ерекше бөлімінде көзделген қылмыс құрамының белгілеріне толық немесе ішінара сәйкес келетін іс-әрекеттер күрделі қатысқан кезде бірге қатысушылардың кейбіреулері немесе олардың біреуі орындайды, ал басқалары қылмыстың осы құрамынан тыс жатқан іс-әрекеттерді (ұйымдастырушылық қызмет, айдап салу және жәрдемдесу) жасайды.

Қатысу нысандарын жіктеу кезінде пайдаланылатын басқа өлшем қылмыстық әрекеттің келісу дәрежесі болып табылады. Қылмыстық әрекеттің келісу дәрежесін ескере отырып, екі негізгі нысанды ажыратқан жөн: алдын ала сөз байласып және алдын ала сөз байласпай қатысу. Алдын ала сөз байласпай қатысу екі немесе одан да көп адамның алдын ала уағдаластықсыз қылмыс жасауға бірлесіп қатысуы бар.

Алдын ала сөз байласудың болмауын, алайда, бұл ретте қатысушылардың арасында іс-әрекеттердің келісілуі де болмауы мүмкін деген мағынада түсінбеуі керек. Бірнеше адамның іс-әрекеттері келісілмеген жағдайда оларды бірге қатысушылар деп атауға болмайды және олар қылмыстың дербес қатысушылары ретінде қаралады [5].

Алдын ала сөз байласпай қатысу көбінесе барлық бірге қатысушылардың біртекті қылмыстық іс-әрекетімен бірге жүреді, яғни бірге қатысушылардың әрқайсысы қылмыс құрамын орындауға тікелей қатысқан кезде бірлесіп орындау айқын болады. Мұндай қатысудың мысалы бірнеше адам қатысқан топ жасаған қылмыс, дене жарақатын салу немесе төбелес кезінде адам өлтіру болуы мүмкін.

Алдын ала сөз байласу арқылы шағын тарату бар. Қатысушылар арасындағы алдын ала сөз байласу өзінің сипаты бойынша әр түрлі болуы мүмкін. Сөз байласу қылмыстың жасалған жеріне, уақытына немесе тәсіліне

қатысты болуы мүмкін, яғни қылмыс жасаудың жекелеген сәттеріне ғана қатысты болуы мүмкін. Сөз байласу қатысушыларға ұйымдасқан топтың немесе қылмыстық ұйымның сипатын беретін неғұрлым егжей-тегжейлі болуы мүмкін.

Айта кету керек, заңнама қылмыстық ұйымның не банданың құрылуы мен басқаруы, сондай-ақ оларға нақты қылмыс жасамай қатысу аяқталған қылмыс ретінде қарастырылады. Жалпы ережеден мұндай бас тартуға қылмыстық ұйымдар (қоғамдастық) мен банда жасаған қылмыстардың ерекше ауырлығына байланысты жол беріледі.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Философия: оқу құрал /Ж.Сәрсенова.-Алматы:Өлке,2010.-232 б.
2. Ағыбаев А.Н. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексіне түсіндірме. Жалпы және Ерекше бөліктер. – Алматы: Жеті Жарғы, 2015. – 768 б.
3. Лейст О.Э. Сущность права. Проблемы теории и философии права: учеб.пос. М., 2011.
- 4 . Гаухман Л.Д. Квалификация преступлений: закон, теория, практика. 4-е изд., перераб. и дополн. – М.: АО "Центр «ЮрИнфоР», 2010.
5. Арутюнов А.А. Соучастие в преступлении / А.А. Арутюнов. – М.: Статут, 2013. – 408 с

ӘОЖ 343.97

ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҚЫЛМЫСҚА ҚАРСЫ ІС-ҚИМЫЛДЫҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖӘНЕ КРИМИНОЛОГИЯЛЫҚ ШАРАЛАРЫ

Ауезов А.А., Кенжебеков Н.Б., Мәди Н.Т.

Жетекшісі: заң ғылымдарының кандидаты Жаналиева А.Ж.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В статье изложены основные положения учений о противодействии экономическим преступлениям. Выявлены противозаконные деяния против экономической системы и их формирование из различных посягательств, направленных на преступное отношение к собственности и порядкам бизнес-деятельности различных субъектов отношений.

The article presents the main provisions of the teachings on countering economic crimes. Illegal acts against the economic system and their formation from various encroachments aimed at a criminal attitude to property and business activities of various subjects of relations are revealed.

Экономикалық қылмыстың алдын алуда негізгі рөл жалпы әлеуметтік деңгейдегі шаралар жүйесіне жатады: экономиканың тұрақтануы, өндірістің өсуі, халықтың жұмыспен қамтылуын қамтамасыз ету, экономикалық тиімділік пен әлеуметтік әділеттілік теңгеріміне қол жеткізу, халықтың адамгершілік негіздерін қайта жаңғырту және нығайту.

Экономиканы тұрақтандырусыз, оның тиімділігін жоғарылатпай, жұмыссыздықты төмендетпей және жұмыссыздар санын қысқартпай, халықтың белгілі бір топтарын әлеуметтік қорғауды күшейтпей, қоғамда адамгершілік ұстанымдарды қалпына келтірмей және сауықтырусыз жағдайды үйлестіріп жақсарту мүмкін емес [1].

Экономика саласында жасалатын қылмыстардың алдын алудың арнайы шаралары экономика саласындағы қылмыстардың алдын алуға бағытталған шараларға бөлінеді.

Арнайы шаралар - қылмыстың себептері мен жағдайларын жоюға бағытталған алдын алу шаралары. Алайда, арнайы шаралар жалпы әлеуметтік шаралармен тығыз байланысты екенін атап өткен жөн. Жалпы әлеуметтік шараларды тиімді жүзеге асыру арнайы шараларды қолдануға неғұрлым қолайлы мүмкіндіктер жасайды және, керісінше, қылмыстың осы санаттарының алдын алуға бағытталған арнайы шараларды қолдану жалпы әлеуметтік шараларды жүзеге асыру үшін жағдай жасайды [2].

Сондықтан, жалпы әлеуметтік шаралардың рөлін төмендетпей, ұрлықтың, тонаудың, қарақшылықтың, қорқытып алушылықтың және алаяқтықтың алдын алуға бағытталған арнайы шараларды егжей-тегжейлі қарастырамыз.

Бұл қылмыстардың алдын алудың арнайы шараларын шартты түрде үш топқа бөлуге болады:

- а) ұйымдастыру-техникалық;
- б) әкімшілік-құқықтық және криминологиялық;
- в) ақпараттық-тәрбиелік және виктимологиялық.

Ұйымдастыру-техникалық шараларға ең алдымен:

- ақша, бағалы қағаздар және тауар-материалдық құндылықтарды сақтау орындарында, сауда орындарында, пәтерлерде күзет сигнализациясын енгізу;

- есік қораптары мен есіктерін техникалық нығайту, күшейтілген жеке қорғау қасиеттері бар құлыптар шығару;

- кірме жолдарды кодтық тиектермен жабдықтау;

- ақшаны, бағалы қағаздарды, тауар-материалдық құндылықтарды сақтау орындарында, базарларда, сауда орталықтарында, тұрғын үй алаптары мен шағын аудандарда криминогендік жағдайдың ерекшеліктерін міндетті түрде ескере отырып, полицияның патрульдік-бекеттік қызметін ұйымдастыруды жетілдіру;

- криминогендік жағдайы күрделі аудандарда тұрғындардың кезекшілігін ұйымдастыру;

- базарларда, сауда орталықтарында, шағын аудандарда автокөлік үшін күзетілетін тұрақтарды ұйымдастыру;

- көшелерді, аулаларды, саябақтарды, скверлерді, ғимараттарды, базарларды, автотұрақтарды тиісті жарықтандыру;

- ақшаны, бағалы қағаздарды, тауар-материалдық құндылықтарды сақтау орындарын күзет-өрт дабылымен уақтылы жабдықтау.

Әкімшілік-құқықтық және криминологиялық шараларға:

- көшелерден, саябақтардан, скверлерден, базарлардан және халық көп жиналатын орындарынан мас күйдегі адамдарды жүйелі түрде алып тастау;

- қоғамдық орындарда жасалатын ұсақ құқық бұзушылықтарға, ұрып-соғу, қорлау, қорқыту фактілеріне уақтылы ден қою;

- құқық қорғау органдары мен лауазымды адамдардың қаруды заңсыз сақтау, дайындау фактілерін анықтауы және оны алып қою;

- белгілі бір аумақта қаңғыбастарды, алкоголиктерді, нашақорларды, қылмыскер-гастролерлердің пайда болу орындарын, қылмыстық элементтер мен ұрланған заттарды өткізу орындарын анықтау бойынша рейдтер өткізу;

- қылмыс жасауға бейім психикалық ауытқулары бар адамдарды анықтау және есепке қою;

- қылмыстық топтардың қалыптасуын анықтау және жолын кесу;

- бұрын сотталғандармен жеке-профилактикалық жұмысты ұйымдастыру;

- бас бостандығынан айыру орындарынан оралған адамдарды жұмысқа орналастыру;

- заңда көзделген жағдайларда әкімшілік қадағалауды белгілеу және жүзеге асыру;;

- кәмелетке толмағандарды құқық бұзушылыққа тартуға және олардың қызметінің жолын кесуге бейім адамдарды анықтау;

- тыйым салынған фильмдерді көрсету, қатыгездікті, пайдакүнемдікті, жезөкшелікті, нашақорлықты және өзге де моральдік құбылыстарды насихаттайтын порнографиялық және өзге де әдебиеттерді, журналдарды тарату фактілерінің жолын кесу;

- жезөкшелікке арналған притондарды анықтау, құмар ойындарын ұйымдастыру, есірткі құралдарын пайдалану және олардың қызметінің жолын кесу;

Ақпараттық-тәрбиелік және виктимологиялық сипаттағы шараларға жатады:

- ұрлықтың, тонаудың, қарақшылықтың, қорқытып алушылықтың және алаяқтықтың жай-күйіне, құрылымына, динамикасына және географиясына криминологиялық талдауды уақтылы жүргізу және оның нәтижелерін олардың алдын алу жөніндегі шараларды әзірлеу мен жүзеге асыруда пайдалану;

- белгілі бір жерлерде, белгілі бір уақытта және белгілі бір санаттағы адамдар арасында ұрлық, тонау, қарақшылық шабуыл, қорқытып алу, алаяқтық жағдайларының пайда болуы туралы халықты хабардар ету;

- мүлікті ұрылардан, тонаушылардан, қарақшылардан, бопсалаушылардан және алаяқтардан қорғау тәсілдерін халыққа түсіндіру;

- азаматтарды, кәсіпкерлер мен фирмалар, кәсіпорындар басшыларын қорқытып алушылық және қорқытып алушылық туралы Құқық қорғау органдарына құқыққа қарсы талаптар қойған кезде жүгіну қажеттігін түсіндіре отырып, хабардар ету;

- халықпен, әсіресе жастармен, адамгершілікке жат, құқыққа қарсы өмір салтының салдары туралы әңгімелесулер өткізу;

- қолайсыз отбасылардағы, оқу сыныптарындағы, топтарындағы және бейресми жастар топтарындағы ортаны сауықтыру;

- аса маңызды емес бұзушылықтарды жасауға бейім адамдардың, сондай-ақ жұмыс істемейтін және оқымайтын адамдардың қылмыстық жолға қалыптасуының алдын алу;

- спирттік ішімдіктерді, есірткі заттарын қолдануға бейім адамдарға белсенді әсер ету, зорлық-зомбылықты көрсету (әңгімелесу, тұрғылықты жері

бойынша мінез-құлықты талқылау, мінез-құлықты бақылау, оқуға, спортқа тарту және т.б.).

Экономика саласындағы қылмыстарды иемдену және ысырап ету жолымен ұрлаудың алдын алуға бағытталған жалпы әлеуметтік шараларға:

- экономиканы басқару жүйесін жетілдіру;
- өнеркәсіпті техникалық қайта жарақтандыру, ең жетілдірілген техника мен технологияны пайдалана отырып, дамудың басым қарқынды жолына көшу;
- кешенді механикаландырылған және автоматтандырылған кәсіпорындардың, әсіресе ауыл шаруашылығы мен қайта өңдеу салаларында үлес салмағын ұлғайту;
- кәсіпорындарды қайта құру, моральдық ескірген және табиғи тозған жабдықтарды ауыстыру [3].

Тәжірибе көрсетіп отырғандай, қаралып отырған қылмыстарды жоюға, бейтараптандыруға, олардың себептері мен жағдайларын оқшаулауға тікелей бағытталған арнайы шаралар теріс пайдалану алаңын тікелей немесе жанама түрде тарылтады, қиындатады, ал кейде қауіпті қаржылық және шаруашылық құқық бұзушылықтардың қылмыстық жазаланатын әрекеттерге ұласуына қарсы әрекет етеді.

Экономика негіздеріне және шаруашылық қызметіне қарсы қылмыстарды иемдену және ысырап ету жолымен ұрлаудың алдын алуға бағытталған арнайы шараларды шартты түрде бес топқа бөлуге болады:

- а) экономикалық;
- б) ұйымдастыру;
- в) техникалық;
- г) құқықтық;
- д) тәрбие.

Экономика негіздері мен шаруашылық қызметтегі қылмыстарға қарсы қылмыстарды иемдену және ысырап ету жолымен ұрлаудың алдын алудың ұйымдастыру шаралары ең алдымен кәсіпкерлік салада теріс пайдаланушылыққа қарсы салмақ жүйесін құруға бағытталған [4].

Экономикалық қылмысқа қарсы күреске байланысты проблемалардың екі кешені ерекшеленеді. Бір жағынан, бизнес өзі қылмыстық қол сұғушылықтан, сондай – ақ мемлекеттік институттардың қисынсыз (құқықтық және экономикалық тұрғыдан) қызметінен қорғауды қажет етеді, екінші жағынан – мемлекет, жалпы қоғам және жекелеген азаматтар бизнестен тиімсіз, сондай-ақ криминализацияланған қызметтен қорғауды қажет етеді. Бұл жағдайды шешудің созылуы экономикалық қызметтің жай-күйі, оның тиімділігі, жүзеге асыру және құқықтық реттеу тәсілдері Қазақстанның экономикалық және ұлттық қауіпсіздігіне қатер төндіре бастауына әкеп соғады.

Жалпы осы шаралар кешенінде жетекші рөл қоғамның және шаруашылық және қаржы қызметінің барлық салаларының криминализациясын болдырмайтын экономикалық және құқықтық жағдайлар жасау мен әзірлеуге жатады, өйткені бұл проблеманы шешпей нарықтық экономиканың әдеттегі,

сондай-ақ төтенше жағдайларда қалыпты жұмыс істеуіне кепілдік беретін экономикалық процестердің деңгейін қамтамасыз ету мүмкін емес.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Жумабеков Б. Е., Абдимомынова А. Ш. Проблемы обеспечения экономической безопасности государства // Молодой ученый. 2016. №5. С. 328-331.
2. Панзабекова А.Ж., Государственная система обеспечения экономической безопасности. 27 Августа 2013. Источник: <http://e-history.kz/ru/contents/view/992> © e-history.kz
3. Ағыбаев А.Н. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексіне түсіндірме. Жалпы және Ерекше бөліктер. – Алматы: Жеті Жарғы, 2015. – 768 б.
4. Исламова З., Кабдунасова Л.. Вопросы экономической безопасности страны: теоретические аспекты. Журнал: Вестник КазНУ. Алматы 2011

ОӘЖ 349.2

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ЕҢБЕКТІ ҚОРҒАУ САЛАСЫНДАҒЫ МЕМЛЕКЕТТІК САЯСАТТЫҢ НЕГІЗГІ БАҒЫТТАРЫ

Ахметов С. Б. - магистрант
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В статье рассмотрены вопросы понятия "охрана труда", правильного понимания его сущности и назначения. Также проведен анализ основных направлений политики организации в области охраны труда.

The article deals with the issues of the concept of "labor protection", the correct understanding of its essence and purpose. The analysis of the main directions of the organization's policy in the field of labor protection is also carried out.

Ғылым мен техниканың дамуы, технологиялық процестердің өзгеруі, нанотехнологияның дамуы сөзсіз жұмысшылардың еңбек жағдайларының өзгеруіне әкеледі. Бұл өзгерістер еңбекті қорғау жүйесіне қатты әсер етеді. Ұйымдағы еңбекті қорғау жүйесін жаңа өндірістік жағдайларға бейімдеу қажет. Бұл міндет, ең алдымен, қызметтің осы саласын нормативтік-құқықтық реттеуді жетілдіру арқылы шешіледі.

Еңбек құқығы ғылымында қорғау ретінде қарастырылады:

- еңбек құқығы принципі;
- субъективті құқық;
- еңбек құқығы институты.

Көптеген зерттеушілердің пікірінше, еңбекті қорғау-бұл еңбек құқығының қағидасы, өйткені ол құқық принципінің жалпы теориялық тұжырымдамасына және оның құраушы белгілеріне сәйкес келеді. Еңбекті қорғау принципі еңбек құқығы нормаларының мәнін білдіреді [1].

Мұндай көзқарас та назар аударарлық: еңбекті қорғау-бұл жұмыс нәтижесінде, оның барысында немесе онымен байланысты жазатайым оқиғалардың, оқыс оқиғалардың, қауіпті оқиғалардың және денсаулыққа келтірілген залалдың алдын алуға, қауіп-қатерді және оның жағымсыз салдарын азайтуға, еңбек қызметін оңтайландыруға бағытталған еңбек қауіпсіздігі мен гигиенасының нақты құралдарының жүйесі [2].

Еңбекті қорғау саласындағы қатынастарды заңнамалық реттеуді жетілдіру, ең алдымен, өзінің мазмұнында халықаралық нормативтік актілерді, әсіресе еңбек қауіпсіздігінің халықаралық стандарттарын ескеретін ұлттық нормативтік құқықтық актілерді қабылдау арқылы жүзеге асырылады. 2007 жылғы наурызда ТМД елдері деңгейінде қабылданған МЕМСТ 12.0.230-2007 еңбек қауіпсіздігінің жаңа халықаралық стандартын (бұдан әрі-халықаралық стандарт) ерекше атап өту қажет [3].

Осы стандартта қамтылған практикалық ұсынымдар еңбекті қорғауды басқару үшін жауапкершілік жүктелген барлық адамдардың пайдалануына арналған. Осы халықаралық стандарт ұйымдар мен Құзыретті мекемелерге өзгеретін жағдайларда еңбек қауіпсіздігі мен гигиенасы жөніндегі қызметті үздіксіз жетілдіруді жүзеге асыруда жәрдемдесудің практикалық құралы болып табылады.

Осы стандартқа сәйкес ұйымда қауіпсіз еңбек жағдайларын қамтамасыз ету жөніндегі тікелей міндет жұмыс берушіге жүктеледі. Жұмыс беруші қызметкерлердің қауіпсіздігі мен денсаулығын сақтауды қамтамасыз ету бойынша жалпы міндеттемелер мен жауапкершілікті мойнына алуға және ұйымдағы еңбекті қорғау жөніндегі қызметке басшылықты қамтамасыз етуге тиіс. Ол еңбекті қорғауды басқарудың құрылымдары мен процестерін анықтауы керек. Жұмыс беруші сондай-ақ лауазымды тұлғалар мен қызметкерлердің еңбекті қорғауды басқару жүйесін әзірлеу, қолдану және нәтижелі жұмыс істеуі және ұйымдағы еңбекті қорғау жөніндегі тиісті мақсаттарға қол жеткізу жөніндегі міндеттерін, жауапкершілігі мен өкілеттіктерін бөлуге тиіс. Ең алдымен, осы халықаралық стандарт еңбекті қорғау жөніндегі қызметті ұйымдастырудың негізгі қағидаттарын айқындайды.

Осы қағидаттар негізінде нақты жұмыс беруші үшін еңбекті қорғауды ұйымдастырудың негізгі принциптерін бөліп көрсетуге болады. Мұндай принциптер:

1. Еңбекті қорғау жүйесін ұйымдағы жалпы басқару жүйесімен ішкі жүйе ретінде біріктіру;
2. Артық бюрократизм мен әкімшіліксіз ұйымдағы еңбекті қорғау қызметін басқару жүйесін жетілдіру және жеңілдету;
3. Ұйымда еңбекті қорғауды қамтамасыз ету жөніндегі жұмысқа қызметкерлер мен олардың өкілдерінің қатысуына жәрдемдесу;
4. Ұйымдағы еңбекті қорғау жүйелерінің еңбек инспекцияларымен және басқа да мемлекеттік қадағалау және бақылау ұлттық органдарымен еңбек қауіпсіздігін қамтамасыз ету саласындағы ынтымақтастығын қамтамасыз ету;
5. Ұйымдағы еңбекті қорғауды басқару жүйелері қызметінің тиімділігін оны жетілдіру мақсатында мерзімді бағалау [4].

Осы халықаралық стандарттың ережелеріне сүйене отырып, ұйымдардағы еңбекті қорғауды басқару жүйесін өзгеретін еңбек жағдайларына сәйкестендіру үшін қызметкерлерді нанотехнологияның дамуына байланысты туындайтын жағымсыз өндірістік факторлардан қорғауға мүмкіндік беретін еңбекті қорғаудың өзіндік саясаты анықталуы керек.

Осы саладағы ұйымның саясатына қойылатын негізгі талаптар көрсетілген стандартта да анықталған. Осы саясат керек:

- ұйымның ерекшелігіне, оның көлеміне және қызмет сипатына сәйкес келуі;

- қысқа, нақты жазылған болуы, жасалған күні болуы; 3. жұмыс берушінің немесе оның ұйымдағы сенім білдірілген адамының (басшысының) қолымен қолданысқа енгізіледі);

- ұйымның барлық қызметкерлеріне ұсынылады және олардың танысуы үшін оңай қол жетімді жерлерде болады;

- өзгертін шарттарға тұрақты сәйкестікті қамтамасыз ету үшін талдауға жатады; 6. сыртқы мүдделі ұйымдар үшін белгіленген тәртіппен қолжетімді болуға тиіс.

Егер бастапқыда қол жеткізуге бағытталған мақсат және қоғам алдында тұрған міндеттер нақты анықталса, еңбекті қорғау туралы заңнама жеткілікті тиімді болуы мүмкін, оларды шешу осы мақсатқа қол жеткізуді қамтамасыз ете алады.

Қазіргі зерттеулерде еңбекті қорғау саласындағы заңнаманың алдында тұрған мақсат қызметкерлердің еңбек қызметі процесінде олардың өмірі мен денсаулығын қамтамасыз ету талаптарына сәйкес келетін еңбек жағдайларын жасау ретінде айқындалған. Осылайша, еңбекті қорғау, басқалармен қатар, еңбекті қорғау саласындағы қатынастарды құқықтық реттеудің мақсатын білдіреді. Мұндай мақсатқа жетудің құралдарына келетін болсақ, ол анықтаған міндеттерді шешу үшін жұмысшылардың өмірі мен денсаулығын сақтау талаптарына сәйкес келетін еңбек жағдайларын жасау жөніндегі барлық іс-шаралар кешені жүзеге асырылатын механизм қажет. Мұндай тетікті құру үшін еңбекті қорғау саласындағы мемлекеттік іс-қимыл саясатын әзірлеу және тиісті мемлекеттік және өзге де органдарға осы саясатты іске асыруға өкілеттік беру қажет.

Қазақстанда еңбекті қорғауды құқықтық реттеу қызметкерлердің өмірі мен денсаулығын барынша қорғау үшін жағдайлар жасау жөніндегі шаралар кешенін әзірлеу және іске асыру үшін іргетас жасайды, олар осы саладағы халықаралық нормаларға сәйкес келуге, ал одан әрі олардың талаптарынан асып түсуге тиіс. Қызметкерлердің еңбекті қорғау құқығын іске асыру нақты жұмыс істейтін мемлекеттік бақылау (қадағалау), сондай-ақ еңбекті қорғауды кәсіподақтық бақылау жүйесінсіз мүмкін емес.

Еңбекті қорғау-бұл бір мақсатпен біріктірілген нормалардың жиынтығы: жұмысшылардың денсаулығын тікелей еңбек процесінде қауіпті және зиянды факторлардың әсерінен қорғау. Бірақ еңбек құқығының нормалары барлық жағынан мінсіз емес. Біздің ойымызша, кейбір олқылықтар бар. Бұл, атап айтқанда, еңбекті қорғау саласындағы кейбір терминдердің белгісіздігімен; қолайлы еңбек жағдайларын қалыптастыру кезінде моральдық-психологиялық құрамды есепке алудың болмауымен, еңбекті қорғау жөніндегі нормалардың Денсаулық сақтау туралы заңнаманың жалпы нормаларына толық сәйкес келмеуімен көрінеді.

Қызметкердің денсаулығына зиян келтіретін еңбекті қорғау талаптарын бұзу әлеуметтік қамсыздандыру нормаларына сәйкес қызметкердің өміріне келтірілген зиянның орнын толтыруға әкелетіні белгілі.

Мемлекеттік саясат, жалпы алғанда, мемлекеттік институттардың заңнама жүйесіне негізделген және өмірдің негізгі әлеуметтік салаларына әсер ететін ірі қоғамдық міндеттерді шешуге бағытталған белгілі бір келісілген әрекеттерін білдіреді.

Қазақстан Республикасындағы еңбекті қорғау саласындағы мемлекеттік саясаттың негізгі бағыттарын талдау қажеттілігі, сонымен қатар, олар еңбекті қорғау туралы заңнаманың даму перспективалары мен тенденцияларын анықтайды, еңбекті қорғау институтының құқықтық тұжырымдамаларын қалыптастырудың негізі мен бағыты болып табылады. Сонымен қатар, еңбекті қорғау туралы заңнама мемлекеттік саясаттың білдіру құралы, мақсаты және негізі болып табылады [5].

Еңбекті қорғаудың жаңа тұжырымдамасына сүйене отырып, әртүрлі деңгейдегі әлеуметтік серіктестердің назарын еңбекті қорғаудың психологиялық компонентін жасауға аудару қажет деп санаймыз, оны еңбекті қорғау институтының тұжырымдамалық аппаратын қалыптастыру кезінде де ескеру қажет. Атап айтқанда, әлеуметтік әріптестік тараптарына Келісім мәтініне қызметкерлерді өндірістегі жазатайым оқиғалар мен кәсіптік аурулардың себептері болып табылатын өндірістегі психологиялық күйзелістерден қорғауды қамтамасыз ететін нормалармен еңбекті қорғау туралы қолданыстағы заңнаманы толықтыру қажеттілігі туралы ережелерді енгізу ұсынылады. Сонымен қатар, әлеуметтік әріптестіктің әртүрлі деңгейлерінде жаңа келісімдер қабылдау кезінде тараптар бұрын қолданыстағы актілерді іске асыру кезінде қол жеткізген нәтижелерді, атап айтқанда жұмыс берушіде қауіпсіз және салауатты еңбек жағдайларын қамтамасыз ету жүйесін мониторингтеу қажеттілігін атап өтеміз.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Неверова А.С. Понятие и структура института охраны труда // Вестник Львовского государственного университета. 2013. № 58
2. Правовое регулирование охраны труда: учебное пособие / общ. ред. С.Т. Папаева. М., 2013. 160 с.
3. Гусов К. Н., Лютов Н.Л. Международное трудовое право: учебник. М.: Проспект, 2013. 588 с
4. Еңбек құқығы: оқулық / А. Ахметов, Г. Ахметова. - Алматы: Заң ... Рубрики: Қазақстанның еңбек құқығы—Оқулық .. Астана: Фолиант, 2011. - 661 б.
5. Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 23 қарашадағы № 414-V Еңбек Кодексі (2021.22.01. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)

УДК 330.3

АНАЛИЗ И НАПРАВЛЕНИЯ УЛУЧШЕНИЯ ИНВЕСТИЦИОННОГО КЛИМАТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Ахмиров И. Л. - магистрант
Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Бұл мақалада Қазақстанның инвестициялық ахуалының қазіргі заманғы үрдістері мен даму перспективалары туралы объективті ақпарат ұсынылған. Бұдан басқа, іскерлік ахуалдың, инвестицияларға қатысты мемлекеттік саясаттың, инвестициялар үшін

тартымды негізгі серіктестермен және салалармен өзара іс-қимылдың түйінді аспектілері қарастырылды.

This article provides objective information about current trends and prospects for the development of the investment climate in Kazakhstan. In addition, the key aspects of the business climate, state policy on investment, interaction with key partners and industries that are attractive for investment are considered.

Инвестиционная деятельность является одной из основных форм экономической деятельности. В процессе инвестиционной деятельности решаются важнейшие государственные проблемы воспроизводства и роста экономической системы.

На современном этапе перехода Республики Казахстан к устойчивому развитию наше государство уделяет особое внимание вопросам иностранного инвестирования. В настоящее время в инвестиционной политике многих развитых государств мира наблюдается усиление контроля государства за иностранными инвестициями в стратегически важные для этого государства отрасли экономики. Не случайно в приложении к Договору о поощрении и взаимной защите инвестиций между РК и США для иностранных инвестиций может быть введен запрет: основные отрасли, связанные с обеспечением национальной безопасности и сохранением суверенитета (некоторые отрасли военной и добывающей промышленности, железнодорожный и авиационный транспорт, речное и морское судоходство, сельское и лесное хозяйство, рыболовство, средства массовой информации, банковское и страховое дело, посредническая деятельность на рынке ценных бумаг.); собственность на землю, использование недр и других природных ресурсов, в том числе в исключительной зоне на море; отрасли, в которых существует государственная или частная монополия с государственным участием (почта, телеграф, Телекоммуникации, снабжение и добыча электроэнергии, производство и продажа алкогольных и табачных изделий) [1].

Приток иностранного капитала в любое государство, а также эффективность капиталовложений определяются наличием факторов инвестиционной "привлекательности" экономики стран-реципиентов, то есть факторов, учитываемых инвесторами при разработке инвестиционной стратегии на новом рынке. К ним относятся политические, экономические, социальные, финансовые, организационные и правовые факторы, а также социально-культурные и географические факторы. Совокупность этих факторов, присущих конкретной стране, называет ее инвестиционным климатом. Неблагоприятный инвестиционный климат в стране превышает риск инвестирования, при этом страна-реципиент несет более высокие потери вследствие недостаточности значительных инвестиций и низкой эффективности действующих капитальных вложений. Системная идея факторов, влияющих на инвестора, является важным элементом в развитии государственной политики привлечения и использования капитала, а также позволяет понять мотивацию иностранного партнера.

По мнению иностранных инвесторов, Республика Казахстан является привлекательным рынком. Республике присущи изобилие природных ресурсов, наличие достаточно квалифицированной рабочей силы и высокий научно-технический потенциал. Среди факторов инвестиционной "привлекательности" в Казахстане сами иностранные инвесторы назвали факторы:

- доступ к сырьевым / природным ресурсам;
- большой потенциал рынка;
- потенциальный коэффициент прибыли; опережение конкурентов;
- стратегическое расположение предпринимательства; низкие трудозатраты;
- правительственные субсидии; налоговые инициативы [2].

Для улучшения инвестиционного климата необходимо учитывать два момента: региональный и общий подход.

Региональный аспект важен, так как создание Единого экономического пространства (ЕЭП) может переориентировать товарные потоки и создать новые возможности для бизнеса. Вы должны использовать естественные преимущества. Для севера Казахстана это переработка сельскохозяйственной продукции, животноводство, производство строительных материалов, развитие металлургии, добыча полезных ископаемых для сибирских электростанций. На юге-сельское хозяйство, на Западе-добыча углеводородного сырья. Одним словом, таких возможностей много.

Одной из приоритетных задач государственной политики Казахстана является поддержание благоприятного инвестиционного климата в стране и дальнейшее стимулирование притока прямых иностранных инвестиций в экономику. На сегодняшний день Казахстан занимает лидирующие позиции среди стран СНГ по объему привлекаемых иностранных инвестиций на душу населения. Объем прямых иностранных инвестиций на душу населения в Казахстане составляет порядка 1300 долларов США.

Благоприятный инвестиционный климат и имидж Казахстана свидетельствуют об объемах инвестиций, привлеченных в экономику Казахстана. По последним официальным данным, за период обретения независимости в экономику Казахстана было вложено 122 млрд. долл. США долл. прямые иностранные инвестиции.

Эксперты Всемирного банка признали Казахстан страной с наиболее успешными реформами по улучшению условий ведения бизнеса. В мировом рейтинге по созданию более благоприятного климата для бизнеса Казахстан занимает 59-е место среди 183 стран мира.

Основным фактором, влияющим на инвестиционную привлекательность Казахстана, является благоприятный бизнес-климат страны, поддерживаемый инвестиционным законодательством, привлекательными мерами поддержки инвестиций, а также экономической и политической стабильностью.

Еще один фактор-наличие богатых природных и минеральных ресурсов. По оценкам ученых, Казахстан занимает шестое место в мире по запасам природных ресурсов. Из 110 химических элементов таблицы Д. Менделеева в

недрах Казахстана выявлено 99 элементов, разведано - 70, получено и использовано - 60.

Казахстан занимает первое место в мире по разведанным запасам цинка, вольфрама и боррита, второе - по запасам серебра, свинца, урана и хромита, третье - по меди и флюориту, четвертое - по молибдену и шестое - по запасам золота [3].

Выгодное географическое положение Казахстана позволит инвесторам выйти на региональный потребительский рынок.

На сегодняшний день перечень основных мер государственной поддержки иностранных и отечественных инвестиций в Республике Казахстан включает в себя:

- инвестиционные преференции, установленные инвестиционным и налоговым законодательством (инвестиционные налоговые преференции, освобождение от обложения таможенными пошлинами, государственные натурные гранты);

- софинансирование проектов через государственные институты развития [4].

В Казахстане создана вся необходимая правовая база для осуществления инвестиционной деятельности. В 2003 году принят Закон "Об инвестициях", который в полном объеме регламентирует правовые и экономические основы стимулирования инвестиций. Этот документ, по мнению международных экспертов, является одним из лучших законов в области инвестиций между странами с переходной экономикой.

Законом гарантирована полная защита прав инвесторов и стабильность заключенных договоров, а также четко регламентирована работа государственных органов в отношении инвесторов (свободное движение капитала, репатриация капитала, свобода использования прибыли, право частной собственности на землю, в том числе и для иностранных компаний).

Очень важно отметить, что меры государственной поддержки инвестиций в равной степени применяются как к отечественным, так и к иностранным инвесторам.

Таможенное законодательство содержит множество норм для создания наиболее благоприятного режима. Таким примером является создание режима "свободной экономической зоны", при ввозе продукции участники, осуществляющие приоритетные виды деятельности, освобождаются от уплаты таможенных пошлин и налогов.

Важным фактом также является то, что в таможенное законодательство постоянно вносятся изменения, направленные на создание благоприятного климата для бизнес-сообщества.

В республике создана вся необходимая законодательная база для защиты интеллектуальной собственности. Законодательно утвержден институт защиты прав интеллектуальной собственности. Приняты основополагающие законы, обеспечивающие защиту прав авторов - Гражданский, Уголовный кодексы, Кодекс об административных правонарушениях, закон "об авторском праве и смежных правах".

Привлечение миллиардов долларов в экономику Казахстана стало возможным благодаря комплексным мерам руководства страны по улучшению инвестиционного климата: приняты стратегические программы, проведены экономические реформы, пересмотрена законодательная база, улучшен таможенный и налоговый режимы, усилена инвестиционная инфраструктура и защита инвесторов, обучены кадры. В целях поддержки благоприятных условий для инвестиций в Казахстане действуют Совет иностранных и национальных инвесторов при президенте страны, совет по улучшению инвестиционного климата под председательством Премьер-министра, а также институт инвестиционного омбудсмана. Высокий правовой статус был присвоен бизнес-омбудсмену непосредственно через подотчетность президенту.

В 2014 году принят закон по вопросам совершенствования инвестиционного климата, предусматривающий следующие меры для приоритетных проектов:

- освобождение от уплаты корпоративного подоходного налога и земельного налога на 10 лет, налога на имущество на 8 лет;
- компенсация до 30% капитальных затрат инвестора со стороны государства после ввода объекта в эксплуатацию (инвестиционная субсидия);
- Гарантия стабильности при изменении налоговых ставок в соответствии с Налоговым кодексом и законодательством в сфере занятости населения;
- право на привлечение иностранной рабочей силы в рамках заключаемых контрактов вне квоты и без разрешения на весь период реализации инвестиционного проекта и на год после ввода объекта в эксплуатацию.

Также Законом внедрен новый механизм взаимодействия между государственными органами и инвесторами-принцип "одного окна", который минимизирует их участие в подготовке документов и максимально упрощает взаимодействие с государственными органами.

Таким образом, привлечение инвестиций в экономику регионов осуществляется путем создания благоприятного инвестиционного климата. Инвестиционный климат регионов-это общие для всех или многих инвесторов, работающих на той или иной территории, возможности и условия для ведения предпринимательства и достижения его целей. Представление об инвестиционном климате регионов напрямую связано с оценкой их инвестиционного потенциала, который состоит из совокупности объективных предпосылок для инвестиций, обусловленных наличием и разнообразием отраслей и объектов инвестирования, а также их основными экономическими характеристиками. Основной задачей является оптимизация необходимых условий для инвестирования, которая предопределяет выбор инвестора в отношении конкретного инвестиционного объекта, который может выступать в качестве отдельного проекта, предприятия в целом, корпорации, города, региона, страны [5].

На фоне кризисных явлений в мировой экономике в настоящее время усиливается конкуренция между государствами по привлечению инвестиций.

Поэтому для обеспечения структурных преобразований экономики и в условиях ограниченности внутренних источников финансирования особое значение приобретает разработка и реализация новой инвестиционной политики государства, направленной на обеспечение высоких темпов экономического роста и повышение эффективности экономики.

Учитывая все эти факторы, Республика Казахстан с момента обретения независимости придавала большое значение и придает большое значение вопросам организационно-правового регулирования отношений, связанных с иностранными инвестициями [6].

Понятие эффективности использования инвестиционного потенциала базируется, прежде всего, на возможности получения оцениваемого эффекта. Эффект инвестиций проявляется как в прямом, так и в косвенном и отложенном виде. Оценивая долгосрочную стратегическую эффективность проектов, можно сформировать инвестиционную программу, позволяющую максимально эффективно использовать инвестиционный потенциал.

Таким образом, главным моментом инвестиционной деятельности является оценка эффективности использования инвестиционного потенциала и получение стратегического эффекта в экономике и социальной сфере. Повышение роли инвестиционного потенциала и эффективности его использования в инвестиционной деятельности позволит обеспечить инвестиционную привлекательность региона.

Список использованной литературы

1. Анализ инвестиций в основной капитал в Республике Казахстан и странах-членах ЕЭП. АО «Казахстанский институт развития индустрии» Астана, 2013. -16 с.
2. Дейнеко А.В. Привлечение иностранных инвестиций в экономику Казахстана: состояние и развитие процесса // Капитал, инвестиции, технологии. – 2013. – № 1.
3. Анализ инвестиций в основной капитал в Республике Казахстан и странах-членах ЕЭП. АО «Казахстанский институт развития индустрии» Астана, 2013. -16 с.
4. Инвестиционное право: учебник для бакалавриата и магистратуры / А. М. Лаптева, О. Ю. Скворцов. — М.: Издательство Юрайт, 2019. — 535 с
5. Марченко Г., Мачульская О. Рейтинг инвестиционной привлекательности Казахстана // Эксперт, – 2014.
6. Нурланова Н.А., Бейсенбина А.К. Оценка потенциальных инвестиционных возможностей регионов // Капитал, инвестиции, технологии. – 2013. – № 11.

ӘОЖ 347

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ АТОМ ӨНЕРКӘСІБІН ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ МӘСЕЛЕРІ

Аширкулов А.Б., Абдиганиев Ш.А., Тұңғышбек Қ.Б.
Жетекшісі: заң ғылымдарының кандидаты Жаналиева А.Ж.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В статье рассмотрены особенности отношений, возникающих при использовании атомной энергии в Республике Казахстан. На сегодняшний день перед всеми странами стоит проблема: идти дальше по пути самостоятельного правового регулирования отдельных вопросов использования ядерной энергии, создавая целостную сеть в отношении

самостоятельных нормативных актов, либо отдавать предпочтение принятию общих законов, применение которых распространяется и на сферу использования ядерной энергии.

The article deals with the features of relations arising from the use of nuclear energy in the Republic of Kazakhstan. Today, all countries face a problem: to go further along the path of independent legal regulation of individual issues of the use of nuclear energy, creating an integral network in relation to independent regulations, or to give preference to the adoption of general laws, the application of which also applies to the use of nuclear energy.

Қазақстан Республикасында ұзақ уақыт бойы атом энергиясын пайдалану кезінде оның ықтимал теріс әсерінен азаматтардың өмірін, денсаулығын, мүлкін және қоршаған ортаны қорғайтын құқықтық негізі мен қауіпсіздік қағидаттарын белгілейтін нормативтік құқықтық актілер болған жоқ. Кәсіпорындар мен азаматтардың атом энергиясын пайдалануға байланысты олардың қызметіне қатысты құқықтары заңнамалық тәртіппен көрініс таппаған, пайдаланушы ұйымның міндеттері заң жүзінде ресімделмеген, атом энергиясын пайдалануға қатысы бар министрліктердің, ведомстволардың, ұйымдар мен лауазымды адамдардың құқықтары мен жауапкершілігі айқындалмаған.

КСРО-да атом өнеркәсібінің пайда болуы басынан бастап жабық сипатқа ие болды және ерекше режимде болды. Атом өнеркәсібі, ең алдымен, әскери мақсаттарда құрылды және жабық құрылым түрінде қалыптасты [1].

Үш он жылдан астам уақыт бойы одақ ядролық энергияны пайдалану кезінде құқық пен жауапкершілікті реттейтін бірде-бір заң болмаған жалғыз ядролық держава болды. Тек заңға тәуелді актілер мен радиациялық сақтау нормалары немесе санитарлық ережелер түріндегі нормативтік құжаттар ғана қолданыста болды. Атом энергиясын пайдалану саласында туындайтын қоғамдық қатынастарды заңнамалық реттеудің болмауы жаппай құпияның және өткен құқықтық нигилизмнің салдары болды, бұл атом энергиясын пайдалануға байланысты көптеген проблемаларды қиындатты.

Атом энергиясын пайдалану саласындағы нормативтік құжаттаманың бірте-бірте қалыптасқан жүйесі нақты санитарлық-гигиеналық және техникалық проблемаларды шешуге бағытталған. Сонымен бірге ол атом энергиясын пайдаланумен байланысты қатынастардың барлық қатысушыларының құқықтық мәртебесін толық көлемде айқындамады. Қауіпсіздік шараларына жеткіліксіз назар аудару, халықтың мүдделерін елемей, жариялылықтың болмауы және заңнамалық реттеудің болмауымен тікелей байланысты барлық басқа да факторлар, атап айтқанда, "Атом апаттарының" және бірінші кезекте, Чернобыль апатының ауыр зардаптары санының артуына әкелді. КСРО-да тиісті заңнамалық базаның болмауы ұзақ уақыт бойы халықаралық қоғамдастықта алаңдаушылық тудырды. Ең алдымен, ядролық экспорт-импорт пен ядролық ынтымақтастықтың басқа да бағыттарын жүзеге асыруда қиындықтар туындады [2].

Қазақстан Республикасының радиоактивті шикізатты экспорттаушы елдердің қоғамдастығына біртіндеп кіруі, ядролық қауіпсіздік туралы бірқатар маңызды халықаралық конвенцияларға қол қою, атом энергиясын пайдалану саласындағы, оның ішінде ядролық залал үшін азаматтық-құқықтық

жауапкершілік саласындағы қолданыстағы халықаралық-құқықтық нормаларға қосылу туралы мәселені шешу әлі де үлкен дәрежеде Ұлттық атом заңнамасын дамыту қажеттігі туралы мәселені өзектендірді.

1997 жылға дейін атом энергиясын пайдалану саласындағы қызмет заң жүзінде ешқандай реттелмеген. Бүгінгі күні де бұл саланы толыққанды деп атауға болмайды. Бірінші болып "Атом энергиясын пайдалану туралы" Қазақстан Республикасының 1997 жылғы 14 сәуірдегі № 93-1 Заңы қабылданды. Заң атом энергиясын бейбіт және қорғаныс мақсаттарында пайдалану кезінде туындайтын қатынастарды реттеудің құқықтық негізі мен жалпы принциптерін анықтады (ядролық қару мен әскери мақсаттағы ядролық энергетикалық қондырғыларды әзірлеуге, дайындауға, сынауға, пайдалануға және кәдеге жаратуға байланысты қызметті қоспағанда) [3]. Осы нормативтік құқықтық актіні қабылдау атом энергетикасының да, Қазақстан Республикасында атом энергиясын пайдаланудың басқа да бағыттарының да қауіпсіз дамуына жәрдемдесудегі нақты қадам болды. Заң атом энергиясын пайдалану кезінде туындайтын қатынастарды реттеудің ерекше қағидаттары негізінде әзірленді.

Қажет болған жағдайда басқа заңдармен және өзге де нормативтік құқықтық актілермен толықтырылуы мүмкін атом энергиясын пайдаланудың барлық салалары үшін бірыңғай заңның жұмыс істеуі заңнаманың жеке саласын қалыптастырудың бастамасы бар.

Осылайша, заң шығарушы құқық саласын дамытуға және одан әрі жетілдіруге мүмкіндік береді. Заңда атом энергиясын пайдалану объектілері орналасқан аудандарда тұратын халықты әлеуметтік қорғау шаралары көзделуге, осы объектілер қызметкерлерінің құқықтары көрсетілуге, атом энергиясын пайдалану мәселелерін талқылау және шешу кезінде жергілікті өзін-өзі басқару органдарының құқықтары белгіленуге тиіс. Атом энергиясын пайдалану кезінде қауіпсіздік қамтамасыз етілуге және осы қауіпсіздікті қамтамасыз етуге мемлекеттік бақылау мен қадағалау жүзеге асырылуға тиіс. Заң Қазақстан Республикасының атом энергиясын пайдалану, ядролық және радиациялық қауіпсіздік, ядролық қаруды таратпау саласындағы халықаралық шарттарды бұлжытпай орындауын қамтамасыз етуге арналған. Заң ережелері Ұлттық атом заңнамасын Атом энергиясы жөніндегі халықаралық агенттіктің (АЭХА), радиациялық қорғау жөніндегі халықаралық комиссияның (РҚХК) және Қазақстан Республикасының қатысуы қажет және міндетті басқа да халықаралық ұйымдардың талаптарына сәйкес келтіруді құқықтық қамтамасыз етудің негізін қалады.

Атом энергиясын пайдаланудың заңмен бекітілген құқықтық режимінің негізі қауіпсіздік басымдығын қамтамасыз ету қағидаты айқындалған, оған сәйкес атом энергиясын пайдалану саласындағы қауіпсіздікті қамтамасыз ету атом энергиясын пайдалануды кеңейтуге қатысты озыңқы қарқынмен жүзеге асырылуы тиіс. Қауіпсіздіктің басымдығы атом энергиясын пайдалану процесіне қатысушы барлық адамдар мен ұйымдарда қауіпсіздікке жалпы психологиялық бағыттылықты - "қауіпсіздік мәдениетін" қалыптастыруды

білдіреді. "Атом энергиясын пайдалану туралы" Заңға сәйкес 1998 жылғы 23 сәуірдегі № 219-І "Халықтың радиациялық қауіпсіздігі туралы" ҚР Заңы қабылданды. Жоғарыда аталған жалпы құқықтық заңдардың қатарында "Техникалық реттеу туралы" Қазақстан Республикасының Заңы ерекше орын алады [4]. Бұл ретте қолданыстағы арнайы заң актілерінің тізбесі аяқталады. Атом энергетикасы мен өнеркәсібін дамытудың кейбір мәселелері "табиғи қоршаған ортаны қорғау туралы", "табиғи және техногендік сипаттағы төтенше жағдайлар туралы" заңдарда, жалпы құқықтық сипаттағы басқа да заңдарда көрініс тапты. Тәжірибе атом өнеркәсібін регламенттейтін заңнамалық актілердің жеткіліксіз екенін көрсетеді. "Атом энергиясын пайдалану туралы" заң осы саладағы білім мен тәжірибе негізінде 10 жыл бұрын әзірленген. Осы кезеңде Қазақстан Республикасы "Ядролық қауіпсіздік туралы Конвенция" және "Пайдаланылған ядролық отынмен қауіпсіз жұмыс істеу және радиоактивті қалдықтармен қауіпсіз жұмыс істеу туралы Біріккен конвенция" сияқты бірқатар маңызды халықаралық конвенцияларға қол қойды, бірақ әлі ратификациялаған жоқ. Қатынастарды дамыту барысында міндетті талаптар мен ерікті ережелерді, жалпы қағидаттарды, өнімнің, өндіріс процестерінің (әдістерінің) сипаттамаларын, пайдалану мен кәдеге жаратуды, жұмыстар мен қызметтерді қабылдау, қолдану және орындау, өнімнің сәйкестігін бағалау, көрсетілген қатынастарға қатысушылардың жауапкершілігі мәселелеріне көзқарасты өзгерту қажеттілігі байқалды. Жаңалықтардың қажеттілігі өнімдер мен қызметтердің ұлттық нарығын мемлекеттік реттеу кезінде атқарушы билік органдарының функцияларына да қатысты.

Осыған байланысты қадағалау қызметін ұйымдастыру саясаты да өзгеруі тиіс. Өзгертін шындық жағдайында сәйкестікті растау рәсімдері неғұрлым маңызды рөлге ие болады. Бұл ретте олар, әсіресе атомдық, осы салалар қауіпсіздігінің жалпы деңгейін қол жеткізген деңгейде қолдаудың пәрменді тетіктері сияқты қауіпті өнеркәсіп салалары үшін болып табылады. Заңнамада қолданылатын негізгі ұғымдарды талдау бірқатар анықтамалар мен терминдердің халықаралық терминологиямен үйлестіру мақсатында нақтылауды қажет ететінін көрсетті.

Қауіпсіздікті реттеу тұрғысынан кейбір маңызды ұғымдар заң жүзінде анықталмаған. Оларға "ядролық физикалық қауіпсіздік", "пайдаланылған ядролық отын", "радиациялық қондырғы", "өмірлік цикл кезеңдері", "қауіп" және басқа да ұғымдар жатады. Қолданыстағы заңнамада ядролық және радиациялық қауіпсіздікке сараптама жүргізу тәртібін айқындайтын нормалар, қауіпсіздік, сертификаттау және аттестаттау саласындағы қажетті ғылыми және техникалық зерттеулер мақсаттары мен міндеттері толық жоқ, бұл қауіпсіздіктің жоғары стандарттарын қолдау үшін маңызды. Сондай-ақ кадрларды даярлау және оларды даярлау мен біліктілігінің қажетті деңгейін қамтамасыз ету жөніндегі талаптар айқындалмаған. Қолданыстағы заңдарды дамытуға немесе олардың болмауын өтеу мақсатында Қазақстан Республикасы Президентінің бірқатар Жарлықтары мен Үкіметінің қаулылары қабылданды,

республикалық мақсатты бағдарламалар мен тұжырымдамалар әзірленді және өмірге енгізіледі.

Алайда, тұтастай алғанда, атом энергиясын пайдалану саласындағы заң шығарушылық бүгінгі күннің өзекті қажеттіліктері мен проблемаларынан артта қалып отыр. Мәселен, "радиоактивті қалдықтармен жұмыс істеу саласындағы мемлекеттік саясат туралы" заңды әзірлеу мен қабылдаудың өзектілігі бар. Жыл сайын жинақталатын әртүрлі радиоактивті өнімдер оларды кәдеге жаратуды құқықтық регламенттеу қажеттілігін тудырады. Радиоактивті пайдалы қазбалардың кен орындарын өнеркәсіптік игеру процесінде қалыптасқан өзара байланысты қатынастардың бірыңғай кешені арнайы нормативтік-құқықтық актіні, "радиоактивті пайдалы қазбаларды өндіру, сақтау, тасымалдау және пайдалану туралы" Заңды қабылдауға себепші болады.

"Ядролық зиян келтіргені үшін азаматтық жауапкершілік және оны қаржымен қамтамасыз ету туралы" заңды қабылдау туралы мәселе әлі күнге дейін шешілмеген. Сарапшылардың пікірінше, "ядролық сақтандыру туралы" Заң қазіргі уақытта бизнестің осы түрін дамытуға кедергі келтіретін мәселелерді едәуір дәрежеде реттеуге мүмкіндік берер еді [5]. Бүгінгі күні барлық елдердің алдында дерлік проблема тұр: дербес нормативтік актілерге қатысты тұтас желіні құра отырып, ядролық энергияны пайдаланудың жекелеген мәселелерін дербес құқықтық реттеу жолымен одан әрі жүру не қолданылуы ядролық энергияны пайдалану саласына да қолданылатын жалпы заңдарды қабылдауға артықшылық беру. Дамушы мемлекеттер үшін ерекше практикалық мәнге ие бола отырып, бұл байланыс дамыған ядролық-энергетикалық әлеуеті бар мемлекеттер үшін де өз мәнін жоғалтпайды.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Экологическое право. Общая часть [Электронный ресурс]: учебное пособие / А. Е. Дмитриев; Урал. гос. пед. ун-т. – Электрон. дан. – Екатеринбург: [б. и.], 2017
2. Экология және тұрақты даму: оқу-әдістемелік құралы / Т. В. Имангулова, А. Т. Садвакасова, Д. С. Кадырбекова; ҚР білім және ғылым м-гі, шет тілдер және іскерлік карьера ун-ті. - Алматы: Полиграфия-Сервис К, 2013. - 226,
3. Атом энергиясын пайдалану туралы 1997 жылғы 14 сәуірдегі № 93-І Қазақстан Республикасының Заңы (2015.29.10. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен)
4. Техникалық реттеу туралы Қазақстан Республикасының 2004 жылғы 9 қарашадағы № 603-ІІ Заңы (2019.16.04. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен)
5. Экологическое право: Учебное пособие. - Москва: РЭУ им. Г.В. Плеханова, 2010. - С. 139.

УДК 39(575.1)

САЯСИ ЖӘНЕ ДІНИ ЖҮЙЕЛЕРДІҢ ӨЗАРА ІС-ҚИМЫЛЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аширов Ш.А., Тулентаев М.С.

Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы Шымкент. Қазақстан.

Проблема взаимодействия и соотношения таких общественных институтов, как религия и политика, многие годы затрагивалась в научном диапазоне. В статье речь идет о

проблеме современного общества, где взаимодействие религии и политике отражается на общественной жизни.

The problem of interaction and the relationship of such social institutions as religion and politics has been touched upon for many years in the scientific range. The article deals with the problem of modern society, where the interaction of religion and politics affects public life.

Біздің қоғам бастан кешіп отырған өткір әлеуметтік - мәдени дағдарыс жағдайында бұрынғы идеологиялық. Парадигма құлағаннан кейін пайда болған рухани вакуумды жедел толтыратын діннің рөлі едәуір өсті. Қоғам мен тұлғаны рухани жаңғыру және адамгершілік тазарту функциясын дін өз мойнына алды. Бұл жағдайда діни жүйені саясаттандыру және саясатты құпияландыру сөзсіз болып отыр.

Діннің қазіргі заманның кейбір саяси, сондай-ақ адамгершілік, рухани және басқа да проблемаларын шешудің сипаты мен бағытына белсенді ықпал етуге қабілетті «нақты күшке»[1], айналуы діннің қоғамдық сананың әртүрлі нысандарымен және идеологиялық жүйелермен, атап айтқанда, саяси жүйемен өзара іс-қимылын зерделеу тәсілінің әдіснамасын айтарлықтай қайта пайымдауды және олардың шынайы байланысы мен қарама-қайшылығын анықтауды талап етеді.

Діннің қазіргі заманның кейбір саяси, сондай-ақ адамгершілік, рухани және басқа да проблемаларын шешудің сипаты мен бағытына белсенді ықпал етуге қабілетті «нақты күшке» айналуы діннің қоғамдық сананың әртүрлі нысандарымен және идеологиялық жүйелермен, атап айтқанда, саяси жүйемен өзара іс-қимылын зерделеу тәсілінің әдіснамасын айтарлықтай қайта пайымдауды және олардың шынайы байланысы мен қарама-қайшылығын анықтауды талап етеді.

Бұзылған тоталитаризм және дүлей, "жабайы" демократияландырудың дәрменсіздігі жағдайында оның саяси авансценаға рұқсаттылығымен ұлтшылдық, фундаментализм (интегризм), діни-саяси экстремизм және сепаратизм сияқты қауіпті феномендер де аз емес. Мұны мемлекеттің саяси құрылымдары да, діни ұйымдар да алаңдатады.

Осыған байланысты философиялық - дінтану әдебиетінде нашар зерттелген проблема діннің интеграциялық - қорғау функциясы мен мемлекеттің ұйымдық - қорғау функциясының байланысы сияқты өзекті болып отыр. Біздің еліміздің өткен ғасырлар мен кеңестік кезеңдегі мемлекет пен шіркеудің функционалдық өзара іс-қимылы мен қарсы тұру тұрғысындағы тарихи тәжірибесі әлі де жеткілікті зерттелмеген. Әңгіме белгілі бір ашу туралы болуға тиіс тұтастай алғанда да, саясат пен діннің әртүрлі элементтері деңгейінде де діни және саяси жүйелердің өзара іс-қимылындағы заңдылықтар.

Әртүрлі мемлекеттік құрылымдардың дінді саяси мақсатта пайдалануы, бір жағынан, сондай-ақ кейбір діни ұйымдардың мемлекеттік органдарға сүйену әрекеттері, екінші жағынан, біздің күнделікті болмысымызда орын алады, бұл халықаралық құқықтық және ресейлік заңнама нормаларынан ауытқуды білдіреді және қоғамның дамуы үшін теріс салдарларға әкеп соғады. Аталған үрдістер де әдебиетте өзінің тиісті жария етілуін алған жоқ.

Қоғамдық өмірді демократияландыру жағдайында түрлі конфессиялардың рухани беделдері сырттай қарағанда қандай да бір саяси партиялар мен қозғалыстардың нақты ұмтылыстары мен қондырғыларынан алшақтауға ұмтыла бастады. Мысалы, "қандай да бір мемлекеттік құрылым шіркеуіне, қандай да бір саяси доктринаға, қандай да бір нақты саяси күштер мен олардың қайраткерлеріне деген сенімсіздікті" қатаң мәлімдейді. Алайда, шынайы өмірде осындай өзара байланысқа ұмтылыс анық көрінеді [2].

Көптеген саяси көшбасшылар, тұлғалар топтары мен қоғамдық қозғалыстар дінді өздерінің саяси мақсаттарына жетудің бір құралы ретінде пайдалануға ашық тырысады. Бұл ретте бұл көшбасшылардың, топтар мен қозғалыстардың қызметі әрдайым заңды емес. Қазіргі күндері құқық қорғау органдарының қызметіндегі идеологиялық-құқықтық бағдардың өзгерістерімен діни идеологияның адамгершілік-саяси аспектісін трансформациялау туралы мәселе де жеткілікті зерттелмеген. Қазіргі ғылыми әдебиетте фундаментализм мен діни-саяси экстремизм мен сепаратизм арасындағы арақатынас мәселелері толық түсіндірілмей отыр.

Дін мен нақты саяси жүйенің өзара іс-қимылының нақты процесін зерделеу діннің миллиондаған адамдардың санасына әсерінің құпиясын ашуға мүмкіндік береді. Бұл ықпалдың бір себебі саясат пен дінді синкреттеу процесі және соңғысының зайырлы идеологиялық формалардың «өмірлік күшін» пайдалану қабілеті болып табылады. Діни жүйенің қоғамдағы саяси жағдайға, саяси құрылымға ықпалы қандай да бір конфессияның идеялық мазмұнымен, діни ілімімен алдын ала айқындалған. Мұнда әр жүйенің ішіндегі әртүрлі компоненттердің, құрылымдық элементтердің ішкі арақатынасын ашу маңызды. Жоғарыда айтылғандардың барлығы үлкен өзектілікті көрсетеді және кешенді, жүйелі зерттеуді талап етеді. Жақында ғана дінтанушылар мен философтардың көпшілігі қоғамдық дамудың индустриялық және постиндустриялық кезеңіне көшу кезінде барлық саяси құрылымдарды секулярландырудың негізгі ережелерін негізге алды. Философиялық және дінтану әдебиеттерінде діннің қоғамның түрлі аймақтарындағы саяси жағдайға әсерінің түрлі аспектілері әзірленді және зерттеушілердің барлығы дерлік «оптимистік» болжамдар жасады.

Жақында ғана дінтанушылар мен философтардың көпшілігі қоғамдық дамудың индустриялық және постиндустриялық кезеңіне көшу кезінде барлық саяси құрылымдарды секулярландырудың негізгі ережелерін негізге алды. Философиялық және дінтану әдебиеттерінде діннің қоғамымыздың түрлі аймақтарындағы саяси жағдайға әсерінің түрлі аспектілері әзірленді және зерттеушілердің барлығы дерлік оң болжамдар жасады. К.Маркстың теориясына сәйкес - діни адамның саяси эмансипациясы - мемлекеттің діннен эмансипациясы бар[3], өйткені барлық "өркениетті" мемлекеттер зайырлы, зайырлы және оларда ар-ождан бостандығы мүлтіксіз сақталады. Дінді саясатта пайдалану - секуляризация процесінің әсерінен "еріп кететін" маңызды, бірақ уақытша құбылыс. Алайда дінге мұндай көзқарас орнықтылық факторын, діннің адамдардың қоғамдық-саяси өміріне дәстүрлі әсер етуін, оның саяси,

идеологиялық, адамгершілік, этикалық және т.б. қажеттіліктерді, қоғамның әр түрлі топтары мен топтары өкілдерінің мүдделері мен идеалдарын ресімдеуге қабілетті діни көріністердің әмбебаптығы мен символизміне сүйенетін мүмкіндіктерін жеткілікті шамада ескермеді. Сондықтан дін бұрынғы ұлттық нұсқада саясат пен экономика қамтамасыз ете алмаған рухани және ұлттық жалпылықты білдіру функциясын өзіне алады. Дін кәдімгі сананың ең кең тараған түрі ретінде бұл жерде кәдімгі құқық нормаларымен тоғысады.

Саяси және діни жүйелердің өзара байланысы проблемасын әзірлеуге діннің эволюциясына арналған жұмыстар айтарлықтай ықпал етті. Бұл салада ең көрнекті болып К.Леви-Стросс, А.Д.Сухова, Б.А.Лобовик және т.б. діни синкретизм тұжырымдамасын әзірлеу табылады. Алайда, дін мен саясаттың өзара іс-қимыл тетіктері, әсіресе діннің саяси жүйенің осындай компонентімен байланысы туралы тұтас түсінік байқалмайды.

Зерттеліп отырған мәселені талдауда діннің мәні мен құрылымы, діннің қоғамның рухани өміріндегі функциялары мен орны талданған, бұл ең алдымен Ю.Ф.Борынков, М.Вебер, Э.Дюркгеймнің, Т.Парсонның еңбектері [4].

Дін ешқашан қоғамдық сананың басқа түрлерінен оқшауланған емес, керісінше, ол күрделі әлеуметтік-саяси құбылыс ретінде олармен, әсіресе саясатпен әрқашан өзара іс-қимыл жасады. Саясат сияқты, дін де жеке тұлғалардың да, үлкен әлеуметтік топтардың - этностың, ұлттың, халықтың да ұмтылысын білдіреді.

Өзінің әлеуметтік құрылымдары арқылы дін адамдардың саяси санасын қалыптастыруға әсер етті және ықпал етеді. Интегративті, қорғаушы, коммуникативтік-ұйымдастырушылық және т.б. функциялардың арқасында, сондай-ақ өзінің әлеуметтік ілімі арқылы дін дінге сенуші адамдардың саяси санасына тікелей әсер етеді.

Дін мен саясат - қоғамдық сананың өз генезисі бойынша әртүрлі формалары, бірақ объективті синкретикалық процесс барысында бірігу орын алады. Саяси қозғалыстар тарихынан саясаткерлер дінсіз бола алмады, оның нақты формасын таңдау белгілі бір саяси жағдайға байланысты болды.

Түрлі тарихи кезеңдерде саясат пен дін байланысының өзіндік ерекшеліктері болды. Сондықтан діни және саяси жүйелердің өзара қарым-қатынасының нақты-тарихи жағдайларын талдау қажет. Діни қозғалыстардың тарихы саясат пен діннің өзара іс-қимылы сыртқы қана емес, ішкі сипатқа ие сенімдер мен ғибадат жүйесінің түрленуіне алып келгенін көрсетеді. Саяси көзқарастар мен көзқарастар өздерінің көптеген аспектілерінде діни доктриналардың мазмұнына айналды, бұл ретте басқа негіздеме алып, құдайдың белгілері ретінде сөйледі. Қазіргі заманғы радикалды діни жүйелерде діни өмірдің өзі саяси қызмет ретінде қарастырыла бастайды. Саяси идеялар мен көзқарастардың діни санаға енуі - бұл дінді синкреттеудің объективті процесі ғана емес, XX ғасыр шындығының әсерінен дінге сенушілердің санасының өзгеруіне байланысты, сондай-ақ биліктің діни құндылықтардың көмегімен өз саясатын нығайтуға деген субъективті ниеті [5].

Қазіргі уақытта қоғамдық өмірді демократияландыру процесі жүріп жатқан кезде түрлі конфессиялардың рухани беделдері қандай да бір саяси қозғалыстар мен құрылымдардың нақты қондырғыларынан алшақтауға ұмтылады. Алайда, қоғамда өмір сүру және қоғамнан азат болу мүмкін емес, яғни саяси ұмтылыстар мен құндылықтардан толық еркін болу мүмкін емес. Саясаткерлер де діни жүйелердің рухани-адамгершілік қондырғыларын елемей қоймайды, бірақ зайырлы рухани бағдарлар да бар. Мәселе діни-адамгершілік қондырғыларды қалай, қаншалықты және қандай дәрежеде пайдалану қажеттігінде. Бұл «пайдаланудың» диапазоны біздің қоғамның ғана тарихында өте кең - адамдардың діни - адамгершілік нанымдары үшін қудалаудан бастап, олармен саяси мақсатта ойнауға дейін. Діннің әрекет ету тәсілдерін негізге ала отырып, қоғамда оның мынадай негізгі функцияларын атап көрсетуге болады: дүниетанымдық және мағыналық, интеграциялық - қорғау, заңдастыру.

Осылайша, діни және саяси жүйелердің заңды функционалдық байланысы орын алады және оны теориялық тұрғыдан пайымдау қажет. Мемлекет жүзеге асыратын барлық «діни саясат» және көптеген этносаяси, адамгершілік-этикалық және басқа да маңызды мәселелерді оңтайлы шешу осы мәселелерді түсінуге байланысты болады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Геродот. История в девяти книгах. Л. 1972. Т.1.
2. Маркс К., Энгельс Ф. Соч., 2-ое изд. Т.37. С.394-395. 25. Маркс К., Энгельс Ф. Соч., Т. 27, Т. 21. С. 313.
3. Маркс К., Энгельс Ф. Соч., 2-ое изд. Т.37. С.394-395. 25. Маркс К., Энгельс Ф. Соч., Т. 27, Т. 21. С. 313.
4. Вебер М. Хозяйственная этика мировых религий)\\Работы М. Вебера по социологии религии и культуре. Вып.1. М. 1991. С.63-64.
5. Философский словарь. Под ред. И. Т. Фролова. М. 1981. С.286. 22. Мухаев Р. Т. Политология. М. 1997. С. 6.

ОӘЖ 347.7

ЗИЯТКЕРЛІК ҚҰҚЫҚТАРДЫ АЗАМАТТЫҚ ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚОРҒАУДЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ ТАБИҒАТЫ МЕН ТӘСІЛДЕРІ

Әбдәшім Ж. С. - магистрант
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В статье рассматривается понятие интеллектуальных прав, их формы и права, с учетом существа правонарушения и последствий нарушения этого права. Способы защиты могут применяться по требованию правообладателей или организаций по управлению правами на коллективной основе в отношении объектов авторского права или смежных прав или в случаях, установленных законом, иных лиц.

The article deals with the concept of intellectual property rights, their forms and rights, taking into account the essence of the offense and the consequences of violating this right. Methods of protection may be applied at the request of copyright holders or organizations for the management of rights on a collective basis in respect of objects of copyright or related rights, or in cases established by law, other persons.

Зияткерлік меншік құқығы азаматтық құқықтың маңызды қосалқы салаларының бірі болып табылады. Қатынастардың құқықтық механизмі зияткерлік қызметтің нәтижелеріне негізінен осы қатынастардың қасиеті сүйенеді және қорғаныш болып табылады. Бұл тәсіл адамның зияткерлік іс-әрекетінің нәтижесі ретінде жаратылыстың мәніне негізделген.

Зияткерлік адам еңбегінің ақыл-ой, шығармашылық компоненттерімен сипатталады, оның барысында шығармашылық туындылар жасалады: көркем суреттер, музыкалық туындылар, мүсіндік композициялар, сәулет нысандары және т.б., сонымен қатар өнертабыстар, пайдалы модельдер, өнеркәсіптік үлгілер, селекциялық жетістіктер, интегралды схемалардың топологиялары, өндіріс құпиялары (ноу-хау). Зияткерлік қызметтің нәтижелері шығармашылық, жаңашылдық, өзіндік ерекшелігімен сипатталады. Латын тілінен аударылған интеллект (intellectus) - бұл адамның ақыл-ойы, ақыл-ойы, ақыл-ойы, ойлау қабілеті [1].

Зияткерлік қызмет нәтижелеріне олардың иелеріне ерекше құқықтар беріледі. Зияткерлік қызмет нәтижелеріне және объективті мағынада дараландыру құралдарына заманауи айрықша құқықтар — бұл олардың құқық иеленушілеріне (авторларға, орындаушыларға, дайындаушыларға, хабар тарату ұйымдарына, патент иеленушілерге, тауар белгілерінің, фирмалық атаулардың және коммерциялық белгілердің иелеріне) өздерінің мүлкітік мүдделерін қанағаттандыруға, оларға тиесілі зияткерлік қызмет нәтижелерін, дараландыру құралдарын монополиялық пайдалануға және басқа тұлғаларға зияткерлік қызметтің осы құқықтары мен нәтижелерін пайдалануға тыйым сала отырып, заңда көзделген шарттарда тек қана өз қалауы бойынша осы құқықтарға билік етуге мүмкіндік беретін құқықтық нормалардың, заңмен көзделген жағдайларды қоспағанда, құқық иесінің келісімінсіз дараландыру құралдарымен қамтамасыз етіледі.

Құқықтарды қорғау саласындағы қазіргі заманғы доктринаны субъективтік құқықты жүзеге асыру ретінде анықтауға болады, ол осындай құқыққа ие адамның өзі жасаған әрекеттерде де, басқа адамдардан белгілі бір әрекеттерді жасауды талап етеді [2].

Бұл постулатты осындай құқыққа ие ұйымдардың зияткерлік құқықтарын қорғаудың тағы бір мүмкіндігімен толықтыруға болады. Осыған байланысты, бұл ұйымдарға қорғаудың әртүрлі әдістеріне, соның ішінде сотқа жүгіну арқылы жүгіну құқығы қисынды түрде берілген.

Қорғау құралдары мен әдістерінің жиынтығы деп түсінілетін қорғау нысаны оларды қолдану субъектісіне байланысты: юрисдикцияға (сот немесе Тараптардың орындауы үшін міндетті сот төрелігі актісін шығаруға құзыреті бар басқа орган) және юрисдикцияға жатпайтын (уәкілетті тұлғаның өзі жүзеге асыратын және т.б.) бөлінетіні белгілі.

Зияткерлік құқықтарды қорғаудың екі түрі бар:

- юрисдикциялық емес-құқық иесі өзіне берілген құралдар мен құқықтық қорғау әдістерін өз бетінше пайдаланған кезде;

- юрисдикциялық-құқық иесі өзінің бұзылған немесе даулы құқықтарын қорғау туралы талаппен уәкілетті органға жүгінген кезде [3].

Егер құқық иесі уәкілетті органдардың көмегіне жүгінуді шешсе, онда ол зияткерлік құқықтарды қорғау тәртібінің екі жағдайын қолдануға құқылы: сот немесе жалпы тәртіп және әкімшілік немесе арнайы тәртіп.

Азаматтық құқық мүлктік қатынастарды реттейді, ал азаматтық-құқықтық қорғау мүлктік мазмұнға ие және бұзушыға азаматтық-құқықтық санкциялар қолданады. Зияткерлік құқықтардың құқық иеленушісі құқықтарының бұзылуының жолын кесу мақсатында мүлктік емес сипатты қорғау - субъектінің нақты материалдық емес объектіге зияткерлік құқықтарын тану шараларын қолдануға және тиімді қолдануға жол беріледі.

Азаматтық-құқықтық санкцияларды бұзушыға жүктеуге мүлктік зиян келтіргені үшін де рұқсат етіледі. Сіз заң бұзушыдан шығын сомасын немесе тауар таңбасын немесе қызмет көрсету таңбасын заңсыз пайдаланғаны үшін өтемақы төлеуді өндіріп алған кезде мысал келтіре аласыз. Немесе мүлктік зияннан басқа моральдық азап шеккен автордың плагиатына моральдық зиян келтіргені үшін.

Зияткерлік құқықтар объектісін құқық иесінің келісімінсіз заңсыз пайдалану зияткерлік құқықтарды бұзудың мысалы болып табылады, бұл құқық бұзушыға азаматтық-құқықтық жауапкершілік шараларын қолдануға әкеледі. Бұл бұзушылықтардың ең көп таралған түрі. Сонымен қатар, авторлық құқықты бұзу, атқарушылық құқық сияқты басқа да құқық бұзушылықтар бар. Өкінішке орай, зияткерлік құқықтарды бұзу саласындағы құқық бұзушылықтардың үлкен тізімін беруге болады.

Құқық иеленушінің келісімі бойынша құқықтық негіздерсіз жүзеге асырылатын туындыны кез келген пайдалану авторлық құқықтарды немесе авторлық құқық объектілеріне зияткерлік құқықтарды бұзу болып табылады, ол Қазақстан Республикасының Заңында көзделген қорғау шараларына немесе жауаптылық шараларына әкеп соғады.

Азаматтық заңнама зияткерлік құқықтарды қорғаудың келесі әдістерін қарастырады:

- құқықты тану;
- құқық бұзылғанға дейін болған жағдайды қалпына келтіру және оны бұзу қаупін бұзатын немесе тудыратын әрекеттердің жолын кесу;
- даулы мәмілені жарамсыз деп тану және оның жарамсыздығының салдарын қолдану, жарамсыз мәміленің жарамсыздығының салдарын қолдану;
- заңмен қарастырылған басқа әдістер.

Жеке мүлктік емес құқықтар бұзылған кезде оларды қорғауды:

- құқықты тану;
- құқық бұзылғанға дейін болған жағдайды қалпына келтіру;
- құқықты бұзатын әрекеттердің жолын кесу немесе оны бұзу қаупін тудыру;
- жол берілген бұзушылық туралы сот шешімін жариялау.

Айрықша мүліктік құқықтардың бұзылуын қорғауды мынадай жағдайларда жүзеге асырады:

- құқықты тану немесе талап ету құқық иеленушінің мүдделерін бұза отырып, құқықты мойындамайтын немесе өзгеше тәсілмен танымайтын адамға қойылады;

- құқықты бұзатын немесе оның бұзылуына қауіп төндіретін әрекеттердің жолын кесу-талап осындай әрекеттерді жасайтын немесе оларға қажетті дайындықтарды жүзеге асыратын адамға, сондай-ақ осындай әрекеттердің жолын кесуі мүмкін өзге де адамдарға қойылады;

- залалдарды өтеу немесе олар туралы талап құқық иесімен келісім жасаспай зияткерлік қызмет нәтижесін немесе дараландыру құралын құқыққа сыйымсыз пайдаланатын-шартсыз пайдаланылатын не өзге де тәсілмен оның айрықша құқығын бұзатын және оған залал келтіретін, оның ішінде оның құқық иесімен көзделген сыйақы алу құқығын бұзатын адамға қойылады.;

- талап дайындаушыға, импорттаушыға, сақтаушыға, тасымалдаушыға, сатушыға, өзге де таратушыға, жосықсыз сатып алушыға қойылатын кезде, зияткерлік меншік объектісінің материалдық жеткізгішін алып қою;

- жіберілген бұзушылық туралы сот шешімін жариялау немесе ерекше мүліктік құқықты бұзушыға талап қою;

- заңмен қарастырылған басқа әдістер.

Сот арқылы қорғау-бұл жеке және заңды тұлғалардың ерекше зияткерлік құқықтарын қорғаудың әмбебап, негізгі және осы функцияны жүзеге асыруға бейімделген нысаны [4].

Субъективті айрықша құқықтарды сот арқылы қорғау деп заңда көзделген юрисдикциялық нысанда құқық қорғау (құқық қорғау) қызметі шеңберінде әрекет ететін сот органдарының заңда көзделген құқықтық құралдар мен қорғау тәсілдерін, жауапкершілік шараларын, процестік (рәсімдік) нормаларды қолдана отырып, зияткерлік қызмет саласындағы заңды құқықтар мен мүдделерді қорғау жөніндегі азаматтық құқық қағидаттары мен нормалары негізінде құқық қолдану жеке сот актілерін қабылдау арқылы, заңда көзделген құқықтық құралдар мен қорғау: 1) зияткерлік қызмет саласында болуы мүмкін Азаматтық құқық бұзушылықтардың алдын алу және жасалатын азаматтық құқық бұзушылықтардың жолын кесу; 2) субъективті айрықша құқықтарды жүзеге асырудағы кедергілерді жою; 3) субъективті құқық иеленушіні қорғау үшін өтініш жасаған адамның бұзылған субъективті айрықша құқықтары мен заңды мүдделерін қалпына келтіру; 4) конституциялық құқық тәртібін нығайту болып табылады.

Бүкіл әлемде құқықтық жанжалдарды шешудің балама нысандарын қолдану тәжірибесі бар. Олар ресми сот төрелігіне, мемлекеттің сот жүйесіне балама ретінде әрекет етеді. Азаматтық-құқықтық қатынастардың түрлі салаларында осы рәсімдердің танымалдылығының өсуі олардың нысандарының алуан түрлілігіне алып келді.

Дауларды қараудың баламалы тәсілдері 20-25 жыл бұрын Еуропада, АҚШ-та және Англияда кеңінен таралған және қазіргі уақытта соттан тыс институттардың үлесіне шешілетін даулардың 25% - дан 50% - ға дейін келеді.

Бұл әдістерді кеңінен қолдану Шығыс Азия елдерінде де бар. Мәселен, ҚХР - да тек 1995-1998 жылдары дауларды қараудың баламалы рәсімдері арқылы 62 мыңнан астам дау шешілді. Оның 25% — ы компаниялар арасындағы коммерциялық даулар бойынша. Дауларды қараудың баламалы әдістері сонымен қатар Жапонияда, Австралияда да кеңінен қолданылады. Германияда дауларды қараудың баламалы әдістері кең таралған, әсіресе шаруашылық, аралық талқылау және делдалдық (медиация) рәсімдері болып табылады.

Осылайша, зияткерлік қызмет нәтижелеріне құқықтарды қорғау үшін бүгінгі таңда азаматтық және азаматтық (төрелік) іс жүргізу заңнамасында олардың иелерінің бұзылған құқықтарын қорғаудың, оның ішінде бизнесті жүргізу және бизнестің инновациялық белсенділігін арттыру үшін қолайлы кәсіпкерлік ахуал құру болжанатын "Экономикалық даму және инновациялық экономика" мемлекеттік бағдарламасын іске асыру үшін әбден қолайлы тетігі құрылды.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Поляков Р. Е. Анализ определения понятия «интеллектуальная собственность» // Молодой учёный. – 2011. – Т.1, №10. – С. 176–179.
2. Гражданское законодательство. Статьи. Комментарии. Практика. -Вып. 40 / Под ред. А.Г.Диденко. -Алматы: Раритет, 2012. -344 с.
3. Авторлық құқық және сабақтас құқықтар туралы Қазақстан Республикасының 1996 жылғы 10 маусымдағы N 6-І Заңы. (2019.10.01. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
4. Зияткерлік меншік құқықтарын сақтау және қорғау саласындағы бірыңғай реттеу қағидаттары туралы келісімді ратификациялау туралы Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 30 маусымдағы № 448-IV Заңы

УДК 342.7

КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВЫЕ МЕХАНИЗМЫ ЗАЩИТЫ ЛИЧНЫХ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА

Әбдәшім Н. С. - магистрант
Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Мақала адам құқықтарының конституциялық кепілдіктерін — қазіргі демократиялық жағдайларда зерттеуге, адамның негізгі материалдық құқықтары мен бостандықтарын қорғау құралы ретінде қызмет ететін Конституциямен бекітілген құқық қорғау институттарын олардың қызметінің негізгі қағидаттарымен бірге анықтауға және адам құқықтары мен бостандықтарын ықтимал шектеудің шектері мен шарттарын қарастыратын Конституцияда қамтылған ерекше ережелерге арналған.

The article is devoted to the study of constitutional guarantees of human rights — in modern democratic conditions, the definition of constitutionally enshrined human rights institutions that serve as a means of protecting fundamental material human rights and freedoms together with the basic principles of their activities, and the special provisions contained in the Constitution that provide for the limits and conditions for possible restriction of human rights and freedoms.

Институт основных прав и свобод человека и гражданина является центральным в системе конституционных норм. Личные конституционные права и свободы граждан, являясь важнейшим элементом системы всех прав и свобод, характеризуют степень цивилизованности общества и государства, уровень свободы личности, достигнутый в этом обществе и обеспечиваемый государством.

Невозможно представить без закрепления соответствующих механизмов защиты любых конституционных прав граждан. Субъекты права, осуществляющие гарантированные конституционные права, должны обладать не только возможностью использования определенных благ, но и соответствующими способами и средствами их защиты. Без нормативного закрепления необходимых средств защиты право может обесцениться и превратиться в декларацию. Защита прав граждан-это правовой инструмент, активное использование которого сегодня не только уместно, но и необходимо. Это связано с тем, что права граждан по-прежнему нарушаются, уровень правовой культуры недостаточно высок, а доверие к государственным органам оставляет желать лучшего. Все вышеперечисленные обстоятельства определяют особую важность защиты прав на современном этапе, в условиях продолжающейся государственно-правовой перестройки.

Понятие "механизм государственной защиты прав и свобод" многие авторы воспринимают как систему, в которой основную роль играют сами нормы права, регулируемые ими отношения, правовые гарантии, которыми правоприменительные институты руководствуются в своей деятельности. С такой точки зрения механизм защиты прав является не только объектом правового регулирования, но и универсальной организационно-правовой системой. (Конечно, гражданское общество участвует в защите прав человека и гражданина, но особенности этого участия и его правовое регулирование требуют отдельного рассмотрения) [1].

Конституционные основы механизма защиты прав человека и гражданина являются своеобразным планом и одновременно инструментом построения государства. Являясь актом высшей юридической силы и прямого действия, Основной закон выступает не только как правовой документ, но и как логически структурированная совокупность принципов, представлений и представлений о системе мировоззрения, о том, каким должна быть наша страна в будущем [2].

Вместе с тем конструктивный потенциал Конституции РК, ее способность переформатировать окружающую действительность в соответствии с новыми принципами ограничены возможностями общественной системы воспринимать новое.

Во-первых, наличие естественных прав человека напрямую связано с формированием гражданского общества, состоящего из самостоятельных автономных и самодостаточных людей, реализующих свои личные интересы в отношениях с другими людьми. Этот набор частных интересов выступает в

качестве основы формирования через общественное согласие государственной власти, призванной обеспечить и защитить независимые от нее естественные права и свободы человека.

Во-вторых, модель будущего позволяет устанавливать конкретные векторы необходимых изменений, определять критерии успешности развития и нормативно закреплять. По сути, естественное право - это форма реализации свободы личности, прямо выраженная в законодательных актах. Так, в четвертой статье декларации прав человека и гражданина провозглашалось, что "свобода-это возможность делать все, что не причиняет вреда другим: таким образом, реализация естественных прав каждого человека ограничивается лишь границами, обеспечивающими использование равных прав другим членам общества".

В частности, в механизм государственной защиты прав и свобод человека и гражданина входят:

1. Соответствующие нормы конституционной, административной, уголовной, гражданской, трудовой, семейной, экологической и других отраслей права. При этом, конечно, особое значение имеют нормы Конституции РК, устанавливающие основные права человека и гражданина. Что касается норм других отраслей права, то, во-первых, они вытекают из норм конституционного права, во-вторых, сами нормы конституционного права, закрепляющие статус человека и гражданина, реализуются, как правило, через нормы других правовых отраслей. Например, определяя конкретные трудовые права граждан, нормы трудового права таким образом способствуют реализации основного трудового права.

2. Общественные отношения, регулируемые нормами права в области государственной защиты прав и свобод. Эти отношения существуют во всех сферах жизни общества. Они формируются между индивидом, общественными объединениями, национальными и другими социальными структурами, с одной стороны, и государством-с другой.

3. Гарантии прав человека и гражданина. При этом следует отметить их строгую функциональную направленность. В то же время в литературе можно попытаться разделить их на политические (демократический режим и его составляющие), социально-экономические (рыночная экономика, равенство форм собственности, свобода труда и др.), идеологические (плюрализм, свобода информации) и чисто юридические (судебная защита, право на обжалование и др.). Гарантии правосудия (специальные) - это право на судебную защиту, юридическую помощь, презумпцию невиновности, соответствующие гарантии подсудности, недействительность незаконно полученных доказательств, запрет обратной силы закона, устанавливающего либо отягчающего ответственность, и т.д.

4. "Материальные" институты, непосредственно обеспечивающие реализацию правовых норм и гарантий в конкретных правоотношениях, а именно: а) судебный механизм, включающий функции, систему и деятельность судов общей, арбитражной и конституционной юрисдикции; б) механизм

прокурорского надзора (система органов прокуратуры и их деятельность); в) механизм (функции, организационные структуры, деятельность) парламентского уполномоченного по правам человека.); г) механизм защиты прав человека и гражданина, включенный в природу и компетенцию органов государственной власти, государственного управления, конституционного надзора и местного самоуправления [3].

Конкретность механизма государственной защиты прав и свобод во многом обусловлена тем, что современные демократические Конституции как отношения власти и подчинения отходят от однозначного понимания отношений между индивидом и государством. Так, закрепляя институт гражданства, Конституция понимает его как устойчивую правовую связь между индивидом и государством, в связи с чем государственное принуждение может применяться только в случаях, когда юрисдикция государства строго установлена законом в отношении личности. При этом государство, предвидя равенство двух участников правоотношений, то есть государства и личности, несет перед этим лицом установленные законом обязанности.

В рамках возможности, связанной с ситуацией, человек всегда имеет определенную свободу поведения, чтобы превратить свои цели в конкретные результаты. Способность человека самостоятельно определять свое поведение в рамках закона, выбирать его тип и меру-это главное, чего нельзя понять в правах и свободах. Способность действовать, т. е. по закону выбора самостоятельного и определенного варианта поведения действия, разрешенные государством, он поддерживает, защищает и защищает от всех нарушений и посягательств. Тем самым государство гарантирует обеспечение соответствующими механизмами защиты прав и свобод [4].

Таким образом, механизм государственной защиты прав и свобод: 1) строится на принципах, установленных Конституцией его организации и деятельности; 2) в основе этого механизма лежит конституционное признание и утверждение естественных прав и свобод человека и гражданина, а также взаимной ответственности личности и государства; 3) условия и пределы действия настоящего механизма, его сущность и эффективность в решающей мере обусловлены основами закрепленного Конституцией конституционного строя, формой государства, иными государственными институтами, обеспечивающими экономические, политические, идеологические и организационно-правовые предпосылки для защиты прав и свобод человека и гражданина.

Все вышесказанное позволяет сделать вывод о том, что защита должна рассматриваться, прежде всего, как совокупность соответствующих действий (функций) компетентных органов, должностных лиц и самих граждан со следующими основными признаками: 1) свобода; 2) законность; 3) целесообразность; 4) своевременность; 5) соразмерность; 6) полнота. Учитывая все эти особенности, можно обеспечить надлежащую реализацию внутренних правозащитных механизмов.

Список использованной литературы

1. Сапарғалиев Г.С. Конституционное право Республики Казахстан: академический курс / Г. Сапарғалиев. - 3-е изд., доп. - Алматы: Жеті Жарғы, 2014. - 544 с..
2. Конституция Республики Казахстан: научно-практический комментарий. - Алматы: Раритет, 2015. - 536 с.
3. Абашидзе А.Х., Гольтяев А.О. Универсальные механизмы защиты прав человека: Учебное пособие. - М.: Юнити-Дана, 2013. - 135 с.
4. Международная и внутригосударственная защита прав человека: Учебник / Под ред. Р.М. Валеева. - М.: Статут, 2011. - 830 с.

УДК 343.9

ӘЙЕЛДЕР ҚЫЛМЫСТЫЛЫҒЫНЫҢ ЖАҒДАЙЫ, ҚҰРЫЛЫМЫ ЖӘНЕ ДИНАМИКАСЫ

Әбу Г. Қ. - магистрант
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Статья посвящена некоторым вопросам, определяющим криминологическую характеристику современной женской преступности в Казахстане. На основе анализа количественных показателей результатов противодействия преступлениям, совершенным женщинами, выявлены некоторые особенности данного вида преступлений, значимые для эффективной правоохранительной деятельности.

The article is devoted to some issues that determine the criminological characteristics of modern female crime in Kazakhstan. Based on the analysis of quantitative indicators of the results of countering crimes committed by women, some features of this type of crime are identified that are important for effective law enforcement.

Қылмыс - бұл әлеуметтік қауіптің жоғары деңгейіне ие теріс әлеуметтік құбылыс болып табылады. Әйелдер қылмысы маңызды әлеуметтік проблема болып табылады, өйткені жалпы қылмысқа тән ерекшеліктерден басқа, қоғам үшін қосымша теріс салдары бар.

Әйелдер жасаған қылмыстар ғалымдардың да, практиктердің де назарын аударды. Оларды мұқият зерттеу әйелдер қылмысы мәселесі бір қарағанда қарапайым емес екенін көрсетеді. Әйелдер қылмысы қоғамның моральдық денсаулығының, оның руханилығының, негізгі жалпыадамзаттық құндылықтарға қатынасының көрсеткіші болып табылады.

Қазіргі заманғы әйелдердің қылмыстық мінез-құлқының аса қауіпті тенденцияларының арасында ауыр әрекеттердің қарқынды өсуі, қайталанатын қылмыстардың тұрақты үлес салмағы, қылмыскерлердің жасының төмендеуі (жасаруы), сонымен бірге қарт және кәрі жастағы әйелдер санының көбеюі, сондай-ақ сотталғандар арасындағы мүгедектер ерекшеленеді. Қатыгездік, жанжалды жағдайларды шешудің зорлық-зомбылық тәсілдері, қылмыстық актілердің ойластырылуы әйелдер жасаған көптеген қылмыстардың белгілері болды [1].

Әйелдердің қылмысы олардың еркін нарықтық экономиканың барлық салаларына (кәсіпкерлік, коммерциялық қызмет және т.б.) қатысуының кеңеюімен, әлеуметтік институттардың және ең алдымен отбасының едәуір

әлсіреуімен, адамдардың шиеленісі мен алаңдаушылығының артуымен, қоғамдағы қақтығыстар мен дұшпандықтың артуымен, маскүнемдік пен есірткінің өсуімен және т. б. сонымен бірге әйелдердің қылмыстық мінез-құлқының себептері, сондай-ақ бүкіл қылмыс қоғамның нақты тарихи жағдайымен байланысты. Әсіресе, тұрмысы төмен отбасылардағы жас әйелдердің жағдайы қолайсыз. Адамдардың бұл санаты үшін олардың назарын аударатын көптеген құндылықтарға, соның ішінде материалға қол жетімділік жабық.

Әйелдер қылмысы қоғамға теріс әсер етеді, әлеуметтік өмір құбылыстарының кең спектріне әсер етеді, бүкіл қылмыстың динамикасына барабар әсер етеді. Әйелдер қылмысы салдарының зияндылығы айқын: а) отбасының қоғамның жасушасы ретінде дұрыс жұмыс істеуі бұзылады (және кейде толығымен тоқтайды); б) балаларға айтарлықтай зиян келтіріледі, ал тәрбие функциясының нақты әсері іс жүзінде теріс; в) әйел қылмыстық өмір салтын жүргізетін отбасындағы моральдық климат кәмелетке толмағандар үшін әлдеқайда қауіпті.; г) бас бостандығынан айыруға сотталған әйелдердің пенитенциарлықтан кейінгі әлеуметтік бейімделуі, оны отбасы, тұрмыс саласына, еңбек қызметіне енгізу ерлерге қарағанда әлдеқайда қиын [2].

Қазақстандағы қазіргі әйелдер қылмысы жалпы қылмыстылықтың көптеген элементтерін қайталайды. Соңғысы, өз кезегінде, қатыгездік, агрессивтілік, ауыр әрекеттердің жоғары үлесі (65% - дан астам), көптеген қылмыстардың зорлық-зомбылық сипаты, қол сұғушылықтың пайдакүнемдік мотивациясы сияқты қауіпті белгілермен ауырады. Әйелдер жасаған ауыр әрекеттердің қарқынды өсуі. Әйелдер қолданатын қылмыстық зорлық - зомбылықтың жаңа түрлерінің ішінде киллеризмді (кәсіби кісі өлтіру) - тапсырыс бойынша кісі өлтіруді атап өту керек. Оның қазіргі заманғы түрлерінің бірі-бұрынғы Кеңес Одағы елдеріндегі бандыларды жою үшін соғыс кезінде әйелдердің жалдамалы өлтіруі. Қылмыскерлер жасаған пайдакүнемдік әрекеттердің сапалық сипаттамасы да өзгерді. Соңғы онжылдықта әйелдер жасаған тонау, тонау және бопсалау саны үш есе өсті, ал біреудің мүлкін қасақана жою немесе бүлдіру жағдайларының саны екі есе өсті [3].

Әйелдердің қоғамға қарсы әрекеттері жас ұрпаққа ең жойқын әсер етеді: ұрлаған, үнемі мас болған немесе жезөкшелікпен айналысатын адамдар балаларының тиісті тәрбиесін қамтамасыз ете алмайтыны түсінікті. Сондықтан жұмыстың авторы әйел қылмысы мен кәмелетке толмағандардың қылмысы арасындағы тығыз байланысты көрсетеді.

Әйелдердің жасаған қылмыстарының ішінде мемлекеттік мүлікті ұрлау, азаматтардың жеке мүлкін ұрлау, алаяқтық, парақорлық, кісі өлтіру, қарақшылық және басқалары бар. Кәмелетке толмаған қылмыскерлер арасында қыздардың саны артып келеді, олар маскүнемдікке, алкоголизмге, нашакорлыққа, жезөкшелікке көбірек қатысады.

Әйелдердің қылмыстық мінез-құлқының себептерін білу әйелдер қылмысының алдын алу үшін үлкен маңызға ие. Сондықтан әйелдердің қылмыстық мінез-құлқының себептері туралы айтатын болсақ, әдетте бала кезінен, отбасынан басталатын бүкіл қылмыстық тізбекті талдау қажет. Жеке

тұлғаны қалыптастыруда отбасының жеке адамға әсері өмірдің алғашқы күндерінен бастап пайда болады, әдетте, жастық шақта болады - жеке тұлғаның әлеуметтік даму процесінде ерекше маңызды кезең өмір бойы сақталады. Отбасында үстемдік ететін құндылықтар жүйесі, мінез-құлық стереотиптері тұрақты өзара байланыстарға, отбасылық қатынастардың ерекше эмоционалды сипатына байланысты оның мүшелерімен берік сіңіріледі.

Отбасылық тәрбиенің кемшіліктері мен кәмелетке толмағандардың құқығын бұзушының байланысы көптеген зерттеулермен байқалады. Бұл әсіресе маңызды, өйткені отбасының әсері белгілі бір моральдық принциптер мен мінез-құлық тәсілдерін дамытуға бағытталған баланы мақсатты педагогикалық ықпал ету, ата-аналардың басшылығы арқылы да, отбасының өмір салтының жеке басына стихиялық әсер ету арқылы да жүзеге асырылады.

Балалық шақта және жасөспірімде тұлғаның деформациясына ықпал ететін отбасылық өмірдің жағдайлары ретінде факторлардың өте кең спектрі ерекшеленеді: отбасылық ортадағы әлеуметтік-теріс мінез-құлықтың таралуы, ата-аналар мен балалар арасындағы эмоционалды байланыстың болмауы, отбасының балалардың мінез-құлықын бақылау функциясын орындамауы, отбасының құрылымдық жетіспеушілігі және т.б. отбасылық ортаның тұлғаның қалыптасуына теріс әсері, оның криминогендік деформациясы өте терең болуы мүмкін, әртүрлі жолдармен жүзеге асырылады. Сонымен қатар, тақырыпты отбасылық байланыстар саласынан алып тастау өте қажет емес. Отбасы жеке өмірде маңызды функцияларды орындайды. Ата - ананың да, балалардың да, ересектердің де отбасының болмауы адамның жағымсыз әсерлерге бейімділігін арттыратын фактор болып табылады.

Әлеуметтік тәрбиенің кемшіліктері маңызды криминологиялық мәнге ие. Қоғамдық тәрбие-бұл балалар мен жасөспірімдерге қатысты жүзеге асырылатын отбасылық ортадан тыс адамға бағытталған педагогикалық ықпал. Олардың қызметіндегі кемшіліктердің криминологиялық маңызы мынада: кәмелетке толмағандар мен жастарды тәрбиелеу функцияларын орындау үшін арнайы жасалған, олар отбасылық тәрбиенің кемшіліктерін өтейтін және теріс әсерлерге қарсы тұратын толық емес немесе әсер етпейді.

Тиісті отбасылық байланыстардың болмауы әсіресе қыздарға зиянды. Біріншіден, отбасы қабылдамаған қыздардың барлығы дерлік жыныстық өмірді ерте бастайды, ересек жігіттердің оңай жыныстық олжасына айналады, тез деморализацияланады, олардың жақын байланыстары тәртіпсіз болады. Екіншіден, отбасынан, мектептен шығып, адамның қалыпты қарым-қатынасынан асып кетсе, мұндай қыздар өте қиын, кейде қарапайым өмірге оралып, басқалардың құрметіне ие болу мүмкін емес [4].

Жалпы қылмыспен де, жекелеген қылмыстық көріністермен де тиімді күрес, егер сіз қандай да бір адамның не үшін қылмыс жасағанын және неге қылмыстық мінез-құлықтың бұл нұсқасы адам үшін қолайлы болғанын білмесеңіз, сәтті болуы екіталай. Бұл сұрақтың жауабы көбінесе қылмыскердің жеке басының мәселесін шешумен байланысты.

Айта кету керек, қылмыс жасаған қылмыскердің жеке басы көптеген құқықтық ғылымдарды мұқият зерттеу объектісі болып табылады.

Криминологияда қылмыскерлерді адамдардың бүкіл массасынан оқшаулау, ең алдымен, заңды критерий негізінде, атап айтқанда адамның қылмыс жасау фактісі негізінде жасалады. Осыған байланысты, қылмыскердің жеке басы деп бірқатар авторлар қылмыстық заңда көзделген әлеуметтік қауіпті әрекетті қасақана немесе абайсызда жасаған адамның жеке басын түсінеді.

Бірақ қазіргі экономикалық тенденцияларға байланысты біздің мемлекетімізде жұмыссыздық деңгейі артып, белгілі бір кәсіптерсіз әйел қылмыскерлердің қатары көбейетінін мойындау керек. Бүгінгі таңда бас бостандығынан айыру орындарынан босатылған әйелдердің жағдайы қолайсыз, олар, әдетте, жұмысқа қабылданбайды, ал егер олар алса, ең лас, ауыр және аз төленеді. Осы факторлардың нәтижесінде белгілі бір тұрғылықты жері мен кәсібі жоқ құқық бұзушы әйелдердің қатары өсуде, бұл кейбір жағдайларда әйелді жаңа қылмыс жасауға итермелейді.

Қылмыс жасаған кезде әйелдердің жартысынан көбі неке қатынастарында болды. Соттау нәтижесінде бас бостандығынан айыруға жазаланбағандардың отбасы ажырасқан жоқ. Жаңа туған баласын өлтірген қылмыскерлер арасында неке қатынастарындағы әйелдердің көрсеткіштері аз. Баланы өлтіру қолайсыз жағдайлар немесе ерте жыныстық өмір, күйеуінің болмауы, материалдық қиындықтар, туылмаған баланы тәрбиелеу үшін қолайсыз өмір сүру жағдайлары нәтижесінде пайда болады.

Мұның бәрі жүкті әйелдің түсік жасатуға тырысуына ықпал етеді, ал егер ол сәтсіз болса, ол нәрестелік жасайды. Мұндай шешім қабылдауға әйел материалдық немесе басқа тәуелділікте болатын адам әсер етуі мүмкін: туылмаған баланың әкесі, ата-анасы, туыстары, таныстары.

Әйелдер қылмысының ерекшелігі - аймаққа, мәдени құндылықтарға байланысты оның сипаттамасы да өзгереді. Сонымен, шығыс және оңтүстік аймақтарда тұратын әйелдер өзімшілдік пен зорлық-зомбылық қылмыстарын сирек жасайды. Олардың арасында толық емес отбасында өскен, әлеуметтік мәртебесі, жоғары білімі бар, жұмыс істейтін, бұзақылық әрекеттер жасаған, спирттік ішімдіктерді, есірткі заттарды және т.б. асыра пайдаланған қылмыскерлер аз кездеседі.

Осылайша, әйел қылмысының ерекшелігі КСРО-ның бұрынғы ұлттық аумақтық құрылымдарының ішінде ұзақ уақыт бойы белсенді болған аймақтық-геосаяси, табиғи-тарихи, мәдени, идеологиялық және демографиялық өзгерістер контекстіндегі ерекшеліктерімен сипатталады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Криминология: учебное пособие / под ред. В.Н. Бурлакова, Н.М. Кропачева. СПб.: Питер, 2013. С. 232
2. Криминология: учебник / под ред. Г.А. Аванесова. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2010. С. 449.
3. Сборник статистических данных о преступности и результатах деятельности правоохранительных органов и судов в Республике Казахстан за 12 месяцев 2011 г. / Генеральная прокуратура Республики Казахстан; Комитет по правовой статистике и специальным учетам. – Астана, 2011.
4. Криминология: Учебник для вузов / Под общ. ред. А. И. Долговой - 4-е изд., перераб. и доп. - М.: Юр.Норма, НИЦ ИНФРА-М, 2016. - 1008 с.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ЗАҢНАМАСЫ БОЙЫНША РЕНТА ШАРТЫНЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ

Әбутәліпов Н.А., Ерсариев Е.А., Құрманғалиұлы Қ.
Жетекшісі: заң ғылымдарының кандидаты Жаналиева А.Ж.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В статье рассмотрены некоторые вопросы правового регулирования договора аренды по законодательству Республики Казахстан и выработаны соответствующие рекомендации по совершенствованию норм гражданского законодательства в данной сфере.

The article considers some issues of legal regulation of the rent contract under the legislation of the Republic of Kazakhstan and develops appropriate recommendations for improving the norms of civil legislation in this area.

Рента шарты - бұл бір тарап (рента алушы) екінші тарапқа (рента төлеушіге) мүлікті меншікке беретін, ал рента төлеуші алынған мүлікке айырбастауға алушыға белгілі бір ақшалай сома түрінде мерзімді түрде рента төлеуге не оны ұстауға өзге нысанда қаражат беруге міндеттенеді [1].

Рента тұрақты және ғұмырлық болуы мүмкін, бұл ретте соңғысы азаматтың өмір бойы асырауында болу шартымен белгіленуі мүмкін.

Тұрақты және ғұмырлық рента алушы тек азамат бола алады. Коммерциялық емес ұйымдар, егер бұл заңға қайшы келмесе және олардың қызметінің мақсаттарына сәйкес келсе, тұрақты рентаны алушылар бола алады. Кез келген тұлға, оның ішінде кәсіпкерлік қызмет субъектісі рента төлеуші бола алады. Сондықтан ол үшін рента шарты кәсіпкерлік саласындағы шарт болып табылады.

Рента шартының пәні рента өзі, сондай-ақ рентаны төлеуге берілетін кез келген мүлік: жылжымалы және жылжымайтын мүлік болып табылады [2].

Рента шартының ерекшелігі рентаны төлеу әдетте белгілі бір мерзімді төлемдер түрінде ұзақ мерзімді жүзеге асырылады. Тұрақты рента кезінде рента төлеушінің оны мерзімсіз, ал өмір бойы рента кезінде - алушының өмір сүру мерзіміне төлеу міндеті белгіленеді.

Рента шартының жалпы құқықтық сипаттамаларын ескере отырып, мыналарды атап өту қажет деп санаймыз.

1. Рента шарты бойынша қатынастарды реттейтін құқықтық нормалар заң шығарушының рента шартына оның ұғымын айқындау кезінде нақты сипат беруге ұмтылысына қарамастан, консенсуальды сипатта болады.

Рента шартының ұйғарымынан рента алушы мүлікті басқа тарапқа береді туындайды. ҚР АҚ 393-бабының 2-тармағына сәйкес шарт тиісті мүлік берілген сәттен бастап жасалған болып есептеледі, тиісінше, егер заң актілерінің нормалары бойынша шартты жасасу үшін мұндай беру қажет болса, рента шартын нақты шарттар деп тану керек.

Алайда, рента шарты шарт мәнін - мүлікті болашақта беру жөніндегі талаптарды көздейтінін атап өту қажет. Сондай-ақ шарттың негізгі пәні жылжымайтын мүлік болып табылатын өзінің ерекшелігін ескеру қажет. Өз кезегінде, жылжымайтын мүлікті беру жөніндегі шарт консенсуальды болып табылады.

2. Қолданыстағы азаматтық заңнамада рентаның мынадай түрлік сипаттамаларын бөліп көрсетуге болады:

- Рента шартының түрлері тұрақты және ғұмырлық рента шарттары болып табылады, ал өмір бойы асырауда ұстау шартын соңғысының бір түрі (кіші түрі) ретінде қарау керек.

- Рента төлеушіге оның орнына бұрынғы меншік иесіне немесе ол көрсеткен өзге адамға рентаның сол немесе өзге түрі берілетін мүлік қандай негізде – өтеулі немесе өтеусіз берілгеніне қарай рента қатынастарын саралауға болады.

- Рента төлеуге жылжымайтын мүлік берілген рента шарттары бір - бірінен, бір жағдайда жылжымалы мүлік-екіншісінен айтарлықтай ерекшеленеді [3].

Рента төлеуге иеліктен шығарылатын мүлікті рента алушы рента төлеушінің меншігіне ақы төлеп немесе тегін беруі мүмкін. Тиісінше, рента шартында мүлікті ақы төлеп беру көзделген жағдайларда, Тараптардың беру және ақы төлеу жөніндегі қатынастарына сатып алу-сату шарты туралы ережелер, ал мұндай мүлік тегін берілетін жағдайда - сыйға тарту шарты туралы ережелер қолданылады.

Алайда мүлік ақысыз берілетін рента шарты мүлікті ақыға беру көзделетін шарт сияқты ақылы болып табылады. Осыған байланысты сыйға тарту мен рента бірдей бағыттылықпен сипатталса да, әртүрлі нормативтік жазықтықтарда: сыйға тарту шарты - өтеусіз міндеттемелердің ерекшелігін көрсететін құқықтық өрісте, ал рента шарты - ақылы шарттардың құқықтық өрісінде болады. Осы себепті рента және өмір бойы асырауда ұстау шарттарына сыйға тарту туралы нормалар қолданылмайды деп есептейміз.

3. Бұдан әрі, рентаның елеулі ерекшеліктерінің бірі сатып алу-сату шарты бойынша сатып алушыдан айырмашылығы рента төлеуші мүліктің бұрынғы меншік иесіне оның кемшіліктері бойынша наразылықтарын білдіру бойынша құқықтарды толық көлемде пайдаланбайтындығы болып табылады.

Рента шартының мәні сатып алу-сату қатынастары үшін заңнамада белгіленген нормаларды өте мұқият және саралап қолдануды талап етеді. Рента объектісіне қатысты оны рента төлеушіге беру кезінде елеулі ауыртпалықтардың болуына да жол берілмейді. Бұл шарттың орындалуына кедергі болады. Бұл ретте сатып алу-сату шартына қарағанда алушының мүлік рента төлеушіге ауыртпалық түспеуі үшін өз мүддесі бар. Өз кезегінде, егер ауыртпалықтар болса, бұл тараптардың құқықтары мен міндеттеріне айтарлықтай әсер етеді.

Басқа да айырмашылықтар бар, атап айтқанда сыйға тарту келісім-шартынан. Мәселе мынада, мұндай мәселелер заңнамалық тұрғыдан

реттелмеген, сондықтан біз белгілеген ұстанымдарды түсіндіру әр түрлі болуы мүмкін.

4. Рента шарты міндетті нотариаттық куәландырылуға, ал жылжымайтын мүлікті иеліктен шығаруды көздейтін шарт - сондай-ақ мемлекеттік тіркелуге жатады.

Егер тараптар рента шартын нотариаттық куәландыру туралы талаптарды бұзса, мұндай шарт АҚ-нің 154 күшіне орай жарамсыз мәміле болып есептеледі. Егер жылжымайтын мүлікті рента астына беру туралы шарт нотариалды куәландырылса, бірақ мемлекеттік тіркеуге тартылмаса, АҚ-нің жарамсыздығы туралы нұсқауы жоқ болғандықтан, ол АҚ-нің 155 күшіне байланысты жасалмаған мәміле болып есептеледі [4].

Жоғарыда айтылғандар АҚ бабының тұжырымдамасында елеулі қайшылықтың бар екенін куәландырады, өйткені егер тараптар жылжымайтын мүлікті рента төлеу үшін иеліктен шығару шартын нотариатта куәландырады, бірақ оны мемлекеттік тіркеуден өткізбесе, онда олар жасалмаған шартқа қатысушылар ретінде рента шартын нотариаттық куәландыру туралы ережелерді елемеу кезінде мұны талап ете алатын болса да, мәміленің жарамсыздығы туралы нормаларды қолдануды талап ете алмайды.

5. Қолданыстағы заңнаманың ережелеріне сәйкес алушының талап етуі бойынша рента шартын бұзу тек өмір бойы рента қатысты көзделген.

Сонымен қатар, рента алушының талап етуі бойынша рента шартын бұзу туралы ережені рентаның барлық түрлеріне тарату қажет деп санаймыз.

Сондай-ақ рента алушының құқықтарын қорғау, рента төлеушінің жауапкершілігін күшейту, құқық бұзушылық жасау жағдайларының жолын кесу мақсатында, егер рента төлеуші рента алушының өміріне қастандық жасаса не оған қасақана дене жарақаттарын келтірсе, рента алушының шартты бұзуды және залалдарды өтеуді талап етуге құқығы бар.

6. АҚ-ге сәйкес тұрақты рента шартта белгіленген мөлшерде ақшалай төленеді. Егер өмір бойы рента шартында өзгеше көзделмесе, төленетін рента мөлшері бір айға есептегенде заң актілерінде белгіленген ең төменгі жалақыдан кем болмауға тиіс.

Өмір бойы асырауда ұстау шартында асырауда ұстаудың жалпы көлемінің құны айқындалуға тиіс. Бұл ретте айына ұстаудың жалпы көлемі заңнамалық актілерде белгіленген ең төменгі жалақының екі мөлшерінен кем болмауы тиіс.

Өмір бойы асырауда ұстау шарты: рента алушы қайтыс болған жағдайда және рента төлеуші шарт бойынша міндеттемелерді елеулі түрде бұзған жағдайда тоқтатылуы мүмкін екі жағдай бар. Рента алушының талабы бойынша өмір бойы асырауда ұстау шартын бұзуға байланысты жағдайлар жиі кездеседі. Бұл талапты рента алушы да, оның мұрагерлері де ұсына алады.

"Шартты бұзу және мүлікті рента алушыға қайтару кезінде рента төлеушіде жұмсалған барлық қаражатты рента алушыға қайтару мүмкіндігі жоқ және тіпті өтемақы алуға құқығы жоқ. Шартта ай сайынғы және асырауда ұстаудың барлық көлемін анықтау кезінде ерекше қиындық туындайды.

Жылжымайтын мүлік нысаны болып табылатын рента шартын жасасуға және орындауға байланысты пайда болған даулар арасында өмір бойы асырауда ұстау шартын орындау және бұзу ерекшеліктерін қарай отырып, ең көп таралған даулардың екі тобы болып табылады.

Біріншісі - рента төлеушінің рента төлеуге байланысты міндеттемелерін орындамауына байланысты рента алушылардың рента шартын бұзу туралы талап қоюға байланысты даулар.

Екіншісі - рента алушының рента шартын жарамсыз деп тануға байланысты талап-арыздар беруіне байланысты даулар.

Егер рента шартын жасасу кезінде кәсіпкерлік қызметті жүргізуші тұлға төлеуші болған жағдайда, оның жауапкершілігі міндеттемені орындамаудағы немесе тиісінше орындамаудағы кінәден тәуелсіз пайда болады және рента төлеуші дәлелдеуге тиіс еңсерілмейтін күш әсерімен ғана шектелген жағдайда [5].

Осылайша, өмір бойы рентаның және өмір бойы асырауда ұстаудың заңмен белгіленген мөлшері коллизиялық мәселелерге жатады және іс жүзінде таң қалдырады. Себебі бүгінгі таңда ең төменгі жалақы мөлшерінде рента шарттарында белгіленген сомалар рента алушыға ай сайын талап етілетін сомамен салыстыруға келмейді. Осыған байланысты рента шарттарын жасасу және олар бойынша міндеттемелерді орындау кезінде азаматтық құқықтық қатынастарға қатысушылардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау мақсатында қаралып отырған саладағы Қазақстан Республикасының азаматтық заңнамасын одан әрі жетілдіру қажет деп санаймыз.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Қазақстан Республикасының азаматтық кодексі (ерекше бөлім) Қазақстан Республикасының 1999 жылғы 1 шілдедегі N 409 Кодексі. (2020.10.01. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
2. Гражданское право Республики Казахстан: опыт теоретического исследования. Том 1 / М.К. Сулейменов. Часть первая. Историческая. – Алматы 2016. – 400 с.
3. Гражданское право Республики Казахстан: опыт теоретического исследования. Том 1 / М.К. Сулейменов. Часть первая. Историческая. – Алматы 2016. – 400 с.
4. Микрюков В.А., Микрюкова Г.А. Общие положения о ренте и пожизненном содержании с иждивением // Нотариус. 2013. № 4. С. 30.
5. Соломина Н.Г. К вопросу о недостатках правовой конструкции договора ренты // Право и экономика. 2013. № 22. С. 17.

ОӘЖ 347.9

АЗАМАТТЫҚ ІСТЕРДІ СЫРТТАЙ ҚАРАУДАҒЫ НЕГІЗГІ ПРОБЛЕМАЛАР

Әріп Н. Н. - магистрант

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В статье рассматривается один из институтов гражданского процессуального права — институт заочного производства. Некоторые вопросы, доступные в доктрине Гражданского процессуального права, анализируются в отношении действия принципа

конкуренции в заочном производстве, права истца на обжалование заочного решения, а также участия истца в стороне.

The article considers one of the institutions of civil procedure law — the institute of correspondence proceedings. Some issues available in the doctrine of Civil Procedure law are analyzed in relation to the operation of the principle of competition in absentia proceedings, the right of the plaintiff to appeal a decision in absentia, as well as the participation of the plaintiff in the party.

Сырттай іс жүргізу институты соттарға талап қоюшының келісімімен сот талқылауының уақыты мен орны туралы тиісті түрде хабарланған, келмеудің дәлелді себептері туралы хабарламаған және істі оның қатысуынсыз қарауды сұрамаған жауапкер болмағанда азаматтық істерді қарауға мүмкіндік береді. Сырттай өндіріс институты азаматтық сот ісін жүргізуді оңтайландыру және азаматтық істерді қарау процесінің созылуын жою үшін қажет [1].

Азаматтық іс жүргізу құқығы доктринасында сырттай өндіріс негізгі принциптердің бірі - бәсекеге қабілеттіліктен айырылады деген ұстаным бар, өйткені өндірістің бұл түрінде тараптардың ауызша қарсыласуы болмайды, ал жауапкер өз құқықтарын іс жүргізу қорғау құралдарымен шектеледі. Алайда, бұл көзқараспен келісуге болмайды. Ең алдымен, тиісті түрде хабарланған жауапкер өз еркімен келмеудің дәлелді себептерін хабарламай сот отырысына қатыспайтынын ескеру қажет.

Бұл процесте жауапкердің қатысуы үшін ешқандай кедергілер жасалмады, ол өз құқықтарын өз бетінше пайдалана алмайды. Сонымен қатар, сот отырысы сырттай сот ісін жүргізу тәртібімен өткізілген жағдайда, жарыспалылық қағидатын қамтамасыз ету үшін жауапкерге қосымша кепілдіктер беріледі. Мұндай кепілдіктер: талап қоюшының талап қоюдың нысанасын немесе негізін өзгерту, талап қою талаптарының мөлшерін ұлғайту мүмкіндігінің болмауы; жауапкерге сырттай шешімнің көшірмесін жіберу; жауапкердің сырттай шешімнің күшін жою туралы өтініш беру құқығының болуы болып табылады. Осыған сүйене отырып, сырттай сот ісін жүргізудегі бәсекелестік қағидасы талапкер мен жауапкер арасында тең көлемде жүзеге асырылады деп қорытынды жасауға болады.

Сырттай іс жүргізу институты соттарға талап қоюшының келісімімен сот талқылауының уақыты мен орны туралы тиісті түрде хабарланған, келмеудің дәлелді себептері туралы хабарламаған және істі оның қатысуынсыз қарауды сұрамаған жауапкер болмағанда азаматтық істерді қарауға мүмкіндік береді. Сырттай өндіріс институты азаматтық сот ісін жүргізуді оңтайландыру және азаматтық істерді қарау процесінің созылуын жою үшін қажет [2].

Азаматтық іс жүргізу құқығы доктринасында сырттай өндіріс негізгі принциптердің бірі — бәсекеге қабілеттіліктен айырылады деген ұстаным бар, өйткені өндірістің бұл түрінде тараптардың ауызша қарсыласуы болмайды, ал жауапкер өз құқықтарын іс жүргізу қорғау құралдарымен шектеледі [3].

Алайда, бұл көзқараспен келісуге болмайды. Ең алдымен, тиісті түрде хабарланған жауапкер өз еркімен келмеудің дәлелді себептерін хабарламай сот отырысына қатыспайтынын ескеру қажет. Бұл процесте жауапкердің қатысуы

үшін ешқандай кедергілер жасалмады, ол өз құқықтарын өз бетінше пайдалана алмады. Сонымен қатар, сот отырысы сырттай сот ісін жүргізу тәртібімен өткізілген жағдайда, жарыспалылық қағидатын қамтамасыз ету үшін жауапкерге қосымша кепілдіктер беріледі. Мұндай кепілдіктер: талап қоюшының талап қоюдың нысанасын немесе негізін өзгерту, талап қою талаптарының мөлшерін ұлғайту мүмкіндігінің болмауы; жауапкерге сырттай шешімнің көшірмесін жіберу; жауапкердің сырттай шешімнің күшін жою туралы өтініш беру құқығының болуы болып табылады. Осыған сүйене отырып, сырттай сот ісін жүргізудегі бәсекелестік қағидасы талапкер мен жауапкер арасында тең көлемде жүзеге асырылады деп қорытынды жасауға болады.

Сырттай іс жүргізу-бұл жауапкер шақыру бойынша келмеген кезде талап қоюшының келісімімен істі оның қатысуынсыз қарау туралы сұрамаған, тиісті түрде хабарланған жауапкер болмаған кезде бірінші сатыдағы сотта талап қою ісін жүргізудің азаматтық істерін талқылау [4].

Іс бойынша сырттай іс жүргізу үшін отырыстың уақыты мен орны туралы тиісінше хабардар етілген, келмей қалудың дәлелді себептері туралы хабарламаған және егер талап қоюшы бұған қарсы болмаса, істі оның қатысуынсыз қарау туралы сұрамаған жауапкердің сот отырысына келмеуі негіз болып табылады. Көрсетілген негіздердің кез келгені сақталмаған кезде сырттай іс жүргізуге жол берілмейді.

Сырттай іс жүргізу-бұл жауапкер шақыру бойынша келмеген кезде талап қоюшының келісімімен істі оның қатысуынсыз қарау туралы сұрамаған, тиісті түрде хабарланған жауапкер болмаған кезде бірінші сатыдағы сотта талап қою ісін жүргізудің азаматтық істерін талқылау.

АПК-нің 256-бабына сәйкес істі сырттай іс жүргізу тәртібімен қарау келесі негіздер болған жағдайда мүмкін болады:

- 1) жауапкердің сот отырысына келмеуі;
- 2) жауапкерге сот отырысының уақыты мен орны туралы хабарлауды қамтиды. Бұл ретте сотта жауапкерді тиісінше хабардар ету туралы анық мәліметтер болуға тиіс және іс материалдарына растайтын құжаттар қоса тіркелуге тиіс;
- 3) жауапкер сот отырысына келмеуінің дәлелді себептерінің бар екендігі туралы оның хабарламасының болмауы;
- 4) жауапкерден істі оның қатысуынсыз қарау туралы өтінішінің болмауы негіз болып табылады;
- 5) талап қоюшының істі сырттай іс жүргізу тәртібімен қарауға қарсылығының болмауы негіз болып табылады [5].

Осы нормаға сәйкес отырыстың уақыты мен орны туралы тиісті түрде хабарланған, келмей қалудың дәлелді себептері туралы хабарламаған және істі оның қатысуынсыз қарау туралы сұрамаған жауапкер сот отырысына келмеген жағдайда, егер талап қоюшы бұған қарсы болмаса, Іс сырттай іс жүргізу тәртібімен қаралуы мүмкін. Көрсетілген негіздердің кез келгені сақталмаған кезде сырттай іс жүргізуге жол берілмейді.

Сонымен қатар, процессуалдық заңда мынадай шектеулер белгіленген:

- сырттай іс жүргізу бірінші сатыдағы сотта іс жүргізуге жатады;
- сырттай іс жүргізу тәртібімен талап қою бойынша іс жүргізудің азаматтық істері ғана қаралуы мүмкін;
- ерекше талап қою ісін жүргізу, ерекше іс жүргізу істерін сырттай іс жүргізу тәртібімен қарауға жол берілмейді;
- егер талапкер жауапкер болмаған кезде істі сырттай іс жүргізу тәртібімен қарауға келіспесе, сот талқылауды кейінге қалдырады және жауапкерге жаңа сот отырысының уақыты мен орны туралы хабарлама жібереді. Тиісті түрде хабарландырылған жауапкер қайтадан келмеген жағдайда сот істі сырттай іс жүргізу тәртібімен қарайды.

Отырыстың уақыты мен орны туралы тиісінше хабардар етілген, келмеудің дәлелді себептері туралы хабарламаған және істі оның қатысуынсыз қарау туралы сұрамаған жауапкердің сот отырысына келмеуі іс бойынша сырттай іс жүргізу үшін негіз болып табылады.

Жарыс процесіне тең және толық қатысу үшін іске қатысатын адамдар сот отырысының уақыты мен орны туралы жай ғана хабардар етілмеуге тиіс, бірақ мұндай хабарлама алдын ала, яғни сот талқылауына дайындалу үшін және сотқа уақтылы келу үшін жеткілікті мерзімде жіберілуге тиіс.

Қарастырылып отырған институтты енгізуге қарсыластар қазіргі сот практикасында сырттай өндіріс институты көбінесе азаматтар мен ұйымдардың бұзылған немесе даулы құқықтарын қорғауды тездетіп қана қоймайды, тіпті кешіктіреді деп санайды.

Бұл институттың қарсыластары сырттай өндіріс институтының маңыздылығын жоққа шығарып, олардың заңды және экономикалық негізділігі тұрғысынан объективті түрде мүмкін болатын, әдетте, туындаған дауды шешудің жеделдігіне (қарызды қайтару, кепілгерлердің бірлескен міндеттемелерін орындау, мәмілені жарамсыз деп тану, шығару және т.б.) мүдделі емес жауапкердің сотқа келмеу мәселесін шешудің нұсқаларын ұсынбайды.

Бұл проблема әлдеқайда маңызды және сырттай өндіріс институтының жеткіліксіз дамуы және оның нормаларын түсіндіру мәселелерінде біркелкіліктің болмауынан туындайды. Бұл институттың азаматтық сот ісін жүргізуді оңтайландыруға қажет және шынымен де ықпал ететіндігі ешқандай күмән тудырмауы керек.

Қарастырылып отырған институттың проблемалары сырттай шешім қабылдау рәсімін реттейтін ережелерді неғұрлым нақты әзірлеу міндетіне дейін азайтылуы керек.

Азаматтық процесс теориясы мен әлемдік практикада сырттай өндіріс институтының әртүрлі модельдері бар. Олар сырттай өндіріске кімнің құқығы бар екеніне байланысты ерекшеленеді:

- 1) бұл құқық екі тарапқа да тиесілі;
- 2) бұл құқық тек талапкерге беріледі;
- 3) бұл құқық тараптардың ешқайсысына тиесілі емес [6].

Қолданыстағы қазақстандық заңнамада екінші үлгі қолданылады. Заң талап қоюшы келмеген жағдайда істі сырттай іс жүргізуде соттың қарау мүмкіндігін белгілемей, жауапкер болмаған кезде ғана сырттай шешім шығару мүмкіндігін береді. Бұл ретте тиісінше хабардар етілген талапкердің заңда себептері көрсетілмей сот отырысына келмеу жағдайлары мүлдем реттелмеген, талап қоюшы сот отырысына келмеуі мүмкін және бұл ретте Заң оған жауапкер ретінде теріс салдарларды белгілемейді.

Сырттай өндіріс проблемаларының қатарына талапкердің жағында субъектілердің көптігі жағдайлары да кіруі керек. ҚР АПК нормалары жауапкердің тарапына қатысу кезінде сырттай шешім шығару жағдайларын ғана реттейді. Іске бірнеше талап қоюшының қатысуы кезінде сырттай шешім шығару мүмкіндігі Заңмен көзделмейді.

Сырттай іс жүргізу тәртібімен істі мәні бойынша қарауға келісім дәл талап қоюшы берілуге тиіс екендігіне байланысты талап қоюшының тарапынан қатысу қиын болып көрінеді. Егер іске бірнеше талап қоюшы қатысса, онда олардың әрқайсысын сырттай қарауға қатысты пікірді анықтау талап етіледі. Бұл ретте, егер талап қоюшылардың бірі жауапкер болмаған кезде істі қарауға қарсылық білдірсе, сот істі сырттай іс жүргізуде қарауға құқылы емес.

Осылайша, қазіргі уақытта сырттай сот ісін жүргізу институты кең таралған және кең таралғанына қарамастан және кейбір даулы мәселелерге қарамастан, сот отырысына дәлелсіз себептермен келмеген жағдайда талапкерді жауапкер тарапынан теріс пайдаланудан қорғауды қамтамасыз ету бойынша өз функциясын жеткілікті түрде тиімді орындайды, сондай-ақ азаматтық істерді уақтылы қарауға ықпал етеді.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Камбарова Н.Ш. Гражданское процессуальное право Республики Казахстан: учебник. - Алматы: Нұр-Пресс, 2014. – 316 с.
2. Аленов М.А. Азаматтық іс жүргізу құқығы. - Астана, 2011. – 431 с.
3. Нұрмашев Ү. Ө. Қазақстан Республикасының азаматтық іс жүргізу құқығы: оқу құралы: қысқаша курс - Өңделіп, толықт. 2-ші басылым. - Алматы: Жеті Жарғы, 2013. - 317 б.
4. Мяжлонов, Г. К. Актуальные проблемы заочного производства / Г. К. Мяжлонов, А. Н. Вязьмин, М. В. Филимонова // Путь науки. — 2016. — № 12 (34). — с. 107–109.
5. Новеллы гражданского процессуального кодекса Республики Казахстан о производстве в суде первой инстанции: практическое пособие. – Алматы, GIZ 2016 г. – 232 с.
6. Бычков А.И. Актуальные проблемы судебного разбирательства. - Издательство: Инфотропик Медиа, 2016. – с. 480.

УДК 343.9

ПОНЯТИЕ НЕТРАДИЦИОННЫХ МЕТОДОВ В КРИМИНАЛИСТИКЕ

Баймахан С. Н. - магистрант
Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Мақалада криминалистік әдебиеттерде ұсынылған қылмыстарды ашудың және тергеудің дәстүрлі емес әдістері қарастырылған. Жаңа перспективалық идеялардан бірден бас тартуға болмайтындығы негізделген, бірақ оларды тиісті теориялық негіздемесіз,

олардың тиімділігі мен олардың көмегімен алынған нәтижелердің сенімділігіне көз жеткізуге мүмкіндік беретін практикалық іс-әрекеттегі апробациясыз қылмыстық сот ісін жүргізуге енгізуге жол берілмейді.

The article deals with non-traditional methods of solving and investigating crimes presented in the forensic literature. It is proved that new promising ideas can not be immediately abandoned, but their inclusion in criminal proceedings is not allowed without appropriate theoretical justification, testing in practice, which makes it possible to verify their effectiveness and the reliability of the results obtained with their help.

Одной из важнейших задач любого государства является борьба с преступностью. Его эффективность во многом зависит от внедрения в практику правоохранительных органов научных средств, а также методов раскрытия и расследования преступлений. Исторически функция удовлетворения потребностей общества в научных средствах и методах раскрытия, расследования и предупреждения преступлений выполнялась судебной наукой с первых дней жизни. Главная задача криминалистики - помогать правоохранительным органам своими предложениями в борьбе с преступностью. Его задача - помочь этой борьбе с его правилами и рекомендациями, которые используются криминалистикой в борьбе с преступностью [1].

Развитие науки и техники привело к развитию новых средств, методов и приемов, используемых как преступниками, так и правоохранительными органами. Требуется своего совершенствования комплекс уголовно-процессуальных и оперативно-розыскных мероприятий, направленных на совершенствование правоохранительной деятельности и усиление борьбы с преступностью. Так, в настоящее время нормы Уголовно-процессуального и оперативно-розыскного законодательства не регламентируют применение многих новых методов исследования, применяемых при раскрытии преступлений.

В условиях усложнения криминогенной обстановки в стране усложняются и научно-криминалистические, оперативно-розыскные и процессуальные средства борьбы с преступностью [2].

На помощь оперативным сотрудникам и следователям приходят новые методы, методы и средства расследования преступлений в виде научно-технических достижений, а также рекомендации проверенных, научно обоснованных и соответствующих нормам закона и морали специалистов. Но этого будет недостаточно до тех пор, пока не будет решен важный для уголовного дела вопрос — о пригодности информации, полученной в результате применения этих методов в процессе доказывания. Нельзя просто отмахнуться от каких-то интересных и, возможно, многообещающих идей. Но прежде чем внедрять новые криминалистические методы в уголовное судопроизводство, необходимо не только теоретически обосновать их, но и апробировать в реальной деятельности по расследованию уголовных дел, убедиться в их эффективности, достоверности и достоверности информации, полученная с их помощью.

Задача повышения эффективности борьбы с преступностью диктует необходимость поиска новых средств и путей получения и использования доказательственной и ориентированной информации. Решение этой проблемы напрямую связано с интеграцией современных достижений естественных и гуманитарных наук в криминалистику.

Термин "нетрадиционные методы и средства" достаточно условен, так как различные авторы расширяют или, наоборот, узко трактуют традиционные криминалистические средства и методы (в зависимости от их представлений о криминалистическом характере, классификации его методов и др.) [3].

Как было показано выше, новые знания сначала используются криминалистикой в неизменном виде, т. просто взято из "большой науки". Многие методы и средства в этот период считались нетрадиционными. Не сразу был признан в судопроизводстве и стал доказательством результатов применения новых методов. В начале использование любого нового нетрадиционного метода в судебной экспертизе и судебной экспертизе, как правило, ставит под сомнение его научные основы. Противники метода обычно выбирают очевидные ошибки его применения и формируют возражения против них.

Проблема применения нетрадиционных методов в расследовании преступлений неоднократно становилась предметом судебно-медицинских исследований, в том числе и диссертационной. Однако одностороннее понимание нетрадиционных методов пока не развито.

Анализ с точки зрения понятия "нетрадиционные методы" в криминалистике позволяет объединить их в 3 основные группы:

- 1) новые, ранее неиспользованные инструменты и методы.
- 2) методы криминалистики из других наук;
- 3) необоснованные научные методы и средства [3].

В литературе, преимущественно судебно-медицинской, представлено множество нетрадиционных методов раскрытия преступлений [4]. Это, прежде всего, использование полиграфа; затем: учет биоритмов при допросе обвиняемого; учет влияния магнитных бурь на организм человека; привлечение к раскрытию преступлений экстрасенсов (предсказателей, парагностов, мошенников и сенситивов), колдунов, колдунов, колдунов; использование гипноза и "сыворотки правды", использование парапсихологии, демонологии, психографии, теофии, хирологии, хирологии, хиромантии, танатологии, уфологии, кинесики (язык жестов), виноград, внушение, биолокация, астрология, телепатия, телекинез, теургия, физиогномия и др.

Помимо экстрасенсоризма, к нетрадиционным методам чаще всего относятся следующие методы исследования личности: гипноз, биоритмология, судебно-генотипоскопия, наркологический анализ (использование "сыворотки правды"), нейролингвистическое программирование, методы судебной одорологии, построение комплексного судебно-медицинского (или психологического) портрета личности, психофизиологическое исследование с использованием полиграфа и др. Можно сделать общий вывод о том, что нетрадиционные методы могут быть использованы при судебно-медицинском

исследовании личности, так как нет возможности детально проанализировать все вышеперечисленные методы, тем более, что некоторые из них были достаточно обоснованными научной платформой и механизмом их реализации, не противоречащими действующему Уголовно-процессуальному законодательству.

Следует отметить, что большинство предложенных нетрадиционных методов шло в 20-50-е годы. прошлый век и за прошедшее время не продвинулся ни в теоретическом обосновании, ни в практическом эксперименте. Например, телепатия и понятная наука в любой области, особенно в уголовном судопроизводстве, поиск истины основывается не на интуитивных умозрениях, а на логическом анализе системы доказательств.

В юридической литературе были выделены мнения о возможности применения нетрадиционных методов в раскрытии и расследовании преступлений. Некоторые авторы считают, что нетрадиционные методы позволяют выявлять и раскрывать преступления и должны использоваться с этой целью [5].

Обнаружение новых предложений, разработок и новшеств, появившихся в современном мире в различных областях науки и техники, и их применение в деятельности по раскрытию и расследованию преступлений имеет, прежде всего, творческий характер в деятельности операциониста или следователя.

Энтомология - наука, изучающая жизнь насекомых. Деятельность определенных насекомых, вызванная гибелью человека, позволяет энтомологам заглянуть в прошлое в жизни человека.

Биоритмология. В истории криминалистики последних лет есть знак прогресса в разработке особо специфических методов расследования в раскрытии и расследовании преступлений. Возможность применения в раскрытии и расследовании преступлений методов, связанных с контролем психофизического состояния человека.

Следственно-оперативно-розыскная практика часто активно использует новые идеи от безысходности ряда обстоятельств, например, возможности применения достижений биоритмологии в криминалистике. В одном из состояний психики обвиняемый признает себя виновным, особенно после представления найденных доказательств. Другие оказываются невосприимчивым образом, сдаваемым ему подобными доказательствами. Поэтому определение его психического состояния с помощью методов психологического воздействия является обязательным исходным условием. В результате следователь должен уметь использовать при допросе обвиняемого не только его личные эмоции, но и его настроение.

Универсальность метода биоритмологии заключается в том, что ни знания, ни профессия, ни предыдущий уголовный опыт обвиняемого не могут служить препятствием для получения объективной информации в ходе следственного действия, например, допроса в день, установленный биоритмологом.

Графология. Слово "Графология" переводится как письменная наука, возникшая с конца девятнадцатого века. Но первые попытки можно отнести к еще более раннему периоду (упоминание встречается в работах Аристотеля).

Графология изучает законы зависимости между почерком и личностью. Ученые-криминалисты доказали-письмо-это проекция нашего сознания в виде определенных постоянных движений. Клинически, второй извилины левого полушария головного мозга также имеют центр письма, расположенный сзади. Почерк человека характеризуется определенным набором признаков, отличающих его от других.

Есть родственные, похожие рукописи, но не одинаковые. Характер человека связан с его манерой письма, с временными нарушениями работы головного мозга (наркотическое или алкогольное опьянение, отдельные нарушения нервной системы), с профессиями (например, рукописи врачей-рецепторов имеют общее сходство), с письменной работой (творческой и механической и т.д.), Но анализ почерка не может достоверно передать, кому он принадлежит: женщине или мужчине; не указывает возраст, семейное положение автора письма. Почерк не имеет семейной аналогии; не позволяет решить или предсказать судьбу человека. Графолог может рассказать о характере, склонностях и темпераменте человека.

Гипноз (гипнорепродукция). Применение гипнотического воздействия при раскрытии преступлений нашло отражение в 1784 году, когда комиссары французского короля изучали сеансы австрийского врача Франца Антона Мессмера (1734-1815).

Термин "гипноз" еще не существовал в те времена, когда они использовали слово "магнетизм животных". Нетрадиционным методом можно назвать метод обнаружения, официально не признанный, после введения объекта (человека) в гипнотическое состояние информации. Можно отметить, что правоохранные органы Казахстана и зарубежных стран в конце 19-начале 20 века отстали от преступников, которые использовали гипноз в преступных целях. Выявлено два типичных случая, обусловленных преступной активностью преступников:

- гипнотизированный человек подвергался физическому насилию до смерти или ему был причинен имущественный ущерб;
- в результате гипноза (сна) или в постгипнозном состоянии потерпевший совершает преступные действия, не осознавая их выполнения.

Объектами гипнотического воздействия могут быть потерпевшие, свидетели, в отдельных случаях подозреваемые и обвиняемые при наличии законных оснований. Основная задача применения гипноза при их допросе-получение справочной, желательно достоверной информации, ранее не известной.

Сомнамбулизм (сонная история человека). В различных источниках, сомнамбулизм (лат. somnus-сон и ambulo-я иду) - это особый вид помутнения сознания, при котором человек не понимает, полностью и полностью забывает все, что происходит в условиях сомнамбулизма, ежедневного поведения, передвижения в транспорте, смены предметов и т.д. Исследования касаются

фактов выявления сновидений и вероятности использования полученной информации при раскрытии и расследовании преступлений.

Опять же, в те далекие времена, когда этот человек спал, можно было говорить на языке, который скрывал его бессознательное. Такие обстоятельства послужили основанием для открытия кадровых разведчиков на территории противника.

В следственной практике имелись эпизоды, в которых правильное указание на оперативных сотрудников следственных изоляторов и обеспечение оперативного сопровождения расследуемых сложных уголовных дел (особенно убийства, изнасилования, разбойные нападения и т.д.) приводило к положительному результату при регистрации беседы во сне лиц, заключенных под стражу, и получению от них истинных показаний.

Не существует полного списка нетрадиционных методов, перечисленных выше. Но полностью подтверждает необходимость полного и тщательного изучения личности подозреваемого (обвиняемого) в целях успешного решения задач оперативно-розыскной деятельности и предварительного следствия. Поскольку данная деятельность не носит уголовно-процессуального характера, то информация или иное, полученное с использованием возможностей нетрадиционных методов, является лишь ориентиром, т. е. не имеет доказательного смысла [6].

Перечислить все вышеперечисленные методы можно по способностям психики, языку жестов, употреблению обоняния, анализу наркотиков, использованию музыки и др. можно продолжить, сказав о. Применение таких методов необходимо только с осторожностью, и полностью доверять их результатам невозможно

Таким образом, нетрадиционные методы исследования и средства получения и использования криминалистически значимой информации в криминалистике - это методы и приемы, используемые только при решении отдельных следственных ситуаций для расследования преступлений, в случае, когда метод, метод еще не принят в качестве практики., работа, постоянная.

Список использованной литературы

1. Немоляева Ю. А. Нетрадиционные методы в расследовании преступлений // Тезисы научно-практического семинара ВНИИ МВД России. М., 2011. С. 15-20.
2. Скрыпников А. И. Получение информации посредством опросов под гипнозом // Расследование многоэпизодных убийств, совершенных на сексуальной почве. М., 2012. С. 203.
3. Дубинин Л.Г., Андриенко П.А. Использование парапсихологии в криминалистике (паракриминалистика) // Российский следователь. 2012. N 20.
4. Шейфер С. С. Трансформация правового регулирования и научных представлений о системе следственных действий // Вестн. Самар. гос. ун-та. — 2014. — № 11 (1). — С. 11—22.
5. Абрамовская О.Р., Майоров А.В. Криминологические особенности личности коррупционного преступника // Вестник Челябинского государственного университета. Серия: Право. 2012. N 37 (291). С. 54-57.
6. Привалов А.В. О значении направленности и характера преступлений для их квалификации // Пробелы в российском законодательстве. – 2014. – № 2.

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ СТАНОВЛЕНИЯ И РАЗВИТИЯ НОТАРИАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Бакқараев Д. А. - магистрант
Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Бұл мақалада Қазақстандағы Нотариат туралы заңнаманың қалыптасу процесі қарастырылады. Сонымен қатар мемлекеттік және жеке нотариаттың қызметін құқықтық реттеу мәселелері зерттелінген.

This article discusses the process of formation of legislation on notaries in Kazakhstan. The issues of legal regulation of the activities of public and private notaries were also studied.

После распада СССР возникли вопросы защиты субъективных гражданских прав граждан, проживающих на территории стран СНГ. В защите субъективных гражданских прав существовали различные препятствия в осуществлении и защите таких прав, связанные с провозглашением суверенитета бывших республик СССР. Поэтому 22 января 1993 года в Минске с участием Казахстана была принята Конвенция о правовой помощи и правовых отношениях по гражданским, семейным и уголовным делам для стран СНГ. 10 марта 2004 года Казахстан ратифицировал Конвенцию о правовой помощи и правовых отношениях по гражданским, семейным и уголовным делам (Кишинев, 7 октября 2002 года), которая заменила Минскую конвенцию.

Глубокие политические и социально-экономические изменения в Казахстане, возникновение и развитие рыночных отношений, конституционное закрепление равенства частных, государственных и иных форм собственности — привели к существенному изменению роли и сущности многих традиционных институтов и правовых форм в жизни формирующегося гражданского общества. К числу таких важных, жизненно важных и глубоких правовых институтов с европейскими и казахстанскими традициями относятся и нотариат.

Имеющаяся проблема на начальных этапах реформирования государства в Казахстане заключалась в том, что принятые нормативные правовые акты еще не прошли должного апробации и отсутствовал механизм реализации новых законодательных норм.

По принципу иерархии законов правовой основой национальной системы права, в том числе нотариата в Республике Казахстан, признается Конституция. В соответствии со статьей 1 Конституции Республики Казахстан, принятой на всенародном референдуме 30 августа 1995 года, Республика Казахстан утверждает себя демократическим, светским, правовым и социальным государством, высшими ценностями которого являются человек, его жизнь, права и свободы. Статья 12 Конституции о признании и гарантировании прав и свобод человека в дальнейшем гласит, что права и свободы человека принадлежат каждому от рождения, признаются абсолютными, их никто не

может различить, исходя из чего определяются содержание и применение законов и иных нормативных правовых актов [1]. Данные нормы являются основой для создания системы нотариата, деятельность которой направлена на обеспечение субъективных прав и охраняемых законом интересов граждан и юридических лиц путем удостоверения бесспорных прав и фактов.

Конституция Республики Казахстан закрепляет равный статус и равные меры защиты для государственной и частной собственности. Субъекты и объекты собственности, объем и пределы осуществления собственниками своих прав, гарантии их защиты устанавливаются законом. Право граждан на получение в частную собственность любого законно приобретенного имущества закреплено в статье 26 Конституции, которая также гарантирует право наследования [2]. Нотариальная деятельность заключается в закреплении вещных прав в одном направлении, в том числе права собственности, путем выдачи соответствующих документов, удостоверения сделок и т.д.

Характеризуя содержание нотариальных правоотношений, следует отметить, что субъективное право уполномоченного лица соответствует юридической обязанности, то есть соответствующему критерию поведения, установленному обязательному лицу, отвечающему требованиям уполномоченного лица для удовлетворения его интересов.

Нотариальные правоотношения имеют еще одну принципиальную особенность, связанную с публично-правовым характером нотариальной деятельности в части исполнения юридическим предписанием обязанным лицом и выражающуюся в том, что обязательные действия совершаются не только в интересах уполномоченного лица, но и в интересах государства в части обеспечения законности общественных отношений. Оценка всесторонних теоретических подходов к пониманию основ правового регулирования и воздействия, характеристика механизма правового регулирования применительно к особенностям правовой природы нотариата позволяют сделать вывод о том, что нотариальные правоотношения являются одним из важнейших элементов, способных положительно повлиять на эффективность функционирования современного механизма правового регулирования правоохранительной и правоохранительной деятельности.

Следовательно, государство вправе устанавливать обязательные условия и ограничения для лиц, желающих осуществлять нотариальную деятельность, которые могут быть связаны с необходимостью установления по закону государственного контроля за деятельностью нотариата, в том числе посредством сертификации.

Нотариальные правоотношения формируются с участием нотариуса, но всегда по инициативе лица, обратившегося за совершением нотариального действия; в сфере бесспорной юрисдикции в рамках нотариального производства, подчиняясь правовому регламенту совершения нотариальных действий, а факт возникновения нотариальных правоотношений официально осуществляется в виде письменного нотариального акта. Нотариальные

правоотношения также характеризуются четко определенным форматом отношений между субъектами.

Нотариус, отвечающий требованиям закона и являющийся профессиональным субъектом правоотношений, обладающим государственными полномочиями, действует от имени государства в рамках нотариальных правоотношений, но в интересах и по воле лица, подавшего заявление, а субъект, подавший заявление, в своих интересах, желая осуществить предусмотренные законом права, подчиняется законодательной процедуре, но в случае несоответствия личных ожиданий, конечной целью совершенного нотариального действия может быть отказ от начала или окончания нотариальных правоотношений. Следует отметить, что при осуществлении нотариальных правоотношений нотариус всегда обеспечивает защиту прав третьих лиц, не являющихся участниками конкретных нотариальных правоотношений, что также определяет значение нотариальных правоотношений в правоохранительной и правоохранительной деятельности.

Следующим системообразующим нормативным правовым актом, регулирующим деятельность нотариата, является Гражданский кодекс Республики Казахстан, в общей и особенной его частях содержится множество норм, посвященных понятию, формам и видам сделок, требованиям к содержанию отдельных видов сделок (рента, завещание, доверенность и др.). Главы 57-60 Гражданского кодекса посвящены детальному урегулированию вопросов наследственного права.

При совершении различных нотариальных действий нотариус и другое должностное лицо, имеющее право совершать нотариальные действия, должны руководствоваться не только правилами нотариального делопроизводства, но и нормами Гражданского процессуального, брачного, семейного, земельного, трудового и других отраслей права.

Порядок признания граждан недееспособными, ограничения их дееспособности также регулируются Гражданским процессуальным кодексом РК.

Одной из сфер нотариальной деятельности является регулирование отношений, называемых иностранным элементом. Нотариус при совершении нотариального действия может применять нормы права другого государства на основании международных договоров Республики Казахстан. Это связано с тем, что лица представляют в нотариальные органы удостоверение документа, предназначенного для действий за границей, или документ, удостоверенный в соответствии с требованиями законодательства иностранного государства [3].

В период развития правового государства в Казахстане происходят масштабные и значительные изменения в области юриспруденции. В 1994 году была утверждена государственная программа правовой реформы, включающая создание новых правовых институтов в Казахстане, программой предусматривались пути развития нотариата, внедрение института нотариусов, занимающихся частной практикой, создание профессионального органа,

способного осуществлять координацию всей организационной и профессиональной деятельности внебюджетного нотариата.

В целях реализации данной программы в 1997 году был принят закон "О нотариате", который вошел в историю нотариата как "революционный", роль которого заключалась в нарушении государственной монополии в сфере нотариального обслуживания и введении института независимого нотариата, отвечающего требованиям оперативного оборота гражданско-правовых отношений в условиях рыночной экономики.

Можно отметить, что институт нотариата в правовом государстве играет большую роль в оказании правовой помощи гражданам и юридическим лицам, обеспечении их правовой безопасности и предотвращении споров между участниками договорных отношений [4].

В настоящее время государство исходит из политики дальнейшего совершенствования действующего законодательства в сфере нотариата, улучшения профессионального уровня нотариусов. Правовая политика государства в этом направлении позволит повысить статус нотариуса.

Правоприменительную практику нотариата следует определять как профессиональную деятельность специального субъекта - нотариуса, направленную на реализацию правовых норм (а также их толкование, обобщение и т.д.), полученных в единстве с накопленной правовой практикой. Правовая нотариальная практика имеет ряд особенностей, определяющих ее место в правовой системе общества; во-первых, она реализуется только посредством правомерного поведения в активном или пассивном формате, обеспечивая общественный порядок; во-вторых, практическая реализация правовых предписаний составляет суть правоприменительной практики нотариата; в-третьих, в рамках правоприменительной практики нотариата все субъекты нотариальных правоотношений и лица, заинтересованные в их правовом исходе, заинтересованы в надлежащей реализации права; в-четвертых, в соответствии с традиционной позицией доктрины права правоприменительная практика нотариата осуществляется в форме соблюдения, исполнения, использования и применения права.

В настоящее время Казахстан проводит новые реформы в рамках достижения значительных результатов в преобразовании гражданского общества и правовой системы.

Список использованной литературы

1. Конституция Республики Казахстан: (принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 года) (с изменениями и доп. по сост. на 10.03.2017 г.). - Алматы Лем, 2017. - 40 с.
2. Конституция Республики Казахстан: научно-практический комментарий. - Алматы: Раритет, 2015. - 536 с.
3. Кулишова Р.Т. Некоторые аспекты публично-правового регулирования нотариальной деятельности на современном этапе // Вопросы современной юриспруденции. 2015. № 56.
4. Нотариат РК. Учебное пособие. Костанай: КГУ им. А. Байтурсынова, 2011 - 150с.

ИСПОЛНИТЕЛЬНОЕ ПРОИЗВОДСТВО В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН: ПРОБЛЕМЫ И ПУТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ

Баскакова А. В. - магистрантка
Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

В статье проанализированы основные проблемы исполнительной системы Республики Казахстан, рассмотрены пробелы законодательства об исполнительном производстве и выявлены факторы, которые могут негативно повлиять на исполнительные судебные акты.

The article analyzes the main problems of the executive system of the Republic of Kazakhstan, considers the gaps in the legislation on enforcement proceedings and identifies the factors that can negatively affect the enforcement of judicial acts.

Эффективность работы судебной системы во многом связана с судебными исполнителями и безупречным исполнением ими своей работы в точном соответствии с законодательством Республики Казахстан. Формирование надежной системы исполнительного производства является основным признаком повышения престижа судебной власти. Механизм защиты нарушенных прав и законных интересов заключается не только в издании и вступлении в силу судебного акта, но и в своевременном его исполнении. Только после исполнения судебных актов восстанавливаются нарушенные или оспариваемые права, свободы и охраняемые законом интересы граждан, юридических лиц и государства.

Для функционирования судебной системы необходимо надлежащее исполнение судебных актов. Исполнение судебных актов является важной частью правовой практики, отражающей эффективность всего механизма правосудия. Отсутствие правового механизма, регулирующего исполнение, в том числе принудительное, исключает защиту нарушенных прав, снижает авторитет и эффективность органов судебной власти. Указанное обстоятельство может привести к дестабилизации экономической ситуации и в конечном итоге подтолкнет взыскателей к использованию не правовых способов возврата долгов и принуждения должников к исполнению обязательств. А справедливое и эффективное исполнение судебных актов является ключевым элементом правовой системы государства и доверия к экономике в целом. В положениях пункта 3 статьи 1 Конституционного Закона Республики Казахстан "О судебной системе и статусе судей Республики Казахстан" говорится, что судебные акты обязательны для исполнения всеми государственными органами и их должностными лицами, физическими и юридическими лицами. Аналогичные требования содержатся и в других нормативных актах [1].

В настоящее время на этапе развития современной системы казахстанского права необходимо совершенствование правового регулирования института исполнительного производства, в связи с чем принят Закон Республики Казахстан от 2 апреля 2010 года № 261-IV "Об исполнительном производстве и статусе судебных исполнителей", что позволило решить ряд

сложных вопросов в исполнительном производстве [2]. С принятием нового закона в сфере исполнительного производства в стране начался новый импульс в системе исполнительного производства, рассмотрены возможности альтернативного исполнения судебных актов.

Известно, что исполнение судебных решений является основным этапом отправления правосудия. В связи с этим нельзя согласиться с общественным мнением, что оценка функционирования судебной системы и авторитет судебной власти зависят не только от количества и качества принятых решений, но и от исполнения этих решений и восстановления нарушенных прав и законных интересов граждан и юридических лиц, хотя влияние суда на качество исполнительного производства высокое, качественное и своевременное исполнение напрямую зависит от работы судебного исполнителя.

В соответствии с законодательством многие вопросы, связанные с исполнением судебных актов, определяются официальной службой или удовлетворением суда, в данном случае деятельность судебных приставов связана с этими формальностями и приводит к многочисленным трудностям. В теории главной проблемой является низкое исполнение судебных решений, причиной которого, с одной стороны, являются злоупотребления должниками и кредиторами, с другой-объективные и субъективные недостатки в организации принудительного исполнения.

Анализ действующего законодательства, теории и практики исполнительного производства позволил выявить следующие основные проблемы в деятельности судебных исполнителей Республики Казахстан: недостаточность полномочий судебного исполнителя и их помощников при исполнении судебных актов; пробелы в регулировании ряда вопросов, касающихся деятельности судебных исполнителей в судах; недостаточная ответственность должника за неисполнение судебных решений; неправильное распределение полномочий судей и судебных исполнителей в исполнительном производстве, отсутствие реальной власти судебного исполнителя.

Любой акт суда не исполняется добровольно, но не все акты суда исполняются автоматически в принудительном порядке. Для этого необходимо волеизъявление взыскателя. После вступления решения суда в законную силу выписывается исполнительный лист, который выдается взыскателю либо по его письменному заявлению направляется судом в соответствующий орган исполнительного производства для исполнения. Однако суд по собственной инициативе направляет исполнительный документ для исполнения в соответствующий орган исполнительного производства по территориальности:

- 1) конфискация имущества;
- 2) обращение взыскания в доход государства;
- 3) взыскания ущерба, причиненного преступлением;
- 4) взыскание алиментов;
- 5) возмещение вреда, причиненного повреждением здоровья, увечьем или иным;

б) возмещения вреда, причиненного потерей кормильца.

В связи с вышеизложенным считаем целесообразным связать процедуру направления исполнительного документа на принудительное исполнение с волеизъявлением самого взыскателя. Данное требование не может применяться к исполнительным документам, выданным на основании решений об удовлетворении требований в пользу государства [3].

При осуществлении деятельности судебного исполнителя могут возникнуть иные проблемы, например, в случае несогласия сторон на одновременное исполнение исполнительного листа, они вправе исполнить его постепенно. Так, если доход должника не позволяет взыскателю сразу выплатить взысканную сумму, а если должник согласен выплатить эту сумму, то с согласия взыскателя должник может выплатить сумму в рассрочку. Выполнение этого действия и наблюдение за ним не вызывает никаких затруднений. При этом приведенная норма вынуждает судебного пристава обратиться в суд за продлением срока.

Также одной из основных проблем, возникающих при исполнительном производстве, является недостаточность прав судебного исполнителя по привлечению к ответственности лиц, уклоняющихся от исполнения требований судебного исполнителя. Например, в соответствии со статьей 671 Кодекса РК об административных правонарушениях, несообщение лицом, производившим удержание по исполнительному документу, без уважительных причин выплатившего в месячный срок судебному исполнителю и лицу, получающему алименты, об увольнении, а также о новом месте работы и месте жительства лица, которое, если ему это стало известно, влечет штраф в размере десяти месячных расчетных показателей. Это основная норма законодательства РК об административных правонарушениях в отношении должностных лиц и физических лиц, не выполнивших требования судебного исполнителя. Однако такая ответственность не снижается, а, наоборот, увеличивает неисполнение указанными лицами требований судебного пристава-исполнителя. Поэтому нет смысла применять такие меры.

Судебный исполнитель налагает арест на денежные средства и другое имущество должника в банках или организациях, осуществляющих отдельные виды банковской деятельности, только с санкции суда. То есть для исполнения решения суда судебный пристав-исполнитель должен получить санкцию на исполнение своих действий.

Конечно, наличие таких ограничений, то есть необходимость постоянного обращения в суд для решения всех вопросов, не окажет положительного влияния на качество исполнения исполнительного документа судебным приставом-исполнителем.

В соответствии с решением суда он должен исполнять решение суда с определенной периодичностью, например, выплачивая определенную денежную сумму по сто тысяч тенге в месяц. В соответствии с действующим законодательством и сложившейся практикой, если должник выполняет обязанности по погашению долга, например, по одной тысяче тенге в месяц, он

считается частично исполняющим свои обязательства. Это совершенно неэффективно и затягивает процесс исполнения, нарушая права взыскателя. На наш взгляд, целесообразно внести изменения в действующее законодательство и определить минимальный порог погашения долга должником, при котором исполнение должно рассматриваться частично с учетом разумных минимальных ограничений в интересах взыскателя.

Среди факторов, влияющих на эффективность исполнения судебных решений, отмечается состояние экономического благополучия граждан и юридических лиц; достаточность правовых средств для выявления и реализации имущества и имущественных прав должника и принуждения его к исполнению неимущественных обязанностей; развитость форм взаимодействия при рациональном распределении компетенций суда и судебного исполнителя [4].

Кроме того, на наш взгляд, совершенствование механизма принудительного исполнения возможно в следующих случаях: внесение ряда изменений и дополнений в действующее законодательство, которые мы указали выше; расширение деятельности судебных исполнителей и их помощников, повышение заработной платы государственных судебных исполнителей; усиление контроля за исполнением судебных постановлений; повышение ответственности должника за неисполнение исполнительного документа и др.

По результатам проведенного нами анализа, право каждого на судебную защиту прав и свобод, закрепленных в Конституции Республики Казахстан, как одно из основных, абсолютных и неотчуждаемых прав человека может быть реализовано в полном объеме, в частности, посредством надлежащего функционирования исполнительной системы, что в свою очередь будет зависеть от совершенствования положений действующего законодательства Республики Казахстан, а также ряда конкретных процедурных шагов по повышению эффективности исполнительного производства.

Список использованной литературы

1. Конституционный закон Республики Казахстан от 25 декабря 2000 года № 132-ІІ «О судебной системе и статусе судей Республики Казахстан» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 21.02.2019 г.)
2. Закон Республики Казахстан от 2 апреля 2010 года № 261-ІV «Об исполнительном производстве и статусе судебных исполнителей» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 02.01.2021 г.)
3. Ярков В.В. Отдельные направления развития исполнительного производства в государствах-членах Международного союза судебных исполнителей// Европейский гражданский процесс и исполнительное производство: Сборник материалов Международной научно-практической конференции, г.Казань, Казанский (Приволжский) федеральный университет, 25 марта 2011 г./ отв.ред. Д.Х.Валеев. – М.: Статут, 2012, с.204-224.
4. Гуреев В.А., Гуцин В.В. Исполнительное производство: Учебник (4-е издание, исправленное и дополненное). — М.: Статут, 2014.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМ ИНСТИТУТТАРЫНЫҢ ПАНДЕМИЯ КЕЗІНДЕ ДАМУЫ

Бейсебаева С.Б.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В статье рассматриваются вопросы развития институтов гражданского общества Республики Казахстан в период пандемии. На первой стадии борьбы с коронавирусной инфекцией COVID-19 Казахстану удавалось сдерживать ее проникновение на свою территорию. Власти своевременно предприняло необходимые санитарные, контрольные и иные меры.

Учитывая, что для Казахстана антикризисные действия в условиях пандемии стали первым опытом, в деятельности различных государственных органов имели место те или иные сбои

Казахстан мобилизовал всевозможные собственные ресурсы и заинтересованные институты гражданского общества. Государство как может помогает населению, в частности, в виде минимальной финансовой помощи и содействия в получении отсрочек с выплатой кредитов. Также растет количество рабочих мест в рамках «Дорожной карты занятости». Кто-то может назвать все это полумерами. Но для людей, наиболее пострадавших в данных критических условиях, это может оказаться хорошим подспорьем.

The article deals with the development of civil society institutions in the Republic of Kazakhstan during the pandemic. At the first stage of the fight against the COVID-19 coronavirus infection, Kazakhstan managed to contain its penetration into its territory. The authorities promptly took the necessary sanitary, control and other measures.

Taking into account that anti-crisis actions in the context of the pandemic were the first experience for Kazakhstan, various failures occurred in the activities of various state bodies

Kazakhstan has mobilized all sorts of its own resources and interested civil society institutions. The state helps the population as much as it can, in particular, in the form of minimal financial assistance and assistance in obtaining delays in the payment of loans. The number of jobs under the Employment Roadmap is also growing. Some might call it all half-measures. But for the people most affected in these critical conditions, it can be a good help.

Тәуелсіздік алғаннан бері Қазақстанның азаматтық қоғамның бірнеше ұйымдарынан тұтас институтқа айналды, ол тұрақтылық пен институционалдық дәстүрлерді сақтауда мемлекеттің сенімді серіктесіне айналды.

Елдегі азаматтық қоғамның қалыптасуы Қазақстан Республикасында азаматтық қоғамды дамытудың 2006-2011 жылдарға арналған тұжырымдамасында көрініс тапты. Ол азаматтық қоғам институттарын дамыту үшін қолайлы жағдайлар жасауға бағытталған заңнамалық және басқа да құқықтық актілерді жетілдіруге, одан әрі дамытуға және қабылдауға негіз болды [1].

Мемлекетімізде «Қазақстан Республикасында азаматтық қоғамды дамытудың 2025 жылға дейінгі тұжырымдамасын бекіту туралы Қазақстан Республикасының Президенті Жарлығының жобасы туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2020 жылғы 2 маусымдағы № 341 қаулысы қабылданды [2].

Бұл Президенттің жарлығымен ұзақ мерзімді перспективада азаматтық секторды дамытудың негізгі бағыттарын айқындайтын жаңа стратегиялық құжат болды. Сөйтіп, Қазақстан Республикасында азаматтық қоғамды дамыту тұжырымдамасы бекітілді.

Құжат азаматтық қоғам мен мемлекеттік органдардың өзара іс-қимыл саласындағы негізгі міндеттері мен басымдықтарын анықтайды.

Тұжырымдамада азаматтық сектордың қызметін қайта құрудың жаңа тәсілдері қарастырылған. Тұжырымдамада белгіленген шаралар кешенін іске асыру 2030 жылға дейін есептелген. Тұжырымдаманы іске асыру жүйелілік, жүйелілік және ведомствоаралық өзара іс-қимыл принциптеріне негізделетін болады. Осыған байланысты Тұжырымдама екі кезеңде іске асырылатын болады: бірінші кезең 2020-2025 жж., екінші кезең 2026-2030 жж. Қазіргі уақытта Министрлік Тұжырымдаманы іске асыру бойынша іс-шаралар жоспарын әзірледі. Азаматтық қоғамды дамыту тұжырымдамасында 5 негізгі бағыт айқындалған. Азаматтық қоғам мен оның институттарын, оның ішінде әлеуметтік және саяси салаларды дамыту үшін қолайлы жағдайлар жасау.

Практикалық тұрғыдан алғанда, азаматтық қоғам институттары жыл сайын мемлекет пен қоғам өмірінің саяси, әлеуметтік, экономикалық және мәдени-гуманитарлық салаларында өз қолданыстарын табады. Кез-келген заманауи мемлекетке қоғамның өзінде сенімді серіктестер қажет, олар бар мәселелерді шешуге тиімді үлес қоса алады. Олардың болмауы, белгілі болғандай, қоғамның кез-келген прогрессивті дамуын жоққа шығарады. Азаматтық қоғам кез-келген институт сияқты өз қызметін қамтамасыз ету үшін ең алдымен заңнамалық реттеуді талап етеді.

Бүгінгі күні Қазақстан Республикасының азаматтық қоғам саласындағы қабылданған негізгі заңдары - бұл «Қоғамдық бірлестіктер туралы», «Саяси партиялар туралы», «Кәсіподақтар туралы», «Коммерциялық емес ұйымдар туралы» Қазақстан Республикасының Заңдары, «ҚР-дағы мемлекеттік әлеуметтік тапсырыс, үкіметтік емес ұйымдарға арналған гранттар мен сыйлықтар туралы» «Қоғамдық кеңестер туралы», «Бейбіт жиналыстар туралы» т.б. табылады. Жоғарыда аталған құжаттар озық тәжірибені енгізуге және қазіргі кезде қолдау тауып отырған дәстүрлерді енгізуге мүмкіндік берді. Азаматтық қоғам ұйымдары қызметінің құқықтық базасы құрылды және жетілдірілуде.

Оқшаулану кезінде үкіметтік емес ұйымдар, бұқаралық ақпарат құралдары, еріктілер топтары мен бастамалары өздерін белсенді түрде халыққа көмек көрсету және дағдарысты еңсеру шеңберінде жүргізе отырып, өзін субъект ретінде көрсете бастады. Бұл мемлекет азаматтары үшін өте маңызды болды. Мемлекет пен халық бірігін отырып, келген алапатқа қарсы тұрды. Елде, мемлекетімізде азаматтық қоғамның өміршеңдігі көзге түсті. Халық билік өкілдерімен біріге отырып күрес жолына түсті. Қазақстан мемлекеті азаматтық қоғамның жүйелі дамуын қамтамасыз ету үшін министрлік үкіметтік емес сектордың белсенді қатысуымен кешенді шараларды әзірледі және 2025 жылға дейінгі Қазақстан Республикасында азаматтық қоғамды дамыту

тұжырымдамасының жобасына енгізілді. Осы тұжырымдама аясында азаматтық дамудың институционалды негіздерін құру бойынша жүйелік шаралар қарастырылды.

«Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкес Қазақстан халқы өзін еркіндік, теңдік және келісім мұраттарын ұстанатын, әлемдік қоғамдастықта лайықты орын алуды қалайтын бейбітшіл азаматтық қоғам деп ұғынады» [2].

2020 жылы азаматтық қоғамның жай-күйін үш қарапайым сөзбен түсіндіруге болады - бірлік, мейірімділік және қамқорлық. Бұл негізгі үш сөз, біз көрген, бастан өткерген және әрқайсымыздың ажырамас бөлігіне айналды. Біз енді басқаша өмір сүре алмаймыз - тек біртұтас, мейірімді және басқа біреудің қайғысына, біреудің проблемасына, біреудің бақытсыздығына бей-жай қарай алмаймыз.

Сол оқшаулану кезеңінде үкіметтік емес ұйымдар, бұқаралық ақпарат құралдары, еріктілер топтары мен бастамалары өздерін халыққа көмек көрсету және қазіргі дағдарыстық жағдайларды еңсеру бағытында белсенді түрде айналысатын субъектілер ретінде көрсете бастады. Бұл дағдарыс кезеңінде азаматтық қоғамның эпидемиологиялық және экономикалық рөлінің маңыздылығын қайта қарауға және күшейтуге әкелді.

Коронавирус кезіндегі азаматтық қоғамның жандануына тоқталсақ, сол кезеңге тән өз ерекшелігі бар. Пандемия кезеңі мемлекеттік емес бастамалардың белсенділігінің артуымен ерекшеленді. Еріктілер топтары аурухана қызметкерлері мен жеке қорғаныс құралдары жоқ адамдарға арналған гуманитарлық көмек жинағын ұйымдастырды. Жеке тұлғалар, оның ішінде кәсіпкерлер тамақ өнімдерін жалғыз сатып алып, оны дәрігерлер мен науқастарға тапсырды.

Біздің елде эпидемия басталғаннан кейін, барлығы үшін жұмыс форматын қайта құруы керек болды. Айта кету керек, көп жағдайда бұл тез және кідіріссіз орын алды. Атап айтқанда, бірқатар қалаларда еріктілер штабтары құрылды, оларда барлық азаматтар волонтерлік қызмет бойынша кеңестер ала алады және ерікті ретінде жалпыұлттық алаңға тіркеледі. Сонымен қатар, осы құрылымдардың көмегімен қарапайым азаматтар да, бүкіл ұйымдар да еріктілерді тартуға арналған өтініштерін қалдыра алды. Елдегі азаматтық қоғам өкілдері арасындағы байланыста бола отырып, пікір алмасуы азаматтық қоғамның өзі үшін пайдалы және коронавируспен күресте өз үлесін қосты. Бұл дәрігерлердің ісі болса да, мемлекет, азаматтық қоғам мүшелері белсенді түрде қатысып, адамдарға көмектесуде белсенді әрекет жасады.

Пандемия кезінде азаматтық қоғам қызметі олардың назарына ие болды, олардың ауқымы мен көлемін кеңейтті, сонымен қатар жеке бастамалардың да қоғамға айтарлықтай әсер етуі мүмкін екенін көрсетті.

Мемлекет үшін азаматтық қоғам сөзсіз құнды байлық болып табылады. Мемлекеттің азаматтық қоғамнан айырмашылығы, қоғамдық қатынастарды құруда оның тиімділігі жергілікті деңгейде шенеуніктерсіз ақ,

халықпен жұмыс істеуге мүмкіндігі бар екендігін, уақыт пен ресурстарды пайдалана отырып, жаңаша жұмыс істеуге болатындығын көрсетті. Мұндай жағдайларда қоғам мен мемлекет арасындағы көпір рөлін азаматтық қоғам атқарады.

Вирустың таралуының алғашқы кезеңіндегі биліктің пассивті позициясы азаматтық қоғамды жандандыруға түрткі болды. Қысқа уақыт ішінде жоғары деңгейдегі жұмылдыру мен тиімділік, сондай-ақ бұқаралық ақпарат құралдары мен әлеуметтік медиа арқылы азаматтық және еріктілер бастамаларын үнемі жариялау, халық ішіндегі елін сүрген тұлғалардың көпшілік алдында имиджіне оң әсер етті. Алайда олардың қызметі билік үшін жоғары азаматтық әлеуеттің көрінісі болып табылады.

Азаматтық қоғам және биліктің жауапкершілігі артты. Қоғамда пандемия кезінде ерікті белсенділіктің бұрын-соңды болмаған өсуімен ерекшеленген билікпен ынтымақтастықты көрсетті. Мемлекет үшін азаматтық қоғам сөзсіз құнды байлық болып табылады.

Мемлекет азаматтық қоғамның өсіп келе жатқан маңызын ескермеуі мүмкін емес. Бұл үрдіс бірнеше жылдан бері жалғасып келеді, азаматтық қоғам өкілдері мен басқа да үкіметтік емес ұйымдар реформалау мен түрлі жобаларға қатысады. Мысалы, азаматтық қоғамды ілгерілету жөніндегі қоғамдық кеңес азаматтық қоғам белсенділерін, ҰЕҰ өкілдері мен құқық қорғаушыларды біріктіреді. Қабылданған барлық заң жобаларында ынтымақтастықтың осы түрін жүйелі деңгейге жеткізу, баламалы көзқарастарды ескеру, осы шешімдерді орындау процесінде одан әрі даулар мен кемшіліктерді болдырмау үшін маңызды жақтарын тапты. Жалпы саяси шешімдер қабылдаудың тұрақты азаматтық мониторингі, дамыған демократиялық мемлекеттің көрсеткіші болып табылады және егер мемлекет өзін осылай ұстанса, мұндай форматқа ұмтылу қажет.

Билік пен азаматтық қоғамның жақындасуы күннен күнге ілгерілей түсті.

Халықтың азаматтық қоғамға деген адалдығы артып келе жатқандықтан, өз істерімен көрсете білді. Қиын қыстау кезінде мемлекет қабылдаған барлық нұсқауларды сақтай отырып, мемлекет өмірінен тыс қалмай қоғам азаматтары жас кәрі демей белсенділік танытты. Әсіресе жастардың іс әрекеті, елдің бірлігін нығайтты. Бұл мемлекеттің азаматтық қоғаммен байланыс орнатуы арқылы, одан әрі мемлекеттік бағдарламаларды іске асыру тиімділігін арттырды.

Азаматтық қоғамды дамытудың заңнамалық және институционалдық негіздерін жетілдіру бойынша жұмыс күшейтіледі, сондай-ақ азаматтар мен азаматтық қоғам институттарының, оның ішінде қоғамдық кеңестердің қатысу нысаны мен тәртібін жетілдіру бойынша жұмыс жүргізілетін болады; шешімдер қабылдау кезінде консультациялық-кеңесші құрылымдар және басқа да кері байланыс арналарының жұмысы, азаматтық белсенділікті арттыру, оны қолдау және дамыту іске асырылды. Осы міндетті жүзеге асыру шеңберінде елде волонтерліктің жүйелі дамуы жалғасты.

Волонтерлік қозғалыстың дамуына, әсіресе, пандемия кезінде үлкен түрткі болды., Бүгіннің өзінде біз азаматтық белсенділіктің нәтижелерін байқай аламыз.

Бүгінде билік азаматтық қоғамды тыңдап қана қоймай, шешім қабылдағанда оның позициясын ескереді, бірақ диалогқа түседі, үкіметтік шешімдерді әзірлеу мен үйлестіруге азаматтық қоғам құрылымдарын белсенді түрде қатыстырады. Азаматтық қоғам ұсына алатын жаңа идеялар, тәжірибе, ресурстар, білім, сыртқы перспективалар мемлекет үшін құндылық болады.

Тәуелсіздіктің маңызды жетістіктерінің бірі мемлекетіміз үшін, кәсіби, белсенді және тыңдаушы ел ретінде өмір сүру. Бұл біздің мемлекетіміздің көзқарасы саласында осы 30 жыл ішінде алға қойған басты міндет. Азаматтық қоғамды қалыптастыру мемлекеттік саясаттың маңызды стратегиялық міндеттерінің бірі ретінде көрініс табады.

Соңғы 30 жылда үкіметтік емес ұйымдардың желісі 100 ҰЕҰ-дан 22 мыңға дейін өсті. Елде ҰЕҰ-ның жаңа және едәуір мықты бастамалары пайда болды, олардың көпшілігі жемісті жұмыс істейді, қоғамға көптеген қызмет түрлерін ұсынады.

Азаматтық қоғам мен үкіметтік емес ұйымдарға қатысты заңнамада бірқатар өзгерістер басталды. Бұл елімізде мемлекеттік әлеуметтік тапсырысты қалыптастыру, жүзеге асыру, бақылау процедурасындағы өзгерістер туралы, мемлекеттік гранттардың пайда болуы туралы, жаңа институттың - қоғамдық кеңестердің пайда болуы туралы, мемлекеттік әлеуметтік тапсырыс стандартын іске асыру туралы жұмыстар іске асырылды.

Бүгінгі таңда билік азаматтық қоғамды тыңдап қана қоймай, оларды маңызды шешімдерді жасауға қатысады

Ол қоғам мен мемлекет арасындағы қатынастардың парадигмалық өзгеруінің тақырыбы емес, әлеуметтік маңызды мәселелерді шешуде серіктестік моделіне көшу еді.

Мұнда адамдардың, азаматтардың егемендікті көтеруші және биліктің негізгі көзі ретінде көретін пікір шешуші болуы керек.

Билік алдындағы міндеттер азаматтық қоғамның болашақтағы рөлін арттырды. 2020 жылғы оқиғалар азаматтық қоғамының әлеуетін және мемлекет пен азаматтардың қоғамдық институттарға деген сенімнің арта түскендігін көрсетті.

Мемлекет басшысының 2019 жылғы 2 қыркүйектегі «Сындарлы қоғамдық диалог - Қазақстанның тұрақтылығы мен өркендеуінің негізі» атты Қазақстан халқына Жолдауын іске асыру жөніндегі шаралар туралы" 2019 жылғы 10 қыркүйектегі № 152 жарлықтарына сәйкес жұмыстар атқарылды [3].

Қоғамдық-мемлекеттік диалогтың жоғары деңгейі туындаған мәселелерді шешу үшін қоғам мен мемлекет арасындағы байланысты сақтау басты міндетке айналды.

Сондай-ақ, қызметтің басым міндеттері мен бағыттарының қатарына тұтастай алғанда ұлттық қауіпсіздік жүйесінің маңызды компоненттерінің бірі ретінде ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету жатады.

Азаматтық қоғам және егемендікті қорғау, қазіргі күнде басты міндет болып табылады.

Азаматтық қоғам конституциялық мемлекетте демократия жағдайында ғана толыққанды қалыптасады және дамиды.

Сондықтан, қазір және пандемиядан кейін маңызды міндет - осындай ұйымдар мен бірлестіктердің еркін жұмыс істеуі үшін қажетті жағдайлар жасау.

Қазақстан Республикасы Конституциясының негізгі құндылықтары болып табылатын, адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын қорғау мен оның қағидаттарын, мұраттарын жаңа ақиқат және азаматтық қоғам дамуының әлемдік үрдістеріне уақтылы ден қою жағдайында мемлекет жұмыс істейді.

Бұл азаматтық қоғамды дамытуға және алға қойған міндеттерді одан әрі жүзеге асыруға ықпал ететін болады.

«Алға қойылған міндеттерді іске асырудың тиімділігі жеке тұлғаның, қоғам мен мемлекеттің мүдделерін қорғауға бағытталған барлық мемлекеттік және үкіметтік емес құрылымдардың, азаматтық қоғам институттарының және әрбір азаматтың сындарлы өзара іс-қимылына, сенімді, сапалы және белсенді қатысуына байланысты екені мәлім» [2].

2021 жылы пандемияның салдарын және олардың осал жағдайдағы азаматтарға әсерін бақылауды жалғастыру, коммерциялық емес сектор мен еріктілер қозғалысының күштерін біріктіру маңызды мұндай адамдар; адамдарды құтқару және арттыру бойынша азаматтық бастамаларды анықтау, қолдау және тарату; ұлттық жобалардың іске асырылуын бақылаудың жоғары сапалы ақпараттық жүйесін енгізуді жеделдету және олардың ақпараттық ашықтығын арттыру жұмыстары іске асырылуға тиіс.

Қазақстандағы азаматтық қоғам институттары қоғамдық мүдделерді толық көрсетуге мүдделі болуы қажет.

Азаматтық қоғам саласындағы іске асырылып жатқан түрлі бағыттағы жұмыстарда мемлекеттік саясаттың іске асырылуы, елдің үдемелі демократиялық дамуының басым міндеттерін шешуге мүмкіндік береді.

Бұл жағдайда Қазақстандағы мемлекеттік басқару жүйесінің қызметін әртүрлі бағалауға болады. Сонымен бірге оны әлсіз деп емес, дайын емес деп бағалау керек. Оның ішінде эпидемия жағдайында нақты іс-қимыл жоспарының болмауына байланысты, бұл кейбір шет елдердің тәжірибесінде орын алады. Барлық деңгейдегі медициналық мекемелердің жұмысы қоғамдағы елеулі шағымдарды тудырады, бұл денсаулық сақтау министрлігі басшылығының өзгеруіне әкелді. Сондай-ақ, полицияның азаматтар мен коммерциялық құрылымдардың әртүрлі шектеу шараларын айқын бұзушылықтарын жою жөніндегі кемшіліктерін атап өткен жөн.

Жалпы, Қазақстан COVID-19 таралуына қарсы іс-қимыл бойынша қандай да бір түрлі шараларды пайдаланды, бұл пандемияның екінші толқынының ықтимал басталуына дайындалу үшін жақсы негіз береді. Соған қарамастан, ел басшылығы мемлекеттік басқару жүйесіндегі ең әлсіз

буындарға назар аударып, олардың жұмысын жақсарту үшін қажетті шаралар қабылдауы қажет.

Егер біз қоғам өмірінің басқа салаларын ескеретін болсақ, бұл жағдай жеке кәсіпкерлік субъектілері, жұмыспен қамтылған азаматтар мен халықтың табыс деңгейінің төмендеуіне әкеліп соқтыратын экономикаға қатты әсер етті. Бірақ сонымен бірге оның әр түрлі түрлері бойынша қылмыс көрсеткіштерінің өсуінің төмендеуі сияқты жағымды жақтары да бар.

Инфекция жағдайларының өсуінің ең үлкен көрсеткіштері елдің мегаполистеріне және халықтың тығыздығы жоғары белгілі бір аймақтарға келеді. Бұған қолайсыз экологиялық және санитарлық-эпидемиологиялық ахуал да әсер етеді. Егеменді Қазақстан тарихында бұрын-соңды болмаған шара болған төтенше жағдайдың енгізілуі маңызды рөл атқарды. Бұл шара халық арасында аралас реакция тудырды. Бірақ көп нәрсе азаматтардың жауапкершілігі мен хабардарлығына байланысты. Менің ойымша, вирустың таралуының маңызды факторлары көптеген азаматтардың жеке гигиенаны, әлеуметтік қашықтықты және карантин режимін сақтамауы болды. Өкінішке орай, төтенше жағдайды жою, керісінше, жұқтырған азаматтар санының одан әрі өсуіне әкелді.

Әлемнің кез келген елінде мемлекет экономика тұрақтылығының кепілі болып табылады, оның негізгі мақсаты экономиканың өсу сәттерінде де, сондай-ақ (әсіресе!) дағдарыс кезеңінде. Қазақстан бюджеті кірістерінің негізгі бөлігі бизнес пен азаматтардың салықтық түсімдері болып табылады: дәл солардың есебінен мемлекеттің шығыстары қаржыландырылады (қарыз қаражатымен қатар). ОПЕК-тің 2020 жылғы наурыздағы сәтсіз келіссөздерінің салдарынан COVID-19 пандемиясы, шекаралардың жабылуы және рейстер мен қозғалыстардың жойылуы әлемдік экономиканың күрт құлдырауына, сұраныстың жаһандық төмендеуіне, жеткізілім тізбегінің бұзылуының " домино эффектін " өсуіне, планетаның көптеген мемлекеттерінің бюджетке түсуінің күтпеген және күрт төмендеуіне әкелді.

Сөйтіп, азаматтық қоғам - бұл адам капиталын қалыптастыру құралы және әлеуметтік капиталдың негізгі «қоймасы», онсыз қоғамды елеулі модернизациялаудың кез-келген жобаларының жетістігі туралы айту мүмкін емес.

Жеті сенім. Біріншісі - байланыс. Екіншісі –кәсібилік және еңбектің жоғары құндылығы. Үшіншісі - дәстүр, төртіншісі - қауіпсіздік. Бесінші - жалпы қабылданған ережелер мен заңдылықтың сақталуы. Алтыншы - әлеуметтік лифттердің дұрыс жұмысы. Жетінші - қоғамдағы интеграция және ынтымақтастық.

Мемлекетке деген сенімді арттыру - мемлекеттік органдардың, әкімдердің және үкіметтің басты міндеті :

Бүгінде бізде көптеген мемлекеттік институттар бар және құрылып жатыр, бірақ тек азаматтық белсенділік қана бұл институттарды мағынамен толықтыра алады. Дамыған қоғамда азаматтардың негізгі белсенділігі бәрінен

бұрын тұрады және біз адамдардың ортақ игілікке бірігу қабілеттерін қалпына келтіруіміз керек.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Қазақстан Республикасында азаматтық қоғамды дамытудың 2006-2011 жылдарға арналған тұжырымдамасы туралы Қазақстан Республикасы Президентінің 2006 жылғы 25 шілдедегі N 154 Жарлығы
2. Қазақстан Республикасында азаматтық қоғамды дамытудың 2025 жылға дейінгі тұжырымдамасын бекіту туралы Қазақстан Республикасының Президенті Жарлығының жобасы туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2020 жылғы 2 маусымдағы № 341 қаулысы
3. 2019 жылғы 2 қыркүйектегі Мемлекет басшысының «Сындарлы қоғамдық диалог - Қазақстанның тұрақтылығы мен өркендеуінің негізі» атты Қазақстан халқына Жолдауын іске асыру жөніндегі шаралар туралы" 2019 жылғы 10 қыркүйектегі № 152 жарлығы

УДК 343.37

УГОЛОВНО-ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ КОМПЬЮТЕРНОЙ ПРЕСТУПНОСТИ

Глова К.А., Валишера Г.М., Хужакелдиев Б.А.

Научный руководитель – к.ю.н., старший преподаватель Рахметова Г.Р.

Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Бұл мақалада Қазақстан Республикасында кәзіргі таңдағы компьютерлік қылмыстардың қылмыстық-құқықтық аспектісі қарастырылған. Қазақстан Республикасында соңғы жылдары тұтастай алғанда, оның ішінде тұтастай алғанда, киберқылмысқа қарсы іс-қимылдың тиімді жүйесін құруға мүмкіндік беретін ұйымдастырушылық және практикалық шаралар қабылданды.

This article examines the criminal and legal aspect of modern computer crimes in the Republic of Kazakhstan. In recent years, the Republic of Kazakhstan has taken organizational and practical measures that allow us to create an effective system of countering cybercrime in general, including in general.

Информация стала одним из необходимых элементов жизни общества. Различные ее виды включены во все сферы общественной жизни. Право не осталось без изменений: развивается новая комплексная отрасль права- Информационное право. По мере становления и развития информационного права как самостоятельной отрасли российского права в самостоятельную отрасль юридической науки будет развиваться наука информационного права. Это отражено в Конституции Республики Казахстан, который рассматривает право на информационную безопасность как неотъемлемый компонент правового статуса личности [1].

Еще один вид информации с появлением и развитием компьютерной техники-компьютер. В силу экономических факторов, отставания в техническом развитии из-за рубежа, отношения в области обращения компьютерной информации развивались впервые медленно. Но, совершенствуя экономику, научно-технический прогресс, они также получили дальнейший импульс. Появление нового вида общения рано или поздно приводит к необходимости их защиты.

В сегодняшнем обществе-влияние преступных действий на деятельность информационных сетей реализуется посредством взлома информационных программ закрытой формы, кражи, распространения вирусов и т. д. Поэтому общество видит, что обеспечение эффективной работы информационных сетей - это обеспечение ее безопасности и одна из актуальных проблем современности. В XXI веке очень быстрое развитие информационных компьютерных технологий и широкое применение информационных систем в глобальном пространстве внесли большой вклад в развитие международных связей, в связи с чем компьютерные преступления в настоящее время представляют угрозу для мирового сообщества.

Социально-экономическое развитие Казахстана в настоящее время превратило компьютерную преступность в реальную жизнь общества.

Развитие научно-технической революции привело к появлению новых форм общественных отношений и новых общественных ресурсов, т.е. информационных ресурсов. В отличие от других энергетических, сырьевых ресурсов информационные ресурсы характеризуются следующими особенностями:

- 1) они не потребляются и нематериальные моральные изнашивания;
- 2) они не являются материальными по своему значению;
- 3) использование которых сокращает потребление других видов ресурсов, что приводит к экономии средств;
- 4) их использование и разработка осуществляется особым способом, т. е. компьютерной техникой [2].

Информация стала продуктом общественных отношений и стала предметом купли-продажи, обладая товарными качествами. На сегодняшний день, можно наблюдать договорные отношения, связанные с созданием, передачей, сбором и использованием информации четко в различных формах.

Впервые мир услышал о компьютерных преступлениях в начале 70-х годов, когда в Америке выявлен широкий спектр действий такого характера. Как мы знаем, преступления экономического характера оказались опасными. Что касается истории, прежде всего правоохранительные органы боролись с этими преступлениями с нормами права о преступлениях против обычной собственности (кража, мошенничество, незаконное присвоение и т. д.). Однако, как показывает практика, такой подход не отвечает всем требованиям сложившейся ситуации, так как многие преступления в сфере компьютерной деятельности не охватываются обычными преступными средствами. Во многих преступлениях нет материального признака, так как нет предмета в качестве материального предмета. Уничтожение имущества также не соответствует этому преступлению, так как здесь нет уничтожения. Однако такие действия (без повреждения компьютера) могут причинить вред существенному имуществу.

Отличие компьютерного преступления от других уголовно наказуемых деяний заключается в том, что его скрываемость очень высокая и масштабная мера вредности, которая может повлечь за собой. Раскрывается лишь 10-15% компьютерных преступлений, так как организации, пострадавшие от такого

преступления, не разглашают информацию о них. Потому что боится потери репутации или рецидива преступления. Об этом свидетельствуют данные Американской Ассоциации юристов в 1987 году.

В 1997 году Институт компьютерной безопасности провел исследования на совместной акции ФБР США. В нем предметом исследования было определение ущерба, вызываемого компьютерным преступлением, и степени осведомленности о таком преступлении. Опросы, охватывающие 563 крупные организации, выяснили, что компьютерные преступления представляют реальную угрозу, так как они являются скрытыми. Большая часть опрошенных респондентов, около 60% смогли оценить свои убытки от этих преступлений; ущерб превысил \$100 миллион (долл.). При этом наиболее распространенными преступлениями были: зараженность вирусом-65%; кража портативного компьютера – 57%; совершение аморальных действий в сети Интернет; мошенничество с предоставлением сведений о незаконном доступе 16%; кража информации-14% мошенничество с платежными средствами-12 %; саботаж 11%. Результаты статистического анализа расходов и видов преступлений не считаются достаточно достоверными, во-первых, не все жертвы не смогли дать достоверные достоверные сведения о своих финансовых затратах, во-вторых, это не только денежные расходы и ограничения [3].

Официальные лица, имеющие в наличии статистические данные о компьютерных преступлениях, считают, что представление сведений о состоянии достоверных сведений о компьютерной преступности практически невозможно во все время. Специалисты правительственной службы и службы охраны информации промышленных предприятий говорят, что в этом случае ситуация осложняется отсутствием надежных статистических данных и стандартизированных способов их сбора.

С учетом угрозы компьютерной преступности, приводящей к себе, в рамках ООН регулярно проводятся симпозиумы, направленные на предупреждение и пресечение компьютерной преступности. Целью данного мероприятия является рассмотрение путей противодействия преступности на международном уровне. Кроме того, в результате данных мер, направленных на совершенствование стандартов и норм, гарантирующих надежное использование компьютерной системы, предпринимаются контрольные меры против нового вида преступлений, после седьмого конгресса ООН Генеральный секретарь подготовил доклад на тему «предложение о согласованном международном сотрудничестве против видов преступлений, указанных в документе Милана». (1985).

К нормативным документам Республики Казахстан по линии борьбы с киберпреступностью и киберпреступностью можно отнести:

- Глава 7 Уголовного кодекса Республики Казахстан - Уголовные правонарушения в сфере информатизации и связи;
- Закон Республики Казахстан от 24 ноября 2015 года № 418-V ЗРК "Об информатизации".

В целях обеспечения информационной безопасности Правительство Республики Казахстан постановляет:

- обработка и хранение сведений, составляющих государственные секреты, и служебной информации ограниченного распространения осуществляется на средствах вычислительной техники, не подключенных к международным (глобальным) сетям передачи данных, сети Интернет и/или международным (глобальным) сетям передачи данных, информационным сетям, выходящим в сеть Интернет, сетям связи.

- размещение технических средств, подключенных к международным (глобальным) сетям передачи данных, сети Интернет и/или международным (глобальным) сетям передачи данных, информационным сетям с выходом к сети Интернет, сетям связи, размещается за пределами помещений, отведенных на проведение совещаний (переговоров), в ходе которых обсуждаются вопросы, содержащие сведения, составляющие государственные секреты.

- центральные и местные исполнительные, иные государственные органы Республики Казахстан (по согласованию) в трехмесячный срок устанавливают разработку и утверждение ведомственных перечней служебной информации ограниченного распространения [4].

К сожалению, в нашей стране существует определенная экономическая система, в которой развита коммуникационная сеть, развиваются рыночные отношения в республике, которые еще недостаточно чувствительны к рискам компьютерной преступности и ее негативным последствиям. Он мог бы охватить все сферы общественной жизни.

Список использованной литературы

1. Конституция Республики Казахстан: (принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 года) (с изменениями и доп. по сост. на 10.03.2017 г.)
2. А. К. Костылев. ИНФОРМАЦИОННОЕ ПРАВО: учебное пособие. 3-е изд., перераб. и доп. Тюмень: Издательство Тюменского государственного университета, 2010. 244 с
3. Закон Республики Казахстан об информатизации (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.01.2020 г.)
4. Криминология: учебное пособие / Н. В. Ахмедшина. — Томск, 2015

ОӘЖ 342

АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМ ИНСТИТУТТАРЫНЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ САНАТ РЕТІНДЕГІ СИПАТТАМАСЫ

Жаналиева А.Ж.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В статье рассматриваются институты гражданского общества с точки зрения права, а также анализируется правовое государство как институт гражданского общества, подчеркивается, что организованное гражданское общество является основной основой становления государства.

The article examines the institutions of civil society from the point of view of law, as well as analyzes the rule of law as an institution of civil society, emphasizes that organized civil society is the main basis for the formation of the state.

Азаматтық қоғам адамның тұлға ретінде толық ашуға, кез-келген салада жетістікке жетуге және қоғамдық мойындауға ықпал етуі керек. Бұл көптеген факторларға, соның ішінде адамның белгілі бір жағымды қасиеттерді игеруге және дамытуға деген ықыласы мен қабілетіне байланысты. Қазіргі уақытта біздің қоғам әрбір азамат өзінің қабілеттеріне, мүдделеріне, қажеттіліктеріне сәйкес өзін тұлға ретінде қалыптастыра алуы үшін қажетті жағдайлар жасай алмайтыны анық, дегенмен бұл үшін белгілі бір қолайлы алғышарттар бар (нақты мемлекеттік-құқықтық шешімдер туралы өз пікірін білдіру мүмкіндігі, өнеркәсіптік кәсіпорынның, жабдықтың, шикізаттың, сауда кәсіпорындарының жеке дара немесе ұжымдық меншік иесі болу мүмкіндігі және т.б.) [1].

Осыған байланысты, заң әдебиеттерінде азаматтық қоғамның келесі анықтамасы ұсынылады: азаматтық қоғам - бұл жеке тұлғаға бағытталған, шығармашылық (кәсіпкерлік) қызмет еркіндігін қамтамасыз ететін, адам мен азаматтың құқықтарын іске асыруға мүмкіндік беретін еркін демократиялық құқықтық қоғам.

Азаматтық қоғамның маңызды белгісі-оның құрылымы, оның ішінде бір-бірімен тығыз байланысты әртүрлі элементтер. Сонымен қатар, азаматтық қоғам субъектілері ымыраға келу және үйлестіру қағидаттарына негізделген көлденең байланыстар жүйесін құрайды. Баспасөз беттерінде азаматтық қоғам институттары қоғамдық және конституциялық құрылыстың негіздерімен алдын-ала анықталған, азаматтар мен олардың бірлестіктерінің пікірлері мен мүдделерін білдіруге арналған көзқарас бар [2].

Келтірілген ұстаныммен келісуге болады, өйткені өз мүдделері мен қажеттіліктерін білдірудегі іс-әрекет еркіндігі, іс-әрекеттерді таңдаудағы белсенділік ҚР Конституциясының нормалары мен қағидаттарын ұсынады. Осылайша, елдің Негізгі Заңы демократия қағидаттарын және адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарының басымдылығын бекітеді, адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын тікелей әрекет етеді және нормативтік құқықтық актілердің, құқық қолдану қызметінің және т. б. мәні мен мазмұнын анықтайды. Көрсетілген қасиеттен басқа, азаматтық қоғам институттары өзін-өзі ұйымдастыру және өзін-өзі басқару, әуесқойлық және өзіне жауап беру қасиеттеріне ие [3].

Азаматтық қоғам институттарын құқықтық категория контекстінде қарастыру кезінде, құқықтық кеңістікте азаматтық қоғам институттары туралы мәселе осы уақытқа дейін қазіргі заманғы құқықтанушы ғалымдардың ғылыми мүдделерінің мәні болмағанын атап өткен орынды. Бұл зерттеулердің тақырыбы экономика, әлеуметтану және саяси ғылымдардың бақылауында болады. Заңгерлер 80-жылдардың аяғы мен 90 — жылдардың басынан бастап "қайта құру" деп аталатын уақытта оларға ерекше қызығушылық таныта бастады. XX ғ. Бұл әлеуметтік қозғалыстар, халықаралық үкіметтік емес ұйымдар, еріктілік және бүкіл әлемдегі азаматтық қоғам құбылысының қалыптасуы шеңберіндегі ірі зерттеулер кезеңі болды.

Ғылыми әдебиеттер мен басқа да дереккөздердің үлкен жиынтығын талдау азаматтық қоғамның құқықтық ғылымдар жүйесіндегі түсінігін

біржақты деп санауға болмайды деп айтуға мүмкіндік береді. Бұл қоғам өзінің саяси, мәдени ғана емес, экономикалық, әлеуметтік өмірін де реттейді.

Азаматтық қоғамның негізгі элементтері-меншік нысандарының әртүрлілігі мен теңдігі, еңбек және кәсіпкерлік бостандығы, идеологиялық әртүрлілік және ақпарат бостандығы, адам құқықтарының мызғымастығы, дамыған өзін-өзі басқару, өркениетті құқықтық билік танылады.

Ғалымдардың пікірінше, "әлеуметтік жүйенің құрылымын үш үлкен блокқа бөлуге болады: біріншісі - мемлекет пен билік, екіншісі - бизнес-қоғамдастық және үшіншісі - азаматтық қоғам институттары, бұл ретте бұл блоктар ең алдымен тәуелсіз және сонымен бірге өзара байланысты секторлар екенін атап өткен жөн. Нарық пен мемлекетпен қатар азаматтық қоғам жеке институционалды сектор ретінде емес, оның институттарын құрайтын ұйымдардың әртүрлі топтары мен формаларының (ресми немесе бейресми) саласы ретінде түсініледі [4].

Азаматтық қоғам институттары әр түрлі формада болады. Олар Халықаралық немесе аймақтық (жергілікті) деңгейлерде уақытша немесе тұрақты түрде ұйымдастырылған немесе ұйымдастырылмаған болуы мүмкін. Азаматтық қоғам институттарының көптеген мысалдарын келтіруге болады: әлеуметтік бағыттағы қоғамдық бірлестіктер (мысалы, жеке мұражайлар, мәдени бірлестіктер, спорттық одақтар мен клубтар, қайырымдылық қорлары, шіркеулер жанындағы ауруханалар мен баспаналар, қызығушылықтар бойынша бірлестіктер, өзіне-өзі көмек көрсететін шағын топтар), сондай-ақ саяси бағыттағы қоғамдық бірлестіктер (саяси партиялар, одақтар мен азаматтардың бірлестіктері және т.б.), сондай-ақ құқық қорғау бағытындағы қоғамдық бірлестіктер кіреді.

Аталған мән – жайларды ескере отырып, ғалымдар азаматтық қоғамның мынадай институттарын бөліп көрсетуді ұсынады:

- 1) Жергілікті өзін-өзі басқару;
- 2) мүшелік негізіндегі бірлестіктер;
- 3) азаматтық бастаманың ахуалдық институттары;
- 4) тікелей шешімдер қабылдау институттары;
- 5) қауымдастықтар;
- 6) Бұқаралық ақпарат құралдары;
- 7) жария іс-шаралар (мысалы, митингілер, демонстрациялар және т.б.);
- 8) азаматтық қоғам мәселелері жөніндегі қорлар, орталықтар, кеңестер;
- 9) аралас институттар (қоғамдық палаталар);
- 10) отбасы.

Егер азаматтық қоғам институты жүзеге асыратын қызметтің саласы мен ерекшелігін негізге алатын болсақ, онда үш түрді бөліп көрсетуге болады:

- 1) білікті заң көмегін көрсету саласындағы азаматтық қоғам институттары;
- 2) саяси саладағы азаматтық қоғам институттары;

3) өзге салалардағы (әлеуметтік, экономикалық, мәдени) институттар. Бұл ретте жеке санатты азаматтық қоғамның қалыптасуы мен дамуына жәрдемдесетін мемлекеттік ұйымдар құрайды.

Азаматтық қоғам институттарының қалыптасуы мен дамуының ретроспекциясына қайта назар аударып отырып, біз осы зерттеу үшін маңызды әдіснамалық маңызы бар классиктің тұжырымына жүгінуіміз керек.

Аристотельдің пікірінше, мемлекет деген не екенін білмес бұрын, азамат ұғымын анықтау керек, өйткені мемлекет-бұл азаматтар қауымдастығы, азаматтық қоғам. Ол азаматтық, саяси қоғамды, мемлекетті бірдей ұғымдар ретінде қолданады.

Дәстүрлі түрде азаматтық қоғам жүйесіне саяси (саяси партиялар, қозғалыстар) және экономикалық (кәсіпкерлер бірлестіктері, корпорациялар) қауымдастықтар, жергілікті өзін-өзі басқару органдары, діни білім беру, мемлекеттік емес әлеуметтік-мәдени мекемелер, БАҚ, отбасы, сондай-ақ азаматтар сияқты мемлекеттік емес субъектілер кіреді.

Мемлекет пен азаматтық қоғам ынтымақтастықта, өзара әрекеттестікте, сондықтан осы екі құбылыстың мүдделері бір-біріне тәуелді емес, сонымен бірге жиі сәйкес келеді, бұл азаматтық қоғам мүшелерін саяси қатынастардың "еріксіз" қатысушылары етеді. Ерік-жігері мен санасы бар, бастамашылдығы мен белсенділігін көрсететін адам қолданыстағы ережелер мен талаптарға сәйкес азаматтық қоғам анықтаған белгілі бір шеңберде және шекараларда әрекет етеді, мұнда отбасында қалыптасқан құндылықтар мен мінез-құлық үлгілері үлкен рөл атқарады.

Алайда, құқықтық әдебиеттерде бұл институттың азаматтық қоғамның құрылымдық элементіне жатқызылуы көптеген пікірталастар туғызады. Зерттеушілердің көпшілігі бұл құбылыстың жүйесіне отбасын қосуды қолдайды. Бұл көзқарастың қарсыластары отбасы бір – біріне жат азаматтық қоғам мүшелерінің жеке қатынастарынан түбегейлі ерекшеленетін туыстық қатынастарға негізделген белгілі бір қауымдастық деп санайды. Осыған байланысты азаматтық қоғам – бұл туыстар емес, тең құқылы автономды субъектілер қоғамы, және бұл азаматтық қоғамның мемлекет пен отбасынан түбегейлі айырмашылығы. Сонымен бірге, біздің ойымызша, отбасы мұндай әлеуметтік институт ретінде әрекет етеді, онда адам ерте жастан ересек өмірге қосыла бастайды, онда отбасында қалыптасқан жақсылық пен жамандық, әділеттілік, теңдік, ар-намыс және т. б. идеяларына сәйкес алғашқы әлеуметтенуі жүреді. Отбасында жеке мінез-құлық үлгілері қалыптасады, іс-әрекеттер мен шешімдер бостандығының шектері анықталады, өмір салты қалыптасады, ол болашақта негізге алынады.

Азаматтық қоғам түрлі әлеуметтік топтардың мүдделерін тиімді ілгерілетуге, олардың құқықтарын қорғауға, оның ішінде заңнамалық бастамалар ұсыну арқылы мүмкіндік береді. Әр түрлі әлеуметтік топтардың ынтымақтастығы мен ынтымақтастығы негізінде жұмыс істейтін азаматтық

қоғам институттары әлеуметтік қайшылықтарды тегістейді және қоғамдық қатынастарды үйлестіреді.

Азаматтық қоғам институттарына адвокатура мен нотариат (атап айтқанда жекеше нотариустар) жатқызылуы мүмкін, өйткені олар жеке және заңды тұлғаларға білікті заң көмегін көрсету, олардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау үшін өзін-өзі басқару қағидаттарына негізделген мемлекеттік емес, ерікті, кәсіптік бірлестіктер болып табылады. Сонымен бірге, бұл құрылымдар мемлекет мүдделеріне қызмет етеді, өйткені олар даулардың алдын алуға, сотта қарауды жеңілдетуге және т.б. Азаматтық қоғамның келесі құрылымдық элементі-жергілікті өзін-өзі басқару.

Бұл институт "жергілікті қоғамдастықтардың заң шеңберінде өзінің жауапкершілігімен және халықтың игілігі үшін қоғамдық істердің едәуір бөлігін бақылауға және басқаруға құқығы мен нақты қабілеті" болып табылады. Демек, бұл институттың қызметі жеке тұлғалардың бастамасы мен бастамасына тікелей байланысты. Жергілікті өзін-өзі басқару институтының ерекшелігі-кейбір мемлекеттік функциялар мен өкілеттіктердің орындалуына байланысты мемлекетпен тығыз қарым-қатынасқа қарамастан, ол мемлекеттік құрылымдардан автономия мен тәуелсіздікке ие [5].

Жалпы мемлекеттік билікті білдіретін жергілікті өзін-өзі басқару азаматтық қоғам мен мемлекет арасындағы байланыстырушы буын болып табылады және сонымен бірге осы екі құбылыстың дамуының нақты факторы ретінде әрекет етеді. Сонымен, жергілікті өзін-өзі басқару белсенді азаматтардың өзін-өзі ұйымдастыруымен және белгілі бір ауданда, қалада, ауылда әлеуметтік-экономикалық процестермен өзін-өзі басқарумен сипатталады. Осы қасиеттердің арқасында адам тек өз күшіне сенуді үйренеді. Екінші жағынан, жергілікті өзін-өзі басқару институты арқылы мемлекет азаматтық қоғамның жұмысын бақылауға және тіпті ерекше жағдайларда оны басқаруға мүмкіндік алады.

Аталған институттардан басқа, азаматтық қоғамның құрылымы өзін-өзі қорғау, азаматтар мен ұйымдардың құзыретті органдарға өтініштері, азаматтық қоғам мүшелерінің қоғамдық белсенділігінің әртүрлі нысандары (митингілер, демонстрациялар, ереуілдер және т. б.) сияқты элементтерден тұрады.

Азаматтық қоғам теориясында заңның үстемдігі - азаматтық қоғам институты деген пікір бар. Біздің ойымызша, бұл ереже белгілі бір мағынадан айырылған жоқ, өйткені ұйымдасқан азаматтық қоғам, бірқатар ғалымдардың пікірінше, мемлекеттің қалыптасуының негізгі негізі бар. Сонымен қатар, кез-келген азаматтық қоғам институтының өзіне тән ерекшелігі - оның иеліктен шығуы, тәуелсіздігі, бірақ мемлекеттің саяси еркіне ешқандай қарсылық (қарама-қайшылық) еместігі.

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, азаматтық қоғам өз мүдделері мен қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін ерікті түрде құрылған әртүрлі бірлестіктерден тұратын күрделі құрылымдалған қоғам екенін тағы бір

рет атап өткен жөн. Мемлекетке келетін болсақ, оны азаматтық қоғамның құрылымдық элементі ретінде де қарастыруға болады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Өміржанов Е. Мемлекет және құқық теориясы. Оқулық. - Алматы: Жеті Жарғы, 2015. - 176 б.
2. Грудцына, Л.Ю. Гражданское общество, народ и власть: концептуальное понимание и российская специфика // Государство и право. – 2012. – № 6.
3. Конституция Республики Казахстан: научно-практический комментарий. - Алматы: Раритет, 2015. - 536 с.
4. Тихомиров, Ю.А. Гражданское общество в фокусе права // Журнал российского права. – 2013. – № 10. 13. Точиев, И.Б. Гражданское общество и муниципальное управление // Правовое поле современной экономики. – 2013. – № 9.
5. Радько Т.Н. Теория функций права: монография / Т. Н. Радько. - М.: Проспект, 2015. - 272 с.

ОӘЖ 342

КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ НЕГІЗІНДЕ АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМ ИНСТИТУТТАРЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ

Жаналиева А.Ж.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В статье рассматриваются вопросы формирования институтов гражданского общества на конституционной основе государства. Формирование концепции гражданского общества как идеального и правового феномена является актуальной проблемой конституционного права, поскольку позволяет понять фундаментальную основу взаимодействия человека и публичной власти.

The article deals with the formation of civil society institutions on the constitutional basis of the state. The formation of the concept of civil society as an ideal and legal phenomenon is an urgent problem of constitutional law, since it allows us to understand the fundamental basis of human interaction with public authorities.

Азаматтық қоғам тұжырымдамасын идеалды және құқықтық құбылыс ретінде қалыптастыру конституциялық құқықтың өзекті мәселесі болып табылады, өйткені ол адам мен мемлекеттік биліктің өзара әрекеттесуінің іргелі негізін түсінуге мүмкіндік береді. Бұл байланыс ғасырлар бойы ажырамас болып келеді. Бірақ ол мәңгілік бола ма, өзгере ме, бұл қоғам мен жеке тұлғаға қалай әсер етеді - барлық осы сұрақтар адамзат алдында тұр.

Осы байланысты білдіру үшін мемлекетті қоршап тұрған және онымен ажырамас байланысқан ортаны анықтау үшін азаматтық қоғам тұжырымдамасы жасалды, бірақ ол бірдей емес. Азаматтық қоғамды қоғам эволюциясының белгілі бір сатысы, қызметтің оң мақсаттары бар тәуелсіз тәуелсіз ұйымдардың кең желісі, мемлекеттің тең құқылы серіктесі ретінде түсіну адам мен мемлекеттік биліктің өзара әрекеттесуінің заманауи алгоритмдерін ұсынуға және талдауға мүмкіндік береді [1].

Азаматтық қоғам, әрине, құқықтық ғылым үшін күрделі зерттеу нысаны болып табылады. Заңгерлер азаматтық қоғамды тек оған арналған тарихи-теориялық дискурсқа назар аудара отырып зерттейді ме деген сұрақ туындауы мүмкін. Құқықтық әдебиетте азаматтық қоғамның жалпыға бірдей танылған тұжырымдамасы жоқ.

Құқықтық әдебиетте "азаматтық қоғам" ұғымының түбегейлі қарама-қарсы анықтамалары бар, бұл осы саладағы теориялық идеялардың даму жағдайын көрсетеді. Бұл тұжырымдаманың "субстраты" ретінде мүлдем басқа институттар танылады. Көбінесе "азаматтық қоғам" ұғымы оның дамуына демократиялық мемлекет (мемлекеттік билік) қатысатын институттармен араласады [2].

Азаматтық қоғам-мемлекеттік билік тетіктеріне жақындамаған азаматтардың жиынтығы; мемлекеттік және коммерциялық құрылымдардың шеңберінен тыс әлеуметтік қатынастардың жиынтығы; еркін азаматтардың және ерікті түрде құрылған коммерциялық емес бағытталған қауымдастықтар мен ұйымдардың тікелей араласудан және мемлекеттік билік тарапынан еркін реттеуден, сондай-ақ басқа да сыртқы айырмашылықтардан қорғалған өзін-өзі көрсету саласы. Әдетте азаматтық қоғамның құрылымына әртүрлі қоғамдық бірлестіктер кіреді, оның ішінде партиялар, мемлекеттік емес меншік институттары, еңбек, кәсіпкерлік, білім беру, білім беру, мәдениет, бұқаралық ақпарат құралдары, шіркеу, отбасы және т. б.

Азаматтық қоғам-бұл динамикалық білім. Оның институттары мемлекеттік өмірдің барлық оқиғаларына, өткір әлеуметтік-саяси мәселелерді шешу үшін шешім қабылдау деңгейіндегі адамдар қабылдаған шешімдерге жауап береді, оларды шешуге ел азаматтарының көпшілігі мүдделі [3].

Азаматтық қоғам экономиканың жай-күйіне, адамдардың әлеуметтік жағдайына және олардың өмір сүру сапасына мұқият қарайды. Ел басшылығының шешімдерін қолдай отырып, азаматтық қоғам мүшелері белгілі бір оң нәтижелерге, ең алдымен материалдық және рухани қажеттіліктерді қанағаттандыруға сенеді, ал қоғамдық-саяси құрылымның кейбір модельделген құрылымдары иллюзияға айналатынын атап өткен жөн. Бұл елдің саяси өмірінде абсентеизмді көрсететін немесе әртүрлі оппозициялық ұйымдарға, митингілерге, демонстрацияларға, шерулерге белсенді қатысатын қарапайым азаматтардың саяси белсенділігінде көрініс табады. Бұл ретте сандық өлшемде саяси белсенді азаматтар аз. Халықтың көпшілігі өздерінің іс-әрекеттері арқылы олар шешім қабылдаған кезде саяси тапқа әсер ете алады немесе, кем дегенде, қоғамды трансформациялық Қоғамдық қайта құрудың орындылығы мен қажеттілігіне тарту үшін ауырсыну нүктелерін белгілей алады деп санайды.

Соңғы жылдардағы әлемнің әртүрлі елдеріндегі қоғамдық-саяси оқиғалар ескі схемалар қазіргі саяси режимді ескере отырып, әртүрлі саяси жүйелердегі трансформациялық өзгерістердің динамикасын түсіндіруге қаншалықты нашар мүмкіндік беретінін тағы бір рет көрсетті.

Азаматтық қоғамның қалыптасуы мен жұмыс істеуінің алғышарттары азаматтардың әр түрлі меншік нысандары мен адамдардың тәуелсіз

экономикалық қызметке нақты мүмкіндігі бар экономикалық дербестігінің болуы болып табылады. Қазақстан Конституциясының құқықтық және демократиялық мемлекет туралы баптары азаматтық қоғам институттарын қалыптастырудың саяси және заңнамалық негізі болып табылады. Елдің жалпы саяси жүйесінде мемлекет жетекші буын ретінде ымыралы шешімдер негізінде келісім мен тұрақтылыққа қол жеткізу үшін қоғамның азаматтық секторымен объективті өзара іс-қимыл жасайды. Демек, азаматтық қоғамның міндеті-жеке адам мен мемлекеттік органдар арасындағы делдал болу ғана емес, сонымен бірге елдің әлеуметтік бағдарламалары мен даму жоспарларын жүзеге асыруда маңызды тетік (механизм) болу [4].

Біздің ойымызша, бұл қазіргі азаматтық қоғамды құрылымдау мен жүйелеуге ықпал ететін ең қызықты әлеуметтік құрылымдардың бірі болып табылатын қоғамның саяси және әлеуметтік өмірін ұйымдастыруға азаматтық бақылау жүйесінің жұмыс істеу механизмін толық зерттеуге мүмкіндік беретін институционалдық тәсіл болып табылады. Дәл осы жүйе саяси әлеуметтену процесінде адамдардың өмірін ұйымдастырудың жалпы қабылданған әлеуметтік нормалары жүйесі мен көптеген азаматтардың саяси саласындағы нақты мінез-құлық арасындағы алшақтықты жоюға мүмкіндік береді.

Азаматтық қоғамға қоғамдық ғылымдар өкілдері арасында мемлекеттен тәуелсіз және азаматтардың саяси емес мүдделерін (тұрмыстық, әлеуметтік және т.б.) қорғауға арналған институттар жүйесі ретінде қалыптасқан көзқарасты атап өткен жөн. Бұл тәсіл көлденең, азаматтық қоғам деп аталады, олардың әлеуметтік мүдделерін қорғау үшін құрылған азаматтардың бірлестігі. Бірақ кез келген мүдде қандай да бір дәрежеде өзінің іске асырылуында, оның үстіне қорғауда туындаған проблема саласында шешім қабылдайтын билік органдарымен өзара іс-қимылға - бұл "алданған үлескерлердің" мүддесі болсын, тұратын аумақты абаттандыру және т. б. қатысты болуға тиіс.

Шын мәнінде, азаматтық қоғам-бұл қоғам ішіндегі құрылым, сонымен бірге билікпен өзара әрекеттесетін құрылым, демек ол мемлекеттің саяси жүйесінің бөлігі болып табылады. Азаматтық қоғам институттары төменгі деңгейдегі, жергілікті қоғамдастықтың, коммерциялық емес және мемлекеттік емес ұйымдардың қажеттіліктерін көрсетеді және оларды жоғары деңгейге шығарады, бұл іс жүзінде қоғам мен билік арасындағы демократиялық диалогты жүзеге асыру болып табылады.

Азаматтық қоғам институттары - бұл азаматтардың мүдделерінің алуан түрлілігін білдіретін әртүрлі әлеуметтік-саяси қоғамдық құрылымдар. Азаматтық қоғам институттарының ішінде саяси топтарды, одақтарды, партияларды, ұйымдарды, қысым топтарын бөліп көрсетуге болады. Азаматтық қоғам институттарының бір-бірімен және мемлекеттік органдармен өзара әрекеттесуі қоғамда көлденең байланыс орнатады, бұл соңғысын ұйымдасқан және тұрақты етеді. Азаматтық қоғам институттары білім беру саласындағы адамдар арасындағы Әртүрлі өзара әрекеттестікпен сипатталады.

Азаматтық қоғам мен мемлекеттің өзара іс-қимылы тұтас алғанда бүкіл қоғамның дамуының негізгі факторларының бірі және азаматтық

институттардың жұмыс істеуінің негізі болып табылады. Бұл өзара әрекеттесуді әр түрлі тұрғыдан қарастыруға болады. Бір жағынан, азаматтық қоғам институттары билік органдарын қоғамға бақылауды күшейту әрекеттерінде ұстауға, сыбайлас жемқорлық немесе Мемлекеттік органдардың лауазымдық өкілеттіктерін асыра пайдалану фактілерін анықтауға шақырады. Екінші жағынан, азаматтық қоғам институттары заң аясында әрекет етуі керек, егер бұл олардың мүдделеріне қайшы келмесе, мемлекетпен бірлескен қызметке ықпал етуі керек.

Азаматтық қоғамның күнделікті тәжірибесінде қоғамдық бақылау жүйесінің жұмыс істеуін қамтамасыз ететін екі негізгі институтты бөліп көрсетуге болады. Біріншіден, рефлексивті өзін-өзі бақылау институтын белгілеуге болады. Мұнда автокоммуникация және азаматтық субъектілердің өзара әрекеттестігі зерттеу объектісіне айналады. Саяси ғылым үшін қоғамдық сарапшылар кеңесі мен қоғамдық ұйымдардың белсенділері қоғамның әлеуметтік-саяси өміріне елеулі әсер етуі мүмкін маңызды рефлексиялық шешімдер қабылдау процесін зерттеу басты қызығушылық тудырады. Екінші, бірақ маңызды емес-қоғамдық пікір институты. Ол азаматтық қоғамның барлық дерлік саяси субъектілері қатысатын сайлау компанияларында ерекше орын алады. Мұнда саяси ғылым бұқаралық ақпарат құралдарының, қоғамдық, діни және басқа да идеологиялық ағымдардың сайлаушылардың электоралды мінез-құлық институтына әсерін зерттеуге назар аударады [5].

Сондай-ақ, қоғамдық пікір азаматтық бақылау жүйесінің өкілі болып табылатындығын атап өткен жөн. Қоғамдық ұйымдардың митингілері, жаппай шерулері, қозғалыстары мен өзге де акциялары да қоғамдық пікірді білдіру құралы болып табылатынын және саяси сипаттағы шешімдер қабылдауға тікелей әсер етуі мүмкін екенін де ұмытпаған жөн.

Азаматтық бақылау жүйесін қалыптастыру азаматтық қоғамды институционализациялау процесін дамытудың маңызды алғышарты болып табылады. Мұндай жүйе азаматтық қоғамды құрылымдайтын барлық компоненттер үшін бірыңғай болып табылады. Адамдардың ұйымдасқан өзара әрекеттесуінің тұрақты формалары адамдардың әлеуметтік-саяси өмірін ұйымдастырудағы ауытқуларды бақылайтын және кедергі келтіретін құрылымдар болған кезде ғана пайда болады, сондай-ақ өзара әрекеттесуден туындайтын шиеленісті жеңілдетеді.

Осылайша, азаматтық қоғам түрлі әлеуметтік топтардың мүдделерін тиімді ілгерілетуге, олардың құқықтарын қорғауға, соның ішінде заңнамалық бастамалар ұсыну арқылы қорғауға мүмкіндік береді. Әр түрлі әлеуметтік топтардың ынтымақтастығы мен ынтымақтастығы негізінде жұмыс істейтін азаматтық қоғам институттары әлеуметтік қайшылықтарды тегістейді және қоғамдық қатынастарды үйлестіреді.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Радько Т.Н. Теория государства и права: в схемах и определениях / Т. Н. Радько. - М.: Проспект, 2017. - 176 с.

2. Боярских А.В. Этапы становления теоретических концепций гражданского общества // Пробелы в Российском законодательстве, 2011. № 5. С. 68-71.
3. Давлетшина Р.Р. Правовое положение институтов гражданского общества в Германии // Вестник Башкирского университета, 2012. Т. 17. № 4. С. 190.
4. Харченко Я. П. О признаках гражданского общества // Психопедагогика в правоохранительных органах, 2011. -№2 (45). -С.40-42.
5. Грудцына Л.Ю. Гражданское общество, народ и власть: концептуальное понимание и российская специфика // Государство и право. 2012. № 6. С. 8–9.

ОӘЖ 342

АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМДАҒЫ ЖЕКЕ ТҰЛҒАНЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ БОСТАНДЫҒЫ

Жаналиева А.Ж.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Статья посвящена анализу критериев формирования современного гражданского общества и правового государства, особое внимание уделяется правам и свободам человека и гражданина. Проводится краткий обзор моделей структуры гражданского общества на основе основных подходов к его пониманию.

The article is devoted to the analysis of the criteria for the formation of a modern civil society and the rule of law, with special attention paid to the rights and freedoms of man and citizen. A brief overview of the models of the structure of civil society is given on the basis of the main approaches to its understanding.

Қазіргі уақытта біздің қоғамымыздың қалыптасуының экономикалық-әлеуметтік және саяси деңгейінің өзгеруі демократиялық құқықтық мемлекетті қалыптастырудағы негізгі үрдіс ретінде адамның және азаматтың құқықтары мен бостандықтарын қорғау институтын ерекеше атап өтуге болады.

Қазақстанның негізгі заңының ережелері негізінде адам, оның құқықтары мен бостандықтары жоғары құндылық болып табылады. Сонымен, Конституцияның нормаларына сәйкес адамның негізгі құқықтары мен бостандықтары бөлінбейді және туғаннан бастап әр адамға тиесілі; олар сонымен бірге тікелей әрекет етеді және заңдардың мағынасын, мәні мен қолданылуын, заң шығарушы және атқарушы биліктің, жергілікті өзін-өзі басқарудың жұмысын белгілейді және әділеттілікпен қамтамасыз етіледі [1].

Адамның құқықтары мен бостандықтарын сақтау, қорғау және қорғау мәселесі шынымен де өзекті, бірақ сонымен бірге өте қиын. Біріккен Ұлттар Ұйымы қызметінің басты бағыттарының бірі нәсіліне, жынысына, тілі мен дініне қарамастан, адам құқықтары мен негізгі бостандықтарына құрмет көрсетуді ынталандыру және дамыту болып саналады (БҰҰ Жарғысының 1-бабы). 1948 жылы 10 желтоқсанда қабылданған адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясында БҰҰ Бас Ассамблеясы адам отбасының барлық мүшелеріне тән қадір-қасиетті және олардың тең және ажырамас құқықтарын тану бостандықтың, әділеттіліктің және жалпыға ортақ бейбітшіліктің негізі болып табылатындығын атап өтті [2].

Іргелі құқықтық категориялардың ішінде бБостандық қоғамдық қатынастарда, құқықтық нормаларда, институттар мен рәсімдерде түсіну және

практикалық іске асыру үшін ең қиын болып табылады. Қазіргі уақытта, Қазақстанның тоталитаризмнен ашық типтегі қоғамға көшуіне байланысты әлеуметтік қатынастардың барлық кешенінің терең өзгеруі кезеңінде бостандықтың құқықтық нысаны туралы мәселе ерекше өзекті болып отыр. Адамның потенциалы ақыл-ой саласында да, бұрын тыйым салынған қызмет түрлерінде де босатылып, әртүрлі әлеуметтік топтардың қажеттіліктері мен мүдделерін, бастапқы құқықтары мен жеке бостандықтарын тану арқылы күшейтіледі.

Демократиялық республикада азаматтар тікелей және өз өкілдері арқылы шешім қабылдауға қатысуға және билік құрылымдарының қызметін бақылауды жүзеге асыруға тиіс. Бюрократия басшылыққа алатын "мемлекет үшін адам" ережесі алынып тасталуы керек және басқа принцип – "адам үшін мемлекет" өмірге енуі керек, басқаша айтқанда, біздің алдымызда мемлекетті ізгілендіру міндеті тұр. Бұл тезисті біздің ресми биліктің көптеген өкілдері сөзбен мақұлдайды, бірақ іс, өкінішке орай, әлі қозғалмайды.

Азаматтық қоғам адамның өзін-өзі анықтауы мен өзін-өзі жүзеге асыруы үшін жағдай жасайтын әртүрлі құқықтары мен бостандықтарын тануды және қорғауды қамтиды. Әлеуметтік және саяси плюрализмсіз, жеке адамның жеке өміріне мемлекеттің араласпауы, рухани, оның ішінде діни, құндылықтар, әділеттілік мұраттары, адамның қадір-қасиеті мен өзін-өзі құрметтеуінсіз азаматтық қоғам бола алмайды. Осыған байланысты азаматтық қоғам мүліктің, кастаның, артықшылықтардың антиподы болып табылады [3].

Философиялық және құқықтық әдебиеттерде бостандық екіұштылықпен түсініледі. Ежелгі әлемде адамның әлеуметтік құндылығы оның еркін азамат болып туылуымен анықталады, сондықтан оның басты қасиеттері азаматтың қасиеттері болып саналады. Сондықтан еркін болу азаматтықтың артықшылықтарын пайдалануды, яғни жиналыстарға қатысуды, ортақ игілікке қызмет етуді білдіреді. Сонымен қатар, ежелгі дәуірде жалпыға бірдей құқықтық теңдік болған жоқ, мысалы, сол кезде еркін азаматтардың әртүрлі санаттарының, атап айтқанда, туу бойынша азаматтардың және басқа негіздер бойынша азаматтық алған адамдардың құқықтық жағдайы айтарлықтай ерекшеленетіндігімен расталады.

Қазіргі қоғамда жеке адамның құқықтары мен бостандықтарын қабылдаудың кең ауқымы бар – адам тек мемлекет оған берген құқықтарға ие, жеке тұлғаның толық дербестігіне, яғни қоғам мен мемлекет алдындағы міндеттемелердің болмауына сенеді.

Қазақстанда азаматтық қоғамның қалыптасуы адамның қоғаммен және мемлекетпен қарым-қатынастарындағы дербестігі мен белсенділігінің артуымен қатар жүреді. Сонымен қатар, азаматтық қоғам институттарының қызметі адамдар мен әлеуметтік топтардың әлеуметтік маңызды қызметі арқылы жүзеге асырылады. Бұл іс-әрекет барысында әлеуметтік қатынастар үнемі жаңарып отырады, адамның өзі де, адамның басқа адамға деген көзқарасы оның қызығушылығы мен қажеттілігінің объектісі ретінде дамиды. Осыған байланысты кез-келген және әсіресе азаматтық қоғамдағы адам ешқашан басқа адамдардан, жалпы қоғамнан оқшауланбайды. Сонымен қатар,

адамдағы белсенділік принципі қоғам өмірінің экономикалық, рухани-мәдени, саяси және басқа салаларын қамтиды. Бұл адамның өз мүдделерін, әлеуметтік топ пен қоғамның мүдделерін білуі мен тануының нәтижесі. Белсенді тұлға-азаматтық қоғамның объективті қажеттілігі. Олардың өзара әрекеттесуінің бүкіл жүйесі заңға бағынатын жеке тұлғаны тәрбиелеу ғана емес, сонымен қатар қоғамдық санада жеке бастамашылық, кәсіпкерлік, шешім қабылдау қабілеті және т.б. сияқты қасиеттерді қалыптастыруға бағытталған.

ҚР Конституциясында Қазақстан Республикасында адамның және азаматтың құқықтары мен бостандықтарын мемлекеттік қорғауға кепілдік берілетін норманы бекітеді. Бұл ереже құқықтары мен бостандықтары бұзылған адамдарға (оның ішінде әкімшілік құқық бұзушылықтардан зардап шеккен адамдар) қатысты. Қолданыстағы әкімшілік заңнама әкімшілік құқық бұзушылық туралы істер бойынша іс жүргізуді жүзеге асыратын мемлекеттік органдар мен лауазымды адамдардың қызметі адамның, қоғамның және тұтастай мемлекеттің құқықтары мен мүдделерін қорғау қағидатын қамтитын белгілі бір қағидаттарға негізделетіні туралы ережені бекітеді. Қазақстан Республикасының Конституциясында адам, оның құқықтары мен бостандықтары ең жоғары құндылық деп жарияланғанын ескере отырып, әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс бойынша іс жүргізетін органдардың (лауазымды тұлғалардың) қызметінің көрсетілген қағидатында бірінші кезекте жеке адамды қорғау, адамның құқықтары мен бостандықтарын қорғау міндеті қойылуы керек [4].

Бұл ретте биліктен тәуелсіздікке құқықтар тобы: сенім бостандығы, діни сенім бостандығы және ар - ождан бостандығы; жеке бас бостандығына құқық; жеке меншікке ие болу және қол сұғылмаушылық құқығы; бүкіл мемлекет аумағында жүріп-тұру бостандығы; хат алмасудың құпиясы және қол сұғылмаушылығы; сөз бостандығы және ой мен бірігу бостандығы; тұрғын үйге қол сұқпаушылық құқығы; мамандық таңдау еркіндігі және т. б. біріктіреді.

Құқықтық мемлекет шеңберіндегі азаматтардың саяси құқықтары мен бостандықтары белсенді және пассивті сайлау құқығынан, азаматтардың мемлекеттік істерді басқаруға қатысу құқығынан, азаматтың мемлекеттік органдар мен жергілікті өзін-өзі басқару органдарына жеке жүгіну құқығынан және т. б. тұрады.

Экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар тобына білім алу құқығы, кез-келген шығармашылық қызметтің еркіндігі, зияткерлік меншік құқығы, өз қабілеттері мен мүлкін еркін пайдалану құқығы, жұмыссыздық жағдайында әлеуметтік қауіпсіздік пен қорғаныс құқығы, қолайлы қоршаған ортаға құқық, денсаулық пен медициналық көмек құқығы, өмір сүру құқығы және т.б. құқықтар кіреді.

Азаматтық қоғам ұғымы көбінесе екі мағынада қолданылады. Біріншіден, бұл саяси емес қатынастардың жиынтығы деп түсініледі. Екінші мағынада, бұл орындалуы мемлекет дұрыс бақылайтын заңдарға бағыну жауапкершілігі мен міндетін алатын еркін және тәуелсіз адамдар қоғамы. Осылайша, азаматтық қоғам деп біз мемлекеттік органдардың қызметіне негізделмеген және қоғамның өзін-өзі ұйымдастыруының нақты деңгейін жүзеге асыратын

халықтың әлеуметтік белсенділігінің әртүрлі нысандарының жиынтығын түсінеміз.

Азаматтық қоғам ұғымы демократия тұжырымдамасымен тығыз байланысты, өйткені біріншісі-еркін кеңістік, оның ішінде мемлекет егеменді реттеуші ретінде әрекет етуі керек, бірақ демократиялық мемлекет, оның өмір сүруіне азаматтық қоғам қажетті жағдай жасайды. Демек, азаматтық қоғамның өзегі — бұл жеке адамның бостандығын анықтайтын әлеуметтік институттар-демократиялық мемлекет демократиялық саяси жүйенің өзегі сияқты.

Құқықтық мемлекет құру идеясы мен азаматтық қоғам мәселесі қазіргі заманғы құқықтық ойлаудың орталығында, олардың өзектілігі мен маңыздылығын қазіргі кезде асыра бағалау қиын. Бұл адам құқықтарын сенімді қорғауға, жоғары биліктің халыққа бағынуын қамтамасыз етуге, әлеуметтік қатынастарды тиімді реттеуге қабілетті заңның үстемдігі. Қазіргі қоғамда айтарлықтай өзгерістер болып жатыр. Олар адамның рөлі мен мағынасын байыпты және терең қайта қарастыруға, адамның жеке басын маңызды әлеуметтік құндылық ретінде тануға бағытталған.

Заңның үстемдігі гуманистік принциптерді бекітуге, адамның бостандығын, ар-намысы мен қадір-қасиетін қамтамасыз етуге және қорғауға арналған ең жоғары әлеуметтік құндылықтардың бірі ретінде қарастырылады. Әрине, біздің қоғамымыз бен мемлекетіміздің дамуының осы кезеңінде мұндай білім беруді құрудың қандай да бір біржақты және дәлелденген рецептерін күту ақылға сыймайды.

Қазіргі уақытта жергілікті өзін-өзі басқару халқының қатысуының барлық нысандарының маңыздылығы артып келеді. Жергілікті өзін-өзі басқару органдарының құқық шығармашылығына халықтың қатысуының тиімді тетіктерін нормативтік тұрғыдан бекіту Жергілікті өзін-өзі басқарудың демократиялық бастауларын нығайтуға және оның Қазақстанда азаматтық қоғамды қалыптастырудағы рөлін арттыруға қызмет етеді.

Азаматтық қоғам бірлескен қызметтің әртүрлі формаларын ынталандыратын азаматтық құндылықтарға негізделген топтық бірлестіктің маңыздылығын түсінуді қамтиды. Маңызды мақсаттарға жету, қоғам мен елді алға жылжыту, прогреске жету үшін адамдардың өзара әрекеттестігі мен бірлескен қызметі осы қоғам мүшелері арасындағы ынтымақтастық пен сенімді қарым-қатынас жағдайында мүмкін болады.

Азаматтық қоғам деп біз мемлекеттік органдардың қызметіне негізделмеген және қоғамның өзін-өзі ұйымдастыруының нақты деңгейін жүзеге асыратын халықтың әлеуметтік белсенділігінің әртүрлі нысандарының жиынтығын түсінеміз. Азаматтық қоғам ұғымы демократия ұғымымен тығыз байланысты, өйткені біріншісі-еркін кеңістік, оның ішінде мемлекет егеменді реттеуші ретінде әрекет етуі керек, бірақ демократиялық мемлекет, оның өмір сүруіне азаматтық қоғам қажетті жағдай жасайды.

Қазіргі уақытта заңгерлер азаматтық қоғам мен құқықтық мемлекетті қалыптастырудың өлшемі ретінде азаматтардың құқықтары мен бостандықтары тақырыбына ерекше назар аударады.

Қазіргі уақытта, ең алдымен, күш-жігерді заңға деген құрметті қалпына келтіруге бағыттау маңызды болып отыр. Бүгінгі таңда құқықтық мемлекет қағидаларын бекіту маңызды шарт ретінде ұсынылды, онсыз қоғамды жеке басына табынудың салдарымен, басқарудың командалық-әкімшілік әдістерімен және бюрократизммен байланысты барлық нәрселерден босату мүмкін емес.

Бұл жағдайда мемлекет пен құқықтың арақатынасы туралы кең таралған идеяларды батыл қайта ойластыру, осы саладағы ондаған жылдар бойы қалыптасқан стереотиптерден бас тарту қажет.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Белик В.Н. Конституционные права личности и их защита / В.Н. Белик. - М.: Юрайт, 2017. - 195 с.
2. Права человека: Учебник для вузов / ред. Е.А. Лукашева. - 3-е изд. - М.: Норма - Инфра-М, 2017. - 512 с.
3. Сапарғалиев Ғ.С., Ибраева А.С. Мемлекет және құқық теориясы. –Астана: Фолиант, 2014.- 288 б.
4. Формирование сильного и успешного государства и новой глобальной реальности: "Актуальные проблемы государства и права" Вып.4 / Ред.колл.: Ударцев С.Ф., Наурызбай А.Ж., Качан О.Л., Бисенғалиева Д.М. - Астана: КазГЮУ Консалтинг, 2016. - 224 с.

ӘОЖ 342.5

ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ ҚАЗАҚСТАНДЫҚ МЕМЛЕКЕТ ЖӘНЕ АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМ

Жандарбекова А.К.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Строительство социального государства и проблемы становления гражданского общества, одна из актуальных тем современного общества. В данной статье речь идет о проблемах современного общества.

The analysis of any phenomenon requires the definition of concepts. In particular, the question of whether the law belongs to a spiritual culture as a result of the achievements of a nomadic civilization is still not fully open. Law in itself is a part of the national spirit, which reflects all the historical and intellectual potential embedded in it, and, can be said to reflect the true spirit of the nation.

Көптеген жылдар бойы ғылыми әдебиеттерде азаматтық қоғам бар немесе мемлекет бар деген пікірлер жиі кездеседі. Көптеген ізденістер өзара әр түрлі, тек осы ұғымдардың табиғатының пайда болуының тарихи алғышарттары ғана әрқашан өзгеріссіз қалады. Сондай - ақ олар көп жоспарлы және көп аспектілі деп сеніммен айтуға болады, өйткені олар назарын өзіне аударады. Анықталмаған, бүгінде талданып жатқан пәннің өзі, ол туралы көп жазылады, бұл ретте оның не екенін мүлдем елестете алмай.

Отандық заңгерлік білім белгілі бір тарихи аралықта бұл ұғымды айналымнан алып тастады немесе оны түрлі себептермен мұқият қарамады. Ғылыми айналымда «азаматтық қоғам» термині белсенді жұмыс істеп жатқанына қарамастан, бірақ құбылыс ретінде ол түбегейлі ашылмаған, әрі осы ұғымды зерттеу бойынша тарихи экскурс болса да, бірақ олар біркелкі емес.

Болып жатқан оқиғаларға деген қызығушылық айқын көрінеді. Жаңа заманның маңызды саяси идеялары азаматтық қоғам идеясымен байланысты болды, ал соңғысы «мемлекет» ұғымымен салыстыруда өзгеріссіз қарастырылады.

«Азаматтық қоғам» ұғымы көптеген өзгерістерден өтті, тіпті бұл ретте ол «мемлекет» ұғымымен бірге қарастырылады. Шығ тегі 17 ғасырдың ортасына жатады. Өз кезегінде Т. Гоббс пен Дж.Локк азаматтық қоғамды сипаттауға тырысып, кең тараған либералдық түсіндірмеге жүгінді. «Азаматтық қоғам» ұғымын сипаттау әрекеттері адамзат қоғамының тарихи дамуын және сонымен қатар өркениеттің өзін бейнелеуге әкелді. Өркениет және оған байланысты барлық нәрселе табиғи құқықтың өзімен және адамның қоғамда өмір сүру ниетімен айқындалады деп болжануда.

Тәуелсіз жеке тұлғаның қалыптасу процесінің негізінде Ж. Локк жеке меншік жатыр. Ол оның бостандығы мен саяси дербестігінің экономикалық кепілі болып табылады. Мемлекет пен азаматтық қоғам арасындағы қарым-қатынас Т. Гоббс пен Д. Локктің идеяларына сәйкес шарттық негізде құрылды, өйткені мемлекет пен азаматтық қоғам бірлесіп негізгі адами қажеттіліктерді қанағаттандыру және жеке тұлғалардың тіршілік әрекетін қамтамасыз ету үшін жағдай жасады.

Азаматтық қоғамды еңбектің көмегімен өздерінің күнделікті қажеттіліктерін қанағаттандыратын тұлғалардың жиынтығы ретінде қарастырған Г. Гегельдің тәсілі басқа дәстүрді білдіреді. Азаматтық қоғамның негізі жеке меншік болып табылады. Алайда Г. Гегель бойынша азаматтық қоғам прогрестің қозғаушы күші емес, мемлекет болды. Мемлекет әділеттілікті қамтамасыз етіп, мүдделердің жалпыға ортақ болуын іске асырды. Азаматтық қоғам мен жеке тұлға мемлекетке бағынышты болды, өйткені мемлекет жекелеген топтар мен жеке тұлғаларды олардың тіршілік әрекетіне мән бере отырып, органикалық тұтастыққа біріктіреді.

Азаматтық қоғам адамның тамаққа, киімге және тұрғын үйге деген басты қажеттіліктерін іске асырудың шарты ретінде танылды. Азаматтық қоғам адамның күнделікті қажеттіліктері қанағаттандырылатын әлеуметтік өмірдің (экономикалық, әлеуметтік, мәдени) барлық салаларынан босату және қалыптасу процестерінің нәтижесінде пайда болды.

Ж. Локкқа сәйкес, жеке тұлғаның жеке меншіктен тәуелсіз қалыптасуы мен қалыптасуының бастапқы процесінің негізінде. Бұл саяси билік пен тәуелсіздіктен бас тарту деп аталатын оны қаржылық кепілдікпен қамтамасыз ету деп айтуға болады [1]. Т. Гоббс пен Д. Локк бойынша мемлекет пен азаматтық қоғам арасындағы өзара байланыс шарт қағидаттарында игерілді, өйткені мемлекет пен азаматтық қоғам адамдардың белсенділігін қамтамасыз ету үшін адамның негізгі мұқтаждықтарын қанағаттандыру мақсатында бірлесіп талап қалыптастырды. Басқа дәстүрлі ерекшелік Г.Гегельдің өркениетті қоғамды өз күнделікті қажеттіліктерін қанағаттандыратын тұлғалар кешені ретінде бағалауымен әзірленді. Жеке меншік – азаматтық қоғамның негізгі негізі.

Алайда, Г. Гегель бойынша прогресті ілгерілетуші күш өркениетті қоғамдық білім емес, мемлекеттің өзі болды [2]. Мүдделердің әмбебаптығы мен

әділеттілігін мемлекет алып, қамтамасыз етті. Жеке және азаматтық қоғам мемлекеттің қарамағында болды, өйткені ол жеке тұлғалар мен жекелеген топтарды біріктіреді, бұл ретте олардың өмір сүруінің мәніне назар аударады.

Г. Гегельдің мемлекет азаматтық қоғаммен салыстырғанда бастапқы мәртебеге ие екендігі туралы сөзін назарға алмағанда. К. Маркс Г. Гегельге қатысты азаматтық қоғамды жаһандық қоғам құрудың базисі немесе негізі ретінде қарастырғанды жөн көрді, ал адамдардың қызметі мен өмірін ол тарихи дамудың факторы ретінде көрсетті. Бұл материализм тұрғысынан тарихты сезінуден туындады. Қоғамның эволюциялық дамуының өзі материалдық жағдайлар мен өмір сүру деңгейінің қорытындысы мен көрсеткіші. Осылайша, азаматтық қоғам адамдардың көптеген материалдық және экономикалық өзара қарым-қатынасы деп қорытындылауға болады. Өндіріс және айналымдар - К. Маркс бойынша қоғамдық ұйымдардағы қоғам мен ұжымдардың негізгі аспектілері. Осыдан, К. Маркстің айтуынша, мемлекет механизм деп аталады, соның арқасында бірінші кезектегі және неғұрлым қорғалған үстем кластар болады [3]. Әдіске сәйкес, азамат тек оның мүлкі немесе меншігі бар, сондықтан мұндай қатынастар тең емес және шарттық негізделмеген.

Ғалымдар, зерттеушілер және көптеген заманауи қайраткерлер азаматтық қоғамның қалыптасуы мен дамуы мәселелерін ғана емес, өз мемлекетінің азаматтық қоғамының қалыптасуы мен жұмыс істеуінің проблемалары да олардың мүдделері аясына кірді. Қисынға қарағанда, құқықтық мемлекеттің азаматтық қоғаммен өзара іс-қимылын олар да қарастырады.

Айтылғандардан азаматтық қоғам мемлекеттен тыс өмір сүре алмайды және болмауы тиіс деген қорытынды жасалады. Ол мемлекет заңдарымен бекітілген құқықтары мен міндеттері бар адамдардың өмірінен тыс өмір сүре алмайды. Мемлекетті тану оның дамуын тек статикалық қана емес, сондай-ақ динамикалық өсімді де зерттеуді көздейді. Бұл әлеуметтік институт өсу сатыларына және даму эволюциясына ұшырайды және бір мезгілде өзінің әлеуметтік мақсатын орындайды. Осының барлығы мемлекеттік тетіктің жүйелілігін ескеруге мүмкіндік береді. Мемлекеттік және құқықтық теория мемлекеттің тұжырымдамаларын, функциялары мен сипаттамаларын, оның белсенді аспектілерін түсіндіру, түсіндіру және болжау үшін мемлекеттің не және қалай жұмыс істейтінін нақты сипаттайды. Мемлекет пен құқық теориясының ұғымдары, функциялары мен нышандары қызметтің бағытын, мәнін, осы қызметтің мазмұнын және белгілі бір саяси және құқықтық институттарды қолдауды білдіреді. Азаматтық қоғам мен мемлекеттің өзара іс-қимылы мәселесі менің елімнің барлық азаматтары үшін маңызды және мен олардан жоққа шығарылмаймын. Ол азаматтық қоғам мен мемлекеттің басты тұлғасы ғой. Біздің елімізде азаматтық қоғамның қалыптасуы ғана орын алуда, сондықтан одан әрі даму мен жұмыс істеу - мемлекеттің өміршеңдігінің басты шарттарының бірі.

Құқықтық мемлекет пен азаматтық қоғам арақатынасының аспектілері неғұрлым күрделі және сонымен бірге ашылған немесе қаралған тақырыптардың бірі болып табылады, ол құқықтық мемлекет пен азаматтық қоғамның арақатынасы мен өзара тәуелділігінің проблематикасы мен

мәселелерін зерттейді. Сипатты арақатынас пен өзара іс-қимыл өз кезегінде олардың айырмашылықтарын анықтайтын және белгілейтін қасиеттер, қасиеттер мен белгілі бір ерекшеліктер бірлігінде анықталады, сондай-ақ көрсетілген құбылыстар мен формалардың өзара байланыстағы жалпы сәттері қаралады және байқалады.

Құқықтық мемлекет құру базасы да басым алғышарттар болып табылады және ең алдымен азаматтық қоғамның бар екенін көрсетеді. Біздің мемлекетте осындай қоғам құру - Қазақстанда жаңғыртылған реформаларды енгізудің, қайта құрудың негізгі идеясы мен мақсаты болып қала береді. Құқықтық мемлекет пен азаматтық қоғамның арақатынасы туралы ұғымдарды қарау және ашуға тырысу үшін ұсынылған ұғымдарды алдын ала талдау және айқындау қажеттілігі туындайды, яғни осы ұғымдарға анықтама беру қажет.

Қазақстандық құқықтық ғылым мен әдебиетте құқықтық мемлекет - құқық нормаларының үстемдігі іс жүзінде айқындалған мемлекет, билік құқыққа негізделген мемлекет, ол шектеледі және сол арқылы іске асырылады деген анықтама жиі беріледі.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

- 1.«Құқық негіздері» оқу құралы. Оспанов Қ.И., Алматы: Жеті Жарғы, 2006ж.
- 2.«Мемлекет және құқық негіздері» оқу құралы. Дулатбеков Н.О., Амандықова С., Турлаев А., Астана: 2001ж.
- 3.«Мемлекет және құқық негіздері» оқулық. Е.Баянов., Алматы: Жеті жарғы, 2001ж.

УДК 340

ПРОБЛЕМНЫЕ АСПЕКТЫ ПОНЯТИЯ СОВРЕМЕННОГО ИНСТИТУТА ПРАВОВОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ

Жумадилов А. Б. - магистрант
Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Мақалада құқықтық реттеу құралдары жүйесіндегі құқықтық жауапкершілік проблематикасы, оның мәні қарастырылды, Қазақстанның құқықтық жүйесіндегі жіктеу критерийлері айқындалды, жауапкершілік шараларының нормативтік негіздері, жалпы және ерекше сипаттамалары анықталды.

The article considers the problem of legal responsibility in the system of Legal Regulation instruments, its essence, defines the criteria for classification in the legal system of Kazakhstan, defines the normative basis, general and specific characteristics of liability measures.

Развитие страны на пути формирования гражданского общества приводит к необходимости повышения ответственности во всех сферах общественной жизни. В условиях отчуждения от тоталитарных схем государственного устройства отечественная юридическая наука вновь (после длительного перерыва) нуждается в разработке и теоретическом обосновании принципиально новых методов правового регулирования, позволяющих уделять пристальное внимание повышению юридической ответственности в современном государстве.

Вопросы правовой ответственности, правопорядка и законности (законного права) были и остаются актуальными в теории правового регулирования. Обеспечение прав и свобод личности, национальной безопасности, укрепление законности рассматриваются как важнейшие (стратегические) цели государственно-правового регулирования общественных отношений. Институт правовой ответственности, несомненно, является элементом (частью) системы правового регулирования, поскольку воздействует на субъектов с целью обеспечения законности и правопорядка во взаимоотношениях с ними [1].

Юридическая ответственность, как и все правовые явления, на практике находится в постоянной динамике, поэтому вопросы совершенствования данного института всегда актуальны.

Юридическая ответственность в зависимости от формирования системы норм права подразделяется на самостоятельный правовой институт, контроль за исполнением которого осуществляют государственные органы. Нормы права всегда ориентированы на понимание личности, определяют меру соответствующего (юридического) поведения, но свобода выбора (свобода решения) – соблюдение или нарушение правовой нормы – остается у индивида. Поэтому законное (юридически значимое) поведение должно быть законным, но также может быть и противоправным.

Важнейшей функцией законодательной власти в сфере регулирования государственных и частных отношений является издание законов, закрепляющих и развивающих принципы государственного и частного права. Однако в повседневной практике этого недостаточно-требуется законодательное закрепление нормативных моделей наиболее типичных публично-правовых и частно-правовых связей [2].

Создание новых юридических конструкций ответственности, а также практическое использование существующих конструкций невозможны без понимания природы Института ответственности, его характерных особенностей, которые должны быть учтены как законодателем (создание наиболее эффективных моделей регулирования правоотношений), так и правоприменителем (реализация предоставленных ему законом прав, а также соблюдение основных принципов привлечения к юридической ответственности).

Для обеспечения и защиты прав граждан законом устанавливается специальная процедура применения принудительных мер, а компетенция по их применению наделяется специально уполномоченными органами. В частных правоотношениях для применения к правонарушителю мер государственного принуждения требуется обращение в соответствующий компетентный орган, не совпадающий ни с одной из сторон правоотношения. В публичных правоотношениях меры государственного принуждения могут осуществляться тем компетентным органом, который представляет государство в указанных правоотношениях. В частных правоотношениях основными целями правовой ответственности являются пресечение противоправных действий и

принудительное восстановление нарушенного права. При этом в общественных правоотношениях правонарушение затрагивает интересы всего общества в целом, при этом нарушение прав физических лиц может происходить одновременно. в связи с этим общественная юридическая ответственность (кроме вышеуказанных целей) наказывает правонарушителя, т. учитывайте общественную опасность.

Несмотря на вышеуказанные различия, некоторые виды общественной и частной юридической ответственности имеют общие черты, в то время как между отдельными видами общественной ответственности существуют определенные различия, которые позволяют проводить дальнейшую классификацию. В основе такой классификации лежат следующие критерии: интерес; специфика целей ответственности; публично-правовые и частно-правовые функции. Недостатком этой классификации является то, что она дается без учета отношений защиты ответственности.

Главным критерием деления правовой ответственности на виды являются специфические свойства предмета и метода правового регулирования, позволяющие определить систему правовой ответственности, ее связь с системой права, отраслевую связь того или иного вида правовой ответственности.

В правовом государстве общей целью правовой ответственности должна считаться защита конституционной законности, предусматривающей равное положение и равную защиту государственных и частных интересов. Соответственно, нормы юридической ответственности также имеют комплексную правоохранительную направленность, причем всегда могут быть определены приоритеты их воздействия [3].

Нормативные структуры юридической ответственности и принимаемые на их основе решения должны быть не только формальными критериями законности, но и конституционными. Определение вида, вида и формы ответственности за обеспечение этих требований, а также их сочетание приобретают важное практическое значение в целом и применительно к ряду конкретных ситуаций [4].

Конечно, ответственность-это возложение мер неблагоприятного характера на лицо, совершившее правонарушение. Но любое бремя-это не ответственность. Налоги, несомненно, являются бременем, но Она несет ответственность. Следовательно, любое обременение возникает не из-за ответственности, а только из-за правонарушения. Правовое регулирование в сфере наложения мер ответственности должно быть предельно точным.

Для применения мер ответственности должна быть тщательно проработана правовая база во избежание произвола в данной сфере. И судебные решения должны основательно обосновываться с юридической точки зрения. Ведь мера ответственности-это мера, установленная законом.

Такая формула действительна для общего права, для всех его отраслей. Вместе с тем, существуют свои особенности в сфере наложения мер ответственности. Например, в уголовном праве могут применяться только меры

ответственности (наказания), прямо установленные законом, а в гражданском праве-меры, установленные договором. Однако для установления меры ответственности в договоре необходимы предпосылки в виде определенной правовой нормы, поскольку меры ответственности устанавливаются не только договором.

В настоящее время в праве существует проблема обеспечения эффективности мер ответственности. Совершаются многочисленные правонарушения, не влекущие применения указанных мер. В частном праве это означает обеспечение безопасности потерпевшего, защиту нарушенных субъективных прав, в общественном праве-неработоспособность системы профилактики правонарушений.

Для обеспечения эффективности мер защиты и мер ответственности необходима не только активность потерпевших, но и наличие определенных институтов общественной защиты. Но институты, обеспечивающие защиту граждан-потребителей, недостаточно развиты и играют невидимую роль в общественной жизни. Это не лучшим образом сказывается на подготовке и принятии законов, а также правоприменительном процессе. Следовательно, необходимо работать над тем, чтобы меры ответственности и защиты в отечественной правовой системе работали эффективно.

Всестороннее систематическое изучение понятия правовой ответственности позволило установить взаимосвязь в этих областях права и построить его модель, которая должна стать существенной помощью в поиске путей гармонизации постоянных конфликтов в жизни между общественным и личностным началом, между требованиями социальной стабильности и свободой стремлений личности. Правовое субъективное право опирается на государственную защиту интересов участника правоотношений, и именно эта защита должна быть эффективным средством как личных, так и иных социальных дел, различных жизненных ситуаций. При этом отмечена необходимость четкой формулировки идеи такого явления, как "юридическая ответственность", необходимая для успешного социального развития.

Институт юридической ответственности в целом не может включать в себя нормы той или иной отрасли права. Юридическая ответственность не может быть сокращена только в частно-правовой или публично-правовой сфере правового регулирования. Институт юридической ответственности трудно представить только как процессуально-правовое или материальное право. Принципы юридической (правовой) ответственности должны быть едиными независимо от вида конкретного правонарушения, поэтому институт юридической ответственности относится к межотраслевым институтам в системе правового регулирования.

Список использованной литературы

1. Государство и право: учебное пособие / С. С. Алексеев. - М.: Проспект, 2017. - 152 с.
2. Казаков В.Н. Теория государства и права: Учебник / науч. ред. Шагиева Р.В. - М.: Изд-во РААН, 2015. - 362 с. - 500.

3. Захарова М.В. Сравнительное правоведение: вопросы теории и практики: монография / М. В. Захарова. – М: Проспект, 2015. - 160 с. - 20.
4. Марченко М.Н. Государство и право в условиях глобализации: научное издание / М.Н. Марченко; МГУ им. М.В. Ломоносова. - М.: Проспект, 2015. - 400 с. - 30.

УДК 340

ПРАВОВАЯ КУЛЬТУРА И ЕЕ РОЛЬ В КУЛЬТУРНОЙ СИСТЕМЕ ОБЩЕСТВА

Жуханов Д. С. - магистрант
Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Мақалада құқықтық мәдениет әлемнің әр мемлекетінде, мемлекеттік ұйымдасқан қоғамда белгілі бір дәрежеде болатын жаһандық құбылыс ретінде қарастырылады. Сондай-ақ, құқықтық мәдениет жүйелік білім беру құқығы ретінде және тұтастай алғанда қоғамның барлық оң жүйесімен және оның элементтерімен тығыз байланысты оның элементтері талданады.

In the article, legal culture is considered as a global phenomenon that is more or less present in every state of the world, in a state-organized society. The article also analyzes the legal culture as a legal system education and its elements, which closely interact with the entire positive system of society as a whole and its elements.

Правовая культура - это глобальное явление, которое в той или иной степени присутствует в каждом государстве мира, в государственном организованном обществе. Под правовой культурой следует понимать вид духовно-материальной культуры, включающий различные правовые ценности, отражающий качественное состояние правовой системы и уровень правового развития личности, обеспечивающий законность, законность, правовую коммуникативность, упорядоченность и управляемость общественных отношений, прогрессивно влияющий на эволюцию всех сфер жизни различных субъектов права [1].

Преимущество этого определения в том, что оно отражает связь правовой культуры с родовой категорией-духовно-материальной культурой, а само понятие рассматривается с точки зрения аксиологического подхода.

Роль правовой культуры в жизни общества огромна.

Во-первых, правовая культура является своеобразной формой гармоничного развития человека, посредством которой достигается общий социальный прогресс. Этот прогресс связан как с созданием специфических правовых ценностей (методов и средств разрешения социальных конфликтов, институтов обеспечения прав человека и др.), обогащающих личность, так и с созданием необходимых правовых условий для спокойного и системного развития общества. Право отрицает насилие, произвол, уничтожение материальных и духовных благ. Правовая культура антиобщественна, поэтому противозаконное поведение выступает как барьерная форма, ограниченная и вытесненная. Это начало установления цивилизационного порядка.

Во-вторых, правовая культура аккумулирует юридические ценности, накопленные человечеством. Он хранит их, выбирает, создает, распространяет

их в другие сферы общественных отношений. В-третьих, правовая культура — это единственная глобальная форма, в которой проявляются ценности и своеобразие национальных правовых явлений-государственности, законности, правовой системы [2].

Роль единых ценностных позиций во всех отраслях и институтах права играют смысловые представления правосознания конкретного общества. При этом в качестве системообразующих идей правовой культуры должны выступать Свобода, гражданское общество, закон и естественное право. Отчужденная сущность власти и необходимость общего регулирования, противоречия между микроуровнем социокультурной жизни и макропроцессами устраняются на уровне цивилизации.

Правовая культура - это право на систематическое образование. Его элементы, составляющие единство, тесно взаимодействуют со всей позитивной системой общества в целом и его элементами в отдельности. Прослеживается тесная связь правовой культуры и правосознания [3].

Правосознание составляет основу формирования правовой культуры личности, система которой, в свою очередь, определяет развитие и функционирование правовой системы общества. Адекватно и гармонично сложившаяся правовая культура общества является основой эффективной реализации права. Уровень правовой культуры граждан, отвечающий потребностям современного общества и государства, является качественным индикатором общего уровня функционирования правовой системы. Трудно добиться гармоничного взаимодействия всех частей общества и государства, если одно явление не совпадает с другим.

Правовая культура тесно связана с правоотношениями, от общего уровня правовой культуры и правосознания также зависит уровень развития и реализации правоотношений в обществе. Взаимодействие этих категорий наблюдается на всех этапах: возникновение, развитие, прекращение правоотношений. Правоотношения возникают, изменяются и прекращаются в связи с определенными жизненными обстоятельствами — юридическими фактами, которые, в свою очередь, могут быть классифицированы по различным основаниям [4].

Исходя из вышеизложенного, как степень реализации правоотношений, так и право на реализацию полностью зависят от уровня правовой культуры общества. Высокий уровень правовой культуры граждан служит основой для слаженного функционирования компонентов в целом. В данном случае правовая культура становится показателем эффективности реализации рассматриваемых категорий, взаимосвязь всех этих элементов, в свою очередь, обеспечивает достижение высокого уровня развития современного общества, поддержание в нем законности и правопорядка.

Одним из оснований классификации правоотношений является правомерность и незаконность юридических фактов, основанных на возникновении, изменении или прекращении правоотношений. Так, на этапе возникновения правоотношений важную роль играет легитимность

юридического факта: правоотношения, порожденные незаконным юридическим фактом, противоречат как правовой культуре, так и общепризнанным моральным нормам и приводят к деструктивным явлениям в правовой действительности.

Правоотношения и правовая культура ярко выражены с точки зрения их рассмотрения через призму доктрины частного права (реального права). Это позволяет понять мысль о том, что содержание частного права зависит от уровня развития правовой культуры.

Под частным правом мы понимаем "этап перехода объективного права в действительность, который позволяет ему принять универсальную индивидуальную форму и на уровне сознания индивида, а затем успешно войти в реальные правоотношения и стать правовой практикой" [5]. Это позволяет говорить о том, что правоотношения и правовая культура (конкретное лицо) на определенном уровне права имеют очень органическое взаимодействие. Учет такого взаимодействия необходим, прежде всего, при осуществлении законотворческой деятельности.

Правовая культура является фактором, определяющим содержание и структурное содержание правоотношений. Сама правовая культура является основой для дальнейшего развития права. На основе правовой культуры формируется формирование баланса интересов в обществе через правовые механизмы.

Правосознание каждого народа проявляется в его способности создавать организации (многие из них выступают в качестве субъектов гражданского общества) и вырабатывать определенные для них формы. Организации и их формы невозможны без правовых норм, регулирующих их, поэтому возникновение организаций должно сопровождаться развитием этих норм. Любая общественная организация нуждается в правовых нормах, т. правила, которые регулируют не внутреннее поведение людей, а их внешнее поведение, но они не являются чем-то внешним, потому что они живут в нашем сознании и являются внутренним элементом нашей культуры.

Гражданское общество в отношениях друг с другом составляет сферу абсолютной свободы отдельных лиц. Она предстает в виде социального, экономического и культурного пространства, где взаимодействуют свободные люди, реализующие личные интересы и осуществляющие личный выбор.

Созданию гражданского общества могут способствовать следующие факторы: признание гражданских, политических и социальных прав неотъемлемой частью общества; создание многочисленных организаций, ассоциаций и институтов, поддержание их разнообразия; деятельность средств массовой информации в условиях свободы и плюрализма; финансовая поддержка политических партий и их независимость от государства; создание упрощенной законодательной базы для создания всех видов и других средств благотворительности для развития малого бизнеса; предоставление самоуправления основным институтам (церковь, университеты, сфера искусства и др.); реализация принципа субсидиарности. В гражданских

обществах приоритет отдается свободе индивидов от насилия, группам и индивидам в рамках закона свободно определять и выражать социальную идентичность, развивать негосударственные средства массовой информации, устранять элементы производства, которые не могут функционировать в соответствии с существующими стандартами эффективности.

Реальное функционирование гражданского общества начинается с принятия биллей о правах и декларации прав человека и гражданина.

В гражданском обществе сменяется направление взаимодействия человека, общества и государства, а общество живет для человека, а не наоборот. Гражданское общество является гарантом защиты частных, частных интересов, последнее обеспечивается действием всего комплекса специализированных негосударственных структур (общества по защите прав человека, потребителей и др.), осуществляющих их защиту. Такое образование создается по инициативе граждан, в результате чего социальная защищенность населения от вмешательства в его личную и частную жизнь становится реальностью. Однако такая реальность возможна при наличии высокого уровня правовой культуры и правосознания членов общества. Правопорядок поддерживается за счет неправильного, неправильного сознания граждан [6].

Гражданское общество-это тип общества по своему содержанию, т.определенный тип общественных отношений, отношения граждан и это производная от культуры, так как сам эпитет "гражданский": высшее проявление экономической культуры, политической культуры и правовой культуры, известное до сих пор. Как и другие формы организации общественных отношений, гражданское общество порождает соответствующий ему тип духовной культуры.

Анализ правовой культуры каждого общества предваряется определением господства духовности, духовной стабильности его культуры. Доминанты могут рассматриваться как особенности духовности народа, цивилизации, общества, которые не только раскрываются, но и оказываются значимыми во всех ее элементах, придавая тем самым своеобразие всему содержанию той или иной культуры.

До тех пор, пока правовая культура гражданина не достигнет необходимого уровня, пока идея прав и свобод человека не станет нравственной потребностью, национальной идеей, способной объединить все общество, подтолкнуть его к новому правовому, политическому, социальному, экономическому и культурному сознанию, процедуры и институты обеспечения прав и свобод человека не будут реализованы на практике, процесс создания гражданского общества замедлится [7].

Подводя итог, можно сказать, что правовая культура общества – это залог успеха и дальнейшего эффективного развития государства, соблюдения и совершенствования положений национального законодательства. Поэтому правовая культура общества является необходимой составляющей любого развитого государства.

Современные этапы развития правового государства должны быть тесно связаны с процессом формирования правовой культуры. Ведь эти категории определяют качественное состояние всей правовой жизни общества. Для казахстанского общества по-прежнему характерно наличие определенных элементов правового нигилизма, что негативно сказывается на процессе формирования правовой культуры в стране. Правовая культура формируется только в том случае, если общество начинает использовать правила, подходы, методы в своих целях, на благо общества и государства. Именно тогда можно говорить о правовой культуре как о современном явлении.

Список использованной литературы

1. Гуляихин В.Н. Правовая культура как объект научного исследования: методологические подходы, структура и критерии оценки / В.Н. Гуляихин // Юридические исследования. – 2013. – № 4. – С. 135-158.
2. Булгакова Д.А. Теория государства и права: учеб. пособие / Д. А. Булгакова. - Алматы: NURPRESS, 2016. - 130 с.
3. Государство и право: учебное пособие / С. С. Алексеев. - М.: Проспект, 2017. - 152 с.
4. Казаков В.Н. Теория государства и права: Учебник / науч. ред. Шагиева Р.В. - М.: Изд-во РААН, 2015. - 362 с. - 500.
5. Марченко М.Н. Теория государства и права: схемы с комментариями: учебное пособие / М. Н. Марченко, Е. М. Дерябина; МГУ им. М.В. Ломоносова. - М.: Проспект, 2016. - 200 с.
6. Радько Т.Н. Теория государства и права: в схемах и определениях / Т. Н. Радько. - М.: Проспект, 2017. - 176 с.
7. Костина А. В. Культурология: учебник для студентов высших учебных заведений, обучающихся по гуманитарным специальностям. — 6-е изд., стер. — М.: Кнорус, 2016. — 335 с.

ОӘЖ -342.5

ЖАҢА ЖАҒАНДЫҚ ЖАҢҒЫРУДАҒЫ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ АЗАМАТТЫҚ ЗАҢНАМАСЫ БОЙЫНША АВТОРЛЫҚ ҚҰҚЫҚТЫҢ ҚОРҒАЛУЫ

Имашев Б.Е.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В статье рассмотрены правовая защита авторского права как одна из отраслей интеллектуальной собственности по законодательству Республики Казахстан, также рассмотрены проблемы осуществления защиты авторских прав.

The article discusses the legal protection of copyright as one of the branches of intellectual property under the laws of the Republic of Kazakhstan, also addresses the problem of the implementation of copyright protection.

Авторлық құқық - цивилистік категория болғандықтан, ғылым, әдебиет және өнер салаларындағы тұлғаның шығармашылық қызметінің нәтижесі болып табылатын туындыларды пайдалануды реттеуге және қорғауға бағытталған нормалар жиынтығы болып табылады. Қазіргі жағдайда өзіміздегі бар ғылым мен мәдениеттің даму дәрежесін сақтап оның әрі қарай дамуына жағдай жасау өте үлкен мәнге ие.

Бұл жұмысты шығармашылық жұмысшылардың мүддесін қорғамай, олардың жұмысын марапаттамай және құқықтарын қорғамай іске асыру мүмкін емес дейкеле, Қазақстан Республикасының зияткерлік тауар белгілері мәселелері үнемі өзектілігінің өз мәнін жоймаған институт, өйткені қазіргі кезде мемлекетімізде тауар белгілерімен қызмет көрсету белгі иелерінің қызметін құқықтық реттеу мен қорғау саласында техника прогресі адам өміріне айтарлықтай әсеретуде.

Қазақстан Республикасы Конституциясының 20-бабына сәйкес, сөз бен шығармашылық еркіндігіне кепілдік беріледі, деп ата заңда нақтыланып айтылған [1].

Шығармашылық еңбек нәтижесі болып табылатын ғылым, әдебиет және өнер туындыларын қолдануға және шығаруға байланысты пайда болатын, авторлардың материалды және материалды емес құқықтарын реттейтін институт деп есептеуге болады.

Ғылым шындығында өндірістік күш болуда, ғылымның және техниканың даму дәрежесі көп жағдайда мемлекеттің дүние жүзіндегі орнын, беделі мен мүмкіншіліктерін анықтайды деп нақтылай отырып.

Қазақстан Республикасының Президенті- Елбасы Н.Ә. Назарбаев өзінің 2017 жылғы 31 қаңтарда жариялаған «Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» атты Қазақстан халқына Жолдауында Әлемдік кезекте, Төртінші өнеркәсіптік революция басталды деп нақты айтты және бұл жердегі негізгі фактор Төртінші өнеркәсіптік революция элементтерін жаппай енгізу болуға тиіс, яғни бұл - автоматтандыру, роботтандыру, жасанды интеллект, «ауқымды мәліметтер» алмасу, тағы басқа міндеттер, делінген Қазақстан Республика Президенті Н.Назарбаевтың халыққа Жолдауында деп нақты аттап өтті [2].

Бұл дегеніміз авторлық институттың даму негізін айқын түрде дамыту қажеттілігі көрініп тұрғанын айтуға болады. Мемлекеттің индустриалды-инновациялық даму стратегиясында атап көрсетілгендей «Өңдеу өндірісі және қызмет көрсету аясындағы бәсекеге қабілетті және экспорттауға бағытталған тауар, жұмыс және қызмет көрсету өндірісін дамыту мемлекеттің индустриалды-инновациялық саясатының негізі болып табылады. Біз жақын жатқан елдердің экономикалық әлеуеттерін тиімді пайдалануға тиіспіз. Бірінші кезекте, бұлар -Қытай, Ресей, Иран, Моңғолия, Үндістан, Пәкістан, Орталық Азия және Кавказ елдері. Аталған елдер жыл сайын 3,5 триллионнан астам доллардың тауарлары мен қызметтерін импорттайды. Еуразиялық экономикалық одаққа шешуші өңірлік рыноктармен еркін сауда туралы келісім жасасу қажет [3].

Авторлық құқық - азаматтық құқықтың бірден бір институты. Авторлық құқықпен реттелетін мүліктік және мүліктік емес қатынастар әдебиет, ғылым және өнер туындыларын жасау және пайдалану мен байланысты. Дербес институт ретінде авторлық құқық белгілі міндеттерді атқарады. Олар, мүліктік және мүліктік емес құқықтарды және автордың заңды мүдделерін қорғау. Ғылым және көркем өнер туындыларын жасауда құқықтық тәсілдерді қамтамасыз ету. Егемендікке ие болуымен Қазақстан халықаралық

қатынастардың толыққанды құқық субъектісі болды. Осыған орай, Қазақстан Республикасы белгілі тәртіп бойынша өзі қосылған келісімдерден, көпжақты конвенциялардан және екіжақты шарттардан туындайтын барлық халықаралық қатынастарда өзінетән құқықтармен міндеттерді қабылдайды [4].

Қазақстан Республикасы Дүниежүзілік Интеллектуалды Меншік Ұйымы қатысушысы ретінде конституциялық тәртіппен Қазақстандықтардың, сонымен қатар, шетел азаматтарының интеллектуалдық меншіктерін танып, олардың құқықтарын сақталуына кепіл етеді. Қазақстан азаматтарына интеллектуалдық меншік құқықтары Қазақстан Республикасының Конституциясымен кепілденген. Сондықтанда, авторлық құқықтық объектісі ретінде берілген, интеллектуалдық меншікті иелену, пайдалану және жүзеге асыруы Қазақстан азаматтарына Конституциямен, басқада заңнамалар мен және мемлекеттік заңнама актілерімен кепілденген.

Авторлық құқықпен автордың мүліктік құқықтары, Қазақстан құқық жүйесіндегі толық көлемінде дамымаған сала. Қазіргі уақытта авторлық заңнаманы егжей-тегжейлігін зерттеу қажеттілігі туып тұр, себебі, соңғы жылдары авторлық заңнама толық көлемінде өзгертіліп, ондағы бекітілген автордың құқықтары осы саладағы халықаралық стандартқа сай. Заңды қабылдаумен бұл саладағы проблема әлі шешілмейді, сондықтанда заңда бекітілген авторлық құқықтарды жүзеге асыратын механизмді жеке зерттеу қажет. Автордың мүліктік құқығын қорғау - бұл тек Қазақстанда ғана емес, басқада одақтас өте ауыр проблемалардың бірі болып тұр мемлекеттерде.

Қазіргі таңда авторлардың мүліктік құқықтары өте көп бұзылып жүр, ал бұл, автордың өзінің материалдық жағдайына кері әсер етеді, сонымен қатар халықаралық аренада мемлекеттің авторитетін төмен түсіреді. Сондықтан, бұл тақырыптың актуальдығы мынада: авторлық құқық жөніндегі заңнаманы егжей-тегжейімен зерттеп, және автордың мүліктік құқығы жүзеге асыру механизмін жасап шығару.

Қазақстан Республикасынан тыс жерлерде жарияланған не жарияланбаған, бірақ Қазақстан Республикасынан тыс жерлердегі қандай да болсын объективті нысандағы туындыларға қолданылады және Қазақстан Республикасының азаматтары - авторлары және олардың құқықтық мұрагерлері деп танылады.

Қазақстан Республикасынан тыс жерлерде жарияланған не жарияланбаған, бірақ Қазақстан Республикасынан тыс жерлердегі қандай да болсын объективті нысандағы туындыларға қолданылады және авторлардың (олардың құқықтық мұрагерлерінің) - шетелдіктердің, азаматтығы жоқ адамдардың Қазақстан Республикасы бекіткен халықаралық шарттарға сәйкес авторлық құқығы бар деп танылады.

Қазақстан Республикасының алдағы Дүниежүзілік сауда ұйымына ену жағдайында және Бірыңғай экономикалық кеңістік құру барысында маңызды мәселелердің бірі болып авторлық құқығын қорғаудың тиімді жүйесін құру танылады. Құқық иемденушілердің құқықтары мен мүдделерін тиімді қамтамасыз ету Бірыңғай экономикалық кеңістік мемлекет-мүшелерінің басты міндеті болып танылады. Авторлық құқығын қорғау саласындағы мемлекеттік

саясат шығармашылықты, өзге де зияткерлік қызмет нәтижелерін құруда және оларды жаңа техника мен технологияларды пайдалануда байланыстырушы негіз болып танылады. Оған қоса осы құқықтарды қорғау келесілерге қол жеткізуге мүмкіндік береді.

Нарықтық экономикаға көшу нәтижесінде авторлық құқықтың рөлі өзгеріп, ұлғая түсті. Туындыны пайдалану оның авторын сыйақымен қамтамасыз ете отырып, сондай-ақ интеллектуалдық өнімді коммерциялауды жүзеге асырушы субъектінің де тірлігінің негізін құрады.

Бұған шығармашылық саласындағы барлық объектілердің заңи құрамының әрекет етуші заңда бекітілуі әсер етті, ол оның қорғалу дәрежесінің күшеюінен, шарттық қатынас жүйесінің дамуынан көрінді.

Еліміздегі экономикалық қатынастың өзгеруінен бастап, авторлық құқық жүйесін қайта қарау қажеттігі туындады. Қазақстан Республикасы «Авторлық құқық және сабақтас құқықтар туралы» заңын және бір бөлімі толығымен интеллектуалдық меншікке арналған Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексін (Ерекше бөлімін) қабылдаудан кейін, авторлық-құқықтық саладағы жағдай түбегейлі түрде өзгерді. Ең негізгі өзгеріс, туындыға авторлық құқықты автордың өзіне беруді тану болып табылады. Бұрынғы СССР кезіндегі авторлық құқықта, автор өз шығармашылық еңбегінің нәтижесіне меншік құқығын иеленбеген. Авторлық құқық туралы жаңа заң Қазақстанға осы саладағы халықаралық келісімдерге қатысуға мүмкіндік берді [4].

Шығарма авторларының, құқық иеленушілердің және пайдаланушылардың арасында туындайтын қайшылықтар көрсетіп отырғандай, «Авторлық құқық және сабақтас құқықтар туралы» Қазақстан Республикасы Заңының сондай-ақ Қазақстан Республикасы Азаматтық Кодексінің кейбір ережелерін өз бетінше әр түрлі тұрғыдан түсіндіру орын алуда. Сондықтан, қайшылықтарды болдырмау үшін кейбір заңнама кесімдерінің ережелерін түсіндіруге бірыңғай тұрғыдан келуге қолжеткізген жөн [5].

Авторлық құқықтың қазіргі бағыты қорғалатын туындылардың кеңеюі мен авторлық құқықтың жүзеге асу нысандары және қорғалу дәрежесінің күшеюінен көрінеді. Осы саладағы Қазақстан Республикасының «Авторлық құқық және сабақтас құқықтар туралы» заңы еліміздің салт - дәстүрімен мәдени мұрасын сақтауға және дамытуға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 жылғы 30 тамыз (2019.23.03. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен)
2. Қазақстан Республикасының Президенті- Елбасы Н.Ә. Назарбаев өзінің 2017 жылғы 31 қаңтарда жариялаған «Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» атты Қазақстан халқына Жолдауы.
3. Жайлин Ғ.А. Қазақстан Республикасының Азаматтық құқығы. Оқулық. Ерекше бөлім. II- том Алматы: Заң әдебиеті, 2015ж.
4. Қазақстан Республикасының Авторлық құқық және сабақтас құқықтар туралы 1996 жылғы 10 маусымдағы N 6-І Заңы өзгертумен толықтырулар 4 ақпан 2016 жыл.
5. Қазақстан Республикасының Азаматтық Кодексі (Жалпы бөлім) (2020.10.01. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)

СУДЕБНЫЙ ПРЕЦЕДЕНТ КАК ОСНОВНОЙ ИСТОЧНИК «АНГЛОСАКСОНСКОГО ПРАВА»

Иристаева Т. З. - магистрантка
Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Мақалада сот прецеденті құқықтың қайнар көзі ретінде талданады. Сот прецеденті «негізгі» англосаксондық құқыққа сәйкес келеді деген көзқарас дәйектелген.

The article analyzes the judicial precedent as a source of law. The point of view that the judicial precedent corresponds to the "basic" Anglo-Saxon law is argued.

Источник права-это условный юридический термин, который служит для обозначения форм, в которых найдено выражение и закреплены правовые нормы. Другими словами, источником права является метод, при котором правовые нормы находят свое внешнее выражение.

В настоящее время в юридической науке бытует мнение, что судебный прецедент нельзя отнести к числу "традиционных" источников права, так как он находит свое отражение только в англосаксонской правовой семье. В странах Романо-германской правовой семьи судебный прецедент весьма неопределен. Его признание в качестве источника права означает признание судом правотворческих функций, что, по мнению исследователей, приводит к нарушению принципа разделения властей [1].

Важнейшее место среди источников права ряда стран занимает судебный прецедент. Его наличие свидетельствует о том, что законотворческой деятельностью в таких странах занимаются не только законодательные, но и судебные органы. Под судебным прецедентом понимается решение по конкретному делу, которое является обязательным для какой-либо нижестоящей инстанции при разрешении аналогичных дел.

Судебный прецедент-решение конкретного суда по конкретному делу, имеющее силу (т.е. устанавливающее, изменяющее или отменяющее правовые нормы). Прецедент-решения, вынесенные по аналогичному делу, разрешенные в рамках аналогичного производства. Прецедент-это событие или событие, которое имело место ранее и является примером или основой аналогичных действий в настоящее время [2].

Прецедент как источник права известен с незапамятных времен. В Древнем Риме в качестве прецедентов принимались устные заявления (указы) или решения по конкретным делам преторов и других мастеров. Первоначально они имели обязательную силу при рассмотрении аналогичных дел только для самих магистров, принявших их, и в определенное время, но постепенно наиболее успешные указы приобрели устойчивый характер и постепенно стали системой общеобязательных норм, называемых преторским правом.

В настоящее время разработано множество подходов к пониманию места и роли судебного прецедента в различных правовых системах. Родиной прецедента или всеобщего права является Англия. В" классической английской

модели "прецедент как норма права формируется" вне закона — *extra legem* "или"против закона — *contra legem*" [3].

Англо-саксон становления и развития Закона во многих исторических, географических, национальных, политических, экономических и других факторов. Исторически для Англии и англосаксонского права эпохой является период нормандского завоевания. До сих пор в стране существовали локальные акты, распоряжения королей, регулирующие отдельные вопросы общественной жизни. Римляне, правившие в Великобритании почти пять веков, не могли оказать решающего влияния на ее дальнейшее правовое развитие. Римское право не прижилось и вскоре было отменено местными нормами.

Судебный прецедент-это"решение суда по конкретному законному делу, которое имеет силу закона и которым руководствуется при разрешении аналогичных дел".

Итак, чтобы поставить точку в этом вопросе, необходимо сравнить признаки источника права и признаки судебного прецедента. Признаки" первичного " источника права:

1). Нормативный характер, т.е. источник права, включает официально определенные общеобязательные правила поведения, исходящие от государства и обеспечивающие его принудительной силой.

2). Концепции. Всеобщая обязательность означает, что нормы права в определенном источнике права применяют свою силу ко всем субъектам права, на которые они направлены. Нельзя путать с всеобщей обязательностью. Например, нормы права в отношении военнослужащих не распространяют свои действия на мирное население.

3) прямое действие, то есть свойство источника права государства непосредственно регулировать общественные отношения без вынесения каких-либо особых, дополнительных актов, а также способность субъектов права защищать свои права и законные интересы со ссылкой на нормы, выработанные в источнике права.

4) государственно-волевой характер. Ведь все источники права так или иначе выражают волю государства, что, в свою очередь, аккумулирует волю всего общества [4].

Прецедент как источник права широко использовался в Средние века. После захвата Англии в 1066 году Вильгельм I Завоеватель получает общее право на всю страну вместо разрозненных локальных актов. В этот период создаются королевские кочевые суды, которые решают дела от имени короны, посещая местные места. Решения, вынесенные судьями при рассмотрении аналогичных дел, были приняты за основу другими судебными органами. Таким образом, начала формироваться единая прецедентная система, получившая общее для всей Англии название" *common law* " (общее право) [5].

В настоящее время судебный прецедент является одним из основных источников права в правовых системах Канады, США, Великобритании и многих других стран. Сегодня треть мира живет по принципам,

сформулированным в английском праве. В формировании единого европейского права, в котором важную роль играет Люксембургский суд Европейского Сообщества, большое значение имеет судебный прецедент.

В разных странах даже прецедент одной и той же правовой системы применяется по-разному. В Англии существует строгое правило, обозначаемое термином *stare decisis*. В США правило прецедента не столь жесткое из-за особенностей федерального устройства этой страны.

Каждое судебное решение состоит из следующих компонентов:

- Выявление существенных фактов прямого и производного дела.
- Изложение правовых принципов, применимых к правовым вопросам, вытекающим из конкретных ситуаций.
- Вывод судьи, основанный на первых двух частях.

Англосаксонское право имеет два вида норм: законодательные и процессуальные. Законодательные (как в романо-германской системе) общие правила поведения. Производство-это определенная часть решения суда по конкретному делу. Английские юристы относятся к процессуальной норме ("*ratio decidendi*"), во-первых, к юридическому заключению по делу, во-вторых, к доказательству, мотиву решения. Эти два элемента составляют суть решения. Остальная его часть "рассказана по пути" ("*obiter dictum*"). Он имеет только убеждающий характер и не является обязательным для других судов. На самом деле отличить *obiter dictum* от *ratio decidendi* довольно сложно. Для этого было разработано множество методов, методов их различения, но не все из них эффективны.

Отметим, что *Ratio decidendi* можно назвать нормой права лишь в большей степени Конвенцией. Британцы, как правило, предпочитают не создавать в судебных решениях положения общего характера, в которых существует презумпция неприменения широких правовых принципов. В отличие от континентальных юристов, тип их правосознания не дедуктивный, а индуктивный. В основе суждений, выводов по делу лежит анализ отдельного дела, события. Судья "пробует" конкретное дело не на готовую норму, а на событие, имеющее юридическое значение, и устанавливает их сходство, сходство, после чего делает вывод о причастности прецедента к рассматриваемому им делу или их несоответствии. Такой механизм можно использовать только при повышенном напряжении. Описание прецедентного расчета с помощью модели "Норма-ее реализация" - дань романо-германской правовой традиции, которая в нормативной форме видит обязательный элемент права.

Другим типом надежных прецедентов являются судебные решения, но иерархии уступают суду, предложенному для исполнения этих решений.

Прецедент в отношении закона находится в "подчиненном" состоянии. Это означает, в частности, что решение суда может быть отменено законом и любой законодательный акт, принятый уполномоченным органом и принятый в соответствии с установленной процедурой, должен быть в обязательном

порядке признан и применен судами. Суд сам должен создать прецедент и действовать строго в соответствии с законом.

Природа прецедентного права заключается в том, что оно вообще не может быть обращено к ряду таких свойств права, как законность. Однако процессуальное право имеет ряд положительных сторон-высокий уровень надежности и нормативности, а также динамичность.

Эти структуры наряду с англосаксонским, следует отметить, что английский не имеет права классически разделять публичные и частные. Вместо этого исторически сложилось его разделение на общее право и право на справедливость, которые до сих пор определяют всю правовую архитектуру. Такое различие в структурном разделении двух основных юридических семей (романо — германской и англосаксонской) исторически носит не случайный, а глубоко естественный характер, поскольку одно происходит рациональным путем, другое — эволюционным путем, через исторический Генезис, путем постепенного конструирования сложившихся отношений. Следовательно, различия в структуре романо-германского и англосаксонского законов заключаются в разных основах их построения и, следовательно, в разной логике их развития.

Структурные особенности англосаксонского права проявляются не только на макроуровне, но и на уровне правовой нормы.

В настоящее время наряду с общим правом в странах англосаксонской правовой семьи широкое развитие получило законодательство (нормативное право), источником которого являются акты представительных органов, отражающие сложные процессы эволюции данной правовой семьи. Однако правовая система, например, Англия, с XIII века сохраняет первоначальные принципы организации.

Общее право может быть полностью оспорено о преимуществах и недостатках как семьи, так и романо-германской, как правило, традиционной, славянской и т. однако любое утверждение субъективно, поскольку все перечисленные законные семьи существуют и развиваются до сих пор, и никто не отменяет их.

Список использованной литературы

1. Жекебаев У.С. К вопросу о преемственности в уголовном праве // Құқық және мемлекет //Право и государство. - 2013. - №3. - С. 43-47.
2. Правовые и организационные основы управленческой деятельности в органах внутренних дел: учебное пособие / [И. Ю. Захватов и др.]. – М.: Академия управления МВД России, 2019. – 56 с
3. Кумышева М.К., Кодзокова Л.А. Правовые основы деятельности ОВД при проведении массовых мероприятий // Теория и практика общественного развития. 2014. № 16. С. 151–153. 2. Предупреждение преступлений и административных правонарушений органами внутренних дел: учеб. пособие / С.И. Иванова [и др.]. Тюмень, 2012. С. 7–9.
4. *Криминология: учебное пособие* / Н. В. Ахмедшина. — Томск, 2015
5. Закон Республики Казахстан от 23 апреля 2014 года № 199-V «Об органах внутренних дел Республики Казахстан» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 02.01.2021 г.)

ҚҰҚЫҚТЫҚ МЕМЛЕКЕТ ЖӘНЕ АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМ: АРАҚАТЫНАС АСПЕКТІЛЕРІ

Исенғалиева Ж.М.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Проблема становления гражданского общества, одна из актуальных тем современного общества. В данной статье речь идет о проблемах современного общества и строительстве социального государства.

The analysis of any phenomenon requires the definition of concepts. In particular, the question of whether the law belongs to a spiritual culture as a result of the achievements of a nomadic civilization is still not fully open. Law in itself is a part of the national spirit, which reflects all the historical and intellectual potential embedded in it, and, can be said to reflect the true spirit of the nation.

Бұл мақала ең күрделілердің бірімен байланысты, сонымен бірге ол құқықтық мемлекет пен азаматтық қоғамның арақатынасы мен өзара іс-қимылы мәселелерін қарастырады. Ұқсас сәйкестік пен өзара іс-қимыл өз кезегінде олардың айырмашылықтарын белгілейтін және айқындайтын қасиеттер, сапалар мен шартталған ерекшеліктер бірлігінде анықталады, ал иә бағдарланған құбылыстар мен өзара байланыс конфигурацияларының корпоративтік факторлары қаралады және байқалады.

Құқықтық мемлекет құру азаматтық қоғамның болуын көрсетеді. Біздің мемлекетте осындай қоғам құру - Қазақстанда жаңғыртылған реформаларды енгізудің, қайта құрудың негізгі идеясы мен мақсаты болып қала береді. Құқықтық мемлекет пен азаматтық қоғамның арақатынасы туралы ұғымдарды қарау және ашуға тырысу үшін ұсынылған ұғымдарды алдын ала талдау және айқындау қажеттілігі туындайды, яғни осы ұғымдарға анықтама беру қажет.

Қазақстандық құқықтық ғылым мен әдебиетте құқықтық мемлекет - құқық нормаларының үстемдігі іс жүзінде айқындалған мемлекет, билік құқыққа негізделген мемлекет, ол шектеледі және сол арқылы іске асырылады деген анықтама жиі беріледі.

Біздің назарымызға тек құқықтық мемлекетті ғана сипаттайтын ерекше және маңызды факторлардың барлығы ұсынылған. Қазіргі қалыптасқан жағдайда Қазақстандық қоғам, атап айтқанда құқықтық мемлекет белсенді және сонымен бірге тұрақты дамып келе жатқан орнату кезеңінен өтеді. Қоғамның құқық пен заңның үстемдігіне, бас құндылықтар мен азаматтық құқықтарды және берілген мемлекетте өмір сүретін азаматтарды сақтау мен қайта жаңғыртуға, демократизм рухында таза демократия мен құндылықтарды кезең-кезеңмен көрсетуге негізделген және бағдарланған болуы оның жан-жақты өсуіне негіз болды.

Ғылыми жарияланымдарда, оқу әдебиеттерінде «азаматтық қоғам» ретіндегі бастапқы ұғымның жиі пайдаланылуына қарамастан, ғылымдағы бұқаралық ақпарат құралдарында айқындалмаған. Заң және құқық шығармашылық саласының өкілдерінің пайымдауынша, азаматтық қоғам -

шығармашылық (кәсіпкерлік) қызмет бостандығын қамтамасыз ететін, адам мен азаматтың құқықтарын іске асыруға мүмкіндік туғызатын, жеке тұлғаға бағдарланған еркін, демократиялық, құқықтық қоғам [1]. Басқа дереккөздерде ол «... азаматтық қоғам - бұл әділеттілік, ізгілік, барлық азаматтардың заң алдындағы теңдігі қағидаттарына негізделген және олардың бастамашылығы мен іскерлігінің дамуына ықпал ететін жеке, әлеуметтік-экономикалық, мәдени, адамгершілік, діни қатынастар саласы» деп сипатталған [2].

"... Азаматтық қоғам - демократиялық, өзін-өзі дамытатын қоғам, онда орталық орын адам, азамат, тұлға алады. Өркениетті, демократиялық мемлекетте ғана толыққанды азаматтық қоғам қалыптасуы мүмкін. Бұған демократиялық билік институттары, атап айтқанда сайлау, референдум, саяси плюрализм септігін тигізетіні сөзсіз.

Сондай-ақ, бұл жағдайда мемлекет пен партикулярлық қоғамдастық арасындағы өзара қарым-қатынастар мен түсініксіздіктер олардың мазмұны мен құрылымы сияқты дәрежеде екенін атап өткен жөн. Олар мемлекет пен азаматтық қоғам арасындағы ынтымақты ұғыну және ұғыну үшін табылуға міндетті; екіншіден, олардың сипаттамалары мен ерекшеліктерінен бастап осындай айырмашылықтар; үшіншіден, оның қарым-қатынасына арналған. Оның бірлігі неде? біріншіден, онда құқық пен азаматтық қоғамның басымдығын белгілеу бір мақсатты көздейтіні түсіндіріледі; адамның өркендеуіне ықпал ететін және оның заңды өкілеттіктері мен мүдделерін қорғайтын әлеуметтік институттар құру.

Зерттеудің өзара байланысы мен арақатынасының аспектісі Мемлекеттің негізгі заңына, атап айтқанда Қазақстан Республикасының Конституциясына және заңдардың теңдігі мен бірлігін реттейтін қолданылатын заңдарға сәйкес маңызды әлеуметтік, қаржылық және әлеуметтік бірлестіктердің ұйымдастырылуы мен зерттеу жұмысында көрсетілген. Ұлттық заң шығару әдебиетінде азаматтық қоғамның негізгі сипаты мен негізі адамдардың құқықтары мен бостандықтарына ие болғандықтан, олардың заңдық теңдігі болып табылатындығы фактісіне үлкен және маңызды мән мен мағына беріледі. Сондай-ақ "азаматтық қоғамның кемелдену көрсеткіші ретінде адам құқықтары мен азаматтықты іске асыру дәрежесіне" ерекше назар аударылды, ал азаматтық қоғам құру кезінде жекелеген адамдар мен ұйымдардың тәуелсіздігі үкіметтік емес қатынастар аясында өзін-өзі реттеу және өзін-өзі іске асыру тетіктерін құруға ықпал етті. Бұл қоғамның айқын фактісі осы елдің халқының өз азаматтарын саяси таңдау еркіндігін жүзеге асыруға мүмкіндігі және нақты мүмкіндігі болуы болып табылады.

Мәселен, азаматтардың ҚР Конституциясының 23-бабында бекітілген бірігу құқығы, шын мәнінде, азаматтардың заң талаптарына сәйкес келмейтін мемлекеттік емес қызметтің кез келген түрін еркін және дербес таңдау құқығы болып табылады. Бұл бірлестіктер - азаматтық қоғам екендігін көрсететін тұрақты құрамдас элемент. Бұл жағдайда азаматтық қоғамның қаржылық құрауыш өз кезегінде мемлекет қалыптастыратын және қамтамасыз ететін құқықтық негізде құрылған жағдайда болуы мүмкін екенін атап өтейік.

Экономикалық қатынастар субъектілерінің әрқайсысының мемлекет тарапынан қақтығыстардан қорғалуы және кепілдіктері болуы және жеткізушінің диктатынан қорғалуы тиіс. Азаматтық қоғам мен қоғамдық қатынастарды құқықтық реттеуді іске асыратын мемлекеттің өзінің бірлігі осында көрінеді. Сөзсіз, мемлекет адам бостандығы мен оның өзін-өзі білдіруі, оның бастамалары, кәсіпкерлігі және т.б. үшін кепілдіктер береді және тиісті жағдайларды қамтамасыз етеді, бұл қазіргі Қазақстанда жаңа әлеуметтік-экономикалық және саяси шындықтардың пайда болуын көрсетеді. Азаматтық қоғам мен құқықтық мемлекеттің өзара іс-қимылы олардың бір уақытта құрылатындығынан көрінеді. Азаматтық қоғам көп қырлы және біркелкі емес.

Адамдар саны қоғамдастықтағы мүдделер санына сәйкес келеді. Заңның үстемдігі ажырамас және қоғамның іргелі негіздерін көрсетеді. Елдің немесе азаматтардың ортақ мүдделерінің туындау сәтінің маңызы жоқ. Заң үстемдігінсіз қоғам бөлінуі мүмкін, ал қоғамдық ұйымдар бөлінуі мүмкін. Заң үстемдігінсіз әлеуметтік құрылым - бұл қарым-қатынастарды, шексіз даулар мен жанжалдарды шешу үшін өз энергиясын пайдалана алатын азаматтық қоғамның элементі. Бұл ретте мұндай фрагменттеудің зардаптары болуы мүмкін. Бұл бірлестік толық демократия кезінде ғана мүмкін болады. Мұндай режимнің мазмұны өркениетті әдісті, мемлекеттік билікті жүзеге асыру әдісін және азаматтарға беретін бостандықты, саясатқа, экономикаға, әлеуметтік мәдениетке және басқа да әлеуметтік салаларға белсенді қатысуды қамтиды. Осыған ұқсастықтан басқа, тіпті авторитарлық және демократиялық емес елдер де иерархия мен мемлекеттік институттарға бағынуға негізделген күрделі ұйымдар болып табылады. Елдің құрылымы мен алгоритмін анықтайтын жұртшылықпен байланыс әрдайым байланысты. Субординациялық және сатылас қатынастар жария-билік қатынастарына тән, олар мемлекеттің құрылымы мен әрекет ету алгоритмін айқындайды.

Осыны ескере отырып, заң мемлекет азаматтық қоғамға "қызмет көрсететін" қоғамдық мекеме болып табылады. Осы тұрғыдан алғанда, біз мемлекеттің азаматтық қоғам нысаны екенін айырмашылық тұрғысынан айта аламыз. Бұдан басқа, біз құқықтық мемлекет пен азаматтық қоғамның кездейсоқ емес құрылымдары да, демек, ерекше функциялары да бар екенін атап өтеміз. Қарастырылып отырған әлеуметтік құрылымдардың айқын айырмашылықтары мыналарда көрінеді: азаматтық қоғам - жеке тұлғалар мен ұжымдардың мүдделерін іске асыруға ықпал ететін дербес және бір-біріне тәуелді емес қоғамдық институттар мен қатынастар жүйесі. Бұл мүдделер мен қажеттіліктерді отбасы, шіркеу, кадрлар даярлау жүйесі, ғылым, кәсіби қауымдастықтар, нақты дербес үкімет базасында өз жұмысын жүзеге асыратын ұйымдар, сату (аумақтық өнімнен кейін, қарапайым пайыз) сияқты азаматтық қоғам институттары айқындайды.

Азаматтық қоғамның мемлекетпен өзара іс-қимылын неғұрлым нақты ұйымдық-құқықтық нысандарға қатысты да қарауға болады. Мемлекеттің әлеуеті тұрғысынан бұл:

1) азаматтық қоғам субъектілерінің жұмыс істеуін мемлекеттік-құқықтық регламенттеу, олардың конституциялық-құқықтық мәртебесін бекіту;

2) азаматтық қоғам субъектілеріне - саяси өмірге қатысушыларға саяси жүйенің әртүрлі буындарында, мемлекеттік билік органдарының ұйымдастырылуы мен қызметінде өз мүдделерін іске асыруға құқықтық мүмкіндік беру;

3) мемлекеттік билік органдары мен олардың лауазымды адамдарының адам мен азаматтың жеке және жеке өміріне жаппай және ұсақ араласуына қатысты құқықтық тыйым салуды белгілеу;

4) мемлекеттің адамның экономикалық, саяси және әлеуметтік қауіпсіздігін, оның құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз ету жөніндегі міндеттерін заңнамалық тұрғыдан бекіту, олар жиынтығында жеке адамның конституциялық мәртебесінің мазмұнын құрайды [3].

Осы тұрғыда егер мемлекет қолайлы жағдай жасаса, азаматтық қоғамды дамыту неғұрлым табысты болады деген қорытынды жасауға болады. Сондықтан азаматтық қоғам демократияға, құқық үстемдігін және құқық үстемдігінің басқа да принциптерін тануға негізделген мықты мемлекеттік билікті талап етеді.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

- 1.Жоламан Қ. Д. Мемлекет және құқық теориясы Оқулық - Алматы.«Нұр пресс» 2007 - 296 бет
2. Т.А. Ағдарбеков, З.Т.Ағдарбекова, М.С.Данишбаева Мемлекет және құқық теориясы: оқу құралы. Түркістан: «Тұран» баспаханасы, 2012 ж. 208 бет.
3. Е. Баянов. Қазақстан Республикасының мемлекеті мен құқығының негіздері Оқулық – Алматы, 2003 – 692 бет.

УДК 343.2

СОУЧАСТИЕ И ВРЕМЯ СОВЕРШЕНИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЯ

Исламкулов К. М. - магистрант
Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Мақалада қылмыстық құқық теориясында қылмыстың жасалу уақытын түсіну тәсілдері қарастырылады; "қылмыстың жасалу уақыты" және "қылмыстың аяқталу сәті" ұғымдарын ажырату қажеттілігі туралы тұжырым жасалады; қылмыс жасау уақытының заңнамалық анықтамасының субъективті айыптау принципіне сәйкестігі белгіленеді. Сондай-ақ, мақала қылмысқа қатысқаны үшін жауапкершілікке арналған. Қолданыстағы қылмыстық заңнамаға сәйкес қатысушылардың жауапкершілігі олардың әрқайсысының қылмыс жасауға нақты қатысуының сипатымен және дәрежесімен айқындалады.

The article discusses approaches to understanding time of committing a crime in the theory of criminal law; it draws conclusions about the need for the delimitation of the concepts of "time of the crime" and "the end of crime"; there is compliance with the legislative definition of time of Commission of the crime the principle of subjective imputation. The article is also devoted to the responsibility for complicity in a crime. According to the current criminal legislation, the responsibility of accomplices is determined by the nature and degree of actual participation of each of them in the commission of a crime.

В условиях нестабильности современной общественной жизни, характеризующейся ослаблением правопорядка, появлением новых преступных деяний, в том числе террористического характера, вопросы обеспечения общественной безопасности ставятся в число приоритетных объектов внимания органов государственной власти, сотрудников правоохранительных органов, ученых.

Проблемы обеспечения общественной безопасности связаны с политическими, экономическими, социальными, государственно-правовыми реформами, проблемами формирования правового государства, гражданского общества и демократии. Государство, к сожалению, не всегда эффективно противостоит новым современным террористическим угрозам, которые становятся постоянным фактором, дестабилизирующим процессы многих стран.

Реализация проводимых в стране реформ и защита всех законных интересов требуют усиления мер по борьбе с преступностью [1].

Участие не вызывает каких-либо особых оснований уголовной ответственности. Однако уголовная ответственность за преступление, совершенное с участием, и один из ее необходимых элементов – квалификация преступления, приобретают свои особенности.

Сказанное свидетельствует о высокой вероятности возникновения социально опасных ситуаций, обуславливающих рост уровня риска для жизнедеятельности каждого человека, а также угрозу национальным и международным интересам, оказывая разрушительное воздействие на сложившуюся систему общественных отношений, культурно-исторические традиции и обычаи.

Социальная потребность в научно-практической разработке проблем уголовно-правового обеспечения общественной безопасности в Республике Казахстан имеет короткую историю формирования ее современных теоретических и законодательных основ. Деятельность незаконных вооруженных формирований и преступных сообществ (преступных организаций) является серьезным испытанием для общественной безопасности.

Среди институтов общей части уголовного права одним из наиболее сложных и дискуссионных был и остается институт соучастия в преступлении.

Одним из спорных вопросов, возникающих в уголовном праве по вопросу соучастия в преступлении, является форма вины в преступных деяниях совместного типа. Квалификация действий организатора, провокатора или пособника во многом зависит от действий (бездействия) исполнителя. Поскольку в его действиях содержатся признаки состава преступления, за совершение которого должны быть привлечены к ответственности все участники. Принцип персональной ответственности каждого лица, совершившего преступление в уголовном праве действия таких участников, как организатор, подстрекатель, пособник, не могут рассматриваться отдельно от действий исполнителя [2].

Предполагается, что степень осуществления участниками (организатором, подстрекателем и пособником) и исполнителем напрямую влияет на вопрос о решении ответственности других участников. Например, если исполнитель по независящим от него причинам остановился на стадии покушения на преступную деятельность, то все остальные участники также могут быть привлечены к уголовной ответственности за покушение на преступление. Дифференциация действий участников решается, прежде всего, с учетом того, какую цель преследовал в процессе разделения нескольких лиц, т. какой характер взаимоотношений между участниками, формируя преступную группу, между ними произошел предварительный сговор, какой вид соучастников преступления, вид соучастия и вид соучастника.

В соответствии с действующим УК РК соучастием в преступлении признается умышленное совместное участие двух или более лиц в совершении умышленного уголовного правонарушения [3].

В зависимости от степени согласованности действий соучастников преступления соучастие в преступлении делится по предварительному согласию на соучастие в преступлении без предварительного согласия двух разных форм. Данные объекты отражены в особом разделе Уголовного кодекса. Это было связано с соучастием в преступлении как организованной группой по предварительному сговору, так и преступным сообществом.

Арутюнов А.А. в одной из своих работ, посвященных соучастию, отмечал: "соучастие по уголовному праву-совместные, умышленные действия, подразумевающие совершение одного преступления (соучастие или соисполнение в узком смысле слова) с распределением или без распределения ролей" [4]. Ведь, как правило, совместными усилиями преступление может быть совершено двумя способами: Во-первых, когда объективную сторону преступления выполняет исполнитель, а остальные соучастники (организатор, подстрекатель или пособник) не участвуют непосредственно в его исполнении, оказывая содействие исполнителю путем выполнения их соответствующей роли; во-вторых, когда в выполнении объективной стороны преступления участвуют два или более исполнителя (независимо от ранее выполненной организационной, подстрекательской или вспомогательной функции). Кроме того, на практике возникают ситуации, когда при совершении преступления групповым способом возможно оказание помощи другим лицам – соисполнителям, не являющимся участниками группы. Какова форма участия в данном случае, однозначного ответа в уголовно-правовой доктрине нет. Судебные органы идут путем квалификации преступлений в отношении организованных форм совместного совершения в качестве соисполнения деяний, совершенных в аналогичных условиях.

Следует отметить, что основанием уголовной ответственности указанных лиц является не совместное умышленное участие в совершении преступления, а совершение преступления каждым из них, объективная сторона которого заключается в участии в организации (создании и управлении) либо в преступном объединении. Участники преступного сообщества (преступной организации) и иных утвержденных законодателем объединений в Особенной

части УК, а также их организаторы и руководители соучастники преступления присутствуют только в том случае, если в составе объединения были подготовлены и совместно совершены конкретные преступления [5].

Если совершение преступления группой лиц и группой лиц по предварительному сговору охватывается полным соисполнением, то организованная группа и, более того, преступное сообщество (преступная организация) представляют собой сочетание соисполнения и сложного соучастия, поскольку отдельные их члены (прежде всего организаторы и руководители) могут выполнять иные функции, кроме исполнения преступного деяния. Такое сочетание, на наш взгляд, не образует какого-либо нового самостоятельного вида соучастия в преступлении. Преступление в составе организованного объединения совершается либо в соисполнении (группой лиц по предварительному сговору), либо с распределением ролей.

По способу взаимодействия виновных, по характеру выполняемых каждым из них действий принято различать простое (соисполнитель) участие и сложное участие (с распределением ролей).

При комплексном участии в действиях, полностью или частично соответствующих признакам состава преступления, предусмотренным Особенной частью УК, одни из соучастников или один из них совершают, а другие совершают действия (организационная деятельность, подстрекательство и содействие), выходящие за пределы данного состава преступления.

Другим критерием, используемым при классификации форм соучастия, является степень соучастия преступного деяния. Учитывая степень согласованности преступной деятельности, целесообразно выделить две основные формы: причастность по предварительному сговору и без предварительного сговора. Участие без предварительного сговора двое или более лиц имеют совместное участие в совершении преступления без предварительной договоренности.

Отсутствие предварительного сговора, однако, не следует понимать в том смысле, что при этом между участниками не может быть и согласованности действий. В случае несогласованности действий нескольких лиц их нельзя назвать соучастниками и они рассматриваются как самостоятельные участники преступления [6].

Без предварительного сговора соучастие часто сопровождается однородной преступной деятельностью всех соучастников, то есть соисполнение становится очевидным, когда каждый из соучастников непосредственно участвует в исполнении состава преступления. Примером такого участия может быть преступление, совершенное группой, в которой участвовало несколько человек, нанесение телесных повреждений или убийство во время драки.

Есть небольшая раздача по предварительному сговору. Предварительный сговор между участниками может быть различным по своему характеру. Сговор может касаться места, времени или способа совершения преступления, то есть касаться только отдельных моментов совершения преступления.

Определение времени совершения преступления, определение момента действия, а не последствий. Не весь состав преступления в качестве обязательного признака включает наступление последствий. Такого признака нет в формальных композициях, объективная сторона которого состоит лишь в совершении действий или бездействия, в сокращенных композициях момент завершения переходит в стадию, предшествующую наступлению последствий. При этом ни одно преступление невозможно без совершения определенных действий или факта бездействия, к которым законом отнесено время совершения преступления.

Соглашаясь с вышеизложенной точкой зрения, можно подчеркнуть, что если человек знает и желает наступления последствий, он также должен знать общественную опасность этих последствий. Многие авторы, рассматривая этот вопрос, не проясняют грань между понятиями: основание уголовной ответственности, время совершения преступления и момент окончания преступления. Однако во всех этих категориях они тесно связаны между собой, их нельзя признать похожими.

Таким образом, "время совершения преступления" имеет глубокий правовой смысл, означающий промежуток времени, являющийся основой правовой оценки деяния, и не указывающий на то, что преступление окончено именно в момент совершения деяния.

Основанием уголовной ответственности является совершение деяния, содержащего все признаки состава преступления, а преступность и наказуемость деяния определяются по моменту совершения деяния.

На наш взгляд, законодатель настолько строг, что, несмотря на многочисленные предложения, не изменяет установленное определение времени совершения преступления вследствие правильного выбора в пользу принципа субъективного обвинения, положенного в основу уголовного закона.

Несколько лиц совместно объединяют усилия по совершению преступления, но не совершая преступления до конца, дифференцируют свои действия, если преступление было прекращено только на начальной стадии преступления. Во-первых, на таком подготовительном этапе не в полной мере определяются виды соучастников преступления, так как в первоначальном соглашении между ними не определяется полное содержание события преступления. То есть неизвестно, какую роль играет договор, даже если он существует. Во-вторых, в такой момент отбираются институты соучастия в преступлении и стадии совершения преступления. Прежде чем ответить на этот вопрос, возникает следующий вопрос.

В преступлении должно быть указано совместное совершение преступления двумя или более лицами. Вместе с тем под преступлением понимается взаимное понимание действий и намерений участников преступления, объединение и действия друг друга непосредственно связаны с действиями другого, по этой причине в результате связей могут возникнуть общеуголовные последствия. Такая ситуация не влияет на начальные стадии преступления. В нереализованной провокации, пособничестве отсутствует факт совместного совершения преступления, его нельзя активировать или

преследовать при подготовке преступления. Поэтому нереализованное деяние не является соучастием в преступлении [7].

В случае, если действия (бездействие), совершенные лицом, не доведены до конца либо преступный результат не достигнут по обстоятельствам, не зависящим от этого лица, преступление признается незавершенным. Кроме того, следует отметить, что для неоконченного преступления достаточно только одного из этих двух признаков.

Действующая практика предполагает, что группа лиц по предварительному сговору в обязательном порядке должна состоять из двух или более исполнителей, заранее согласованных о совместном совершении преступления. Наличие в группе только одного исполнителя, независимо от наличия других соучастников, не рассматривается как совершение преступления группой лиц по предварительному сговору. Такое положение не основано на законе и оставляет открытым вопрос о форме участия. Исполнитель и другие соучастники, заранее договорившиеся о совместном совершении преступления, представляют собой группу лиц по предварительному сговору, поэтому квалифицирующий признак - группа лиц по предварительному сговору - должен быть кратным, независимо от количества исполнителей.

Список использованной литературы

1. Елюбаев Ж.С. Избранные труды. Некоторые вопросы уголовного права: теория и практика: Сборник статей, докладов и научных комментариев. – Алматы: 2014.
2. Уголовное право Республики Казахстан: Общая часть: Учебник. /Отв ред. И.И. Рогов, К.Ж. Балтабаев. –Алматы: Жеті жарғы, 2016. -448 с.
3. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 30.12.2020 г.)
4. Арутюнов А.А. Соучастие в преступлении / А.А. Арутюнов. – М.: Статут, 2013. – 408 с
5. Комментарий к Уголовному кодексу Республики Казахстан /Под ред. С.М. Рахметова, И.И. Рогова. -Алматы: ТОО Издательство «Норма-К», 2016. -752 с.
6. Павлухин А.Н. Виды и ответственность соучастников преступления: монография /А.Н. Павлухин, Р.С. Рыжов, Н.Д. Эриашвили; под ред. А.Н. Павлухина.- М.: ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2014. – 142 с.
7. Жекебаев У. С. К вопросу о преемственности в уголовном праве // Право и государство. № 3(60) 2013. – С. 43-17.

УДК 347.965

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ МЕДИАЦИЯ: ПРОБЛЕМАЛАРЫ МЕН ДАМУ БОЛАШАҒЫ

Кабулов Е.Н. –Ю-НП-9 тобының магистранты
«Мирас» университеті, г. Шымкент қ., Қазақстан

*В статье рассмотрены пути развития медиации в Республике Казахстан.
The article discusses ways to develop mediation in the Republic of Kazakhstan.*

Мақалада елдің азаматтық іс жүргізу құқығындағы медиация арқылы дауларды шешудің теориялық және практикалық мәселелерін жүйелі зерттеу

ұсынылған. Елімізде медиация институтының қалыптасуы мен даму ерекшеліктері зерттелуде. Авторлар қазақ қоғамының билер институтымен сабақтастығын және ежелгі дәстүрлерді жаңғырту, соның ішінде би сотының елдегі татуластыру рәсімдеріндегі мүмкіндіктерін анықтау мәселелерін қозғайды. Азаматтық сот ісін жүргізуде медиация тәртібімен дауларды шешудің және бітімгершілік келісім жасасудың ұқсастықтары мен ерекшеліктері анықталды. Зерттеу азаматтық іс жүргізу құқығының маңызды институттарының бірі-медиацияны жүзеге асыру кезінде қалыптасқан құқықтық қатынастардағы татуласу, Медиация принциптерінің ерекше маңыздылығын көрсетеді. Ол әлеуметтік дамудың қайнар көзі болып табылатын өткір қайшылықтар сияқты қақтығыстарды шешудегі медиация әдістерін атап өтті. Нормативтік және доктриналық сипаттағы медиацияның құқықтық негіздерін зерттеу барысында олардың өзара әрекеттесу деңгейі мен арақатынасы анықталады. Медиацияны заң практикасында табысты қолдану медиация рәсіміне қатысушы тараптардың медиаторға деген сенімділігімен байланысты, бұл елдегі медиацияның табысты дамуының көрсеткіші болып табылады. Медиацияның адамдар арасындағы моральдық және іскерлік қатынастарды сақтау сияқты маңызды мақсаттары бар. Партисипативтік рәсім өркениетті елдерде заңды және жеке тұлғалардың азаматтық, еңбек, отбасылық және өзге де құқықтық қатынастарынан туындаған азаматтық-құқықтық дауларда қолданылады, сондай-ақ әртүрлі балама тәсілдердің практикасында іске асырылады.

Қазақстан Республикасының Азаматтық іс жүргізу кодексінің 17-бабы келісу рәсімдерін көздейді [1]. Соттар тараптарды татуластыру бойынша шаралар қабылдап, оларға процестің барлық сатыларында дауды шешуге жәрдем көрсетеді.

Тараптар татуластыру келісімін, дауды (жанжалды) медиация жолымен реттеу туралы келісімді немесе дауды қатысу тәртібімен реттеу туралы келісімді жасасуы және Қазақстан Республикасының Азаматтық іс жүргізу кодексінде белгіленген тәртіппен өзара талаптар бойынша дауды толық немесе ішінара өзге тәсілдермен реттеуі мүмкін. Тараптар дауды (жанжалды) медиация тәртібімен реттеу туралы өтінішхатты сот отырыс залына шыққанға дейін бірінші, апелляциялық, кассациялық сатылардағы соттарға беруге құқылы. Тараптардың дауды (жанжалды) медиация арқылы реттеу туралы өтінішхаты, егер бұл қосымша процестік әрекеттерді және істі қарауды тоқтата тұруды талап етпесе, кассациялық сатыдағы сотқа берілуі мүмкін. Тараптар дауды (жанжалды) медиация арқылы реттеу туралы келісімді өтінішхатпен бір мезгілде кассациялық сатыдағы сотқа ұсынуға тиіс. Егер медиатор Медиация туралы өтініш берсе және тараптар медиатормен жасасқан келісім бірінші және апелляциялық сатылардағы соттарға берілсе, іс бойынша іс жүргізу бір айдан аспайтын мерзімге тоқтатыла тұрады. Апелляциялық сотта медиацияны жүргізу үшін іс әдетте соттың алқалы құрамындағы судьялардың біріне беріледі. Медиацияны жүргізетін Судья медиацияны жүргізу күнін белгілейді және

тараптарды оның өткізілетін уақыты мен орны туралы хабардар етеді. Медиация хаттамасы сотта жүргізілмейді.

Егер дауды (жанжалды) медиация арқылы реттеу туралы келісім сот актісін орындау сатысында жасалса, ол сот актісі орындалатын жердегі бірінші сатыдағы сотқа немесе көрсетілген сот актісін қабылдаған сотқа бекітуге ұсынылады. Іс жүргізуінде іс жатқан Судья (сот құрамы) дауды (жанжалды) медиация жолымен реттеу туралы келісімнің мазмұнын тексереді және оны бекіту және іс бойынша іс жүргізуді тоқтату туралы ұйғарым шығарады. Егер тараптар медиация арқылы келісімге қол жеткізбесе немесе келісімнің шарттарын сот бекітпесе, іс бойынша іс жүргізу жалпы тәртіппен жүргізіледі.

Тараптар сот отырыс залына шыққанға дейін дауды партисипативтік рәсім тәртібімен реттеу туралы өтініш беруге құқылы. Партисипативтік рәсім дауды шешу кезінде екі тараптың адвокаттарын тарта отырып, тараптар арасындағы келіссөздер арқылы судьяның қатысуынсыз жүргізіледі.

Іс бойынша іс жүргізуді жүргізетін Судья (сот құрамы) дауды үлестік қатысу тәртібімен реттеу туралы келісімнің мазмұнын тексереді және оны бекіту және іс бойынша іс жүргізуді тоқтату туралы ұйғарым шығарады. Егер Тараптар партисипативтік рәсім тәртібімен келісімге қол жеткізбесе немесе сот келісімді ратификацияламаса, іс бойынша іс жүргізу жалпы тәртіппен жүргізіледі.

Медиация ұғымы біздің күнделікті өмірімізге енді енді еніп отыр деп үлкен сеніммен айта аламыз. 2018 жылғы қаңтарда Азаматтық іс жүргізу кодексінің жаңа редакциясының қабылдануымен медиацияны қолдану мүмкіндіктерінің спектрі кеңейді. Қазіргі уақытта бірінші және апелляциялық сатылардағы сот талқылауының бастапқы кезеңіндегі медиацияны сот та жүзеге асыра алады. Талап қою кезінде төленген мемлекеттік баж толық көлемде, ал кассациялық сатыда-50% мөлшерінде қайтарылады.

Егер 2018 жылдың 9 айында медиация жолымен тоқтатылған азаматтық істердің саны 13 372 болса, 2017 жылдың ұқсас кезеңінде-4760 құрады.

Қазіргі уақытта республикада 967 кәсіби емес және 1920 кәсіби медиатор бар, олардың ішінде 2018 жылғы 9 айда жеке немесе істі сотта қарау барысында шешілген даулар саны 9000-ға жетеді. Медиация институтын одан әрі дамыту қоғамдағы барлық қатынастардың дамуына ықпал етеді.

"Самұрық-Қазына" ұлттық әл-ауқат қоры және басқалары сияқты квазимемлекеттік кәсіпорындар медиация институтын дамытуға белсенді қатысады. "Самұрық-Қазына" ұлттық әл-ауқат қоры 1100 медиатор дайындағаны белгілі [2].

Медиация судья да, төреші де, қорғаушы да емес, бірақ тараптар арасындағы келіссөздерді ұйымдастырушы, қақтығысушы тараптар арасындағы келісім процедурасының қатысушысы болып табылады, бұл екі тарапқа да тиімді жалпы шешім қабылдауға көмектеседі.

Қазіргі уақытта Қазақстанда кәсіби және кәсіби емес медиаторлардың бірыңғай тізілімі жоқ. Қазақстан Республикасының аумағында медиацияны жүзеге асыратын медиаторлар ұйымының кәсіпқой медиаторлардың жеке

тізілімі бар. Медиацияны кәсіби емес негізде жүзеге асыратын медиаторлардың Әуесқойлық тізілімін ауданның (облыстық маңызы бар қаланың), қаладағы ауданның, аудандық маңызы бар қаланың, елді мекеннің, ауылдың, ауылдық округтің әкімі жасайды.

Медиаторлардың медиацияны жүргізу жөніндегі қызметін материалдық, ұйымдық-құқықтық қамтамасыз ету және "коммерциялық емес ұйымдар туралы" заңда белгіленген тәртіппен өзге де жағдайлар жасау үшін медиаторлардың ұйымдары коммерциялық емес, мемлекеттік емес, өзін-өзі реттейтін, өзін-өзі басқаратын бірлестіктер болып табылады. Медиаторлар ұйымдары медиация бойынша тиісті оқытудан өткені туралы құжат (куәлік) бере отырып, медиаторларды кәсіптік даярлауды және олардың біліктілігін арттыруды өткізуге құқылы. Медиаторлар ұйымына немесе медиаторлар қоғамдастығына (одағына) мүше болу ерікті негізде жүзеге асырылады. Медиаторлар ұйымына немесе медиаторлар қоғамдастығына (Одағына) кіру жарнасын енгізуге тыйым салынады. Тәжірибе көрсеткендей, жалпы және құқықтық мәдениеті жоғары жерлерде медиация кең таралған, өйткені ол азаматтық қоғамның қалыптасуына ықпал етеді. Медиация туралы заң Қазақстанда 5-6 жылдан бері қолданылып келе жатқанына қарамастан, ұйымдар мен халық арасында медиация түсінігі енді ғана пайда бола бастады.

Медиацияны дамыту перспективалары өте зор, өйткені медиация-жанжалдасушы тараптар үшін қолайлы шешімдер қабылдайтын икемді рәсім. Дауды делдалдық және бейбіт келісім жасасу арқылы шешудің ұқсас аспектілері бар. Егер бейбіт келісімдер талап арыздың шеңберінен шығып кетсе, сот бітімгершілік келісімді бекітпейді, сонымен қатар заңнамада соттың бейбіт келісімді ішінара бекітуі қарастырылмаған. Медиация барысында тараптардың мәлімделген ұстанымдардан ауытқуы және дауды шешудің әртүрлі тәсілдерін қарастыруы медиацияның өзінің пайдалылығы бойынша бейбіт келісімнен ерекшеленетінін көрсетеді.

Дауды реттеу туралы медиативтік келісім сот талқылауы барысында да, соттан тыс тәртіппен де жүзеге асырылады. Тараптар соттан тыс тәртіппен жасасқан медиативтік келісімдер азаматтық - құқықтық шартпен бірдей күшке ие, сондықтан егер Тараптардың бірі шартты орындауға бастамашы болған жағдайда, мүдделі тұлға шарт бойынша міндеттемені оңайлатылған (жазбаша) тәртіппен орындауға шағыммен сотқа жүгінуге құқылы. Осыған байланысты істі сотта қайта қарау шеңберінде медиацияны жүргізу және төленген мемлекеттік бажды төлеген адамға оны қайтару тиімдірек. Тараптардың бірі сот бекіткен медиативтік келісімнің шарттарын орындамаған жағдайда, екінші Тарап медиативтік келісімді мәжбүрлеп орындауға шағыммен сотқа жүгінуге құқылы. Азаматтық іс бойынша азаматтық, еңбек, отбасылық және өзге де құқықтық қатынастардан туындайтын дауларды шешу кезінде медиация рәсімінің басталуының өзі нақты іс бойынша сот ісін жүргізуді тоқтату үшін негіз бола алады. Осылайша, тараптар сот талқылауында "үзіліс" жасауға және тараптар үшін өзара тиімді шешім табу мақсатында істі жалпы алғанда 2 айға тоқтатуға құқылы[3].

Онша ауыр емес және ауырлығы орташа қылмыстық істерді сот, тергеу және тергеу органдары Тараптардың медиация арқылы келісімге қол жеткізуі негізінде қысқартады. Қылмыстық сот ісін жүргізудің басты міндеттерінің бірі татуласуға жәрдемдесу болып табылады. Медиация жеке, қылмыстық құқықта көтермелеу әдісі, қылмысқа қарсы күресте ымыраға келу институты ретінде танылады. Екі қылмыстық-құқықтық институт осы талаптарға толық жауап береді: шын жүректен өкіну және жәбірленушімен татуласу. Медиация институты тұтастай алғанда Қазақстан Республикасы Қылмыстық іс жүргізу кодексінің 88-1 - бабында көрсетілген нормаларға жатады.

2018 жылғы 30 маусымда Жоғарғы Сот пен Қазақстан халқы Ассамблеясы арасындағы келісім рәсімдерін әзірлеу бойынша ынтымақтастық туралы Меморандумды іске асыру бойынша арнайы жұмыс тобы құрылды, Батыс Қазақстан облысы халқы Ассамблеясы мен облыстық сот бекіткен қадамдық іс-қимыл жоспары мен медиажоспар әзірленді. Жоғарыда аталған жоспарлы іс-шаралардың нәтижесінде "Қоғамдық келісім" муниципалдық мемлекеттік мекемесінде медиация кабинеті ашылды, техникалық жабдықтау және әдістемелік әдебиет қамтамасыз етілді. Қазіргі уақытта медиация бөлмесі толық көлемде жұмыс істейді.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

- 1.Қазақстан Республикасының Азаматтық процестік кодексі 2017 жылғы 31 қазан № 377-V ҚРЗ (05.07.2018 жылға дейінгі енгізілген өзгерістер мен толықтырулармен қоса) [Электрондық ресурс]. — Қолжетімділік тәртібі: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1500000377>.
- 2.Сулейменова У. А. Медиация: не доводить дело до суда / У.А. Сулейменова // Заңгер. — 2018. — № 10(183).
- 3.Скаков А. Медиация в Казахстане: опыт и практика применения / А. Скаков // Заңгер. — 2018. — № 10(183).

ОӘЖ 343.2

КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАРДЫҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ ЖАУАПТЫЛЫҒЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Камал Т. А. - магистрант
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Статья посвящена рассмотрению особенностей уголовной ответственности и наказания несовершеннолетних. Также анализируются положения Уголовного закона, отражающие специфику применения к несовершеннолетним мер уголовно-правового принуждения.

The article is devoted to the consideration of the peculiarities of criminal responsibility and punishment of minors. The article also analyzes the provisions of the Criminal Law that reflect the specifics of the application of criminal law enforcement measures to minors.

Көптеген жылдар бойы, елдегі әлеуметтік-экономикалық және саяси өзгерістердің өзгеруіне қарамастан, кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыс проблемалары өзекті болып қала берді және тек құқық қорғау органдары мен ювеналды соттар өкілдерінің ғана емес, ғалымдардың да назарында болды.

Кәмелетке толмағандар қылмысының алдын алу мәселелері мемлекеттің қылмыстық және әлеуметтік саясаты саласындағы басты міндеттердің бірі болып табылады. Кәмелетке толмағандар арасындағы Қылмысқа қарсы іс-қимыл-бұл күрделі әлеуметтік проблема, оның себептері, факторлары және басқа да құбылыстары.

Балалардың құқықтарын қорғау, кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтар мен қылмыстылықтың алдын алу мәселелері прокурорлық қадағалаудың басты және басым бағыттарының бірі болып табылады.

Кәмелетке толмағандар арасындағы қадағалаусыздық және қылмыс мәселелері қала прокуратурасының кеңестерінде, құқық қорғау органдарының Үйлестіру кеңесінің отырыстарында мерзімді түрде қаралады. Кәмелетке толмағандар арасында құқық бұзушылықтың алдын алу және алдын алу бойынша арнайы бағдарламалар жұмыс істейді.

2014 жылы қабылданған Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі қылмыстық заңда белгіленген жасқа толған, есі дұрыс жеке тұлға ғана қылмыстық жауаптылыққа жататынын айқындайды. ҚР ҚК 2014 жылғы 15 - бабы екі жас өлшемін белгілейді: жалпы, яғни он алты жасқа толу және ерекше (ерекше)-адамның 14 жасқа толуы [1].

14 жастан бастап қылмыстық жауапкершілікке тарту үшін 2014 жылғы ҚР ҚК-де толық тізбе көзделген. 2014 жылғы ҚР ҚК бойынша, 14 жастан бастап, әдетте, ауыр немесе аса ауыр қылмыстар жасағаны үшін қылмыстық жауапкершілік басталады. Мәселен, 2017 жылдың 6 айында ауыр қылмыс жасағаны үшін сотталған кәмелетке толмағандардың үлесі 77% - ды, ал аса ауыр қылмыс жасағаны үшін 8% - ды құрады.

Көрсетілген кезеңдегі сот практикасының есебін талдау кісі өлтіргені үшін - 5, денсаулыққа қасақана ауыр зиян келтіргені - 22, денсаулыққа қасақана ауырлығы орташа зиян келтіргені - 1, зорлау - 9, жыныстық сипаттағы зорлық - зомбылық әрекеттері - 3, ұрлық - 28, тонау - 72, бопсалау-6, қарақшылық-14 кәмелетке толмаған адамның сотталғанын көрсетеді. Осылайша, кәмелетке толмағандардың 60% - дан астамы мүлктік қылмыс жасағаны үшін сотталды [2].

1959 жылғы ҚазКСР Қылмыстық кодексінің (бұдан әрі - ҚазКСР ҚК), 1997 жылғы Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодекстерінің (бұдан әрі - 1997 жылғы ҚР ҚК) және 2014 жылғы қолданыстағы ҚР ҚК ретроспективті салыстырмалы - құқықтық талдауы көрсетіп отырғандай, 1959 жылдан бастап қазіргі уақытқа дейін 14 жастан бастап кәмелетке толмағандардың қылмыстық жауаптылығы көзделетін қылмыстық заң баптарының тізбесі айтарлықтай кеңейтілді. Мәселен, егер ҚазКСР ҚК - де оның құрамына 12 кірсе, 1997 жылғы ҚР ҚК-де-21 құрам, қолданыстағы ҚР ҚК-де осындай құрамдар саны-30.

Баптар тізбесін кеңейту бұрын қылмыстық заңдарда көзделмеген қылмыстардың жаңа құрамын криминализациялау нәтижесінде болды. Мысалы, ҚазКСР ҚК-нің 1997 жылғы ҚР ҚК-мен салыстырғанда оларға мыналар жатады: сексуалдық сипаттағы зорлық-зомбылық әрекеттері; адамды

ұрлау; қорқытып алу; терроризм актісі және терроризм актісі туралы көрінеу жалған хабарлау; ауырлататын мән-жайлар кезінде автомобильді немесе өзге де көлік құралдарын ұрлау мақсатынсыз заңсыз иелену; адамды кепілге алу; ауырлататын мән-жайлар кезінде қайтыс болғандардың денелерін және олардың жерленген жерлерін қорлау; вандализм.

Осылайша, аталған екі қылмыстық заңды салыстыра отырып, 1997 жылғы ҚР ҚК құрамдарының саны ҚазКСР ҚК-мен салыстырғанда 9 құрамға артты. Құрамдардың кеңеюі көбінесе қазіргі заманның қауіп-қатерлерінен туындайды, мысалы: терроризм, сондай-ақ жеке тұлғаға, меншікке, қоғамдық қауіпсіздік пен қоғамдық тәртіпке қарсы қылмыстарға қылмыстық-құқықтық қарсы тұруға бағытталған.

1997 жылғы ҚР ҚК-ні қолданыстағы қылмыстық заңмен салыстыру да қызықты болып табылады. Қаралатын қылмыстық құқық бұзушылықтардың тізбесі 9 құрамға кеңейтілген, олар: халықаралық қорғауды пайдаланатын адамдарға немесе ұйымдарға шабуыл жасау; әлеуметтік, ұлттық, рулық, нәсілдік, тектік - топтық немесе діни алауыздықты қоздыру; Қазақстан Республикасы Тұңғыш Президентінің-Елбасының өміріне қол сұғу; Қазақстан Республикасы Президентінің өміріне қол сұғу; диверсия; терроризмді насихаттау немесе терроризм актілерін жасауға жария түрде шақыру; террористік әрекетті немесе экстремистік әрекетті қаржыландыру және терроризмге не экстремизмге өзге де дем берушілік; үйлерге, ғимараттарға, қатынас және байланыс құралдарына шабуыл жасау немесе оларды басып алу.

2014 жылғы ҚР ҚК құрамын кеңейту кәмелетке толмағандардың жауапкершілігін көздейтін жаңа құрамдардың конституциялық құрылысқа және мемлекеттің қауіпсіздігіне қарсы қылмыстарды жасаудың қоғамдық қауіптілігіне байланысты екенін көрсетеді.

Кәмелетке толмағандардың қылмыстық жауапкершілігін одан әрі жетілдіру мақсатында кәмелетке толмағандардың қылмыстық жауаптылығы көзделген қылмыстық құқық бұзушылықтар құрамын зерделеу қажет сияқты. Мысалы, ҚР ҚК-нің 294-бабы "Вандализм" ғимараттарды, өзге де құрылыстарды, тарих және мәдениет ескерткіштерін, мемлекет қорғайтын табиғи объектілерді, жазуларды немесе суреттерді немесе қоғамдық имандылықты қорлайтын өзге де іс-әрекеттерді бүлдіргені, сол сияқты көліктегі немесе өзге де қоғамдық орындардағы мүлікті қасақана бүлдіргені үшін қылмыстық жауаптылықты көздейді.

Көліктегі немесе өзге де қоғамдық орындардағы мүлікті қасақана бүлдіру сияқты қылмыстық құқық бұзушылықтардың мұндай түрін көбінесе кәмелетке толмағандар жасайды. Бұл әрекеттің әлеуметтік қауіптілігі шамалы, мысалы, егер вандализм мәдени ескерткіштерге қатысты жүзеге асырылса. Осыған байланысты, кәмелетке толмаған адамды көлікте немесе өзге де қоғамдық орындарда мүлікті алғаш рет қасақана бүлдірген жағдайда, бүлдіруден келтірілген залалды өз еркімен өтеген жағдайда қылмыстық жауаптылықтан босату мүмкіндігін қарастыруға болады. Ол үшін ҚР ҚК 294-бабын тиісті мазмұндағы ескертпемен толықтыру қажет.

Кәмелетке толмағандарға қолданылатын жазалау жүйесі де тексеруді қажет етеді. 2014 жылғы ҚР ҚК сәйкес кәмелетке толмағандарға белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан айыру, айыппұл, түзеу жұмыстары, қоғамдық жұмыстарға тарту, бас бостандығын шектеу түріндегі жаза тағайындалады.

Қолданылатын жазаларды талдау кезінде ҚР ҚК 41-бабының бірінші бөлігіне сәйкес осы Кодексте көзделген шекте Қазақстан Республикасының заңнамасында белгіленген және қылмыстық құқық бұзушылық жасалған кезде қолданылған айлық есептік көрсеткіштердің белгілі бір санына сәйкес келетін мөлшерде не пара сомасының немесе құнының, берілген ақша сомасының немесе берілген мүлік құнының еселенген мөлшерінде тағайындалатын ақшалай өндіріп алу белгілі бір мүддені тудырады, сомасы не бюджетке түспеген төлемдер сомасы [3].

Сондай - ақ, кәмелетке толмаған күдіктіден, айыпталушыдан, сотталушыдан жауап алу қорғаушының, заңды өкілдің, қажет болған жағдайда психолог пен педагогтың қатысуымен жүргізілетінін есте ұстаған жөн. Бұл ретте кәмелетке толмаған адамнан жауап алу тәуліктің күндізгі уақытында жүргізіледі және үзіліссіз екі сағаттан артық, ал жалпы алғанда күніне төрт сағаттан артық созыла алмайды. Кәмелетке толмаған адам анық шаршаған жағдайда жауап алу тоқтатылуға тиіс.

Заңды өкіл болмаған жағдайда қорғаншылық және қамқоршылық жөніндегі функцияларды жүзеге асыратын органның өкілі тартылады, ол заңды өкілдің функцияларын орындайды. Кәмелетке толмаған адамға және оның заңды өкіліне ұстап алу себептері туралы дереу хабарланады, сондай-ақ Сотқа дейінгі тергеп-тексеру органдары жәбірленушімен татуласу, оның ішінде медиация тәртібімен татуласу құқығын міндетті түрде түсіндіреді.

ҚК нормаларына сәйкес қылмыстық теріс қылық, өлім келтірумен байланысты емес онша ауыр емес немесе ауырлығы орташа қылмыс жасаған кәмелетке толмаған адам, егер ол жәбірленушімен, арыз берушімен татуласса, оның ішінде медиация тәртібімен татуласса және келтірілген зиянды ретке келтірсе, қылмыстық жауаптылықтан босатылуға жатады. Адамның өліміне немесе денсаулығына ауыр зиян келтіруге байланысты емес ауыр қылмысты алғаш рет жасаған кәмелетке толмаған адам, егер ол жәбірленушімен, арыз берушімен татуласса, оның ішінде медиация тәртібімен татуласса және келтірілген зиянды ретке келтірсе, қылмыстық жауаптылықтан босатылуы мүмкін.

Бұл ретте ауыр қылмыс жасаған кәмелетке толмаған адамды қылмыстық жауаптылықтан босатқан жағдайда оған: ескерту; ата-анасының немесе оларды алмастыратын адамдардың не мамандандырылған мемлекеттік органның қадағалауына беру; келтірілген зиянның есесін толтыру міндетін жүктеу; кәмелетке толмаған адамның бос уақытын шектеу және мінез-құлқына ерекше талаптар белгілеу; ерекше режимде ұстайтын білім беру ұйымына орналастыру; жәбірленушіден кешірім сұрау міндеттемесін жүктеу түрінде тәрбиелік Ықпал етудің мәжбүрлеу шаралары қолданылады; пробациялық бақылауды орнату [4].

Кәмелетке толмаған адамдарға қатысты қылмыстық істер, іс әскери соттың не қылмыстық істер жөніндегі мамандандырылған ауданаралық соттың қарауына жататын жағдайларды қоспағанда, кәмелетке толмағандардың істері жөніндегі мамандандырылған ауданаралық соттарда қаралады. Істі талқылау жариялылықты шектеу жағдайында заңды өкілдің қатысуымен, қорғаушының міндетті түрде қатысуымен және көзделген жағдайларда педагог пен психологтың қатысуымен жүргізіледі.

Заңды өкілдің немесе қорғаушының өтінішхаты бойынша, сондай-ақ өз бастамасы бойынша сот тараптардың пікірін ескере отырып, кәмелетке толмаған сотталушыны оған теріс әсер етуі мүмкін мән-жайларды зерттеу уақытына сот отырысы залынан өз қаулысымен алып тастауға құқылы. Төрағалық етуші қайтып оралғаннан кейін оған істі қараудың мазмұны туралы қажетті көлемде және нысанда хабарлайды.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Ағыбаев А.Н. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексіне түсіндірме. Жалпы және Ерекше бөліктер. – Алматы: Жеті Жарғы, 2015. – 768 б.
2. Интыкбаев М.К. Криминологическая характеристика наркотизма несовершеннолетних в Республике Казахстан: Учебное пособие. - Караганда: Карагандинская академия МВД РК им. Б.Бейсенова, 2011. - 114с.
3. Интыкбаев М.К., Феткулов А.Х. Особенности уголовной ответственности и наказания несовершеннолетних в Республике Казахстан: Учебное пособие. - Караганда: Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза, 2016. - 69 с.
4. Уголовное право Республики Казахстан: Общая часть: Учебник. /Отв ред. И.И. Рогов, К.Ж. Балтабаев. –Алматы: Жеті жарғы, 2016. -448 с.

ӘОЖ:39(575.1)

ҰЛТТЫҚ БІРЕГЕЙЛІК ЖӘНЕ ҰЛТТЫҚ КОД

Каратаева Ф.М., Сатаев А.Т.

Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы, Шымкент қ., Қазақстан.

В этой статье рассматривается вопрос, связанный с национальной идентичностью. Речь идет о необходимости сохранения национального кода.

This article addresses the issue of national identity. We are talking about the need to preserve the national code

Түрлі елдерден келген этнолог ғалымдардың көптеген тарихи зерттеулері адамзат тарихы бойы (алғашқы қауымдық жағдайдан бүгінгі күнге дейін) адамдардың өз өмірлері, салт-дәстүрлері мен әдет-ғұрыптары туралы ғана емес, сондай-ақ қоршаған халықтардың мәдениеті туралы білімдерге деген қажеттілігі бар екеніне көз жеткізеді. Олардың білімінің болуы қазір қоршаған ортада оңай бағдарлануға, сенімді және сенімді сезінуге мүмкіндік береді. Бірнеше мыңжылдықта әлемнің көптеген халықтары туралы әртүрлі мәліметтер мен деректердің жинақталуы жалғасуда, бұл ретте ежелгі дәуірде бұл білімді қарапайым баяндаумен немесе сипаттаумен шектемеуге тырысқан. Осыған байланысты отандық этнология бірқатар басым ғылыми бағыттарды әзірлейді,

онда қазақтардың этногенезі мен этникалық тарихы проблемаларының орны ерекше. Бұл бағыт халықтың тарихы мен мәдениетімен ғана байланысты емес, сонымен қатар адамның ондағы орнын сезінумен де байланысты. Бұл жағдайда этнология бұған жатпайды. Тек этникалық өзіндік сәйкестікті түсінуге шоғырланған біздің мүдделеріміздің шеңберін анықтау қажет.

Ұлттық мәдениетті қайта жаңғырту және этникалық тамырға оралу бағдарламасы аясында бүгінгі таңда жаһандану мен интеграцияның үрдістері, постиндустриялық қоғамдардың да, этникалық негіздер аясында жоғары технологиялар байқалатын дәстүрлі қоғамдардың дамуы - мұның бәрі тарихи-философиялық талдауды зерттеу тұрғысынан этникалық өзін-өзі сәйкестендіруді ұғынуға қызығушылықты неғұрлым шиеленістіреді. Оның үстіне, дерлік барлық халықтарға тән осы жағдайда өзінің мәдениетін, өзіндік ерекшелігін, бірегейлігін жоғалту қорқынышы өздерінің ұлттық сәйкестігін, өздерінің ұлттық-мемлекеттік мүдделерін қорғайтын мемлекеттер деңгейінде де көрініс табады. Сол арқылы адамзат екіжақты сын-қатерге тап болады. Бір жағынан, жеке сана-сезім, мәдени бірегейлік сезімі өсті. Екінші жағынан, адамдар, халықтар мен өркениеттер арасындағы өзара алмасу айтарлықтай кеңейді.

Ұлттық сана - сезімнің өсуін әлеуметтік өмірді стандарттауға қорғаушы реакция ретінде де көрсетуге болады. Мәдени көпжақтылық пен ұлттық өзіндік ерекшеліктер бүгінде қауіп төніп тұр, адамзат бір модельді жалғыз дұрыс деп таңуға, оның барлық алуан түрлілігін бір трафарет астында нивелирлеуге ұмтылады. Осыдан халықтардың табиғи реакциясы - өзін, өзінің бірегейлігін қорғау. Жаһандануға қарсы үрдістердің өсуі адамдардың қандай да бір ортақ жүзсіз әлемнің өкілі емес, нақты этномәдени, ұлттық қоғамдастықтың тасымалдаушысы болғысы келетініне байланысты.

Этникалық өзін-өзі сәйкестендіру философиялық пайымдау тұрғысынан немесе философиялық этнология шеңберінде, яғни «... этносты бірегей жүйе, ерекше табиғи - биологиялық және әлеуметтік-мәдени тұтастық ретінде, ең алдымен философиялық этнология шеңберінде айқындау» [1].

Философиялық этнология - «... этникалық феномен туралы ерекше философиялық ғылымды, оны зерттеу мен сипаттауды, қоғамның этникалық болмысы мен этникалық сәйкестендірудің мәні мен құпиясын түсінуді» ресімдеуге байланысты жаңа форматтың тұжырымдамасы»[2. с. 23]. Этникалық өзіндік сәйкестендіру бір этносты екіншісінен бөліп алуға, белгілі бір мәдени дәстүрлер мен жалпы мәдениеттің маңыздылығын анықтауға мүмкіндік береді.

Этникалық өзіндік сәйкестендіру феноменін зерттеудің өзектілігі отандық және шетелдік ғалымдардың барлық параметрлері мен түрлі этностарды зерделеу мәні болып табылатындығымен де байланысты. Феноменнің әр түрлі жоспарлылығына, көп аспектілігіне қарамастан, негізі адам болатын кемінде бір маңызды және біріктіруші фактор байқалады. Бұл фактор адамның мәнін, мағынасын толық түсінуге мүмкіндік беретін мәдени және тұлғалық факторлардың бірі ретінде қарастырылуы мүмкін - әрбір жеке тұлға мен әрбір мәдениет үшін «Біз кіміз?» деген сұрақтар, бірақ өзінің шекті негізі ретінде ең

терең метафизикалық сұрақ: «Адам не?» Жаһандану процесі адамның шынайы болмысының терең негіздері туралы мәселені өзектендіреді, яғни жаһандық бірегейлік туралы мәселе қояды, бұл жаһанданушы әлемдегі ұлттық-этникалық және мемлекеттік бірегейлік рөлінің өзгеруіне байланысты.

Бұдан басқа, бірегейлік проблемасы қазіргі уақытта және өткен уақытта Жер шары халықтарының антропологиялық құрамын зерттейтін этникалық антропология саласында да анықталады. Антропологиялық зерттеулер нәсілдер арасындағы туыстық қатынастарды, сондай-ақ нәсілдік типтердің пайда болу себептерін анықтауға мүмкіндік беретін материалдар алуға мүмкіндік береді. Халықтың қандай да бір тобының антропологиялық типі бойынша айырмашылығы қандай да бір халықтың ата-бабаларының көші-қонын қайта құруға мүмкіндік береді.

Халықтар туралы дербес ғылымның пайда болуы XIX ғасырдың ортасына жатады және сол кездегі көптеген практикалық қажеттіліктермен байланысты. бірінші кезекте халықтардың мәдени дамуындағы айырмашылықтарды түсіндіруге ұмтыла отырып, этникалық психологияның қалыптасу тетіктері мен ерекшеліктерін түсіну, халықтардың нәсілдік айырмашылықтарының себептерін анықтау, этникалық ерекшеліктер мен қоғамдық құрылымның өзара байланысын орнату, қандай да бір халықтың мәдениеті мен тарихи рөлінің гүлдену және құлдырау себептерін анықтау.

Этногенез және этникалық тарих, сондай-ақ этникалық антропология проблемалары саласында өзін-өзі сәйкестендіру жеке адамның сана-сезімін қалыптастыруды айқындайды, меншікті Я-ның құрылымын айқындайды және басқа тұлғаларға қатысты өз ұстанымын белгілейді. "Ол адами қажеттіліктерді қанағаттандырудың, бауырластықтың, ұқсастықтың, бағдарлау жүйесінің іргелі факторына айналады. Онтологияда этникалық өзін-өзі сәйкестендіру адамның өмір сүруі ұғымымен корелляцияланады.

Этникалық өзіндік сәйкестендіру проблемасын әзірлеу әдіснамалық маңызға ие. Мәселен, мәдениеттің дамуы, оның әр түрлі формаларының жіктелуі, кезеңділігі және онтологиясы этникалық өзіндік сәйкестендіру ұстанымынан қаралуы мүмкін, бұл мәдениеттің философиялық пайымдауында оның адам өлшемдік сипатын күшейтеді "[3]. Бұл ретте адамда жеке тұлғаға қолжетімді ұжымдық керек-жарақтарға байланысты әртүрлі сыртқы факторлардың әсерінен өзгеруі мүмкін бірқатар ұқсастықтар бар. Қазіргі уақытта «мәдени бірегейліктер (этникалық, ұлттық, діни, өркениеттік) орталық орын алады, ал мемлекеттік саясат мәдени жақындықты және мәдени айырмашылықтарды ескере отырып қалыптасады»[4].

Этностық феномен қазіргі қоғамды ескере отырып, сөзсіз өзгереді. Жаңғыртуға алып келетін процестер этностарды саяси және әлеуметтік-экономикалық қатынастардың бірыңғай өзара байланысты жүйесіне тарту арқылы мәдени және өзге де айырмашылықтардың өзіндік деформациясына әкеледі. «Сонымен қатар, кез келген ұлттың тарихы - оның басқа ұлттармен қарама-қарсы тұру тарихы ғана емес, сонымен қатар оның олармен ынтымақтасу тарихы екенін ескеру керек. Кез келген ұлттың тарихында басқа

ұлттарға қатысты алдын ала көзқарастар ғана емес, оларды түсіну де, тек қақтығыстар ғана емес, сондай - ақ олардың арасындағы ынтымақтастық та орын алды»[5.с.23]. Сонымен қатар, нағыз шындық этникалық құндылықтардың орнықтылығымен сипатталып, адамдардың іс-әрекеті мен мінез - құлқын айқындайды. Бұл сипаттағы қарама-қайшылықтар әзірге түсіндірілмеген, бірақ бұл тек уақыт ісі және ғылымның бірінші кезектегі міндеті ғана.

Этникалық бірегейлік мәселесі XX ғасырдан бері қоғамдық назарға ие болып келеді. Қазіргі заманғы авторлар этникалық бірегейліктің табиғатын негізінен мәдени, тілдік және психологиялық этномәдени белгілер: тіл, ұлттық әдет-ғұрыптар мен дәстүрлер, халық этикасы, тарихи жады, дін, материалдық мәдениет, туған жер туралы түсініктер, ұлттық сипат, халықтық және кәсіби өнер және т.б. кешендері арқылы анықтайды. Бұл белгілер ең алдымен рухани мәдениеттің элементтерін көрсетеді. Өркениеттер де, оларға кіретін этностар да әрдайым қандай да бір этностың дәстүрлі шаруашылық саласына сәйкес бөлініп отырғаны да белгілі. Біздің жағдайымызда бұл көшпелі мал шаруашылығы және аң аулау.

Өмірдің дүниетанымдық, психологиялық және мәдени аспектілері дәстүрлі шаруашылық өмір салтымен айқындалады. Осыған байланысты осы күнге дейін жекелеген этностар өкілдерінің әлеуметтік мүмкіндіктерін айқындайтын және сәйкесінше сәйкестендіру стратегияларын қалыптастыруға әсер ететін этномәдени еңбек бөлінісі сияқты дәстүрлі құбылыс бар. Сондықтан этникалық сәйкестікті мәдени-тілдік, шаруашылық-экономикалық факторлар тұрғысынан зерделеу этникалық тұрақтылық феноменін түсіну үшін де қажет болып табылады, бұл қазақстандық қоғамның мәдениетаралық интеграциясы проблемаларын шешуді қамтамасыз етеді. Қазақстан көп - түрлі халықтары, мәдениеттері, дәстүрлері бар ұлттық мемлекет, осыдан келіп, терең әлеуметтік-философиялық зерттеу объектісі болуы мүмкін.

Жоғарыда көрсетілгендей, философия ғылым бірегейлік феноменін түсіндіруде көптеген бақылаулар мен жаңалықтар жасауға қабілетті. Бұған дейін айтылған жаңа тұжырымдамаға қажеттілік екені анық. уақыт талабымен белгіленді. Данакари Р.А. өз жұмысында өз кезегінде объективті шындыққа барабар жаңа білімді біріктіріп, синтездей алатын тұжырымдаманы әзірлеу қажеттігін айтты, "...этностық феномен туралы ерекше философиялық ғылымды тұжырымдамалық ресімдеу, оны зерделеу және сипаттау, қоғамның этникалық болмысы мен этникалық сәйкестендірудің мәні мен құпиясын түсіну қажеттілігі маңызды болды»[6.с.25].

Философиялық этнология өзінің ғылыми мәртебесі мен полипарадигмалдық зерттеу кеңістігіне ие бола отырып, тарих, философия, әлеуметтану және этнологияның шекаралық салаларында туындайтын мәселелерді анықтауға және талдауға мүмкіндік береді. Олардың қатарына декомпозиция жағдайындағы әлеуметтік және этникалық құрылымдардың өзара іс-қимылының, қоғамның транзиттілігі мен трансформациясының

ерекшеліктерін, этностық феномен мен этникалық элиталардың саяси жүйеге әсерінің ерекшелігін жатқызған жөн.

Этникалық болмысты әлеуметтік - философиялық зерттеу этностың барлық белгілерінің біртұтас әмбебап жүйенің субстанционалдық және жүйе құраушы элементтері ретіндегі маңыздылығын растады, онда табиғи-биологиялық, әлеуметтік-мәдени және рухани-модельдік факторлар шешуші рөл атқарады. Ол стихиялы түрде дами алмайды, қоғамдық сананы үнемі айла-шарғы жасай алмайды, батыстық үлгілерді соқыр көшіре алмайды. Көп ұлтты мемлекетте жүйені залалсыздандыру мен залалсыздандыру үшін әрқашан тәуекел, қауіп бар.

Елдер арасындағы саяси қатынастар көп жағдайда әлі күнге дейін этносаралық болып қалатындықтан, халықаралық қақтығыстардың едәуір бөлігі тек экономикалық қайшылықтардан басқа өз негіздерінде этникалық деңгейде антагонизмнің көріністері де бар. Демек, қандай да бір этностың (оның ішінде өзінің) құндылық қондырғылары мен ерекшеліктерін түсіну және қабылдау жекелеген тұлғалардың да, тұтас халықтардың да саяси және әлеуметтік-мәдени деңгейлерінде өзара түсіністікті жеңілдетеді және қоғамның қақтығыс деңгейін төмендетеді. Тиісті мәдени бұрылыс кезінде этникалық өзіндік сәйкестендіру феноменіне назар аудару толеранттылықтың жалпы деңгейін көтеруге қабілетті.

Теориялық тұрғыдан алғанда, этностың тарихи дамуы мен оның бірегейлігін талдай алатын, онтологиялық және аксиологиялық маңызын анықтай алатын, тіпті әлеуметтік жанжалды реттейтін аккумулятор ретінде әрекет ете алатын модельді жасау өте қажет. Қазіргі уақытта көптеген жарияланымдарда этникалық бірегейліктің әлеуметтік-экономикалық және мәдени компоненттерінің өзара байланысын зерттеу фрагменттік түрде ғана ұсынылған. Отандық әдебиетте ұлттық өңірлердегі этникалық бірегейлік проблемалары негізінен мәдени-тілдік факторлардың мысалында қарастырылады. Дәстүрлі шаруашылық салаларды зерттеуге келер болсақ, оларды тарихшылар, этнографтар және мәдениеттанушылар жүргізуде.

Проблемалардың көпшілігі идеологиялық сипаттағы себептермен де, оларды түсінудің барабар болмауымен де пікірталас күйінде қалып отыр. Әзірге ұлттық-этникалық қатынастар саласындағы кеңес мұрасына объективті баға берілмеген және бұл қоғамның этникалық болмысын теориялық тануда, "жаңа" этникалық және әлеуметтік-мәдени кеңістіктегі адамның "өмірлік әлемін" ұғынуда алға жылжуға мүмкіндік бермейді. Онда талдаудың, қайта қарастырудың және сақтаудың, сондай-ақ қазіргі заманғы әлеуметтік және тарихи-философиялық зерттеулерде де неге сүйенуге болатыны айтарлықтай маңызды, құнды нәрселер бар. Сонда ғана іргелі мәселелер қойылып, айтарлықтай нәтижелерге қол жеткізілуі мүмкін.

Этникалық өзіндік сәйкестендіруді зерттеуде диалектикалық әдіснаманы қолдану тек уақытша қоғамдық - тарихи "шегіністердің" еріксіз болуын түсіну үшін ғана емес, сонымен қатар этникалықты қайта жаңғырту, әлеуметтік және этникалық эволюцияның үздіксіздігі мен үздіксіздігін түсіну үшін де өзекті

болып табылады. Сонда ғана адамзаттың болашағының келешегін мүлдем басқаша айқындауға, қоғамның әлеуметтік және этникалық болмысының барлық жүйесіндегі этникалық компоненттің орнын көруге болады. Шын мәнінде, этникалық болмыстың қоғамдық детерминациясы проблемасы, этностардың қызметінің ерекшелігін, олардың нақты, нақты мақсаттар қоятын және өз мүдделерін жүзеге асыруға жиі қол жеткізетін тарихтың жасаушылары ретіндегі рөлін зерттеу - философиялық этнологияның міндеті.

Қорытындылай келе, философиялық этнология субстанционалды және метафизикалық екенін атап өтейік. Бірінші кезекте, ол адамның табиғатпен және қоғаммен өзара іс-қимылының барлық қарама-қайшылықтарын, сондай - ақ қазіргі заманғы адам әлемінің парадокстарын қамтитын объективті, үздіксіз пульсияланатын және қалыптасып келе жатқан этникалық болмысты философиялық танымда көрсетуге бағытталған.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Данакари Р. А. Феномен этнического бытия.// Автореферат. На соис.уч.ст. доктора филос. наук. Волгоград 2007г.//
2. Данакари Р.А., К вопросу о научном статусе и концептуальных основаниях философской этнологии. //Вестник Волгоградского государственного университета. Сер.7: Философия. Социология и социальные технологии 2008г-N 1. - С. 23//
3. Хилканов,Д.Л. Этническая идентичность: роль хозяйственно-экономических и культурно-языковых факторов. //Дис. На соис. уч.ст. доктора соц-их наук. Улан-Удэ 2007г. стр 105//
4. Асылгужин, Р.Р. Этническая идентичность как социально-философская проблема Электронный ресурс.: дис. канд. филос. наук / Р.Р. Асылгужин. М.: РГБ, 2005.-167 с.
5. Данакари Р.А., К вопросу о научном статусе и концептуальных основаниях философской этнологии.//Вестник Волгоградского государственного университета. Сер.7: Философия. Социология и социальные технологии 2008г-N 1. - С. 23//
6. Данакари Р.А., К вопросу о научном статусе и концептуальных основаниях философской этнологии.//Вестник Волгоградского государственного университета. Сер.7: Философия. Социология и социальные технологии 2008г-N 1. - С. 25//

ОӘЖ 347.41

ШАРТТЫҚ МІНДЕТТЕМЕЛЕРДІ ОРЫНДАУДЫ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ ТУРАЛЫ НОРМАЛАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ПРАКТИКАЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Каттабек Ә. Б. - магистрант
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В статье выявлены наиболее распространенные проблемы правоприменительной практики, требующие немедленного решения с целью повышения уровня реальной защищенности прав и интересов участников договорных отношений.

The article identifies the most common problems of law enforcement practice that require immediate solutions in order to increase the level of real protection of the rights and interests of participants in contractual relations.

Азаматтық-құқықтық нормаларды қолдану, күрделі, жан-жақты құбылыс бола отырып, заңды жүзеге асырудың ерекше нысаны ретінде ғана емес, сонымен бірге құқықтық нормалар, құқықтық қатынастар, субъективті

құқықтар мен міндеттер, құқықтық жауапкершілік, құқықтық сана, құқықтық мәдениет және т. б. сияқты құқықтық шындықтың элементтерінің бірі болып табылатын құқықтық қызметтің нақты түрі ретінде түсіндірілуі мүмкін. Заң қызметі деп құқық шығармашылығы, құқық қолдану және тұтастай алғанда құқық қолдану салаларындағы құқықтық ережелер мен нысандарды пайдалана отырып, нәтижесінде құқықтық реттеу мақсаттарына қол жеткізілетін құқық субъектілері әрекеттерінің жиынтығы түсініледі.

Жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, азаматтық-құқықтық нормаларды құқықтық қызметтің белгілі бір түрі ретінде қолдануды мемлекет уәкілеттік берген субъектілердің нақты әлеуметтік міндеттерге қол жеткізу үшін объектіге немесе құқықтық реттеу объектісіне белсенді әсер ету процесі ретінде сипаттауға болады.

Жалпы тәсілдерді нақтылай отырып, шарттық міндеттемелердің орындалуын қамтамасыз ету туралы азаматтық-құқықтық нормаларды қолданудың келесі негізгі сипаттамаларын бөлуге болады:

- құқық қолдану органдары азаматтық заңнаманың негізгі бастауларынан, мүліктік айналымға қатысушылардың адалдық, парасаттылық және әділдік презумпциясынан шығады;

- азаматтық-құқықтық реттеу әдісінің диспозитивтілігіне байланысты құқық қолдану ерекшелігі: құқық қолдану жөніндегі қызметтің басталуы мен аяқталуындағы бастама құқық қолдану органына емес, азаматтық құқықтық қатынастар субъектілерінің өздеріне тиесілі;

- азаматтық-құқықтық нормаларды қолданудың негізгі мақсаты-қоғамдық құқықтағы санкцияларды емес, құқық бұзушыны жазалауда емес, бұзылған шарттық қатынастардың қалыпты бағытын қалпына келтіруде. Негізінен мүліктік сипаттағы азаматтық-құқықтық санкцияларды қолдану шарттық міндеттемелерден туындаған азаматтық-құқықтық қатынастарды құқықтық реттеудің негізгі мақсаты болмай, бағынышты мәнге ие;

- азаматтық-құқықтық нормаларды қолдану кезінде азаматтық құқықтарды қорғаудың арнайы құралдары пайдаланылады, бұл ретте жеке мүддені қорғаудың көрсетілген құралдары құқық бұзушының жеке басына емес, оның мүлкіне бағытталған;

- азаматтық-құқықтық нормаларды қолданумен қылмыстық құқық қолдану сияқты сот қана емес, сонымен қатар субъективті азаматтық құқықтарды қорғауды жүзеге асыратын басқа да юрисдикциялық органдар айналысады [1].

Азаматтық айналымның қалыпты жағдайында шарттық қатынастардың барлық субъектілері өздеріне алған міндеттемелерді адал сақтайды және орындайды, оларға тиесілі құқықтарды пайдаланады және сот құқығын қолдану қажеттілігі туындамайды. Алайда, шарттық міндеттемелерді бұзған жағдайда, Тараптар әрдайым туындаған қайшылықтарды дербес шеше алмайды және құқық қорғау органына, әдетте сотқа жүгінуге мәжбүр болады.

Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексінің 268-бабына сәйкес, "міндеттемеге сәйкес бір адам (борышкер) басқа адамның (кредитордың)

пайдасына мүлік беру, жұмыс орындау, ақша төлеу және тағы сол сияқты белгілі бір іс-әрекет жасауға не белгілі бір іс-әрекеттен қалыс қалуға міндетті, ал кредитордың борышкерден өз міндеттерін орындауын талап етуге құқығы бар. Кредитор борышкерден орындауды қабылдауға міндетті" [2]. Осы ережеден міндеттеменің мәні оның субъектілерін нақты құқықтар мен міндеттермен байланыстыратын мүліктік қатынастар ретінде айқын көрінеді.

Бірақ іс жүзінде міндеттеме тараптары оның орындалуына әрдайым жауапкершілікпен қарамайтындығы жиі кездеседі, бұл мұндай міндеттемені қамтамасыз етудің шұғыл қажеттілігін тудырады. Құқықтық қатынастар субъектілерінің мүдделерін қорғауға арналған мемлекеттік-мәжбүрлеу ықпал ету шараларын және өзге де құқықтық құралдарды қолдану көптеген жағдайларда құқықтары борышкердің міндеттемені орындамауы немесе тиісінше орындамауы арқылы бұзылған кредитордың мүліктік мүдделерін қанағаттандыру үшін жеткілікті статикалық емес. Мысалы, борышкердің мүлкі болмағандықтан, қарызды мәжбүрлеп өндіріп алу туралы сот шешімі орындалмауы мүмкін. Нәтижесінде, азаматтық-құқықтық реттеу механизмінде әртүрлі құқықтық жүйелерде конструкциялары міндеттемелердің орындалуын қамтамасыз ету үшін арнайы жасалған құқықтық құралдар қолданылады. Осы конструкцияларды бекітетін азаматтық заңнама нормалары, жалпы ереже бойынша, міндеттемелердің орындалуын қамтамасыз етудің арнайы институтында біріктіріледі.

Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексінің 292-бабына сәйкес міндеттеменің орындалуы тұрақсыздық айыбымен, кепілмен, борышкердің мүлкін ұстап қалумен, кепілгерлікпен, кепілдікпен, кепілзатпен, кепілдік жарнамен және заңнамада немесе шартта көзделген басқа да тәсілдермен қамтамасыз етіледі [3].

Қазақстандық сот практикасының неғұрлым ауыр проблемасы кейіннен кепіл нысанасы болып табылатын мүлікті өндіріп алуға жүгінумен шарттық міндеттемелерді орындауға байланысты азаматтық істерді қарау болып табылады. Көптеген жағдайларда несие берушінің мүдделері қанағаттандырылады. Алайда, сот несие берушілердің кепілге қойылған мүлікті өндіріп алу туралы заңды талаптарын қанағаттандырмайтын жағдайларды талдау маңызды.

Шартты (мәмілені) жасасуға, өзгертуге, бұзуға және банк шарты бойынша, оның ішінде жылжымайтын мүлік ипотекасы бойынша шарттық міндеттемелерді орындауға байланысты істер бойынша сот практикасын қорыта келе, Қазақстан Республикасының Жоғарғы Соты банктердің және кредиттік ұйымдардың ипотекалық қарыздар бойынша, сондай-ақ сотқа несие берешегін мерзімінен бұрын өндіріп алу туралы талаппен, оның ішінде кепілге берілген мүлікті өндіріп алу арқылы берілген ипотекалық тұрғын үй қарыздары бойынша талап-арыздары бойынша істер санатына назар соттар борышкердің ұзақ мерзімге берілген қарыздар бойынша міндеттемелерін орындамау себептерінің дәлелділігін әрдайым анықтай бермейді және зерттемейді, ал бұл

жағдай берешектің барлық сомасын мерзімінен бұрын өндіріп алу туралы мәселені шешу кезінде маңызды мәнге ие.

Шет мемлекеттердің тәжірибесінде (Франция, Жапония, Италия және т.б.) міндеттемелерді орындауды қамтамасыз етудің тауарлық тұрақсыздық айыбы, фидуциарлық кепіл, қамтамасыз ету төлемі, меншік құқығын резервтеу және т. б. сияқты тәсілдері қолданылады. "Тауарлық тұрақсыздық айыбы" деген сөз тіркесі қазақстандық азаматтық заңнама үшін танылмайтын болып табылады, оған тек тұрақсыздық айыбы ұғымы ғана белгілі, ол ҚР АҚ-нің 293-бабына сәйкес "борышқор міндеттемені орындамаған немесе тиісінше орындамаған жағдайда, атап айтқанда, орындау мерзімін өткізіп алған жағдайда несие берушіге төлеуге міндетті заңнамамен немесе шартпен айқындалған ақшалай сома"деп түсініледі.

Іс жүзінде келісім тараптары тауар айыппұлсын пайдаланады, алайда олар мұны өте сақтықпен және өте негізделген сақтықпен жасайды. Міндеттеменің орындалуын қамтамасыз етудің мұндай тәсілі екі тараптың мүдделеріне, әсіресе шектеулі ақша ресурстарымен сәйкес келген жағдайда да, бұл міндеттемені орындамау тәуекелін едәуір дәрежеде арттырады, тауар тұрақсыздық айыбын олар борышкерге әсер етудің аса жағымсыз құралы ретінде қарайды. Бұл ҚР АҚ 292-бабында белгіленген міндеттеменің орындалуын қамтамасыз ету тәсілдерінің тізбесінде тауарлық тұрақсыздық айыбының болмауымен түсіндіріледі.

Бұл жағдай тек шарттық қатынастардың тараптарының өзінде ғана емес, тауарлық айыппұлдың құқықтық төлем қабілеттілігіне күмән тудырады. Нақты дау туындаған кезде сот оған әлі белгісіз құбылысты құқықтық Біліктіліктің күрделі міндетіне тап болады деп сенімді түрде болжауға болады. Бұл ретте, біздің сот практикамызда тауарлық тұрақсыздық айыбын пайдалана отырып шарттық қатынастардан туындаған дауларды шешу мысалдары жоқ екенін атап өткен жөн.

ҚР АҚ 292-бабында белгіленген міндеттемелерді орындауды қамтамасыз ету тәсілдерінің тізбесіне енгізе отырып, азаматтық заңнамаға тауарлық тұрақсыздық айыбы туралы норманы (оны заттай тұрақсыздық айыбы деп атауға болады) енгізу орынды және орынды болар еді деп санаймыз. Сонымен бірге, біз тауарлық тұрақсыздық туралы келесі ұғымды бекітуді ұсынамыз: бұл "шартта анықталған тауар, борышкер міндеттемені орындамаған немесе тиісінше орындамаған жағдайда, атап айтқанда, орындау мерзімін өткізіп алған жағдайда несие берушіге төлеуге міндетті"[4].

Әрине, бұл ұсыныстың әр түрлі нюанстарға ие болу мүмкіндігі көп, мысалы, тауар, жұмыс, қызмет және басқа нәрселерден басқа тауарлық айыппұлдың тақырыбын кеңейту және оған қосу идеялары пайда болуы мүмкін; несие берушінің шығындарын дәлелдеу мәселелері, келісім нысаны, өнім саны, оның эквиваленттілігі және т.б. біздің ойымызша, тиісті дауларды қарау кезіндегі құқық қолдану қиындықтарының перспективасы қорықпауы керек, өйткені құқықтық қатынастар субъектілері өз міндеттемелерін орындауды қамтамасыз ету үшін олар үшін қосымша пайдалы құрал алады.

Егер біз мәселені кеңірек қарастыратын болсақ, онда тауарлық айыппұлды қолданыстағы жағдайларда да қолдану заңға қайшы келмейтінін байқауға болады, өйткені міндеттеменің орындалуын қамтамасыз ету әдістерінің тізімі толық емес. Алайда, кез келген ұқсастықтан қауіптенуге дағдыланған шарттың тараптары да, құқық қолданушысы да заңды тікелей көрсетпей, міндеттемені орындауды қамтамасыз етудің қазақстандық құқықта аталмаған тәсілінің барлық кең мүмкіндіктерін пайдалануға және өзінің күнделікті практикасында оның даусыз пайдасын көруге батылы жетпейді.

Тұтастай алғанда, жоғарыда айтылғандардың бәрін қорытындылай келе, шарттық міндеттемелерді орындауды қамтамасыз ету туралы нормаларды қолдануға байланысты азаматтық істер бойынша жақсы жинақталған сот практикасының болуын атап өткен жөн. Осы зерттеуде біз шарттық қатынастарға қатысушылардың құқықтары мен мүдделерінің нақты қорғалу деңгейін арттыру мақсатында жедел шешуді талап ететін құқық қолдану практикасының неғұрлым кең таралған проблемаларын анықтауға әрекет жасадық.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Гражданское право. Том II. Вещное право. Обязательственное право. Учебник для вузов (академический курс). / Отв. ред. М.К. Сулейменов. – Алматы 2013. – 488 с.
2. Қазақстан Республикасының Азаматтық Кодексі (Жалпы бөлім) (2021.02.01. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
3. Гражданское право Республики Казахстан: опыт теоретического исследования. Том 1 / М.К. Сулейменов. Часть первая. Историческая. – Алматы 2016. – 400 с.
4. Климкин С.И. Гражданское право Республики Казахстан. Общая часть: Учебное пособие. Алматы 2011. – 123 с.

ОӘЖ 343.01

ҚЫЛМЫСТЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ ТЫЙЫМ ЗЕРТТЕУ ОБЪЕКТІСІ РЕТІНДЕ

Кембаева А. А. - магистрант
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В статье обосновывается вывод о двойственности правовой природы уголовно-правового запрета; предлагается система уголовно-правовых запретительных функций; определяется понятие и система возникновения уголовно-правового запрета; предлагается свой подход к пониманию механизма запрета, который включает как правовые связи, возникающие с введением уголовно-правового запрета, так и правоотношения в целом.

The article substantiates the conclusion about the duality of the legal nature of the criminal-legal prohibition; proposes a system of criminal-legal prohibitive functions; defines the concept and system of the emergence of the criminal-legal prohibition; offers its own approach to understanding the mechanism of prohibition, which includes both legal relations arising from the introduction of the criminal-legal prohibition, and legal relations in general.

Қылмыстық-құқықтық тыйым ұғымы - бұл құбылысты оның әртүрлі деңгейлерінің, қасиеттері мен жақтарының бірлігінде сипаттайтын көп

өлшемді, интегралды термин. Осыған байланысты біз қылмыстық-құқықтық ықпал ету контекстінде оның көрінуінің әртүрлі деңгейлерін анықтаймыз.

Қылмыстық-құқықтық тыйымның анықтамасы нормативтік-құқықтық ұйғарым, қылмыстық іс-әрекеттің барлық ықтимал нұсқаларын (модельдерін) бекітетін, қылмыстық заңнамаға сәйкес нақты тарихи кезеңде заңсыз деп танылатын, қылмыстық құқық контекстіндегі қарапайым, тәуелсіз, тұтас, логикалық аяқталған ұяшық болып табылатын заңнамалық құқықтық құрылым ретінде дәлірек ұсынылған [1].

Бұл анықтамада қылмыстық заңмен қылмыс деп танылған әлеуметтік қауіпті әрекеттерді жасамауға немесе жасамауға міндеттіліктің белгісі немесе болу белгісі қолданылмайды, өйткені қылмыстық-құқықтық тыйымның негізгі функциясы нормативтік құқықтық бұйрық, заңнамалық құқықтық құрылым, қылмыстық құқықтың бастапқы ұяшығы ретінде, біздің ойымызша, рұқсат етілген және рұқсат етілмеген нәрсені ажырату болып табылады. Қылмыстық-құқықтық тыйымның мәні-бұл заңсыздықтың негізгі элементі.

Енді қылмыстық-құқықтық тыйымның анықтамасы құқық нормасының неғұрлым қалыптасқан ұғымы арқылы емес, дәлірек айтқанда-ҚР ҚК Ерекше бөлігінің нормасына тыйым салу арқылы дәл нормативтік - құқықтық ұйғарым ұғымы арқылы берілетінін түсіндірейік.

Қазіргі қылмыстық-құқықтық әдебиеттерді талдау қылмыстық-құқықтық реттеу механизмін сипаттау кезінде дәл осы нормалар зерттеушілердің назарында екенін көрсетеді [2].

Өзінің мәні бойынша, нормативтік-құқықтық нұсқама – бұл нормативтік құқықтық актінің мәтінінде тікелей көрсетілген нормативтік сипаттағы қарапайым, тұтас, логикалық түрде аяқталған мемлекеттік-биліктік бұйрық. Нормативтік-құқықтық ереже заңнама жүйесі мен құқық жүйесін біріктіретін әмбебап санат ретінде әрекет етеді. Бұл "құрылыс материалы" сияқты, онсыз бұл жүйелердің бастапқы элементтері мүмкін емес [3].

Бұл ретте нормативтік-құқықтық нұсқама құқық жүйесінің бастапқы ұяшығы (буыны) болып табылады. Қылмыстық-құқықтық тыйым - бұл негізгі нормативтік құқықтық ұйғарым, оның негізгі мақсатын көрсететін қылмыстық-құқықтық нормаға тыйым салудың өзегі.

Жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, қылмыстық заң дегеніміз- белгілі бір тәртіппен қабылданған, белгілі бір нысаны бар және жалпыға бірдей үміт бойынша белгілі бір мазмұны немесе белгілі бір сенімділігі бар рецепттердің жиынтығы.

Санкция - дербес құқықтық ұйғарым. Қылмыстық-құқықтық тыйымдар қылмыстық-құқықтық ықпал ету субъектілерінің мінез-құлқының шекарасын белгілейді, ал қылмыстық-құқықтық тыйымды ықтимал бұзғаны үшін жазасы бар нормативтік-құқықтық нұсқамалар тиісті іс-әрекеттер жасағаны үшін мемлекет тарапынан "зорлық-зомбылық" қолдану мүмкіндігін заңдастырады. Соңғы Нормативтік-құқықтық ережелер негізінен біріншіге қатысты туынды және көмекші болып табылады. Олар қылмыстық-құқықтық тыйымдардың

түріне, әлеуметтік жағдайына және басқа да бірқатар факторларға тікелей байланысты [4].

Қылмыстық-құқықтық тыйым - бұл қылмыстық-құқықтық ұйғарым, қылмыстық заңнамаға сәйкес заңсыз деп танылатын (аяқталған және аяқталмаған қылмыс деп танылатын модельдер де) қылмыстық мінез-құлықтың барлық ықтимал нұсқаларын (модельдерін) сипаттайтын заңнамалық құрылым, оларды жасағаны үшін жаза көзделген. Сонымен қатар, мұндай қылмыстық заңсыз мінез-құлық үлгілерін іс жүзінде қылмыс деп те, мысалы, қылмыстық құқық бұзушылық деп те атауға болатындығын есте ұстаған жөн. Қылмыстар мен қылмыстық теріс қылықтар-қылмыстық-құқықтық тыйымда формальды түрде көрсетілген бір құқықтық сипаттағы әрекеттің мәні [5].

Құқық теориясында құқықтық тыйымдардың бірнеше жіктелуі қарастырылады. Тыйымдардың кейбір жалпы теориялық классификацияларын белгілі бір құқықтық ережелер ретінде қылмыстық-құқықтық тыйымдарға бейімдеуге және қолдануға тырысайық.

Функционалдық мақсаты бойынша тыйымдар сөздің кең және тар мағынасында немесе бірдей мағынада - анық және түсінікті. Жасырын тыйым, яғни сөздің кең мағынасында тыйым алдын-алу функциясын орындайды, бірақ ол заңды нормада ерігендіктен, оның бұл функциясы негізгі емес, керісінше басқару және міндеттеу нормаларының қосалқы бөлігі ретінде әрекет етеді. Алдын алу функциясы тыйым құқықтық норманың тәуелсіз түріне бөлінген кезде ғана негізгі мәнге ие болады. Сөздің тар мағынасында заңды тыйым салу (анық тыйым) іс жүзінде тыйым салу нормасында бар

Әр түрлі құқықтық тыйымдардың императивті дәрежесі бойынша тыйым салу нормалары абсолютті және салыстырмалы болып бөлінеді. Абсолютті құқықтық тыйымдар ережеден ешқандай ерекшелік жасамай, кез-келген мінез-құлыққа толығымен тыйым салады. Мұндай тыйымдар өте категориялық. Абсолюттіден айырмашылығы, құқықтық норма гипотезасында көрсетілген кейбір жағдайлар туындаған кезде салыстырмалы тыйым қолданылмайды. Салыстырмалы тыйым салу нормасының диспозициясы екі микро бағытты қамтиды-негізгі және негізгі емес. Негізгі құрамында тыйым салу, негізгі емес – рұқсат беру (негізгіден алып тастау).

Қылмыстық-құқықтық тыйымдарды олардың құрылымы мен мазмұнына қарай жіктеуге болатын сияқты, бұл тиісті қылмыстық-құқықтық тыйымды қабылдауға әсер етеді. Құрылымына байланысты қылмыстық-құқықтық тыйымдарды нақты және ресми-заңды деп бөлуге болады. Формальды-заңдық тыйым салу-ҚР ҚК Ерекше бөлігінің бабында қамтылған, құқық нормасының санкциясымен формальды түрде байланысты қылмыстық-құқықтық тыйым салу (яғни әрбір тыйымға санкция сәйкес келеді).

Негізгі қылмыс құрамының модельдері бар бастапқы ресми құқықтық тыйымдарды және білікті және артықшылықты қылмыс құрамының модельдері бар тиісті қайталама тыйымдарды ажыратуға болады. Атап айтқанда, қарапайым кісі өлтіру, сондай-ақ білікті және артықшылықты кісі өлтірудің барлық түрлерін кісі өлтіруге ресми және заңды тыйым ретінде қарастыруға

болады. Нақты тыйым формальды-заңдық тұрғыдан кеңірек. Оған барлық ресми (бастапқы және қайталама) тыйымдар да, аяқталмаған қылмыстарға тыйым салу да кіреді. Қылмыстық-құқықтық тыйымдардың бұл жіктелуі қылмыстық заңды модельдеу процесін оңтайландыратын сияқты.

Қылмыстық-құқықтық тыйымда қылмыстың нақты құрамы түрінде іске асырылуы немесе іске асырылмауы мүмкін қылмыстық мінез-құлықтың ондаған нұсқаларының (модельдерінің) белгілері болуы мүмкін [6].

Қылмыс құрамының дизайнынан айырмашылығы, қылмыстық-құқықтық тыйым-бұл заңнамалық құрылым. Айта кету керек, әртүрлі елдерде қылмыстық-құқықтық тыйымдарды білдіру формасы мен заңнамалық техника тұрғысынан бекітудің белгілі бір ерекшеліктері бар.

Қылмыстық-құқықтық тыйымның дизайны мен қылмыс құрамының дизайны олардың біріншісі заңнамалық, ал екіншісі доктриналық (теориялық) екендігімен ғана емес, сонымен бірге олардың әр түрлі деңгейлерімен де ерекшеленеді. Қылмыстық-құқықтық тыйымның құрылымы қылмыстық-құқықтық Ықпал етудің бірінші деңгейінде – Заңның өмір сүру деңгейінде және тіпті одан да ертерек әрекет ете бастайды. Тыйым салу ҚР ҚК Ерекше бөлігінің тыйым салатын нормасының күші жойылғаннан кейін де өз қызметін жалғастыра алады. Қылмыс құрамының құрылымы заңды қолдану процесінде, негізінен қылмыстарды саралауда қолданылады.

Осылайша, қылмыс құрамы мен қылмыстық-құқықтық тыйым заңды құрылымдар болып табылады. Қылмыстық-құқықтық тыйым салу конструкциясы қылмыстық заңнамаға сәйкес құқыққа қайшы және жазаланатын деп танылатын қылмыстық мінез-құлықтың барлық ықтимал нұсқаларын (модельдерін) сипаттайтын нормативтік бекітілген белгілер жүйесін білдіретін заңнамалық конструкция болып табылады (аяқталған қылмыс деп танылатын барлық модельдер де, көрсетілген іс-әрекеттерге байланысты, аяқталмаған қылмыс деп танылатын модельдер де). Құқықтық техниканы дамыту тұрғысынан қылмыстық заңға тыйым салу дизайны қылмыстық заңның құрылысы тұрғысынан Тарихи бірінші және негізгі заңнамалық құрылым болып табылады. Қылмыс құрамының құрылымы-бұл белгілі бір қоғамдық қауіпті әрекетке (қылмысқа) қатысты қылмыстық-құқықтық тыйымның белгілі бір құрылымдық ерекшелігі болып табылатын доктриналық (теориялық) дедуктивті құрылым. Қылмыстың құрамында белгілі бір қылмысты саралау үшін қажетті және жеткілікті белгілер бар, ал қылмыстық - құқықтық тыйым салу құрылымында-көп жағдайда олар әлдеқайда көп болады, өйткені қылмыстық-құқықтық тыйым, әдетте, қылмыстық мінез-құлықтың ондаған нұсқаларының (модельдерінің) белгілерін қамтиды.

Нормативтік құқықтық ереже ретінде қылмыстық-құқықтық тыйым, ең алдымен, заңның нақты жұмыс істеу деңгейінде көрінеді және негізінен қылмыстық құқық догмасы тұрғысынан, сонымен қатар қылмыстық құқық әлеуметтануы мен қылмыстық саясаттану тұрғысынан қарастырылады.

Осылайша, қылмыстық-құқықтық тыйым ұғымының анықтамасы нормативтік құқықтық ереже ретінде қылмыстық догматика тұрғысынан ғана жеткіліксіз болып көрінеді, өйткені қылмыстық-құқықтық тыйым көп қырлы, көп өлшемді, интегралды ұғым болып табылады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Илалутдинов А.И. Элементы нормы права и их внутреннее строение // Право. Журнал Высшей школы экономики. 2012. № 1. - С. 37-49.
2. Ситникова А.И. Законодательная текстология уголовного права: монография. - М.: Юрлитинформ, 2011. С. 172
3. Комментарий к Уголовному кодексу Республики Казахстан / под ред. Рахметова С.М., Рогова И.И. –Алматы: ТОО Издательство «Норма-К», 2016. –752 с.
4. Рарог А. И. Законодательные атаки на устои уголовного права // Государство и право. - 2013. - №1. - С. 24-32.
5. Котова Н.К. Уголовное право Республики Казахстан: Общая часть: Учебное пособие. – Алматы: Академия экономики и права, 2013. – 218 с.
6. Иванчин А.В. Конструирование состава преступления: теория и практика: монография / отв. ред. Л.Л. Кругликов. – М.: Проспект, 2014. С. 86.

УДК (340.13:347.911.95)

МИРОВОЕ СОГЛАШЕНИЕ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА ПРИМЕНЕНИЯ НОРМЫ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА

Кәрім Ә. А. – магистрантка Ю-НП-9-1
Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Мақалада құқықтық институт ретінде әлемдік келісімге анықтама, оның пайда болу тарихы, сотқа балама ретінде медиацияның қалыптасуы туралы қысқаша ақпарат берілген. Сондай-ақ, Қазақстан Республикасында медиативтік құқықтық институттың қалыптасу жолының басталуы сипатталады. Бітімгершілік келісімінің мәтінін құрастыру заң техникасы мәселесі ретінде қарастырылады. Медиацияға жүгінудің орындылығы қысқаша талданады.

The article defines the settlement agreement as a legal institution, provides brief information on the history of its origin, and the formation of mediation as an alternative to the court. It also describes the beginning of the path of formation of the mediation legal institution in the Republic of Kazakhstan. The drafting of the text of the settlement agreement is considered as a matter of legal technique. The expediency of resorting to mediation is briefly analyzed.

Существует множество определений мирового соглашения. Остановимся на нескольких.

Так, доктор юридических наук, профессор, специалист по гражданскому процессуальному праву - Гукасян Р. определяет мировое соглашение как соглашение сторон об условиях разрешения судебного спора на приемлемых для них условиях [1].

Кандидат юридических наук Пилехина Е. рассматривает мировое соглашение как судебную сделку, влекущую прекращение процесса на взаимоприемлемых для сторон условиях [2].

Своими словами, мировое соглашение как правовая категория - документ, заключенный в письменном виде, являющийся результатом проведения примирительной процедуры.

Однако, нужно учитывать, что медиация не заменяет собой судебное урегулирование, а лишь дополняет юридические процедуры и позволяет найти долговременные решения, устраивающие все стороны спора. И на самом деле, принятие решения о мировом соглашении более выгодно для обеих сторон, так как отличительным признаком данного института являются взаимные уступки.

Первые упоминания мирового соглашения можно найти в римском праве, в котором данное соглашение (*transactio*), могло быть заключено как в ходе судебного разбирательства, так и после, а так же на стадии рассмотрения спора у претора (*in iure*) [3].

Современная же модель медиации, а точнее ее основа зародилась в США, появившаяся там после Второй Мировой войны, когда на повестке дня остро встал вопрос быстрого разрешения трудовых споров. Министерством труда было предложено регулировать споры с помощью посредника. Так, был принят федеральный закон. Именно в США впервые заключались мировые соглашения в области коммерческого оборота.

К слову, медиация в США как альтернатива суду достигла своих вершин к 1970-м годам, тогда как в Европу она пришла в 1980-е годы.

В Европе отличившимися странами, с подробной разработанностью сути и проблематики мирового соглашения, являются: Франция и Италия. Французское и итальянское право являются продолжателями традиций римского права.

Что же касается Казахстана, то можно с уверенностью сказать, что мировое соглашение, внедренное в судебную практику, несмотря на большое значение в урегулировании спора, казахстанскими учеными изучалось сравнительно мало. На это значительным образом повлияло отсутствие комплексного исследования мирового соглашения как правового института, что является совершенно необходимым.

В последние же годы, интерес к данному институту закономерно возрос. Делаются попытки научной разработки мирового соглашения.

Начало было пути становления медиативного правового института в Республике было положено Первым Президентом страны. Так в своем обращении к судьям на V съезде судей Казахстана 18 ноября 2009 года Н.А. Назарбаевым была намечена приоритетная задача дальнейшего развития судебной системы: «Важно сократить число споров, подлежащих рассмотрению в судебном порядке, внедрять альтернативные способы их разрешения, в том числе примирительные процедуры и медиации. Это позволит придать нашему правосудию восстановительный характер» [4].

Изложенное выше обращение было закреплено Указом Президента Республики Казахстан от 24 августа 2009 года № 858 «О Концепции правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года» [5].

В результате поручения главы был разработан Закон Республики Казахстан № 401-IV «О медиации», вступивший в законную силу 28 января 2011 года [6].

Согласно статьи 1 действующего закона РК «О медиации», сферой применения медиации являются споры (конфликты), возникающие из гражданских, трудовых, семейных и иных правоотношений с участием физических и (или) юридических лиц, а также рассматриваемые в ходе уголовного судопроизводства по делам об уголовных проступках, преступлениях небольшой и средней тяжести, а также тяжких преступлениях в случаях, предусмотренных частью второй [статьи 68](#) Уголовного кодекса Республики Казахстан, если иное не установлено законами Республики Казахстан, и отношения, возникающие при исполнении исполнительного производства.

Процедура медиации не применяется к спорам (конфликтам), возникающим из отношений, в случае, если такие споры (конфликты) затрагивают или могут затронуть интересы третьих лиц, не участвующих в процедуре медиации, и лиц, признанных судом недееспособными либо ограниченно дееспособными.

Процедура медиации не применяется к спорам (конфликтам), возникающим из гражданских, трудовых, семейных и иных правоотношений с участием физических и (или) юридических лиц, когда одной из сторон является государственный орган.

Процедура медиации не применяется по уголовным делам о коррупционных преступлениях и иным преступлениям против интересов государственной службы и государственного управления [6].

В целях реализации Закона «О медиации» соответствующие изменения внесены в УК РК, УПК РК, ГК РК, ГПК РК, Закон РК «О местном государственном управлении и самоуправлении», согласно которым судьи, дознаватели, следователи, прокуроры обязаны разъяснять подсудимым, подозреваемым, обвиняемым и другим участникам уголовного процесса их право на урегулирование спора в порядке медиации и последствия такого урегулирования, что делается далеко не всеми.

Остановимся на парочке норм, в частности гражданско-процессуального права. Так, в соответствии [статьи 247](#) ГПК говорится о том, что суд прекращает производство по делу, если стороны заключили мировое соглашение и оно утверждено судом. В этой связи [статьей 153](#) ГПК предусмотрено, что суд отказывает в приеме искового заявления, если имеется вступившее в законную силу, вынесенное по спору между теми же сторонами, о том же предмете и по тем же основаниям определение суда об утверждении мирового соглашения сторон. Это так же в обязательном порядке разъясняется судьей, рассматривающим дело [7, с. 118].

В Казахстане за год рассматривают порядка миллиона уголовных, гражданских и административных дел. Все эти факторы неразрывно связаны с активным развитием экономического и социального сектора.

В этой связи, применение заключения мирового соглашения на всех стадиях судопроизводства при разрешении как гражданских, так и уголовных дел, оказывает благоприятное влияние и можно сказать «разгружает» судебную систему.

Посредниками при заключении мирового соглашения могут стать медиаторы, либо представители или адвокаты с доверенностью, в котором обязаны иметь право не только на защиту и представление интересов доверенности во всех судебных инстанциях, но и на право заключения мирового соглашения.

С 2016 года в Казахстане реализуется План нации «100 конкретных шагов по реализации 5 институциональных реформ» инициированных Н.Назарбаевым. Второй блок пунктов Плана – шаги с 16 по 34, – объединен под заголовком «Обеспечение верховенства закона», и в них поставлен ряд задач по реформированию судебной системы.

Проект «Семь камней правосудия», разработанный в исполнение указанных пунктов Плана, ориентирован, прежде всего, на повышение доверия к суду. Все задачи, которые должны решаться в рамках проекта, объединены в 7 направлений, «Примирение: до суда, в суде».

Судья Верховного суда Улбосын Сулейменова еще в 2018 году рассказала в беседе с корреспондентом МИА «Казинформ» о предварительных результатах реализации пилотного проекта «Примирение: до суда, в суде». В 2018 году запущены 3 пилотных проекта для некоторых судов, а с января 2019 года в 7 пилотных проектах принимают участие все суды. Итоги 2018 года показали результативность и востребованность такой работы. По поручению председателя Верховного суда проведено совещание с областными и приравненными к ним судами о реализации проектов по итогам полугодия, заслушана информация 14 судей из регионов, являющихся координаторами проектов.

Первый пилотный проект в сфере медиации на территории РК проводился по делам искового производства, за исключением дел, рассматриваемых в порядке упрощенного (письменного) производства, банковских споров, а также по искам, по которым ответчик является иногородним [8].

Как считает председатель Комитета по конституционному законодательству сенатор Георгий Ким действующий закон "О медиации" 2011 года имеет ряд недостатков. Ссылаясь на зарубежный опыт, Георгий Ким отметил, что в странах, где институт медиации успешно работает, во внесудебном порядке рассматривается до 80% споров. "В то же время в Казахстане медиация не пользуется популярностью из-за низкой осведомленности в обществе о её преимуществах. По словам сенатора, казахстанцы слабо информированы, например, о том, что соглашение, достигнутое в ходе медиации, удовлетворяет интересы каждой стороны и способствует примирению конфликтующих сторон, в то время как судебное

решение может удовлетворить только одну из сторон и не всегда в полном объеме", – говорится в сообщении пресс-службы [9].

Доля трудовых споров в Казахстане, рассмотренных при посредничестве профессиональных медиаторов, сравнительно низкая, отмечала бывший вице-министр труда и социальной защиты населения Светлана Жакупова [9].

Таким образом, можно прийти к следующему выводу:

Медиация более нацелена на сотрудничество и менее – на состязательность, чем суд или арбитраж. В условиях, когда стороны имеют возможность объяснить свою позицию или дать волю гневу, именно медиация может стать инструментом, разряжающим обстановку.

Как показывает практика, главное при заключении мирового соглашения – договориться с оппонентом и принять решение, что спор будет решен миром, осознать выгодность и эффективность именно такого решения. В таких переговорах не надо пытаться кого-то «наказать» – рекомендуется думать в таких случаях только о защите своего права и быть нацеленным на будущее, а не на рефлексию прошлых, приведших к спору отношений.

Необходимо учитывать факторы, связанные с характером спора, возможностями переговорной позиции и настроенности оппонента действительно урегулировать спор на началах взаимовыгодного сотрудничества.

А составление текста мирового соглашения – это часто уже вопрос юридической техники. Нужно добавить, что мировое соглашение должно структурироваться командой при участии сильного процессуалиста, ведь это не простая сделка, а сделка с особым и осложненным порядком утверждения судом.

При подготовке текста документа необходимо ясно и недвусмысленно формулировать условия мирового соглашения, избегая при этом отлагательных и иных условий, которые создают неопределенность в отношении объема обязательств сторон мирового соглашения.

Все договоренности должны иметь четкие сроки и устанавливать последствия неисполнения мирового соглашения, ведь его можно исполнить принудительно, обратившись в службу судебных приставов.

Для суда соглашение должно быть максимально простым и понятным. Если в соглашении есть нестандартные конструкции, нужно представить суду письменные пояснения о мотивах их включения в соглашение, а также быть готовыми корректировать условия соглашения непосредственно в судебном заседании в соответствии с комментариями суда.

Если говорить о мировом соглашении, заключенном сторонами в стадии исполнительного производства, необходимо понимать, что мировое соглашение в процессе исполнительного производства в отличие от мирового соглашения сторон, заключаемого в процессе судебного разбирательства, заключается в период, когда спор между сторонами разрешен судом. Более того, на этапе исполнения взыскатель уже обладает судебным актом, устанавливающим обязанность должника по совершению определенных действий (или

воздержанию от совершения каких-либо действий). Мировое соглашение в исполнительном производстве представляет собой механизм добровольного исполнения, основная цель которого - отказ от механизма государственного принуждения либо прекращение принудительного исполнения, если такая процедура была начата.

В наше время суды активно содействуют сторонам в примирении. Законопроект предлагает использовать примирительную процедуру на любой стадии процесса по ходатайству стороны или по предложению суда. Кроме того, законопроект четко прописывает принципы примирительных процедур: добровольность, сотрудничество, равноправие, конфиденциальность, что благотворно влияет на сроки и эффективность рассмотрения дел в гражданском судопроизводстве.

Практика применения медиации показала, что в ряде случаев этот метод более конкурентоспособен по сравнению с судопроизводством. Медиация гибка, она не требует от конфликтующих сторон выработки однозначной позиции, она допускает наличие различий в точках зрения сторон.

Медиация – это достаточно гибкий процесс, при котором стороны могут в большей степени влиять на ход процедуры, чем при арбитраже или судебном разбирательстве.

Обращение к медиации целесообразно в подавляющем большинстве случаев. Основной вопрос обычно состоит не в том, может ли медиация привести или приблизить стороны к мировому соглашению, а в том, какой момент для нее наиболее подходящий. Даже когда медиация не приводит непосредственно к достижению мирового соглашения (например, из-за того, что ее начали на слишком ранней стадии спора), она может помочь сторонам определить ключевые спорные вопросы и, соответственно, свои основные интересы и сфокусироваться на них.

Решение об обращении к медиации также тесно связано с вопросом, на какой стадии спора к ней следует прибегнуть. В целом, чем раньше участники спора обращаются к ней, тем больше у них шансов сохранить средства, уходящие на ведение дела, в т. ч. в суде, и предотвратить развитие этого спора. Однако, с другой стороны, требуется всегда помнить о необходимости оценивать, насколько стороны готовы действовать в духе принятых ими решений и насколько исчерпывающей является полученная информация для того, чтобы провести успешный анализ рисков продолжения или развития спора.

Список использованной литературы

1. Избранные труды по гражданскому процессу / Моск. гос. юрид. акад., Твер. гос. ун-т. — М.: Проспект, 2008. — 478 с.
2. Пилехина Е. Мировое соглашение в практике арбитражного суда и суда общей юрисдикции. Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. СПб. 2001. С. 48.
3. Дождев Д.В. Римское частное право. Москва, 1996. С. 475.
4. Вступительное слово Президента Республики Казахстан Н.Назарбаева: VII съезд судей Казахстана (Астана, 18 ноября 2009 г.) //Официальный сайт Президента РК:

https://www.akorda.kz/ru/speeches/internal_political_affairs/in_speeches_and_addresses/vystupleniye-prezidenta-kazahstana-nnazarbaeva-na-vii-sezde-sudei-kazahstana

5. Указ Президента Республики Казахстан О Концепции правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года (с изменениями и дополнениями от 16.01.2014 г.)// Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан «Әділет» <http://adilet.zan.kz/rus/docs/U090000858>

6. Закон Республики Казахстан от 28 января 2011 г. № 401-IV «О медиации» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.01.2021 г.) //Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан «Әділет» <http://adilet.zan.kz/rus/docs/T1100000401>

7. «Гражданский процессуальный кодекс Республики Казахстан» от 31 октября 2015 года № 377-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 02.01.2021 г.)

8. [inform.kz https://www.inform.kz/ru/vnedryat-sya-budut-tol-ko-uspeshnye-pilotnye-proekty-sudya-vs-rk-ulbosyn-suleymenova_a3564747](https://www.inform.kz/ru/vnedryat-sya-budut-tol-ko-uspeshnye-pilotnye-proekty-sudya-vs-rk-ulbosyn-suleymenova_a3564747)

9. <https://informburo.kz/novosti/pochemu-mediatory-nepopulyarny-v-kazahstane-obsudili-v-senate.html>

УДК 516.65.574 (74)

ИСТОРИЯ ИЗУЧЕНИЯ ЭТНОГРАФИИ КАЗАХОВ В НАСЛЕДИИ ИССЛЕДОВАТЕЛЕЙ ДАЛЬНЕГО ЗАРУБЕЖЬЯ

¹Косанбаев К., ²Эшов Б.Д.

¹Университет «Мирас», г.Шымкент, Казахстан

²Каршинский государственный университет, г.Карши, Узбекистан

Авторлардың бұл ұжымдық мақалада шетелдік зерттеушілердің қазақ этнографиясының маңызды мәселелерін, атап айтқанда, көшпенділердің дәстүрлі өмір салты, тұрмысы мен мәдениеті, кәсібі, шаруашылығы, еңбек қызметі ерекшеліктерін бейнелейтін басылымдарына талдау жасалған.

Summary In this collective publication of the authors, an analysis is given of the publications of foreign researchers, which reflect the most key issues of Kazakh ethnography, in particular, the features of the traditional way of life, way of life and culture, occupation, economy, labor activity of nomads.

Независимый Казахстан устремленный в будущее, твердо идет по пути глубинного обновления и прогресса. С провозглашением независимости значительный размах приобрели процессы возрождения богатейших духовно-нравственных ценностей, менталитета, психологии народа, жестко подавляемых в условиях господства советской тоталитарной системы.

При этом на наш взгляд, особое значение придается повседневному учету особенностей традиционного уклада жизни, быта и культуры населения Туркестанского края, познанию исторических корней и прошлого, восстановлению забытых и утраченных страниц национальной истории, обычаев и традиций, которые на протяжении всей многовековой и драматической истории служили связующим звеном в преемственности поколений.

В историографии проблем изучения истории и этнографии казахского народа весьма существенной была научно-исследовательская деятельность ряда

видных зарубежных исследователей, чьи работы особо значимы современникам того времени.

После завоевание царской Россией Центральной Азии началось издание многочисленных очерков, отчетов, книг и военных мемуаров ряда зарубежных исследователей. В основном они были написаны с имперских позиций преимущественно в русле запросов метрополии по освоению естественных и сырьевых ресурсов края. Поэтому в трудах данного историографического направления нередко проявлялась тенденциозность, субъективизм, неприятие особенностей уклада жизни, быта и культуры тюркских народов. Но вместе с тем, в их публикациях содержатся ряд интересных и содержательных сведений, раскрывающие разнообразные стороны жизни, культуры и быта казахского народа.

В этом отношении весьма ценным источником выступает 594 – томный «Туркестанский сборник», в котором содержатся интересные факты, сведения, касающиеся многогранных сторон жизни, культуры и быта тюркских народов.

Известный среднеазиатский историограф Б.В.Лунин касаясь научной ценности этого уникального первоисточника отмечает: « Большое количество публикаций этнографического характера начиная с 1867 года собрано в уникальном 594 – томном «Туркестанском сборнике», хранящемся в Государственной публичной библиотеке им. А.Навои в Ташкенте. Этот сборник начали составлять по инициативе членов научных обществ дореволюционного Туркестана, и связан он с именем выдающегося русского библиографа В.И.Межова, которому мы обязаны составлением первых 416 томов, а также с именами других библиографов и туркестановедов от Н.В.Дмитровского до А.А.Семенова» [1].

Таким образом, следует отметить, что передовые исследователи Туркестанского края внесли существенный вклад в изучении истории и этнографии народов Центральной Азии. Необходимо подчеркнуть, что данный источник нуждается в обобщении и систематизации, ибо многие важные моменты истории, этнографии, культуры и быта народов Центральной Азии преподносилась современным читателям в совершенно противоположном ракурсе, игнорировались по ряду причин уникальные особенности ментальности того или иного народа. Но в целом, материалы «Туркестанского сборника» вызывают значительный познавательный интерес и обогащен весьма содержательными историко-этнографическими сведениями, касающиеся многогранных сторон культуры и быта народов Центральной Азии.

Среди авторов сборника хотелось бы отметить заслугу ряда видных зарубежных исследователей таких как Роберта Ша, Мак-Гахана, А.Вамбери, Г.Лансделя в изучении истории и этнографии народов Туркестана.

Так, например, на страницах «Туркестанского сборника» в 1873 году была опубликована интересная и содержательная статья Роберта Ша « Очерки Верхней Татарии, Яркенда и Кашгара», в котором автор на основе личных наблюдений за повседневной жизнью, бытом и культурой народов Центральной Азии дал свое видение происходившим событиям того времени,

отразил наиболее яркие моменты жизни кочевых казахов и.т.д. Кроме того, автор колоритно и живописно описывает образ жизни, быт и культуру, занятие, хозяйство, традиционную одежду, обычаи и обряды, связанные со сватовством и свадьбой казахов.

В ней дано красочное описание устройства казахских юрт и ее роли в традиционном быту кочевников, помимо этого отражены портреты мужчин и женщин. Как пишет автор: «Одного взгляда довольно было, чтобы увидеть таинственную равнину, усеянную кустарником, а посередине ее киргизскую (казахскую – авторы) юрту. Это была круглая постройка с низкой крышей в виде купола, покрытой грязно-белым материалом войлоком вероятно. Вокруг юрты виднелись лошади и бараны, а в трубку можно было разглядеть человека в длинном тюнике и высоких сапогах, занятого присмотром за скотом. Из центра крыши струился дымок. Оба киргиза (казаха – авторы) были еще совершенные юноши, видимо братья. Цвет лица у них был свежий, здоровый – вскоре появилась женщина, но она остановилась позади. Она была довольно хороша, голова ее была повязана узкой бумажной материей, обмотанной несколько раз, наподобие широкой тесьмы, длинный конец той же материи, украшенный цветным узором, висел у нее вдоль спины. Платье ее состояло из длинной туники, подпоясанной также как у мужчин и доходящий до щиколоток ниже которой виднелись красные кожаные сапоги. У мужчин платье было короче, а головной убор состоял из меховой шапки с наушниками. Я расположился здесь со своим караваном, киргизы (казахи – авторы) добродушно помогали мне разбивать палатки, разводили огонь и прочее. Несколько времени спустя пришло большое стадо овец, которое вел другой киргиз (казах – авторы) в длинной одежде из бараньей шкуры. Овцы эти похожи на афганских – с широкими плоскими хвостами. Когда ягнят вынесли матерям, все три киргиза (казахов – авторы) удалились в юрту. Они снова вышли оттуда, неся в руках большую кружку масла и овцу, это были их приношения мне. Я принял с благодарностью, и тотчас же велел заколоть овцу, масло было отличное. В благодарность я подарил им английского порошу и зеркало для молодой женщины, чем она крайне обрадовалась» [2].

На наш взгляд, автор совершенно верно отразил повседневную жизнь, трудовую деятельность кочевых казахов, их стремление помогать не только близким, но и чужеземцам посетивших наш край с той или иной миссией, особо исследователь подчеркивает такие яркие черты характера как миролюбие, доброта, искренность, гостеприимство народа.

Аналогично с объективных позиций автор осветил основные элементы как материальной, так и духовной культуры казахского народа.

Не менее содержательные и ценные сведения об истории и этнографии народов Центральной Азии содержатся в публикации известного зарубежного исследователя Мак – Гахана. В его статье «Военные действия на Оксусе и падение Хивы» дано красочное и живописное описание быта и культуры, хозяйства, занятия тюркских народов. Как отмечает автор: «Все работы при уходе с кочевья: как –то разборка кибиток, нагрузка их со всей домашней

утварью на верблюдов, гонка скота и тому подобное, всегда возлагаются на одних женщин и детей, тогда как мужчины садятся на коней и скачут вперед на поиски за местом для нового привала. Скоро показался весь аул, длинной нитью потянулись верблюды с женщинами и детьми, а за ними подошли стада овец и скота, которые немедленно же рассыпались по долине в поисках за кормом. Верблюдов заставили стать на колени, потянув веревки, обвязанные вокруг их морд или пропущенные в ноздри в виде узды, женщины сошли на землю и немедленно принялись за установку кибитки и разборку домашней утвари, зажгли костры, все оживилось, пришло в движение и наполнилось шумом» [3].

Помимо описания повседневной жизни трудового народа, в данной статье автора освещается устройство жилищ кочевников. Как пишет автор: «Войдя в кибитку, я застал там большой ковер, красноватый свет которого падал на яркие ковры, одеяла и подушки, над головами и везде кругом виднелся решетчатый деревянный остов кибитки, обитый толстым белым войлоком, по стенам на этой решетке развешана была кухонная посуда, всякого рода домашние принадлежности, сабля и ружье, седла и уздечки, в стороне была брошена трехструнная татарская гитара» [4].

Весьма ценные и интересные историко-этнографические сведения о народах Центральной Азии содержатся в статье Г.Лансделя «Русская Центральная Азия», в котором автор осветил наиболее важные и ключевые вопросы истории и этнографии тюркских народов, дал историческую справку о количестве и численности как крупно рогатого, так и мелко рогатого скота, весьма ценны сведения касающиеся численности населения Семиреченского края, состояния торговли. Как отмечает автор: «Преобладают в Верном русские казаки, мордва, черемисы и другие народности с Волги. Кроме того, здесь живут сарты из разных городов Туркестана, киргизы (казахи – авторы) принявшие полуоседлый образ жизни, затем калмыки, дунгане и таранчи, пришедшие сюда после китайского погрома в 1864 году, и наконец, евреи – торговцы. Тут же существуют места, где ежегодно происходит значительная торговля рогатым скотом, который покупается у киргизов (казахов – авторы) и доставляется не только в Кульджу и Ташкент, но и в Петропавловск, находящийся на расстоянии более 800 миль» [5].

В 1887 году вышла в свет интересная и содержательная статья А.Вамбери под заглавием «Тюркские народы», в котором автор реалистично отразил наиболее яркие периоды жизни, быта и культуры кочевых казахов, картину перекочевков с одних пастбищ на другие, занятия, хозяйство, устройство жилищ, обычаи, обряды, верования и т.д. Как пишет справедливо автор: «Среднеазиатские тюрки в большинстве кочевники, появление весны они встречают с величайшей радостью. С нею начинается у них время простора, что уралю-алтайцу представляется высшим идеалом земного блаженства. Только что начинается май, как молодежь со стадами лошадей и верблюдов удаляется далеко в степь, овцы готовятся к походу, а девушки и женщины принимаются складывать кибитки и навьючивать верблюдов. И

вошло кочевье на целые месяцы без перерыва от одного пастбища и колодца к другому, от низменной степи до равнин, лежащих под высокими снежными вершинами, повсюду, где природа дает сочную траву и свежую влагу» [6].

Говоря об устройстве жилища кочевников автор отмечает: « Кибитка вполне заменяющая кочевнику дом, представляет собой в своем роде совершенство, вышиной фунтов в 15, она часто достигает в ширину фунтов 30, так что в ней можно свободно двигаться, причем летом он дает прохладу, зимой живительную теплоту. Посередине находится очаг, который у кочевников в большом почете. Беспорядка или нечистоплотности в тюркских кибитках нет и следа» [7].

Мы разделяем точку зрения известного австро-венгерского исследователя А.Вамбери и считаем, что его оценки весьма справедливы, обоснованы и правдивы, ибо юрта действительно является основным видом переносного жилища кочевых казахов, она весьма практична и удобна в условиях кочевой жизни, легко разбирается и собирается, и играет весьма существенную роль в традиционном быту номадов.

Весьма содержательные этнографические сведения о казахах содержатся в публикации английского исследователя, путешественника Т.В. Аткинсона «Семиреченская область». Как отмечает автор статьи: « Место стоянки киргизов представляло интересную, живую картину. Рогатый скот, лошади и верблюды были рассеяны по всей зеленеющей равнине, а по долине виднелся ручеек прозрачной воды, окаймленный цветущим кустарником. Овцы и козы лазили по холмам, окружавшим долину. К вечеру скот начал сходиться около юрт. Женщины связывали ягнят и козлят длинными рядами, и становили их отдельно от взрослых животных. Коров, коз и овец доили и собирали молоко для изготовления сыра. А мужчины ухаживали за кобылами, которых молоко поступало для приготовления кумыса» [8].

На наш взгляд, автор прав в данной научно аргументированной оценке, ибо в условиях кочевого образа жизни, благополучие и достаток в казахских семьях зависело от их трудовой деятельности.

В публикации немецкого исследователя А.Брема «Бытовая и семейная жизнь киргизов» сделаны интересные психологические наблюдения за духовным обликом кочевых казахов. Как отмечает автор: « Восприимчивый, умный, рассудительный, живой – пока дело идет о знакомых ему предметах, добродушный, услужливый, всегда готовый помочь, вежливый и предупредительный, гостеприимный и великодушный, он является в своем роде превосходным человеком, теневые стороны которого тем легче извиняются, чем проще и беспристрастнее к нему относишься. Киргиз (казах – авторы) вежлив без подобострастия, обращается со стоящим выше его с уважением, но без холопства, с подчиненным – приветливо, но не пренебрежительно. На заданный вопрос отвечает, немного подумав, но ясно и толково, и его твердый образ речи придает ответу особое значение и определенность» [9].

Таким образом, следует отметить весьма значимый вклад зарубежных исследователей в изучении истории и этнографии казахского народа. Несмотря на то, что в наследии зарубежных исследователей также отсутствует система, следует подчеркнуть, что оно отражает истинные глубины культуры, духовности и быта казахского народа.

В трудах ряда известных зарубежных исследователей мы находим неисчерпаемое богатство весьма ценных и разносторонних мыслей, идей, выводов, интересных гипотез, суждений, концепций, не утративших значение и по настоящее время, которые будут способствовать объективному освещению «белых пятен и пробелов» в истории и этнографии казахского народа.

Список использованной литературы

1. Лунин Б.В. Материалы к историографии истории хозяйства народов Средней Азии и Казахстана конца XVIII - начала XX вв. // Хозяйственно-культурные традиции народов Средней Азии и Казахстана. Москва, 1975. С.32.
2. Роберт Ша Очерки Верхней Татарии, Яркенда и Кашгара // Туркестанский сборник Том 47. СПб, 1873. С. 102-103.
3. Мак-Гахан Военные действия на Оксусе и падение Хивы. // Туркестанский сборник Том 88. СПб, 1873. С. 38.
4. Там же. С. 49.
5. Лансдель Г. Русская Центральная Азия. // Туркестанский сборник Том 402. СПб, 1887. С. 91.
6. Вамбери Г. Тюркские народы. // Туркестанский сборник Том 402. СПб, 1887. С.70.
7. Там же. С. 71.
8. Атkinson Т.В. Семиреченская область // Туркестанский сборник Том 48. СПб, 1873. С. 30.
9. Брем А. Бытовая и семейная жизнь киргизов // Туркестанский сборник Том 419. Ташкент, 1907. С. 287.

ОӘЖ 347.9

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА АТҚАРУШЫЛЫҚ ІС ЖҮРГІЗУДІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Куватова Ж. М.- магистрант
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В статье исполнительное производство рассматривается как завершающая стадия гражданского процесса, основной задачей которого является обеспечение имущественной и иной ответственности должника в гражданском обороте, без которой невозможно решение значительной части экономических вопросов современного Казахстана.

In the article, enforcement proceedings are considered as the final stage of civil proceedings, the main task of which is to ensure the property and other liability of the debtor in civil turnover, without which it is impossible to solve a significant part of the economic issues of modern Kazakhstan.

Атқарушылық іс жүргізу сот және өзге де актілерді іске асырудың мәжбүрлі нысаны болып табылады. Өндіріп алушының талаптарын және борышкердің міндеттерін мәжбүрлеп жүзеге асыру-бұзылған немесе даулы құқықтарды, бостандықтар мен заңды мүдделерді қорғау жөніндегі

юрисдикциялық қызметтің ажырамас бөлігі. Атқарушылық іс жүргізудің бірқатар маңызды мәселелерін шешусіз қалдыру меншік иелерінің, инвесторлардың және басқа да мүдделі тұлғалардың құқықтарының қорғалмауына әкеледі.

Сот актілерін және басқа да органдардың актілерін мәжбүрлеп орындату азаматтар мен ұйымдардың құқықтарын қорғаудың маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Мәжбүрлеп орындатуды қамтамасыз ету мәселелерінің әлі күнге дейін шешілмеуі нақты істі қарау және шешу бойынша сот немесе басқа орган жасаған үлкен жұмысты жиі жоққа шығарады. Тәжірибе көрсеткендей, атқарушы өндіріс қазір құқықтарды қорғау механизміндегі әлсіз нүкте болып табылады және айтарлықтай жетілдіруді қажет етеді.

Соңғы жылдары заң шығару саласындағы негізгі күш-жігер адам мінез-құлқының жаңа мотивациясын ынталандыратын, жаңа әлеуметтік-экономикалық және саяси шындыққа құқықтық сипат беретін материалдық заңнаманы әзірлеуге дейін азайды. Сот реформасын жүргізу кезінде сот құрылысы мен сот ісін жүргізу туралы жаңа заңнамалық актілерді әзірлеуге басты назар аударылды. Сот төрелігінің түпкілікті нәтижесінің проблемалары және басқа органдардың қызметі іс жүзінде әсер етпеді. Алайда, көптеген заңдардың өзі өздігінен аяқталмайды, өйткені мәжбүрлеу мүмкіндігімен қамтамасыз етілмеген заң фантастикаға айналады. Орындау-құқықтық реттеудің барлық тетігінің тиімділігін және құқықтың адам мінез-құлқына әсер ету қабілетін көрсететін құқықтық практиканың маңызды бөлігі.

Қазақстан Республикасының 2010 жылдан бастап 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған Құқықтық саясат тұжырымдамасында сот ісін жүргізудің соңғы сатысы сот актілерін орындау болып табылады, сондықтан олардың мүлтіксіз орындалуын қамтамасыз ететін шаралар қабылдау қажет. Сот актілерін мүлтіксіз орындауға, оның ішінде сот шешімін орындаудан жалтарғаны үшін жауапкершілікті күшейту, борышкерлерге қатысты шектеу шараларын қолдануды одан әрі кеңейту, атқарушылық іс жүргізуге процестік сот бақылауын күшейту арқылы қол жеткізу қажет.

Қазіргі уақытта құқық жүйесіндегі атқарушылық іс жүргізудің орны туралы мәселе даулы. Құқықтық әдебиеттерде бұл мәселеге қатысты әртүрлі көзқарастар айтылған, атап айтқанда бірқатар зерттеушілер атқарушылық іс жүргізу азаматтық процестің соңғы сатысы деп санайды.

Атқарушылық іс жүргізу азаматтық құқықты қорғау тетігінің құрамдас бөлігі және оны іске асырудың соңғы кезеңі (кезеңі) болып табылады. Айта кету керек, жаңа сала бар, оны азаматтық атқару құқығы деп атауға болады, қылмыстық атқару құқығына ұқсас. Құқық жүйесіндегі атқарушы нормалардың орны туралы басқа пікірлер бар. Атап айтқанда, юрисдикциялық органдардың шешімдерін орындау жөніндегі қатынастарды реттейтін нормалардың жиынтығы атқарушы құқық болып табылады [1].

Атқарушылық іс жүргізу азаматтық процестің сатысы ма, жоқ па деген пікірталас құқықты қорғау процесінің аяқталу сәтіне қатысты әр түрлі көзқарасқа негізделген. Құқықтық әдебиеттерде осы мәселеге қатысты екі

қарама-қарсы көзқарас қалыптасты. Кейбір ғалымдар құқықтар мен заңмен қорғалатын мүдделерді қорғау процесі сот шешімі шыққан сәттен бастап аяқталады деп санайды [2].

Өзге зерттеушілер бұл процесс атқарушылық іс жүргізу арқылы олардың нақты қорғанысы болған кезде аяқталады деп санайды. Екінші көзқарас ең дұрыс болып көрінеді, өйткені ол атқарушылық іс жүргізудің мәнін толық көрсетеді [3]. Алайда, күрделі азаматтық іс жүргізу құқықтық қатынастары сот шешімі заңды күшіне енгеннен кейін тоқтамайды деп санайтын авторлардың пікірімен келісу керек, ол бұзылған құқық, заңмен қорғалатын мүдде нақты қалпына келтірілгенге дейін жалғасады.

Шынында да, егер біз күрделі азаматтық іс жүргізу қатынастарын біртұтас құқықтық механизм ретінде қарастыратын болсақ, оның объектісі қалпына келтіруге (қорғауға) жататын даулы субъективті материалдық құқық немесе мүдде болып табылады, онда сот шешімі шығарылған сәттен бастап азаматтық процестің мақсатына қол жеткізілді деп санауға болмайды, өйткені сотқа өз құқығын, заңды мүдделерін қорғау үшін жүгінген адам оның құқығын растайтын және тек даулы қатынастарды жоятын шешім шығару фактісі ғана емес. құқықтық қатынастар, бірақ бұл құқықтардың нақты орындалуы әлдеқайда маңызды. Іске асырылуы мүмкін емес сот шешімінің нақты заңды мәні жоқ.

Осылайша, атқарушылық іс жүргізудегі және процестің алдыңғы кезеңдеріндегі процедуралық құқықтық қатынастар бірыңғай объектіге ие – субъективті материалдық құқық, оны қорғау үшін адам сотқа жүгінді және оны қорғау міндетіне сот шешімін орындау арқылы қол жеткізіледі.

Атқарушылық заңнаманың нормаларына сәйкес атқарушылық іс жүргізудің мақсаттары мен міндеттері белгіленген. Оның міндеттері – заңда көзделген жағдайларда сот актілерін, басқа органдар мен лауазымды адамдардың актілерін және өзге де атқарушылық құжаттарды дұрыс және уақтылы орындау. Бұл міндеттер атқарушылық іс жүргізудің – азаматтар мен ұйымдардың бұзылған құқықтарын, бостандықтарын мен заңды мүдделерін қорғаудың мақсатымен айқындалады. Атқарушылық заңнамада алғаш рет атқарушылық іс жүргізу қағидаттары бекітілген, олар атқарушылық заңнаманың жалпы бастаулары мен мағынасын айқындайды және қойылған мақсаттар мен міндеттерді іске асыруға бағытталған [4].

Мәжбүрлеп орындату заңда белгіленген тәртіппен жүргізіледі. Атқарушылық іс жүргізу нәтижесінде Өндіріп алушының борышкерге қоятын талаптарын мәжбүрлеп орындатуға байланысты құқықтық қатынастар қалыптасады. Сот және өзге де актілерді мәжбүрлеп орындату органдары, сот, атқарушылық іс жүргізуге қатысушылар атқарушылық құқықтық қатынастардың субъектілері болып табылады.

26.06.2020 ж. ҚР Президенті "Атқарушылық іс жүргізу және қылмыстық заңнаманы жетілдіру мәселелері бойынша ҚР кейбір заңнамалық актілеріне өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы" № 349-VI ҚР Заңына (заң) қол

қойды, ол 10.07.2020 ж. күшіне енді. Дегенмен, олардың кейбіреулері назар аударуға лайық:

1. Атқарушылық құжаттардың тізбесі кеңейтілді. "Атқарушылық іс жүргізу және сот орындаушыларының мәртебесі туралы" ҚР Заңына өзгерістермен қатар, ҚР Еңбек кодексіне еңбек инспекторының жұмыс берушінің атына жалақы төлеу туралы нұсқамасының атқарушылық құжат, яғни атқарушылық парақ мәртебесі бар екенін көздейтін өзгерістер енгізілді.

2. Шығуға шектеу қойғанға дейін борышкерді ескерту. Сот актілерін орындауды қамтамасыз етудің ең тиімді тәсілдерінің бірі, егер борышкер заңды тұлға болып табылса, борышкердің не оның директорының кетуіне шектеу қою болып табылады. Бұл өзгеріс борышкерлер тіпті білмейтін күтпеген шығуға тыйым салуды азайтуға бағытталған деп болжауға болады, мысалы, жол қозғалысы ережелерін бұзғаны үшін айыппұлдар немесе басқа қарыздар. Сонымен қатар, жосықсыз борышкерлер компания директорларын уақытында ауыстыру үшін сот орындаушыларының мұндай ескертуін бағалайтынына сенімді болуға болады.

3. Борышкерді қайта ұйымдастыруға байланысты фокустарға бұдан былай жол берілмейді. Бұрын борышкерлер атқарушылық іс жүргізуді тоқтата тұру үшін қайта ұйымдастыруға жиі жүгінетін. Борышкер қатысушылардың жалпы жиналысы деңгейінде борышкер компанияны бөлу немесе бөлу арқылы қайта құру туралы шешім қабылдады және бұл сот актісінің орындалуын едәуір кешіктірді. Енді заң атқарушылық іс жүргізуді тоқтата тұру үшін негіздерден қайта құруды алып тастады. Борышкерлер тапқыр болуға мәжбүр болады.

4. Мүліктік емес сипаттағы атқарушы парақтар аз тартымды бола бастады. Өздеріңіз білетіндей, талап қою және олардан туындайтын атқару парақтары екі түрлі: мүліктік және мүліктік емес. Мүліктік емес талаптардың (міндеттеу, мәжбүрлеу және т.б.) негізгі артықшылығы мемлекеттік баждың төмен ставкасы (айлық есептік көрсеткішке байланыстыра отырып) болып табылады.

5. Жалақы бойынша несие берушілерді қолданумен алаяқтық жасауға шектеулер қойылды. Борышкерлер басқа кредиторларға, оның ішінде талаптары кепілмен қамтамасыз етілген кредиторларға қарағанда атқарушылық іс жүргізуде басымдық алу үшін кредиторлардың жалақы бойынша талаптарын "үрлейтін" жағдайлар бар (борышкердің қызметкерлеріне күтпеген жерден түрлі жетістіктері үшін бонустар мен сыйлықақылар берілетін және мұндай қызметкерлер өз талаптарын басқа кредиторлардан бұрын қанағаттандырған жағдайлар болған).

Енді заң несие берушілердің кейбір қорғанысын қамтамасыз етеді, дегенмен оны жеткілікті деп айту қиын. Енді мүлікті өзінде қалдыратын кепіл ұстаушы борышкердің бірінші және екінші кезектегі кредиторлар алдындағы берешегін (жалақы және өмірі мен денсаулығына зиян келтіру) кепілге салынған мүліктің бағалау құнының 70% - ынан аспайтын шекте жабуға міндетті. Осылайша, кепіл беруші кепілге салынған мүлік құнының кемінде 30% - ын ала алады деп күтуге болады [5].

Тұтастай алғанда, қорытынды жасай отырып, атқарушылық іс жүргізудегі тиімділік факторларын құқықтық және құқықтық емес (саяси, экономикалық, әлеуметтік және т.б.) деп бөлуге болады және ең типтік және негізгі факторлар заңнаманы жетілдіру (оның ішінде заң техникасын жетілдіру) және құқық қолдану қызметін жетілдіру болып табылады, оны растау үшін жоғарыда аталған талдау жүргізілді.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Янков В.В. Отдельные направления развития исполнительного производства в государствах-членах Международного союза судебных исполнителей// Европейский гражданский процесс и исполнительное производство: Сборник материалов Международной научно-практической конференции, г.Казань, Казанский (Приволжский) федеральный университет, 25 марта 2011 г./ отв.ред. Д.Х.Валеев. – М.: Статут, 2012, с.204-224.
2. Тлегенова Ф.А. Применение норм гражданского и гражданского процессуального законодательства Республики Казахстан: учебное пособие. – Алматы: Қазақ университеті, 2014. – 144 с.
3. Нурмашев У., Нурмашева М. Гражданское процессуальное право Республики Казахстан: учебное пособие. – Алматы: NURPRESS, 2012. - 476 с
4. «Атқарушылық іс жүргізу және сот орындаушыларының мәртебесі туралы» Қазақстан Республикасының 2010 жылғы 2 сәуірдегі № 261-IV Заңы (2021.02.01. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
5. «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне атқарушылық іс жүргізуді және қылмыстық заңнаманы жетілдіру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасының 2020 жылғы 26 маусымдағы № 349-VI Заңы

УДК 347.921

НАКАЗАНИЯ, ОГРАНИЧИВАЮЩИЕ ЛИЧНУЮ СВОБОДУ ОСУЖДЕННОГО: УГОЛОВНОЕ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВО И ВОПРОСЫ УГОЛОВНО- ИСПОЛНИТЕЛЬНОЙ СИСТЕМЫ

Куттыбаева Ш. Д. - магистрантка
Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Бұл мақалада сотталған адамның жеке бостандығын шектейтін жазалардың қылмыстық сипаттамасы берілген және қылмыстық атқару жүйесінде орын алатын өзекті мәселелер қарастырылған.

In this article, the criminal characteristics of punishments that restrict the personal freedom of the convicted person are given, and topical issues that take place in the penal system are considered.

Проведенные реформы в Республике Казахстан формируют необходимость создания прочной правовой основы государственной и общественной жизни в условиях становления суверенного, независимого государства. Важную роль в этих процессах играет уголовное и уголовно-исполнительное право, оказывающее влияние на судьбу всего общества, всех его граждан.

В Стратегии "Казахстан-2050" указывается, что должна проводиться "гуманизированная уголовная политика", а также отмечается необходимость разработки проекта программы дальнейшей модернизации правоохранительной

системы [1]. В частности, было отмечено, что помимо либерализации и гуманизации уголовной политики необходимо ужесточить наказания в тех сферах, где существует активизация криминальной деятельности, формирование основы для борьбы с новыми формами преступности для категорий социально уязвимых лиц, впервые совершивших уголовные правонарушения.

В современном обществе свобода личности рассматривается как возможность свободного управления собой и результатами труда гражданами для достижения своих целей и удовлетворения материальных, духовных и иных потребностей, определения характера и меры их поведения.

Несомненно, что любой вид наказания влияет на личную свободу осужденного. Однако многие виды уголовных наказаний направлены на ограничение некоторых сторон или аспектов личной свободы осужденного. Что касается наказаний, ограничивающих личную свободу подсудимого, то в качестве объекта их воздействия выступает комплекс личных прав, составляющих основное содержание личной свободы, прежде всего свобода передвижения и право выбора места пребывания и жительства.

Свобода человека - это одно из важнейших и необходимых личных и социальных благ, которое стоит рядом с такими благами, как жизнь и здоровье человека. Поэтому ограничения этого блага воспринимаются человеком как очень важные и имеют важное воспитательное и профилактическое значение [2].

Процедуры проведения специального уголовно-правового изучения ограничения свободы будут иметь особое значение в связи с процессами реформ в Уголовном и Уголовно-исполнительном законодательстве Республики Казахстан, поэтому изучение наказания в форме ограничения свободы будет способствовать решению проблем не только по назначению, но и по исполнению данного вида наказания.

Любое наказание в определенной степени ограничивает личную свободу человека, если под свободой понимать возможность беспрепятственного распоряжения собой, имуществом, неограниченного пользования всеми правами-только в пределах, установленных законом. При классификации видов наказаний понятие ограничения личной свободы человека приобретает узкое содержание: под этим термином понимается ограничение свободы передвижения, выбора места жительства и свободы общения с другими людьми. Эти правовые ограничения сопровождаются рядом лиц, которые не входят в понятие ограничения личной свободы, но неизбежно сопровождаются: ограничением характера и права на выбор места работы, возможностью организовать свою жизнь по своему усмотрению и т.д.

К числу наказаний данного рода Уголовного Кодекса РК относятся: ограничение свободы, арест, содержание в дисциплинарной воинской части, лишение свободы на определенный срок и пожизненное лишение свободы. Среди них следует выделить ограничение свободы и содержание в дисциплинарной воинской части, а остальные (заключение под стражу на

определенный срок, лишение свободы и пожизненное лишение свободы) - только изменение этого наказания-лишение свободы [3].

Ограничение свободы как вид наказания означает содержание осужденного в условиях осуществления надзора за ним в специальном учреждении (исправительных центрах) без изоляции от общества. Термин "ограничение свободы" в уголовно-правовой литературе был предложен для описания правового ограничения лица, ранее осужденного к условному лишению свободы с обязательным привлечением к труду или условно освобожденного из мест лишения свободы с таким привлечением. Обязательное привлечение к труду осуществлялось тогда органами внутренних дел, в структуре которых для этого создавались специальные комендатуры [4].

В современном обществе свобода личности рассматривается как возможность свободного управления собой и результатами труда гражданами для достижения своих целей и удовлетворения материальных, духовных и иных потребностей, определения типа и меры их поведения. С точки зрения такого понимания личной свободы, ее ограничение находится в уголовном наказании любого вида, поскольку любое наказание ограничивает возможность реализации любого из субъективных прав. Однако многие виды уголовных наказаний направлены на ограничение некоторых сторон или аспектов личной свободы осужденного. Только наказания в виде ограничения свободы, ареста, содержания в дисциплинарной воинской части, лишения свободы на определенный срок и пожизненного лишения свободы имеют в качестве объекта воздействия следующий комплекс личных прав: а) свободу передвижения; б) право выбора места пребывания и проживания; в) право выбора характера, вида деятельности и места работы; г) право свободного определения своего образа жизни; г); д) право осужденного на общение с лицами, находящимися на свободе. Эти права составляют основное содержание, основу личной свободы человека и гражданина. Исходя из этого, в данной работе мы рассматриваем данные уголовные наказания как наказание, ограничивающее личную свободу осужденного. Кроме того, выделение этих наказаний позволяет рассматривать их как подсистему видов уголовных наказаний.

Ограничение свободы заключается в установлении пробационного контроля над осужденными. Срок ограничения свободы варьируется от одного до семи лет. Ограничение свободы компенсируется без изоляции от общества по месту жительства.

Ограничение свободы применяется только в качестве основного наказания. Во-первых, он может быть назначен только лицу, достигшему на момент вынесения приговора восемнадцатилетнего возраста. Во-вторых, лицо, совершившее умышленное преступление, может быть подвергнуто этому наказанию только в том случае, если оно ранее не имело судимости; для лиц, совершивших неосторожное преступление, это требование не предусмотрено. В-третьих, ограничение свободы не назначается инвалидам первой и второй групп, беременным женщинам, женщинам, имеющим детей в возрасте до

четырнадцати лет, женщинам, достигшим пятидесяти пяти лет, а мужчинам - в возрасте шестидесяти лет, а также военнослужащим, проходящим воинскую службу по призыву. Срок ограничения свободы квалифицируется в зависимости от формы вины в совершенном преступлении.

При замене обязательных работ или исправительных работ ограничением свободы оно может быть назначено также на срок менее одного года. Закон предусматривает меры воздействия на осужденного, злостно уклоняющегося от отбывания наказания в виде ограничения свободы. В этом случае он заменяется лишением свободы на срок ограничения свободы, установленный приговором суда. При этом время фактического отбывания ограничения свободы засчитывается в срок лишения свободы из расчета: один день лишения свободы за один день ограничения свободы. Понятие злостного уклонения содержится в нормах УИК РК, согласно которым оно заключается в: а) самовольном оставлении осужденным территории исправительного центра без уважительных причин; б) невозвращении или несвоевременном возврате к месту отбывания наказания; в) оставлении места работы или жительства на срок более 24 часов [5].

Давая общую оценку этому новому виду наказания, следует отметить, что условное осуждение с обязательным привлечением к труду осужденного, послужившего его прототипом, и условное освобождение с одинаковыми правовыми последствиями явились эффективным средством уголовно-правового воздействия на лиц, совершивших преступления; они являлись эквивалентом наказания в виде лишения свободы за преступления средней степени общественной опасности. Они были исключены из Уголовного кодекса не в связи с утратой ими социальной значимости, а в связи с возникновением в стране проблем, связанных с современной социально-экономической ситуацией, связанной с трудоустройством значительной части осужденных. Нормы УИК РК устанавливают, что осужденные к ограничению свободы привлекаются к труду в организациях различных форм собственности.

Понимание понятия и содержания правового положения осужденных, отбывающих конкретное наказание, имеет большое политическое значение. Прежде всего, это важно с политической точки зрения, поскольку позволяет оценить роль общества и государства в наказании, его роли между другими средствами воздействия на правонарушителей, увидеть принцип, определяющий их отношение к отношениям с осужденными для достижения целей, стоящих перед наказанием. Поскольку у осужденных к наказаниям, ограничивающим личную свободу, существует наибольший предел правового статуса, то несомненно большое значение имеет точное понимание и определение их правового статуса. Понимание принципов определения правового статуса осужденных к наказаниям, ограничивающим личную свободу, будет способствовать четкому его установлению в законе, более эффективному осуществлению правоприменительной практики в сфере исполнения наказаний.

Свобода личности как конкретного государства не может быть отделена от законных прав и обязанностей, но и не может быть отождествлена с ними. Юридические права, в том числе конституционные, являются лишь одной, но не единственной формой выражения личной свободы. Последнее неразрывно связано с правами и обязанностями граждан, с правом как разновидностью общественного сознания в целом, но оно тесно связано с другими видами общественного сознания: моралью, философией, наукой, религией и др.

Список использованной литературы

1. Стратегия "Казахстан-2050": новый политический курс состоявшегося государства. Послание Президента Республики Казахстан - Лидера Нации Н.А. Назарбаева народу Казахстана, г. Астана, 14 декабря 2012 года
2. Уголовное право Республики Казахстан: Общая часть: Учебник. /Отв ред. И.И. Рогов, К.Ж. Балтабаев. –Алматы: Жеті жарғы, 2016. -448 с.
3. Комментарий к Уголовному кодексу Республики Казахстан/Под ред. С.М. Рахметова, И.И. Рогова. -Алматы: ТОО Издательство «Норма-К», 2016. -752 с.
4. Гарбатович Д. А. Проблемы эффективности уголовного наказания в виде ограничения свободы // Юстиция. 2013. № 8.
5. Скаков А.Б. Уголовно-исполнительный кодекс Казахстана: достижения и проблемы реализации // Уголовная юстиция. – 2014. – № 2 (4). – С. 43-46.

ОӘЖ 349.2

ҚЫЗМЕТКЕРДІҢ МАТЕРИАЛДЫҚ ЖАУАПКЕРШІЛІГІНІҢ ТУЫНДАУЫ ШАРТТАРЫ

Қожахмет Н. Қ. - магистрант
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В статье рассматриваются условия наступления материальной ответственности, действия учреждения и работника при наступлении обстоятельств, влекущих ответственность работника, размер возмещения ущерба.

The article deals with the conditions for the occurrence of material liability, the actions of the institution and the employee in the event of circumstances that entail the responsibility of the employee, the amount of compensation for damage.

Қазіргі жағдайда жұмыс берушінің еңбек қатынастарының әлсіз жақтарына - қызметкерге қатысты ұстанымдары мен өкілеттіктерінің өсіп келе жатқан нығаюы басты назар аударып отыр. Қызметкердің материалдық жауапкершілігінің өрісін кеңейтудің және жауапкершіліктің осы түрі бойынша құқықтық қатынастарды азаматтық-құқықтық қатынастарға біртіндеп ауыстырудың дамып келе жатқан тенденциясы да айқын.

Қызметкердің қызметін құқықтық реттеу объектісі ретіндегі материалдық жауапкершілігі еңбек қатынастарының тараптары үшін ерекше мәнге ие. Осы реттеу аясында еңбек шарты тараптарының заңды мүдделерін қорғауға бағытталған құқық функциялары ғана емес, сонымен бірге оған мемлекеттің қатысуы да ашылады, ол заңнама нормаларының талаптарын сақтауды

объективті түрде бақылау қажет болған кезде заңнамалық деңгейде де, құқық қолдануда да осы мүдделерді сақтаудың кепілі болып табылады [1].

Қызметкердің материалдық жауапкершілігімен байланысты еңбек дауларын уақтылы және дұрыс шешудің тиімділігін арттыру және сонымен бірге меншіктің әртүрлі нысандарын қорғау үшін тең және әділ жағдайлар жасау үшін еңбек шарты тараптарының материалдық жауапкершілігі және оның қосалқы институты - қызметкердің материалдық жауапкершілігі сияқты еңбек құқығы институтына мұқият және жан-жақты талдау жүргізу қажет.

Жұмыс берушіге нұқсан келтіргені үшін жұмыскердің материалдық жауапкершілігі 2015 жылғы 23 қарашадағы ҚР Еңбек кодексінің 10-тарауында, атап айтқанда, ҚР ЕК 120 және 123-баптарында көзделген.

ҚР ЕК-нің 120-бабының 1-бөлігінде "еңбек шарты тарапының еңбек шартының басқа тарапына келтірген нұқсан (зиян) үшін материалдық жауапкершілігі, егер осы Кодексте және Қазақстан Республикасының өзге де заңдарында өзгеше көзделмесе, құқыққа қарсы кінәлі мінез-құлық (әрекет немесе әрекетсіздік) және құқыққа қарсы кінәлі мінез-құлық пен келтірілген нұқсан (зиян) арасындағы себепті байланыс нәтижесінде келтірілген нұқсан (зиян) үшін туындайды" деп жазылған [2].

Кодекстің жоғарыда аталған нормасының мазмұнына сәйкес қызметкердің материалдық жауапкершілігінің басталуының міндетті шарттары:

- 1) қызметкердің құқыққа қарсы мінез-құлық (әрекет немесе әрекетсіздік);
- 2) қызметкердің кінәсі (ниеті, абайсыздығы) ;
- 3) жұмыскердің жұмыс берушіге нұқсан келтіруі;

4) жұмыскердің кінәлі мінез-құлық мен залал түрінде туындаған салдардың, сондай-ақ жетіспеушіліктің арасындағы себепті байланыс.

Осылайша, қызметкер жасаған еңбек құқық бұзушылығы құрамының барлық төрт элементінің жиынтығы заңды жауапкершілікке әкеледі.

Осылайша, зиянның (кінәнің) болуы материалдық жауапкершіліктің пайда болуының қажетті шарты болып табылады. Бұл мүліктің бүлінуінен (жоғалуынан) келтірілген залал ғана емес, сонымен қатар қызметкерге төленетін жалақы мен басқа да төлемдерді кешіктіргені, мәжбүрлі түрде болмағаны үшін төлемдер, сондай-ақ моральдық зиянды өтеу үшін материалдық залал болуы мүмкін.

Қызметкердің жұмыс берушіге келтірілген зиян үшін жауапкершілігінің субъективті жағы-оның кінәсі.

Еңбек құқығындағы кінә-бұл тәртіптік құқық бұзушылық субъектісінің мінез-құлқына және оның әрекеттерінің салдарына психикалық қатынасын талдауға негізделген, қасақана немесе абайсыздық түрінде көрінетін және адамды тәртіптік жауапкершілікке тартуға негіз болатын адамның іс-әрекетін заңмен қарастырылған теріс құқықтық бағалау.

Кінәнің анықтамасы қызметкердің тәртіптік құқық бұзушылығына қатысты берілгеніне қарамастан, ол жұмыс берушіге материалдық зиян келтірген қызметкердің кінәсіне де қатысты.

Қасақана кінәлі болған жағдайда, адам құқыққа қайшы әрекет жасайтынын түсінеді, оның іс-әрекеттерінің нәтижесінде жұмыс берушіге зиян

келтірілетінін және ол осындай салдардың басталуын (тікелей ниет) қалайды немесе, ең болмағанда, оны тікелей қаламайды, бірақ саналы түрде салдардың басталуына жол береді немесе оларға немқұрайды қарайды (жанама ниет).

Абайсызда кінәлі болған жағдайда, қызметкер зиян келтіруі мүмкін екенін түсінбейді және болжай алмайды, дегенмен ол оны болжай алады және болуы керек еді.

Қызметкердің жұмыс берушіге зиян келтіруге әкеп соққан, ол абайсызда қарапайым түрде жасаған құқыққа қарсы мінез-құлқы қызметкердің зиянды салдардың басталуын алдын-ала болжауы, олардың пайда болуын қаламауы, бірақ оларды болдырмауға жеткілікті негіздерсіз менмендікпен сенуі (ерікті сәт). Сонымен қатар, қызметкер белгілі бір сақтық ережелерін бұзатындығын түсінсе де, өз әрекеттерін қауіпті деп санамайды. Салдардың пайда болу мүмкіндігі дерексіз ретінде қарастырылады. Қызметкер оларды болдырмауға тырысады, ал олардың алдын-алу үшін нақты, бірақ жеткіліксіз негіздері бар Есептеу менмендік болып табылады.

Дөрекі немқұрайдылықпен қызметкер зиянды салдардың пайда болу мүмкіндігін болжай алмайды, дегенмен оларды алдын-ала болжауға тура келді және мүмкін болды. Қызметкер жауапкершілікке тартылуы керек, өйткені оның әрекеті заңға, қауіпсіздік талаптарына және жұмыс берушінің мүдделеріне немқұрайлы қараумен байланысты.

Абайсыздық теріс (адамның мінез-құлықтың қауіптілігі туралы білмеуі, оның салдарын болжау) және оң белгіні (қырағылық таныту және жұмыс берушіге зиян келтірудің алдын алу міндеті) қамтиды. Абайсыздықтың оң белгісін анықтаған кезде объективті және субъективті критерийлерді ескеру қажет. Объективті өлшемге сәйкес, қызметкерге заңға, лауазымдық мәртебеге, қызметкердің кәсіби функцияларына, лауазымдық нұсқаулыққа, еңбек шартының ережелеріне және толық жауапкершілік туралы шартқа және т.б. негізделген тиісті сақтықпен әрекет етудің құқықтық міндеті жүктелуі керек. сонымен қатар, қауіпті жағдайды танудың және оның дамуына жол бермеудің объективті мүмкіндігі болуы керек.

Субъективті критерий белгілі бір адамның жеке қасиеттерін ескере отырып, қауіпті жағдайдың дамуына жол бермеу қабілетін белгілеуді қамтиды: міндет қызметкер үшін оның физикалық, интеллектуалдық, әлеуметтік қасиеттері, сондай-ақ психиканың ерекшеліктері тұрғысынан орындалуы керек.

Абайсыздықтың екі түрінің ішінен заң шығарушы тек өрескел абайсыздыққа заңды анықтама берді: «Өрескел абайсыздық-жұмыскердің еңбекті қорғау және қауіпсіздік техникасы қағидаларын және өз денсаулығының қауіпсіздігін бұзуға ықпал ететін әрекеттері».

Еңбек құқығының ерекшелігі, кінә мәселелеріндегі азаматтық құқықтан айырмашылығы, азаматтық құқықта субъектінің келтірілген зиян (зиян) үшін жауапкершілігі кінәсіз (кінәсіз жауапкершілік) туындауы мүмкін. Мұндай жауапкершілік жоғары қауіптілік көзіне залал (зиян) келтірілген кезде туындайды [3].

Осылайша, жоғары қауіптің көзі белгілі бір көздің өзі емес (машиналар, механизмдер, қауіпті өндірістер және т.б.), бірақ осы көзді немесе процесті

басқаратын (басқаратын) адамның қызметі. Адамның қызметі әрқашан зияткерлік компонент ретінде оның еркіне байланысты.

Мұндай іс-шараларға, мысалы, адамның әртүрлі көлік құралдарын басқаруы жатады. Айтпақшы, бұл жақын арада автокөлік адамның қатысуынсыз қозғала алады, ал қалалардың көшелерімен оларға салынған арнайы бағдарламалар арқылы қозғала алады (өзін-өзі басқаратын автомобильдер).

Зиянды өтеу туралы шешім қабылданғанға дейін жұмыс беруші:

- келтірілген залалдың мән-жайларына тексеру жүргізу;
- оның пайда болу себептері мен мөлшерін анықтау;
- қызметкерден зиянның себептерін жазбаша түсіндіруді талап ету.

Қызметкер аталған түсініктемені беруден бас тартқан немесе жалтарған жағдайда тиісті акт жасалады. Мұндай тексеруді жүргізу үшін жұмыс беруші комиссия құруға құқылы, оның міндеттері зиян келтіру фактісін тіркеп, қызметкердің кінәсінің мән-жайы мен себептерін, мөлшері мен дәрежесін анықтауға мүмкіндік береді [4].

ҚР ЕК сәйкес қызметкер жұмыс берушіге келтірілген тікелей нақты залалды өтеуге міндетті. Тікелей нақты залалға, мысалы, мүліктің жетіспеуі мен бүлінуі, оны жөндеуге жұмсалған шығындар, қызметкердің әрекеті (әрекетсіздігі) салдарынан жұмыс берушіге салынған айыппұл санкциялары жатады. Залал сомасы мекеме келтірген зиянның мөлшері анықталғаннан кейін ғана анықталады. Ұйымның нақты шығындары залал келтірілген кездегі нарықтық баға бойынша, бірақ бухгалтерлік есеп деректері бойынша мүлік құнынан төмен емес есептеледі.

Кінәлі қызметкерден келтірілген залалдың орташа айлық жалақыдан аспайтын сомасын өндіріп алу басшының өкімі бойынша жүргізіледі, ол жұмыс беруші қызметкер келтірген залалдың мөлшерін түпкілікті анықтаған күннен бастап бір айдан кешіктірілмей шығарылуға тиіс. Егер жұмыскер жүргізілген шегеріммен немесе оның мөлшерімен келіспесе, ол еңбек дауы жөніндегі комиссияға жүгіне алады. Қалған жағдайларда және қызметкер жұмыс берушіге келтірілген залалды өз еркімен өтеуге келіспесе, өндіріп алу сот арқылы жүргізіледі. Зиян келтірген қызметкер оны өз еркімен өтей алады. Жұмыс берушінің келісімімен залал тең мүлікпен немесе залалды түзету арқылы өтелуі мүмкін. Тараптардың келісімі бойынша өтеуді бөліп төлеуге болады. Егер қызметкер жұмыстан шығып, өтеуге міндеттелген залал толық өтелмеген болса, жұмыс беруші қарызды сот арқылы өндіріп алады. Зиянды өтеу тәртіптік, әкімшілік немесе қылмыстық жауапкершілікті қолдану мүмкіндігін жоққа шығармайды.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Еңбек құқығы: оқулық / А. Ахметов, Г. Ахметова. - Алматы: Заң Рубрики: Қазақстанның еңбек құқығы-Оқулық Астана: Фолиант, 2011. - 661 б.
2. Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 23 қарашадағы № 414-V Еңбек Кодексі (2021.22.01. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
3. Қазақстан Республикасының азаматтық кодексі (1999 ж. 1 шілдедегі № 409-1) (ерекше бөлім) (2021.02.01. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)

4. Михайлов А.А. Причинная связь как условие привлечения к материальной ответственности в трудовом праве. Вестник Удмуртского университета. Экономика и право. Выпуск 4. 2011. С. 134-136; Байтемирова Г.Т. Трудовое правонарушение - основа наступления материальной ответственности работодателя. Астана, 2012.

ӘОЖ 343.2/18

АҚСАҚАЛДАР КЕҢЕСІНІҢ АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМДАҒЫ РӨЛІ

Құлшарова Х.Қ.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В этой статье обсуждается роль совета старейшин в гражданском обществе. У каждого народа своя природа, свои особенности. Институт, служивший мостом между народом и властью в традициях управления страной казахского народа, был совет старейшин. В казахском обществе всегда уважали старших. У старейшин были большой жизненный опыт и глубокий ум, они учили тому, что считалось благородным, одним словом могли решить проблему. Благодаря мудрым словам судей и старейшин останавливались межнациональные конфликты, ограничивались межродовые распри, сохранялось семейное благополучие, укреплялось воспитание молодежи. Совет старейшин в настоящее время служит руководящим органом в ряде стран Европы и Азии.

В статье также рассказывается о принятых в Казахстане мерах по активизации работы совета старейшин на государственном уровне.

This article discusses the role of the council of elders in civil society. Each nation has its own nature, its own characteristics. The institute, which served as a bridge between the people and the authorities in the traditions of governing the country of the Kazakh people, was a council of elders. The elders have always been respected in Kazakh society. The elders had a great life experience and a deep mind, they taught what was considered noble, in one word they could solve the problem. Thanks to the wise words of judges and elders, interethnic conflicts were stopped, intergeneric feuds were limited, family well-being was preserved, and the upbringing of young people was strengthened. The Council of Elders currently serves as the governing body in several countries in Europe and Asia.

The article also describes the measures taken in Kazakhstan to revitalize the work of the council of elders at the state level.

Біздің халқымыздың ықылым заманнан бері қалыптасқан қасиеттерінің бірі – жасы үлкенді құрметтеу, оның ақылын тындап, сөзіне құлақ асу. Қазақ халқының ел билеу дәстүріндегі қалың бұқара мен биліктің арақатынасына көпір қызметін атқарған институт – ол ақсақалдар кеңесі еді. Бейнелеп айтқанда халық киіз үйдің керегесі, билік шаңырағы болса, ал, ақсақалдар институты кереге мен шаңырақтың арасын жалғаған уық болатын. Ақсақалдарды ешкім сайламаған. Ел мүддесін өз жеке ісінен жоғары қоятын, өзінен кейінгі ұрпағына ұлылығын ұялатып, бір қауым жұртқа бас-көз бола білген адамды ақсақал тұтып, қоғамдағы орнын ерекше белгілеген. Бұл – жан дүниенің жомарттығы мен адамдық даналықтың, азаматтықтың кемел шағына деген құрмет.

Халқымызда «Қартын сыйлаған елдің қазынасы мол» деген ұлағатты сөз бар. Осы қанатты сөзде философиялық терең ой жатыр. Ақсақалдардың өмірлік тәжірибесі мол, көрген-білгендерін санасына түйген, ұлағатты жасына лайық

аузы дуалы, сөзі берекелі, ісі тыңғылықты, ойы терең, ақылы телегей теңіз болып келген.

Алтайдан Атырауға дейінгі ұлан-асыр жерді иеленген халықты басқару жүйесінде ақсақалдардың орны ерекше болып, олардың сөздерінің қадірі болған. Айтылған әділетті, ұлағатты да парасатты сөзге қабағынан қар жауған хан да, қарапайым халық та тоқтаған.

Халық қариясына қарап бой түзейді. Ақсақалына қарап елі өседі, көргендерін бойына түйіп өседі. Жалпы, ру басқаруда ақсақалдар кеңесі қоғамдық-әлеуметтік мәні зор саяси институт, алдыңғы үзiгiнде ел ағалары тұратын халықтық жиын-кеңес.

Ақсақалдар кеңесі — сан-алуан мәселелерді талқылап, ұйғарымға келетін, ресми орындарға ұсыныс беретін көпшілікті басқарудың биресми қоғамдық түрі. Ақсақалдар кеңесінің тарихы көне дәуірден басталады. Қазақ елінде тарихи рөл атқарған “Хан кеңесі”, “Билер кеңесі” де өз бастауын осы ақсақалдар кеңесінен алады, бірақ айырмашылығы елеулі. “Хан кеңесі” мен “Билер кеңесі” аса шұғыл, ел басына қатер туған шақтарда болмаса, басқа кезде келісім бойынша белгіленген мерзімде өткізіліп отырған. Ақсақалдар кеңесі ауыл-аймақтың тұрмыстық, шаруашылық қажеттеріне орай кез келген уақытта өткізіле берген [1]. Көне деректерге қарағанда ақсақалдар кеңесінің екі түрі анық көрінеді. Олар — “Ру ақсақалдарының кеңесі” мен “Тайпа ақсақалдарының кеңесі”. Бұл кеңестер ру мен рудың, тайпа мен тайпаның арасындағы шаруашылық, тұрмыстық және мәдени байланыстар мен сауда қарым-қатынасы мәселелерін, жер-су меншіктерінде ұшырасып жататын даулы жағдайларды қолдарынан келгенінше бейбіт жағдайда шешуге мұрындық болған. Биресми түрде құрылған “Ақсақалдар кеңестері” кейбір аймақтар мен ұжымдарда әлі күнге дейін сақталған. Олар көбінесе тәртіп, тәрбие мәселелерімен шұғылданады, шаруашылық жөнінде өз ұсыныстарын айтады [2].

Қазақтың дәстүрлі ел билеу жүйесіндегі ақсақалдардың рөлі туралы Д.Кэстль, А.Левшин, А.Леонтьев, Н.Гродеков, Н.Ядринцев, Г.Потанин, А.Янучкевич, Ш.Уәлиханов, Ы.Алтынсарин, М.Тынышбаев, Ғ.Мұсағалиев, К.Шүкірәлиевтің еңбектерінде деректер кездеседі. Осылардың ішінде Д.Кэстль кіші жүз жерінде жарты жылдай уақыт болып, көрген-білгенін хатқа түсірген өз естелігінде ру ақсақалдары мен билердің съезінде Әбілхайыр ханның жай күндегі атағынан ат үркетін ерекше мәртебесі көзге көрінбей қалғанын сөз етеді. Яғни, сол кезеңдегі кіші жүздегі хандық басқару жүйесі конституциялық монархиялық басқару тұрпатына ұқсас, шендес еді [3].

Ақсақалдар институтының құқықтық мәртебесі жайында С.Зиманов, С.Сартаев, Ғ.Сапарғалиев, А.Еренов, Н.Өсеров, С.Өзбекұлы, З.Кенжеәлиев және т.б. зерттеушілер өз еңбектерінде ғылыми ой-тұжырым жасады. Осы ғалымдар өз зерттеулерінде қазақ халқының өзіне тән ерекше билік жүйесі болғанын айта келіп, ел билеу дәстүрімізде өзін-өзі реттеп отыратын қоғамдық құрылым болғанын жеткізеді. Мысалы, ауылды – ақсақал, белгілі-бір географиялық аймақты – би, тайпалардан тұратын ұлысты – сұлтан, жүзді –

хан, жүздерді – қаған басқарған. Сұлтан мен хан және қаған болу үшін Шыңғысханның ұрпағы болу шарт еді. Ал, ақсақал мен би болу үшін ақсүйек болу шарт емес. Ақсақал мен би ол – ел ішінен ерекше дарынымен ортаға шыққан көреген көсем, от тісті орақ ауызды ділмәр, аузы дуалы батагөй, ердің құнын екі ауыз сөзбен бітірген мәмлегер, елдің рухани тәрбиешісі, ұлағатты тәлімгер. Айталық, Майқы би, Жиренше, Асан қайғы, Едіге, Әнет баба, Төле, Қазыбек, Әйтеке, Мөңке, Боранбай, Ескелді, Балпық, Бөлтірік, және т.б абыздар мен билеріміз қара халықтың ішінен өздерінің туа бітті дарынымен ерекшеленіп, сөз ұстар тізгінші, елдің рухани һәм саяси көшбасшысы бола білді [3]. Бір сөзбен айтқанда ақсақал деп ел тағдырын шешуге атсалысқан жан-жақты қабілетке ие қоғам қайраткерін айтамыз.

Еуропа және Азия елдерінде жергілікті өзін-өзі басқаруды қолданысқа енгізген көптеген мемлекеттердің тәжірибесінде ақсақалдар кеңесіне ұқсас органдар жұмыс істейді.

Академик, заң ғылымдарының докторы, профессор С. Н. Сәбікенов өзінің «Салыстырмалы мемлекеттік құқық» атты еңбегінде былай дейді: «Жергілікті жердегі билігі бар бірден бір мемлекеттік орган ретіндегі кеңестердің маркстік тұжырымынан назарды бір сәт аулақ салар болсақ, бірқатар елдерде оның социалистік тәртіп күйрегенге дейін-ақ өзгеріске ұшырағанын, іс жүзінде кеңестер мемлекеттік биліктен гөрі, өзін өзі басқару міндетін атқара бастағанын аңғару қиын емес, демек жергілікті өзін өзі басқару органдары ерекше орган ретінде жер-жердегі басқарудың кез келген жүйесінде («басқару» тар шеңберде емес, кең мағынада заңдық, саяси тұрғыда) өмір сүреді» [4].

Мұндай әртүрлі орган жұмыс істейді. Төменгі деңгейде – ауыл ақсақалы (Польшада солтыс, Болгарияда кмет, Индонезия, Тайландта және басқасында ауыл, қалалар кварталдарының ақсақалдары). Олар ауыл тұрғындары жиналысында ашық дауыспен сайланады. Теория жүзінде оған сайлаушы-азаматтар, іс жүзінде басқа адамдар да қатысады, олардың дауыстары тексерілмейді, сайлаушылар тізімі пайдаланылмайды. Көбіне отбасының басы (соның ішінде Швецарияда да) ғана сайлауға қатысады. Қауымдар кеңесі депутаттары ішінен тағайындалған, сол ауылда тұратын (Болгария) ақсақал өкілдікті атқарады. Кейбір елдерде (мәселен, Тайландта) ауыл ақсақалын, ал Индонезияда қала кварталы ақсақалын орталықтан тағайындалған аудан (қала) бастығы бекітеді [4].

Әкімшілік-аумақтық бөліністердің төменгі буыны немесе оның айырықша бөлігі – ауылдағы орган ауылдың жиналысы болып табылады. Ол қажет болған жағдайда шақырылады. Ауыл (топ ауылдың) ақсақалын сайлаудан басқа, ауыл жиналысы жергілікті өмірдің көптеген мәселелерін (жол, жергілікті мақсаттағы көпірлерді салу мен жөндеу, елді мекендердің тазалық жайы, өртке қарсы күзет, т.т.) шешеді, ол үшін аздаған бір жолғы салық салады. Ауыл жиналысының шешімін кеңес ақсақалы мен оның атқару комитеті немесе кеңестік төрағасы (социалистік жүйеде), басқа да әкім етушілер орындайды.

Бірсыпыра Азия және Африка елдеріндегі (Кения, Танзания және басқаларында) мұндай жиналыстар жалған болса да, уақтылы шақырылады

және оның неғұрлым кең өкілеттілігі болады. Ауыл жиналысы өзін өзі басқарудың жергілікті төменгі буыны болып табылады. Оған жасы 18-ге толған (Филиппинде – 15, Танзанияда – 21 жас) сайлаушылар қатыса алады. Бірқатар елдерде сайлаушылар жиналысы өзінің атқарушы органын – кеңесті, комитетті сайлайды. Индияның ауылдық аудандарында ауыл жиналысы жылына екі рет шақырылады.

Соңғы жылдары елімізде ақсақалдар институтын жандандыру қолға алынды. 1989 жылы арнайы ережемен «Қазақ тілі қоғамы» құрылғанда оның жанынан «Ақсақалдар алқасын» құру жөнінде шешім қабылданды. Сондай-ақ, жер-жерде әкімшіліктер жанынан әлеуметтік институт ретінде «ақсақалдар кеңесі» құрылды. Бұл ақсақалдар кеңесі ел игілігі үшін талай ізгі істерді атқарды. Атқарған жұмысының нәтижесіне қарай әкімшіліктер жанынан құрылған ақсақалдар кеңесін консультативті орган деп те бағалауға болады.

Қазақстанда ұлт бірлігі доктринасын жүзеге асыру жоспары бойынша ақсақалдар кеңесі құрылды. Бұл туралы 2010 жылы мамыр айында Астанада үкімет отырысында сол кездегі мәдениет министрі Мұхтар Құл-Мұхаммед мәлімдеді.

Үкімет жиынында «Ұлт бірлігі» доктринасын жүзеге асыру жоспары таныстырылып, атқарушы орган оның 2010 жылға арналған жоспарын бекітті. Осы жиында доктринаны жүзеге асыру жоспары негізінде елде жаңа институт – ақсақалдар кеңесі құрылатыны белгілі болды. Жаңа институт туралы айтылғанмен, ақсақалдар кеңесінің атқаратын қызметі мен құзыреті нақты тарқатылған жоқ. Ақсақалдар кеңесі Орталық Азияның кейбір мемлекеттерінде бұрыннан бар. Атап айтар болсақ, көршілес Өзбекстан, Қырғызстан және Түрікменстан мемлекеттерінде қалыптасқан. Алайда бұл елдердің бірінде қатаң билік пен енді бірінде соңғы жылдары тұрақсыздық орын алып отырғаннан кейін ақсақалдар кеңесінің тиімділігін көре алмай отырмыз. Доктрина бойынша құрылған ақсақалдар кеңесі көрші елдердегідей аты бар, заты жоқ көп кеңестің біріне айналып кетпей ме?

Осы орайда «Алаш айнасы» газетінің дәстүрлі «Ой-көкпар» айдарының қойған сауалы – «Ақсақалдар кеңесі аталы сөз айтатын беделді институт бола ала ма?». Осы сауалға жауап берген ҚР Парламенті Мәжілісінің депутаты Амангелді Момышев: «Орталық Азия мемлекеттеріне қарағанда, біздің елдің экономикалық, әлеуметтік және саяси ахуалы тұрақты. Егер ақсақалдар алқасы құрылатын болса, билік елдің ішкі мәселелерінде кеңесіп отыратын және құлақ асатын беделді институт бола алады деп ойлаймын. Себебі биліктің өзі ақсақалдар кеңесінің құрылуына мүдделі болып отыр», - десе, философия ғылымдарының докторы, профессор Амангелді Айталы: «Құрылайын деп отырған ақсақалдар кеңесі шын мәнінде аталы сөз айтатын беделді институт болады дегенге күмәнім бар. Егер бұл кеңес құрылып, құрамына бұрынғы көзқарастағы коммунистік партияның шекпенінен шыққандар енгізілетін болса, онда бұл кеңестен қандай аталы сөз күтуге болады? Ассамблея мүшелерінің ақсақалдар кеңесіне мүше болып институттың беделін арттырады дегенге де сену қиын. Себебі Тәуелсіздік алған уақыттан бері олардан қоғамға қажетті,

елге керек ерекше ұсыныс айтқанын естіген емеспін. Ақсақалдардың ішінде де халықтың алдында беделі бар, билікке де кез келген мәселені ашық айта алатын Салық Зиманов сияқты ақсақалдар бар. Бірақ мұндай азаматтар оған мүше бола ма мәселе сонда», - депті [5].

Қазақстан Республикасы 2011 жылы 28 қаңтарда «Медиация туралы» Заң қабылдады. Медиация дегеніміз латын тілінен аударғанда «бітімгер» деген мағынаны білдіреді. Яғни, даулы мәселедегі талаптардың ерікті келісімі бойынша өзара қолайлы шешімге қол жеткізуге жәрдемдесетін бітімшілік қызметке деген сұраныс артуына байланысты аталмыш заң қабылданды. Бұл қызметтің орнын Қазақстанда бұрын ақсақалдар кеңесі, билер институты атқарып келген. Яғни, біздің төл танымымызда оның тарихи негіздері бар. Бүгінгі тәжірибеде де ақсақалдар кеңестері дау-дамай тараптарын бір мәмілеге келтіре алатын әлеуетке ие. Мұндай медиация бүгінде сот процесінде болып жатқан көптеген мәселелердің оңтайлы шешімін табуына, сот жүйесіндегі істердің қысқаруына, экономикалық шығындардың азаюына септігін тигізеді.

Еліміздің тарихи өсіп-өркендеуіне, көпұлттық мемлекет болуына байланысты және көптеген қоғамдық мекемелер мен мемлекеттік емес ұйымдардың ашылуына байланысты ақсақалдар институты өзінің қоғамдағы орнын жоғалтуда. Шолақ идеология мен батыстың ықпалы «ақсақал» деген сөздің қадір-қасиетін кетіріп, оны «ескіліктің жұрнағы» деген көзқараспен қалыптастырды.

Әрбір адам жасы егде тартқанда өзінің атқарған іс-қимылымен, өмірден түйген ақыл-парасатымен қоғамдағы өзінің орнын алатыны сөзсіз. Даңқты батыр Бауыржан Момышұлы қарттарды төмендегідей төрт топқа бөлген екен: шал – еш нәрсемен ісі жоқ, күйбің тіршілік жасап, өсек-аяңға жақын жүруші; қария – өз туған-туыстарының ғана жағдайымен айналысушы; ақсақал – бір қауым елге ақылшы әрі қамқоршы; абыз – ел ішіндегі түйінді мәселелерді шешіп, әділеттікті қолдап, халықтың атынан ұлағатты сөздер айтып, өмірде өзі түйген ақыл-кеңесін беруші.

Бауыржан атамыз атаған қағиданың ішінде ақсақалдың қоғамдағы рөлі ерекше. Бүгінгі таңда әрбір егде адам ақсақал болып, қоғамға пайдасын тигізіп, жастар тәрбиесіне белсенділікпен қатысуына мүмкіндігі бар. Ертеңін ойлаған тәуелсіз елімізде, ұлттың біртұтастығын нығайтуда, келешек ұрпақты тәрбиелеуде, сырттан келетін теріс бағыттағы идеологияны тежеуде ақсақалдар институтын жетілдіру қажеттілігі туындап-ақ тұр.

Билер мен ақсақалдардың саликалы сөздерінің арқасында ұлтаралық қақтығыстар тоқтатылып, руаралық алауыздықтарға шектеу қойылып, отбасының берекесі сақталып, жастардың тәрбиесі нығайып, тентекті тезге салғанды тарихтан, әдебиеттен, әңгімелерден жақсы білеміз. Мысалы, XV ғасырда қазақ хандығын құру мәселесі қаралғанда ақсақалдардың пікірлері шешуші рөл атқарғаны көпшілікке аян. Соның арқасында қазақ халқының тағдыры түбегейлі шешілді, өзінше бөлек хандық болды, қазір басқа елдермен терезесі тең егеменді мемлекет болып отыр.

Халқымыздың тарихына тереңірек үңілсек, ақсақалдар еш уақытта билікке таласпағанын, халықтың арасына ірткі салмағанын, келеңсіз істермен айналыспағанын көреміз. Олар тек қана халықтың бірлігін нығайтумен, жастарды тәрбиелеумен, отбасыларды нығайтумен, салт-дәстүрлерді дәріптеумен айналысқан. Осындай қыруар тәрбиелік мәні бар жұмысты ешқандай құжатсыз, тек салиқалы сөзбен атқарып отырған. Бірақ, қазіргі жүйелі сөз айтып, ақылға салушылар да, сөзге көңіл бөліп, тоқтауға келушілер де азайып барады. Көпшілік 70 жылдық кеңес дәуірін кінәлауға дайын тұрады. Ол да бар шығар, бірақ, халықтың қанына сіңген, ата-бабадан қалған салт-дәстүрді сақтау, әркімнің өзінің отбасындағы тәрбие жұмысымен айналысуға ешкім кедергі болмаса керек.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Қазақтың этнографиялық категориялар, ұғымдар мен атауларының дәстүрлі жүйесі. Энциклопедия. – Алматы: 2011.
2. Саяси түсіндірме сөздік. – Алматы, 2007.
3. Мүслимов М. «Ақсақалдар институтының рухани орны ерекше». Сыр медиа, 25.10.2018.
4. Сәбікенов С. Н. Салыстырмалы мемлекеттік құқық. – Алматы: «Өркениет», 2000.
5. «Ақсақалдар кеңесі аталы сөз айтатын беделді институт бола ала ма?», - Алаш айнасы, 21.05.2010. [https://alashainasy.kz/one theme two opinions/aksakaldar-kenes-atalyi-soz-aytatyin-bedeld-institut-bola-ala-ma-3931/](https://alashainasy.kz/one+theme+two+opinions/aksakaldar-kenes-atalyi-soz-aytatyin-bedeld-institut-bola-ala-ma-3931/)

ӘОЖ 347.471

АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМ ТҮСІНІГІ, ОНЫҢ ҚҰРЫЛЫМЫ МЕН ҚЫЗМЕТТЕРІ

Құрбанбаева С.А.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В статье рассматриваются основы гражданского права, как совокупности правовых норм, регулирующих имущественные и личные неимущественные отношения в целях осуществления законных интересов субъектов гражданского права и организации экономических отношений в обществе. Гражданское право отличается от других отраслей по предмету, методу, принципам, функциям и системе.

Гражданское право является основной отраслью права, регулирующей частные (имущественные, неимущественные) взаимоотношения граждан, а также созданных ими юридических лиц, формирующиеся по инициативе их участников, основанные на независимости и имущественной самостоятельности, методом юридического равенства сторон и преследующие цели удовлетворения их собственных интересов.

The article considers the foundations of civil law as a set of legal norms governing property and personal non-property relations in order to fulfill the legitimate interests of civil law subjects and organize economic relations in society. Civil law differs from other industries in subject matter, method, principles, functions and system.

Civil law is the main branch of law that regulates the private (property, non-property) relations of citizens, as well as legal persons created by them, formed on the initiative of their participants, based on independence and property independence, using the method of legal equality of the parties and aiming at satisfying their own interests.

Азаматтық қоғам - онда болып жатқан процестер мен қатынастардың негізгі субъектісі және басты тұлғасы қажеттіліктері, мүдделері мен құндылықтарының бүкіл жүйесі бар адам болатын қоғам. Бұл тұжырымдама сонымен қатар мемлекетке және оның органдарына тәуелсіз: саяси, экономикалық, мәдени, ұлттық, діни, отбасылық тәуелсіз қоғамдық қатынастардың барлық жиынтығын білдіреді, жеке мүдделердің алуан түрлілігін көрсетеді. Қоғам демократиялық дамудың белгілі бір кезеңінде ғана азаматтық болып қалыптасады және елдің экономикалық және саяси дамуы, халықтың әл-ауқатының, мәдениеті мен өзін-өзі тануының өсуі ретінде қалыптасады. Елде азаматтық қоғамның қалыптасуы мен демократияның дамуы өзара тығыз байланысты: азаматтық қоғам неғұрлым дамыған болса, мемлекет соғұрлым демократиялық болады. Азаматтық қоғамды дамытудың алғышарттары - меншіктің алуан түріне ие азаматтар арасында экономикалық тәуелсіздіктің пайда болуы және адам тұлғасы мәртебесінің өсуі. Азаматтық қоғамның саяси іргетасы құқықтық мемлекет пен демократия, ол адамның барлық құқықтары мен бостандықтарын, қоғамның тұрақтылық, қауіпсіздік, әділеттілік және ынтымақтастық жағдайын құру мақсатындағы дамуын қамтамасыз ету үшін қажет. Азаматтық қоғамның экономикалық негізін меншіктің алуан түрлері мен жеке меншік иелерінің егемендігі құрайды, олар тең тану мен қорғаудың заңнамалық кепілдіктерімен қамтамасыз етілген.

Азаматтық қоғамның өмір сүруінің негізгі шарттарының бірі - бұқаралық ақпарат құралдары арқылы ұсынылатын жариялылық. Демократия жағдайында азаматтық қоғам мен мемлекет институттары жалпы жүйенің әртүрлі, бірақ өзара тәуелді бөліктері ретінде жұмыс істейді. Үкімет пен азаматтық қоғам арасындағы қарым-қатынас қоғамдық келісім негізінде құрылады, ал өзара іс-қимыл ымыраға келуге бағытталған. Демократиялық мемлекеттің азаматтары жеке бостандық құқығын пайдаланады, бірақ сонымен бірге басқа мемлекеттік институттармен бірге олар болашақты құру жауапкершілігін бөліседі. Азаматтық қоғам демократиялық саяси жүйеде ғана дамудың жоғары деңгейіне жетеді, мұнда үкімет пен азаматтық қоғам арасындағы қатынас қоғамдық келісім негізінде құрылады.

Азаматтық қоғамның экономикалық негізін меншіктің алуан түрлері мен жеке меншік иелерінің егемендігі құрайды, олар тең тану мен қорғаудың заңнамалық кепілдіктерімен қамтамасыз етілген. Азаматтық қоғамның өмір сүруінің негізгі шарттарының бірі – тәуелсіз бұқаралық ақпарат құралдары арқылы қамтамасыз етілетін жариялылық. Демократия жағдайында азаматтық қоғам мен мемлекет институттары жалпы жүйенің әртүрлі, бірақ өзара тәуелді бөліктері ретінде жұмыс істейді. Билік пен азаматтық қоғам арасындағы қарым-қатынас қоғамдық келісім негізінде құрылады, ал өзара іс-қимыл ымыраға келуге бағытталған. Демократиялық мемлекеттің азаматтары жеке бостандық құқығын пайдаланады, бірақ сонымен бірге олар басқа мемлекеттік институттармен бірге болашақты құру жауапкершілігін бөліседі. Азаматтық қоғам демократиялық саяси жүйеде ғана дамудың жоғары деңгейіне жетеді,

мұнда билік пен азаматтық қоғам арасындағы қатынас қоғамдық келісім негізінде құрылады.

Азаматтық қоғамдағы демократиялық процедуралар билік қызметінің сапасын бағалаудың қоғамдық құқығына және қоғам мүдделері үшін билікке ықпал ету тетіктеріне негізделген. Демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекеттің міндеті - әр түрлі сипаттағы азаматтар мен заңды тұлғалардың бірлестіктері (партиялар, ҰЕҰ, БАҚ, одақтар, қауымдастықтар, бастамашыл топтар және басқалар) адам мен мемлекет арасындағы байланысты жүзеге асыратын және соңғысының билікті басып алуына жол бермейтін азаматтық қоғамды жан-жақты дамыту үшін қажетті жағдайлар жасау.

Азаматтық қоғамның міндеті - жеке адам мен мемлекет арасында көпір болу. Азаматтық қоғамның мақсаты - қоғамның әрбір мүшесінің мүдделерін қорғау, билік пен қоғам алдында оның мүдделерін білдіру, билік органдарының қызметін қоғамдық бақылау және осы қоғамның ішкі және сыртқы саясатын қалыптастыру. Азаматтық қоғам институттарына саяси партиялар, жергілікті қоғамдастықтар, кәсіподақтар, діни бірлестіктер, шығармашылық, қоғамдық және ғылыми одақтар мен бірлестіктер, бұқаралық ақпарат құралдары, сондай-ақ қоғамға кең ауқымды қызмет көрсететін, түрлі іс-шаралар жүргізетін үкіметтік емес ұйымдар, қоғамдық пайдалы мәселелерді шешу мақсатындағы мемлекеттік емес қорлар, коммерциялық емес мекемелер, заңды тұлғалардың одақтары (бірлестіктері), басқа ұйымдар мен бастамашыл топтар жатады [1].

Саяси партия дегеніміз - мемлекеттік биліктің, жергілікті өзін-өзі басқарудың өкілді және атқарушы органдарында олардың мүдделерін білдіру және оларды құруға қатысу мақсатында азаматтардың, әртүрлі әлеуметтік топтардың саяси ерік-жігерін білдіретін Қазақстан Республикасы азаматтарының ерікті бірлестігі. Азаматтық қоғам келесі қызметтерді атқарады:

- азаматтық бастамаларды қолдау, дамыту және көтермелеу;
- мүдделердің ұқсастығы және белгілі бір мақсаттарға жету негізінде адамдардың одақтарға, бірлестіктерге ерікті түрде бірігуіне жағдай жасау жөніндегі жұмысқа қатысу;
- мемлекеттік және жергілікті мәселелерді шешуге азаматтардың қатысуын қамтамасыз ету;
- азаматтардың құқықтарын қорғауға және халықтың әр түрлі топтарының мүдделерін іске асыруға көмектесу;
- қоғамда жалпыадамзаттық нормаларды, құндылықтар мен адамгершілік негіздерді бекіту;
- адамның дербес өмір сүруін қамтамасыз ете отырып, нәтижелі жұмыс жасау үшін жағдай жасауға қатысу;
- әлеуметтік қызметтерді ұсыну;
- билік, бизнес және қоғамдық институттар арасындағы қатынастарды үйлестіруге ықпал ету, қоғамдық келісімге жағдай жасау және әлеуметтік қақтығыстарды азайту, әлеуметтік және басқа да қақтығыстарды сындарлы диалог арқылы шешу;

- мемлекеттік шешімдер қабылдау процесінің ашықтығы мен айқындығына ықпал ету;

- әлеуметтік-еңбек қатынастарын реттеуде аса маңызды мемлекеттік функцияларды орындайтын кәсіподақ ұйымдарының қызметін қолдау;

- сөз бостандығын қолдау, бұқаралық ақпарат құралдарының тәуелсіздігін нығайту және ақпараттық кеңістіктің ашықтығын қамтамасыз ету.

Азаматтық қоғамның одан әрі дамуы келесі қағидаттарға негізделеді:

- адамның және азаматтың негізгі құқықтары мен бостандықтарын сақтау;

- эволюциялық және кезеңдік;

- әлемдік дамудың жаһандық тенденцияларын ескере отырып, қоғамдық өмір саласындағы, ең алдымен экономикалық өмірдегі қайта құрулармен үйлестіру;

- заңның үстемдігі, заң алдында бәрінің теңдігі;

- Қазақстан Республикасы азаматтарының және олардың уәкілетті өкілдерінің мемлекеттік істерді басқаруға және басқа да қоғамдық пайдалы міндеттерді шешуге қатысуы;

- азаматтардың елдегі демократиялық процестерге қатысуы үшін тең мүмкіндіктерді қамтамасыз ету;

- азаматтарды демократиялық мінез-құлық мәдениетіне тарту;

- билік пен қоғамның диалог пен ынтымақтастық мәдениетіне адалдығы.

Азаматтар бірлестіктерінің және олардың құрылымдық бөлімшелерінің ешқайсысы мемлекеттік органдармен қарым-қатынаста азаматтық бастаманың бүкіл секторының мүдделерін білдіре алмайды.

Азаматтық қоғамды дамытудың құқықтық негіздері:

Қазақстан Республикасының Конституциясы;

- Азаматтық және саяси құқықтар туралы Халықаралық Пакт 18 (1966 жылы 16 желтоқсанда жасалған, Қазақстан Республикасында 2005 жылғы 28 қарашада ратификацияланған);

- Халықаралық еңбек ұйымының «Ассоциация бостандығы және ұйым құру құқығын қорғау туралы» № 87 Конвенциясы (1948 жылы 9 шілдеде қабылданған, Қазақстан Республикасында 1999 жылы 30 желтоқсанда ратификацияланған);

- ҚР Президентінің Қазақстан халқына Жолдауы «Қазақстан-2030. Барлық қазақстандықтардың өркендеуі, қауіпсіздігі және әл-ауқатының жақсаруы» 1997 жылғы 30 қазан;

- Қазақстан Республикасының 2010 жылға дейінгі стратегиялық даму жоспары (Қазақстан Республикасы Президентінің 2001 жылғы 4 желтоқсандағы № 735 Жарлығымен бекітілген),

- Қазақстан Республикасының мемлекеттік бірегейлігін қалыптастыру тұжырымдамасы (Қазақстан Республикасы Президентінің 1996 жылғы 23 мамырдағы № 2995 бұйрығымен бекітілген);

- Қазақстан Республикасының құқықтық саясат тұжырымдамасы (Қазақстан Республикасы Президентінің 2002 жылғы 20 қыркүйектегі № 949 Жарлығымен бекітілген),

- Қазақстан Республикасының үкіметтік емес ұйымдарын мемлекеттік қолдау тұжырымдамасы (Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2002 жылғы 23 қаңтардағы № 85 қаулысымен бекітілген).

Азаматтық заң қалыптары оларда айтылған сөздердің дәлме-дәл мәніне сәйкес түсінілуге тиіс [2].

Сонымен, азаматтық қоғам - бұл қауымдастықтағы адамдар арасындағы қатынастардың ерекше саласы, жеке адамның азаматтық істеріне (меншік, діни, нарықтық, моральдық, отбасыық) мемлекеттің араласпау аймағы. Азаматтық қоғамның негізінде өзінің қажеттіліктері бар азамат, оның басқа азаматтармен қарым-қатынасы болады. Идеалды азаматтық қоғам - нарықтық экономикаға негізделген ашық, демократиялық, өзін-өзі дамытатын қоғам - бұл мемлекет тек конституцияның кепілі ретінде әрекет ете отырып және бірқатар қызметтерде (қорғаныс) монополияны сақтай отырып, сыртқы әлемдегі қоғамдастықтың жалпы макроэкономикалық тұрақтылығына кепілдік беретін, қатынастарды қадағалайтын, түзететін, жетілдіретін және реттейтін өзін-өзі ұйымдастыратын жүйенің түрі. Мемлекеттің қадағалау салалары: білім, ғылым, мәдениет, денсаулық сақтау, әлеуметтік сала конституциямен анықталады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Ахметьянова З.А. Вещное право: Учебник. - М.: Статут, 2011.
2. Қазақстан Республикасының азаматтық кодексі. 1994 жылғы 27 желтоқсандағы № 268-ХІІІ.

ӨОЖ 82-94.

ҚАЙРАТКЕР ТҰЛҒА ИСА ТОҚТЫБАЕВТЫҢ САЯСИ-ҚОҒАМДЫҚ ЖӘНЕ АҒАРТУШЫЛЫҚ ҚЫЗМЕТІ

Құрбанбаева С.А.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Мақалада түркістандық тұлға, Алаш қайраткері, саяси қуғын-сүргін құрбаны Иса Тоқтыбаев тартқан тауқымет мұрағат деректері мен сол кезеңдегі баспасөз материалдары негізінде бірішама талданады.

Сондай-ақ автор 1920 жылдың 7 желтоқсанынан 1925 жылға дейін Ташкент қаласында шығып келген «Ақ жол» газетінде редакторлық еткен қайраткердің мақалаларына талдау жасап, оның ұлт руханиятын көтеруге қосқан үлесін барынша ашып көрсетуге талпыныс жасайды.

«Ақ жол» газеті Алаш идеясын жақтаушылардың басылымы болғандықтан, онда ұлттық мүдде тұрғысынан жазылған мақалаларды көптеп кездестіруге болады. Сол себепті де, «Ақ жол» газетінің ғылыми маңызын анықтау, Иса Тоқтыбаев секілді шығарушы редакторлардың жанкешті еңбегіне шынайы баға беру тасада қалған тұғырлы тұлғаларды тануға септеседі. Ал олардың бай рухани мұрасын туған халқымен қайта қауыштыру-басты міндет.

The article is analyzed on the basis of archival data of the Turkestan personality, Alash figure, victim of political repression Isa Toktybayev and press materials of that period.

The author also analyzes the artist's articles, which he edited in the newspaper Ak Zhol, published in Tashkent from December 7, 1920 to 1925, and attempts to maximize his contribution to improving the spirituality of the nation.

The Ak Jol newspaper is a publication of supporters of the Alash idea, where you can find many articles written from a national point of view. Therefore, the determination of the scientific significance of the Ak Zhol newspaper, a reliable assessment of the selfless work of editors such as Isa Toktybayev, contribute to the recognition of those who remained on the stage. And their rich spiritual heritage is the main task - reunification with their native people.

Тарихты тану — тағылымды іс. Өйткені қазақ тарихында әлі де толыққанды зерттелмеген толғандырар тақырыптар жетерлік. Елбасымыздың өзі айтқандай, халқымыздың қатпар-қатпар тарих қойнауларына тамырын жайған, бірде қасіретті, бірде мейірбан тағдыры ұдайы тәуелсіздікке талпынумен өтті. Тіпті Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев та күні кешегі «Ана тілі» газетіне берген сұхбатында қазақ халқының тағдыры тарих таразысында тұрғанын айтып, ұлттық кодымызды сақтауда, рухани мұраларымызды дәріптеуде жас ұрпаққа кешегі тарихты жүйелі түрде оқытудың маңыздылығын атап көрсетеді [1].

Әсіресе тұлғатану мәселесіне тереңірек тоқталуды ұсынады. Шынында да бір ғана біздің Түркістан өлкесінде мұрағат қорларында шаң басып жатқан талай құнды құжаттар әлі күнге дейін ғылыми айналымға түсе қойған жоқ. Соның ішінде Кеңестік Қазақстан тарихына қатысты құжаттарға бүгінгі күннің көзімен оң баға берілуі қажет-ақ. Ал осындай Түркістанды түлеткен айтулы тұлғалар қатарында тағдыры тауқыметке толы Иса Тоқтыбаев та бар.

Халқына аянбай еңбек еткен қазақтың қарымды қайраткерлерінің бірі Иса Тоқтыбаев 1894 жылы 15 ақпанда қазіргі Қызылорда облысы, Тереңөзек ауданындағы Қараөзек ауылында дүниеге келген. Он жасында Перовск (қазіргі Қызылорда қаласы) саудагері Рафаельге батырақ болып, жалданып жұмыс істейді. Осындай қиын-қыстау күндерде балалықтың бал шағынан ертерек қол үзсе де, қажымай-талмай осы бір кішкентай қызметінің өзін жауаптылықпен мінсіз атқарған бала Иса патша өкіметі жер аударған революционер-демократ Николай Федорович Шипковтың көзіне түседі. Ол жалшы баланы өзі ұйымдастырған түземдік мектепке түсуіне ықпал етіп, зеректігінің арқасында оны ойдағыдай тәмамдаған Тоқтыбаевты Ташкентке төрт жылдық мұғалімдер семинариясына жібереді. Осында ол марксистік үйірмеге кіріп, революциялық қозғалыстармен танысады.

Ес жиып, еңсе тіктегесін, өзіндік көзқарасы қалыптасқан соң Тоқмақ көтерілісіне қатысып, қамауға да алынады. Төңкерістен соң жаңа үкіметке қызмет етуге бел шеше кіріскен Тоқтыбаев ескі Ташкент совдепінің хатшысы болып сайланған шағында да ұлтшылдығымен дараланып, қараңғы қазақ жастарына қара таныту мәселесін ұдайы көтеріп, оқу орындарын ашуды ұсынады.

Ал 1917 жылы қарашада Тоқтыбаев көтерген мәселе оңынан шешіліп, көп ұзамай Ағарту институты ашылады. Орта Азия республикалары мен Қазақстан үшін мамандар даярлауда маңызды жоғары оқу орны санатына енген бұл білім ордасын алғаш басқарған И.Тоқтыбаев қазақ ғылымын дамытуға да айтарлықтай үлес қосып, кейіннен көшпелілер арасында білім тарату жөніндегі комиссиялардың төрағасы, Мемлекеттік баспа бастығының орынбасары,

республика Оқу-ағарту комиссариатының коллегия мүшесі қызметтерін де абыроймен атқарды. Әсіресе оның сауатсыздықты жою, халықты ағарту ісіне көп еңбек сіңіргені анық.

1919 жылы ақпанда ол алдымен партия қатарына қабылданса, көп ұзамай ВЦИК-тің аштарға көмек көрсету комиссиясының құрамына да енген.

Ал Түркістан Орталық партия комитеті 1922 жылы И.Тоқтыбаевты баспасөз жұмысына жібереді. Алғаш «Шолпан» журналында редакторлық етті. Осы тұста ол «Балықшы» деген бүркеншек атпен саяси-әлеуметтік мәселелерді кең қозғай бастады.

Мәселен, «Орта Азия бірлігі» мақаласында ол: «Орта Азия бірлігі құрылғанда ескеретін ісі - ұлт мәселесі. Орта Азияда тұратын нашар ұлттардың жұртшылығын сақтап қалу.

Екі ауыз сөздің бірі ұлт мәселесі, екі рет түртілген қаламның бірі ұлт мәселесі, ұлт мәселесі жұрттың жүрегіне тиген жоқ па? Ұлт мәселесі туралы сөз бітіп, әңгіме ашылған жоқ па? Деушілер де көп шығар. Ұлт мәселесі туралы сөз ашылды деушілердің көбі ұлтшыл аты таңылады деп қорыққанынан ұлт мәселесін қозғаудан қашады. Бұрын тұщыға үйреніп қалғандықтан, ұлт теңдігін сүймегендер айтады.

Әйтпесе, неғұрлым ұлт мәселесі шиелене бермек. Ұлт мәселесі туралы сөз көбейе бермек»[2],-деп ұлт мәселесін тіпті ескерусіз тастауға болмайтынын айтады.

1923 жылдың көктемі мен 1925 жылдың мамыр айына дейін И. Тоқтыбаев «Ақ жол» газетінің редакторы болып істеді, әрі РК(Б)П Түркістан өлкелік комитетінің баспасөз секторын басқарды. Бұл аралықта ол саясат, шаруашылық мәселелері жөнінде жиі жазды. Көкейде жүрген көп мәселелерді «Ақ жолда» көпшілік мүддесі тұрғысынан көтере білді. Тарқатыңқырап айтатын болсақ, «Балықшыдан» бөлек «Қайдамшыл» деген бүркеншік атпен де бірқатар өзекті мәселелерді көтерген Тоқтыбаев «Тұңғыш қаулы» мақаласында құрылғанына үш жылдың жүзі болса да тек сансыз қаулыларды сапырылыстыра тудырып, талай бұйрық-жарлықтарды қарша боратып, олардың бірсыпырасын бұзып-түзеп, кейбіреулерін аяқсыз қалдырған Қазақстан кіндік атқару комитетінің жүйесіз жұмысын қатаң сынға алып, оның Ертіс бойындағы 10 шақырымдық жерді қазаққа қайтарып беру туралы шығарған кезекті қаулысының да қауқарсыз болып, қағаз күйінде қала беретініне күмән келтірмейді. Автордың:

«Бірақ не пайда? Қазақстан кіндік атқару комитетінің ол қаулысы көздеген жерден тимей айдалаға атылған бір оқ болды. Өйткені қаулы шыққалы бір жылға жақын болса да, әлі іске асып, тіршілікте жүргізілген жоқ.

Ол қаулының осы уақытқа шейін не себепті кешеуілдеп, орындамай жатқанын, кімнің қалтасында жүріп, қандай орынға жұмсалып кеткенін тексеріп, орындамағанына күйініп, қайғырып отырған Қазақстанда хукімет тағы жоқ.

Түркістан сияқты көршілес республикаларда жер-су мәселесі туралы көп сөйленіп, газеттерде көбірек жазылып, екпінді мәселе саналып жүрген соң Қазақстан кіндік атқару комитеті де бұл туралы бір қаулы шығаруды өзіне

борыш санап, түсінбей ағымға ергені болып шығады [3]», - деген жолдардан-ақ қаламгердің биліктің бишігін ұстағандарға көңілі толмайтындығын, ұрандатып, науқандатып, бүкіл аймақты басына көтерсе де, ел сүйінерлік бір іс тындырмайтын, ұлт мәселесін кабинетінен шықпай талқылайтын бойкүйез басшыларға деген өкпе-ызасын анық аңғарғандай боласыз.

Иса Тоқтыбаев көсемсөздерінің бірқатары оқу-ағарту мәселесіне арналған. Өйткені сол кезеңде көзі ашық оқығандардан гөрі хат танымайтын қалың бұқараның қарасы көп болатын. Мектеп ашу мәселесі майшаммен қаралып, мемлекеттік мәселе деңгейіне дейін көтерілсе де, не оңды оқу құралы жоқ, не баспанасы балаға лайықты емес, маңдытып сабақ беретін маманға да зәру бұл саланың шаруасының да шашауы шығып, шатқаяқтап тұрғаны қазақ оқығандарының арқасына аяздай батқаны белгілі. Сол себептен де Алаштың Ахметі бастап, Қошке Кемеңгерұлы қостап, Міржақыптар мақұлдаған, Сәкендер сүбелі үлес қосқан, Ілиястар іліп әкеткен ортақ істен, ұлттық мұраттан Иса Тоқтыбаев та шет қалмай, «Жағырафия сөзі» оқулығын құрастырып, «Түркістан» жинағын баспаға дайындап береді.

Ал «Ақ жолдағы» оқу-ағарту жайлы ойларына ойысатын болсақ, автор «Оқу-оқыту ісі әлі жөнделген жоқ» атты толғамында қазақ-қырғыз арасында сауатсыздық мәселесінің социализмнен де өзекті болып тұрғанын былайша түсіндіреді: «... Кеңес хүкіметі құрылып бостандық туғаннан бері қарай сөйленіп келе жатқан сөздердің ішінде жаманы жоқ.

Талай жылы әңгіме, сұлу сөздер айтылып та, жазылып та келеді. Бірақ сонда да болса әлі оныменен өзгеріп кеткен жұмыс жоқ. Ел орнында, жұрттың баяғы қалпы, баяғы салты.

Кеңес хүкіметі құрылғалы бес жыл болып, содан бері қарай қазақтың ісі әлі алға баспай келе жатса, Кеңес хүкіметінің жолы, негізі біздің қазақ-қырғыздың тіршілігіне ұйқаспағаны ма, яки болмаса басқанікі болғаны ма? Жоқ!

«Ағарту жұмысы һәр халықтың ана тілінде жүрілсін!» деп Кеңес хүкіметі бірінші туған күнінен бастап жариялады.

Кеңес хүкіметінің осы негізін, осы жақсылығын біз пайдалана алдық па?

Жоқ! Ол һешкімге жасырын сыр емес!

Қай жұрттың болса да өз көшін өзі бастап, өз жөнін өзі жөндеп жүруі, бақытының тасуы, ана тілінде білім алып, өнер үйренуіменен байланысқандығы туралы тіпті талас жоқ. Сондықтан біздің қазақ-қырғыз үшін де ең керектің ішінде керектісі оқу-оқыту жұмысы еді.

Мәдениетіміздің жүдә нашар, білім тіпті аз, жабайының аз-ақ алдында, мәдениетті жұрттардың көш соңында жүргендігімізге қарамай, ана тілінде оқу кітаптарының тағы жоқ екенін ескермей, қолымызда не бар, не жоғын тексермей, шын адамшылық дәрежесіне жетудің шарты әр халық өз тілінде білім алып, өнер үйренуде деген ұранды қолданып, бар күш-қуатымызды ұлт мектептерінің санын көбейту, сансыз жерден курстар ашу, шала пісіріліп мұғалімдер шығарылу жолына сарп етілді»[4].

Шындығында да қашанда ақ сөйлеп, адал жүретін Тоқтыбаевтың бұл толғанысы жайшылықта туа салған дүние емес, өз қоғамының ащы ақиқаты. Өйткені автордың өзі ашына жазғандай, сол тұста саңырауқұлақша қаптаған сансыз ұлт мектептерінде үш-төрт айлық қана мұғалімдер курстарынан оқып шыққан мамандардың мардымсыз білімімен оқу жайының оңала қоюының өзі екіталай болатын.

Осылайша жұрт сенім артқан үш-төрт айлық мұғалімдер курсының күткендегідей нәтиже бермей, оқып шыққан мұғалімдердің оқу жұмысыменен ісі болмай, ай жарықта адасуының соңы жақсылыққа апармайтынын анық аңғарған автор өз ойын «Топпағының түрі анадай болған соң қазығы қайда бармақшы? Топпақ нашар болса қазығы жерге кірмейді» деп түйіндейді. Яғни, ол ұлт мектептерінде білімнің дұрыс берілмеуін мектептердің саны артқанымен, сапасы болмауынан көреді де, құры санын көбейтіп, куәлік қағаз беріп, мұғалімдерді жүздеп, мыңдап шығарғанмен саладағы сеңнің бұзылып, даңғыл жолға түсе қоймайтынын ертерек аңғарған сияқты. Бұл мақаланың маңыздылығы да сонда – ағарту жұмысы сол жылдарда шын мәнінде ақсап тұрған болатын. Дегенмен автор осынау тақырыпқа газет редакциясында жүргенде тағы да қайта оралып, бірқатар мақалалар жазады.

Солардың бірі - «Оқу жұмыстары жұртшылықтан туып, жұртшылыққа құрал болуы тиіс» деген дүниесі.

«...Алдымыздағы осы февральдің 15-де оқу жетісі басталмақ. Сол жетінің ішінде Түркістан мемлекетінде халық ағарту жұмысы қолға алынып һәм оның мұнан бұлай алаңсыз-уайымсыз ілгері басып кетуіне жол салсақ, бұл жеті хүкімет кеңселерінің, әлеумет ұйымдарының және жалпы жұрттың да назарын оқу жұмысына салып, халық ағарту майданына күш аударуға бас болмақ»[5], - деп бос байбаламға салмай, саланың тамырына қан жүгіртуді әріден ойлаған қаламгер ел алдында мектептерге жәрдем жию, мектеп ашып, оның жол-жобасын дайындап, ісін ілгерлету секілді меже-міндеттердің тұрғанын тұспалдап жеткізеді. Тіпті оның «Мектептің негізі – бастауыш мектеп. Ол ана тілінде оқытылуы керек һәм тәрбие жолының түрлі әдістері ана тілінде түсінікті түрде іске асырылуы керек» деген өрелі ойы күні бүгін де өзектілігін жоймады десек, артық айтқандық емес. Осы мақаланы оқи отырып, көсемсөзшінің өзіне ғана тән қолтаңбасын, қайталанбас тіркестерін, түйдек-түйдек өткір ойларын, соны сөздерін түстеп танығандай болдық. Олар: «...мектеп деп жүргеніміз басқаларға еліктеп, бізде де бар деп көңіл жұбатуға ашылған құр орындар», «қырғыз-қазақ арасына мектеп мәдениеті, кітап мәдениеті әлі орнаған жоқ. Орнаған жерлерде (әсіресе Сырдария облысында) қырғыз-қазақтың ұлттық бет-аузы жоқ», «...жат тіл жолдан қалдырмақ» т.б.

Ашығын айтқанда, Алаш қайраткерлерінің, Кеңес үкіметі қызметкерлерінің көбі ашаршылық жайындағы ащы шындықты іші-бауыры езіліп айта алмаған. Ал Тоқтыбаев болса баспасөзге қойылған қысым мен тосқауылдан аттап өтіп, бұл нәубеттің туған халқын қалай қырғынға ұшыратып отырғанын опынып жазады. Демек ол біздіңше «дәуір сыйлаған керемет өмір», «барлық халықтардың достығы» секілді жалаң ұрандарға ермей, коммунизм

елесі сияқты ертегіге қаламын қор қылмай, бөсуден қолы босамаған биліктің назарын аштықтан бұратылған бұқараның тіршілігіне бұруға тырысады. Қараңыз:

«Бір заманда қымызын сапырып, қазы-қартасын жеп, төрт түлік малын Сарыарқаның сары жонына сыйдыра алмай, сәулетпенен көшіп-қонып жүрген дәуір бітіп, Қазақстан қазақтары енді қырғынға ұшырап, рақымсыз аштықтың уысынан шыға алмай отыр.

Ашыққандардың хал-жайы туралы жас орнына екі көзінен қан ағатындай кісі күйініп, жанашырлық талай үгіттеу сөздер өткен жылғы күзден бері қарай жазылып та, айтылып та келеді.

Ашыққан Арқа қазақтарының халі бек нашар екенін, газеталар арқылы келіп жатқан қайғылы хабарлардың шын екенін араласып жүріп көзбенен көремін деген кісілер Бөкей, Орал, Ақтөбе Қостанай губернияларына барса, басына қара күн туып, апатқа ұшырап, сары қымыз орнына қан жұтып, жал менен жая орнына сасық күзен, құрт-құмырсқа, өлексе, тіпті кейбір жерлерде ашыққаннан ашынып өз баласын, көзінің ағы менен қарасын өз қолыменен бауыздап, ішуге үнем, киюге киім таба алмай қойдай қырылып жатқан қазақтарды көрер еді.

Ілгері малдарының күйлі, шаруаның жайлы заманының жақсы күндерінде қай қазақ өз баласының етін жейтін екен? Шаңырағым қурап, керегем жиналар деп ойлаған қазақ бар ма екен?

Қырғын тауып, апатқа ұшырап, Сарыарқаның қалың қазағы тоз-тоз болып, ел тентіреп кетер деп кімнің есіне келген екен?

Ойламай-ақ, күтпей-ақ төтеннен келіп, қара күн басына қазақтың орнаған.

Елдің бір шеті осында орасан төтеннен келген бәледен қырылып жатқанда, малы аман, басы сау Түркістан қырғыз-қазақтары қайғырып, қатты күйініп, мойнындағы борышын атқарып, ана сүтін адалдау үшін жылулауы тиіс.

Қазақстанның ашыққан қазақтарының халін жеңілтіп, ел санына ендіруде әрбір ел басшысы, жұрт иесі деген азамат өз міндеті, өз жұмысы санап, жатса да, тұрса да жай әңгіменің арасында да аштықтың жеңіл жау емес, одан жұрт қырылып, ел бітіп бара жатқанын халыққа аңғартып, қызыл көнермелеп, жылу жиып, жатпай-тұрмай жедел қимылдап, ашыққан қазақтар үшін жиылған астық бар ма, аяқты мал бар ма, барлығын тоқтатпай тиісті ашыққан орындарға жеткізу керек.

Ел болайын, жұрт қатарына енейін деген ел «өле жегенше бөле же» деген өзінің ілгергі ескі ата жолына, ізіне түсер еді. Бірақ ол болған жоқ. Сонда да болса жұрт бірінен-бірі құлақтанып, азды-көпті көмегін аяңған жоқ.

Енді аштықты жеңу үшін Түркістан қырғыз-қазақ азаматтары тегіс атқа мініп, аянбай істеулері керектінің ішіндегі ең керектісі.

Және де Түркістан жігіттерінің мойнына жүктеліп отырған бір үлкен борыш – осы екі жетілік кезінде һәм тағы бөтен түрлі жолдарменен аштар үшін жиналған астық һәм аяқты малдарды кешікпей ашыққан жерлерге жеткізу.

Астықты темір жолменен жеткізудің амалы табылса, аяқты малды қара жерменен айдап алып бару қиын емес.

Осыны қыс түспей, күн ілгері ескеру керек. Өйткені қыс ішінде аяқты малды айдап жеткізу мүмкін емес. Және де қазір бір күн кешігу талай кісінің аштықтан қырылуыменен байланысып отыр»[6].

Қаны сорғалаған шындықты бұдан артық қалай боямасыз жеткізуге болады? Автордың шеберлігі де сонда, шағын ғана мақаланы жан-жүйеңіз босамай, сай-сүйегіңіз сырқырамай оқу мүмкін емес. Өйткені қан сасыған Сарыарқа даласын көз алдыңызға елестететін қасіретті суреттер мақаланың өнбойында тұнып тұр. «Қазіргі үлкен борыш – аштықты жеңу» атты Ақмешіттен жолданған осы жанайқайдың тарихи шындықты тануда маңызды дерек болатыны да даусыз.

Осы тұстан қайраткердің өмір жолына қайта оралар болсақ, «Ақ жол» газеті жабылып, Алаш үні құмығып, бәсең тарта бастаған кезеңде И.Тоқтыбаев Ақтөбеде жер басқармасының бастығы бола жүріп, агрономдардың съезін ұйымдастырды, егіндік, шабындық жерлерді бөлу ісімен бел шеше айналысты. 1927 жылдың ақпан-мамыр айларында Семейдегі «Қазақ тілі» газетінде редакторлық ете жүріп, «Балықшы» бүркеншік атымен, «Т-И», «Иса» деген қалам аттарымен көптеген өзекті мәселелерді көтеріп, ойлы мақалаларын ортаға салды.

И.Тоқтыбаев 1927-1930 жылдары Орынбордағы пединститут директоры, соның жанындағы жұмысшы факультетінің меңгерушісі және Қазақ АССР Халық ағарту комиссарының орынбасары болып істеді.

Бір ескере кетер нәрсе, 1920жылдары И.Тоқтыбаев «Сәуле», «Сана» сияқты қоғамдық-саяси, әдеби журналдарымен қатар сатиралық журнал «Шаншарға» да қатысып, ара-тұра оларға да редакторлық еткен.

1930 жылы күзге қарай Қазрайком Исаны Ленинградқа оқуға жіберіп, Герцен атындағы пединституттың аспирантурасына түседі. Ол әрі марксизм-ленинизм институты Ленинград бөлімшесінің қасынан ашылған Қызыл профессура курсына тыңдаушы болды. 1932 жылы оқуын ойдағыдай бітірген И. Тоқтыбаевты қалалық партия комитеті кеңестік Шығыс халықтары курсына ректор етіп қалдырған. Иса әрі Ленин атындағы әскери-саяси академияда КОКП тарихынан лекциялар оқыды.

Ел атынан сөйлеп, халықтың қамын қарастырып жүрген Иса 1933 жылы-ақ сол Ленинградта қуғындау құрығына ілініп, тұтқынға алынып, 58 статьямен он жылға сотталып, Карлагқа айдалып кеткен болатын.

Тағдырдың тәлкегін әбден көрген оның ісі В.В. Куйбышевтың көмегімен қайта қаралып, 1936 жылы Иса босанып Ленинградқа оралды.

Расында да кезінде саяси қуғын-сүргін, елімізде жүргізілген жаппай репрессия туралы жазу тұрмақ, айтудың өзі мұң болмап па еді? Сондықтан бұл тыйым салынған тақырыпты зерттеуге тәуекел еткендер де саусақпен санарлық-ақ болатын. Демек Иса Тоқтыбаевтың қалай жазаланғаны уақытында ашық айтылмады. Сол себепті оның өмірінің кей тұстары жұртқа беймәлім

күйінде қалды. Бір жағынан Тоқтыбаевтың бірбеткейлігі де өзіне соққы болып тиген сияқты. Мұны қаламгердің өзі де мойындап, былай деп жазғаны бар екен:

«Кезінде Голощекиннің солақай саясатын әшкерелеп, оның өрескел қателіктері мен партияның нұсқауынан тыс әрекеттерін, есерсоқтық қылықтарын көрсетіп, партия басшылары Иосиф Сталин мен Лазарь Кагановичтің аттарына хат жолдағанмын. Осыны Голощекин кешіре алмады. Көпшілік алдында: «Мен оның жазасын тарттырамын!» - деп талай рет қорқытып еді»[7]. Кейінірек оның бұл қаупі шынға айналып, Қазақстанның ОГПУ органдары Голощекиннің тікелей тапсырмасы бойынша Иса Тоқтыбаевтың үстінен «Джайлас» деген жасырын атпен іс қозғап, қалайда оны ойдан шығарылған, 1930-1933 жылдары белсенді түрде өкіметке қарсы жұмыс жүргізген ұлттық-контрреволюциялық ұйымның мүшесі етіп көрсетуге жанталаса кіріседі. Жазықсыз жала жабушылардың таққан айыбына қарасақ, бұл ұйымның «Тюркская народная партия» деген бөлігін Мұстанбаев, Мәскеудегі жастардың жасырын кеңесін Тоғжанов пен Есқараев, шетелдегі «Независимое Туркестанское государство» ұйымын Бірімжанов пен Шоқай, оның Орынбордағы бөлімшесін Қаржаубаев, Ленинградтағы филиалын Иса Тоқтыбаев басқарған-мыс.

Осынау негізсіз айыптаудың ақыры жақсы болмайтынын сезген қаламгер де өзін ақтап алу үшін жоғарыға сан мәрте хат жолдаған. И.Тоқтыбаев осындай арыздарының бірінде:

«Тергеуші Иванов жауап алу кезінде қолынан тапаншасын тастамайтын. Аузын маған қаратып, көрер көзге ғана оны тазалайтын. Қасындағы тергеуші Агидулин әріптесінен қалыспай қанжар алып, денемді шұқитын: «Егер де жауап алу хаттамасына қол қоймасаң, мына қанжармен ауырта соғамын», - деп қайта-қайта ескертіп отыратын. Олардың шын немесе әншейін қоқан-лоқы көрсетіп отырғанын түсіну өте қиын еді. Бірде түн ортасында камераға бірнеше кісі кіріп келіп: «Иса Тоқтыбаевты бүгіннен кешіктірмей үштіктің шешіміне сәйкес атып тастау керек», -деп өзара сыбырласқан.

Тергеушілер әзірлеген хаттамаларға жалған болса да қолыңды қоя бер. Бұл партияға керек. Орталық партия комитеті біледі» [7], -деп ақыл бергендерін жазады. Бұл күйтұрқы әрекеттерінен де түк шықпағасын ұрып-соғып, бірнеше қабырғасын сындырып, талай күн ашықтырып, ақыр соңында дегендеріне жетіп, хаттамаларға қол қойдырып алады. Осылайша И.Тоқтыбаев бір сәтте бар-жоғы белгісіз ұлтшыл-буржуазияшыл ұйымның белсенді мүшесіне айналып шыға келеді.

1937 жылдан 1938 жылдың қаңтарына дейін КСРО халықтарының этнографиялық музейінің ғылыми бөліміне басшылық еткен И.Тоқтыбаев 1938 жылдың басында екінші рет тұтқындалды. Тағы да тінту, тағы да қорқыту, қорлау, арға тию, түрмелер табалдырығын тоздырып, түрме тесігіне телміру басталып, Иса Печераға айдалды. 1947 жылы Иса арып-ашып елге оралды. 1949 жылы оны саяси сенімсіз адамға мұнда тұруға болмайды деп Красноярск өлкесіне жер аударды. 20 жыл айдауда жүріп ауыр бейнеттен қажыған Иса 1966 жылы дүние салды.

Сонымен, түйіп айтқанда, белгілі қоғам қайраткері, өнер-білім саласында өз ізін салған, әдебиетте де өз бедерін қалдырған жалынды журналист Иса Тоқтыбаев туралы толғам мұнымен шектелмейді деп ойлаймыз. Өйткені оның өмір жолы, шығармашылық мұрасы – бүгінгі және келер ұрпаққа үлгі тұтар өнеге, үйренер мектеп екені даусыз.

Пайдаланған әдебиет тізімі

1. Тоқаев Қ. Қазақ халқының тағдыры тарих таразысында тұр // Ана тілі, 25 маусым, 2020 жыл.
2. Тоқтыбаев И. Орта Азия бірлігі // Шолпан. 1923, №6-7-8.
3. «Ақ жол», №190, жұма, 7 июль, 1922 жыл.
4. «Ақ жол», №192, сәрсенбі, 12 июль, 1922жыл.
5. «Ақ жол», №271, бейсенбі, 8 февраль, 1923 жыл.
6. «Ақ жол», №206, бейсенбі, 17 август, 1922 жыл.
7. «Джайлас» операциясы немесе ИсаТоқтыбаевты жазалау жайлы // Егемен Қазақстан. 25 шілде, 2007 ж.

ОӘЖ 342.5

СОТ ТӨРЕЛІГІНІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МЕМЛЕКЕТТІҢ ТАЛАПТАРЫНА СӘЙКЕС ПРИНЦИПТЕРІ

Марин О. А. - магистрант
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В статье анализируются принципы, основанные на требованиях правового государства при осуществлении правосудия. Также рассматривается соотношение принципов судебной системы и принципов правосудия.

The article analyzes the principles based on the requirements of the rule of law in the administration of justice. The correlation between the principles of the judicial system and the principles of justice is also considered.

Сот билігінің негізгі принциптерін анықтау оған негізделген принциптер жүйесін зерттеуді қажет етеді. Зерттелетін құбылыстың мәні мен мазмұнын білдіретін ең Жалпы ережелер ретінде сот жүйесінің принциптері сот билігінің табиғаты мен қоғамның құқықтық даму деңгейін көрсетеді. Сот билігінің мәртебесі, ең алдымен, оны жүзеге асыру принциптерін қалыптастыру арқылы ашылады.

Сот билігінің құқықтық категория ретіндегі принциптері, бір жағынан, тұрақтылық пен өзгермейтіндікпен, кейбір "іргелі принциптер" ретінде сипатталады. Екінші жағынан, олар қоғамның дамуына байланысты өзгереді, өйткені олар оның құқықтық санасының деңгейін көрсетеді. Сот билігі заңға сәйкес және қатаң түрде жүзеге асырылатындықтан, сот билігі қағидаттарын конституциялық тұрғыдан бекіту оны институционализациялау үшін ерекше мәнге ие. Конституциялық нормалар-қағидалар құқықтың іс жүргізу салаларында және сот ісін жүргізудің әртүрлі түрлерінде нақтыланады, онда олар өзіндік ерекше мазмұнға және іске асыру тетігіне ие болады [1].

Сот билігі "сот билігін жүзеге асыру жөніндегі өкілеттіктердің жиынтығы, яғни іс жүргізу заңында белгіленген тәртіппен қылмыстық, азаматтық, әкімшілік және конституциялық істерді (дауларды) қарау жөніндегі өкілеттіктер, кейде құқық нормаларын міндетті түрде түсіндіру жөніндегі өкілеттіктер" екенін ескере отырып, сондай-ақ "сот билігі сот ісін жүргізу процесінде тек сот жүзеге асыратын сот төрелігі арқылы әртүрлі нысандарда жүзеге асырылатынын" ескере отырып, сот билігінің негізгі принциптерін анықтап, оларға сипаттама беру орынды деп санаймыз.

Заңдылықты сақтау қағидасы. Заңдылық егеменді Қазақстан үшін соттың ұйымдастырылуы мен қызметіне толық көлемде қолданылатын мемлекет пен құқықтың әмбебап қағидаты болып табылады. Заңдылық принципі демократияның маңызды элементі болып табылады. Бұл екі ұғым бір-бірімен байланысты, бір-біріне тәуелді: демократиясыз елде заңдылық болмайды, керісінше, мемлекетте заңдылықты сақтамай демократияның болуы мүмкін емес. Құқықтық мемлекеттің сот төрелігінде заңдылықты сақтау қағидаты сот қызметіне заңдылықтың маңызды талаптарын қолдануды көздейді. Бұл талаптар сот ұйымына да қолданылады. Соттың іс-әрекеті мен шешімінің заңдылығы қағидаты сақталған жағдайда ғана тиісті беделге және заңды күшке ие бола алады.

Судьялардың тәуелсіздігі және олардың тек Конституция мен заңға бағынуы сот төрелігін жүзеге асырудың қажетті шарттары, іс бойынша ақиқатқа қол жеткізудің маңызды кепілдіктері болып табылады.

Қазақстан Республикасында сот төрелігі судьялар сот процесінің барлық сатыларында бүкіл процестік жұмысты орындау кезінде тәуелсіз болатындай етіп құрылады.

Судьялар іс бойынша іс жүргізудің бүкіл процесі барысында, сыртқы әсерлерге қарамастан, дәлелдемелерді және істің барлық материалдарын мұқият танысады және зерттейді, содан кейін Конституция мен заңды басшылыққа ала отырып, өздерінің ішкі нық сеніміне сүйене отырып, шешімдер қабылдайды. Бірде-бір мемлекеттік немесе қоғамдық бірлестік, бірде-бір лауазымды адам судьяға осы немесе өзге істі қалай шешу туралы нұсқау беруге құқылы емес [2].

Айта кету керек, сот төрелігін жүзеге асыру кезінде сот органдарының ешқандай иерархиясына жол берілмейді: бірінші сатыдағы сот, заңға ғана бағынады, нақты іс бойынша үкім шығару үшін жоғары тұрған соттан тәуелсіз.

Апелляциялық немесе қадағалау сот сатысы өз қаулыларында бірінші сатыдағы сотқа айыптаудың дәлелділігі немесе бұлтартпастығы, қандай да бір дәлелдеменің дәлелділігі немесе дәлелділігі туралы, бір дәлелдеменің екіншісінен басымдығы туралы мәселені күні бұрын шеше алатын нұсқаулар беруге, жазалау шараларын ұсынуға да құқылы емес.

Осы тұрғыдан алғанда, сот төрелігін жүзеге асырудың маңызды қағидаттарын зерттей отырып, Біріккен Ұлттар Ұйымы Бас Ассамблеясының 1995 жылғы 29 қарашадағы және 13 желтоқсандағы Карарларымен мақұлданған

"сот органдарының тәуелсіздігіне қатысты негізгі қағидаттардың" мазмұнын сөзбе-сөз келтірген жөн деп санаймыз:

- сот органдарының тәуелсіздігіне мемлекет кепілдік береді және конституциямен немесе заңмен бекітіледі. Мемлекеттік және басқа да мекемелердің сот органдарының тәуелсіздігін құрметтеуі және сақтауы тиіс;

- сот органдары өздеріне берілген істерді, кімнің тарапынан заңсыз ықпал ету, теріс пиғыл, қысым көрсету, зорлық-зомбылық немесе тікелей не жанама араласу салдарынан туындайтын қандай да бір кедергілерге және қандай да болмасын түрде, құпия түрде жүргізуге тиіс;

- судьялар қызметтік міндеттерін орындай алмауына немесе атқаратын лауазымына лайықсыз ететін теріс мінез-құлқына байланысты қызметінен уақытша босатылуы немесе шеттетілуі мүмкін;

- тәртіптік жаза, шеттету немесе жұмыстан шығару туралы шешім негізді түрде уәжделуі, сондай-ақ тәуелсіз тексерілуге тиіс.

Баршаның заң мен сот алдындағы теңдігі. Әрбір азаматқа мемлекеттік органдардың, ұйымдардың, лауазымды адамдар мен басқа да адамдардың Республиканың Конституциясында және заңдарында көзделген оның құқықтарына, бостандықтары мен заңды мүдделеріне нұқсан келтіретін немесе оларды шектейтін кез келген заңсыз шешімдері мен іс-әрекеттерінен сот арқылы қорғалуына кепілдік беріледі. Заң мен әділеттіліктің барлық талаптарына сәйкес ешкімді білікті, тәуелсіз және байыпты сот ісін жүргізу құқығынан айыруға болмайды. Барлық соттарда және сот ісін жүргізудің кез келген деңгейінде азаматқа білікті заң көмегін алу және қорғау құқығына кепілдік беріледі.

Азаматтық қоғамды қалыптастыру жағдайында адам құқықтарына байланысты мәселелер қарастырылған халықаралық ғылыми-практикалық конференцияда маңызды тұжырымдар жасалды. "Сот қылмысқа қарсы күрес органы болмауы керек, оның мақсаты адамның құқықтары мен бостандықтарын қорғауды қамтамасыз ету, сотта заңдылық тәртібін белгілеу" [3].

Қазақстан Республикасында сот төрелігін жүзеге асыруда белгілі бір ұлтқа жатуына, діни ұйымға мүшелігіне немесе мүліктік жағдайына байланысты ешкімге бас тартылмайды.

Тараптардың жарыспалылығы мен тең құқықтығы. Жарыспалылық принципі сот процесінің мазмұнына айтарлықтай әсер етеді. Кезінде жарыспалылық принципінің маңызы туралы оны қылмысты іс процесінің ең басты принципі ретінде мойындаудан бастап, оны толықтай жоққа шығаруға дейінгі мейлінше қарама-қайшы көзқарастар болды. Алайда, көпшілік құқықтанушылар, дегенмен де, жарыспалылық принципі бұл сот және бүкіл қылмыстық іс процесіндегі қажетті де маңызды аспекті және ол Еуропаның кептеген елдерінде сот төрелігін жүзеге асыру жүйесін дамытуға оң ықпал етуде деген көзқарасты қолдауда.

Бұл тұжырымдамада, ең алдымен, мыналарды атап өту керек: яғни прокурорлар мен адвокаттар тараптардың теңдігі және процестің бәсекеге

қабілеттілігі қағидаттары негізінде соттардың талқылауына қатысады, кез-келген Тарап өз пікірін білдіруге және өз көзқарасын қорғауға құқылы.

Істі сотта қарау кезінде даулы процесті жүзеге асыру қажет, онда істің мән-жайларын зерттеудегі толықтығы, жан-жақтылығы мен объективтілігі, сот процесінің әділдігі, үздіксіздігі, сот талқылауы кезінде іс жүргізуге қатысты тараптардың тең құқықтылығы бойынша талаптар орындалуға тиіс.

Істі қарау мен сот ісін жүргізудегі жариялылық Қазақстанның демократиялық дамуында маңызды орын алады. Жариялылық қағидаты азаматтар мен бұқаралық ақпарат құралдары өкілдерінің сот отырысы залына қатысу мүмкіндігімен сот істерін ашық қараумен және түсіндірумен, онда болып жатқан барлық мән-жайларды көзбен шолып бақылаумен, процестің барысы мен нәтижелері туралы жалпы шолуды хабардар етумен түсіндіріледі.

Әр түрлі сот шешімдерін халыққа жеткізудегі қолданыстағы жариялылыққа қарамастан, заң бұқаралық ақпарат құралдарының сот талқылауының нәтижелерін шешім немесе үкім заңды күшіне енгенге дейін бір күнде немесе басқа жолмен шешуге мүмкіндік бермейді.

"Қазақстан Республикасының сот жүйесі және судьяларының мәртебесі туралы" Қазақстан Республикасы Заңының 32-бабына сәйкес судья лауазымына алғаш рет сайланған немесе тағайындалған адам Қазақстан Республикасының Конституциясына және заңдарына сәйкес өз міндеттерін атқаруға адалдық пен әділдікке ант беруге тиіс [4].

Қазақстан Республикасы Конституциясының 77-бабының 3-тармағына сәйкес судья сот төрелігін іске асыру кезінде мынадай негізгі қағидаттарды басшылыққа алуға тиіс::

- кінәсіз болып көріну;
- бір құқық бұзушылық үшін ешкімді де қайтадан қылмыстық жауапкершілікке тартылды;
- заңда көзделген соттылықтың өзгеруіне жол бермеу;
- әркімнің өз сөзін есту құқығы;
- жауапкершілікті күшейтуге және жауапкершілікті жеңілдетуге жол бермеу;
- айыпталушының өзінің кінәсіздігін дәлелдей алмауы;
- ешкім өзіне, туыстарына және достарына қарсы куәлік беруге міндетті емес. Денсаулық сақтау саласын дамытуға сеніп тапсырылған діни қызметкерлердің Назарбаевқа қарсы куәгері болуы міндетті емес;
- адамның кінәлі екендігі туралы кез келген күдік айыпталушының пайдасына қаралады;
- заңсыз жолмен алынған айғақтардың заңды күші жоқ. Ешкім өзінің жеке мойындауы негізінде сотталуға тиіс емес;
- қылмыстық заңды ұқсастығына қарай қолдануға жол бермеу [5].

Сот төрелігінің қағидаттары сот және сот ісін жүргізу туралы заңнаманы дамытуда Қазақстан Республикасында заңдылықты және адам мен азаматтың құқықтарын қорғауды қамтамасыз етуде маңызды рөл атқарады. Сот төрелігінің қағидаттары Қазақстанда бірыңғай сот жүйесін ұйымдастырады

және оның қызметін тікелей реттейтін ортақ қағидаттар болып табылады. Сот төрелігін іске асыру кезінде Конституциялық қағидаттарды бұзу әділетсіз сот қаулыларын шығаруға әкеп соғады және сот төрелігінің мақсаттары мен міндеттеріне қайшы келеді.

Қаралып отырған мәселе аясында шартты жүйелерге емес, сот билігінің қағидаттарына, олардың логикалық объективті бағыныстылығына, өзара тәуелділігі мен өзара іс-қимылына ерекше назар аударылды, сондай-ақ біз зерттеуімізді ең алдымен мемлекеттің іргетасы, Қазақстан Республикасының демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекетінің, адам өмірінің, адам құқықтары мен бостандықтарының жоғары құндылықтары болып табылатын идеялармен негіздедік.

Осылайша, сот төрелігінің конституциялық-демократиялық қағидаттары Қазіргі шындықта Конституцияда бекітілген, сот органдарын құру және олардың жұмыс істеуі туралы құқықтық ережелер ретінде әрекет етеді. Олар сот төрелігінің демократиялық сипатын мемлекеттік қызмет нысаны ретінде көрсетеді. Бұл қызметтің барлық қарастырылған параметрлері сот төрелігі принциптерінің жұмыс істеу процесінде динамикалық түрде жүзеге асырылады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Сапарғалиев Г.С. Конституционное право Республики Казахстан: академический курс / Г. Сапарғалиев. - 3-е изд., доп. - Алматы: ЖетІЖарғы, 2014. - 544 с.
2. Казахстанский тренд: от тоталитаризма к демократическому и правовому государству (взгляд со стороны): сборник статей / И.И. Рогов. - Астана: Конституционный Совет РК, 2015. - 244 с.
3. Белик В.Н. Конституционные права личности и их защита / В.Н. Белик. - М.: Юрайт, 2017. - 195 с.
4. Қазақстан Республикасының сот жүйесі мен судьяларының мәртебесі туралы Қазақстан Республикасының 2000 ж. 25 желтоқсандағы № 132-ІІ Конституциялық Заңы (2019.21.02. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен)
5. Конституция Республики Казахстан: научно-практический комментарий. - Алматы: Паритет, 2015. - 536 с.

ОӘЖ 343.2

ЖЕР ҚОЙНАУЫН ПАЙДАЛАНУ ЗАҢНАМАСЫН БҰЗҒАНЫ ҮШІН АЗАМАТТЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖАУАПКЕРШІЛІК

Медеу Ғ. Н. - магистрант
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В статье раскрывается понятие и сущность обстоятельств, отягчающих наказание, указывается соотношение отягчающих обстоятельств с квалифицирующими признаками состава преступления, исследуется роль отягчающих обстоятельств при назначении наказания по Уголовному кодексу РК.

The article reveals the concept and essence of the circumstances aggravating the punishment, indicates the ratio of aggravating circumstances with the qualifying features of the crime, examines the role of aggravating circumstances in the imposition of punishment under the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan.

Жер қойнауы туралы заңнаманы бұзғаны үшін заңдық жауапкершілік жер қойнауын пайдалану саласындағы заңдылық пен құқықтық тәртіпті қамтамасыз етудің маңызды құқықтық құралы болып табылады. Жер қойнауын пайдаланушылардың жер қойнауын ұтымды пайдалану және қорғау жөніндегі талаптарды сақтауы — минералдық-шикізат базасын орнықты, тиімді және қауіпсіз молықтыруды қамтамасыз етудің, экономиканың энергетикалық қажеттіліктерін қанағаттандырудың және энергия ресурстарының экспортын қамтамасыз етудің ажырамас шарты. Заң ғылымының өкілдері атап өткендей, табиғатты ұтымды пайдалану, сондай-ақ қоршаған ортаға зиянды азайту осы саладағы құқықтық реттеуді жетілдіруге мүмкін емес [1].

Қазақстан Республикасы елдің экономикалық және энергетикалық қауіпсіздігін кепілді қамтамасыз етудің негізі болып табылатын әлемдегі ең ірі минералдық-шикізат әлеуетінің біріне ие. Сонымен бірге ұлттық қауіпсіздікке төнетін негізгі қауіптердің бірі жер қойнауын пайдаланушылардың көптеген құқық бұзушылықтар жасауы нәтижесінде болатын минералдық-шикізат қорларының сарқылуы болып табылады. Практикада тау-кен өндіруші кәсіпорындар жер қойнауын арнайы рұқсатсыз (жер қойнауын пайдалану құқығына арналған лицензия) өз бетінше пайдалануға, лицензияда көрсетілмеген жер қойнауын пайдалану түрлерін жүзеге асыруға, лицензияда белгіленген көлемнен артық не пайдалануға берілетін жер қойнауы учаскесінің шекарасынан тыс пайдалы қазбаларды өндіруге, жер қойнауын қорғау және тау-кен жұмыстарын жүргізу кезінде қауіпсіздік жөніндегі талаптарды бұзуға және т. б. жол беріледі.

Жер қойнауын ұтымды және кешенді пайдалануды қамтамасыз ететін құралдардың бірі заңды жауапкершілік болып табылады. Оның негізгі міндеті-жер қойнауын пайдалану саласындағы құқық бұзушылықтардың алдын алу және жолын кесу, шаруашылық емес қатынастар нәтижесінде жер қойнауына келтірілген залалды жою [2].

Жауапкершілік құзыретті органдардың немесе лауазымды тұлғалардың өкілеттіктерін жүзеге асыру процесінде жүзеге асырылады, сондықтан оны тек мемлекеттік органдар, мемлекеттік кәсіпорындардың, ұйымдар мен мекемелердің лауазымды тұлғалары қолданады.

Тұтастай алғанда, жер қойнауы және жер қойнауын пайдалану туралы заңнаманы бұзғаны үшін заңды жауапкершілік жалпы жауапкершілікке тән. Ол заңнамада тікелей көзделген жағдайларда ғана пайда болуы мүмкін.

Көптеген ғалымдардың пікірінше, жер қойнауы және жер қойнауын пайдалану туралы заңнаманы бұзғаны үшін заңды жауапкершілік-бұл жер қойнауын пайдалану саласындағы заңсыз әрекеттер үшін әкімшілік, қылмыстық, азаматтық-құқықтық, тәртіптік және басқа да жауапкершілік нормаларын қамтитын тау-кен құқығының тәуелсіз құқықтық институты [3].

Жер қойнауын пайдаланушыларды құқықтық жауапкершіліктің әртүрлі түрлеріне тарту белгілі бір проблемалармен қатар жүреді. Жер қойнауын ұтымды пайдалану және қорғау саласындағы қылмыстар мен әкімшілік теріс қылықтардың бәсекелес құрамын саралау проблемасымен, қылмыстық және

Әкімшілік заңнамадағы олқылықтармен шарттасқан осындай құқық бұзушылықтарды қылмыстық-құқықтық бағалау неғұрлым қиындық туғызады. Сондай-ақ, жер қойнауын пайдалану саласындағы қылмыстық қылмыстардың жоғары кідірісін атап өткен жөн, бұл уәкілетті органдардың есептерінде статистикалық деректердің болмауымен расталады.

Жер қойнауын пайдалану және оларды қорғау саласында тәртіптік теріс қылық жасағаны үшін тәртіптік жауапкершілік туындайды. Кейбір жағдайларда ол заңды жауапкершіліктің басқа түрлеріне қарағанда тиімдірек болуы мүмкін, өйткені оны белгілі бір заңсыздыққа жол берген жұмысшылар мен қызметкерлердің барлық санаттарына жедел қолдануға болады.

Жер қойнауын пайдалану және қорғау жөніндегі қатынастар саласындағы тәртіптік теріс қылық-бұл, ең алдымен, кәсіпорындардың, мекемелер мен ұйымдардың лауазымды адамдарының және өзге де қызметкерлерінің өздерінің еңбек функциялары мен міндеттерін не жер қойнауын ұтымды және кешенді пайдалану мен қорғау жөніндегі лауазымдық жағдайын орындамауы немесе тиісінше орындамауы.

ҚР еңбек заңнамасында тәртіптік жазалардың мынадай түрлері белгіленеді: ескерту; сөгіс; қатаң сөгіс; жеке еңбек шартын бұзу (жұмыстан босату). Тәртіптік жаза теріс қылық анықталған күннен бастап бір айдан кешіктірілмей қолданылады және оны теріс қылық жасалған күннен бастап алты айдан кешіктіріп қолдануға болмайды. Тәртіптік теріс қылықты қолдану кезінде жұмыс беруші жасалған теріс қылықтың ауырлығын, оның жасалу мән-жайларын, қызметкердің бұрынғы мінез-құлқын, еңбекке көзқарасын, сондай-ақ тәртіптік жазаның жасалған теріс қылықтың ауырлығына сәйкестігін ескеруге тиіс.

Қазіргі уақытта азаматтық-құқықтық жауапкершілік жер қойнауын пайдаланудың тиімділігіне үлкен әсер етуі мүмкін, оның мәні, ең алдымен, мемлекетке немесе белгілі бір адамдарға келтірілген материалдық залалды өтеу және өз міндеттемелерін тиісті түрде орындауды қамтамасыз ету болып табылады. Міндеттемелерді бұзғаны үшін азаматтық-құқықтық жауапкершілік: залалдарды өтеу; тұрақсыздық айыбын төлеу; кепілпұлды жоғалту не кепілпұлдың қайтарылған сомасынан тыс кепілпұл сомасын қосымша төлеу нысанында болуы мүмкін; қылмыстық мақсатқа қол жеткізуге бағытталған мәміле бойынша барлық алынғандарды мемлекет кірісіне тәркілеу; кепілге салынған мүлікке, сондай — ақ ұстап қалу құқығына сәйкес ұсталатын мүлікке меншік құқығын жоғалту және т.б.; бұл ретте міндеттемені бұзғаны үшін жауапкершіліктің неғұрлым кең таралған, жалғыз нысаны болмаса да-залалдарды өтеу және тұрақсыздық айыбын төлеу.

ҚР ЭК экологиялық құқық бұзушылықтар жасау салдарынан қоршаған ортаға, азаматтардың денсаулығына, ұйымдардың, азаматтардың және мемлекеттің мүлкіне зиян келтірген заңды және жеке тұлғалар зиянды қолданыстағы заңнамаға сәйкес ерікті түрде немесе белгіленген тәртіппен бекітілген таксалар мен зиянды есептеу әдістемелерінің негізінде, ал олар болмаған кезде келтірілген залалдарды ескере отырып, қоршаған ортаның

бұзылған жай - күйін қалпына келтіруге арналған нақты шығындар бойынша соттың шешімі бойынша өтеуге міндетті деп көзделеді. Заңның мағынасынан көрініп тұрғандай және бірнеше рет құқықтық әдебиеттерде айтылғандай, қорғалатын табиғат объектілеріне келтірілген толық залал кейде қолайсыз факторлардың бүкіл кешенін сандық және құндық есепке алудың күрделілігіне, сондай-ақ ұзақ уақыт бойы көрінетін қайталама салдарға байланысты анықталмайды. Табиғат пайдалану қатынастарындағы экологиялық зиянды толық өтеу принципі әрдайым экономикалық немесе экологиялық мақсатқа сәйкес келмеуіне байланысты жүзеге асырыла бермейді.

Бұл жерде нарық заңдарының талаптарына сәйкес келетін тиісті тетік әзірленуі тиіс. Әрине, экологиялық және экономикалық мүдделер әрқашан бір-біріне сәйкес келуі керек. Біз мемлекетіміздің дамуының осы кезеңінде экологиялық мүдделерді экономикалық мүдделерге залал келтіре отырып және керісінше қамтамасыз ете алмаймыз. Іс болып табылады бұл проблема шешілді сайын ескере отырып, нақты мән-жайлар.

Заңнаманы бұзғаны үшін жауапкершіліктің ең ауыр түрі-бұл заңмен қылмыс деп танылған бұзушылықтарды жасағаны үшін туындайтын қылмыстық жауапкершілік танылады. Қылмыстық жауаптылықтың нақты мазмұны оның жеке сипатын, оны жүзеге асырудың қатаң процедуралық тәртібін және бұл жауапкершілікті тек сот қана жүктейді.

Тұтастай алғанда, қолданыстағы заңнамада белгіленген жер қойнауын пайдалану саласындағы қылмыстық жауапкершілік жеткіліксіз қатал Деп айтуға болады, өйткені қылмыстық заңнама жазаны ізгілендіру бағытында дамуда, бірақ жер қойнауы және жер қойнауын пайдалану туралы заңнаманың тиімділігін арттыруда қылмыстық жауаптылықтың рөлін жете бағаламауға болмайды.

Барлық заңды және жеке тұлғалардың жер қойнауын ұтымды және жан-жақты пайдалануын қамтамасыз етуде әкімшілік жауапкершілік маңызды рөл атқарады. Жалпы қабылданған пікір бойынша әкімшілік жауапкершілік әкімшілік теріс қылық, яғни мемлекеттік, қоғамдық құрылысқа, меншікке, азаматтардың өмірі мен денсаулығына қол сұғатын әрекет үшін туындайды [4].

Әкімшілік жауапкершілікті мемлекеттік басқару органдары жер қойнауын пайдалану және қорғау саласындағы әкімшілік теріс қылықтардың жасалуына кінәлі адамдарға қолданады. Жазаның осы түрінің келесі кейбір ерекшеліктерін атап өткен жөн:

1) қоғамға қауіптілігі азырақ зиянды іс-әрекет (теріс қылық) үшін әкімшілік жауаптылық туындайды;

2) әкімшілік жауаптылық әкімшілік заңнаманың нормалары бойынша қолданылады;

3) әкімшілік жауаптылық профилактикалық сипатта болса, яғни ол аса қауіпті іс-әрекет (қылмыс) жасаудың алдын алады. Әрине, соңғысының маңыздылығы өте зор, өйткені бұл жауапкершілік жедел және көптеген органдарда қолданылады.

Азаматтық-құқықтық жауапкершілік мүліктік сипаттан айыруды көздейді. Азаматтық жауапкершілікті білдірудің негізгі нысандары шығындарды өтеу, тұрақсыздық айыбын төлеу, заттай зиянды өтеу және т. б. болып табылады [5].

Залалдарды өндіріп алу үшін зиянның болуын, адамның мінез - құлқының заңсыздығын, жасалған әрекет пен туындаған залал арасындағы себеп-салдарлық байланысты, сондай-ақ құқық бұзушының кінәсін анықтау қажет.

Жер қойнауының табиғи қасиеттерінің бұзылуына немесе жер қойнауын одан әрі пайдалану мүмкіндігін ішінара немесе толық болғызбайтын жағдайлар жасауға кінәлі кәсіпорындар, мекемелер, ұйымдар, мемлекеттік билік органдары, лауазымды адамдар мен азаматтар қызметінің нәтижесінде жер қойнауын пайдаланушыға келтірілген зиян кәсіпорындардың, мекемелердің, ұйымдардың, азаматтардың өз қаражаты, тиісті бюджеттер қаражаты есебінен өтелуге жатады. Пайдалы қазбалар кен орындарының бай учаскелерін іріктеп игеруге кінәлі жер қойнауын пайдаланушы қызметінің, сондай-ақ кен орнының бүлінуіне немесе жер қойнауын одан әрі пайдалану мүмкіндігін ішінара немесе толық болдырмайтын жағдайлар жасауға әкеп соққан өзге де әрекеттердің нәтижесінде мемлекетке келтірілген зиян жер қойнауын пайдаланушының өз қаражаты есебінен өтелуге жатады.

Қазіргі уақытта азаматтық-құқықтық жауапкершілік жер қойнауын пайдаланудың тиімділігіне үлкен әсер етуі мүмкін, оның мәні, ең алдымен, мемлекетке немесе белгілі бір адамдарға келтірілген материалдық залалды өтеу және өз міндеттемелерін тиісті түрде орындауды қамтамасыз ету болып табылады. Міндеттемелерді бұзғаны үшін азаматтық-құқықтық жауапкершілік: залалдарды өтеу; тұрақсыздық айыбын төлеу; кепілпұлды жоғалту не кепілпұлдың қайтарылған сомасынан тыс кепілпұл сомасын қосымша төлеу нысанында болуы мүмкін; қылмыстық мақсатқа қол жеткізуге бағытталған мәміле бойынша барлық алынғандарды мемлекет кірісіне тәркілеу; кепілге салынған мүлікке, сондай — ақ ұстап қалу құқығына сәйкес ұсталатын мүлікке меншік құқығын жоғалту және т.б.; бұл ретте міндеттемені бұзғаны үшін жауапкершіліктің неғұрлым кең таралған, жалғыз нысаны болмаса да-залалдарды өтеу және тұрақсыздық айыбын төлеу.

Жер қойнауы туралы заңнаманы бұзғаны үшін заңды жауапкершілікті қолдануды қиындататын және оның тиімділігін төмендететін проблемалардың ішінде - дәл емес тұжырымдармен және терминологиялық сәйкессіздіктермен күрделенетін осы саладағы әкімшілік құқық бұзушылықтар құрамын құқықтық реттеудің толық еместігі ерекеше болып отыр.

Жер қойнауын пайдаланушыларды пайдалы қазбаларды өндіру процесінде, жерасты құрылыстарын салу мен пайдалануды жүзеге асыру кезінде келтірілген зиян үшін азаматтық-құқықтық жауапкершілікке тарту кезінде де қиындықтар туындайды. Әдетте, мұндай зиян тау-кен өндіруші кәсіпорындар қызметкерлерінің өз лауазымдық міндеттерін орындамауы не тиісінше орындамауы нәтижесінде туындайды, бұл оларды тәртіптік және (немесе) материалдық жауапкершілікке тарту үшін негіз болып табылады.

Алайда мұндай құқық бұзушылықтар мен қабылданған шаралар туралы статистикалық деректер іс жүзінде жоқ.

Жоғарыда айтылғандар жер қойнауы туралы заңнаманы бұзғаны үшін құқықтық жауапкершіліктің ерекшеліктерін жан-жақты ғылыми-теориялық зерттеу, осы салада қылмыстық, әкімшілік, азаматтық-құқықтық, тәртіптік және материалдық жауапкершілікті қолдану проблемаларын анықтау, сондай-ақ заңнаманы жетілдіру қажеттілігін көрсетеді.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Экологическое право: учебник / под ред. С. А. Боголюбова. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Издательство Юрайт ; ИД Юрайт, 2011. - 482 с
2. Елюбаев Ж.С., Новое законодательство Казахстана о недропользовании. // Фемида, № 10(154). - 2018. - С.22
3. Право недропользования: учебник / Д. В. Василевская, Н. Б. Пастухова, А. В. Архипов [и др.]; под общ. ред. Д. В. Василевской. - Москва: ИКД «Зерцало-М», 2016. - 528 с.
4. Бринчук, М.М. Экологическое право: учебник / М.М. Бринчук. - М.: МНСИ; Воронеж: МОДЭК, 2011. — 62
5. Защита гражданских прав: Монография / Отв. ред. М.К. Сулейменов. — Алматы 2011 — 608 с.

УДК 347.96

ПРАВОВОЕ ФОРМИРОВАНИЕ НОТАРИАТА: ПРАКТИКА И ПРОБЛЕМЫ

Мейрбеков О. Е. - магистрант
Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Мақалада нотариаттық қызмет пен нотариатты құқықтық реттеудің негізгі проблемалық аспектілері қарастырылады. Нотариаттық қызметті ұйымдастырудың және оның жұмыс істеуінің Конституциялық принциптерінің сипаттамалары талданады; нотариат институтының жұмыс істеуі арқылы адамның конституциялық құқықтары мен бостандықтарын іске асыру режиміне талдау жасалады; нотариаттық қызметті теориялық-құқықтық қамтамасыз ету проблемалары зерттеледі.

The article deals with the main problematic aspects of the legal regulation of notarial activities and notaries. Analyzed the characteristics of the constitutional principles of organization and functioning of notarial activities; presents an analysis of the mode of implementation of the constitutional rights and freedoms of the individual, through the operation of the Institute of notaries; the problems of theoretical and legal provision of notarial activities.

Институт нотариата известен человечеству с древних времен. Разделение труда, развитие земледелия, ремесла, торговли, мореплавания, частная собственность на имущество, право наследования обусловили необходимость строгого формального удостоверения фактов, сделок, документов.

В современной правовой науке и законодательстве не выработано единого понятия нотариата. Нотариат в целом определяется учеными как система органов, наделенных властными полномочиями, осуществляющих деятельность по защите законных интересов граждан, юридических лиц и общества в целом [1], а также как правовой институт, обеспечивающий стабильность гражданского оборота путем совершения нотариальных действий,

защищающих права граждан и юридических лиц [2]. Кроме того, ряд авторов предлагает под нотариатом понимать систему органов, на которые возложено удостоверение сделок, оформление наследственных прав и совершение иных действий, направленных на закрепление гражданских прав [3].

Термин "Нотариат" имеет несколько значений:

- представляет собой систему органов и должностных лиц, которым в соответствии с законом предоставлено право совершать нотариальные действия;
- сфера законодательства, регулируемая нормами нотариальной деятельности;
- учебный курс, изучающий вопросы нотариального делопроизводства и деятельность его участников в нотариальной сфере.

Нотариат является органом, действующим от имени государства (на него возложен ряд государственных функций), но сам институт нотариата не входит в состав органов государственной власти. Нотариальные действия в Республике Казахстан совершаются нотариусами, работающими в государственной нотариальной конторе или занимающимися частной практикой [4].

Нотариат удостоверяет совершение сделок и фактов, оформляет право наследования и совершает другие акты нотариальных действий. Нотариат в Республике Казахстан осуществляет свою деятельность на основании закона и под контролем государства.

Необходимость в актах нотариальных действий возникает при реализации права собственности, в предпринимательской деятельности, семейных и наследственных отношениях. роль нотариата значительно возросла, а его деятельность расширилась в условиях рыночной экономики. Это вызвало необходимость совершенствования законодательства о нотариате и отмены монопольного функционирования государственного нотариата.

При совершении нотариальных действий нотариусы имеют равные права и несут равные обязанности независимо от того, работают они в Государственной канцелярии или занимаются частной практикой. Документы, оформленные нотариусами, имеют одинаковую юридическую силу. Стремительное развитие нотариальной деятельности в Казахстане нацелено на важную цель - формирование нотариальной системы как эффективного механизма реализации конституционного права каждого на квалифицированную юридическую помощь, которое логически вытекает из концепции нотариуса.

Нотариат включен в конституционно - правовой механизм обеспечения прав граждан Республики Казахстан на частную собственность в отношении любого законно приобретенного имущества, конституционных гарантий права собственности и права наследования, конституционного запрета на лишение имущества без решения суда; в конституционно-правовой механизм обеспечения права каждого на свободу предпринимательской деятельности, на свободное использование своего имущества для любой законной предпринимательской деятельности. Функционирование института нотариата

позволит обеспечить наиболее полное выполнение каждым обязанностей по соблюдению Конституции и законодательства Республики Казахстан, уважению прав, свобод, чести и достоинства других лиц.

Казахстанский нотариат, исторически сложившийся на основе романо - германской правовой системы, относится к нотариату латинского типа, во многом близок к немецкой модели. Однако, на наш взгляд, в перспективе, исходя из национальных условий либерализации нотариальной профессии, активного развития экономики, гражданского оборота, казахстанский нотариат должен переориентироваться на французскую модель, в которой во время функционирования у нотариуса будет задача собрать необходимые документы, проверить фактические обстоятельства и в этих случаях составить нотариальный акт, имеющий особую юридическую силу [5].

Задачей реформирования института нотариата является создание условий на законодательном уровне для использования в полной мере потенциала нотариата в интересах граждан и иных участников гражданского оборота. Первые шаги на этом пути были сделаны, а именно:

- введен ряд новых нотариальных действий: удостоверение решений органов управления юридических лиц, удостоверение равнозначности электронного документа документу на бумажном носителе; удостоверение равнозначности электронного документа документу на бумажном носителе;

- возложены обязанности по комплексному оказанию юридической помощи нотариусам (консультирование, сбор документов, необходимых для регистрации прав и юридических лиц, участие в заседаниях органов управления юридических лиц по вопросам избрания (назначения) органов управления).

- в виде нормы об освобождении от доказывания обстоятельств, содержащихся в нотариально засвидетельствованном документе, если эти обстоятельства и (или) данное нотариальное действие не подлежат оспариванию или обжалованию при рассмотрении другого гражданского дела, доказательственная сила и публичное признание нотариально засвидетельствованных документов являются законодательно закрепленными основаниями;

- закреплена возможность проведения государственной регистрации прав на основании нотариально удостоверенных документов, представленных в форме электронных документов, электронных образцов документов и заявления о государственной регистрации прав, поданного нотариусом в электронной форме.

Переход на эффективно функционирующую модель латинского, небюджетного нотариата в Казахстане носит формальный, незавершенный характер. Эта латинская система нотариуса предполагает участие нотариусов в гражданском обороте не как одного из бюрократических органов, а как представителей свободной профессии, беспристрастно и независимо осуществляющих общественные полномочия от имени государства в интересах всех участников гражданского оборота.

Проведенный обзор современных проблем нотариальной практики позволит выявить основные тенденции дальнейшего совершенствования законодательства о нотариате:

- укрепление и дальнейшее развитие нотариальной формы сделки как гаранта стабильности гражданского оборота, защиты социально уязвимых категорий населения и интересов большинства;

- использование цифровых технологий и электронных носителей с целью повышения качества и безопасности нотариального акта.

Система нотариата независимо от способа ее организации (государственный или внебюджетный нотариат) является публично-правовой по организации и содержанию своей деятельности и является частью государственной системы, действующей особым образом. Публично-правовой характер нотариальной деятельности отмечают все авторы, занимающиеся в настоящее время изучением доктрины нотариата.

Нотариусы призваны не только защищать права и законные интересы граждан и юридических лиц, но и помогать друг другу в этих целях в пределах своей компетенции. Плодотворное взаимодействие нотариусов различных государств (в формах совместного обсуждения возникающих проблем, обобщения практики и т.д.) - это огромный потенциал, позволяющий сократить количество споров, в определенной степени упростить суды, повысить уровень правовой помощи, оказываемой нотариусами.

Институту нотариата в правовом государстве отводится одна из ключевых ролей не только в оказании правовой помощи гражданам, юридическим лицам и обеспечении их правовой безопасности, но и в предотвращении споров между участниками договорных отношений. Оказание нотариатом квалифицированной юридической помощи заключается, во-первых, в обеспечении нотариусами условий для возникновения, изменения или прекращения субъективных прав граждан и юридических лиц, во-вторых, в содействии беспрепятственной и эффективной реализации субъектами правоотношений имеющихся прав и обязанностей [6].

Современные тенденции гражданского оборота и потребности его участников определяют, в том числе, направления совершенствования институтов бесспорной юрисдикции. Одной из задач осуществляемого в настоящее время процесса реформирования нотариата, наряду с уже известными формами нотариальной деятельности, является формирование новых технологий, обеспечивающих реализацию задач нотариальной деятельности.

Список использованной литературы

1. Кулишова Р.Т. Некоторые аспекты публично-правового регулирования нотариальной деятельности на современном этапе // Вопросы современной юриспруденции. 2015. № 56. С. 12
2. Бегичев А.В. Соотношение правового статуса государственных и частных нотариусов // Евразийская адвокатура. 2017. № 2 (27). С. 84
3. Черников А.Е. Нотариат в правовой системе России // Современное общество и право. 2012. № 1. С. 23

4. Закон Республики Казахстан от 14 июля 1997 года № 155-І «О нотариате» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.01.2021 г.)
5. Кулишова Р.Т. Некоторые аспекты публично-правового регулирования нотариальной деятельности на современном этапе // Вопросы современной юриспруденции. 2015. № 56. С. 12
6. Нотариат РК. Учебное пособие. Костанай: КГУ им. А. Байтурсынова, 2011 - 150с.

ӘОЖ 324.308.334

ҚАЗІРГІ ҚОҒАМДАҒЫ ЖАСТАРДЫҢ САНАСЫНА ЭКСТРЕМИСТІК БАҒЫТТАҒЫ ИДЕОЛОГИЯНЫҢ СІҢҮІНЕ ЖОЛ БЕРМЕУ БАРЫСЫ

Мейркулова Г.Д.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В данной статье рассматривается из наиболее актуальных вопросов становится религиозный экстремизм, влияющий на политическую, социальную, экономическую, культурную и духовную ситуацию во всем мире. Происходит рост агитационной пропаганды с идеями, подталкивающими к террористическим актам, а также нарастают противоречия с ней.

В связи с этим, в настоящее время департаментом молодежной политики проводятся многочисленные мероприятия: «в настоящее время религиозный фундаментализм и терроризм не имеют ничего общего с одним регионом, одним государством. Казахстане продолжается агитация, ведущая к предупреждению экстремистских взглядов. Используя это, различные религиозные группы пытаются решить политико-экономические проблемы, способствуя сознанию молодежи. и предупреждения терроризма, сепаратизма и экстремизма.

In this article, one of the most pressing issues is religious extremism, which affects the political, social, economic, cultural and spiritual situation around the world. There is an increase in agitation propaganda with ideas that encourage terrorist acts, as well as growing contradictions with it.

In this regard, the Department of Youth Policy is currently conducting numerous activities: "At present, religious fundamentalism and terrorism have nothing to do with one region, one state. In Kazakhstan, agitation continues, leading to the prevention of extremist views. Using this, various religious groups try to solve political and economic problems by promoting the consciousness of young people. and prevention of terrorism, separatism and extremism.

Бүкіл әлемнің саяси, әлеуметтік, экономикалық, мәдени және рухани жағдайына ықпал етіп отырған діни экстремизм ең бір өзекті мәселелерінің біріне айналып отыр. Террорлық актілерге итермелейтін идеялармен үгіт насихаттаушылардың көбейуі орын алуда сонымен қатар оған қайшылықтар өсе түсуде.

Осыған орай, Қазіргі кезде Жастар саясаты департаментінің ұйымдастыруымен көптеген шаралар жүргізілуде яғни, «Қазіргі кезде діни фундаментализм мен лаңкестік бір ғана аймаққа, бір ғана мемлекетке тән нәрсе болмай отыр.

Жалпы Қазақстанда экстремистік көзқарастарды алдын алуда оған апаратын үгіттеу жастрады діни экстремистік көз қарастар жалғаса түсуде.

Түрлі діни топтар осыны пайдалану арқылы жаstraдың санасына ықпал жасай отырып саяси-экономикалық мәселелерді шешуге тырысуда.

«Қазақстанда терроризм, сепаратизм және экстремизм мәселелер бар. Дегенмен халықаралық терроризмнің кең қанат жайғанын және халықаралық қауымдастық пен аймақтардың саяси-әлеуметтік және экономикалық мәселелермен ұштасып, саясиленгенін ескерсек, олардың тарапынан туындаған қауіп ойдан шығарылған емес, нақты және шынайы өмірлік қауіп».

Кездесу барысында, жастарға діни мамандар статистикалық мәліметтерге талдай жасай отырып діни экстремизмнен зардап шеккен жастардың жалпы санын артып отыр [1].

Қазіргі кезде интернет желісінде де түрлі роликтер мен түрлі жастарға ой салатын санасына қоғамға әсер ететін және жастар үшін алаңдататын қорқыныш тудыратын діни ағымдар да аз емес.

Осы тұрған экстремистік ұйымдардан аулақ болу және қате бағыттардан өзін-өзі алшақ ұстау мәселелері жайлы мәселелер көтерілуде.

Яғни, жатарды діни экстремизмдік бағытта болғаны анықталған кезде экстремизм жөніндегі қылмыстар үшін қылмыскерге қолданылатын жазаны идентификациялау, дифференциациялау қағидасы негізіне тоқталсақ.

Қылмыстық атқару кодексінің 7 бабының 3 пунктне сәйкесі сотталушыларға әр түрлі жазалау шараларын мен сотталушылардың категориясына, қылмыстың қоғамға қауіпті сипатына, тұлғаның мінез-құлқына, жасын яғни, жасөспірім ба немесе жастарма қарай аталмыш қағиданы қолдану барысында:

- 16-18 жас аралығындағы экстремизмді жүзеге асырған қылмыскерлерге жаза тағайындау кезінде жастарын ескеріп тәрбиелік шара қолдану қарастырылуын қадағалау;

- абайсыздықпен экстремизмді жүзеге асырған (діни сауатының төмендігіне байланысты) экстремистік пиғылдағы материалдарды таратқан тұлғаға жеңіл жаза тағайындалса;

- экстремизмді жүзеге асыру барысында (саяси, діни-радикалды психологиялық ықпал жасаған, уағыздаушылық қауіпті тәсілді меңгерген тұлғаға қатаңырақ жаза қолданылса деген пікірдемін.

Сондай-ақ, экстремистік бағыттағы іс-әрекетті жүзеге асырғаны үшін жауаптылыққа тартылған адамдарды, сондай-ақ сот террористік деп таныған ұйымдарды және ақпараттық материалдарды және экстремизмді жүзеге асырғаны үшін жауаптылыққа тартылған адамдарды, сондай-ақ сот экстремистік деп таныған ұйымдарды және ақпараттық материалдарды есебін жүргізу қағидаларын бекіту Экстремизмге қарсы күрестің бірден-бір жолы олар туралы өз уақытында шынайы мәлімет беру [2].

Бұл жерде әрине күнделікті ақпарат құралдарының рөлі өте жоғары. Әйтсе де, жас өспірім балалар үшін ақпарат құралдарының беретін мәліметі де жеткілікті емес.

Секталардың, экстремистік топтардың қаупі туралы жастарды көбірек хабардар етіп отыру қажет. Ол үшін барлық мектептерде, жоғарғы оқу орындарында «Дінтану» сабағымен қоса мамандар қауіпсіздік сабақтарын өткізіп, онда экстремистік топтарды, тоталитарлық секталарды қалай білуге болатынын түсіндіріп, олардан қалай сақтану жолын көрсетіп отырулары керек.

Ендігі кезекте экстремизм мен терроризмнің алдын алу жолдарына тоқталайын. Экстремизмге қарсы күрестің бірден-бір жолы – олар туралы өз уақытында шынайы мәлімет беру.

Бұл орайда, әрине, күнделікті ақпарат құралдарының рөлі өте жоғары, жасөспірім балалар үшін ақпарат құралдарының интернеттен алатын немесе беретін мәліметі де жеткілікті емес.

Неше түрлі секталардың, экстремистік топтардың қаупі туралы жастарды көбірек хабардар етіп отыру қажет. Ол үшін барлық мектептерде «дінтану» сабағымен қоса мамандар қауіпсіздік сабақтарын өткізіп, онда экстремистік топтарды, тоталитарлық секталарды қалай білуге болатынын түсіндіріп, олардан қалай сақтану жолын көрсетіп отырулары керек.

Басқада бір ағымдарға бейім адамдар мұсылман отбасыларында, яғни біздің көз алдымызда өсіп-жетілді яғни, сол жастарға аса көңіл бөлінуі қажет. Экстремистік идеяда болу жолында олар қандай күйді бастан кешіріп жүргені қоғамға беймәлім деген көптеген сұрақтар туындайды [3].

Жастарды экстремистік бағыттағы саладан алдын алу барсында шаралар және тәрбие жүйесінде нормативтік құқықтық заңдарды қолдану

Жастардың діни сауатсыздығы экстермистік топтарға акелетіні сөзсіз.

Міне, осының салдарынан рухани тұрғыдан таяз жаңа ұрпақ өсіп ертенгі күнін алаңдатады.

Діни сауаты жоқ, рухани тәрбиеден жұрдай осындай жастарды көп жағдайда алдап-арбау насихаттау үшітеудің арқылы санасын әдбен уланады, өз мақсаттары үшін қолдануда.

Тіпті оларды түрлі дәрі-дәрмектер мен психотроптық заттардың көмегімен арандатып отырған болуы да ықтимал. Қазір осы туралы баспасөз беттерінде көп айтылып жатыр. Сөйтіп, арандап қалған жастарды негізгі мақсат, негізгі идея осы деп, адам өлтіруге, жалпы өлімге айдап салып отыр.

Жастардың қолымен от көсеп, өз мақсаттарына жетуді көздеуде.

Жастардың экстремистік қазіргі қоғамдағы жастардың санасына экстеремистік бағыттағы идеологияның сіңуіне жол бермеу барысы [4].

-міндетті түрде бақылануы тиіс жастардың қандайда бір орталық немесе ұйым, топ болып жиналуына жол бермеу және ол туралы ақпараттар жинап, оны болжау;

-экстремизмді байланысты күдікті саладаға жұмыс жасайтын жастарды анықтау алдын алуда шара қолдану мақсатында жүйені жетілдіру әзірлеу;

-экстремизмді алдын алуда жастарға бағыттағы саланы оларға мақсатында «қаржы жылыстатуға» байланысты құқық қорғау органдарына дәлел болатын ақпараттар мен құжаттарды табыстау;

Бұл індет дүние жүзі бойынша экстремизм мен сепартистік идеяны немесе үгітті сол бағыттағы астардың әрекеттерінің өсу тенденциясы байқалып отырғаны белгілі.

Экстремизмді қаржыландырудың алдын алудағы негізгі проблема қаржы қаражатты жинаушы немесе экстремизмді жүзеге асырушыларды анықтау ғана емес, қаржы қаражатты аударушылардың ізіне түсудегі операциялардың механизмін, процедурасын анықтап тыйым салу.

Сонымен қатар экстремизмді алдын алу барысында келесідей яғни, экстремизмді алдын алуда көршілес мемлекеттердің күштерін бірлесу бір біріне өзара құқықтық көмек көрсету ерекше орын алады. Жастарға экстремизм жқнінде құқықтық көмек көрсетуде ақпараттармен алмасуда құқықтық көмекті шетел мемлекеттерінің құзіретті органдарының ақпарат жинау барысының тәжірибесін де ескеру немесе заң нормаларын сәйкестендіру жөнінде қылмыстық құқықтық тәсілдер қажет.

Экстремизмді жастардың арасында алдын алу мәселесінде көздеп отырған мүдделерін жұмыс жүргізіп отырған саласын, облысын анықтау өзекті мәселе экстремистік топтармен ұйымдардың ошақтарының туындауын сонымен қатар күштеу, дін, саяси экстремизмді үгіттеуді жүргізуші сипатындағы топтардың әрекетін анықтау мен қоса олардың қаржы қатынасындағы қолдап отырған құрылымдарды анықтау мақсатында.

Экстремизмді қаржыландыруға қарсы тиімді әрекет жасау үшін ақпараттарды жинау, саралау және алмасу мақсатында ТМД ға қарасты мемлекеттер арасында бірлескен жастардың орталығын құру, ол жерде маман теологтар ақпараттармен бөлісіп отырса, экстремизмге қатысты жастарға байланысты есебін алуда негіз болатындай әрекет болса [4].

Сонымен қатар қаржы мен айналысатын мекемелердің түрі белгіленуі қажет, оның ішінде мекемелер жастар қызмет жасайтын немесе институт, колледж, университет тарапынан қадағаланса жастадың қандайда бір ағымға кетіп қалмауын жастардың жиналатын орындарына олардың қызметтерді бақылау бірегейлеу, экстремистік әрекеттерді насихаттауға жол бермеу, қандайда бір теріс бағытқа жол бермеуді қамтамасыз етуіне кедергі келтірумен қатар жалпы жұмыстарын мүмкіндіктеріне тосқауыл қою мақсатында әр мемлекет қылмыстың алдын алуда нормативтік заңдармен, алдын алу, күресуде мемлекетаралық деңгейде орталығын құру.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Әбдіров Н.М. О некоторых проблемах законодательного регулирования деятельности религиозных объединений в Казахстане //Предупреждение проявлений экстремизма в Центральной Азии: сб. мат-лов Междунар. науч.-практ. конф. – Алматы: Институт национальных исследований. Фонд им. Ф.Эберта, 2004. –106 с.
2. Джатқанбаев А. Экстремизмнің туындауы //Заң журналы. – 2005. – № 12. – Б. 17-20.
3. Дарменов А.Д. Криминологические аспекты борьбы с экстремизмом в Республике Казахстан: автореф. канд. юрид. наук. – Алматы, 2006.
4. Мейркулова Г.Д. [Мәтен]: Экстремизмді қаржыландырудың алдын алу мәселелері заң ғылым. канд. дәрежесін алу үшін дайындалған автореферат – Алматы, 2010. 19 б.

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ПРЕДСТАВИТЕЛЬСТВА В СУДАХ: ОТЛИЧИТЕЛЬНАЯ ЧЕРТА

Мәді Б. Н. - магистрант
Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Бұл мақалада азаматтық іс жүргізу құқығы ғылымында сот өкілдігін зерттеуде қолданылатын өкілдіктің мәнін түсінудің негізгі азаматтық тәсілдері қарастырылады. Құқықтық қатынастар тұрғысынан қарастырылатын сот өкілдігін зерттеуді жалғастыру қажеттілігі туралы қорытынды жасалады.

This article discusses the main civil approaches to understanding the essence of representation used in the study of judicial representation in the science of civil procedure law. It is concluded that it is necessary to continue the study of judicial representation, considered from the point of view of legal relations.

Процессуальное представительство было известно как Римским правом, так и дореволюционным правом. В настоящее время нормы о представительстве содержатся в основных кодексах (гражданском, гражданско-процессуальном, семейном, уголовно-процессуальном, административном) и других нормативных правовых актах. Отдельные общие черты, а также обширный ореол среды обитания правовых норм о представительстве послужили основанием для прогноза существования комплексного межотраслевого института представительства.

Представительство в гражданском процессе - это институт, обеспечивающий защиту прав и свобод юридических лиц и граждан [1].

Наиболее распространенным в отечественной юридической практике является судебное представительство. Представитель может участвовать во всех видах судопроизводства. При этом его статус определяется процессуальным законодательством, а пределы полномочий – доверителем.

Но в настоящее время трудно дать понятие представительства в гражданском процессе. Понятие этого института включает в себя различные правовые явления, такие как представительство и квалифицированная юридическая помощь.

Гражданский процессуальный кодекс не дает четкого определения представительства, и возникают споры при определении понятия. Существуют различные точки зрения авторов, рассматривающих представительство как институт. Сторонники этой точки зрения определяют представительство как совокупность правовых норм, обеспечивающих правовое регулирование представительских отношений между судом и представителем.

Также рассматривается как репрезентативное отношение. Это отношения между представителем и судом, в которых представитель действует в интересах представляемого.

Представительство как деятельность имеет следующие особенности:

- представитель не является субъектом спорных правоотношений. Но в законодательстве прописано исключение: по закону участники могут поручить ведение своего дела одному из них, тогда представитель будет участвовать в спорных правоотношениях;

- представитель не всегда выступает от имени представляемого, он действует от своего имени в случае, если он сообщает суду свое мнение по вопросам применения права.

- представитель по поручению не всегда действует в суде, если несовершеннолетние дети не дают поручения родителям, то они действуют в силу прямого указания закона [2].

Но Гражданский процессуальный кодекс РК не говорит о представителе. Представитель не относится ни к лицам, участвующим в деле, ни к лицам, содействующим осуществлению правосудия, поэтому не имеет своего процессуального статуса.

Судебное представительство - это "способ (механизм) реализации своих процессуальных прав и обязанностей, предусмотренный правовыми нормами, в случае отсутствия гражданской процессуальной дееспособности участника судебного процесса или иной возможности стороны или третьего лица осуществлять своими действиями процессуальные права и обязанности" [3].

Считается, что представительство имеет внутреннюю сторону-это отношения между представителем и представляемым, регулируемые нормами материального права, тогда как внешняя сторона судебного представительства-это отношения между представителем и судом, регулируемые нормами Гражданского процессуального права. Следовательно, определение судебного представительства как совокупности процессуальных норм, регулирующих внешние правоотношения между представителем и судом, сложившиеся в рамках гражданского судопроизводства.

Как видим, судебное представительство рассматривается учеными в тех же аспектах, что и гражданско-правовое представительство.

Поскольку считается, что гражданско-процессуальные правоотношения возникают между судом и каждым субъектом гражданского процесса в отдельности, то сложившаяся модель взаимодействия представителя, представительства и суда не укладывается в рамки гражданской структуры представительства.

С точки зрения совершенствования теории гражданского процессуального права, а также решения отдельных вопросов практической собственности наиболее перспективным считаю подход, рассматриваемый с точки зрения представительских правоотношений. в гражданском судопроизводстве нельзя считать достаточно изученным

Субъекты гражданского процесса обладают процессуальными правами и обязанностями, а представитель наделяется "полномочиями", указанными в доверенности или признанными представителем в соответствии с законом. Однако это не означает, что субъектом права или субъектом сложных гражданских процессуальных отношений не может быть лицо, наделенное

"полномочиями" и осуществляющее в связи с этим процессуальные права и обязанности, изначально признанное законом в качестве другого субъекта права и созданное по отношению к этому субъекту [4].

Так, физическое лицо, не обладающее полной процессуальной способностью, обладает материальным и процессуальным правом, то есть может быть субъектом процессуальных отношений, быть истцом, ответчиком, третьим лицом в суде. Недееспособность или неполнота являются препятствием для личного осуществления лицом своих субъективных прав и законных обязанностей, в том числе процессуальных. Защита прав и законных интересов такого лица в суде осуществляется представителем суда, который, как уже отмечалось, "дополняет правоспособность" представленного лица, осуществляет или способствует осуществлению лицом процессуальных прав, совершает или совершает конкретные процессуальные действия лица. Защита прав и интересов лиц, участвующих в деле, может осуществляться как профессиональным представителем, так и иным лицом, избранным для защиты прав и интересов правообладателя.

Поскольку гражданско-процессуальные правоотношения носят исключительно правовую форму, то система отношений, возникающих между судом и представителем, судом и представляемым, также имеет правовую форму и регулируется нормами Гражданского процессуального права.

Для суда ясно, кто из этих субъектов является носителем нарушенного или оспариваемого права или законного интереса, следовательно, первичным носителем процессуальных прав и обязанностей, а кому делегированы полномочия по осуществлению процессуальных прав и обязанностей и совершению процессуальных действий (по причине отсутствия или неполноты процессуальной способности представляемого лица, его нежелания участвовать в процессе или невозможности личного участия). Как с представителем, так и с представляемым судом складываются определенные процессуальные отношения, которые структурно связаны между собой и регулируются нормами Гражданского процессуального права.

Таким образом, можно говорить о наличии сложных гражданско-процессуальных правоотношений судебного представительства, требующих детального рассмотрения.

В настоящее время институт представительства отделяется от оказания квалифицированной юридической помощи и нуждается в специальном процедурном регулировании. Квалифицированная юридическая помощь в рамках представительства вынуждает граждан прибегать к услугам адвоката, который в большинстве случаев является платным или вынужден участвовать самостоятельно.

Следует отметить, что среди адвокатов и других субъектов судебного представительства есть как специалисты высокого уровня, так и неквалифицированные лица. Кроме того, как было отмечено выше, деятельность судебного представительства направлена на обеспечение доступа граждан к правосудию. Кроме того, основным признаком доступности

правосудия является его гарантированность. В этой связи проявляется логическая взаимосвязь между гарантией доступа к правосудию и гарантией получения квалифицированной юридической помощи от лица, осуществляющего судебное представительство. В настоящее время существует мнение, что эти гарантии находятся под угрозой из-за отсутствия должного регулирования и наличия свободного разрешения на оказание услуг по судебному представительству. В настоящее время из всех субъектов судебного представительства только адвокаты сдают квалификационный экзамен, который проверяет их квалификацию. Даже с учетом проблем, имевших место в адвокатском сообществе, адвокатский статус получают только лица с определенным уровнем квалификации.

Представительство и оказание квалифицированной юридической помощи-важная составляющая права на судебную защиту. Поэтому последнее нуждается в специальном правовом регулировании.

Таким образом, определение структуры, характера и правовой природы отношений между лицом и судебным представителем (т.е. рассмотрение представительства с точки зрения правоотношений) имеет актуальное, теоретическое и практическое значение, позволяет по-другому взглянуть на длительную дискуссию между субъектами гражданских процессуальных правоотношений о месте судебного представителя, о видах судебного представительства, о соотношении прав представляемого лица и полномочий представителя.

В заключение хотелось бы отметить, что это лишь часть вопросов, возникающих в процессе понимания сущности судебного представительства.

Список использованной литературы

1. Нурмашев У., Нурмашева М. Гражданское процессуальное право Республики Казахстан: учебное пособие. – Алматы: NURPRESS, 2012. - 476 с.
2. Тлегенова Ф.А. Применение норм гражданского и гражданского процессуального законодательства Республики Казахстан: учебное пособие. – Алматы: Қазақ университеті, 2014. – 144 с.
3. Кайса С., Исакова А. Комментарий к Гражданскому процессуальному кодексу РК. (Часть 2). – Алматы: Жети Жаргы, 2014. – 384 с.
4. Горбик К. Е. Правовой статус судебного представителя в гражданском процессе // Арбитражный и гражданский процесс. – 2015. – № 2.

УДК 316.722

СИМВОЛИКА ЦВЕТА В РУССКОЙ, АНГЛИЙСКОЙ И КИТАЙСКОЙ КУЛЬТУРЕ

Минеев-Ли В.Е., Шаповалова Ю.Ю., Коллегов А.К.

Томский государственный педагогический университет, г. Томск, Россия

Мақаланың мақсаты: орыс, ағылшын және қытай мәдениеттеріндегі түс символикасын зерттеу. Жұмыс барысында келесі міндеттер қойылды және ашылды: үш түрлі мәдениеттер мен елдердің түсті белгілеріне салыстырмалы талдау жүргізілді; ортақ белгілері мен маңызды айырмашылықтарын тапты; табиғаттың, дәстүрлердің,

тарихтың және мифологияның үш мәдениеттің түс символикасының пайда болуына әсері туралы мәселе ашылды.

The aim is to study symbolism of colour in Russian, English and Chinese cultures. During the work the following tasks were set and revealed: a comparative analysis of the color symbols of three different cultures was carried out; common features and significant differences were found; the question of the influence of nature, traditions, history and mythology on the emergence of color symbols of these cultures was revealed.

В культуре и истории разных народов цвета играют важную роль. Символы цвета оказывают свое влияние не только на жизнь и быт простого народа, но и имеет ключевое значение для государства в целом, начиная с государственной геральдики, флагов и символов, заканчивая культурным наследием, передающимся из поколения в поколение.

Рассмотрим цветовую символику трех разных стран, расположенных в разных частях мира: великий представитель Азии – Китай. Восточноевропейскую культуру в статье представит огромная держава Россия, а западноевропейскую – островное могущественное государство Великобритания. Нужно отметить, что культура, быт и традиции этих стран зарождались в различных природных условиях. Это сыграло важную роль в историческом развитии данных государств, мифологическом и религиозном становлении. И, тем не менее, с древних времен эти три страны объединяло использование пяти основных цветов – это черный, белый, красный, синий и зеленый. Именно на них хотелось бы остановиться подробнее.

С древних времен началом всего живого было белое и черное, плохое и хорошее, небо и земля.

Белый цвет – начало начал, символизировал во всех трех культурах свет, благо, чистоту. Чистоту не только в прямом смысле слова, но и чистоту помыслов, чистоту души, непорочность. Символом невинности в Китае является белый лотос. Для обозначения чистоты мысли и души в Англии используют такие устойчивые выражения, как «as wool», «as snow» – чистый как шерсть, чистый как снег. Это роднит с русской зимой, которая являлась символом всего чистого и бесконечно белого, светлого. Для китайцев белый цвет указывал на западное направление, был символом Запада, а бесконечные горы с заснеженными вершинами отделяли Китай от западной цивилизации. В религиозных обрядах трех держав активно использовался белый цвет. Белый был главной одеждой китайских божеств. В белое были облачены древние друиды в Англии, а позднее и священники. На Руси символом божественной чистоты стала крестильная рубашка. Священное для русских людей дерево – белая береза. Но, если в России и Англии белый цвет был началом жизненного пути, то в китайской культуре белый был цветом осени, старости, мудрости и конца жизни. Этот цвет в Китае считается не цветом, а его отсутствием – например, белый цвет будет у неокрашенной ткани. Если на Западе траур переживают в черном, то китайцы в этот период одеваются в белые одежды [1]. Вообще в китайской культуре белый цвет, как символ, очень противоречив: это цвет жизни и смерти, цвет невинности и вероломства, цвет одежд красавицы и цвет старости, седины и слепоты. В театральном искусстве, столь любимом в

Китае, белый цвет на маске героя был символом хитрости и предательства. Хотелось бы отметить, что белый цвет был древнейшим цветом траура у англичан. Белый траур носили овдовевшие королевы. Белые траурные саваны и белая траурная одежда была в обиходе и у древних славян. В русской и английской культуре белому цвету присущ и негативный окрас. Так в русском языке выражения: «сшито белыми нитками» означает заметный обман в деле, «белая ворона» указывает на необычного человека, которого не понимают окружающие. А англичане так говорили о трусости: «to show the white feather - to act in a cowardly way, to show fear».

В культуре разных стран неотделим от белого и черный цвет, который так же является основным и глубоким символом. У русских и англичан черный цвет является символом смерти, зла, грязи, лжи и болезни. В настоящее время и в Англии, и в России на похороны принято надевать черную траурную одежду. Черные облачения символизируют беду и утрату. Так же черный цвет связан с духами зла, приносящими несчастья. И в русском, и в английском языке существуют тождественные выражения, обозначающие колдовские явления: беду несет черная магия – «black magic», кошка, приносящая горести и злключения, конечно же, черная – «black cat». «Черная душа» и «черный глаз» неразрывно связаны в русском фольклоре с отрицательными персонажами. Некий отрицательный смысл черного цвета присущ и для китайской культуры. Черными для жителей Поднебесной будут болезни, пороки и жадность. Между тем, в древнем Китае черный был царем цветов, именно ему поклонялись, его превозносили. Этот цвет олицетворял бессмертие, знания, стабильность и силу. А в теории «пяти элементов» по Фэн-шуй черным цветом была представлена вода. На театральных подмостках в черный масках выступали безрадостные, но благородные герои. Не всегда негативным было значение черного цвета и в русской культуре, в частности в декоративно-прикладном творчестве. Там черный является цветом земли и плодородия. Черный зигзаг в узоре – символ вспаханного поля, мужского начала или неоплодотворенного женского начала. Черная волна в узоре – вспаханное поле и готовое к прорастанию зерна, указывает на женское начало [2].

Одним из любимых цветов в истории и культуре трех рассматриваемых нами народов является красный цвет. Красный – символ любви, счастья, праздника, здоровья, веселья. В русском фольклоре красный – цвет огня, солнца, пробуждения природы к жизни. Символ весны и лета – «весна красна», «лето красное», «красно солнышко», «красна птица пением». Как природа пробуждается, так и жизнь начинается, поэтому красный олицетворял собой молодость и красоту: «красная девица», «красный молодец». Красные сапоги и красные сарафаны так же одевались на праздник. Красный цвет в быту и одежде был очень популярен на Руси. «Чертой же, преимущественно свойственной эпохи Ивана Грозного, является яркий алый цвет...» красный оставался самым популярным и в 17 веке: одежду с элементами красного носили практически все – от простолюдинов до служителей церкви [3]. Красный угол в избе – парадное и почетное место, там стоял обеденный стол и

висела божница с иконами. Цветом счастья и радости является красный и в Китае. По уже упомянутой нами системе «пяти элементов» красный цвет символизирует лето. Красный в Поднебесной – символ свадьбы. А значит, так же, как и в России с красным цветом прочно связаны понятия молодости, красоты, счастья и праздника. Свадебное платье невесты в Китае – красного цвета, на красной бумаге пишутся самые искренние пожелания добра и благополучия. Красные обереги охраняют вход в жилища китайцев и отпугивают злых демонов. Красная маска в китайской опере – это маска божества или героя. Конечно же, понятие героизма неразрывно связано с кровью. После революции государственным флагом КНР стал красный стяг – как символ пролитой крови, символ борьбы за свободу угнетенного простого народа. До недавнего времени похожим был государственный флаг СССР, преемницей которого является современная Российская Федерация. Символами советского государства были так же красные кремлевские звезды, красные звезды, как отличительный знак советской армии, красные галстуки пионerieи, как частица кумачового знамени страны. Красный цвет представляет и государственную символику Соединенного Королевства. Красный цвет – символ королевской власти, а Алая роза является национальной эмблемой Англии. Красный флаг в британском военно-морском флоте существует с 17 века и символизирует «вызов на бой». В английской культуре красный цвет несет все тот же смысл любви, здоровья. «Red letter day» – праздничный день, день молодости и силы. Отсюда и выражение «red blood» – физическая сила, мужество, смелость. Так же символами Соединенного Королевства служат красные двухэтажные автобусы и телефонные будки. Пару слов о негативном значении красного цвета. В русском и английском языке существует устойчивое выражение «красный петух» – «red cock», означающее пожар, само выражение «пустить красного петуха» служит угрозой, скрытой или явной. В переводе с английского «to see red» означает «впасть в бешенство». А «красная рука» в Англии стала символом кражи.

Желтый цвет не получил большого распространения и сколько-нибудь важного значения в русской и английской культуре. Изначально желтый цвет на Руси использовался в значении солнечного, радостного цвета и ассоциировался с весной. Одним из элементов свадебного костюма у невест был желтый летник, который одевали поверх красного сарафана. Так же желтый, скорее даже золотистый цвет, использовался у русских в архитектуре и иконописи, но это скорее была дань византийской традиции, нежели самобытной культуре славян. Позднее в России желтый цвет приобрел отрицательное значение, стал символом обмана и измены. По сей день не принято дарить желтые цветы – «вестники разлуки». Неблагоприятное значение приобрел желтый цвет и в Англии, изначально это было связано с болезнью, так называемой желтой лихорадкой, сопровождающейся галлюцинациями. Позднее у англичан появилось устойчивое выражение «yellow bellied», указывающее на очень застенчивого, трусливого человека. Совершенно другое отношение к желтому цвету сложилось в Китае. В

Поднебесной говорят, что «желтый порождает инь и янь». И на самом деле в системе «пяти элементов» желтый цвет означает Землю и центр всего живого. Знаменитая китайская река Хуанхэ означает «желтая река», имя легендарного императора Хуан-ди, которого считали основателем Китая и даосизма, переводится как «Желтый император». В настоящее время желтый цвет означает свободу от материального мира, в желтые одежды облачены монахи. В государственной символике так же присутствует желтый цвет: на государственном красном флаге КНР расположились желтые звезды. В китайской опере желтые маски носят мужественный, но беспощадные герои [4].

В русской культуре синий цвет и в английской культуре «blue» – это цвет мужского начала, неба и воды. Этот цвет был символом сильных и мощных мужчин. В Англии, морской державе, безусловно, цвет моряков – «navy blue» – флотский синий. На Руси «сине море» несло в себе не лучшее значение, т.к. ассоциировалось с всепоглощающей мощью и смертью. В средние века в России черта называли «синец», а голубоглазых людей боялись, т.к. она могли навести порчу. В Англии у синего тоже было двойное значение: с одной стороны синий – цвет верности «true blue», с другой цвет грусти, печали и тоски «to feel blue». Китайцы синий цвет откровенно недолюбливали. Это был цвет чуждой культуры и другой расы. В опере синяя маска – маска призрака и отрицательного персонажа. В положительном ключе синий в Китае использовали как символ науки и обучения. Устойчивое выражение «учащиеся под синей лампой» означает получение знаний. У русских и англичан так же существует известное выражение «синий чулок» или «bluestocking», указывающее на ученую женщину, лишенную очарования [5].

Во всех трех культурах зеленый цвет – это символ природы, ее роста и цветения, будущего урожая. В российской культуре это можно проследить на примере следующих фразеологизмов: «зеленый друг», «зеленые легкие», «зеленая аптека». В китайской – зеленый, по теории «пяти элементов», связан с деревом. В английской, помимо уже указанной символики, зеленый цвет обозначает изобилие и стабильность. У англичан и русских зеленый соотносится с понятием свободы, отсутствием препятствий на жизненном пути: «зеленая улица», «зеленый свет», «to give the green light». У носителей английского и русского языков «зеленый» человек – юный неопытный человек. Существуют и несколько неблагоприятных определений, связанных с зеленым цветом. В России это «зеленый змий», т.е. пагубный алкоголь, душевная тоска так же символично «зеленая». В Англии и Китае отрицательное значение получили зеленые головные уборы. Зеленая шапка в Китае – символ измены и неверности жены. Английские банкроты в 19 веке получали «green hats» – зеленую шляпу[6].

Резюмируя все вышесказанное хотелось бы отметить, что не смотря на существенные различия в культуре, истории, традициях, бытовых условиях трех стран существуют значительные схожие черты в символике цвета, которые могут указывать на обмен культурными ценностями. Или же на схожие представления жителей, населяющих Россию, Англию и Китай, об

окружающих их мире, природных явлениях и происходящих событиях. А различия, безусловно, говорят о неповторимом, самобытном пути развития культур великих мировых держав.

Список использованной литературы

1. Символика цвета в китайской культуре [электронный ресурс]. URL: <https://www.liveinternet.ru/users/4980337/post375904671> (дата обращения 15.03.2021)
2. Лебедева Г.Н. Символика цвета в русской традиционной культуре. [электронный ресурс]. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/simvolika-tsveta-v-russkoy-traditsionnoy-kulture> (дата обращения 15.03.2021)
3. Василевич А.П., Кузнецова С.Н., Мищенко С.С. Цвет и названия цвета в русском языке / под общ. ред. А. П. Василевича. М.: КомКнига, 2005. 216 с.
4. Матназаров Т. У. Сопоставительный анализ желтого цвета в русском и китайском языках [Текст] / Т. У. Матназаров, М. В. Власова, У. В. Хоречко // Молодой ученый. 2015. - № 10. с. 1496 - 1499
5. Символика голубого, синего и зеленого цвета в русском и английском языках [электронный ресурс]. URL: <https://www.uchportal.ru/publ/23-1-0-11073> (дата обращения 15.03.2021)
6. Власова Е.А. Символика цветообозначений в британском и американском вариантах английского языка. [электронный ресурс]. URL: <http://cheloveknauka.com/simvolika-tsvetooboznacheniy-v-britanskom-i-amerikanskom-variantah-angliyskogo-yazyka> (дата обращения 15.03.2021)

ОӘЖ 343.23

ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ҰЙЫМДАСҚАН ҚЫЛМЫСТЫҢ ТҮРЛЕРІ

Мұсағали А. Б.- магистрант
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В данной статье рассматриваются проблемы и противодействие организованной преступности по законодательству Республики Казахстан. В данной статье также рассмотрены основные признаки организованной преступности.

This article discusses the problems and counteraction of organized crime under the legislation of the Republic of Kazakhstan. This article also examines the main features of organized crime.

Қазақстан Республикасында ұйымдасқан қылмыстың алдын алу және оған қарсы іс-қимыл жасау, егер онымен байланысты барлық проблемалар терең және жан-жақты ғылыми зерттеу объектісіне айналмаса, табысты бола алмайды. Қазір ұйымдасқан қылмысты зерттеу Батыста (ең алдымен Италия, АҚШ), соның ішінде Ресейде өте кең таралған. Соңғы жылдары беделді зерттеу базасы мен арнайы әдебиет қалыптасуда. 1996 жылы Қазақстанда Мемлекеттік тергеу комитеті ұйымдасқан қылмыс пен сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес мәселелері бойынша кең ауқымды халықаралық ғылыми конференция ұйымдастырды. Ұйымдасқан қылмыс мәселесі заңгер ғалымдар мен құқық қорғау органдарының қызметкерлері арасында қызу пікірталас тудырды [1].

Ұйымдасқан қылмысты келесідей сипаттауға болады:

- ұйымдасқан қылмыс елде" аралас "түрде, жалпы қылмыстық, экономикалық және сыбайлас жемқорлық қылмыстарының" тоғысында " пайда болды және бар;

- ұйымдасқан топтар ірі, орта және шағын бизнестің бір бөлігін криминалдық бақылау және коммерциялық қызметті пайдакүнемдік зорлық-зомбылық бағытындағы қылмыстық қылмыстар жасаумен ұштастыру есебінен заңсыз табыс табады;

- ойын, сауда және ойын-сауық бизнесінің белгілі бір бөлігі, жезөкшелік, адам, есірткі және қару-жарақ саудасы бүгінде жосықсыз бизнесмендермен және мемлекеттік аппараттың жемқор шенеуніктерімен альянстағы қылмыспен бақыланады.

Бүгінгі таңда ұйымдасқан қылмыстың ең белсенді құрамдас бөлігі, ең алдымен, қоғам мен мемлекет үшін өте үлкен, анықтау қиын қылмыстық кірістерді алуға мүмкіндік беретін экономиканың маңызды салаларында заңдастырылады (банктер, биржалар, сыртқы сауда, валюта айналымы, шикізат, жылжымайтын мүлік саудасы және т.б.). Қылмыстың экономикаға енуінің ықтимал қаупі-жекешелендіру мен мемлекет иелігінен алу тетіктері дамымаған кезде ұйымдасқан қылмыс өкілдері ұлттық байлықтың едәуір бөлігінің иелері болады.

Конституциялық жүйеге қауіп мемлекеттік құрылымдарға ұйымдасқан топтар мүшелерінің немесе олардың өкілдерінің енуінен тұрады. Нәтижесінде ұйымдасқан қылмыстың саясаттануы орын алады, лоббизм кеңінен қолданылады, бұл іс жүзінде көлеңкелі билік құрылымдарын құруға мүмкіндік береді.

Рухани құндылықтар дағдарысы жағдайында қалың бұқара арасында сыбайлас жемқорлық қатынастарды белсенді дамыту жүріп жатыр, қатыгездік, зорлық-зомбылық, нашақорлық кеңінен таралуда, бұл ұйымдасқан қылмыстың әлеуметтік базасын кеңейтуге ықпал етеді, қылмыскердің бейнесін қоғамның таныс атрибуты етеді.

Соңғы жылдары халықаралық терроризм, есірткінің заңсыз айналымы, адам және қару саудасы элементтерін қамтитын трансұлттық ұйымдасқан қылмыстың жандануы ерекше алаңдаушылық тудырып отыр.

Қазіргі уақытта ұйымдасқан қылмыс туралы кең әдебиеттер бар екеніне қарамастан, ТМД-ның кейбір мемлекеттерінде ғылыми-зерттеу институттары, Осы профильдегі кафедралар жұмыс істейді, оның тұжырымдамасы әлі нақты анықталған жоқ. Криминологтар "ұйымдасқан қылмыс" ұғымын анықтауға келесі негізгі тәсілдерді ұсынады [2].

Ұйымдасқан қылмыстың маңызды көрінісі ретінде қылмыстық құрылымдардың пайда болуы мен жұмыс істеуі ерекшеленеді. Мысалы, БҰҰ сарапшылары ұйымдасқан қылмыс деп қылмыстық қызметпен айналысатын және зорлық-зомбылық, қорқыту, сыбайлас жемқорлық және ірі көлемдегі ұрлық сияқты заңсыз құралдарды қолдана отырып, әлеуметтік бақылаудан қорғау жүйесін құратын тұрақты және басқарылатын қылмыстық құрылымдардың салыстырмалы түрде үлкен тобын түсінуді сұрады.

Анықтама, ең алдымен, тұрақты қылмыстық құрылымдардың қызметін көрсету арқылы беріледі (бұл ретте қылмыстық әрекеттің тұрақтылығына, ұзақтығына, оның көп немесе аз тұрақты табыс алуға бағытталуына, мұндай қызметпен кәсіби немесе жартылай кәсіби негізде айналысуына назар аударылады).

Жоғарыда айтылғандарды ескере отырып, ұйымдасқан қылмыстық әрекетті келесідей анықтауға болады. Ұйымдасқан қылмыс-бұл ұжымдық ұғым.

Ұйымдасқан қылмыс әр түрлі көптеген белгілермен сипатталады және оның әртүрлі көріністерінің жиынтық нәтижесі болып табылады. Бұл әртүрлі қылмыстар мен қылмыскерлер, қылмыстық құрылымдардың қызмет ету салалары мен әдістері, олардың салдары және тағы басқалар. Мұның бәрін бір анықтамамен сипаттауға тырысу мүмкін емес [3].

Криминологиялық тұрғыдан алғанда, ұйымдасқан қылмыстық топтар жасаған барлық қылмыстарды бірнеше бағытқа бөлуге болады, онда оның талаптарының салалары нақты байқалады. Әлемдік тәжірибе көрсеткендей, қазіргі жағдайда ұйымдасқан қылмыстың көріністері дәстүрлі бағыттармен (есірткі бизнесі, рэкетинг, жезөкшелік, ойын бизнесі сияқты) шектелмейді, бірақ түбегейлі жаңа түрлерде кездеседі, мысалы: адам ағзаларын заңсыз сату, ядролық қалдықтарды тасымалдау және жою жөніндегі заңсыз қызмет және т. б.

Ұйымдасқан қылмыстың құрылымдық деңгейлері мен элементтері бар. Өзінің сипаттамасы бойынша ол қылмыстық құқық теориясы мен құқық қолдану практикасында қалыптасқан "ұйымдасқан топ" ұғымының шеңберінен шығады. Соңғысы ұйымдасқан қылмыстың бастапқы буыны ретінде әрекет етеді.

Арнайы әдебиеттерде қылмыстық ынтымақтастықтың келесі формалары бөлінеді:

- Ұйымдасқан қылмыстық топ;
- ұйымдасқан қылмыстық қоғамдастық.

Ұйымдасқан қылмыстық топ (ҰҚТ) бұл тұрақты табыс алу мақсатында қылмыстық жазаланатын іс-әрекеттер жасау үшін біріккен екі және одан да көп адамдардың бірлестігі. Олар өте жоғары ұйымдастырушылық, иерархиялық құрылымның болуы (ұйымдастырушылар, тікелей орындаушылар, зеңбірекшілер, барлаушылар, сатып алушылар, ұрланған заттарды жасырушылар және т.б.), қатаң тәртіп, ҰҚТ мүшелерін мұқият тандау, туыстық, достық, этникалық, жер байланыстарын пайдалану, қылмыстарды бірлесіп жасау және АТ-да жазаны өтеу бойынша бұрынғы қатынастар, билік және басқару органдарының сыбайлас жемқорлық өкілдерімен байланыстардың болуы (жиі).

Ұйымдасқан қылмыстық топ (қылмыстық-атқару тобы) - бір немесе әртүрлі қылмыстық бағыттағы екі немесе одан да көп қылмыстық топтың ұйымдастырушылық буыны бар бірлестігі.

Ұйымдасқан қылмыстық қоғамдастық тұрақты, күрделі, иерархиялық қылмыстық бөлім. Бұл ұйымдастырушылық жағынан күрделіліктің ең жоғары түрі болып табылады.

Қазақстанда саны аз ұйымдасқан қылмыстық топтардың болуымен сипатталатын ұйымдасқан қылмыстың стихиялық өзін-өзі дамыту белгілері қазірдің өзінде айқын көрінеді. Егер бұл процесс күшті қарсылыққа тап болмаса, оның аяқталу кезеңінде ол салыстырмалы түрде үлкен саны, икемді әмбебап мамандануы және негізінен аймақаралық қызмет ауқымы бар күрделі иерархиялық құрылымы мен басқаруы бар ұйымдасқан қылмыстық топтар мен қауымдастықтардың қарқынды қалыптасуына әкелуі мүмкін [4].

Әрине, ресейлік немесе батыстық тәжірибе негізінде жасалған теориялық жалпылауды Қазақстан Республикасындағы криминогендік жағдайды дамытуға автоматты түрде ауыстыру дұрыс болмас еді. Посткеңестік кеңістіктегі ұйымдасқан қылмыстың дамуының жалпы заңдылықтарына қарамастан, олардың әрқайсысының өз көріністерінің аймақтық ерекшеліктері бар. Бұл Қазақстандағы ұйымдасқан қылмысты оның ерекшелігін ескере отырып, жан-жақты талдаудың өзектілігін негіздейді. Әлеуметтанулық зерттеулер, әрине, ұйымдасқан қылмыс құбылысын зерттеудің мүмкін жолдарының бірі ғана. Оны зерттеу барысында әртүрлі ғылыми тәсілдерді біріктіру қажеттілігі айқын. Бір жағынан, бұл ұйымдасқан қылмыстың криминологиялық сипаттамасын қылмыстың ең дамыған түрі ретінде дамыту. Мұндай сипаттамаға ұйымдасқан қылмыстық әрекеттің әртүрлі ұйымдық құрылымдарын, деңгейлерін, нысандары мен әдістерін бөліп көрсету, осы негізде ұйымдасқан қылмыстың негізгі жүйелік белгілерін анықтау, соңғысының субъектілерін зерттеу және ұйымдасқан қылмыскерлердің жеке типологиясын құру кіруі керек.

Екінші жағынан, ұйымдасқан қылмыстың әлеуметтік-экономикалық проблемалары экономикалық қызмет түрлерінің бірі (заңсыз сипаттағы) және ұйымдасқан қылмыстық әрекеттің әлеуметтік-экономикалық детерминациясы мен салдарын зерттеуді қоса алғанда, көлеңкелі экономиканың негізгі құрылымдарының бірі ретінде арнайы тәсілді талап етеді.

Ұйымдасқан қылмысты талдауға әлеуметтік-психологиялық көзқарастың өзектілігі, оның қатысушыларының қоғамға қарсы бағыттылықтың нақты, субмәдениеттік нормаларына бағынатын тұлғааралық қарым-қатынасының ерекше формасы ретінде, демек, жалпы әлеуметтік ұғымдар ретінде "тұлға мен ұйым" қатынастарының дәстүрлі емес формалары ретінде күмән тудырмайды.

Мұндай тәсілді қолдану қылмыстық бірлестіктердің ұйымдастырылуы мен қызметіне негізделген әлеуметтік психологиялық тетіктерді, ұйымдасқан қылмыстық іс-әрекет саласына әртүрлі әлеуметтік топтар мен халықтың, оның ішінде дәстүрлі түрде "криминологиялық әл-ауқат" санатына жататын адамдардың өкілдерін тартуды жеңілдететін факторларды зерттеуге мүмкіндік береді.

Егеменді Қазақстан Республикасы үшін ұйымдасқан қылмысқа қарсы күрестің ұйымдық құқықтық негіздерін құру бірінші кезектегі шара болып табылды. Қазіргі уақытта осы мәселелерді шешуге тек негіз қаланды деп айтуға

болады, оған мұқият жүйені одан әрі құру қажет. Ол үшін қолда бар ғылыми әзірлемелер мен арнайы әдебиеттер, сондай-ақ практикалық тәжірибе негізінде ұйымдасқан қылмысқа қарсы күрестің тұтас ғылыми тұжырымдамасын әзірлеу қажет.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Елюбаев Ж.С. Избранные труды. Некоторые вопросы уголовного права: теория и практика: Сборник статей, докладов и научных комментариев. – Алматы: 2014.
2. Илиджев А.А. Сущность соучастия в преступлении по зарубежному уголовному законодательству / А.А. Илиджев // Вестник Владимирского юридического института. – 2011. – № 1 (18). С. 227-229
3. Борчашвили И.Ш. Комментарий к Уголовному кодексу Республики Казахстан. Общая часть (Том 1) Алматы: Жеті жарғы, 2015. 500 с.
4. Павлухин А.Н. Виды и ответственность соучастников преступления: монография /А.Н. Павлухин, Р.С. Рыжов, Н.Д. Эриашвили; под ред. А.Н. Павлухина. - М.: ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2014. – 142 с.

ОӘЖ 342

ҚҰҚЫҚТЫҚ МЕМЛЕКЕТ ЖӘНЕ АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМ ТҰЖЫРЫМДАМАСЫНЫҢ ДАМУ ТАРИХЫ

Озенбаева А.Т.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Гражданское общество можно сказать как своего рода социальное пространство, в котором люди взаимодействуют в качестве независимых друг от друга и от государства индивидов. Основа гражданского общества - цивилизованный, самодетельный, полноправный индивид, поэтому, естественно, что сущность и качество общества зависит от качества составляющих его личностей. Формирование гражданского общества неразрывно связано с формированием идеи индивидуальной свободы, само-ценности каждой личности.

Civil society can be said as a kind of social space in which people interact as individuals independent from each other and from the state. The basis of civil society is a civilized, amateur, full-fledged individual, therefore, naturally, the essence and quality of society depends on the quality of its constituent individuals. The formation of civil society is inextricably linked with the formation of the idea of individual freedom, the self-value of each individual.

Ежелгі философтар Платон мен Аристотель «алтын ғасыр» идеясын идеалды қоғам идеясының бастауы ретінде қабылдады, адамдар бастапқыда теңсіздікті, соғыстар мен жанжалдарды білмей өмір сүрді. Платонның айтуы бойынша, адамдар тамақ, баспана және киімге деген қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін бірлескен қоныс қажет деген. Мұндай бірлескен қоныс Платонның идеяларын дамыта отырып, мемлекеттік Аристотель деп аталады, мемлекетпен, отбасымен және ауылмен байланыстың ерекше түрлері ретінде ажыратады, бірақ мемлекет бәрінен жоғары тұрады. Сонымен бірге Платон мен Аристотель еркін мемлекет туралы айтады, ал құлдар мемлекеттің азаматы болып саналмайды. Платон мен Аристотель құлдарды мемлекет азаматы деп мойындамады, өйткені өз іс-әрекеті үшін жауапкершілікті өз мойнына ала

алмайтындар табиғатынан құлдар және басқалардың еркін ғана орындай алады деп сендірді [1].

«Азаматтық қоғам» ұғымы өте ежелгі. Аристотель, Макиавелли, Локк, Гоббс, Монтескье, Руссо, Кант, Гегель, Маркс, Бакунин және басқалардың еңбектерінде азаматтық қоғам жеткілікті түрде жан-жақты, нақты және сенімді түрде талданып, сипатталған. Мысалы, өткен кезең ойшылдарының азаматтық қоғам туралы еңбектерінен бірнеше «үзінділер»:

1) Н.Макиавелли: Саяси организмнің мәнін мойынсұнушылыққа (мемлекетке) және еркіндікке (бірлестікте, қоғамда) үйлестіруде. Халықтық егемендік мемлекетке қатысты жоғары, халық абсолютизмді құлатуға құқылы [2].

2) И.Кант: Азаматтық қоғам келесі принциптерге негізделген:

а) қоғамның әрбір мүшесінің еркіндігі;

б) оның субъект ретінде бір-бірімен теңдігі;

в) қоғамның әрбір мүшесінің азамат ретіндегі тәуелсіздігі [3].

3) Ф.Гегель: Азаматтық қоғам және мемлекет тәуелсіз, бірақ өзара әрекеттесетін институттар. Азаматтық қоғам отбасымен бірге мемлекеттің негізін құрайды. Азаматтардың жалпы еркі мемлекетте ұсынылады, азаматтық қоғам - бұл жеке адамдардың ерекше, жеке мүдделері сферасы [4].

4) К.Маркс: Азаматтық қоғамда әрбір индивид белгілі бір тұйық қажеттіліктер кешені болып табылады, ал егер олар өзара бір-біріне құрал болған жағдайда ғана, басқалары үшін өмір сүреді деген [5].

Нағыз азаматтық қоғам деп қоғам өмірінің барлық салаларының: экономикалық, саяси, әлеуметтік және рухани оңтайлы арақатынасына қол жеткізілетін қоғамдастық деп санауға болады, мұнда қоғамның үнемі алға жылжуы қамтамасыз етіледі.

Әр түрлі ақпарат көздерінде «азаматтық қоғам» ұғымы әртүрлі түрде ұсынылған, азаматтық қоғам дегеніміз:

- адамдардың қарамағында мүліктің болуы (жеке немесе ұжымдық меншік);

- дамыған және дамыған демократия, әр түрлі топтар мен жіктердің мүдделерінің әртүрлілігін көрсететін дамыған әр түрлі құрылымның болуы;

- қоғам мүшелерінің интеллектуалды, психологиялық дамуының жоғары деңгейі, олардың азаматтық қоғамның белгілі бір институтына қатысқан кезде өз бетінше әрекет ету қабілеті;

- халықтың құқықтық қауіпсіздігі, яғни заңдылықтың жұмыс істеуі.

Азаматтық қоғам дегеніміз - әр түрлі сипаттағы азаматтардың бірлестіктері (партиялар, кәсіподақтар, кәсіподақтар, кооперативтер, топтар) адам мен мемлекет арасындағы байланысты жүзеге асыратын және соңғысына жол бермейтін қоғам.

Б.Н. Чичерин пікірінше, азаматтық құқықтар, бірақ саяси құқықтардан маңызды болуы керек. Азаматтық бостандық, саяси бақылаудан босату саяси бостандықтан гөрі маңызды.

Б.Н. Чичерин конституциялық монархияның жақтаушысы болды. Ол өз идеяларында қоғамдық өмірдің негізінде жатқан негізгі принциптердің

мызғымастығын мойындауға негізделді. Олардың арасында ол бостандық пен заңды қарама-қарсы элементтер ретінде бөліп көрсетті, өйткені бостандық - бұл жеке сәт, ал құқық жалпы, дерексіз [6].

Олардың көзқарастарының жалпы шектеулігі демократиялық қозғалыстарды елемей, олардың көзқарастарында орыс қоғамының өмірінде шынайы демократиялық принциптердің болмауы болды, онсыз шынымен құқықтық мемлекет құру мүмкін емес еді.

Заң үстемдік ететін әділ мемлекет идеясы әлемнің барлық халықтарына және олардың танылған ойшылдарына тән. Бұл идея қазақтың ұлы ойшылы - ойшыл әл-Фарабидің (870-950) еңбектерінде, өзінің мемлекеттік қызметінде әділ заңдарға, бағынушыларына деген ізгіліктік көзқарасқа негізделген ағартушы билеуші туралы ілімінде қамтылған.

Өкінішке орай, Қазақстандағы саяси ойды бізді 19 ғасырдағы қазақ халқының көрнекті ағартушыларынан бөліп тұрған ғасырлар бойы іздеу мүмкін емес. Моңғолдардың жойқын жаулап алулары Қазақстанның қалалық өркениетінің орталықтарын жойып жіберді, саяси ойлардың дамуын жазба ескерткіштерінде жазылған ең жақсы формада ұзақ уақытқа зерттелді.

19 ғасырдың ортасы мен екінші жартысындағы қазақтың ұлы ағартушылары, ең алдымен, Ш. Уәлиханов (1835-1904), Ы.Алтынсарин (1841-1889), А.Құнанбаев (1845-1904) құқықтық мемлекет ұғымы мен теориясын жақсы білген. Алайда олар оны Ресейде және оның үстіне артта қалған отарлық Қазақстан жағдайында жүзеге асырудың мүмкін еместігін түсінді. Сондықтан олар патша шенеуніктері, әкімшілері мен қазақ феодалдарының қазақ халқына қатысты жасаған озбырлығы мен заңсыздығын сынаумен шектелді. Олар халықтың басына түскен апаттарды еңсерудің негізгі құралы деп орыс прогресшіл қауымының көмегі мен көмегімен білім алуды қарастырды. Бұл идеяларды Ш.Уәлихановтың «Сот реформасы туралы жазбада», Ы.Алтынсариннің әдеби шығармаларында, «Ғаклия» («Түзету») және басқа да кедеседі. Ш.Уәлихановтың алғашқы қоғамдық ұйым тарихи дамудың жоғарғы формаларына өте ұқсас деген белгілі идеясы. Сонымен, қазақтардың ауыл-қауымдық жүйесін талдай отырып, ол былай деп жазды: «Ақырында, ең бастысы, біздің қоғамдық дамуымыздың формасы - жоғары, мәдени дамудың нәтижесімен ең үлкен теңеуді бейнелейтін дәл сол кезеңде, біздің болашақтағы барлық үміттеріміз осы шындыққа негізделген» [7].

Саяси көзқарастар, оның ішінде мемлекет, ондағы жеке тұлғаның позициясы, халықтар арасындағы қатынастар, заңның үстемдігі туралы және т.б. көзқарастар қазақ ғалымдары - философтар, тарихшылар, заңгерлер - К. Бейсембиев, С.З. Зиманова, О.Сегізбаева, Г.С. Сапарғалиева, А.Н. Таукелева, Л.В. Дюков, С.У. Созақбаев және басқалар. Қазақ ойшылдары әділетті мемлекет пен заңдылық идеяларын кеңінен қарастырады және Қазақстанның Ресей империясындағы жағдайымен және оның алдыңғы қатарлы күштерінің әлеуметтік және ұлт-азаттық үшін күресімен байланысты [8].

Сонымен азаматтық қоғам дегеніміз - еркін адамдар қауымдастығы. Экономикалық тұрғыдан алғанда бұл әрбір жеке тұлға меншік иесі екендігін білдіреді. Ол шын мәнінде адамға өзінің қалыпты өмір сүруі үшін қажет

құралдарға ие. Ол меншік нысандарын таңдауға, кәсіп пен еңбек түрін анықтауға және өз еңбегінің нәтижелеріне билік етуге еркін. Әлеуметтік тұрғыдан жеке тұлғаның белгілі бір әлеуметтік қауымдастыққа (отбасы, ру, тап, ұлт) жатуы абсолютті емес. Ол дербес өмір сүре алады, оның қажеттіліктері мен мүдделерін қанағаттандыру үшін жеткілікті дербес өзін-өзі ұйымдастыруға құқылы. Жеке адамның азамат ретіндегі бостандығының саяси аспектісі оның мемлекеттен тәуелсіздігінде, мысалы, қолданыстағы мемлекеттік биліктегі саяси партияның немесе бірлестіктің мүшесі болу мүмкіндігінде, мемлекеттік билік органдары мен жергілікті өзін-өзі басқарудың сайлауына қатысуға немесе қатыспауға құқылы. Жеке тұлға белгілі бір тетіктер (сот және т.б.) арқылы өзіне немесе өзіне қатысты мемлекеттік немесе басқа құрылымдардың озбырлығын шектей алатын жағдайда бостандық қамтамасыз етілген болып саналады.

Құқықтық мемлекет азаматтық қоғамға қарсы шықпайды, бірақ оның қалыпты жұмыс істеуі мен дамуына барынша қолайлы жағдай жасайды. Мұндай өзара іс-қимыл туындайтын қайшылықтарды заңды өркениетті жолмен шешудің, әлеуметтік катаклизмдерді жоюдың, қоғамның зорлық-зомбылықсыз прогрессивті дамуының кепілдігін қамтиды. Азаматтық қоғам - бұл белгілі бір адамға бағытталған, құқықтық дәстүрлер мен заңдарға, жалпы гуманистік мұраттарға құрмет атмосферасын құратын, шығармашылық және кәсіпкерлік қызметтің еркіндігін қамтамасыз ететін, әл-ауқатқа қол жеткізуге мүмкіндік беретін және жүзеге асыратын еркін демократиялық құқықтық қоғам, адам мен азаматтың құқықтары, органикалық түрде дамып келе жатқан мемлекет қызметін шектеу мен бақылау тетіктері [9].

Азаматтық қоғамның өзінің құрылымы бар, оның құрамына мемлекеттік билікке оны мәжбүр ету үшін «қысым көрсетуге» қабілетті жеке тұлғалардың, ұжымдардың жеке мүдделері мен қажеттіліктерін жүзеге асыруға, қоғамға қызмет етуге жағдай жасайтын әртүрлі қоғамдық құрылымдар мен қоғамдық институттар кіреді.

Әлеуметтік жүйе адамдардың объективті қалыптасқан қауымдастықтарының және олардың арасындағы қатынастардың жиынтығын қамтиды. Бұл оның басқа ішкі жүйелерінің тіршілік әрекетіне шешуші әсер ететін азаматтық қоғамның бастапқы, негізгі қабаты.

Ең алдымен, мұнда адамзат баласының жалғасуына, адамның көбеюіне, оның өмірінің ұзаруына, балалар тәрбиесіне байланысты қатынастар блогын белгілеу қажет. Бұл қоғамдағы биологиялық және әлеуметтік принциптердің үйлесуін қамтамасыз ететін, оның өмір сүруімен шартталған отбасы институттары мен қатынастары.

Екінші блок адамның таза әлеуметтік мәнін көрсететін қатынастардан тұрады. Бұл адамның тікелей және әртүрлі топтардағы (клубтар, қоғамдық бірлестіктер және т.б.) адаммен нақты қатынастары.

Үшінші блок адамдардың ірі әлеуметтік қауымдастықтары (топтар, қабаттар, таптар, ұлттар, нәсілдер) арасындағы делдал қатынастар арқылы қалыптасады.

Экономикалық жүйе дегеніміз - адамдар жиынтық қоғамдық өнімнің меншік, өндіріс, бөлу, айырбастау және тұтыну қатынастарын жүзеге асыру

барысында туындайтын экономикалық институттар мен қатынастардың жиынтығы.

Мұндағы бастапқы қабат - бұл экономикалық қатынастардың бүкіл құрылымына және қоғамдық өндіріс пен тұтынудың бүкіл цикліне енетін меншік қатынастары.

Материалдық және материалдық емес игіліктерді өндіру арасындағы қатынастар әлеуметтік жүйе үшін екінші маңызды құрылымдық қабатты құрайды. Өндіріс қоғам мүшелерінің шығармашылық еңбегіне негізделген, сондықтан еңбек қатынастары экономикалық қатынастардың ажырамас бөлігі болып табылады. Өндірістік қатынастар неғұрлым делдал және абстрактілі сипатта болады, олар өзінің ерекшелігіне байланысты белгілі бір адамның еркі мен санасына тәуелсіз болады. Экономикалық жүйенің құрылымдық элементтері жеке, муниципалдық, акционерлік, кооперативтік кәсіпорындар, шаруа қожалықтары, азаматтардың жеке жеке кәсіпорындары болып табылады.

Әлеуметтік жиынтық өнімді бөлу, айырбастау, тұтыну қатынастары белгілі бір деңгейде басқа жүйенің - әлеуметтік жүйенің шеңберінде жұмыс істегенімен, экономикалық жүйенің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Саяси жүйе интегралды өзін-өзі реттейтін элементтерден (ұйымдардан) тұрады - мемлекет, саяси партиялар, қоғамдық-саяси қозғалыстар, бірлестіктер және олардың арасындағы қатынастар. Жеке адам саяси, азамат, депутат, партия мүшесі, ұйым ретінде әрекет етеді.

Мұндағы терең, маңызды қабат - бұл саяси жүйені өмір сүрудің барлық кезеңдерінде, оның барлық орталарында қамтитын билік туралы қатынастар. Билік қатынастары өте алуан түрлі: бұл мемлекет пен басқа құрылымдық элементтер арасындағы, мемлекеттік органдар мен институттар арасындағы қатынастар және т.б. Саяси партиялардың қызметіне байланысты дамытын қатынастар ерекше орынды алады, оның түпкі мақсаты әрдайым саяси (мемлекеттік) билік болып табылады.

Таза билік қатынастарынан басқа, азаматтардың қоғамдық және саяси ұйымдарға бірігу, сөз бостандығы, азаматтардың сайлау құқықтарының кепілдіктері, тікелей демократия нысандарының жұмыс істеуі және т.б. мәселелерін қамтитын саяси қатынастардың тұтас гаммасы бар [10].

Рухани-мәдени жүйе адамдардың, олардың бірлестіктерінің, мемлекет пен тұтас қоғамның рухани-мәдени игіліктерге қатысты қатынастарынан және осы қатынастар жүзеге асырылатын тиісті материалдандырылған мекемелерден (білім беру, ғылыми, мәдени, діни) қатынастардан қалыптасады.

Осы саладағы негізгі блок білімге байланысты қатынастардан тұрады. Білім - адам тұлғасын дамытудың негізі. Оның жағдайы белгілі бір қоғамның даму болашағын сипаттайды. Білімсіз рухани-мәдени сала ғана емес, жалпы әлеуметтік жүйе де қалыпты жұмыс істей алмайды.

Ғылымның, мәдениеттің және діннің пайда болуы мен дамуын анықтайтын қатынастар адам мен қоғам үшін өмірлік маңызды. Бұл қатынастарды қалыптастыру жолдары алуан түрлі, олардың адамға тигізетін әсері екіұшты, бірақ шоғырландырушы факторлар олардың тарихи тәжірибені, жалпы гуманистік дәстүрлерді сақтауға, ғылыми, адамгершілік, рухани және

мәдени құндылықтарды жинақтау мен дамытуға бағытталғандығы болып табылады.

Ақпараттық жүйе адамдардың бір-бірімен тікелей және бұқаралық ақпарат құралдары арқылы байланысуы нәтижесінде қалыптасады. Оның құрылымдық элементтері мемлекеттік, жеке ұйымдар, мекемелер, кәсіпорындар, сондай-ақ бұқаралық ақпарат құралдарын шығарумен және шығарумен айналысатын азаматтар мен олардың бірлестіктері болуы мүмкін. Ақпараттық қатынастар айқас сипатта болады, олар азаматтық қоғамның барлық салаларына тарайды [10].

Азаматтық қоғамдастық шеңберден тыс және мемлекеттердің араласуынсыз дамитын тұлғааралық қатынастардың барлық жиынтығын, сондай-ақ күнделікті жеке және ұжымдық қажеттіліктерді жүзеге асыратын мемлекетке тәуелсіз қоғамдық институттардың кеңейтілген жүйесін қамтиды. Азаматтардың күнделікті мүдделері тең емес болғандықтан, азаматтық қоғамның сфералары белгілі бір бағыныштылыққа ие болатын дәрежеде, оларды келесі түрде көрсетуге болады.

Адамдардың өмірлік белсенділігін қамтамасыз ететін тамақ, киім, тұрғын үй және басқаларға адамның негізгі қажеттіліктері адамдар арасындағы қатынастардың бірінші деңгейін құрайтын өндірістік қатынастармен қанағаттандырылады. Бұл қажеттіліктер кәсіби, тұтынушылық және басқа бірлестіктер мен бірлестіктер сияқты мемлекеттік институттар арқылы жүзеге асырылады.

Ұрпақты болу, денсаулықты сақтау, балаларды тәрбиелеу, рухани жетілдіру және сенім, ақпарат, қарым-қатынас және т.б қажеттіліктер әлеуметтік-мәдени қатынастардың, оның ішінде отбасы және неке, діни, этникалық және басқа өзара қатынастардың кешенімен жүзеге асырылады. Олар тұлғааралық қатынастардың екінші деңгейін құрайды. Бұл деңгейдің қажеттіліктері отбасы, білім беру және ғылыми мекемелер, шығармашылық одақтар, спорттық қоғамдар және т.б.

Сонымен, үшіншіден, тұлғааралық қатынастардың ең жоғарғы деңгейі саяси артықшылықтар мен құндылық бағдарларына негізделген жеке таңдаумен байланысты саяси қатысу қажеттілігін жүзеге асыруға ықпал ететін саяси және мәдени қатынастардан тұрады. Бұл деңгей жеке адамда нақты саяси позициялардың қалыптасуын болжайды. Жеке адамдар мен топтардың саяси артықшылықтары қызығушылық топтарының, саяси партиялардың, қозғалыстардың және т.б. көмегімен жүзеге асырылады.

Азаматтық қоғамда әлеуметтік пирамидада қандай орын алса да, қоғамның барлық мүшелері өз өмірінде басшылыққа алатын іргелі, негізгі принциптердің, құндылықтардың, бағдардың бірыңғай жиынтығы жасалуда. Үнемі жетілдіріліп, жаңарып отыратын бұл кешен қоғамды біріктіріп, оның экономикалық және саяси ішкі жүйелерінің негізгі сипаттамаларын анықтайды. Экономика және саясат - бұл азаматтық қоғамның функциялары. Экономикалық және саяси бостандық - адамның қоғам мүшесі ретінде, өзін-өзі бағалайтын тұлға ретіндегі неғұрлым іргелі бостандығының көріну формалары.

Қорыта келгенде, азаматтық қоғамды адамдар бір-бірінен және мемлекеттен тәуелсіз жеке тұлға ретінде қатынасатын әлеуметтік кеңістіктің бір түрі деп айтуға болады. Азаматтық қоғамның негізі өркениетті, тәуелсіз, толыққанды жеке тұлға болып табылады, сондықтан, әрине, қоғамның мәні мен сапасы оны құрайтын жеке адамдардың сапасына байланысты. Азаматтық қоғамның қалыптасуы жеке адамның еркіндігі, әр адамның өзіндік құндылығы идеясының қалыптасуымен тығыз байланысты.

Азаматтық қоғамның пайда болуы адам құқықтары мен азаматтық құқықтардың саралануына әкелді. Адам құқығын азаматтық қоғам, ал азаматтың құқығын мемлекет қамтамасыз етеді. Екі жағдайда да біз жеке тұлғаның құқықтары туралы айтамыз, бірақ егер олар бірінші жағдайда оның өмір сүруге, бостандыққа, бақытқа ұмтылуға және т.с.с адамның жеке өмір сүруі ретіндегі құқықтарын білдірсе, екінші жағдайда оның саяси құқықтары болып табылады. Өзін-өзі жүзеге асыруға құқығы бар адам азаматтық қоғамның да, мемлекет құқықтарының да өмір сүруінің маңызды шарты ретінде әрекет етері анық. Бұл әр адамның жеке басының, жеке бостандығының арқасында танылады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Малько А.В. Правовое государство.// Правоведение. 2007. № 3. – С.29
2. Попова И. Ф. «Правила императоров» танского Тай-цзуна и «Государь» Н. Макиавелли //Восток-Запад. Историко-литературный альманах 2003—2004. Под редакцией акад. В. С. Мясникова. -М., 2005. -203 с.
3. Кант И. Т.4. Ч.П. -233 с.
4. Гегель Г. Философия права. -М., 1990. 695 с.
5. Маркс К., Энгельс Ф. Соч. Т. 25. Ч. 1.
6. Чичерин А.Л. Основы государства и права. –М., 2007. -458 с.
7. Валиханов Ч.Ч. Записки о судебной реформе. 2-е изд., доп. И испр. -А.: Жеті жарғы, 2004. -112 с.
8. Сапарғалиев Г. С. Основы государства и права в РК. -Алматы, 1998. -236 с.
9. Алексеев С.С. Государство и право. Начальный курс. –Москва: Юридическая литература, 1994. -547 с.
10. Основы демократии. Колл. Авторы. Отв. Ред. Бейсенова А. –Алматы, 2002. -158 с.

УДК 347.61

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ПИСЬМЕННОГО ДОКАЗАТЕЛЬСТВА В ГРАЖДАНСКОМ ПРОЦЕССЕ И ЕГО КЛАССИФИКАЦИЯ

Онгарбаева А. Б. - магистрантка
Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Мақалада азаматтық процестегі жазбааша дәлелдемелерді құқықтық реттеу және оның жіктелуі қарастырылады. Электрондық дәлелдердің құжаттық дәлел ретінде ерекшеліктері де сипатталады.

The article deals with the legal regulation of written evidence in civil proceedings and its classification. The features of electronic evidence as documentary evidence are also described.

В случае возникновения правовых конфликтов в рамках гражданских правоотношений стороны спорных правоотношений вправе обратиться в суд за защитой своих прав и законных интересов. В гражданском судопроизводстве конфликтующие стороны для подтверждения своей позиции должны представить суду в установленном законом порядке доказательства, полученные из источников, установленных законом.

Это касается и письменных доказательств. Действия по выявлению, представлению, истребованию, исследованию и оценке письменных доказательств являются одной из основных задач суда и всех субъектов, заинтересованных в принятии решения по гражданскому делу. Кроме того, широко внедряются новые технологии в практическую деятельность граждан и организаций, в частности, использование электронных документов, электронной цифровой подписи, информации из интернета и др.

В теории гражданского процесса нет единой концепции письменных доказательств, которая не подвергалась бы критике и противоречила бы, и которая всесторонне и всесторонне определяла бы сущность письменных доказательств. Сложность определения письменных доказательств заключается в том, что объяснения сторон и третьих лиц, а также выводы эксперта могут быть представлены в письменном виде – поскольку он ничем не отличается от письменных доказательств.

Это обстоятельство затрудняет и затрудняет составление определения письменных доказательств.

В юридической литературе письменные доказательства, как правило, представляют собой материальные объекты, на которые выставлены знаки, с помощью которых излагаются мысли или излагаются сведения о фактах, важных для правильного рассмотрения и разрешения дела. Такое описание письменных доказательств указывает на основные и существенные признаки данного вида доказательств, но имеет один недостаток – такое определение письменных доказательств не позволяет точно и строго отличать письменные доказательства от доказательств других лиц, представленных в письменной форме. Описанная выше концепция письменных доказательств включает в себя как письменные объяснения сторон, так и заключения экспертов, поскольку они излагаются на бумаге в виде отметок и представляют собой мысли, в которых приводятся сведения, имеющие значение для дела. Это означает, что мы не можем предоставить правильное определение письменных доказательств без определения источников этого типа доказательств [1].

Для того чтобы отличить письменное доказательство от других средств доказательств, представленных в письменной форме, к указанным признакам необходимо добавить еще одно: - сведения о фактах, представленные в письменной форме, должны быть представлены лицами, не являющимися сторонами в процессе, третьими лицами или экспертом, чтобы они были признаны письменными доказательствами, и не вывешены этими субъектами из процессуального положения [2].

Определив это, можно определить следующее понятие письменных доказательств:

- Письменные доказательства-объекты материального мира, выраженные своим содержанием с помощью письменных признаков, которые могут подтвердить или опровергнуть факты, затребованные судом, если информация о фактах представлена лицами, не являющимися стороной, третьим лицом или экспертом, и они не зависят от процессуальных правил этих субъектов;

- Предметную основу письменных доказательств составляют предметы объективного мира (чаще всего бумага, дерево, металл) любой формы и качества, способные сохранять написанные письменные обозначения [3].

Способ применения письменных обозначений в письменном доказательстве должен оставлять материальные следы на воспринимаемом и читаемом предмете. Знаки могут быть заменены химическими средствами (тушью, чернилами, краской) либо механическими средствами путем резки, штамповки, гравировки, выжигания поверхности предмета. Сведения, необходимые суду для установления необходимых обстоятельств дела, берутся не из свойств предмета, на котором оно написано, а из содержания данного текста. Это определяет разницу между письменными доказательствами и вещественными доказательствами, поскольку вещественные доказательства во внешнем виде также могут содержать некоторые предметы с текстом.

Строгое дарование объективной реальности о вещах, о свойствах и признаках, присущих каждому только ему, и о том, что это невозможно. Таким образом, документы, по которым могут быть получены копии для гражданского дела, являются письменными доказательствами; документы, не подлежащие воспроизведению, являются вещественными доказательствами.

Из этого следует, что письменные доказательства-это средство, помогающее быть известным и ясным обстоятельствам, составляющим предмет доказывания по делу.

В современном гражданском процессе с помощью письменных доказательств можно выявить любые обстоятельства, имеющие значение для дела. В настоящее время письменные доказательства являются распространенным средством доказывания. Большинство доказательств по любому делу получает суд с помощью этого средства доказывания.

В юридической науке понятие письменных доказательств имеет два отличительных признака:

- наличие какого-либо материального предмета (Бумага, картон, Ткань, Железо и т.д.), т. е. есть письменное доказательство, когда вещь сама по себе;

- содержание доказательства, т. е. это доказательство доказательства. При этом не имеет значения, как указано содержание (знаками, буквами, цифрами, символами и т.д.), Важно, чтобы оно содержало информацию об обстоятельствах гражданского дела [4].

В гражданском судопроизводстве с помощью письменных доказательств можно установить любые обстоятельства, имеющие значение для дела. Письменные доказательства являются наиболее распространенным средством

доказывания в гражданском процессе, поскольку именно через это средство доказывания суд получает основную доказательственную информацию по делу [5].

Однако это не означает, что представленные в суд акты, справки, письма и документы безупречны. Например, если по какой-то причине восприятие писателя неверно, то совершенное действие будет ложным.

В тексте могут содержаться сознательные неточности, молчание, искажение обстоятельств взаимоотношений участников спора о праве. Поэтому определить достоверность такого документа, составленного ранее, может быть очень сложно.

Признаки отличия данного средства доказывания от вещественных доказательств (если последние представляют с собой документы, записи, акты и т.д.) являются письменным доказательством, когда речь идет о документах, копии которых могут быть изъяты для гражданского дела; документы, не относящиеся к тиражу, — вещественными доказательствами.

В целях последовательного изучения особенностей отдельных письменных доказательств в теории доказательств принято классифицировать их, так как в зависимости от того, к какой группе, к какому типу они отнесены, может быть лучше описать их и раскрыть особенности письменных доказательств. Зная о принадлежности письменных доказательств к определенной группе, можно определить способ, допустимость, относимость их исследования в суде. Групповая принадлежность письменных доказательств также влияет на оценку письменных доказательств и, в первую очередь, на установление их достоверности.

Письменные доказательства очень разнообразны по своей природе. Поэтому они обычно делятся на:

- по теме (официальные и неофициальные документы);
- по способу формирования (оригиналы и копии);
- по содержанию (распорядительные и справочно-информационные акты);
- по форме (простые и нотариально удостоверенные акты, а также документы, форма которых установлена правовыми нормами и обязательна к применению) [6].

Кроме указанных письменных доказательств особое место занимает протокол судебного заседания, поскольку составляется беспристрастными сотрудниками суда. Его содержание охватывает всю процессуальную деятельность суда и документально закреплено в ней личными доказательствами (объяснения сторон, третьих лиц, показания свидетелей, устные заключения экспертов и специалистов), а также распорядительными актами участников спора с субъективными правами и процессуальными средствами их защиты (признание иска, отказ от иска, заключение мирового соглашения).

В гражданском процессе доказательственная сила протокола судебного заседания очень высока, так как при наличии расхождения между судебным

протоколом и судебными решениями вышестоящий суд всегда предпочитает протокол судебного заседания.

По общему правилу письменные доказательства представляются заинтересованными лицами судье, поскольку это их прямая процессуальная обязанность. Судья вправе оказывать помощь сторонам и по их просьбе истребовать отдельные письменные доказательства.

Неисполнение этой обязанности может повлечь применение штрафных санкций к виновным должностным лицам и гражданам независимо от степени участия в судопроизводстве.

Письменные доказательства исследуются сначала путем их оглашения в судебном заседании, а затем путем представления лицам, участвующим в деле, их представителям, а в необходимых случаях-свидетелям, экспертам и специалистам. После этого стороны и третьи лица могут выступить и дать объяснения.

При оценке доказательств изучают прежде всего форму документа (наличие реквизитов, подписей), а затем его содержание. При этом учитывается отношение содержащейся в документе информации к предмету доказывания, а также соответствие содержания документа иным имеющимся в деле сведениям, сопоставление их с другими доказательствами.

По содержанию письменные доказательства подразделяются на административные и информационные.

Административными называются письменные доказательства, выражающие волю одного или нескольких лиц (в том числе юридических лиц), органа государственной власти или управления, направленные на установление, изменение или прекращение определенных правоотношений.

Письменные доказательства (справки, свидетельства, записи, письма делового и личного характера, акты без завещания, отчеты, техническая документация, протоколы собраний и т.д.), содержащие сведения о наличии или отсутствии определенных фактов, являются достоверными.

По теме, из которой вышли документы, также можно выделить: официальные, т.е. от государственных и общественных учреждений, предприятий, организаций и неформальных, т.е. граждан.

Письменные доказательства в гражданском процессе по форме подразделяются на простые письменные и нотариально удостоверенные.

Представители науки гражданского процесса должны задуматься о перспективе использования передовых технологий электронных медиа в гражданском процессе в качестве письменного доказательства и, оценив все преимущества и недостатки, начать активные действия по законодательному регулированию использования фактических данных, закрепленных в таких электронных носителях при рассмотрении гражданских дел в судах.

Совершенствование института письменных доказательств должно способствовать оперативному и оперативному рассмотрению дел, своевременной защите нарушенных гражданских прав.

Список использованной литературы

1. Гражданский процесс: учебник. Отв. ред. Блажеев В.В., Уксусова Е.Е. - М.: Проспект, 2015. – 736 с.
2. Камбарова Н.Ш. Гражданское процессуальное право Республики Казахстан: учебник. - Алматы: Нұр-Пресс, 2014. – 316 с.
3. Кайса С.Т., Исакова А.Б. Научно-практический комментарий к Гражданскому процессуальному кодексу Республики Казахстан (Часть 1). – Алматы: Жети Жарғы, 2012. – 440 с.
4. Гражданский процесс: учебник. Под ред. Треушников М.К. - М.: Статут, 2014. – 504 с.
5. Кодекс Республики Казахстан от 31 октября 2015 года № 377-V «Гражданский процессуальный кодекс Республики Казахстан» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 02.01.2021 г.)
6. Справочник по доказыванию в гражданском судопроизводстве: 6-е изд., доп. и перераб. - Издательство: Норма, 2017. – 448 с.

УДК 94 (574)

ҚАЗАҚСТАН ТӘУЕЛСІЗДІК ЖОЛЫНДА

Оразымбетова З.Ш.

«Мирас» университеті, Шымкент қ, Қазақстан

В этой статье рассматриваются исторические аспекты становления и развития независимости Казахстана.

This article discusses the historical aspects of the formation and development of the independence of the state of Kazakhstan.

Бүгін біздің көз алдымызда ұлттық тарихқа деген қызығушылық қайта жандануда. Бұл қызығушылық қазіргі заманнан кету әрекеті болып табылмайды, ол басқа себептерге байланысты. А.Я.Гуревичтің пікірінше, заттардың қазіргі жағдайын түсіну үшін және әлемге бейімделу үшін бұрын, жақын және алыс, отандық және әлемдік тарихта берік негіз қалау қажет.

Соңғы жылдары елімізде экономикалық, саяси, әлеуметтік бағдарлар айтарлықтай өзгерді. «Жалпыға Ортақ Еңбек Қоғамы» және «Қазақстан - 2050: бір халық, бір ел, бір болашақ» стратегиясы сияқты бірқатар мемлекеттік бағдарламалар қабылданды, онда еліміздің мемлекеттік идеологиясы - «Мәңгілік ел» жарияланды. Айта кету керек, «Мәңгілік ел» идеясы біздің мемлекетіміздің қазіргі әкімшілік шекараларымен бірдей және ол одан тысқары шықпайды. Оның үстіне, оны іске асыру кезінде біз «империялық көңіл-күй» иллюзияларын басшылыққа алмаймыз.

Мәселенің кеңдігі бір жарияланым аясында өзектендірілген тақырыптың барлық аспектілерін жария етуге мүмкіндік бермейді. Дегенмен, эволюция мәселесін толық зерделеу және Қазақстанда мемлекеттік басқаруды дамыту үшін зерттеу осы проблеманы объективті түрде ашуға мүмкіндік беретін барлық тарихи аспектілерді айқындау қажет.

Қазақстандағы мемлекеттік басқарудың қалыптасуы мен эволюциясы - бұл материалды хронологиялық тұрғыдан баяндау ғана емес, сонымен қатар жауап беруге тиіс көптеген сұрақтардың болуы.

Қазақ хандығы қалыптасқаннан кейін мемлекеттік басқарудың қалыптасу кезеңі алғашқы қазақ хандары, қазақ-жоңғар, қазақ-ресей қатынастары (1730), отарлау кезеңі (1731-1917), Алаш-орда (1917-1921), кеңестік және заманауи кезеңдерді қамтиды.

Қазақтардың мемлекеттік басқару тарихында мемлекеттік басқару қарақалпақтарға, өзбектерге, мысалы Тәуке ханның билігі кезінде тараған кездер болғанын елестетпеу керек. Бүгінде осындай сипаттағы тарихи мысалдар Қазақстанға өзін Орталық Азиядағы көшпенділер өркениетінің мұрагері ретінде әлемдік жұртшылық алдына қоюға мүмкіндік берер еді, бұл халықтың тарихи жадын қалпына келтіріп қана қоймай, сонымен қатар мемлекеттік патриотизмді дамытуға және нығайтуға ықпал етеді.

Мемлекеттік саяси басқаруды дамытудың келесі кезеңі қазақ-ресей қатынастарымен байланысты. 1731 жылдан кейін Қазақстанда Ресей империясын басқару әдістерін біртіндеп енгізу процесі басталды. 1822 жылдан бастап Ресей империясының отаршылдық саясатының қысымымен қазақтардың мемлекеттік саяси басқармасы Орта жүзде, ал 1824 жылы Кіші жүзде жойылды.

Бірақ осы кезеңге дейін Кіші жүздегі саяси басқаруды өзгерту жөнінде қазақ рулық ақсүйектерінің бірқатар өкілдерінің әрекеттері жасалды, мысалы, Сырым батырдың басшылығымен қазақтардың ұлт-азаттық соғысы. Шын мәнінде, Сырым Датов хандық биліктің дағдарысын көріп, дәстүрлі саяси биліктің қазақтардың мүддесін қорғай алмауынан, оның патшалық Ресейдің қызметіне өтуінен көрінген реформатор болды, өз әрекеттерімен қазіргі саяси құрылымды өзгертуге тырысты (хандық кеңес құру және т.б.).

Сол кездегі Қазақстанды отарлауда және оның саяси басқаруын дамытуда Ресей Абылай ханның билігінен кейін Қазақ хандығымен емес, Қазақ хандықтарымен жұмыс істегенін анықтайтын фактор болып табылады, бұл әр жүзде бастапқыда бір, одан кейін екі ханды тағайындаудың нәтижесі болды.

Мұндай әрекеттер осы бағыттағы келесі қадамды алдын ала дайындады: «екі ханды» Кіші жүздегі билеуші сұлтандарға және Орта жүздегі аға сұлтандарға ауыстыру. Сондай-ақ Қазақстандағы патшалықтың маңызды отарлық қадамы алғашында Орынбор және Батыс Сібір генерал-губернаторлықтарын құру болды. Империяның шенеуніктері мен офицерлерінің ақылында далада ресейлік әкімшілік орталықтардың құрылуымен Қазақстан аумағы Ресей болып табылды, бірақ ол «Ресей өзгеше».

Тұтастай алғанда патшалық Ресейдің отарлық саясаты қазақтардың мемлекеттік басқаруының дамуына күшті әсер етті. Патша, кейін кеңес кезеңдерінің тарихнамасы дәстүрінде Қазақ хандығын отарлау әрқашан «көшпелі қазақтардың Ресей империясына қосылуы» призмасында қарастырылды. Бұл дәстүр отарлау процесінің шекарасын шайып кетуге мүмкіндік берді, ал тарихи ойдың өзі халықтың тарихи жадын толық жууға бағытталды. Бірте-бірте тарихнамада Қазақстанның «ең аз жамандық» тұрғысынан Ресей империясына қосылу тұжырымдамасы бекітілді, ол 1955 жылы революцияға дейінгі кезеңде Орта Азия мен Қазақстан тарихына арналған конференцияда түпкілікті бекітілді. Ұлттық тарихнаманың бірқатар

өкілдерінің шынайы жағдайды дәлелдеуге талпыныстары басқаша ойлайтын «буржуазиялық, ұлтжандылық-ұмтылыстық» (мысал ретінде - Е.Бекмахановтың және басқа да қоғамтанушылардың өмірі мен шығармашылық қызметі) элементтері ретінде танылды [1]. Тиісінше, тоталитарлық кеңестік тарих ғылымында қазақтардың ұлт-азаттық қозғалыстары мен соғыстарына байланысты мәселелерді қарастыруда материалистік тұжырымдамадағы проблеманы зерделеу құпталып, оларды «феодалдық-монархиялық» [2], «реакциялық» және т.б. деп бағалады.

Бұл Ресей империясының, содан кейін Кеңестердің этнотериториялық белгілері бойынша империяның ыдырау қаупінен қауіптенуінің салдары болды. Мұндай процестерді болдырмау үшін барлық мүмкін және мүмкін емес шаралар қабылданды (әсіресе, орыстандыру саясаты - халықтың тарихи жадын өшіру жөніндегі шаралар кешені) - ұлттық зиялы қауым өкілдері мен халық элитасына қатысты қуғын-сүргін және т.б.

Сондықтан «Азияға және Шығысқа өркениетті ілгерілетудегі Ресейдің рөлі туралы» гуманистік идеяға негізделген империяның қалыптасқан саяси «отарлық идеологиясын»[3] мойындап, назарға алу керек. Патша режимі құлағаннан кейін бұл отаршылдық идеология жоғалған жоқ, ал басқаша түрде большевиктерге қызмет етті, бөтен этносаяси көріністі жоюдың әдістері мен тетіктері өзгеріссіз қалды.

Қазақ мемлекеттілігінің 550 жылдығына күмән келтіріп, Қазақстанның 1730 жылдан бастап Ресей, одан кейін кеңес мемлекеттілігінің орбитасында болғанын дәлелдейтіндер де Қазақстан тарихында жетекші емес. Иә, бұл аспект бар, бірақ қазақ халқының қазақ мемлекеттілігін сақтау мен қалпына келтіру үшін 300 жылдан астам ұлт-азаттық күресі сияқты тарихи дерек те бар. Сондықтан Қазақстанда мемлекеттік басқарудың қалыптасуы мен дамуына байланысты мәселелерді зерделеу кезінде қазақ халқының ұлт-азаттық қозғалыстарына ерекше назар аудару қажет.

Қазақтардың тарихи дамуында әрқашан мемлекеттілік проблемасының орны ерекше болды. Бұл әсіресе XIX ғасырда қазақ мемлекеті отаршылдық самодержавия саясатының салдарынан саяси дағдарысқа ұшыраған кезде өзекті болды. Дәл осы сәтте бүкіл халық қолына қарумен отанды қорғауға көтерілді, оның басында қазақ халқының үздік ұлдары - Сырым Датов, Қаратай Нұралиев, Арынғазы хан, Саржан, Есенгелді, Кенесары және Наурызбай Қасымов, Есет Батыр, Жанқожа Нұрмұхаметұлы және басқалар болды. Ұлт-азаттық қозғалыстардың мақсаты өз халқын отарлаушылардан арылту және әскери қарсылық арқылы іске асыруға тырысқан қазақ мемлекеттілігін қалпына келтіру болды.

Сонымен қатар XIX ғ. қоғам қайраткерлерінің арасында қалыптасқан жағдайдан шығудың жолын ағартудан көрген жақтаушылар болды (Ш.Валиханов, А.Құнанбаев, И.Алтынсарин және т.б.). Ш.Уәлиханова этнография мен фольклордың сан алуан мәселелерімен қатар қазақ халқының қоғамдық-саяси даму проблемаларын да қызықтырды. Ол қазақтардың саяси

жүйесіне және оны қайта құру мәселелеріне үлкен мән берді. Ш.Уәлиханов қазақхалқыныңтәуелсіздігі мәселелеріне назар аударды.

XX ғасырдың басында Қазақстанда басқа да отарлық «Ресей империясының шетіндегі» сияқты саяси егемендік алуға бағытталған ұлт-азаттық қозғалыстар процесі белсенді дамыды. Осы процестің дамуына бірқатар факторлар едәуір дәрежеде ықпал етті. Біріншіден, халықтың тарихи жадында сақталған Ресей империясының әскери-отаршылдық экспансиясына қарсы сан ғасырлық күреспен нығайтылған мемлекеттілік рухы мемлекеттілік үшін күресте жаңа идеялар мен күш-жігер жинаған тарихи фактор маңызды рөл атқарды. Екіншіден, ұлттық қозғалысты дамытудың маңызды көзі кейіннен саясиаланған мәдени-ғылыми ағарту болды. Осы тұрғыдан алғанда, бұл кезеңде ұлттық қозғалыстар стихиялы түрде дамымай, нақты саяси мақсаттарға ие болғанын атап өту керек. Қозғалыстың басында Алаш ұлттық зиялылары өкілдерінен құралған идеологтар тұрды [4].

Большевиктердің патшалықты құлатуы ұлттық зиялы қауым өкілдерінің алдына бірқатар күрделі міндеттер қойды. 1917 жылға дейін қазақ мемлекеттілігі үшін күрес процесі империяның отаршылдық идеологиясының орбитасына кірген түркі халықтарының бүкіл ұлттық қозғалысының даму арнасында жүргізілсе, ақпан оқиғасы қазақ мемлекеттілігі қозғалысын одан әрі дамыту тұрғысынан ұлттық зиялы қауымның ақыл-ойына елеулі түзетулер енгізді. Осы оқиғалар аясында шығармашылық зиялыларды саясаттандыру үрдісі жеделдеді, бұл қазақ халқының Алаш идеялары төңірегінде бірігу идеясын ашық мәлімдеуге мүмкіндік берді. Ұлттық зиялы қауым көшбасшыларының көреген көзқарасы олардың партияның атауы ретінде «Алаш» этимологиясын қабылдағанын дәлелдейді.

Біз осы сәтке кездейсоқ тоқталған жоқпыз. 1917 жылға дейін қазақтардың тәуелсіздік үшін қозғалысы (автономиясы) «мұсылман қозғалысы» арнасында жүзеге асырылғанын түсіну қажет.

Яғни, саяси мүдделерді қорғау үшін Ресей думасына депутат ретінде кіру керек еді, бұл тек Мұсылман фракциясы арқылы ғана мүмкін болды. Бірақ осы сәтте Ресейде ұлттық (революциялық) қозғалыстардың ықпалымен (сылтаумен) саяси жүйені реформалау жүргізілуде, соның нәтижесінде Думаға тек саяси партиялардан ғана кіру мүмкін болды. Осылайша патша өкіметі империяның отаршылдық шеттеріндегі мұсылмандардың қозғалысын бөлшектеп, әлсіретті, соның ішінде қазақтар да болды.

Мемлекеттік басқарудың даму тарихында кеңестік кезең ерекше орын алады. Бұл кезең еліміздің қазіргі заманғы мемлекеттік басқаруына елеулі белгі қойды.

Қазақстанның қазіргі заманғы мемлекеттік басқарудың көптеген проблемаларының бастауы командалық-әкімшілік құрылыс дәуірінде қалыптасқан болуы мүмкін. Дегенмен, осы кезеңде мемлекеттік басқаруды дамытуға Ж.Тәшенов, Д.Құнаев, Қ.Сәтпаев және басқалар ерекше үлес қосты [5].

Қазақстандағы мемлекеттік саяси басқарудағы үлкен өзгерістер мен жетістіктер тәуелсіздік алумен болды, ол көбінесе Мемлекет басшысының қызметімен байланысты.

Кез келген мемлекеттің тарихында ол «күйреуге» ұшыраған кездер бар. Көбінесе бұл процестің көрінісі мемлекеттерді басқару жүйесінің әлеуметтік, мәдени, экономикалық дағдарысымен байланысты болады, ол, түптеп келгенде, мемлекетті басқару жүйесінің өзі саяси дағдарысқа әкеліп қана қоймай, тұтастай алғанда, мемлекеттіліктің одан әрі өмір сүруіне қауіп төндіреді.

Сондықтан мемлекеттік саяси басқару жүйесінің тиімді жұмыс істеуі бірінші кезекте дамыған экономикалық, әлеуметтік және мәдени бағдарлармен қамтамасыз етіледі, сонымен бірге мемлекеттік саяси басқару жоғарыда аталған бағыттарға даму мүмкіндіктерін беруі қажет.

Қазіргі кезеңде мемлекеттік басқаруды дамытудағы маңызды процесс кеңестік кезеңде қолданылған ескі тәсілдерден бас тарту болып табылады. Өңірде және әлемде интеграциялық процестерді дамыту жағдайында орталық биліктің тігінен әрі қарай нығайту қажет және ең бастысы - мемлекеттік басқару жүйесінде туындайтын проблемаларға уақтылы ден қою мақсатында осы бағытта тұрақты түрде зерттеулер жүргізу қажет.

Бүгінде мемлекеттік басқаруды дамытудағы маңызды процесс Кеңес Одағында қолданылған ескі әдістерден бас тарту болып табылады. Өңірде және әлемде интеграциялық процестерді дамыту тұрғысында мемлекеттік басқарудың жүйелі проблемаларына уақтылы жауап беру үшін орталық күшін күшейту және ең бастысы осы салада зерттеулер жүргізу қажет.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Кан Г.В. История Казахстана: Учебник. - Алматы: Алмакітапбаспасы, 2016, Разделы 8-10. – С.178-300.
2. Аяган Б.Г., Аунасова А.М., Сулейменов А.М. Новейшая история Казахстана (1991-2014). - Алматы: Атамура, 2014.
3. История Казахстана. В 5-ти томах. Т.4-5. - Алматы: Атамура, 2014.
4. Назарбаев Н.А. В потоке истории. - Алматы: Атамура, 2013.
5. Современная история Казахстана: Хрестоматия /Сост. А.М. Аунасова и А.М. Сулейменов, под общ.ред Б.Г. Аягана. – Алматы: Раритет, 2010.

ОӘЖ 347.233

МЕНШІК ҚҰҚЫҒЫН ЖӘНЕ ӨЗГЕ ДЕ ЗАТТЫҚ ҚҰҚЫҚТАРДЫ ҚОРҒАУДЫ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ

Оралхан Б. О. - магистрант
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В статье проводится анализ тенденций развития гражданско-правового института защиты права собственности в контексте последних разработанных изменений Гражданского кодекса Республики Казахстан, касающихся способов защиты прав собственника.

The article analyses tendencies of development of civil-legal institution of property rights protection in the context of recent developed amendments to the Civil code of the Republic of Kazakhstan concerning protection of the rights of the owner.

Адамзаттың даму тарихындағы әртүрлі дәуірлер оларға тән меншік формаларымен сипатталады. Демек, барлық құқық жүйелерінде меншік құқығы институтына ерекше назар аударылады.

Меншік қатынастарын қорғаудың құқықтық негіздері құқықтың көптеген салаларында көзделеді: меншік құқығын реттеу мен қорғаудың жалпы принциптерін белгілейтін мемлекеттік құқық; бөтен мүлікке құқыққа қарсы қол сұғушылық үшін жауапкершілікті көздейтін қылмыстық және әкімшілік құқық; мысалы, жұмыс берушіге келтірілген мүліктік зиян үшін қызметкерлердің материалдық жауапкершілігін реттейтін еңбек құқығы; материалдық игіліктердің тиесілігінің ерекше қатынастарын қамтитын жер және отбасы құқығы және басқалары, оның ішінде азаматтық құқық.

Қазақстан Республикасының Конституциясы меншік қатынастарын реттеудің негізгі құқықтық принциптерін бекітеді. ҚР Конституциясының 6-бабында жеке меншік пен мемлекеттік меншік нысанын тең дәрежеде тану және қорғау қағидаты белгіленген [1].

Жалпы ереже бойынша азаматтық құқықтарды (оның ішінде меншік құқығын) қорғау сот тәртібімен жүзеге асырылады. Сот билігін жалпы құзіретті соттар, төрелік және аралық соттар жүзеге асырады. Азаматтық құқықтарды сот қорғауының құралы ретінде талап қою, яғни бір жағынан сот төрелігін жүзеге асыру туралы сотқа талап қою және екінші жағынан жауапкерге жүктелген міндеттерді орындау туралы немесе құқықтық қатынастардың бар немесе жоқ екенін тану туралы материалдық-құқықтық талап қойылады. Қорғаудың сот немесе талап қою тәртібі Заңмен арнайы белгіленгеннен басқа барлық жағдайларда қолданылады.

Меншік құқығын және басқа да мүліктік құқықтарды азаматтық – құқықтық қорғау деп азаматтық заңдарда көзделген, осы құқықтарға қарсы жасалған бұзушылықтарға байланысты қолданылатын және олардың иелерінің мүліктік мүдделерін қалпына келтіруге немесе қорғауға бағытталған құралдар жиынтығы түсініледі [2].

Қорғаудың мүліктік және құқықтық әдістерінің ерекшелігі мынада: бұл әдістер меншік құқығын немесе басқа мүліктік құқықтарды абсолютті құқық ретінде қорғауға бағытталған, яғни олар нақты шарттық және шарттан тыс міндеттемелермен байланысты емес және бұзылған құқықты қалпына келтіруге бағытталған:

- одан заңсыз алынған затты қайтару;
- зақымдалған затты түзету;
- затты пайдаланудағы кедергілерді жою [3].

Жоғарыда айтылғандардың бәрі белгілі бір затты иеленуді қалпына келтіру, меншік иесінің немесе басқа меншік иесінің билігіне пайдалану кезінде, яғни абсолютті құқықты қалпына келтіру кезінде қол жеткізіледі.

Меншік құқығын және өзге де заттық құқықтарды қорғаудың Міндеттемелік тәсілдерінің ерекшелігі мүлкі заңсыз алынған немесе бүлінген меншік иесіне немесе өзге де заттық құқықтың иесіне мүліктің құнын өтейді немесе мүліктің нашарлауын өтейді, яғни шарттан тыс міндеттемелерден туындаған залалдарды өтейді.

Осылайша, меншікті қорғаудың құқықтық әдістерімен мүлік заттай қалпына келтіріледі, ал міндетті түрде ақшалай өтемақы беріледі. Мүліктік-құқықтық әдістерді қолданудың өзіне тән ерекшелігі-мүліктің заттай болуы немесе бүлінген мүлік қалпына келтірілуі мүмкін, ал қарсы жағдайларда меншік құқығын немесе өзге де мүліктік құқықтарды қорғаудың міндетті-құқықтық тәсілдері қолданылады.

Меншік құқығын және өзге де заттық құқықтарды қорғаудың заттық-құқықтық тәсілдеріне: меншік құқығын немесе өзге де заттық құқықты тану; мүлікті бөтеннің заңсыз иеленуінен талап ету (виндикациялық талап қою); меншік құқығының немесе өзге де заттық құқықтың бұзылуын, тіпті бұл бұзушылықтар иеленуден айыруға байланысты болмаса да, жою (негаторлық талап қою) жатады.

Меншік құқығын немесе өзге де заттық құқықты қорғаудың міндетті-құқықтық тәсілдеріне мыналар жатады:

1. Меншік иесінің немесе өзге де заттық құқық иеленушінің құқықтарын бұзған мемлекеттік басқару органының, жергілікті өкілді органның не лауазымды адамның заңнамаға сәйкес келмейтін нормативтік-құқықтық немесе өзге де жеке актісін шығаруы нәтижесінде туындаған меншік иесінің немесе өзге де заттық құқықтың залалдарын өтеу;

2. Мемлекеттік басқару органының, жергілікті өкілді немесе атқарушы органның не лауазымды адамның актісін, сондай-ақ заңнамаға қайшы келетін құқықтық актіні қолданбау туралы талапты жарамсыз деп тану;

3. Меншік құқығы заң актілерінде көзделген негіздер бойынша тоқтатылған кезде оны қорғау [4].

Меншік құқығы мен басқа да мүліктік құқықтарды (шаруашылық жүргізу құқығы, жедел басқару құқығы және т.б.) абсолютті құқықтар ретінде тікелей қорғайды, сонымен қатар, бұл талаптар меншік иесі болып табылмайтын, меншік құқығы болып табылмайтын меншік иесінің құқықтарын да қорғайды. адамдар уақытша меншік иелері ретінде әрекет еткен кезде, мысалы, мүлікті меншік иесінен сату үшін алған комиссионер, күзетші және т. б.). Титулдық иелер өздерінің меншік құқығын кез-келген адамға, тіпті иесіне қарсы қорғайды.

Меншік құқығының барлық түрлерінің ішіндегі ең көп тарағаны-индикативті талап, ол иелік етпейтін меншік иесінің затты тактикалық иесіне талап етеді, оның мәні тек жеке анықталған заттар болуы мүмкін. Жалпы белгілермен анықталған заттар, егер олар қандай да бір жолмен дараланған болса, осы шағымның мәні болуы мүмкін.

Виндикациялық сот-римдік жеке құқықта нақты реттелген меншікті (мүліктік құқықтарды) қорғаудың ең ежелгі, сонымен бірге тиімді және кең таралған азаматтық-құқықтық әдістерінің бірі.

Виндикациялық талап қою үшін қажетті шарттар: меншік иесі затты иеленуді жоғалтты; зат жеке анықталған; зат біреудің иелігінде және бұл меншік заңсыз; заңсыз иесі, мысалы, затты ұрлаған адам болады. Меншік иесі затты келісім-шарт бойынша пайдалануға, мысалы, жалға береді, ал келісім-шарт бойынша затты алған адам оны иесіне қайтармайды, бірақ оны үшінші тұлғаға сатады. Бұл адамға, заңсыз иесі ретінде, виндикациялық талап қойылады.

ҚР АҚ 260-бабына сәйкес меншік иесі өз мүлкін өзгенің заңсыз иеленуінен талап етуге құқылы [5].

Меншік иесінің мүлкін иеленушінің тікелей атынан (атақсыз, яғни заңды негізсіз) зат әрдайым талап етіледі. Затты ұрлаған адам оған меншік құқығын алмайды және затты меншік иесіне қайтаруға міндетті.

Бірақ меншік иесі уақытша басқа адамға берген затты үшінші тұлға әртүрлі мәмілелер бойынша (сыйға тарту, сату және т.б.) иеліктен шығарады. Бұл жағдайда Сатып алушы не сатып алатынын білмеуі мүмкін, иеліктен шығарушыға билік етуге құқығы жоқ затты сыйға алады.

Егер зат меншік иесінің иелігінен немесе меншік иесі оны шарт бойынша берген адамның иелігінен шығып қалса (мысалы, жалға алушының иелігінен), олардың еркінен тыс (ұрланған, Жоғалған, желмен алып кеткен), меншік иесі, өзге де титулдық иеленуші затты адал емес те, адал да кез келген сатып алушыдан талап етуге құқылы.

Ол меншік құқығын жүзеге асырудағы кедергілерді, яғни мүлікті иеленуден айыруға байланысты емес осындай бұзушылықтарды жою туралы талапты білдіреді.

Мұндай талаптардың классикалық мысалы-көрші ғимараттар мен жер учаскелерінің иелерінің құқықтарын жүзеге асыру бойынша даулар (олардың біреуі өз іс-әрекеттерімен басқалардың құқықтарын жүзеге асыруға кедергі келтірсе, мысалы, көршінің терезелеріне жарықтың кіруіне жол бермейтін, оның еркін өтуіне немесе өз учаскесіне өтуіне және т.б. кедергі келтіретін ғимараттар немесе құрылыстар салу).

Негаторлық талапты берудің және қанағаттандырудың шарттары мынадай мән-жайлар болып табылады:

Біріншіден, мұндай талаптың субъектісі затты өз иелігінде сақтайтын, бірақ оны пайдалануға кедергі келтіретін меншік иесі (немесе басқа меншік иесі). Бұл шарт болмаған жағдайда (иесінің өзінде заттың болмауы) біз виндикация немесе басқа да сот ісі туралы айтуға болады, бірақ теріс емес.

Екіншіден, міндеттің тақырыбы (талап бойынша жауапкер) меншік иесінің құқықтарын бұзушы, бұл, мысалы, жылжымайтын мүлік объектілеріне қатысты), заңсыз әрекет етеді. Егер өкілеттіктерді жүзеге асырудағы кедергілер заңды (заңды) әрекеттермен жасалса (мысалы, тиісті мемлекеттік органдардың рұқсатымен меншік иесінің үйінің жанында траншея төселсе), мұндай

әрекеттердің салдарын жоюға немесе олардың заңдылығына шағымдануға тура келмейді (бұл мүмкін емес).негативті талап).

Үшіншіден, негаторлық талаптарының объектісі-бұл ұзаққа созылатын құқық бұзушылықты немесе талап қою кезінде сақталатын заңсыз жағдайды жою. Сондықтан, негаторлық талап бойынша қатынастар ескіру мерзіміне ұшырайды, құқық бұзушылық сақталған кезде кез-келген уақытта талап қоюға болады. Құқық бұзушы құқыққа қарсы жай-күйді жойған кезде оған осы келтірген залалдарды өтеу туралы ғана талап қойылуы мүмкін.

Осылайша, меншік иелері ғана емес, сонымен қатар барлық заңды (титулдық) меншік иелері де өз құқықтары мен мүдделерін қорғау үшін виндикациялық және негаторлық талап қоя алады. Олардың қатарына, ең алдымен, шаруашылық жүргізу, оперативтік басқару, өмір бойы мұраға қалдырылған иелену және өзге де шектеулі заттық құқықтар субъектілері жатады. Оларға да жатады субъектілер, әдетте, бұл басқа адамдардың мүлкіне (мысалы, жалға алушылар, қамқоршылар, тасымалдаушылар) иелік ету немесе иелік ету құқығы туралы емес, пайдалану құқығы туралы.

Жоғарыда айтылғандарды ескере отырып, талап қоюшының және жауапкердің мәртебесіне байланысты бірдей затқа қатысты қорғаудың заңды және міндетті құқықтық әдістері қолданыла алатындығын көрсетуге болады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 жылғы 30 тамыз (2019.23.03. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен)
2. Климкин С.И. Гражданское право Республики Казахстан. Общая часть: Учебное пособие. Алматы 2011. – 123 с.
3. Защита гражданских прав: Монография / Отв. ред. М.К. Сулейменов. – Алматы 2011 – 608 с.
4. Гражданское право. Том II. Вещное право. Обязательственное право. Учебник для вузов (академический курс). / Отв. ред. М.К. Сулейменов. – Алматы 2013. – 488 с.
5. Қазақстан Республикасының Азаматтық Кодексі (Жалпы бөлім) (2021.02.01. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)

УДК 34:001.83

СОВРЕМЕННЫЕ МОДЕЛИ ОРГАНИЗАЦИИ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ: ПРОБЛЕМЫ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ

Османов Я. А. - магистрант
Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Мақалада Қазақстан Республикасында және шет елдерде денсаулық сақтау жүйелерін ұйымдастыру проблематикасы зерттеледі. Жалпы және арнайы ғылыми әдістер негізінде денсаулық сақтауды ұйымдастырудың әлемдік модельдері қарастырылды: әлеуметтік-сақтандыру, мемлекеттік (ұлттық) және жеке (нарықтық).

The article examines the problems of the organization of health systems in the Republic of Kazakhstan and foreign countries. On the basis of general and special scientific methods, the world models of health organization are considered: social insurance, state (national) and private (market).

Выбор оптимальной модели здравоохранения в любой стране имеет принципиальное значение для обеспечения более эффективного использования ресурсов и улучшения качества и доступности медицинской помощи.

Для современного государства сохранение здоровья граждан является одним из важнейших приоритетов. Развитие национальной системы здравоохранения показывает, что проблемам здравоохранения придается истинное политическое значение, если государственные правовые и финансовые реформы направлены на улучшение условий охраны здоровья граждан. В соответствии с условиями Всемирной организации здравоохранения (ВОЗ) государства мира выполняют принятые обязательства по совершенствованию внутригосударственного законодательства для того, чтобы финансирование системы здравоохранения обеспечивало массовый охват услугами здравоохранения" [1].

В современных условиях все модели здравоохранения можно разделить на три типа. 1. Бюджетный (Государственный). 2. Страхование (социально-страховое). 3. частная (негосударственная или рыночная).

Особенностью первой модели, известной как модель Семашко-Бевеиджа, является важная роль государства. Основным источником финансирования-налоговые поступления. Медицинские услуги оказываются всем населению бесплатно. Личная страховка и выплаты играют дополнительную роль. Основным канал финансирования-государственный бюджет. Поставщики медицинских услуг получают бюджетные средства под контролем частных управляющих компаний.

Вторая модель, называемая моделью Бисмарка, часто определяется как регулируемая система страхования здоровья. Она базируется на принципах смешанной экономики в сочетании с развитой системой государственного регулирования и социальных гарантий рынка медицинских услуг. Программы обязательного медицинского страхования охватывают все или почти все население при участии государства в финансировании страховых фондов частные некоммерческие или коммерческие страховые фонды или компании играют решающую роль в распределении средств, роль рынка в удовлетворении потребностей населения в медицинских услугах высока, а пациенты имеют значительную свободу в выборе страховых компаний и поставщиков услуг [2].

Отдельная модель здравоохранения характеризуется предоставлением медицинских услуг в основном на платной основе, за счет личного страхования и личных средств граждан. Единой системы государственного медицинского страхования нет. Рынок играет ключевую роль в удовлетворении потребности в медицинских услугах. Государство берет на себя только те обязательства, которые рынок не удовлетворяет, то есть покрывает медицинское обслуживание социально уязвимых категорий граждан — безработных, малообеспеченных и пенсионеров.

Современная модель системы регулируемого страхования здоровья представлена модификациями в различных странах, включая элементы

государственной и рыночной системы здравоохранения. Данная модель основана на принципах смешанной экономики (рынок медицинских услуг - эффективная система государственного регулирования и социальных гарантий - доступность медицины для всех слоев населения).

Факторы, обеспечивающие эффективность модели: наличие обязательного медицинского страхования всех граждан государства; частичное участие государства в финансировании страховых фондов; гарантированная государством роль в удовлетворении потребностей населения независимо от уровня доходов; рынок медицинских услуг обеспечивает потребности потребителей сверх гарантированного уровня на основе свободы выбора и суверенитета потребителей; разнообразие источников финансирования (участие страховых компаний, отчисления потребителей от доходов, бюджетное финансирование); надежность финансовой базы социально-страховой медицины [3].

Государство принимает на себя бремя основного поставщика медицинских услуг, финансирование системы здравоохранения осуществляется за счет средств государственного бюджета (за счет общего налогообложения). Основными признаками национальной модели организации здравоохранения являются: доступность медицины и равенство всех граждан в получении медицинской помощи; парламентский контроль за формированием, распределением и использованием государственного бюджета полностью охватывает сферу здравоохранения; государственное управление осуществляется исполнительными органами (правительством).

Одним из главных приоритетов Республики Казахстан с точки зрения устойчивого и устойчивого роста благосостояния населения является развитие здравоохранения, которое должно стать единой, развитой, социально ориентированной системой для обеспечения доступности, своевременности, качества и преемственности оказания медицинской помощи. Реализация инновационной политики в системе здравоохранения должна определить и утвердить стратегические принципы совершенствования системы, направленные на сохранение и укрепление здоровья населения, формирование и эффективное функционирование системы предоставления доступных и качественных медицинских услуг, а также разработку и внедрение новых схем организации медицинской помощи и управления здравоохранением на основе дальнейшего устойчивого развития отрасли.

Общественно-политические и социально-экономические преобразования, произошедшие в Казахстане после распада СССР, повлияли и на систему организации медицинской помощи населению, включая окончательное формирование приоритета рыночных отношений. Существовавшая ранее четкая вертикаль управления рухнула с развалом системы командно-административного управления. В целях повышения эффективности деятельности системы здравоохранения и повышения отраслевого потенциала институты государства и власти попытались изменить систему организации, управления и финансирования здравоохранения. Среди множества недостатков

и ошибок, допущенных в реформировании системы здравоохранения страны в предыдущие годы, главным было отсутствие четкой, продуманной, обоснованной стратегии развития отрасли. В результате система здравоохранения Казахстана в динамике ее политико-экономического ландшафта претерпела существенные преобразования при государственном суверенитете, подчиняясь историческим, политическим и социально-экономическим детерминантам, на всех этапах развития испытала три модели бюджетную, бюджетно-страховую, программно-бюджетную с элементами платной медицины.

С выходом Казахстана на траекторию устойчивого экономического роста и макростабилизации сформировались потенциальные возможности реализации статьи 29 Конституции Республики Казахстан (30 августа 1995 года):

- Граждане Республики Казахстан имеют право на охрану здоровья.

- Граждане республики имеют право на бесплатное получение гарантированного объема медицинской помощи, установленного законом.

- Получение платной медицинской помощи в государственных и частных лечебных учреждениях, а также у лиц, занимающихся частной медицинской практикой, производится на основаниях и в порядке, установленных законом.

Главной социальной задачей и задачей государства было усиление государственного регулирования и адекватное финансовое обеспечение гарантий в области охраны здоровья населения

Реформирование системы здравоохранения Республики Казахстан требует системного подхода при использовании мирового опыта организации в данной сфере. Очевидно, что в современных условиях для казахстанской национальной модели здравоохранения конструктивными являются решения всех трех основных моделей, успешно апробированных иностранными государствами.

В системе здравоохранения Казахстана представлен сектор платных медицинских услуг населению, что обоснованно и естественно вписывается в рыночные реалии современного общества. Платные медицинские услуги регламентированы законодательством, а условия и порядок оказания – постановлениями Правительства. Оказание платных услуг государственными организациями здравоохранения осуществляется в следующих случаях: оказание диагностических и лечебных услуг по инициативе пациентов; лечение лекарственными средствами, не включенными в список основных (жизненно важных) лекарственных средств; санаторное лечение без направления; медико-генетические исследования без медицинских показаний; медицинское обследование граждан для трудоустройства и поступления; оказание медицинской помощи по договору с предприятием, в том числе по добровольному медицинскому страхованию; оказание дополнительных сервисных услуг вне медицинских стандартов, устанавливаемых уполномоченным органом в области здравоохранения [4].

Система здравоохранения Республики Казахстан в очередной раз пересеклась, и главную роль в ее будущем играет аналитика как

организаторские навыки. Неудачи предыдущих реформ изначально были предсказуемы, так как не опирались на элементарные законы аналитики. Опыт развитых государств с эффективными системами здравоохранения показывает, что аналитика априори призвана выполнять основополагающую роль в трансформации системы здравоохранения как главного инструмента достижения целей современной системы здравоохранения: высококачественного, оперативного, доступного и эффективного обслуживания.

Широкое распространение аналитики оказывает фундаментальное влияние на проблемы повышения организации здравоохранения, проблемы управления, непосредственно оказания медицинской помощи. Визуализация данных в области улучшения качества, генетики, сравнительной эффективности, баз данных о хронических заболеваниях, планирования аварий и мониторинга активов наглядно показывает, как использование аналитики может улучшить ситуацию в системе здравоохранения.

Список использованной литературы

1. Доклад о состоянии здравоохранения в мире. Финансирование систем здравоохранения. Путь к всеобщему охвату населения медико-санитарной помощью. Всемирная организация здравоохранения, 2010 г. -<https://www.un.org/ru/development/surveys/docs/whr2010.pdf>
2. Карпов О.Э., Махнев Д.А. Модели систем здравоохранения разных государств и общие проблемы сферы охраны здоровья населения // Вестник Национального медико-хирургического Центра имени Н.И. Пирогова. -2017. – т.12. - №3. – с. 92-100.
3. Омирбаева Б.С. Формирование конкурентоспособного здравоохранения: теория, методология, пути реализации: дис.. – Астана, 2018. – 157 с
4. Аканов А.А., Камалиев М.А. Система здравоохранения Республики Казахстан: современное состояние, проблемы, перспективы // Социальные аспекты здоровья населения. - 2010. - №3

УДК 347.45

ЗАЩИТА ПРАВ ПОТРЕБИТЕЛЕЙ НА НАДЛЕЖАЩЕЕ КАЧЕСТВО ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УСЛУГ В СФЕРЕ ВЫСШЕГО ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ДОГОВОРНЫХ ОТНОШЕНИЯХ

Оспанов Э. С. - магистрант
Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Мақалада білім беру қызметтерін тұтынушылардың құқықтарын қорғау ерекшеліктеріне талдау жасалады. Білім беру қызметін кім көрсете алатыны туралы мәселе қарастырылады және білім беру қызметтерін көрсету саласындағы азаматтық-құқықтық қатынастардың мазмұны сипатталады.

The article analyzes the features of the protection of the rights of consumers of educational services. The question of who can provide educational services is considered, and the content of civil-legal relations in the field of providing educational services is described.

Образование - это важный аспект жизни любого человека, залог его правильного развития, профессионализма и успеха в будущем. К сожалению, студенты сейчас являются одними из самых незащитных участников

гражданско – правовых отношений. Действительно, в случае обучения студента в учебном заведении нет правила "потребитель всегда прав". Кроме того, на практике исполнитель всегда прав, так как определяет подход к методам обучения, программе и оценке знаний.

Образовательная деятельность - это особый вид деятельности, отличающийся от других услуг только характерными характеристиками, такими как низкий уровень чувствительности (результат обучения заранее неизвестен), неразрывная связь с источником деятельности: образовательная деятельность неотделима от университета и его профессорско-преподавательского состава (качество образовательной деятельности меняется в зависимости от изменения квалификации персонала материально-техническая база и другие неотъемлемые элементы учебного процесса), несохранность образовательных услуг (человек забывает информацию, полученных в процессе обучения), производство и потребление образовательных услуг - очень длительный процесс [1].

В целом образовательная услуга - это вид деятельности физического или юридического лица, комплексный процесс, направленный на передачу потребителю знаний, умений и навыков общего, профессионального характера, удовлетворение психических и духовных потребностей человека с целью развития индивидуальных, групповых и социальных потребностей.

Образовательные услуги имеют свою специфику, которая проявляется как в традиционных характеристиках, так и в особенностях, присущих только образовательным услугам. Необходимо выделить особенности образовательных услуг, присущие только им:

- специфика образовательных услуг заключается в том, что, по мнению многих исследователей, они относятся к категории «общественных благ (товаров)»;

- отличительной особенностью образовательных услуг является невозможность их прямого денежного измерения. Механизм ценообразования зачастую не отражает всех затрат на производство образовательных услуг. Если в материальной сфере их легко измерить на единицу продукции (например, в килограммах или килограммах), то в отношении образовательных услуг это сложно осуществить;

- еще одной особенностью образовательных услуг является неоднозначность целей, поставленных перед производителями этих услуг. Как правило, деятельность образовательного учреждения явно не направлена на прибыль. Но, с другой стороны, многие из их интересов связаны с ростом благосостояния, что означает " получение прибыли, необходимой для обеспечения расширенного воспроизводства»;

- специфика образовательных услуг заключается в том, что они, как правило, проявляются вместе с созданием духовных ценностей, изменением и развитием личности обучающегося. Таким образом, можно сказать, что образовательные услуги принимают непосредственное участие в формировании человеческого капитала;

- следующая особенность-креативность преподавателя и слушателя. В сфере образования, где меняется личность клиента, он играет не профессиональную, а самую активную роль в процессе производства и оказания образовательных услуг. Также важно, что предоставление образовательных услуг, предусматривающих четкую открытость данной сферы для информационного, кадрового и иного обмена, придает приоритетность сотрудничеству и ограничивает эффективность конкуренции между производителями образовательных услуг;

- образовательные услуги, как ни один другой вид деятельности, находятся под пристальным вниманием общества и вне рынка. Эта позиция наиболее ярко проявляется в рамках политических компаний, где проблема общественного образования обычно рассматривается как элемент обеспечения национальной безопасности, перспективы выживания и развития нации [2].

Специфика отношений в сфере образовательных услуг предполагает, что качество предоставляемых услуг невозможно сразу оценить. Студент после окончания учебного заведения, при осуществлении трудовой деятельности начинает понимать, чему его действительно не учили. До настоящего времени Договор оказания услуг с образовательным учреждением прекратил свою работу, права и обязанности фактически прекращены. Все эти нюансы определяют особые проблемы отношений между потребителем и исполнителем в сфере образовательных услуг.

В соответствии с Законом "Об образовании" качество образовательной деятельности определяется как комплексная характеристика образовательной деятельности и подготовки обучающегося, выражающая степень их соответствия государственным образовательным стандартам, государственным требованиям и (или) потребностям физического или юридического лица, в интересах которого осуществляется образовательная деятельность [3]. Поэтому до заключения договора Исполнитель обязан предоставить потребителю всю достоверную информацию о себе и предоставляемых им услугах для обеспечения возможности правильного выбора учебного заведения.

В процессе исполнения договора об оказании образовательных услуг исполнитель обязан оказать услуги качественно, в установленные сроки и в полном объеме. Все эти условия должны быть четко прописаны в договоре и Уставе образовательной организации. За ненадлежащее исполнение договора исполнитель несет ответственность в соответствии с законом "О защите прав потребителей".

Защита прав потребителей в сфере образовательных услуг - очень противоречивый и полный законодательных тонкостей процесс. Существует множество правил, регулирующих отношения в этой сфере, во всех которых есть сложности и пробелы. Обычный человек, особенно студент, вряд ли сможет самостоятельно разобраться во всех этих аспектах. Поэтому, прежде чем приступить к правовой борьбе с учебным заведением, лучше проконсультироваться с адвокатом по защите прав потребителей в сфере образования.

Защита прав субъектов образовательных правоотношений рассматривается как обеспечение фактического осуществления этого права в случаях посягательства на него, создания препятствий в реализации этого права, а также в случае его оспаривания. Защита права в случае нарушения права выполняет следующие функции: блокирование соответствующих факторов и действий, нарушающих право; устранение препятствий в осуществлении права; восстановление права; возмещение негативных последствий от нарушения права.

Уровень образования высок в любой развитой стране, так как образованный человек может применить полученные знания на практике, стать достойным членом общества. Поэтому главной задачей государства в этой сфере является выдача лицензий, проведение проверок и аттестаций, то есть контроль качества образования, осуществляемый с помощью разработанных государственных стандартов. Также в полномочия государственных органов входит формирование политики в области образования и разработка правовых норм, регулирующих отношения между исполнителем и потребителем услуг.

Следует отметить, что государство не вправе контролировать качество образовательных услуг, так как существует общественная и социально-профессиональная аккредитация, а также независимая оценка качества образования.

Конституция РК ст. 30 гарантирует общедоступность и бесплатность дошкольного, основного общего и среднего профессионального образования. Каждый гражданин имеет право на получение бесплатного высшего образования в государственном образовательном учреждении на конкурсной основе[4]. Из этого можно сделать вывод, что государство предоставляет бесплатные образовательные услуги, но, к сожалению, их объем минимален, и потребитель часто сталкивается с коррупцией в этой сфере.

Образовательные услуги можно разделить на следующие виды:

- бесплатно;
- платный.

Для защиты потребителя от произвола исполнителей платных образовательных услуг запрещается увеличение стоимости образовательных услуг в случае заключения договора. Исключительными являются случаи, когда увеличение стоимости связано с ростом инфляции, предусмотренным основными характеристиками государственного бюджета на очередной финансовый год и плановый период [5].

Исполнитель обязан:

- предоставить достоверную информацию о себе (фирменное наименование, юридический адрес, режим работы);
- до заключения договора и в период его исполнения предоставлять достоверную информацию о характере услуги, ее качестве и объеме в соответствии с требованиями норм законов РК "Об образовании" и "О защите прав потребителей".

В случае заключения потребителем договора с государственной организацией образования определить исполнителя будет проще. Потребитель может получить информацию о номере лицензии и номере свидетельства о государственной регистрации и сроках их действия, а также наименование, адрес и телефон государственного органа, их выдавшего. Эту проверку необходимо провести до заключения договора на оказание платных услуг, так как недобросовестный исполнитель может быть задержан без лицензии или государственной аккредитации.

В рамках рыночной экономики, вызвавшей большой спрос на оказание различных услуг, появилось множество организаций и индивидуальных предпринимателей, готовых пожертвовать качеством услуг, жизнью, здоровьем и имуществом своих клиентов, чтобы получить прибыль [6].

Для оказания образовательных услуг необходимо заключение договора в письменной форме. Наличие договора-вещественное доказательство факта возникновения правоотношений между потребителем и исполнителем образовательных услуг.

При обнаружении недостатка образовательных услуг заказчик вправе прекратить или изменить данные правоотношения, а также осуществить иные способы защиты потребительских прав.

Нарушение платных услуг может проявиться:

- в нарушении норм закона;
- С нарушением договора;
- несоответствие цели оказания платных услуг.

Существует такое понятие, как существенный недостаток платных услуг-это непоправимый недостаток или недостаток, который нельзя устранить без непропорциональных затрат и затрат времени или выявленный неоднократно и т.д.

В случае выявления недостатка платных услуг потребитель:

отказ от исполнения услуги и требование возмещения убытков;

- требование бесплатного обслуживания;
- требовать соразмерного уменьшения стоимости услуги;
- требовать возмещения затрат по устранению недостатков оказанных платных образовательных услуг.

Если исполнитель нарушил срок, то потребитель:

- назначение исполнителю нового срока;
- поручить выполнение платных образовательных услуг третьим лицам и потребовать от исполнителя возмещения понесенных расходов;
- требование снижения цен на образовательные услуги;
- расторжение договора.

Стоит отметить, что платные образовательные услуги не могут оказываться организациями и учреждениями, финансируемыми за счет государственного бюджета. Средства, полученные этими исполнителями, возвращаются потребителю.

В отличие от оказания государственных образовательных услуг, услуги, оказываемые частными организациями и индивидуальными предпринимателями, зачастую нарушают права потребителя.

Главная проблема потребителя образовательных услуг-это проблема доказательства недобросовестности деятельности, поскольку в отличие от работы или продукта отсутствует материальное выражение результата образовательной деятельности. Поэтому в случае несоответствия требованиям качества можно определить деятельность, не имеющую материального результата, но представить вещественные доказательства сложно.

Особенностью этих правоотношений является то, что потребитель изначально не обладает необходимыми знаниями и навыками до получения образовательных услуг. Это означает, что он уверенно воспринимает знания, полученные от исполнителя. Единственный выход из этой ситуации-строгий надзор за государственными и общественными организациями.

Список использованной литературы

1. Спасская, В.В. Правовое регулирование образовательных отношений: проблемы теории и практики / Спасская В.В. - Москва.: Издательство ИнформПраво, 2012.
2. Куров, С. В. Образовательные услуги: гражданско-правовой аспект / С.В. Куров. – Москва: Издательство Юристъ, 1999.
3. Закон Республики Казахстан от 27 июля 2007 года № 319-III «Об образовании» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 08.01.2021 г.)
4. Конституция Республики Казахстан: научно-практический комментарий. - Алматы: Раритет, 2015. - 536 с.
5. Закон Республики Казахстан от 4 мая 2010 года № 274-IV «О защите прав потребителей» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.01.2021 г.)
6. Мороз С.П. Защита прав потребителей: Курс лекций. –Алматы: НИЦ КОУ, 2013. -244 с.

ОӨЖ 343.2

ҚЫЛМЫСТЫҚ МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚТЫҢ ОБЪЕКТИВТІ БЕЛГІЛЕРІН СИПАТТАЙТЫН ЖАЗАНЫ АУЫРЛАТАТЫН МӘН-ЖАЙЛАР

Өзбекбай Ө. К. - магистрант
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В статье раскрывается понятие и сущность обстоятельств, отягчающих наказание, указывается соотношение отягчающих обстоятельств с квалифицирующими признаками состава преступления, исследуется роль отягчающих обстоятельств при назначении наказания по Уголовному кодексу РК.

The article reveals the concept and essence of the circumstances aggravating the punishment, indicates the ratio of aggravating circumstances with the qualifying features of the crime, examines the role of aggravating circumstances in the imposition of punishment under the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan.

Жаза - бұл заң үстемдігі үшін репрессивті мүмкіндіктердің шыңы. Бұл сотталушының құқықтық мәртебесін едәуір төмендетеді, оны тіпті соңғы игіліктен - өмір сүру құқығынан айырады. Бірақ жазаның теріс әлеуетін іске асыру қажеттілігі әрқашан оның әлеуметтік маңызды функциясымен-қылмыс

сияқты әлеуметтік қауіпті құбылыстардың алдын-алу мақсатымен қозғалады [1].

Осыған байланысты жазалаудың оңтайлы шарасын анықтау мәселесі алдыңғы қатарға шығады - бұл жерде заңнамалық немесе сот қателіктеріне жол берілмейтіні анық. Бір жағынан, олар қылмыскердің тағдырында қайтымсыз салдарға әкелуі мүмкін, ол іс-әрекетіне қарамастан, әлі күнге дейін қоғамның мүшесі болып табылады және оны қорғайды: екінші жағынан, олар заңның алдын - алу функциясын төмендетеді және: іс жүзінде олар жазаның алдын-алу мақсатын жоққа шығарады.

Қолданыстағы қылмыстық заңның редакциясында қылмыстық әрекеттің себептері мен мақсаттарының ерекшеліктеріне, яғни қылмыстық мінез-құлықтың ішкі компонентіне байланысты жазаны қатаңдату қажеттілігі туралы тікелей нұсқаулар бар [2].

Қылмыстың субъективті жағының жоғарыда аталған қосымша белгілері іс жүзінде отандық қылмыстық-құқықтық доктринада ауырлататын жағдайлардың анықтамаларының ешқайсысында кездеспейтініне қарамастан, заңнамалық техника мен қылмыстық заңды қолдану тәжірибесі тұрғысынан қалыптасқан жағдай кері тенденцияны көрсетеді. Бұл, ең алдымен, субъективті негіздер біліктілік пен жаза тағайындау процестерінде көбірек орын ала бастайтындығымен көрінеді. Бұл ретте олардың болуы жасалған іс-әрекетке, оны жасау жағдайына, тәсілге немесе құралдарға байланысты емес, белгілі бір жағдайларда жымысқы ниеттің қандай да бір түріне қарағанда неғұрлым әлеуметтік қауіпті сипатқа ие кінәлінің ниеттеріне (ішкі уәждеріне) сәйкес неғұрлым қатаң жазалау шараларына әкеп соғады. Мұның бәрі бірге субъективті элементтерді ауырлататын жағдайлардың мазмұнына қосу қажеттілігі туралы қорытынды жасауға мүмкіндік береді, олардың болуы қарастырылып отырған құбылысты толығырақ және жан-жақты сипаттауға мүмкіндік береді.

Демек, ауырлататын жағдайлар туралы айтатын болсақ, қылмыскердің әлеуметтік қауіпті әрекетті жасау барысында анықталу дәрежесін көрсететін сыртқы ғана емес, сонымен қатар ішкі сипаттағы факторларға назар аудару керек, қол сұғушылықтың объективті жағын орындау кезіндегі оның психикасының жай-күйін ерекше атап өту керек.

Жазаны ауырлататын мән-жайлардың тізбесі ҚР ҚК 54-бабының 1-бөлігінде көзделеді. ҚР ҚК нормаларына сәйкес жаза тағайындайтын судья (сот) қылмыстың сипаты мен қоғамдық қауіптілік дәрежесіне, оның жасалу мән-жайларына және кінәлінің жеке басына қарай алкогольді, есірткі құралдарын немесе басқа да есепсіз заттарды пайдаланудан туындаған масаң күйде қылмыс жасауды ауырлататын мән-жай деп тануы мүмкін [3].

Ауырлататын жағдайлардың болуы қылмыс жасаған адамның кінәсінің дәрежесін нақты қылмыстың барлық жағдайларының жиынтығымен емес, кінәлінің жасаған іс-әрекеті мен жеке басының әлеуметтік қауіптілігінің жоғары дәрежесін көрсетеді, өйткені қылмыс жасаған адамның кінәсінің дәрежесі нақты қылмыстың барлық жағдайларының жиынтығымен емес, тек

қылмыскердің жасаған іс-әрекетіне психикалық көзқарасымен, осы психикалық көзқарастың сипатымен анықталуы керек.

Доктрина және практика "ауырлататын мән-жайлар" термині ҚР ҚК 54-бабында аталған мән-жайларды сипаттау кезінде де, сондай-ақ белгілі бір қылмыс құрамының саралау белгілерін сипаттау кезінде де қолданылады. Біліктілік жағдайлары (белгілері) мен жазаны ауырлататын жағдайлар мен практиктер арасындағы айырмашылық туралы нақты түсінік жоқ.

Жазаны ауырлататын жағдайлар мен қылмыс құрамын анықтайтын мән-жайлар туралы түсініктерді шатастырмау үшін "ауырлататын мән-жайлар" терминін тек баптың 1-бөлігінде көрсетілген жағдайларды белгілеу үшін қолданған жөн. Жазаны ауырлататын жағдайлардың мәнін дұрыс ашу үшін, ең алдымен, оларды қылмыс құрамының біліктілік белгілерінен ажырату қажет.

Әдетте Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің Ерекше бөлімі баптарының екінші, үшінші және т.б. бөліктерінде көрсетілетін құрамның саралау белгілері ерекше функцияны орындайды: олар қылмыстың қандай да бір құрамының түрін жасауға, демек, жаңа санкцияның, әдетте, неғұрлым қатаң жазаның пайда болуына әкеп соғады. Сондықтан мұндай жағдайлар әдебиетте арнайы (немесе білікті) жағдайлар деп аталады.

Демек, қылмыстың квалификациялық жағдайлары мен жазаны ауырлататын жағдайлар жазаның түрі мен мөлшеріне әсер ету сияқты қасиеттерді жақындатады. Алайда олардың құқықтық табиғаты айтарлықтай ерекшеленеді.

ҚР ҚК-нің Ерекше бөлігіндегі қылмыстар құрамының саралау мән-жайларын ҚР ҚК-нің жалпы бөлімінің 54-бабында санамаланған ауырлататын мән-жайлармен салыстыру олардың кейбіреулерінің атауы бойынша сәйкес келуін көрсетуге мүмкіндік береді (мысалы, адамдар тобының алдын ала сөз байласу бойынша, қаруды пайдалана отырып, масаң күйде қылмыс жасауы және т.б.). ҚР ҚК-де бірдей тұжырымдарды пайдалану, саралау мән-жайлары мен ауырлататын мән-жайлар сипаттамасының сәйкес келуі олардың заңды табиғатының бірлігі туралы ойды туындатады.

Қарастырылып отырған құқықтық құбылыстардың көптеген ұқсастықтары бар: бұл жағдайлар қылмыстың негізгі құрамынан тыс, олар жасалған қылмыспен және қылмыскердің жеке басымен тығыз байланысты, бұл жағдайлар қылмыстық жауапкершілік көлеміне әсер етеді, мазмұны бойынша осы жағдайлардың кейбір түрлері сәйкес келеді. Алайда, қарастырылып отырған ұғымдарды анықтауға болмайды. Біліктілік белгілері жазаны дараландыру емес, саралау құралы ретінде қызмет етеді, судья емес, заң шығарушының қолында құрал ретінде әрекет етеді.

Ауырлататын мән-жайлар мен құрамның саралау белгілерінің жасалған іс үшін қылмыстық жазаның түрі мен мөлшеріне әсері әртүрлі. Қылмыстың нақты құрамының саралау белгісі (немесе бірнеше белгілері) заңда, әдетте, жоғары қоғамдық қауіптілікпен сипатталатын сол қылмыстың құрамын құрастыру үшін пайдаланылады және сол арқылы ҚР ҚК Ерекше бөлімі бабының тиісті

бөлігінде неғұрлым қатаң санкцияны тұжырымдауға әкеп соғады, яғни кінәлінің жоғары қылмыстық жауапкершілігінің жаңа негізін құрайды.

Жазаны ауырлататын мән-жайлар болған кезде қылмыс жасау қылмыстық жауаптылықтың жаңа негізін қалыптастырмайды, ал сот ҚР ҚК бабының санкциясы шегінде саралау белгілерінсіз жаза тағайындайды. Керісінше, жазаны ауырлататын мән-жайлар болған кезде қылмыс жасау қылмыстық жауаптылықтың өзге құқықтық негізін туғызбайды.

Сот кінәлінің қылмыстық жауаптылығы туралы мәселені шешкен кезде ауырлататын мән-жайлардың болуы емес, қылмыс құрамының белгілері шешуші мәнге ие болады. Сот осы қылмыс құрамының белгілері бар баптың санкциясында көзделген шектерде жаза тағайындайды [4].

Жазаны ауырлататын жағдайлар ретінде іріктеудің негізгі критерийлерін талдау негізінде оларға келесі анықтама берілуі мүмкін. Қылмыстардың едәуір кең шеңберіне тән және жасалған қылмыстық әрекеттің және (немесе) қылмыскердің жеке басының қоғамдық қауіптілік дәрежесін міндетті түрде арттыратын объективті және субъективті сипаттағы фактілер, оқиғалар, құбылыстар жазаны ауырлататын мән-жайлар деп танылады, бұл ретте олардың ықпал ету бағыты істің қандай да бір өзге мән-жайларына қарай өзгере алмайды, демек, Қылмыстық заңның санкциясы шегінде неғұрлым қатаң жаза тағайындаудың орындылығын негіздейді.

Ауырлататын мән-жайлар туралы ҚР ҚК 54-бабы 1-бөлігінің мазмұнын зерттеу мынадай тұжырымдар жасауға мүмкіндік береді:

а) ауырлататын мән-жайларды, сондай-ақ кінәлінің жеке басы, қылмыстың сипаты мен қоғамдық қауіптілік дәрежесі туралы деректерді есепке алу жазаны дараландырудың міндетті элементі болып табылады, сондықтан соттың (судьяның) міндеті болып табылады);

б) жазаны дараландыру үшін маңызды қылмыскердің жеке басы, қылмыстың сипаты мен қоғамдық қауіптілік дәрежесі туралы деректер қылмыстық заңда көрсетілген ауырлататын мән-жайларға азайтылмайды;

в) ауырлататын мән-жайлар қылмыскердің жеке басының қасиеттерін немесе қылмыстың сипаты мен қоғамдық қауіптілік дәрежесін емес, нақты жасалған қылмыстың және кінәлінің жеке басының қоғамдық қауіптілігін ұлғайтуды сипаттайды және неғұрлым қатаң жаза тағайындауға әкеп соғады

Ғылыми әдебиеттерде жазаны ауырлататын жағдайлардың қылмыстық-құқықтық әсерді таңдаудың басқа өлшемдерімен арақатынасы туралы мәселе де даулы.

Қылмыстың сипаты мен қоғамдық қауіптілік дәрежесінің арақатынасы, кінәлінің жеке басы және жазаны ауырлататын жағдайлар, көптеген авторлар ауырлататын жағдайларды жіктеудің негізін қалайды. Барлық пайымдаулар осы мәселені шешуде екі ғылыми ұстанымды біріктіреді. Мысалы, бірқатар авторлар ауырлататын жағдайларды екі топқа жіктеуді ұсынады: 1) қылмыстың қоғамдық қауіптілік дәрежесін сипаттайтын және 2) қылмыскердің жеке басын сипаттайтын [5].

Жекелеген авторлар барлық ауырлататын мән-жайларды: 1) Жасалған қоғамдық қауіпті әрекеттің объективті және субъективті қасиеттеріне жататын мән-жайларды; 2) субъектінің жеке басына қатысты мән-жайларды және 3) осы қылмыстық көрініс байланысты себептер мен жағдайларға қатысты мән-жайларды үш топқа бөлген орынды деп санайды [6].

Аталған жіктеулердің өмір сүруге құқығы бар, бірақ олар шартты. Қарастырылған мән-жайларды жазаны даралау үшін белгілі бір кіші топтарға бөлу мүмкін емес, өйткені сол жағдайлар бір уақытта қылмыскердің әрекетін де, жеке басын да сипаттай алады, өйткені жеке қасиеттер мінез-құлықта көрінеді. Сонымен қатар, белгілі бір жағдайды қылмыс құрамының жекелеген элементтеріне жатқызу, әдетте, әр ауырлататын жағдайдың мазмұны мен мағынасын түсінуге ықпал етпейді. Олардың көпшілігі бір уақытта жасалған қылмыстың объективті және субъективті қасиеттерін сипаттайды.

Жазаның түрі мен мөлшерін таңдауды уәждеу кезінде ауырлататын мән-жайлар сот үкімінде қаралып отырған іске қатысты оларды қажетті нақтылай отырып, ҚР ҚК-нің 54-бабы 1-бөлігінің тиісті тармақтарында көзделген заңнамалық тұжырымдамаларда келтірілуге тиіс.

Жаза тағайындау кезінде сот іс бойынша сот отырысында белгіленген ауырлататын мән-жайлардың барлығын ескеруге тиіс. Сотталушы алқабилердің үкімі бойынша қылмыс жасағаны үшін кінәлі, бірақ жеңілдікке лайық деп танылған жағдайлар осы ережеден айрықша болып табылады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Борчашвили И.Ш. Комментарий к Уголовному кодексу Республики Казахстан. Общая часть (Том 1) Алматы: Жеті жарғы, 2015. 500 с.
2. Комментарий к Уголовному кодексу Республики Казахстан /Под ред. С.М. Рахметова, И.И. Рогова. -Алматы: ТОО Издательство «Норма-К», 2016. -752 с.
3. Ағыбаев А.Н. Қазақстан республикасының Қылмыстық кодексіне түсіндірме. Жалпы және Ерекше бөліктер. – Алматы: Жеті Жарғы, 2015. – 768 б.
3. Уголовное право Республики Казахстан: Общая часть: Учебник. /Отв ред. И.И. Рогов, К.Ж. Балтабаев. –Алматы: Жеті жарғы, 2016. -448 с.
4. Бекмагамбетов А.Б., Ревин В.П. Уголовное право Республики Казахстан. Общая часть. /Под ред. В.П.Ревина. –Алматы: Жеті жарғы, 2015. -504 с.
5. Уголовное право Республики Казахстан. Общая часть: Курс лекций. /Под ред. И.Ш.Борчашвили. Алматы: Жеті Жарғы, 2006. - 632 с.

УДК 347.6

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ИМУЩЕСТВЕННЫХ ОТНОШЕНИЙ СУПРУГОВ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Рахматулла А. - магистрант
Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Мақалада ерлі-зайыптылардың мүлктік қатынастарына отбасылық және азаматтық заңдардың нормаларын қолдану ерекшеліктері қарастырылады. Ерлі-зайыптылар мүлкінің заңды режимі талданады, оны неке шартының режимімен байланыстырылады. Пайларға (үлестерге), банкроттердегі салымдарға қатысты ерлі-

зайыптылардың ортақ меншік мәселелері, сондай-ақ ерлі-зайыптылардың ортақ мүлкімен мәміле жасауға келісім беруге байланысты проблемалар зерттеледі.

The article deals with the peculiarities of applying the norms of family and civil legislation to the property relations of spouses. The article analyzes the legal regime of the property of the spouses, which is correlated with the regime of the marriage contract. In relation to units(shares), deposits in banks, the issues of common property of the spouses are investigated, as well as problems related to giving consent to a transaction with the common property of the spouses.

Особое внимание государство уделяет вопросу регулирования семейно-брачных отношений. Семья является основной единицей любого общества, поэтому игнорирование социальной сферы, в том числе потребностей и потребностей семьи, приводит к замедлению развития всего общества. От прочности семьи зависит прочность и устойчивость социальной системы. Важное место в системе казахстанского права отводится законодательству о браке и семье.

С развитием рыночных отношений, в условиях современной экономики происходят изменения в семейной жизни и быте каждого гражданина с возможностью приобретения в неограниченных количествах различных материальных благ и имущества [2].

Современное семейное законодательство постоянно меняется и подстраивается под ритм жизни. Следует отметить, что существенная часть имущественных отношений супругов состоит из отношений семейной собственности, к которым относятся общая собственность супругов, собственность супругов, собственность других членов семьи (детей, родителей).

В настоящее время семейное законодательство не содержит качественных материальных критериев, способных отличать семейные отношения от отношений, регулируемых другими правовыми сферами. Выбор правовой нормы, применяемой для имущественных отношений, связан с определением наличия норм семейного права, которые непосредственно регулируются ими или регулируются нормами гражданского права.

При наличии совместной собственности супругов доли супругов не определяются. Доли супругов в совместной собственности (общем имуществе супругов) определяются только при его разделе, что влечет прекращение совместной собственности. Каждый из супругов имеет равное (наравне с другим супругом) право владения, пользования и распоряжения совместной собственностью в порядке, установленном семейным законодательством. Интересно, что право на общее имущество принадлежит обоим супругам, независимо от того, на кого и на кого из них приобретено имущество (внесены денежные средства), был выдан правоустанавливающий документ.

Законодательством предусмотрено два режима имущества супругов: юридический и договорный. Как и во многих государствах, режим общей совместной собственности супругов является законным, если иное не установлено брачным договором [2].

Необходимость законного режима супружеского имущества обусловлена тем, что супруги не обязаны заключать брачный договор. Статистические исследования показывают, что даже в странах, где институт брачного договора уже существует, подавляющее большинство населения этого не делает. Ценность брачного договора заключается не в том, что каждый из супругов входит в него, а в том, что каждый из супругов имеет возможность таким образом регулировать свои имущественные отношения. Супруги свободны в своем выборе-заключить брачный договор или отказаться от его заключения. В последнем случае их имущественные отношения регулируются нормами, устанавливающими законный режим имущества супругов [3].

Брачным договором может быть установлен режим раздельной собственности супругов либо режим общей долевой собственности. При этом в брачном договоре может быть установлен смешанный режим, при котором часть имущества может находиться в собственности каждого из супругов, а остальная часть может быть отнесена к общей совместной собственности. Брачным договором признается согласие лиц, вступающих в брак, или соглашение супругов, определяющее имущественные права и обязанности в браке и в случае его расторжения.

В настоящее время брачный договор является основным документом, определяющим имущественные права и обязанности супругов в браке. Арест его не является обязанностью лиц, состоящих в браке и состоящих в браке, то есть супругов. Форма договора письменная, обязательно нотариально заверенная. Договор может быть заключен как до государственной регистрации брака, так и в любое время после регистрации брака, то есть в период брака. В случае заключения договора до государственной регистрации брака он приобретает юридическую силу только со дня государственной регистрации брака. Это свидетельствует о том, что брачный договор и брак неразрывно связаны между собой и что брачный договор не влечет юридических последствий без факта брака [4].

Брачный договор в Республике Казахстан может заключаться до государственной регистрации брака и во время брака. Брачный договор, заключенный до государственной регистрации брака, вступает в силу после государственной регистрации брака. Заключенный брачный договор долго или вообще не вступает в силу. Но такой договор продолжает существовать до вступления в брак. Но если брак в такой ситуации будет заключен через несколько лет, то брачный договор двадцатилетней давности будет иметь юридическую силу.

При заключении брачного договора оба супруга должны быть свободны от внешних воздействий. Брачный договор, заключенный под влиянием одного из супругов на другого (одного из вступающих в брак) или третьих лиц (например, родителей), свидетельствует о строгом соблюдении закона.

Супруги должны поставить свою подпись на брачном договоре. Заверение его у нотариуса удостоверяется прибытием самих супругов. Не

допускается удостоверение брачного договора через определенного представителя. Обязанностью нотариуса является:

- разъяснение смысла брачного договора;
- раскрыть сущность брачного договора;
- влияние юридических последствий заключения брачного договора;
- следит за тем, чтобы не применялись обратные последствия в связи с юридическими оговорками супругов.

Нотариус при удостоверении договора проверяет его соответствие закону.

Важно отметить, что перечень, в котором имущество супругов признается общей собственностью обоих, дополняется таким важным основанием, как труд одного из супругов. В большинстве случаев первый вклад имущества не связан с материальными затратами, а увеличивается в результате заслуг одного из супругов.

А что касается брачного договора, то в большинстве случаев супруги свободны в выборе того, от какого варианта их имущественных отношений зависит брак. Они могут с помощью брака вносить в супружеский имущественный режим любые изменения, не противоречащие закону, закреплённому законом определенной страны.

Основным исключением является возможность закрепления правового регулирования имущественных отношений между супругами в большинстве стран согласия или правового имущественного режима супругов. Договорный имущественный режим возникает при заключении брачного договора между супругами. Как правило, практика заключения брачного договора встречается в состоятельных семьях. Брачный договор устанавливает право собственности на имущество, накопленное женой и мужем в семейной жизни и принадлежащее до брака, а также предусматривает имущественные санкции в период расторжения брака. В случае возникновения конфликта между супругами суд принимает решение по правилам брачного договора, а не по ссылкам в законе.

Имущественные отношения супругов могут регулироваться семейными и гражданскими правами. Содержание брачного договора и порядок его заключения вносят в правоотношения элемент диспозитивности, а брак порождает правоотношения, регулируемые императивным методом.

Гражданские отношения в семье также носят диспозитивный характер, хотя возникают между субъектами, которые подпадают под регулирование императивных норм семейного права. Таким образом, брачный договор создает особую ситуацию, когда гражданско-правовые отношения возникают между субъектами, ранее определенными законом. Брачный договор-это договор гражданско-правового характера, направленный на установление наиболее благоприятного правового режима имущества лиц, изъявивших желание вступить в брак, или супругов, который может содержать имущественные права и обязанности по взаимному удержанию, способам участия супругов в доходах друг друга, семейным расходам, определению имущества, передаваемого супругам в случае расторжения брака, и другим имущественным

отношениям. Брачный договор не имеет аналогов в гражданском законодательстве, а гражданско-правовой договор имеет все особенности. Возможно, брачный договор носит гражданско-правовой характер в вопросах регулирования собственности супругов и, регулируя семейные правоотношения, является семейно-правовым договором. Если расширить содержание брачного договора в пользу регулирования семейных отношений, то это может послужить основанием для признания его семейно-правовым договором гражданско-правового характера [5].

Особенностью брачного договора является его сложный характер, а также субъективный состав договора, время заключения, предмет и содержание. Комплексный характер брачного договора объясняется тем, что в нем могут содержаться положения, направленные на установление или изменение правового режима имущества супругов, а также условия предоставления супругами средств на содержание друг друга. Что касается брачного договора с точки зрения классификации сделок, то по казахстанскому законодательству брачный договор можно отнести к консенсуальным, двусторонним или взаимным, причинно-следственным, возмездным, как правило, бессрочным сделкам в пользу его участников.

Развитие семейно-брачного законодательства Республики Казахстан позволяет оценить его как полностью демократическое и отражающее интересы граждан. Введение института брачного договора по образцу иностранных государств, на наш взгляд, абсолютно объективно, справедливо, основано на дальнейшем развитии экономических отношений, совершенствовании законодательства с учетом современных изменившихся условий.

Список использованной литературы

1. Семейное право: Учебник/Гонгало Б.М.,Крашенинников П.В.,Михеева Л.Ю.,Рузакова О.А.;Под ред.П.В.Крашен: Астана, 2011
2. Кодекс Республики Казахстан от 26 декабря 2011 года № 518-IV «О браке (супружестве) и семье» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 02.01.2021 г.)
3. Гражданское право. Том I. Общая часть. Учебник для вузов (академический курс). / Отв. ред. М.К. Сулейменов. – Алматы, 2013. – 776 с.
4. Муканова М.Ж. Договорный режим имущества супругов: теория и законодательное закрепление: Монография. — Караганда: Арко, 2010. — 264
5. Климкин С.И. Гражданское право Республики Казахстан. Общая часть: Учебное пособие. Алматы 2011. – 123 с.

ОӘЖ 341.4

ТЕРРОРИЗМГЕ БАЙЛАНЫСТЫ ҚЫЛМЫСТАРДЫ САРАЛАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ ЖӘНЕ ОЛАРДЫ БАЙЛАНЫСТЫ ҚҰРАМДАРДАН АЖЫРАТУ

Рахметолла Н. М. - магистрант
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В статье сформулированы научно обоснованные предложения по отделению содействия террористической деятельности от связанных преступлений.

The article formulates scientifically based proposals for separating the promotion of terrorist activities from related crimes.

Терроризмге қарсы тұру жолдарын табу бүгінгі күні бірінші кезектегі міндет болып саналады. Терроризмге тиімді қарсы іс-қимылды жүзеге асыру процесінде террористік акт жасағаны үшін жауаптылықты көздейтін Қазақстанның қылмыстық заңнамасын жетілдіру маңызды рөл атқарады. Қылмыстық заңнама және осы мәселенің теориялық дамуы неғұрлым нақты және толық болса, құқық қорғау органдарының осы қылмыспен күресу әрекеттері соғұрлым тиімді болады.

Терроризм ұғымын "террористік акт" және "террористік сипаттағы қылмыстар" ұғымдарымен ажырату қажет. Террористік акт ұғымының "сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы" Қазақстан Республикасы Заңының нормаларын заңды түрде бекітуі бар: террористік акт – бұл-билік органдарының немесе халықаралық ұйымдардың қызметін тұрақсыздандыру не олардың шешімдер қабылдауына ықпал ету мақсатында халықты үрейлендіретін және адамның қаза табу, елеулі мүліктік залал келтіру не өзге де ауыр зардаптардың туындау қаупін төндіретін жарылыс жасау, өрт қою немесе өзге де әрекеттер жасау, сондай-ақ билік органдарының немесе халықаралық ұйымдардың шешімдер қабылдауына ықпал ету мақсатында аталған әрекеттерді жасау қатері [1].

Егер біз осы тұжырымдаманың терроризммен байланысы туралы айтатын болсақ, онда терроризм неғұрлым кең ұғым болып табылады және тек қылмыстық қана емес, сонымен бірге Әлеуметтік және саяси компонентті де қамтиды деп қорытынды жасауға болады. Террористік акт-бұл құбылыс емес, нақты заңсыз әрекет.

Террористік акт-бұл қылмыстық-құқықтық тұжырымдама. Террористік акт деп нақты қылмыстық жазаланатын іс-әрекет түсініледі, оның мәні билік органдарының немесе халықаралық ұйымдардың қызметін тұрақсыздандыру не олардың шешімдер қабылдауына ықпал ету мақсатында ауыр зардаптардың басталуына әкеп соғатын белгілі бір іс-әрекеттер (жарылыс, өрт қою) жасау, сондай-ақ көрсетілген іс-әрекеттерді жасау қатері болып табылады. Террористік қылмыстар террористік актіге қарағанда кеңірек түсінік болып табылады. Сонымен, мұндай қылмыстар деп қылмыстық заңдарда Террористік ретінде қарастырылған әрекеттердің жиынтығы түсініледі. Айта кету керек, мемлекеттегі мұндай қылмыстардың тізімі кең сипатқа ие, мұны сот практикасы мен Қылмыстық кодекс дәлелдейді [2].

Террористік қылмыстар қоғамдық қауіпсіздік пен қоғамдық тәртіпке қарсы қылмыстар ғана емес, сонымен бірге мемлекеттің конституциялық құрылысы мен қауіпсіздігінің негіздеріне қарсы қылмыстар болып саналады, бұл біздің ойымызша өте орынды болып көрінеді, өйткені бұл әрекеттердің барлығы халықты қорқытады, дүрбелең туғызады, сондай-ақ билік органдарының қызметін тұрақсыздандырады, бұл ауыр зардаптардың басталуына әкелуі мүмкін.

Террористік іс-әрекетке жәрдемдесудің қылмыстық-құқықтық сипаттамасының ажырамас элементі аталған қылмысты саралау кезінде туындайтын проблемаларды талдау және шешу болып табылады. Өздеріңіз білетіндей, қылмысты саралау өте күрделі процесс, өйткені әрбір қылмыс құрамы басқа қылмыс құрамдарымен сәйкес келетін бірқатар жалпы белгілерге ие. Демек, "қылмысты дұрыс анықтау үшін олардың арасындағы және онымен байланысты қылмыстардың арасындағы айырмашылықты нақты түсіну қажет. Осы іс-әрекетке тән белгілерді анықтай отырып, оған тән емес белгілерді алып тастай отырып, іс-әрекеттің құқықтық нормасы мен нақты жағдайларын біртіндеп тереңдете отырып, біз осы қылмысты сипаттайтын және оны басқалардан ерекшелейтін белгілердің жалғыз жиынтығына келеміз". Сонымен, "шын мәнінде, бүкіл біліктілік процесі жасалған әрекеттің әр белгісін басқа, байланысты қылмыстардың белгілерінен дәйекті түрде ажыратудан тұрады" [3].

Қылмыстарды делимитациялау мәселесі олардың құрамы бір немесе екі белгімен ерекшеленетін жағдайларда ерекше күрделілікке ие болады, және мұндай жағдайлар өте тән. Қылмысты саралау кезінде қылмыстық-құқықтық нормалардың бәсекелестігін еңсеру ережелері бәсекелес нормалардың арақатынасының сипатына байланысты.

Қылмыстық құқық теориясы мен сот практикасында бір-бірінен бәсекелес нормалардың арақатынасының сипатымен ерекшеленетін қылмыстық-құқықтық нормалар бәсекелестігінің үш түрін (жалпы және арнайы нормалардың бәсекелестігі; арнайы нормалардың бәсекелестігі; нормалар-бөліктер мен нормалар-бүтіннің бәсекелестігі) ажырату әдетке айналған.

Демек, жоғарыда аталған нормалардың қайсысы басымдыққа ие екендігі туралы мәселені шешу үшін олардың қандай арақатынаста екенін анықтау қажет.

Қылмыстық кодекстің нормаларында террористік актінің үш саралау белгісі қарастырылған. Олардың біріншісі-адамдар тобының алдын-ала сөз байласуы немесе ұйымдасқан топ жасауы. Қылмыстық кодексте бұл белгі өте кең таралған. Алдын ала сөз байласу арқылы қылмыс жасау қатыстылықтың бір түрі болып табылады [4].

Адамдар тобының алдын ала сөз байласуы бойынша жасаған іс-әрекетін саралау үшін келесі қажетті ерекшелік олардың бірлескен қызметі болып табылады. Бұл дегеніміз, топтың әр мүшесі ортақ қылмыстық мақсатқа жету үшін өз әрекеттері арқылы белгілі бір үлес қосуы керек. Бұл ретте олардың іс-әрекеттері мен қол жеткізілген нәтиже арасындағы себеп-салдарлық байланыс белгіленуі тиіс. Террористік актінің өзі басталғанға дейін қатысушылар арасында келісімге қол жеткізу қажет. Олардың арасындағы келісім кез-келген кезеңде, соның ішінде қылмыс жасауға дайындық кезінде жасалуы мүмкін.

Келісім ауызша талқылау, жазбаша келісім жасау, сондай-ақ ым-ишаралар сияқты әртүрлі нысандарда көрінуі мүмкін. Сонымен қатар, сөз байласу көлемі әртүрлі болуы мүмкін: болашақ әрекеттің жалпы белгілері ғана талқылануы мүмкін, немесе қылмыстың орны, уақыты, сондай-ақ қатысушылардың әрқайсысының әрекеттері сияқты нақты ақпарат.

Ерекше саралау белгілеріне келетін болсақ, террористік акт жасағаны үшін қылмыстық жауаптылықты көздейтін бапта олардың тек екеуі бар: ядролық материалды, радиоактивті және өзге де заттарды пайдалану арқылы не Атом энергиясы объектілеріне қол сұғу арқылы, сондай-ақ кемінде бір адамды қасақана өлтірумен ұштасатын іс-әрекет жасау.

Қылмыстық құқық теориясында жалпы және арнайы норманың бәсекелестігі бір қылмысты бір уақытта екі қылмыстық-құқықтық норма бойынша саралау мүмкін болған жағдайда орын алады, олардың біреуі (жалпы) қылмыс құрамының белгілерін жалпыланған түрде тұжырымдайды, Ал екіншісі (арнайы) – жалпы нормада көрсетілген қылмыс құрамының бір немесе бірнеше белгілерін нақтылайды. Мұндай бәсекелестік кезінде жалпы және арнайы қылмыстық-құқықтық нормалар көлемге бағынуға қатысты болады. Бұл дегеніміз, арнайы нормада қарастырылған қылмыс құрамы жалпы нормада анықталған қылмыс құрамының барлық белгілеріне ие, бірақ сонымен бірге олардың біреуін немесе бірнешеуін анықтайды.

Өкінішке орай, арнайы нормалардың бәсекелестігін еңсеру ережелері қылмыстық заңда көрсетілмеген. Олар қылмыстық құқық доктринасында қажетті теориялық дамуды алған жоқ. Қылмыстық-құқықтық әдебиеттегі арнайы нормалардың бәсекелестігін еңсеру жөніндегі жекелеген ұсынымдар: а) Бір баптың әртүрлі бөліктерінің бәсекелестігі кезінде неғұрлым қатаң санкциясы бар нормаға артықшылық беріледі; б) артықшылықты және білікті құрамдары бар нормалардың бәсекелестігі кезінде артықшылықты құрамы бар арнайы норманы қолданған жөн; в) артықшылықты құрамдары бар нормалар бәсекелес болған кезде неғұрлым жұмсақ санкциясы бар норма қолданылады. Кәмелетке толмаған адамды террористік қылмыс жасауға тартуды саралау кезінде туындайтын арнайы нормалардың бәсекелестігі аталған үш модельдің ешқайсысына "сәйкес келмейді". Осылайша, кәмелетке толмаған адам террористік қылмыс жасауға тартылған жағдайда, біліктілікке деген күмән туындайды.

Күмәнді түсіндіру туралы конституциялық ереже кәмелетке толмаған адамды террористік сипаттағы қылмыс жасауға тартуды саралау кезінде туындайтын арнайы нормалардың бәсекелестігі неғұрлым жұмсақ санкциясы бар норманың пайдасына шешілуге тиіс деген қорытындыға әкеледі.

Осылайша, заңнаманы, сондай-ақ қылмыстық-құқықтық ғылым теориясын талдай отырып, біз терроризм саяси және кез-келген басқа сипаттағы белгілі бір мақсатқа жету үшін заңсыз әрекеттерді (зорлық-зомбылық, қорқыту және т.б.) жасауда көрінетін көп қырлы құбылыс деп тұжырым жасауға болады.

Террористік акт деп нақты қылмыстық жазаланатын іс-әрекет түсініледі, оның мәні билік органдарының немесе халықаралық ұйымдардың қызметін тұрақсыздандыру не олардың шешімдер қабылдауына ықпал ету мақсатында ауыр зардаптардың басталуына әкеп соғатын белгілі бір іс-әрекеттер (жарылыс, өрт қою) жасау, сондай-ақ көрсетілген іс-әрекеттерді жасау қатері болып табылады. Соңғысы, бірақ кем дегенде, террористік бағыттағы қылмыстар

ұғымын анықтау болып табылады, бұл қылмыстық заңдарда террористік ретінде қарастырылған әрекеттердің жиынтығы деп түсініледі [5].

Айта кету керек, Қазақстанда мұндай қылмыстардың тізімі кең сипатқа ие, мұны сот тәжірибесі мен Қылмыстық кодекс дәлелдейді. Террористік қылмыстар қоғамдық қауіпсіздік пен қоғамдық тәртіпке қарсы қылмыстар ғана емес, сонымен бірге мемлекеттің конституциялық құрылысы мен қауіпсіздігінің негіздеріне қарсы қылмыстар болып саналады, бұл біздің ойымызша өте орынды болып көрінеді, өйткені бұл әрекеттердің барлығы халықты қорқытады, дүрбелең туғызады, сондай-ақ билік органдарының қызметін тұрақсыздандырады, бұл ауыр зардаптардың басталуына әкелуі мүмкін.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2015 жылғы 18 қарашадағы № 410-V ҚРЗ.
2. Ағыбаев А.Н. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексіне түсіндірме. Жалпы және Ерекше бөліктер. –Алматы: Жеті Жарғы, 2015. –768 б
3. Мирзоахмедов Ф.А. Особенности ответственности за терроризм по уголовному праву государств – участников Содружества Независимых Государств. Общество и право. 2016. №1. 103-108 с.
4. Комментарий к Уголовному кодексу Республики Казахстан / под ред. Рахметова С.М., Рогова И.И. –Алматы: ТОО Издательство «Норма-К», 2016. –752 с.
5. Галачиева М.М. Квалифицирующие и особо квалифицирующие признаки террористического акта: вопросы корректирования. Научные известия. 2016. №5. 116-120 с.

ОӘЖ 347.157

КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАРДЫҢ ҚЫЛМЫСТЫЛЫҒЫМЕН КҮРЕСУ САЯСАТЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІГІ МЕН ЮВЕНАЛДЫ ЖҮЙЕНІ ҚОЛДАНУДЫҢ МАҢЫЗЫ (ҚЫЛМЫСТЫҚ ІС-ЖҮРГІЗУ ТӘСІЛДЕРІ)

Рашидова С. А. - магистрант
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В данной статье проведен анализ концептуального и категориального аппарата системы ювенальной юстиции в политике борьбы с преступностью несовершеннолетних.

This article analyzes the conceptual and categorical apparatus of the juvenile justice system in the policy of combating juvenile delinquency.

Республиканың әлеуметтік-экономикалық даму деңгейінің артуына қарай елдің одан әрі дамуы мен өркендеуі оны шешуге байланысты болатын басым міндеттердің бірі ретінде балалықты арнайы құқықтық қорғау жүйесін қалыптастыру болуға тиіс.

Қазақстан Республикасы Конституциясының 1-бабында жарияланған адамның және азаматтың құқықтары мен бостандықтарының басымдығы оларды кәмелетке толмағандарға қатысты қамтамасыз етудің басталуымен болуға тиіс [1].

Ерекше құқықтар мен міндеттерді алып жүретін субъектілер тобын практикалық қалыптастыру заң шығарушының нормативтік құқықтық актілерге "кәмелетке толмаған" ұғымын ерекше психофизиологиялық және әлеуметтік қасиеттері бар адамдар санаты ретінде енгізу арқылы жүзеге асырылады. Кәмелетке толмағандардың өмір сүру жағдайларына бейімделмеуі оларды құқықтық қорғауды күшейту арқылы өтемді талап етеді, бұл ювеналды әділет арнайы институтын бөлуге негіз болып табылады.

Кәмелетке толмағандар кез келген қоғамның әлеуметтік дамуының табиғи резерві болып табылады, ал олардың қылмыстық заңды бұзуы өскелең ұрпақты құқықтық және адамгершілік тәрбиелеудің орын алған олқылықтарын, жастарды қоғамның тыныс-тіршілігіне енгізу үшін жағдайлардың жеткіліксіздігін көрсетеді. Кәмелетке толмағандар қылмысының статистикалық көрсеткіштерін талдау, жастар жас тобындағы адамдар арасында қылмыстық құқық бұзушылықтардың таралуы, осы құбылыстардың сапалық-сандық сипаттамалары тұтастай алғанда бүкіл қылмыс үшін болжамдық болып саналмайды. Кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыс деңгейінің төмендеуі әлемдік қауымдастық ауқымында жалпы қоғамдағы қылмысқа қарсы күрестің маңызды аспектісі ретінде қарастырылатыны кездейсоқ емес [2].

Бүгінгі таңда Қазақстан Республикасында кәмелетке толмағандардың қылмысы сапалы жаңа сипатқа ие болуда, бұл жаңа Қылмыстық кодекстің қабылдануымен де, республика басшылығы қабылдаған кәмелетке толмағандарға қатысты қылмыстық саясатты ізгілендірудің жалпы бағытымен де байланысты.

Әлемдік тәжірибе мен қазақстандық шынайылық қатал қылмыстық жазалардың, әсіресе кәмелетке толмағандардың қылмыс деңгейін төмендетпейтінін көрсетіп отыр. Керісінше, жасөспірімдердің бас бостандығынан айыру орындарында болуы оның қылмыстық әлеммен байланысын нығайтады, криминогендік ерекшеліктерін дамытады және жиі рецидивист етеді. Бұрыннан байқалатын, бұл түрме емес, емдейді, ал калечит. Бұл тұрғыда ғылыми зерттеулер мен газет жарияланымдарында Қазақстанға кәмелетке толмағандар үшін қалпына келтіру сот төрелігін және ювеналды әділет енгізу идеясы дұрыс айтылған.

Кәмелетке толмағандарды қылмыстық жауапкершілікке негізсіз тарту жағдайлары тергеу жұмысы, прокурорлық қадағалау және сот талқылауы формализммен күнә жасайтындығына байланысты. Дәлелдемелерді жинау және зерттеу процесі көбінесе азайтылады, нәтижесінде істер бойынша шындық анықталмайды және олар бойынша істің нақты мән-жайларына қайшы келетін шешімдер шығарылады. Өз кезегінде, осы санаттағы істерге қатысатын адвокаттар әрдайым принципті бола бермейді және анықтаушылар, тергеушілер, прокурорлар мен соттар жіберген қателіктер мен бұзушылықтарды уақтылы түзетуге тырысады.

Соңғы уақытта елде ювеналды әділет қалыптастыру мәселесі өзекті болып отыр, бұл оған мемлекеттік және қоғамдық қызығушылықтың артуымен дәлелденеді. Бұған мысал ретінде "Бала құқықтарын қорғау туралы" Қазақстан

Республикасының Заңын қабылдау [3], өзге де нормативтік құқықтық актілерді әзірлеу, "Қазақстандағы ювеналдық әділет" халықаралық жобасын іске асыру болып табылады.

Алайда, Қазақстан Республикасындағы ювеналдық әділет қарқынды даму кезеңіне енді, осыған байланысты оны дамыту бағдарламасын әзірлеу, сондай-ақ жекелеген элементтерді алдын ала дайындау қажет болып отыр.

Қазақстан Республикасында ювеналдық әділет бағдарламасын қалыптастыру кезінде ғылым мен практикада аталған ұғымның бірыңғай анықтамасы қалыптаспағанын және "ювеналдық әділет" терминінің әртүрлі түсіндірмесі пайдаланылатынын ескеру қажет. Алайда, осы Тұжырымдаманың біржақты анықтамасы түбегейлі мәнге ие, өйткені тиісті институтты құру нысаны оған байланысты.

Бүгінгі күні еіса анықтау ұғымдар "ювенальная юстиция»:

1) қылмыстық жазаланатын іс-әрекеттер жасаған және қылмыстық жауаптылық жасына жеткен кәмелетке толмағандардың құқық бұзушылықтары туралы істер бойынша ерекше сот ісін жүргізу жүйесі;

2) жасына және құқық бұзушылық санатына қарамастан, құқық бұзушылық субъектісі ретінде балаға байланысты нормалар мен институттар жүйесі;

3) тиісті заңнаманы ғана емес, сондай-ақ өзінің тағайындауымен кәмелетке толмағандардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғайтын мемлекеттік және өзге де органдар мен ұйымдар кешенін; кәмелетке толмағандарға қатысты сот төрелігін жүзеге асыруды; кәмелетке толмағандардың құқық бұзушылықтарына ден қоюды қамтитын жүйе.

Соңғы анықтама оңтайлы болып көрінеді, өйткені оны негіз ретінде қабылдаған жағдайда оны жалпы Әділет шеңберінен бөлуді анықтайтын ювеналды әділет қағидаттары барынша жүзеге асырылуы мүмкін: негізінен қорғаныс бағыты; білім алу; әлеуметтік қанықтыру; кәмелетке толмағандарға қатысты іс жүргізу әрекеттерін орындау және іс жүргізу шешімдерін қабылдау кезінде максималды есепке алу, олардың даралығы.

Ювеналдық әділет дамуының алғышарттары:

- заңды ықпал ету тұжырымдамасын айқындау; нормативтік құқықтық базаны қалыптастыру; институционалдық базаны қалыптастыру;

- кадрларды даярлау және біліктілігін арттыру жүйесін қалыптастыру.

Құқықтық ықпал ету тұжырымдамасын қалыптастырудың негізі, негізінен, бала құқықтары Декларациясымен (1959 ж.), БҰҰ-ның Бала құқықтары туралы конвенциясымен (1989 ж.), БҰҰ-ның кәмелетке толмағандарға қатысты сот төрелігін іске асыруға қатысты ең аз стандарттық қағидаларымен (Пекин ережелері, 1995 ж.), БҰҰ-ның кәмелетке толмағандарға қатысты қылмыстың алдын алуға арналған нұсқаулықтарымен (Эр-Риядтық басшылық қағидаттары, 1990 ж.); БҰҰ-ның бас бостандығынан айырылған кәмелетке толмағандарды қорғауға қатысты ережелерімен (1990 ж.) [4].

Ювеналдық әділет нормативтік және институционалдық базасын қалыптастырудың неғұрлым өзекті мәселелері Қазақстан Республикасы

Президентінің 2002 жылғы 20 қыркүйектегі № 949 Жарлығымен мақұлданған Қазақстан Республикасының құқықтық саясат тұжырымдамасында көрсетілген.

Елдің сот жүйесін дамытудың перспективалы бағыттарының бірі ретінде Тұжырымдамада ювеналдық соттар негізді түрде көрсетілген.

Сөзсіз, мамандандырылған сот ювеналды әділет жүйесінің неғұрлым маңызды буыны болуға тиіс, бұл сот билігінің Республика Конституциясының, заңдарының, өзге де нормативтік құқықтық актілерінің, халықаралық шарттарының негізінде туындайтын барлық істер мен дауларға қолданылатындығы туралы Қазақстан Республикасы Конституциясының ережесімен шарттасқан. Кәмелетке толмағандардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғауға қатысты мәселелерді шешуде сот кең мүмкіндіктерге ие.

Қазақстан Республикасының Қылмыстық және қылмыстық іс жүргізу заңнамасын әзірлеу кезінде кәмелетке толмағандарға қатысты қылмыстық саясат саласындағы халықаралық стандарттар пайдаланылды. Сондықтан қолданыстағы заңнамада тұтастай алғанда елде оны ұйымдастыру мен оның жұмыс істеуінің қазіргі заманғы халықаралық стандарттарына жауап беретін ювеналды әділет жүйесін құрудың дұрыс тәсілдері көрсетілген. Бірақ уақыт іс жүргізу заңнамасы кәмелетке толмағандардың істері жөніндегі құқықтық рәсімді барынша нақтылау және сот ісін жүргізуге ювеналдық әділет қағидаттарын одан әрі енгізу мақсатында пысықтауды қажет ететінін көрсетіп отыр.

Ең алдымен Заңда мынадай құқықтық идеялар көрсетілуге тиіс: 1) сот алдында тұрған кәмелетке толмаған адам құқық бұзушы емес, ерекше субъект деп танылады; 2) баланың жеке ерекшеліктерін де, оның тұратын өңірін де ескеру қажет; 3) соттармен қатар кәмелетке толмағандардың құқық бұзушылықтарының профилактикасы жөніндегі қызметтердің жұмыс істеуі талап етіледі; 4) құқықтық ықпал ету шараларымен қатар кәмелетке толмағандарды әлеуметтік түзеу мақсаттарын көздейтін, соттар жанындағы әлеуметтік қызметкерлердің арнаулы қызметтері жүзеге асыратын бағдарламалар белсенді

Қорытындылай келе, ювеналды әділет қалыптастырудың нақты мүмкіндігі елде мамандандырылған кадрлар даярлау жүйесін құруға байланысты екенін айту керек. Сондықтан аталған субъектілерге қатысты құқықтық, медициналық, психологиялық және басқа да мәселелерді тереңдете зерделеу үшін педагогикалық бейіндегі жоғары оқу орындарының жанынан Кәмелетке толмағандарды әлеуметтік-құқықтық қорғау бөлімшелерін, заң бейініндегі жоғары оқу орындарының жанынан ювеналдық әділет органдары үшін судьяларды, құқық қорғау органдарының қызметкерлерін және адвокаттарды даярлау жөніндегі мамандандырылған бөлімшелерді алдын ала ұйымдастыру қажет.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Конституция Республики Казахстан: научно-практический комментарий. - Алматы: Раритет, 2015. - 536 с.

2. Анализ современного состояния системы профилактики правонарушений несовершеннолетних // Вестн. КазНУ им. аль-Фараби. Серия педагогическая. – 2010. – № 3 (19).
3. «Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары туралы» Қазақстан Республикасының 2002 жылғы 8 тамыздағы № 345-ІІ Заңы (2020.07.07. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
4. Система ювенальной юстиции Республики Казахстан / под.ред. д.ю.н., проф. Б.А.. Жетписбаева. – Алматы: Издательство «NURPRESS», 2013.- 344с.

ОӘЖ 343

ҚЫЛМЫСТЫҚ ПРОЦЕСТІҢ СОТҚА ДЕЙІНГІ САТЫЛАРЫНДА ТЕРГЕУ ҚАТЕЛЕРІН АНЫҚТАУ, ЖОЮ ЖӘНЕ АЛДЫН АЛУ

Рүстенбек А. Б. - магистрант
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В статье исследованы проблемы следственных ошибок на досудебных стадиях уголовного процесса. Также проанализированы особенности выявления, устранения и предупреждения следственных ошибок на досудебных стадиях уголовного процесса.

The article examines the problems of investigative errors at the pre-trial stages of the criminal process. The features of identifying, eliminating and preventing investigative errors at the pre-trial stages of the criminal process are also analyzed.

Қателіктер адам қызметінің кез-келген түріне тән. Қылмыстық іс жүргізу заңнамасында анықталған субъектілердің іс жүргізу мақсаттарына, тергеудің стратегиялық немесе тактикалық міндеттеріне қол жеткізуге бағытталған шешімдері мен әрекеттерінің күрделі үнемі дамып келе жатқан басқарылатын жүйесі болып табылатын қылмыстарды ашу және тергеу қызметі де қателіктер жасаумен орын алады. Қылмысты дайындау, жасау, оны ашуға және тергеуге қарсы іс-әрекеттерді қамтитын Қылмыстық іс-әрекет қылмыстарды ашу және тергеу жөніндегі қызметті білудің объектісі болып табылады. Сот ғылымында қылмыстық іс-әрекет пен қылмыстарды ашу және тергеу іс-әрекеті дәстүрлі түрде оның ғылыми білімінің жалпы (екі жақты) нысанын құрайтыны таңқаларлық емес.

Қылмыстарды ашу және тергеу жөніндегі іс-әрекетті криминалистік түсіну оның дәлелдік және басқа да криминалистік маңызды ақпаратты алуға және пайдалануға байланысты ақпараттық бағытын білдіреді. Тергеуші алған криминалистикалық маңызды ақпарат, оны ескере отырып, қазіргі тергеу жағдайын бағалау көбінесе ол қабылдаған процедуралық, стратегиялық немесе тактикалық шешімдердің сипатын анықтайды [1].

Сондықтан тергеушінің алдын-ала тергеу стратегиясы мен тактикасын дұрыс таңдауы оның сапалы және тиімді өндірісі үшін өте маңызды. Нәтижесінде тергеушінің осындай шешімдер қабылдау процесінде жіберілген қателіктер мен кемшіліктер тергеудің қалыпты бағытына, оның мақсаттары мен міндеттеріне қол жеткізуге айтарлықтай теріс әсер етеді.

Тергеушінің алдын-ала тергеу барысында жасаған қателіктерінің барлық спектрі сот әдебиетінде "тергеу қателіктері"терминімен белгіленеді. Бұл

термин, әрине, белгілі бір дәрежеде шартты, өйткені қылмыстарды ашу және тергеу процесінде осындай қателіктер жасау субъектісі тек тергеуші ғана емес, сонымен бірге тергеу жүргізетін, тергеушіге Нұсқаулық беретін немесе оның процедуралық және тактикалық сипаттағы тапсырмаларын орындайтын қылмыстық іс жүргізу қызметінің басқа қатысушылары болуы мүмкін (анықтаушы, тергеу органының басшысы, тергеушінің тапсырмасын орындау кезінде анықтау органының қызметкері) [2].

Аталған мәселені қарастырмас бұрын "тергеу қателігі" ұғымына тоқталайық. Тергеу қателігі деп тергеушінің, оның пікірінше, қылмыстық жауапкершілікке тарту, қамауға алу, сондай-ақ оның іс жүргізуінде жатқан істі шешу (тоқтата тұру, тоқтату, сотқа жіберу) туралы дұрыс іс жүргізу шешімін қабылдауды білдіреді, ол объективті түрде заңсыз және негізсіз болып табылады, бірақ сонымен бірге өзінің сипаты мен зияндылығының болмауы бойынша сот төрелігіне қарсы қылмыс ретінде қаралмайды.

Тергеу қателіктері мәселесін зерттеудің өзектілігі, олардың себептері мен оларды жою жолдарын анықтау тергеу практикасындағы осы елеулі кемшіліктің таралуына байланысты. Сонымен қатар, соңғы жылдары тергеу қателіктерінің саны төмендеудің айқын тенденциясына ие емес. Бұған белгілі бір дәрежеде прокуратура органдары мен сот қызметіндегі тергеу қателіктерін анықтау, жою және алдын-алу бойынша кемшіліктер ықпал етеді.

Тергеу қателігі ұғымын анықтау кезінде бұзушылықтан келтірілген зиянның сипатын ескеру қажет. Тергеу қателіктеріне тергеушінің тергеу мақсаттарына қол жеткізуге кедергі болған, яғни қылмысты ашуға, шындықты анықтауға, адамды айыпталушы ретінде тартуға жеткілікті дәлелдер жинауға, тергеуді аяқтауға және істі сотта дұрыс шешуге кедергі келтірген тергеушінің жұмысындағы кез келген емес, тек елеулі кемшіліктер жатқызылуы керек [3].

Осылайша, тергеу қателіктерінің көрінісі тергеушінің шешімі болады:

- жазықсыз адамды қылмыстық жауапкершілікке тарту және қамауға алу туралы;
- кінәлілерді анықтамағаны үшін істі тоқтата тұру туралы (қылмысты ашуға барлық мүмкіндіктерді пайдаланбай қабылданған);
- істі тоқтату туралы (заңды негіздер болмаған жағдайда қабылданған);
- елеулі мән-жайларды толық және біржақты зерттеу кезінде адамды айыпталушы ретінде тарту және істі прокурор мен сотқа жіберу туралы;
- қылмыстық іс жүргізу заңын елеулі бұзушылықтар болған және қылмыстық заңды дұрыс қолданбаған жағдайда істі прокурорға және сотқа жіберу туралы.

Іс жүзінде сот қателіктерін екі негізгі топқа бөлуге болады: -тергеу барысында әртүрлі ғылыми-техникалық құралдарды қолданудағы кемшіліктер, іздермен және басқа да материалдық дәлелдемелермен жұмыс істеу технологиясының бұзылуы болып табылатын техникалық және криминалистік сипаттағы қателер; - стратегиялық және тактикалық сипаттағы тергеушінің қателіктері [4].

Бұл ретте стратегиялық қатені тергеушінің тергеудің негізгі бағыттарын (жалпы нұсқаларды ұсынуды қоса алғанда) немесе қабылдаудың салдары іс бойынша бүкіл тергеудің барысы мен нәтижелеріне (оның негізгі кезеңдеріне) елеулі теріс әсер ететін немесе осындай қауіп төндіретін тергеудің Жалпы ұйымдастырушылық міндеттеріне қол жеткізудің криминалистік құралдарын айқындайтын, жалпы тергеу жағдайына сәйкес келмейтін шешімі ретінде айқындауға болады. Тактикалық қателік-бұл тергеудің қалыптасқан жағдайына қайшы келетін немесе оның даму перспективаларын есепке алмай қабылданған тактикалық шешім және (немесе) оны іске асыру, сондай-ақ тергеушінің жеке тергеу жағдайына (жекелеген тергеу әрекеттерін немесе тактикалық операцияларды жүргізу жағдайына) байланысты шешім қабылдаудан не қажетті іс-әрекеттер жүргізуден бас тартуы.

Тергеу қателіктерінің мәні әрқашан тергеушінің шешімі тергеу мақсаттарына қайшы келетіндігімен анықталады, яғни. заңсыз немесе негізсіз. Үкімнің дұрыс еместігін көрсететін жағдайларға ұқсас, тергеуші қабылдаған шешімнің заңсыздығы мен негізсіздігі әрқашан алдын-ала тергеудің біржақты немесе толық еместігімен, қылмыстық іс жүргізу заңының Елеулі бұзушылықтарымен және қылмыстық заңның дұрыс қолданылмауымен түсіндіріледі деп айтуға болады. Дәл осы жағдайлар тергеу қателіктерінің мәнін ашады.

Тергеу қателіктерін қылмыстарды тергеу тәжірибесінен жою олардың себептерін анықтауды және жоюды талап етеді. Себептерді анықтау кезінде, ең алдымен, тергеу қатесінің қабылданған тұжырымдамасын ескеру қажет. Жоғарыда айтылғандай, тергеу қателігі тергеушінің жұмысындағы барлық қателіктерді білдірмейді, тек заңсыз және негізсіз шешімдер қабылдауда көрінетін олардың ішіндегі ең маңыздылары, тергеушінің процедуралық және ұйымдастырушылық-тактикалық қызметіндегі қалған кемшіліктер мен кемшіліктер тергеу қатесін тудыратын жағдайлар болып табылады. онымен органикалық түрде байланысты [5].

Бұл тұрғыда неғұрлым елеулі теріс әсерді тергеу және өзге де процестік әрекеттерді жүргізбеу не тиісінше жүргізбеу (іс жүзінде әрбір зерттелген іс бойынша); нұсқаларды ұсыну мен тексерудегі, тергеуді ұйымдастырудағы, анықтау органдарымен өзара іс-қимыл жасаудағы елеулі кемшіліктер; дәлелдемелерді дұрыс бағаламау әсер етеді. Нәтижесінде мұның бәрі тергеудің толық болмауына, біржақты және объективті болмауына, қылмыстық іс жүргізу заңының елеулі бұзылуына, қылмыстық заңның дұрыс қолданылмауына әкеледі және тергеу қателіктеріне әкеледі.

Бұл кемшіліктердің себептері тергеушінің жеке басына да, оның жұмыс жағдайларына да байланысты. Осылайша, тергеу қателіктерінің себептері объективті де, субъективті де болады. Сонымен қатар, осы себептердің әсер ету механизмі және қатемен байланыс әр түрлі. Тергеушінің жеке басына қатысты субъективті себептер тергеу қатесімен тікелей байланысты. Объективті себептер (жұмыс жағдайларының нашарлығы, тергеу кезеңіндегі үлкен жүктеме, ұжымдағы моральдық-психологиялық ахуалдың нашарлығы,

сараптамалық қызмет көрсетудегі кемшіліктер, анықтау органдары жұмысының төмен сапасы және олармен тиісті өзара іс-қимылдың болмауы, прокурорлық қадағалаудағы олқылықтар) жанама қатемен байланысты.

Объективті сипаттағы себептердің тергеу қателіктеріне әсерін зерделеу кезінде олардың ішіндегі ең көп тарағаны прокурорлық қадағалауды жүзеге асырудағы кемшіліктер болып табылатыны анықталды. Жоғарыда аталған объективті сипаттағы басқа себептер маңызды рөл атқармады. Әрине, тергеушілердің жұмыс жағдайын жақсарту, тергеу органдарының сапасы және тергеушілерге қызмет көрсету мәселелері күн тәртібінен алынбайды. Олардың оңтайлы шешімі тергеу жұмысының сапасына оң әсер етеді.

Зерттеу көрсеткендей, тергеу қателіктері негізінен тергеушінің жеке басына, оның кәсіби дайындығына және жұмысқа деген көзқарасына байланысты. Субъективті себептерді жоюда тергеушілердің тиімділігін арттырудың негізгі резервтері жатыр. Ең көп таралған субъективті себеп (46%) тергеушінің қажетті кәсіби білімі мен жұмыс дағдыларының болмауы болды. Бұл жас тергеушілердің практикалық тәжірибесі мен білімінің жетіспеушілігін де, олардың тәжірибелі әріптестерінің зерттелген істердің төрттен бірінде туындайтын күрделі кәсіби мәселелерді шешуге дайын еместігін білдіреді.

Істерді зерделеу кезінде және тергеушілермен әңгімелесу кезінде процедуралық жеңілдету үрдісі айқын байқалады. Қылмыстық іс жүргізу заңдарының ережелерін бұзу тергеушілердің бір бөлігінің ҚПК нормаларының талаптарына ерікті қатынасын, іс жүргізу нормаларын маңызды және маңызды емес деп бөлуді талап етеді, оларды орындау міндетті емес. Бұл, ең алдымен, процеске қатысушылардың құқықтары мен заңды мүдделерін қамтамасыз етуге, тергеу әрекеттерін жүргізу тәртібін сақтауға қатысты. Тергеу қателіктері бар істерді тергеу кезінде тергеушілердің 35% - ында айыптау бұрмалануы, іс материалдарын бағалау және шешім қабылдау кезінде сыни және менмендік емес екендігі тән, бұл әдетте кәсіби деформацияның көрінісімен байланысты. Соңғысы адам қызметінің кез-келген саласында кәсіби тәжірибе жинақтаумен қатар, жасы мен жұмыс өтілі өскен сайын пайда болады. Тергеушінің тергеу кезіндегі мінез-құлық стереотиптерінің болуымен және айтарлықтай эмоционалды және интеллектуалдық жүктемелермен байланысты іс-әрекеті үшін ол да тән. Сыншылдықтың, менмендіктің және өзін-өзі қанағаттандырудың болмауы, әр адамның жеке екенін ұмытып кету, барлық нәрсені білу және демек, олардың мінсіздігі айыптаудан жалтаруға және Елеулі тергеу қателіктерін тудыруы мүмкін.

Ведомстволық бақылау қылмыстық істерді тергеу кезінде тергеушілер жіберген қателерді уақтылы анықтауға, жоюға және алдын алуға арналған. Оның жеткіліксіздігі немесе болмауы, біздің ойымызша, тергеу қателіктерін тудыратын нақты себептердің бірі болып табылады.

Жоғарыда айтылғандардан тиісті түрде ұйымдастырылған ведомстволық бақылау қылмыстарды тез ашуға, қылмыстық істерді толық, жан-жақты және объективті тергеуге, қылмыстық процестің сотқа дейінгі сатыларында тергеу

қателерін уақтылы анықтауға, жоюға және алдын алуға мүмкіндік береді деген қорытынды жасауға болады.

Алайда, тәжірибе көрсеткендей, тергеу бөлімі бастығының жұмысын ұйымдастыруда бөлімшенің жұмысына теріс әсер ететін көптеген кемшіліктер мен кемшіліктер бар.

Бағынысты бөлімшелердегі әлсіз ведомстволық бақылаудың негізгі себептері:

- қылмыстық істерді тергеудің және қылмыстар туралы арыздар мен хабарламаларды қараудың жай-күйіне ведомстволық бақылаудың жеткіліксіздігі;

- аналитикалық жұмыстың жетілмегендігі;

- жекелеген басшылардың кәсіби даярлығының төмендігі;

- бөлімшеде тергеу жұмыстарын тиісті ұйымдастырудың болмауы.

Нәтижесінде прокурорлық және соттық қателіктерге әкеп соқтыратын тергеу қателіктерінің едәуір санына жол беріледі.

Әрине, азаматтарды қылмыстық жауапкершілікке негізсіз тарту, заңсыз қамауға алу және ұстау, азаматтардың конституциялық құқықтары мен бостандықтарын бұзу, соттардың тұлғаларды ақтауы фактілерінің барлығы бірдей тиісті ведомстволық бақылаудың болмауының нәтижесі емес. Соған қарамастан, олардың едәуір бөлігі Ішкі істер органдары жүйесінде ведомстволық бақылауды қамтамасыз ете отырып, қолайсыздықты көрсетеді.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Жамиева Р.М. Уголовно-процессуальное право Республики Казахстан. Общая часть. Учебное пособие. -Караганда: КарГУ им. Е.А. Букетова, 2014. -308 с.
2. Омаров Е.А. Правовая помощь в ходе досудебного расследования в Республике Казахстан. Монография. - Астана: АПО, 2018. - 212 с.
3. Манова Н.С. *Уголовный процесс*. Курс лекций. М.: Эксмо, - 2010.- 240с.
4. Крамаренко В.П. Ситуационный подход к выявлению и преодолению следственных ошибок: автореф. дис. ...канд.юрид.наук.Краснодар,2012.
5. Комаров И.М. Следственные ошибки: некоторые вопросы понятия и классификации // Перспективы развития уголовно-процессуального права и криминалистики. М.,2012.

ООЖ 349.2

АДАМҒА ҚАРСЫ ЗОРЛЫҚ-ЗОМБЫЛЫҚ ҚЫЛМЫСТАРЫ РЕТІНДЕ ҰРЫП-СОҒУ МЕН АЗАПТАУДЫҢ ТҰЖЫРЫМДАМАСЫ МЕН БЕЛГІЛЕРІНЕ ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ КӨЗҚАРАС

Сабден Н. Ж. - магистрант
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В статье рассматриваются проблемы насилия в стране, выделяются его криминологические особенности. Существенную долю в структуре насилия занимают такие преступления, как побои и истязания, рассматривается их состояние и динамика, удельный вес в структуре насилия и всей преступности.

The article deals with the problems of violence in the country, highlights its criminological features. A significant share in the structure of violence is occupied by such crimes as beatings and

torture, their state and dynamics, the specific weight in the structure of violence and all crime are considered.

Қылмыстық құқықтықта зорлық-зомбылық қылмыстары жалпы белгілермен сипатталады, бұл оларды бір топқа біріктіруге негіз болады. Бұл қылмыстардың ортақтығы мен ұқсастығы, ең алдымен, оларды жасаудың бірдей әдісінде, атап айтқанда, зорлық-зомбылық немесе басқа адамға зорлық-зомбылық жасау қаупінде көрінеді. Бұл тәсіл қылмыстың объективті жағын сипаттайтын элемент ретінде ҚР ҚК қылмыстық заңнаманың бірқатар баптарының диспозицияларында көзделеді, мысалы, зорлық-зомбылық қылмыстары үшін жауапкершілік Кодекстің көптеген баптарында көзделген.

Қылмыскердің әртүрлі қылмыстық-құқықтық нормалардағы әрекеттерінің зорлық-зомбылық сипаты әртүрлі. Көбінесе заңда зорлық-зомбылық немесе оны қолдану қаупі тікелей көрсетілген. Кейбір жағдайларда зорлық-зомбылықты білдіретін немесе зорлық-зомбылықтан көрінуі мүмкін немесе өлім немесе дене жарақаты түріндегі зорлық-зомбылықтың салдары көрсетілген әрекеттер немесе жағдайлар қарастырылған.

Жеке адамға қарсы қылмыстар немесе оларды зорлық-зомбылық деп те атайды, бұл өте кең таралған теріс әлеуметтік құбылыс. Әдеби дереккөздерді талдау зорлық-зомбылық қылмысының келесі сипаттамаларын анықтауға мүмкіндік береді:

- зорлық-зомбылық қылмысы, әсіресе азаматтардың денсаулығына шамалы қол сұғушылық, жасырындықтың айтарлықтай жоғары деңгейіне ие;

- қалалық жерлерде ең көп таралған зорлық-зомбылық қылмысы; - қылмыс жасалған жерде бұл қылмысты негізінен "үй", яғни отбасылық және тұрмыстық деп анықтауға болады;

- зорлық-зомбылық қылмыстары көбінесе кешкі және түнгі уақытта жасалады;

- осы қылмыстарды жасаудағы белсенділіктің артуы күзгі-қысқы кезеңде байқалады;

- зорлық-зомбылық қылмыстарын жасау механизміндегі маңызды анықтаушы рөл алкогольге тиесілі, ал қылмыстың ауырлығының төмендеуімен мас күйінде жасалған қылмыстардың үлесі артады;

- күштеп мінез-құлық жиі сүйемелденеді өтеді, садизмом, издевательствами үстінен құрбаны, зиян келтіре отырып, оған мучений, ерекше ас ашумен және айрықша цинизмом;

- зорлық-зомбылық қылмыстарын жасау көбінесе қару ретінде пайдаланылатын әртүрлі қару түрлерін (атыс, газ, суық) және заттарды (әдетте тұрмыстық мақсаттағы) қолданумен қатар жүреді;

- зорлық-зомбылық қылмысы топтық қылмыстардың төмен ауырлығымен сипатталады; - бұл қылмыстың ерекшелігі-қылмыскердің ниетінің кенеттен пайда болуы, яғни ситуациялық сипаты [1].

Азаптаудың адамға және адамға қарсы зорлық-зомбылықтың басқа түрлерімен ұштасуында жиі қолданылатындығы айтылған тәжірибеге сүйене отырып, заңсыз бас бостандығынан айыру, ұрлау, барымтаға алу және олардың

барлығы жәбірленушіге физикалық немесе психикалық зиян келтіретін азаптау немесе басқа да зорлық-зомбылық әрекеттерімен бірге жүретін көптеген жағдайлар бар.

Жеке тұлғаны азаптан қорғау тұжырымдамасы сізге қажетті дамуды алу керек деп айтады, өйткені түсіндіру мемлекет пен тұтастай қоғамның мүдделеріне қайшы келетін зорлық-зомбылықтың ерекше көріністері аясында жүреді [2].

Бұл тұжырымдама ғылыми криминологияның сұраныстарына байланысты, сондай-ақ жеке адамға қарсы қылмыспен күрес практикасына байланысты дамиды, азаптауды аз жасаған адамдардың мінез-құлқына бақылау жүзеге асырылады, бұл қылмыстардың үлкен кідірісі бар, азаптаудың алдын алу шараларына жауап беретін жүйе мүлдем тиімсіз, бірақ қылмыстың осы түрімен күресудің белгілі бір кезеңдері бар.

Алайда, азаптаудың өсіп келе жатқан ауқымы азаматтар мен мемлекеттің қоғамдық мүдделеріне үлкен және нақты қауіп төндіреді. Күтілетін нәтижелерге қол жеткізуге болатын әрекеттер, сондай-ақ қылмыстық жағдайлардың тиісті салаларын жеке бақылауға алудың жеке тәсілдері мүмкін емес. Бүгінгі күнге дейін адамға және тұтастай тұлғаға қарсы басқа да ұқсас қылмыстарға қатысты азаптауға байланысты қылмыстардың алдын алуға бағытталған кезең-кезеңмен іс-шаралар жүріп жатыр, дәстүрліден консервативті және осыған байланысты ешқандай көмек пен пайда болмайды. Күн сайын жаңа ғылыми әзірлемелер қажет, мұнда зорлық-зомбылықтың жаңа, ерекше көріністері ретінде азаптаудың алдын-алу бойынша ғылыми негізделген шаралар жүйесі қажет.

Денсаулыққа зиян - бір немесе бірнеше қоршаған орта факторларын (механикалық, физикалық, химиялық, психикалық және т.б.) қолдана отырып, адамның заңсыз кінәлі әсерінен ағзаның құрылымы мен функцияларын бұзу [3]. Егер біз осы қылмыстың құрылымы туралы айтатын болсақ, онда ең алдымен компоненттер туралы айту керек. Қылмыстың кез-келген құрамында төртеуі бар: объект, субъект, объективті және субъективті Тараптар.

Ұрып-соғу сияқты қылмыстардың объективті жағы кінәсіз азаматқа өмір мен денсаулыққа қауіпті емес, бірақ елеулі қолайсыздықтар тудыратындығымен сипатталады.

Енді субъективті жағы туралы айту керек. Әдетте, осы қылмысты жасаған кінәлі адамның бұл ниеті бар. Қылмыстық құқықтан мұндай ниет тікелей де, жанама да болуы мүмкін. Кейде кінәлі адам ниеттің негізінде әрекет етпейді, бірақ абайсызда қылмыс жасайды. Қылмыс жасаған кінәлі адам туралы айтқанда, ең алдымен субъект деп аталады. Сонымен, ұрып-соғу түріндегі қылмысты 16 жасқа толған адам ғана жасай алады. Қылмыстың объектісі-жағдайға тап болған адамның өмірі мен денсаулығы.

Ұрып-соғу-бұл жәбірленушінің денесіне бірнеше рет соққы берумен сипатталатын әрекеттер. Соққылар қолмен немесе аяқпен, сондай-ақ қатты заттармен жасалуы мүмкін. Өзара ұрып-соғу (мысалы, тұрмыстық жанжал

нәтижесінде) Тараптардың әрқайсысының қылмыстық жауапкершілігін жоққа шығармайды.

Қылмыс ретінде азаптау қылмыстық заңнама үшін дәстүрлі болып табылады, өйткені ол Қазақстанның барлық Қылмыстық кодекстерінде қарастырылған.

Азаптау-бұл жүйелі түрде ұрып-соғу немесе басқа да зорлық-зомбылық әрекеттері арқылы, егер ол нәтиже бермесе, физикалық немесе психикалық азап шегу.

Азаптаудың құрамдас элементтерінің құрылымында қылмыстық әрекеттің объектісі азаматтардың денсаулығын сақтау және қауіпсіздік жөніндегі қоғамдық қатынастар болып табылатындығы анықталды. Сонымен қатар, азаптаудың объектісі физикалық және моральдық азапқа төзетін жәбірленушінің қадір-қасиеті болуы мүмкін. Бұл қылмыстың объективті жағы-жүйелі түрде ұрып-соғу немесе басқа да зорлық-зомбылық әрекеттері арқылы физикалық немесе психикалық азап шегу. Ұрып-соғудың жүйелі болуы олардың қайталануын, сондай-ақ кінәлінің іс-әрекеттерінің жәбірленушіні ренжітуге ғана емес, сонымен бірге оның қадір-қасиетін қорлауға бағытталғанын білдіреді. Азаптаудың субъективті жағы - бұл тікелей ниет. Кінәлі адам өзінің іс-әрекетімен жәбірленушіге физикалық немесе психикалық азап әкелетінін түсінуі керек. Қылмыстың субъектісі-16 жасқа толған жеке ақыл-есі дұрыс адам.

Ұрудан айырмашылығы, азаптау жүйелі ұруды қолданумен байланысты. Жүйелілік бірнеше рет ұрып-соғуды да (тәжірибе кем дегенде үш рет болған) және осы соққылардың ішкі байланысын да қамтиды. Ұруды қолмен, таяқпен, кірпікпен, шыбықпен немесе кез-келген басқа заттармен қолдануға болады [4].

Ұрып-соғу және азаптау үшін қылмыстық жауапкершілікті заңнамалық реттеу қазіргі уақытта жетілмеген болып көрінеді, бұл өз кезегінде аталған әрекеттерді саралауда кейбір проблемаларды тудырады. Сонымен, ұрып-соғу және азаптау құрамын түсіндіру құқық қолдану қызметінде айтарлықтай қиындықтар тудыратын бағалау белгілері кіреді ("физикалық немесе психикалық азап", "басқа да зорлық-зомбылық әрекеттері").

ҚР ҚК-нің 110-бабы 1-бөлігінің диспозициясында объективті жағы азаптау келесідей сипатталады: "ұрып-соғу немесе физикалық ауырсыну тудырған басқа да зорлық-зомбылық әрекеттері" [5].

Іс жүзінде ұрып – соғу-бұл соққылар. Зорлық-зомбылық тек соққы беру арқылы ғана емес, сонымен қатар шашты жұлып алу, жәбірленушінің денесінің бір бөлігін қысу, отпен әсер ету және т.б. арқылы жасалуы мүмкін.

Заң шығарушы ұрып-соғу мен басқа да зорлық-зомбылық әрекеттерін анықтамайды, бұл олардың ғылыми және оқу әдебиеттерінде, сондай-ақ практикада екіұшты түсіндірілуін тудырады [6].

Құқықтық әдебиеттерде және іс жүзінде, біздің ойымызша, зерттелетін қылмыстың құрамын құрайтын ұрып-соғу және басқа да зорлық-зомбылық әрекеттері тек адам ағзасына механикалық әсер ету арқылы, яғни физикалық зорлық-зомбылық арқылы жасалуы мүмкін деген сенім пайда болды.

Осылайша, орташа зиян келтірілгенде, қылмысты орындаушы басқа адамдарды пайдалану арқылы қылмыс жасаған адамды тануы керек. физикалық зорлық-зомбылық ұрудың объективті жағының міндетті элементі болып табылады.

Жеке адамды зорлық-зомбылықтан, ең алдымен ұрып-соғу мен азаптаудан қорғау қажеттілікті дамыту маңызды сипатқа ие. Ұрып-соғу және азаптау, статистика көрсеткендей, біздің қоғамның күнделікті өміріндегі жиі кездесетін құбылыстарға айналууда. Бұл мемлекет пен қоғамды алаңдатууда. Зорлық-зомбылық көріністерінің ұлғайып келе жатқан ауқымы азаматтардың, мемлекет пен қоғамның мүдделеріне қайшы келеді, қоғамдық мүдделерге нақты қатер төндіреді деп тұжырым жасауға болады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Юрченко Р. Концептуальные положения нового УК РК об уголовных наказаниях // Заңгер. - 2014. - №8. - С. 31-36.
2. Багун Э.А. Здоровье человека как объект побоев и истязания // Труды Оренбургского института (филиала) Московской государственной юридической академии. 2013. № 18. С. 108-115.
3. К вопросу об объекте и предмете побоев // Теоретические и практические проблемы уголовного права и процесса на современном этапе: Сборник научных статей под общ.ред. к.ю.н., проф. Литовченко В. Н. Оренбург: ИПК ГОУ ОГУ, 2015 г.
4. Ағыбаев А.Н. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексіне түсіндірме. Жалпы және Ерекше бөліктер. –Алматы: Жеті Жарғы, 2015. –768 б.
5. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ.
6. Матушкин, П. А. Побой и истязания в системе преступлений против личности: уголовно-правовая, криминологическая природа и предупреждение [Текст] / П.А. Матушкин // Вопросы экономики и права. – 2014. – № 77. – С. 34-38

УДК 34.01

ПАТОЛОГИИ СОВРЕМЕННОГО ПРАВА

Сайлаубай Р. Б. - магистрант
Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Мақала құқық патологиясы құбылысын, оның теріс өзгеруін анықтайтын қазіргі құқықтың негізгі белгілерін, құқықтық нигилизмнің мифологизациясының мәнін, құқық патологиясының көріністерінің бірі ретінде, сондай-ақ Заңның патологиялық жағдайынан туындаған құқықтық даму тенденцияларын қарастыруға арналған.

The article is devoted to consideration of the phenomenon of the pathology of the law, the main features of modern law that lead to its negative transformation, the essence of mythologizing of legal nihilism, as a form of pathology law and trends in legal development, caused by a pathological condition the right.

Право долгое время являлось объектом исследования, но проблема патологии права не получила широкого распространения, несмотря на ее очевидную значимость. Термин "патология" был заимствован юристами из медицины и имел свое особое, особое значение по отношению к праву.

В настоящее время под патологией права понимают отклонения в правовой сфере, часто связанные с деформацией общественной жизни, когда незаконные средства достижения целей и задач противоречат закону, создаются дополнительные правовые барьеры и налагаются многочисленные правовые ограничения для реализации инициативы и свободы поведения граждан. Однако, на наш взгляд, эти идеи не в полной мере отражают особенности патологии современного права. Понятие патология права неоднозначно и достаточно условно. Под такой патологией понимают серьезное отклонение от нормы, нормального состояния или процесса развития, неприятную аномалию.

Право-один из важнейших социальных регуляторов, призванный влиять на общественные отношения и социальные процессы, поведение граждан [1]. Поэтому патология права всегда отражает серьезные негативные процессы в государстве, является показателем деформаций общественного строя. К сожалению, анализ современного состояния национального законодательства и правовой системы часто сопровождается использованием терминов "несоответствие", "несистемность", "неполнота", "неисправность", "кризис" и др. Полагаем, что патология права характеризуется комплексом взаимосвязанных и взаимозависимых явлений-дефектностью правотворчества, патологией права на реализацию и патологией правосознания.

Патология законотворчества характеризуется нарушениями при построении правовых норм. В настоящее время для системы законодательства характерен ряд негативных явлений, связанных, прежде всего, с нарушением системно-структурных связей правовых норм, непониманием законодательства как целостной, внутренне последовательной системы, построенной в соответствии с определенными принципами и правилами. К числу таких явлений относятся: пробелы в праве и правовая инфляция; межотраслевые и межотраслевые конфликты; включение в законодательство многих особенностей; законодательная концентрация субъективных прав, не обеспеченная соответствующими юридическими обязанностями и т.д. [2].

Рассматривая сущность социологических концепций патологического состояния действительности (т.е. ситуации, отклоняющейся от нормы), попытаемся выделить несколько моментов, касающихся права.

Во-первых, если пренебрежение и негативное отношение к праву приобретает устойчивый характер в социальной среде, то такой подход приобретает нормальный характер, а напротив, стремление использовать право в этих условиях как средство удовлетворения своих требований воспринимается как состояние, отклоняющееся от нормы, т. е. патологическое. Поэтому в рамках насущной проблемы определения состояния права следует говорить о современном праве, о современном праве, отвечающем требованиям заданной эпохи и периода исторического развития. Такое уточнение обусловлено тем, что эволюционное развитие права неизбежно приводит к изменению важнейших характеристик права.

Во-вторых, коллективный образ жизни, доминирование коллективных ценностей над личностями стали фактором, носящим устойчивый и устойчивый характер, определяющим патологию современного права.

Прежде чем ответить на вопрос, в каком "патологическом" или "нормальном" состоянии находится современный закон, необходимо уточнить, что это такое. Современное право очень специфично и на самом деле является юридическим правом. Такой характер современного права обусловлен распространением сознательно-волевого фактора как источника его возникновения и развития. Современный мир теряет свою правовую направленность и вместо социокультурного явления право становится, прежде всего, политическим и идеологическим явлением, способным удовлетворить интересы государства. Поэтому современное право-это прежде всего право, которое издается и поддерживается государством. Зачастую действие гигантской "законодательной машины" дает толчок современному праву, но изменения в нем не приводят к появлению качественно нового свойства такого права. Поэтому современное право в государственной форме преобладает, преобладает.

К основным характеристикам современного права также можно отнести:

- бюрократизация современного права-сложный и устойчивый процесс, характеризующийся полным подчинением закона бюрократической элите. Механизм процесса бюрократизации права состоит в целенаправленном, постепенном увеличении нормативного массива, вследствие чего чрезмерное количество норм способствует снижению их эффективности;

- формализация современного права проявляется в усложнении нормативных требований, предписаний, что в конечном итоге приводит к отказу человека от использования каких-либо прав;

- новационный конформизм современного права, заключающийся, например, в несвойственном массовому правосознанию, традиционному порядку и организации работы государственного аппарата восприятию правовых ценностей и взглядов, навязанных западной цивилизацией;

- нестратегичность современного права, характеризующаяся деградацией правового вектора, в результате которой разрушаются импульсы, ведущие к правовому развитию; развитие важнейших сфер жизни общества и др. [3].

Приведенный неполный перечень свойств современного права свидетельствует о том, что такое право, как правило, находится в "патологическом" состоянии, встречающемся в массовом правосознании современного общества, а государство, напротив, оценивает такое право как "нормальное", способное адекватно отражать свою политическую волю и интересы.

Такие виды правовой реальности приводят к искаженному восприятию правовых явлений и процессов. Поэтому и теория правового нигилизма, и другие виды патологии права-это не что иное, как политическая хитрость и своеобразный путь к достижению личных целей политической элиты,

обладающей внушительным потенциалом власти и широкой сферой влияния на внедрение этого мифа в массовое сознание людей.

Патология права - правонарушительное законодательство, носящее характер явления, его несоответствие правам человека, многочисленные правовые ограничения, ограничивающие инициативу и свободу поведения, правоприменительная деятельность, направленная не на обеспечение реализации гражданами и их объединениями прав и свобод, а на создание дополнительных правовых барьеров для их использования; это правосудие, действующее с "акцентом" на чиновника; отсутствие (или незначительное количество) в законе позитивных стимулов поведения. Патология недоверие населения к институтам власти и нежелание властных структур учитывать правовые позиции населения при принятии решений, затрагивающих конечные интересы основной части населения и др. [4].

Изучая законотворческую деятельность последних лет, можно сказать, что научная обоснованность принятых нормативных правовых актов далека от желаемой. Этот недостаток характерен для первичного и вторичного правотворчества.

Недостатки в законотворческой деятельности не способствуют укреплению авторитета законодателя и, соответственно, укреплению принятых им новелл как у правоприменителей, так и у тех, на кого государство возложило обязанность соблюдать правовые предписания. Не только очевидные недостатки принимаемых правовых норм, их несоответствие логике построения конкретных правоотношений и законодательства, его основным принципам (в частности, справедливости и равенства перед законом), но и прямо или косвенно обуславливают патологию правореализации. При этом в ряде случаев не только субъекты соблюдения норм права, но и правозащитники не могут однозначно трактовать волю законодателя. Кроме того, с римского права общеизвестно, что: 1) *res est misera ubi jus est vagum et incertum* ("плохо, когда закон неясен и неизвестен"); 2) *ubi jus incertum, ibi nullum* ("если закон неизвестен – нет закона").

Патология правосознания, его деформация связаны с ценностью права, его значимостью как социального регулятора, пренебрежением к закону, недоверием населения к закону и соответствующим институтам власти. В правовой доктрине выделяют различные виды деформации правосознания, наиболее распространенными из которых являются правовой инфантилизм, правовое увлечение, правовой нигилизм и правовой идеализм. Правовой инфантилизм характеризуется несформированностью правовых знаний, определенностью в правовой подготовке достаточно высокого уровня. Правовое увлечение характеризуется свободным принятием права, вытекающего из небрежного отношения к нему. Наиболее опасный вид деформации связан с "перерождением" правосознания вплоть до формирования преступного умысла.

Таким образом, учитывая все вышеизложенное, можно отметить, что для современного права, где государственная форма права является основной,

характерно патологическое состояние, которое является неизбежным негативным явлением. При этом следует сказать, что такая ситуация порождает не только негативные, но и позитивные тенденции правового развития. Так, с одной стороны, возникновение патологии права порождает криминализацию правовой жизни, развитие уголовного права (против не только государства, но и права гражданского общества) — стремление общества в ответ преодолеть патологическое состояние, с другой стороны, процессы, происходящие в законе, приводят к возрастанию роли локализованных форм права, развитию права гражданского общества и форм его существования, что ценно и необходимо на современном этапе развития общества.

Список использованной литературы

1. Булгакова Д.А. Теория государства и права: учеб. пособие / Д. А. Булгакова. - Алматы: NURPRESS, 2016. - 130 с.
2. Лейст О.Э. Сущность права. Проблемы теории и философии права: учеб.пос. М., 2011.
3. Государство и право: учебное пособие / С. С. Алексеев. - М.: Проспект, 2017. - 152 с.
4. Гладких В. И. Парадоксы современного законодательства: критические заметки на полях Уголовного кодекса // Российский следователь. 2012. № 11

ОӘЖ -342.5

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМ ФЕНОМЕНІ:ДАМУ ТЕНДЕНЦИЯСЫ ЖӘНЕ ЖЕТІЛДІРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

¹Серик Г., ²Имашев Б.Е.

¹«Мирас» университеті , Шымкент қ., Қазақстан, ²Халықаралық университет SILKWAY,
Шымкент қ., Қазақстан

В статье рассматривается феномен гражданского общества, тенденции и перспективы развития в условиях модернизации в Республике Казахстан. Актуальность темы исследования определяется тем, что современное гражданское общество переживает конструктивную трансформацию. В развитых западных странах с устойчивыми демократическими режимами гражданское общество - это своего рода социальное пространство, где люди связаны и взаимодействуют между собой в качестве независимых индивидов. И, соответственно, для нашей страны актуальным является исследование процессов социальной жизни, в центре которых стоит свободная личность.

The article discusses the phenomenon of civil society, trends and development prospects in the context of modernization in the Republic of Kazakhstan. The relevance of the research topic is determined by the fact that modern civil society is undergoing a constructive transformation. In developed Western countries with stable democratic regimes, civil society is a kind of social space where people are connected and interact with each other as independent individuals. And, accordingly, for our country, the study of the processes of social life, in the center of which stands a free person, is relevant.

Азаматтық қоғам - адамзат дамуының нәтижесі, өркениет өнімі. Азаматтық қоғам бірізділікте өздігінен қалыптасатын қоғам емес.

Тақырыптың өзектілігі заманауи азаматтық қоғам әлі де құрылымдық түрленуді бастан өткеруде.

Мемлекеттік жұмыстың өзекті мәселесі жеке адамның қадір-қасиетін, ар-намысын, бостандығын, теңдігін қорғау, адамның қоғамдағы үстемдігін қалыптастыру деп түсіндірді [1].

Қазіргі Қазақстанның демократиялық, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде дамуы тек қана азаматтардың іскерлігіне және азаматтық қоғамның одан әрі дамуына байланысты.

Менің мақаламның мақсаты-еліміздің дамуының осы кезеңінде азаматтық қоғамның мәселелерін анықтау. Сондай-ақ шеткері аймақтарға қатысты азаматтық қоғамның даму проблемаларын анықтау.

Менің мақаламда, елдің шеткері аймақтарында мен облыстарға кіретін және өнеркәсіптік, мәдени немесе экономикалық орталықтар болып табылмайтын аймақтардың көпшілігін айтамын. Оларда азаматтық қоғамның дамуымен проблемалар байқалады, халық қоғамдық бірлестіктерге қатысты өте енжар. Бұл тізімге еліміздің мегаполистен алыс көптеген өңірлері кіреді. Халықтың құқықтық санасының деңгейі осы өңірлердегі азаматтық қоғам институттарының дамуына байланысты.

Сондай-ақ, проблемаларды қарап, Мен жоғарыда аталған тұжырымдамаға сәйкес Үкіметтің іс-шаралар жоспарына кірмеген ықтимал шешімдерді анықтадым. Бірақ олар азаматтық қоғамды дамыту және біздің мемлекеттегі демократияны жақсарту үшін әлі де тиімді бола алады.

Азаматтық қоғам-бұл оның қажеттіліктері, мүдделері мен құндылықтарының бүкіл жүйесі бар адам ондағы процестер мен қатынастардың басты кейіпкері мен субъектісі болатын қоғам. Бұл ұғым сонымен қатар мемлекет пен оның органдарына тәуелсіз қоғамдық қатынастардың барлық жиынтығын білдіреді: саяси, экономикалық, мәдени, ұлттық, діни, отбасылық және басқалар, жеке мүдделердің алуан түрлілігін көрсетеді.

Демократиялық мемлекеттің азаматтары жеке бас бостандығы құқығын пайдаланады, бірақ сонымен бірге олар басқа мемлекеттік институттармен бірге болашақты құру жауапкершілігін бөліседі.

Азаматтық қоғам демократиялық саяси жүйе жағдайында ғана дамудың жоғары деңгейіне жетеді, онда билік пен азаматтық қоғам арасындағы қатынастар қоғамдық келісім негізінде құрылады. Азаматтық қоғамдағы демократиялық процедуралар билік қызметінің сапасын бағалаудың қоғамдық құқығына және қоғам мүддесі үшін билікке әсер ету тетіктеріне негізделген.

Басқаларсыз ол өз мүддесін іске асыра алмайды», - деген Гегель. К. Маркстің пікірі - бір саяси жүйені алып мазмұнына қарасаң, ол азаматтық қоғамның сан қырлы көрінісінің бір нысаны болып шығады [2].

Азаматтық қоғамның мақсаты-қоғамның әр мүшесінің мүдделерін қорғау, оның мүдделерін билік пен қоғам алдында білдіру, биліктің қызметін қоғамдық бақылау және осы қоғамның ішкі және сыртқы саясатын қалыптастыру.

Сондай-ақ, Гегельдің сөздерін осы мақаланың тақырыбына жатқызу орынды деп санаймын: "біздің қазіргі мемлекеттерімізде азаматтар барлық жалпы мемлекеттік істерге шектеулі түрде қатысады, бірақ адамгершілік адамға жеке мақсаттан басқа әмбебап қызмет көрсету қажет".

Бұл бағыт мемлекетіміздің ең күрделі, ең жауапты мүдде-мақсаты [3].

Демократиялық азаматтық қоғам заң үстемдігінен бөлінбейді, өйткені Заң Үстемдігі азаматтық қоғамнан бөлінбейді. Азаматтық қоғам сөйлейді, сырт жағы, құқықтық мемлекет, олар бар бір-біріне. Азаматтық қоғамның қалыптасуы құқықтық мемлекеттілікке көшудің қажетті шарты болып табылады, сол сияқты құқықтық мемлекет қоғамның азаматтық тұтасқа айналуына ықпал ететін фактор болып табылады. Бұл заңдылықты елемей посттоталитарлық мемлекеттердің азаматтық қоғам құрылғанға дейін құқықтық мемлекеттілікке көшу әрекеттерінде көрінеді. Алайда, мұндай ауысуды қысқа мерзімде жүзеге асыру мүмкін емес, өйткені бұл процесті мәжбүрлеу жойқын экономикалық және әлеуметтік-саяси салдарға әкеледі [3].

Дамыған елдерде, сондай-ақ бірқатар транзиттік елдерде азаматтық қоғам субъектілерінің мемлекеттік органдармен салыстырғанда неғұрлым икемді құрылымдар болып табылатындығы танылады. Нәтижесінде өздеріне қосымша ұйымдар құрғаннан гөрі, оларға нақты, нақты және сындарлы міндеттемелердің орнына қаражат беру тиімдірек болады.

Азаматтық қоғам мемлекет және азамат, тұтынушы және өндірушінің әлеуметтік серіктестігі, нарық шаруашылықтары меншік түрлерінің әралуандылығымен сипатталады [3].

Мысалы меншік тең дәрежеде танылатын және қорғалатын мемлекеттік меншік пен жеке меншікті; адам және азамат құқықтарының кең ауқымды және біртұтас кешенін; отбасын, ана мен әке және баланы мемлекеттің қорғауын; идеологиялық және саяси әр алуандылықты және тағы басқа Конституцияда бекітілген қазақстандық-азаматтық қоғамды ерікті дамытудың алғы шарттарын жатқызуға болады [3].

1980 жылдардың аяғы мен 1990 жылдардың басында басталған экономикалық, әлеуметтік және саяси салалардағы түбегейлі реформалар әртүрлі әлеуметтік топтардың құқықтары мен мүдделерін қорғау үшін қоғамдық бірлестіктер құруды ынталандырды.

Қазақстанда алғашқылардың бірі болып экономиканың мемлекеттік емес секторы қызметкерлерінің мүдделерін білдіретін тәуелсіз кәсіподақтар пайда болды. Бұқаралық ақпарат құралдары, қоғамдық және діни бірлестіктер, саяси партиялар белсенді түрде институттандырылды. Азаматтық сана - сезімнің ең жарқын көрінісі ядролық полигондарды жабуды өзінің міндеті етіп қойған "Невада-Семей" қоғамдық қозғалысы болды.

2001 жылы "коммерциялық емес ұйымдар туралы" Қазақстан Республикасының Заңы, 2002 жылы үкіметтік емес ұйымдарды мемлекеттік қолдау Тұжырымдамасы қабылданды.

2006 жылғы 25 шілдеде Президент "Қазақстан Республикасында азаматтық қоғамды дамытудың 2006-2011 жылдарға арналған тұжырымдамасы туралы" Жарлыққа қол қойды, онымен бірге осы тұжырымдаманы іске асыру жөніндегі іс-шаралар жоспары бекітілді. Көріп отырғанымыздай, осы Тұжырымдама мен оның жоспарына сәйкес азаматтық қоғамды дамытудың негізгі бағыты әлеуметтік тапсырыстар - Мемлекеттік әлеуметтік тапсырысты

жүзеге асыруға шарт жасасу арқылы бюджет қаражаты есебінен қамтамасыз етілген әлеуметтік бағдарламаларды, жобаларды, сондай-ақ республикалық, салалық және өңірлік деңгейлердегі әлеуметтік міндеттерді шешуге бағытталған жекелеген іс-шараларды іске асыру нысаны арқылы ҰЕҰ-ны (үкіметтік емес ұйымдарды) қолдау және дамыту болды [5].

2003 жылы ҰЕҰ жобаларының алғашқы пилоттық конкурсын өткізу кезінде Қазақстан Республикасы Мәдениет және ақпарат министрлігіне 109 ҰЕҰ-дан 120 өтінім келіп түсті, комиссия жалпы сомасы 10,7 млн.теңгеге 20 жобаны жеңді деп таныды. 2012 жылы мемлекет әлеуметтік тапсырысты іске асыруға шамамен 200 млн.теңге бөлді. 2013 жылы әлеуметтік маңызы бар жобалар конкурсы жалпы сомасы 299 028 000 теңгеге 70 лот бойынша өткізілді, оған 392 өтінім берген 154 ҰЕҰ қатысты.

Дегенмен, Қазақстанда осы мақала жолданған мәселе бар – ол аудандардағы халықтың басым бөлігі енжар және ҰЕҰ-ға қатысуға ниет білдірмейтіндігінде, бұл, әрине, азаматтық қоғамның барлық дамуына әсер етеді.

Көріп отырғанымыздай, мемлекет азаматтық қоғам институттарын дамытуға көптеген бюджет қаражатын бөледі. Бірақ нақты даму тек еліміздің көптеген үкіметтік емес ұйымдары (ҰЕҰ) орналасқан үлкен қалаларда болады.

Осылайша, біз проблемалардың бірін көріп отырмыз – ҰЕҰ-ның көпшілігі ірі қалалар мен маңызды өңірлерде ғана орналасқан және жұмыс істейді, бұл ел өңірлеріндегі азаматтық қоғамның әлсіз дамуына әсер етеді. Шеткері аймақтағы халықтың бір бөлігі біздің еліміздің азаматтық қоғамының қалыптасуына қатыспады және ешқандай белсенділік танытпайды.

Мұның себебі және сонымен бірге басқа проблема-шеткері аймақтардағы құқықтық сананың төмен деңгейі. Халықтың көпшілігі ҰЕҰ туралы жеткілікті түрде хабарланбайды немесе оларға назар аудармайды, бірақ олар азаматтық қоғамның осындай институттарының болуының басты факторы болып табылады.

Тағы бір мәселе-ҰЕҰ-да адами ресурстардың болмауы. ҰЕҰ-ның көпшілігі азаматтық қоғамды дамыту үшін мемлекеттік іс-шаралар жоспарының арқасында құрылды, бірақ кейінірек ҰЕҰ-ға деген қызығушылық қызметкерлердің өздері арасында жоғалып кетті, бұл ҰЕҰ-ның көпшілігі қазір формальды түрде жұмыс істейді және қоғам өміріне қатысуға ешқандай мүмкіндік жоқ, тек негізінен конференция мен БАҚ есебінен ғана болады.

Міне, нақ осы үшін өткен тұжырымдамада ескерілмеген және даму проблемаларына алып келген азаматтық қоғамды дамытудың жаңа жолдарын өзіне алатын болашақ жылдарға арналған жаңа тұжырымдама әзірлеу керек.

Сондай-ақ үкіметтік емес ұйымдар қызметіндегі жобалардың, бағдарламалардың нәтижелері мен әсерлерімен қоса әлеуметтік-экономикалық ықпалына да баға берілуі тиіс [4].

Мұның бәрі "Қазақстан Республикасында азаматтық қоғамды дамытудың 2006-2011 жылдарға арналған тұжырымдамасы" іс-шаралар жоспарына сәйкес

пайдаланылатын Үкіметтің әдістері еліміздің басым бөлігінде өзін ақтай алмағанын көрсетеді.

Қазақстанда ресми тіркелген мемлекеттік емес ұйымдардың қызметін қамтамасыз ету үшін қажетті жағдай жасалған [5].

Менің ойымша, осы жолдар мен проблемаларды шешу жолдары:

1. БАҚ-ты және жеке атқарушы органдарды пайдалана отырып, ҰЕҰ-ны құқықтық сауаттылықты арттыру бойынша халыққа тегін курстар жүргізуге шақырады. Бұл адамдарда құқықтық сананың жалпы дамуына және азаматтық қоғамның нығаюына әкеледі.

2. ҰЕҰ мен азаматтық қоғам идеяларын БАҚ-та кеңінен насихаттау және жарнамалау. Үкімет ҰЕҰ-ға оларды жаппай үгіттеуге қатысуға итермелейтін әлеуметтік тапсырыстар шығаруы тиіс. Мұның бәрі қоғамдық бірлестіктер мен ҰЕҰ-ға көп азаматтарды тартуға әкеледі, бұл азаматтық қоғамның дамуына айтарлықтай әсер етеді. Бұл қоғамдық бірлестіктердің қоғам өміріндегі және адамдардың өзіндегі рөлін арттырады.

3. Еліміздің орталық, сондай-ақ шеткері өңірлерінде азаматтық қоғам орнату жөніндегі жұмыстың бірыңғай жоспарына түрлі ұсақ ҰЕҰ-лардың күш-жігерін біріктіруді ынталандыру.

Үкімет ҰЕҰ-ны әлеуметтік тапсырыстар мен үгіт-насихат арқылы шақыра алады.

Бұл халықтың қалың бұқарасының мүдделерін білдіретін күшті қоғамдық бірлестіктердің құрылуына әкеледі.

Барлық осы шешімдер бұқаралық ақпарат құралдарымен байланысты, бұл олардың қоғамдағы рөлін ескере отырып, табиғи.

Осы шешімдердің орындалуы халық пен үкіметтік емес ұйымдардың өкілдері болып табылатын азаматтық қоғам институттарының түпкілікті бірігуіне әкеледі. Елде мықты азаматтық қоғам орнайды, демек, құқықтық және демократиялық мемлекетті дамытуда үлкен қадам болады.

Азаматтық қоғамды дамыту демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет құру үшін маңызды шарт болып табылады. Қоғамдық прогресс, демократиялық даму, экономикалық өрлеу азаматтардың қоғам өмірінің барлық маңызды салаларына белсенді қатысуымен мүмкін болады.

Азаматтық қоғам феноменін және оны жетілдіру тақырыбын зерделеу әлем елдері тәжірибесін, ұлттық тәжірибені ескере отырып мынадай тұжырымдар жасауға мүмкіндік береді [6]:

-азаматтық қоғам демократиялық режимге өту барысында пайда болатын қоғамды біріктіруші механизм. Ол жеке тұлғалардың саяси-экономикалық және құқықтық еркіндігіне негізделген;

-жеке тұлға мен мемлекет арасындағы байланыс азаматтық қоғам арқылы іске асырылады, яғни азамат тек бір мемлекетке тиесілі болып қана қоймай, азаматтық қоғаммен және мемлекетпен байланысу арқылы өзінің жеке тұлғалық қасиеттері мен азаматтық ұстанымдарын дәлелдей түседі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Зубова Я.В. Гражданское общество: проблемы и противоречия его формирования. Научно-методический электронный журнал «Концепт». 2013г.
2. Рудыка Н. А. Автореферат канд. дисс. Гражданское общество: сущность и проблемы становления в условиях политической модернизации России. 2013г.
3. Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 жылғы 30 тамыз (2019.23.03. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен)
4. Ұлт жоспары – бес институционалдық реформаны жүзеге асыру жөніндегі 100 нақты қадам. 20.05.2015ж.
5. Республикасының Президенті Нұрсұлтан Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. «Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың жаңа мүмкіндіктері» 10.01.2018ж.
6. Қазақстан Республикасының Азаматтық Кодексі ([Жалпы бөлім](#)) (2020.10.01. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)

ОӘЖ 342.4

СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ КҮРЕС САЛАСЫНДАҒЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚЫЛМЫСТЫҚ ЗАҢНАМА

Солтыбай Д. О. - магистрант
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В статье проанализировано международное антикоррупционное законодательство, в том числе опыт его применения на территории Казахстана и ход имплементации норм Международной конвенции в Уголовном кодексе страны.

The article analyzes the international anti-corruption legislation, including the experience of its application on the territory of Kazakhstan and the implementation of the norms of the International Convention in the Criminal Code of the country.

Бүгінгі таңда сыбайлас жемқорлық қылмысын тек біздің мемлекетімізде ғана емес, сонымен қатар әлемнің көптеген өркениетті елдерінде де қылмыстың дәстүрлі және кең таралған түрі деп атауға болады

Кез-келген күрделі әлеуметтік құбылыс сияқты, сыбайлас жемқорлықтың бірыңғай канондық анықтамасы жоқ. Сыбайлас жемқорлықтың көптеген анықтамалары бар.

Сыбайлас жемқорлық (латынның *conimpere* - бұзу деген сөзінен шыққан) - лауазымды тұлғаның өзінің билік өкілеттігін және оған сеніп тапсырылған құқықтарын заңмен және ережемен белгіленген ережелерге қайшы келетін жеке пайдасы мақсатында пайдалануы. Мүмкін, ең қысқа (және дәл): "жеке пайда үшін мемлекеттік билікті теріс пайдалану" (Джозеф Сентурия). Сыбайлас жемқорлық ежелден бері адамзатпен бірге жүреді. Парақорлық (пара алу) үшін жаза мысырлық перғауындар орнатқан Хаммураби заңдарымен (төрт мың жыл бұрын) қарастырылған [1].

Сыбайлас жемқорлық 1979 жылы 17 желтоқсанда БҰҰ Бас Ассамблеясы қабылдаған құқық тәртібін сақтау жөніндегі лауазымды тұлғалардың мінез-құлық кодексінде кеңінен түсіндіріледі: "Сыбайлас жемқорлық ұғымы ұлттық заңға сәйкес анықталуы керек, бірақ ол міндеттерді орындау кезінде немесе осы

міндеттердің салдарынан талап етілетін немесе қабылданған сыйлықтар, уәделер немесе ынталандырулар нәтижесінде қандай да бір іс-әрекетті жасауды немесе жасамауды немесе мұндай әрекет немесе әрекетсіздік орын алған кезде оларды заңсыз алуды қамтитынын түсіну керек. Сыбайлас жемқорлық актісі сондай-ақ сыбайлас жемқорлыққа әрекет жасауды да қамтиды және лауазымды адамның лауазымдық нұсқаулықтарды бұза отырып, сондай-ақ оларды бұзбай, осындай сыйақы берушінің мүддесі үшін кез келген нысанда сыйақы үшін өзінің лауазымдық өкілеттіктері саласында қандай да бір іс-әрекеттерді орындауы немесе әрекетсіздігі болып табылады [2].

Осы халықаралық құқықтық актіде сыбайлас жемқорлық ұғымына сыйақы, сыйлықтар алу ғана емес, сондай-ақ лауазымды адамның осындай сыйлықтарды алуға байланысты жүзеге асырылатын қызметтік мінез-құлқы да енгізілгенін атап өткен жөн. Егер сыбайлас жемқорлықтың осындай анықтамасына сүйенетін болсақ, онда сыбайлас жемқорлық қылмыстарының тізбесі кеңеюде, парадан басқа оған қызметі бойынша теріс пайдалану, лауазымдық өкілеттіктерін асыра пайдалану енгізілуі тиіс. Ең бастысы, бұл анықтама сыбайлас жемқорлықтың құрамына лауазымды тұлғаның заңды, заңды қызметтік мінез-құлқын, егер ол алынған немесе уәде етілген сыйлықтармен байланысты болса, қосуға мүмкіндік береді. Сыбайлас жемқорлық мәселелері жөніндегі халықаралық аймақаралық семинарда (Гавана 1990 ж.) сыбайлас жемқорлық жеке немесе топтық пайдаға қол жеткізу үшін қызмет бабын теріс пайдалану, сондай-ақ мемлекеттік қызметшінің лауазымы мен қызметіне байланысты заңсыз пайда алу ретінде анықталды.

Қазақстан 2015-2025 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы жаңа стратегияны қабылдады, ол мемлекеттік қызмет, квазимемлекеттік сектор, жеке сектор, сот және құқық қорғау органдары сияқты салаларда сыбайлас жемқорлық деңгейін қысқартуға бағытталған. Оның негізінде барлық орталық мемлекеттік органдар ведомстволық жоспарларды, ал жергілікті атқарушы органдар стратегияны іске асыру жөніндегі өңірлік жоспарларды бекітті [3].

Қазақстанда сыбайлас жемқорлық жеке бизнесте де, коммерциялық емес және қоғамдық ұйымдарда да, сондай-ақ азаматтардың басым бөлігінің күнделікті өмірінде мемлекеттік басқарудың барлық деңгейлерінде жаппай құбылысқа айналды. Біздің елімізде сыбайлас жемқорлық ұзақ уақыттан бері экономикадағы, саясаттағы, жеке және қоғамдық өмірдегі тәжірибенің ажырамас бөлігі болып табылады, сондықтан ол өзара әрекеттесудің белгілі бір нормасы және осы салалардағы әртүрлі мәселелерді шешудің қолданыстағы тәсілдерінің жиынтығы ретінде қабылданады.

Әлемдік тәжірибе көрсеткендей, әлемнің бірде-бір елі сыбайлас жемқорлықтан толықтай арыла алмайды, бірақ сыбайлас жемқорлық деңгейін айтарлықтай төмендетуге болады. Әлемнің көптеген дамыған және дамушы елдерінде бұрын сыбайлас жемқорлық деңгейін қазіргі қазақстандық деңгеймен салыстыруға болады, ал кейбір жағдайларда бұл деңгей одан асып түсті, бірақ бұл елдерде сыбайлас жемқорлық деңгейін төмендетуге қол жеткізілді және

сыбайлас жемқорлық құбылыс ретінде осы елдердің, олардың қоғамының дамуы үшін еңсерілмейтін кедергі бола алмады.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы табысты күрес жүргізу үшін біздің еліміз оған қарсы күрестің тиімділігін арттыруға бағытталған бірқатар халықаралық конвенцияға қосылды. Атап айтқанда, Біріккен Ұлттар Ұйымының Трансұлттық ұйымдасқан қылмысқа қарсы конвенциясын (2000 жылғы қараша) Қазақстан 2008 жылғы 4 маусымда ратификациялады; Біріккен Ұлттар Ұйымының Сыбайлас жемқорлыққа қарсы конвенциясын (2003 жылғы қазан) 2008 жылғы 4 мамырда Еуропа Кеңесінің қылмыстық әрекеттен түскен кірістерді жылыстату, анықтау, алып қою және тәркілеу туралы Конвенциясын ратификациялады (Страсбург, 1990 жылғы 8 қараша) 2011 жылғы 2 мамырда ратификациялады.

Бірқатар елдерде ратификацияланған халықаралық шарттар автоматты түрде мемлекетішілік заңнаманың бір бөлігіне айналады. Біздің елімізде Қазақстан Республикасы Конституциясының 4-бабының 3-бөлігіне сәйкес "Республика бекіткен халықаралық шарттардың республика заңдарынан басымдығы болады. Қазақстан қатысушысы болып табылатын халықаралық шарттардың Қазақстан Республикасының аумағында қолданылу тәртібі мен талаптары Республиканың заңнамасында айқындалады".

ҚК-нің 1-бабының 3-бөлігінде: "Қазақстан Республикасы ратификациялаған халықаралық шарттар осы Кодекс алдында басымдыққа ие және халықаралық шартта оны қолдану үшін заң шығару талап етілетін жағдайларды қоспағанда, тікелей қолданылады", - делінген [4]. Бұл ережелер керек, бұл Қазақстан Республикасы ратификациялағаннан кейін көрсетілген халықаралық конвенция, өзіне міндеттеме алып, оларды орындауға нормалары.

Біздің елде қылмыстық құқық бұзушылықтардың жекелеген түрлері үшін жауапкершілік мәселелерін реттейтін халықаралық шарттардың нормаларын, егер бұл нормаларда Санкциялар болмаса, тікелей қолдануға болмайды. Халықаралық шарттардың нормалары қолданылуы үшін оларды ҚК-нің 1-бабының 1-бөлігіне сәйкес ҚК болып табылатын ұлттық заңнамаға имплементациялау қажет. БҰҰ-ның Сыбайлас жемқорлыққа қарсы конвенциясы Конвенцияға қатысушы елдерге өз елдерінің ұлттық заңнамасында сыбайлас жемқорлық қылмыстар ретінде 11 құрамды қарастыруды ұсынады:

1. Ұлттық жария лауазымды адамдарды параға сатып алу;
2. Шетелдік жария лауазымды адамдарды және жария халықаралық ұйымдардың лауазымды адамдарын параға сатып алу;
3. Жария лауазымды адамның мүлікті ұрлауы, құқыққа сыйымсыз иеленуі немесе өзге де мақсатсыз пайдалануы;
4. Пайдакүнөмдік мақсатта теріс пайдалану;
5. Қызмет бабын теріс пайдалану;
6. Заңсыз баю;
7. Жеке сектордағы парақорлық;
8. Мүлікті талан-таражға салу, жеке сектордағы;

9. Жасыру;
10. Сот төрелігін жүзеге асыруға кедергі жасау;
11. Қылмыстан түскен табысты жылыстату.

Сонымен қатар, жоғарыда аталған бірқатар Конвенция конвенцияға қатысушы елдерге заңды тұлғалардың қылмыстық жауапкершілігін қарастыруды ұсынады, бұл сыбайлас жемқорлыққа ғана емес, сонымен бірге ұйымдасқан қылмысқа, Экономикалық қызмет саласындағы қылмыстарға қарсы күрестің тиімділігін арттыру үшін қажет, олар өз кезегінде өзара тығыз байланысты.

БҰҰ-ның Сыбайлас жемқорлыққа қарсы конвенциясының 15-бабында заңсыз артықшылықты парақорлықтың мәні ретінде қарау ұсынылады, оны мүліктік және мүліктік емес сипаттағы пайдалар деп түсіну керек.

Жоғарыда көрсетілген Конвенцияның 15-бабы БҰҰ қатысушы елдерге өзінің ұлттық заңнамасында жария лауазымды тұлғаға жеке өзі немесе делдалдар арқылы осы лауазымды адамның өзінің лауазымдық міндеттерін орындау кезінде қандай да бір іс-әрекет немесе әрекетсіздік жасауы үшін лауазымды адамның өзі немесе өзге де жеке немесе заңды тұлға үшін қандай да бір заңсыз артықшылық беру туралы уәдесін, ұсынысын немесе ұсынуын криминализациялауды ұсынады.

Қазақстан Республикасының қылмыстық заңнамасында аталған әрекеттер үшін жауапкершілік көзделмеген. Пара беруге уәде бергені, жария лауазымды тұлғаға жолданған пара алуға ұсыныс жасағаны үшін қылмыстық жауапкершілікті көздеген орынды. Бұл әрекеттердің криминализациясы парақорлықтың алдын алуда белгілі бір оң рөл атқарады.

БҰҰ-ның Сыбайлас жемқорлыққа қарсы конвенциясының 17-бабында "жария лауазымды адамның өзінің немесе басқа жеке немесе заңды тұлғаның өзіне қандай да бір мүлікті, жария немесе жеке қаражатты немесе бағалы қағаздарды немесе осы жария лауазымды адамның қызметтік жағдайына байланысты қарамағындағы кез келген басқа да бағалы затты пайда алу мақсатында мақсатсыз пайдалануына" криминализация жүргізу ұсынылады. Қазақстанда бюджет қаражатын мақсатсыз пайдалану фактілері жиілеп кетті, соның нәтижесінде жыл сайын мемлекетке үлкен залал келтірілуде. Сондықтан бұл әрекет үшін қылмыстық жауапкершілік қарастырылуы керек.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. М. Ш. Альмухаметова, А. В. Кузнецов. История государства и права зарубежных стран: учебное пособие. Тюмень: Издательство Тюменского государственного университета, 2014. 280 с.
2. Сарсембаев М.А. Теоретические и практические проблемы имплементации норм международных актов в выборном законодательстве Республики Казахстан // Вестник Института законодательства Республики Казахстан. - 2009. - № 3. - С. 100-104
3. «Қазақстан Республикасының 2015-2025 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегиясы туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2014 жылғы 26 желтоқсандағы № 986 Жарлығы (2020.27.05. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
4. Ағыбаев А.Н. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексіне түсіндірме. Жалпы және Ерекше бөліктер. – Алматы: Жеті Жарғы, 2015. – 768 б.

ДУХОВНОЕ ВОЗРОЖДЕНИЕ КАЗАХСТАНА

Султанова В.И.

Университет Мирас, город Шымкент, Казахстан

Мақала авторы заманауи тарихи кезең тұрғысынан қазақстандықтардың қоғамдық санасын жаңарту қажеттілігі арасындағы байланысты анықтауға тырысады. Сонымен бірге қоғамның рухани күйінің оның тұрақтылығы үшін маңыздылығын көрсете отырып, бірқатар тарихи еңбектерге талдау жасалады. Елбасының «Болашаққа көзқарас: қоғамдық сананы жаңғырту» бағдарламалық мақаласы негізге алынды.

The author of the article attempts to trace the relationship between the need to modernize the public consciousness of Kazakhstanis in the context of the modern historical period. At the same time, an analysis of a number of historical works is given, emphasizing the importance of the spiritual state of society for its stability. The program article of Elbasy was taken as a basis: "Looking into the future: modernization of public consciousness".

В своей программной статье: "Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания" Глава первого независимого государства Казахстан Нурсултан Назарбаев провозгласил базовые ценности нашего общества, такие как: конкурентоспособность, прагматизм, сохранение национальной идентичности, культ знания, эволюционное, а не революционное развитие открытость сознания. Причем он также подчеркнул, что данная необходимость является закономерной. Если наше государство не сделает ряд важных шагов в данном направлении, то возможно мы не устоим в этом мире, «Тот, кто не сделает этого, будет занесен тяжелым песком истории» [1].

В культуре человеческой природы выделяют материальную и духовную культуры. Давайте разберемся с самим понятием духовность и почему во все времена ему уделялось большое значение. Ведь понятие «общественное сознание» лежит именно в духовной сфере человека. В толковом словаре Ожегова дается понятие: «Духовность, -и, ж. Свойство души, состоящее в преобладании духовных, нравственных и интеллектуальных интересов над материальными» [2]. Другое определение гласит «Духовность ж. Духовная, интеллектуальная природа, сущность человека, противопоставляемая его физической, телесной сущности; стремление к совершенствованию, высоте духа [3]. Таким образом, мы приходим к важному понятию духовность и дух, как однокоренные понятия. Дух человека, дух нации, дух народа. Об этом очень точно писал великий казахский просветитель Абай Кунанбаев. Духовные качества, по мнению поэта должны постоянно совершенствоваться, искореняя пагубные черты своего поведения. «Желаешь быть в числе умных людей, спрашивай себя раз в день, раз в неделю, или хотя бы раз в месяц: как ты живешь? Сделал ли ты что-нибудь полезное для своего образования, для земной или потусторонней жизни, не придется ли тебе потом испытать горечь сожаления? Или же ты и сам не заметил, не помнишь, как и чем жил?» [4]. Слово Тридцать Первое назидания Великого учителя нам говорит: «четыре

причины и четыре порока. Существует четыре причины, способствующие восприятию и запоминанию услышанного:

во-первых, нужно утвердиться духовно и быть непреклонным;

во-вторых, слушать советы умных людей со вниманием и открытым сердцем, с готовностью и желанием уяснить смысл сказанного;

в-третьих, вдумчиво, неоднократно повторять про себя эти слова, и закреплять их в памяти;

в-четвертых, следует избегать вредных свойств ума, если даже придется подвергнуться искушениям этими силами, не поддаваться им.

Вредные свойства ума: беспечность, равнодушие, склонность к беспричинному веселью, тяга к мрачным раздумьям и губительным страстям. Вот эти четыре порока способны разрушить и ум, и талант [5]. Несмотря на то, что нас разделяет целая вечность, он закончил свой путь в начале XX века, но правда Абая жжет сердца и заставляет задуматься о вечных ценностях, которые лежат в духовной плоскости.

Но давайте обратимся к другой исторической фигуре. Освальд Шпенглер. (1880–1936) – немецкий философ и культуролог, автор знаменитого труда «Закат Европы» (1918), оказавшего мощнейшее влияние на развитие научной мысли XX века, который определял гибель цивилизации не какими то техногенными расстройствами, ни войной, а упадком культуры у человечества. Он говорил, что: Цивилизация – это последняя, неизбежная фаза всякой культуры. В «Закате Европы» Шпенглер пишет: «Под этим углом зрения падение западного мира представляет собой ни более, ни менее как проблему цивилизации, логического следствия, завершения и исхода культуры. У каждой культуры есть своя собственная цивилизация, это... неизбежная судьба культуры. Цивилизация – это те самые крайние и искусственные состояния, осуществить которые способен высший вид людей. Они – завершение, они следуют как смерть за жизнью, как неподвижность за развитием, они – неизбежный конец» [6].

Таким образом, автор подчеркивает, что с упадком культуры, духовной культуры идет и разрушение самой цивилизации. В «Закате Европы» почти полностью игнорируется значение таких важнейших аспектов социальной жизни, как экономика, материально-производственная технология и часто даже политика. Он также подчеркивает, почти всегда появляются в переломные моменты истории и обращают внимание на фундаментальные проблемы бытия человека и социума.

В истории философии есть ряд работ, которые рассматривают развитие человеческой цивилизации: Историко-культурологическая концепция А. Тойнби, Историко-культурологическая концепция К. Ясперса, Культурологическая концепция Н. Я. Данилевского, Культурологическая концепция Ф. Ницше [7] и другие. Несмотря на то, что данные люди жили в разное время и на разных географических территориях всех их роднит неизменная тревога за судьбы человечества.

Таким образом, основываясь на проведенном анализе ряда работ ученых, философов, культурологов, творивших в разные эпохи мы можем сделать важный вывод, что неизменные ценности, которые существовали у человека с момента его рождения и по настоящий день, а именно: труд, любовь к своей Родине, к своему народу, толерантность, стремление к постижению нового, уважение к истории страны, ее культуры являются тем гарантом, который дает прочный фундамент любому государству противостоять глобальным вызовам современности. И конечно во всем этом процессе очень важным является так же «способность к осмысленной адаптации», а это как раз и есть тот краеугольный камень, о котором говорил Елбасы: На новом разломе эпох у Казахстана есть уникальный исторический шанс через обновление и новые идеи самим построить свое лучшее будущее [8]. И главная роль в этом становлении принадлежит, прежде всего, молодежи.

Список использованной литературы

1. Статья Главы государства "Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания" 12 апреля 2017, <https://www.akorda.kz>
2. Толковый словарь Ожегова С.И. (Слов 7345), 2017, <http://slovarozhegova.ru/word>.
3. Ефремова Т.Ф. Новый словарь русского языка. Толково-словообразовательный, 2012, <https://ru-dict.ru/slovar-efremovoy>
4. Абай Кунанбаев «Қара Сөз» (Чёрное слово) http://bourabai.kz/articles/black_word.
5. Абай Кунанбаев «Қара Сөз» (Чёрное слово) http://bourabai.kz/articles/black_word.
6. Шпенглер О. Причинность и судьба. Закат Европы, т. I. ч. 1. Пб., 1923, с. 33 - 34.
7. Дробышева Е. Э. Вопросы теории культуры: Учеб. пособие. –Владивосток: Мор. гос. ун-т, 2002. – 28 с.
8. Статья Главы государства "Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания" 12 апреля 2017, <https://www.akorda.kz>

УДК 343.5

НАСИЛЬСТВЕННЫЕ ПРЕСТУПЛЕНИЯ СЕКСУАЛЬНОГО ХАРАКТЕРА, СОВЕРШАЕМЫЕ В ОТНОШЕНИИ МАЛОЛЕТНИХ И НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ: ОТВЕТСТВЕННОСТЬ И ПРЕДУПРЕЖДЕНИЕ

Татимова М. Н. - магистрант
Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Бұл мақала кәмелетке толмағандар мен жас балаларға қатысты жыныстық сипаттағы қылмыстардың алдын алудың, оларды жасауға ықпал ететін жағымсыз факторларды жеңудің ықтимал, тиімді жолдарын іздестірудің өзекті мәселесіне арналған.

This article is devoted to the actual problem of preventing sexual crimes committed against minors and young children, the search for possible, effective ways to overcome the negative factors that contribute to their commission.

Особый общественный резонанс вызывают насильственные действия сексуального характера, совершаемые в отношении несовершеннолетних. Если преступления против собственности, конституционных прав граждан, деятельности государственных и местных органов власти и управления

причиняют моральный, материальный и организационный вред, препятствуют работе учреждений и должностных лиц, нарушают отношения в обществе, то насильственные преступления в отношении детей посягают на самые ценные блага человека – его жизнь, здоровье, тело ребенка. К сожалению, сексуальное насилие над детьми стало трагедией современного общества.

Оздоровление социальной среды и предупреждение преступлений данной категории должны занимать одно из ведущих мест в системе основных целей уголовной политики государства. Особенно это касается насильственных преступлений в отношении несовершеннолетних и несовершеннолетних, рост которых в последнее время вызывает большую обеспокоенность в обществе.

Проблема безопасности несовершеннолетних от насильственных преступлений против детей требует незамедлительного и незамедлительного решения ряда вопросов-уголовно-правовых, организационных, экономических, медицинских и др. преступное сексуальное насилие над детьми всегда рассматривалось как опасное антисоциальное явление, последствия которого трудно оценить.

Среди множества проблем, связанных с противодействием преступности в современном обществе, особое место занимают насильственные преступления сексуального характера, совершенные в отношении несовершеннолетних и малолетних, поскольку они не только угрожают физическому и психическому здоровью ребенка, но и создают напряженную ситуацию в обществе, люди испытывают чувство страха и ставят под сомнение возможность их защиты правоохранительными органами. Ведь при раскрытии подобных преступлений постоянно ощущается психологическая напряженность, вызванная нетерпимостью людей к подобным событиям. Информация о серийных тяжких преступлениях, совершенных на сексуальной почве, сильно воспринимается населением, и появляются панические слухи, домыслы, которые формируют напряженную ситуацию, негативно влияют на атмосферу в обществе и даже на производственную деятельность.

В статье 16 Закона О правах ребенка в Республике Казахстан указывается, что государство обеспечивает неприкосновенность личности ребенка, осуществляет его защиту от физического и (или) психического насилия, жестокого, грубого или унижающего человеческое достоинство обращения, действий сексуального характера, вовлечения в преступную деятельность и совершения антиобщественных действий и иных видов деятельности, ущемляющих закрепленные Конституцией Республики Казахстан права и свободы человека и гражданина [1].

Преступления против половой неприкосновенности детей имеют очень высокую задержку, так как, как правило, в течение длительного времени (от нескольких месяцев до нескольких лет) потерпевшие не заявляют о совершенных в отношении них преступных действиях. Неоднократные насильственные действия против половой свободы и половой неприкосновенности несовершеннолетних во многом были обусловлены

особенностями психики ребенка: дети боялись противостоять насильникам и рассказывать родителям об их действиях.

Преступления против половой неприкосновенности несовершеннолетних являются одной из наиболее опасных форм преступной деятельности, приводящей к серьезным психологическим и клиническим последствиям для несовершеннолетних любого возраста, таким как суицид, самоповреждение, агрессия, формирование "цикла насилия", школьная неудача, бегство из дома и школы, вступление в асоциальные группы, острые посттравматические расстройства (энурез, логоневроз (заикание), страх, депрессия, фобия), а также, нарушения психосоциального развития, вплоть до формирования садомазохистских тенденций и гомосексуальной ориентации [2].

Раскрытие и расследование этих преступлений, как правило, представляет значительные трудности в связи с тем, что они совершаются без свидетелей, а потерпевшие сообщают о них спустя длительное время из-за стыда, страха или чувства возраста, вследствие чего не все понимают незаконность совершенных в отношении них действий, а в отношении малолетних-их беспомощное состояние.

С введением в действие Уголовного кодекса РК в новой редакции с 1 января 2015 года существенно ужесточены наказания за преступления против половой неприкосновенности несовершеннолетних.

Так, согласно статье 122 УК половой акт или иные действия сексуального характера с лицом, не достигшим 16-летнего возраста, наказываются лишением свободы на срок до 5 лет, а те же деяния, совершенные родителями, педагогом либо иным лицом, на которое возложены обязанности по его воспитанию,- лишением свободы на срок от 7 до 10 лет с пожизненным лишением права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью. Те же деяния, совершенные неоднократно, наказываются лишением свободы на срок от 10 до 15 лет с пожизненным лишением права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью [3].

За изнасилование или насильственные действия сексуального характера в отношении несовершеннолетнего, в том числе мужского и мужского пола (статьи 120,121 УК), предусмотрено наказание в виде лишения свободы на срок от 10 до 15 лет, а в случае совершения таких действий в отношении малолетнего,-лишение свободы на срок от 15 до 20 лет либо пожизненное.

Другим составом преступления против половой неприкосновенности несовершеннолетних является совершение безнравственных действий в отношении малолетнего (малолетнего) без применения насилия (ст. 124 УК). Наказываются лишением свободы на срок от 5 до 10 лет, а те же деяния, совершенные родителями, педагогом либо иным лицом, на которое возложены обязанности по его воспитанию,-лишением свободы на срок от 7 до 12 лет с пожизненным лишением права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью. В случае неоднократного совершения

данного деяния наказывается лишением свободы на срок от 10 до 15 лет с пожизненным лишением права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью.

Кроме усиления уголовной ответственности за половые преступления против несовершеннолетних, предусмотрены и другие процедуры, направленные на усиление уголовной политики по данной категории преступлений. За преступления против половой неприкосновенности малолетних законом закреплен запрет прекращения дела в связи с примирением, искренним раскаянием с потерпевшим в Уголовном кодексе. Лица, совершившие преступления против половой неприкосновенности малолетних, то есть не достигшие 14-летнего возраста, не подлежат освобождению от отбывания наказания в связи с истечением срока давности обвинительного приговора, условно-досрочному освобождению. В отношении данной категории лиц не применяется замена неотбытой части наказания более мягким видом наказания, не предоставляется отсрочка отбывания наказания и акт амнистии к ним не применяется [4].

Учитывая вышеизложенное, приоритетной задачей, стоящей перед органами внутренних дел в сфере борьбы с данной категорией преступлений, является их предупреждение. Совершенствование форм и методов выявления лиц с сексуальными отклонениями и организация постоянного контроля за их поведением может стать ключом к усилению борьбы с сексуальными преступлениями.

Одним из кратчайших способов предотвращения сексуальных преступлений против несовершеннолетних, безусловно, является минимизация причин и условий, влияющих на снижение количества потенциальных и действующих преступников, совершающих сексуальное насилие. Причины совершения лицами преступных действий сексуального характера сложны и разнообразны. Однако среди причин, являющихся объектом предупреждения, следует выделить наиболее существенные: во-первых, способность контролировать свои эмоции и сдерживать склонность к определенному преступному действию (самоконтролю), во-вторых, отсутствие стимула подчиняться общепризнанным правилам и законам.

Профилактический эффект оказывает влияние на все виды детерминантов половой преступности: социально-экономическую, духовно-нравственную, культурно-эстетическую, правовую, основную и вторичную. Однако в зависимости от характера и сущности различных детерминантов профилактический эффект может быть различным.

Таким образом, применительно к основным детерминантам, имеющим объективный характер, это сужение, ослабление их криминогенного воздействия, нейтрализация влияния тех или иных негативных факторов, устранение конкретных недостатков, недостатков, ошибок в социальной деятельности субъектов, недостатков в сознании индивидов, их психологии, отношения к ближайшему окружению.

Системный анализ исследуемых обстоятельств (причины и обстоятельства совершения сексуальных преступлений в отношении несовершеннолетних лиц; индивидуальные особенности преступника и потерпевшего) позволяет разработать ряд профилактических мер, направленных на предупреждение сексуальных преступлений в отношении указанной категории потерпевших. Это комплексный подход, обеспечиваемый материальной поддержкой государства и других некоммерческих организаций, благотворительных фондов, что делает задачу профилактики преступности эффективной. Профилактические мероприятия следует проводить с использованием средств общей и индивидуальной профилактики, при этом общая и индивидуальная профилактика должна проводиться как в отношении субъектов, совершивших преступные действия, так и в отношении потерпевших, а также лиц, входящих в группу риска по показателям виктимизации (детей и подростков, проживающих в детских домах и интернатах, а также лиц с отставанием в развитии) [5].

Современный опыт оперативно-розыскной деятельности органов внутренних дел по предупреждению, выявлению и раскрытию насильственных преступлений сексуального характера, розыску, задержанию и изобличению преступников свидетельствует о безусловной связи между достигнутым уровнем информационной поддержки мероприятий по борьбе с преступностью и их конечными результатами [6].

Подводя итоги, хотелось бы отметить, что несмотря на значительное негативное влияние социальных факторов, оперативно-профилактический потенциал органов внутренних дел остается достаточно высоким. Научно обоснованная и методологическая, правильно организованная профилактическая работа подразделений уголовного розыска в дальнейшем позволит значительно снизить вероятность противоправных посягательств данной категории.

Список использованной литературы

1. Закон Республики Казахстан от 8 августа 2002 года № 345-ІІ «О правах ребенка в Республике Казахстан» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 07.07.2020 г.)
2. Байбарин, А.А. Половые преступления: учебное пособие [Текст] / А.А. Байбарин, А.А. Гребеньков. – Курск, 2013. – 110 с.
3. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 30.12.2020 г.)
4. Комментарий к Уголовному кодексу Республики Казахстан /Под ред. С.М. Рахметова, И.И. Рогова. -Алматы: ТОО Издательство «Норма-К», 2016. -752 с.
5. Хоменко А. Н. Особенности субъективных признаков преступлений, совершаемых в отношении несовершеннолетних // Адвокат. 2012. № 3
6. Юрченко Р. Концептуальные положения нового УК РК об уголовных наказаниях // Заңгер. - 2014. - №8. - С. 31-36.

СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ ҚҰҚЫҚТЫҚ САНА ТҮЛҒАНЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ БАСТЫ ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ

Турашова Д. З. - магистрант
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Статья посвящена актуальным вопросам, непосредственно связанным с формированием основ антикоррупционного правосознания личности, которые можно рассматривать как одну из форм участия институтов гражданского общества в противодействии коррупции.

The article is devoted to topical issues directly related to the formation of the foundations of the anti-corruption legal consciousness of the individual, which can be considered as one of the forms of participation of civil society institutions in the fight against corruption.

Қоғамдағы сыбайлас жемқорлық көріністері туралы, сөзсіз және жеңілмейтін, және көбінесе, әрине, түсінілетін ұғымдар он жылдан астам уақыт бойы қалыптасады. Нәтижесінде азаматтардың санасында сыбайлас жемқорлық шындықты қабылдамаудан және бір мезгілде қабылдаудан туындаған категория ретінде қос мораль қалыптасты. Демек, халықтың сыбайлас жемқорлық проблемасына қатынасы құқықтық сананың деформациясымен сипатталады, бұл өз кезегінде сыбайлас жемқорлықтың негізгі детерминанттарының бірі болып табылады. Бұған осы теріс әлеуметтік құбылыстың айналасында қалыптасқан бірқатар мифтер ықпал етеді [1].

Азаматтардың санасында Қазақстандағы сыбайлас жемқорлық туралы пікірді орнықтыру үдерісін талдай отырып, Біз сыбайлас жемқорлық қарым-қатынастардың орнауы мен нығаюына ықпал ететін бірқатар мифтерді анықтадық.

Осы құбылыстың алғышарттарын әлеуметтік-тарихи талдау азаматтардың санасында осы мифтің таралуы мен нығаюы бірқатар жағымсыз салдарларды тудыратынын көрсетеді. Мысалы, сыбайлас жемқорлық қатынастарына кіру жеке немесе корпоративтік сипаттағы мүдделермен емес, тек сыбайлас жемқорлықтың сөзсіз құбылыс болып табылатындығы, қоғамда осылай қабылданатындығы, ал кейде қандай да бір мәселелерді шешудегі баламасыздық ретінде қабылданатындығы туралы түсініктермен шартталған кезде артық сыбайлас жемқорлық көріністерінің таралуына әкеледі.

Қазіргі қоғам көбінесе өзімшілдік, сауда-саттық, кедей рухани әлемнің көріністерімен сипатталады, бұл моральдық-моральдық негіздердің бұлыңғырлығына әкеледі. Қазіргі заманғы азаматтар сияқты дамыған құқық сезіміне ие емес, ал кейбір жағдайларда оны елемеу байқалады. Құқықтық мәдениет пен құқықтық сананы қалыптастыру қажет.

Сыбайлас жемқорлық қатынастары ұғымы адамның борыштың мәні туралы қалыптасқан көзқарасы кезінде ғана мағынаға ие болады. Бұл рұқсат етілген және қабылданбайтын арасындағы шекараны белгілеуге мүмкіндік беретін негізгі категория. Алайда, бүгінгі таңда моральдық борыш ұғымы "тұтыну қоғамының" құндылықтар жүйесінде басым болатын экономикалық

императивпен "жойылады". Сыбайлас жемқорлық көріністеріне жол беретін қатынасты қалыптастыруда жетекші рөлді мінез-құлық моделін тарататын бұқаралық ақпарат құралдары атқарады, онда сыбайлас жемқорлық туралы ұғым құдіретті және жеңілмейтін жүйе ретінде сақталады, бұл өз кезегінде адамның сыбайлас жемқорлық мінез-құлқын ынталандырады [2].

Азаматтардың санасында қалыптасқан мұндай стереотип шенеуніктерді сыбайлас жемқорлық қатынастарға әлеуетті пара берушілер тарапынан алдау, қорқыту, бопсалау арқылы тартуға әкелуі мүмкін. Алайда, бұл мәселенің субъективті жағын да елемеуге болмайды, өйткені мемлекеттік қызметшілердің едәуір бөлігі бұл жағдайға өте риза. Олардың өздері параның бастамашысы емес, сонымен қатар әртүрлі ұсыныстардан бас тартпайды. Бұл жағдайда мемлекеттік қызметшілердің кадрларын іріктеу мен кәсіптік даярлаудағы кемшіліктер туралы, соның салдарынан олардың төмен кәсібилігі мен біліксіздігі сыбайлас жемқорлық қылмысының теріс көрсеткіштеріндегі тұрақтылыққа ықпал ететіндігін атап өткен жөн [3].

Әрине, сыбайлас жемқорлық адамдардың құқықтық санасына әсер ететін криминогендік қауіпті құбылыстардың бірі болып табылады. Екінші жағынан, құқықтық сананың деформациясы сыбайлас жемқорлық деңгейіне әсер етеді. Мемлекетке қарсы тұрудың сәтсіз әрекеттері, ең бастысы халықтың мүдделері емес, жеке немесе мүліктік мүдделер болды, бұл жеке мемлекеттің өзара әрекеттесуінің әртүрлі формаларын дамытуға жалғыз реакция біздің ел халқының құқықтық нигилизмі болды. Құқықтық нигилизмде, яғни мемлекет пен заңға байланысты барлық нәрсені жоққа шығаруда, үмітсіздік, сыбайлас жемқорлықтың әртүрлі формаларына қарсы тұра алмау көрінеді.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл құралы ретінде әрекет ететін азаматтардың сыбайлас жемқорлыққа қарсы қоғамдық және жеке санасын қалыптастыру мақсатында келесі шараларды жүргізуді ұсынамыз:

- ішкі істер органдарының азаматтармен, қоғамдық ұйымдармен, бұқаралық ақпарат құралдарымен әртүрлі сыбайлас жемқорлық көріністеріне теріс қатынасты қалыптастыру ісінде ынтымақтастық қатынастарын орнату;

- жоғары оқу орындарында және арнаулы орта оқу орындарында оқу процесіне (даярлау бағытына қарамастан) халықтың құқықтық санасы мен құқықтық мәдениетін қалыптастыруға ықпал ететін, сыбайлас жемқорлыққа саяси, экономикалық, қоғамдық зиян келтіретін курс енгізу;

- қызметтік-жауынгерлік даярлық бойынша сабақтар шеңберінде құқықтық сана мен құқықтық мәдениетті арттыратын, өзінің қызметтік (лауазымдық) жағдайын пайдалану кезінде қоғамдық игіліктерді немесе жеке адамның игіліктерін өз пайдасына қайта бөлуге қатысудың жол берілмейтіндігін сезінуді қалыптастыру мақсатында ішкі істер органдарының қызметкерлері үшін тренингтер мен өзге де практикалық сабақтарды көздейтін сыбайлас жемқорлыққа қарсы сипаттағы білім беру бағдарламаларын енгізу;

- сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтарға қарсы күрестің он нәтижелерін бұқаралық ақпарат құралдарында жариялау арқылы қоғамда сыбайлас жемқорлық көріністеріне төзбеушілікті қалыптастыру, сондай-ақ адамдардың санасында сыбайлас жемқорлық шындықты қабылдамаудан және

бір мезгілде қабылдаудан туындаған санат ретінде қолданыстағы мифтерді екі мораль түрінде барынша азайтуға және жоюға бағытталған телерадио хабарларын таратуды ұйымдастыру.

Сыбайлас жемқорлық көріністері туралы қазіргі заманғы мифтер – бұл объективті шындық бұрмаланған және біржақты көрінетін адам санасының жалғандығы. Олар адамдардың өміріне әсер етеді, құқықтық сана мен мінез-құлықта кемшіліктер тудырады.

Азаматтардың құқықтық санасы сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл құралы ретінде әрекет ете отырып, құқықтық ерік-жігерге негізделуі тиіс, ол өз кезегінде қандай да бір ауытқуларсыз құқық нормаларын сақтау, орындау және қолдану нысанында өзіне тән ерекшеліктерді әзірлеуді көздейді. Мәдени құқықтық сананың негізін қалаушы идеялары мен қағидаттарын дамыта және тәрбиелей отырып, сыбайлас жемқорлық қарым-қатынастар туралы қосарланған стандарттарды біртіндеп ығыстыра отырып, сыбайлас жемқорлық шындықты бір мезгілде қабылдамай және қабылдай отырып, елдегі сыбайлас жемқорлықты барынша азайтуға және жоюға қол жеткізуге болады.

Жеке тұлғаны тәрбиелеуге көп көңіл бөлу өте маңызды, ол нақты өмірлік жағдайларды барабар қабылдайды және бағалайды, өз жетістіктерімен, жеке табыстарымен ғана емес, сонымен бірге қоғамның дамуымен де байланысты құндылықтар иерархиясын қалыптастырады, бұл азаматтардың құқықтық сана деңгейін арттыруға, құндылықтардың басымдықтары туралы дұрыс идеяларды қалыптастыруға мүмкіндік береді [4].

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылды сананы өзгертуден, дәлірек айтқанда, ел дамуының негізгі бағытын айқындайтын болашақ басқарушылардың да, мемлекеттік және өзге де қызметтер көрсету саласындағы бейресми қатынастарды институттандыру әрекеттеріне бой алдырмай, басқарушылардың әкімшілік адалдығына қарсы тұратын қарапайым азаматтардың да санасын қалыптастырудан бастау керек.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы атмосфераны құруда ұйымда жағымды климатты қалыптастыруға деген ұмтылыс, сондай-ақ сыбайлас жемқорлық фактілерін анықтауға көмектесетін азаматтармен өзара іс-қимыл үлкен пайда әкеледі. Сондықтан сыбайлас жемқорлыққа қарсы ағарту азаматтарды, шенеуніктерді және лауазымды тұлғаларды қамтиды және басшылардың білімін тексеру тестілеу арқылы тексеріледі. Сот жазалаған жемқорлар туралы теледидарлық сюжеттерді көрсету өте тиімді. Сабактарды ұйымдастырудың әртүрлі формаларын қолдануға болады: дәрістер, практикалық мысалдар бойынша тренингтер, жеке жұмыс және кеңестер. Бұл материалды мансаптық бағдарлау кезінде де пайдалы.

Адами капиталдың сыбайлас жемқорлыққа қарсы құқықтық санасын қалыптастыру бойынша кешенді шараларды қолдану мемлекеттік басқару жүйесінде де, коммерциялық ұйымдардың лауазымды тұлғалары арасында да сыбайлас жемқорлық деңгейін едәуір төмендетуге ықпал етуі мүмкін.

Тұлғаның сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетін эпистемологиялық аспектіде қарау оны құқықтық білімді алып жүретін субъектіге сыбайлас жемқорлық тәуекелдеріне қарсы тұруға және сыбайлас жемқорлық құқық

бұзушылықтардың алдын алуға, жолын кесуге қатысуға, яғни аталған білімді ескере отырып, өзінің күнделікті және кәсіби қызметін саналы түрде жүзеге асыруға мүмкіндік беретін мәні, өзіне тән белгілері және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс – қимыл жөніндегі қажетті шаралар туралы құқықтық білімнің жүйелі реттелген жиынтығы ретінде айқындауға мүмкіндік береді [5].

Аксиологиялық көзқарас тұрғысынан жеке тұлғаның сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениеті сырттан алынған құндылықтардың (құқықтық, моральдық, діни) жиынтығы ретінде пайда болады, оны адам игерген және енгізген, осыған байланысты жеке құндылық ретінде қабылданады, осылайша сыбайлас жемқорлыққа қарсы мінез-құлықтың өзіндік моделін құруға бағдар болады.

Демек, рационалды білім жүйесін қолдануға бағытталған эпистемологиялық тәсіл де, рухани-адамгершілік құндылыққа негізделген аксиологиялық тәсіл де жеке тұлғаның сыбайлас жемқорлыққа қарсы мінез-құлық моделін қалыптастыруға тікелей жол ашады. Құқықтық сана құрылымын құрайтын құқықтық білім, сенім, моральдық-адамгершілік құндылықтар жүйесін және оларға негізделген құқықтық мінез-құлықты қамтитын құқықтық сананың бірлігі болып табылатын сыбайлас жемқорлыққа қарсы құқықтық мәдениет оның тасымалдаушысына қоршаған шындықты барабар бағалауға және тиісті қызметті жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Лейст О.Э. Сущность права. Проблемы теории и философии права: учеб.пос. М., 2011.
2. Астанин В.В. Об эффективных механизмах взаимодействия государства с гражданским обществом в сфере противодействия коррупции // Административное и муниципальное право. — 2011. — № 4. — С. 5 – 8.
3. Шедий М.В. Формирование антикоррупционного правосознания как основного элемента антикоррупционного образования гражданского общества // Вестник Университета. — 2014. — № 3. — С. 286 – 290.
4. Матузов Н.И., Малько А.В. Мемлекет және құқық теориясы / Оқулықты орыс тілінен қазақшаға аударған: Б. Алтынбасов. – Алматы: ЖШС АйСан-Пресс баспа үйі, 2013. – 583 б.
5. Шпак М.М. Формирование правомерной направленности личности учащихся как условие его антикоррупционной активности// Материалы XI Международной научно-практической конференции «Психология личностного развития субъектов непрерывного образования». - Москва, 2015. – с.750- 755.

УДК 343.4

ДЕНСАУЛЫҚҚА ҚАСАҚАНА ЗИЯН КЕЛТІРУДІҢ ОБЪЕКТІСІ

Турмаханов М.Б.

Ғылыми жетекші: философия докторы (PhD) Озенбаева А.Т.
«Мирас» Университетінің, Шымкент қаласы, Қазақстан

В данной статье рассмотрен объект умышленного причинения тяжкого вреда здоровью. В работе проведен юридический анализ объекта умышленного причинения тяжкого вреда здоровью.

This article considers the object of deliberate infliction of grievous bodily harm. The work carried out a legal analysis of the object of deliberate infliction of grievous bodily harm.

ҚР-ның Конституциясына орай, әр адамның денсаулығын қорғауға кепілдік береді (29-бап) [1]. Осы конституциялық норманы жүзеге асырудың бір нысаны – ол денсаулыққа қарсы жасалған қылмыс үшін жауаптылық белгілеуді айтуға болады.

Денсаулыққа қарсы қылыстарға денсаулыққа зиян келтірудің әр түрлі тәсілдері жатады, олар үшін жауаптылық ҚК 106-107-баптарында көзделген [2].

Денсаулыққа келген зиянның негізгі үш түрін ажыратудаға болатын критерийлер – өмірге қауіптіліктің, зиянның зардабының бар-жоғында болып тұр. Жалпы және кәсіби еңбек қабілетін қаншалықты және қанша уақытқа жоғалтудың да маңызы бар.

Қылмыстардың объектісі – адам денсаулығының қауіпсіздігін, яғни басқа адам ағзасының белгілі бір физиологиялық күшін қамтамасыз ететін қоғамдық қатынастар болып табылады. Қылмыстық кодексте кез келген адамның денсаулығын, оның туғанынан бастап табиғи қайтыс боланға дейін, жасына және денсаулық жағдайына қарамастан қорғайды.

Адам денсаулығына әсер етудегі кінәлінің әрекеті механикалық, химиялық жолмен күш жұмсау, жылу қолдану кейде психикалықта арқылы болуы мүмкін.

Адам денсаулығына әрекетсіздік танытып та зиян келтіруге болады. Қылмыстың бұл қарастырылып отырған құрамдары материалды, яғни кінәлінің қылмыстық әрекетінің нәтижесінде басқа адамның денсаулығына зиян келген жағдайда ғана қылмыс аяқталған деп саналады. Денсаулыққа қарсы қылмыс дегеніміз – заңға қайшы әрекет арқылы басқа адамның денсаулығын зақымдау, дененің анатомиялық бүтіндігін бұзу не қандай да мүшенің немесе жалпы ағзаның жұмысын қалыптан шығару [3, 38-41 б.].

Денсаулыққа қасақана зиян келтіру түсінігі – бұл ең алдымен, заңға қайшы әрекет деген.

Жасалатын кез-келген қылмыс тікелей немесе жанама қоғамдық қатынастарға қол сұғады. Сондықтан, ол бүкіл қоғам үшін қауіпті боп келеді. Қылмыстық құқық саласындағы көпшілік ғалымдар мен криминалистер таныған жалпы ережеге сәйкес қылмыстың жалпы объектісі болып, соның ішінде Қазақстан Республикасының қылмыстық кодексінің 106-бабымен көзделген денсаулыққа қасақана ауыр зиян келтірудің де, қылмыстық заңмен қорғалатын қоғамдық қатынастар табылады. Қоғамдық қатынастар - бұл кез-келген қоғамдағы адамдар арасындағы қатынастар, ал адам осы қатынастардың иегері болып табылады. Сондықтан, қылмыскер адамның жеке басына, оның өміріне, денсаулығына, ар-намысы мен қадір қасиетіне және т.б. игіліктеріне қол сұға отырып, сонымен бір уақытта қоғамдық қатынастарға да қол сұғады.

Денсаулыққа қасақана ауыр зиян келтіру ұғымына келетін болсақ, ол былай делінген: «Адамның өміріне қауіпті немесе көруден, тілден, естуден, қандай да болсын органнан айырылуға немесе органның қызметін жоғалтуға немесе бет әлпетінің қалпына келместей бұзылуына әкеп соққан денсаулыққа қасақана ауыр зиян келтіру, сондай-ақ өмірге қауіпті немесе еңбек қабілетінің

кемінде үштен бірін тұрақты түрде жоғалтуға ұштасқан немесе кінәліге мәлім кәсіби еңбек қабілетін немесе түсік тастауға, психикасын бұзуға, есірткімен немесе уытты умен ауруға душар еткен, денсаулықтың бұзылуын тудырған, денсаулыққа өзге зиян келтірген қасақана ауыр зиян келтіру».

Заңға сәйкес қажетті қорғану, өте қажеттілік, қылмыс жасаған адамды ұстау жағдайында басқа адамның денсаулығына зиян келтіру – қылмыс деп саналмайды. Денсаулыққа зиян келтірудің ерекше санатына спорт жарақаты жатады, егер спортшы жаттығу немесе жарыс кезінде ереже бұзбай денсаулығына зақым келтірсе, онда оны кәсіби тәуекелге жатқызуға болады. Ал, денсаулығына, тіптен жарыс кезінде болса да, қасақана зиян келтірсе, қылмыстық жауаптылық болуға тиіс.

Денсаулыққа зиян келтірудің объективтік жағы қасақана кінәмен де, абайсыз кінәмен де сипатталады. Айыпкер өзінің қоғамға қауіпті әрекетінің салдарынан басқа адамның денсаулығына зиян келетінін ұғынады, ондай зардаптың мүмкін екендігін немесе қалай да болатындығын алдын ала біледі, соны тілейді тікелей ниет және соған саналы түрде жол береді не оған немқұрайды қарайды жанама ниет болады.

Көп жағдайда, денсаулыққа зиян келтіру ниетінде нақтыланған сипат болады, яғни басқа адамның денсаулығына зиян келтіргенде кінәлі оның болатын нақты зар-дабын алдын ала біледі. Мысалы, басқа адамның ағзасына препарат енгізгенде, кінәлі ол адамның соқыр болып қалатынын біледі.

Егер осындай нақтыланған ниетті кінәлі, өзіне байланысты емес себептермен жүзеге асыра алмаса, онда ол денсаулыққа тиісті ауырлықта зиян келтіруге оқталған ниетінің мазмұнына сәйкес жауаптылық көтереді.

Басқа адамның денсаулығына зиян келтірген адамның ниетінде, кейде, нақтылық болмайды. Жебірленушінің денсаулығына қандай да бір зиян келуі мүмкін екендігін кінәлі алдын ала біледі, соны тілейді немесе оған саналы түрде жол береді, бірақ өзінің іс-әрекеттерінің салдарынан жебірленушінің денсаулығына қандай дәрежеде зиян келетіндігіне немқұрайды қарайды. Бұл жағдайда, жебірленушінің денсаулығына іс жүзінде келген зиянның сипатына қарай жауаптылық болады, себебі қандай зардап болса да кінәлінің ниетімен жасалған [4, 216-217б.].

Адам денсаулығына зиян келтіретін, оның өміріне қауіп төндіретін аса ауыр қылмыстардың бірі – қасақана денеге ауыр зиян келтіру (ҚР ҚК-нің 106-бабы). Осылайша, қылмыстың осы түрімен күрес үлкен әлеуметтік рөл атқарады және зиянды ең алдымен оның алдын-алу арқылы азайту қажеттілігіне байланысты жүзеге асырылуы керек. Сондықтан денсаулыққа қасақана ауыр зиян келтірудің алдын-алу мәселелерін теориялық тұрғыдан дамыту өте маңызды болып көрінеді.

Қылмыстық құқықта қылмыс объектісінің мәселесі үлкен мәнге ие. Оның құрылуы қылмыстың құқықтық және әлеуметтік мәнінде түсінуге, қылмыстық норманың қолданылу аясы туралы сұрақтарды шешуге, қоғамдық қауіп тудыратын зардаптарды анықтауға, әрекетті дұрыс саралап, оны байланысты қылмыстардан ажыратуға мүмкіндік береді. ҚР Қылмыстық

кодексінің Ерекше бөліміндегі қылмыстарды заңдық тұрғыдан саралаудың негізі дәл қылмыстың объектісі болып табылады. Қазіргі кезде қалыптасқан барлық қоғамдық қатынастар қылмыс объектілері болып табылмайды. Бұл өмірлік, объективті қажеттіліктен және жоғары қоғамдық құнды қатынастардан: өмір, денсаулық, жеке бостандық, жыныстық қол сұғылмаушылықтан басқа ешнәрсеге айналмайды.

Сонымен, қылмыстың объектісі болып оларға зиян келтірген, не қылмыс жасау езінде зиян келтіру қаупі бар жағдайда қылмыстық заңмен қорғалатын қоғамдық қатынастар саналады, Зиян қылмыс объектісіне оның құрылымының белгілері бойынша қоғамдық қауіпті іс-әрекет арқылы келтіріледі; ол қорғалатын қатынастың объектісінен де, рұқсат етілмеген адамнан да туындауы мүмкін. ҚР Қылмыстық кодексінің 106-бабына орай, бұл дененің белгілі бір физиологиялық күйі ретінде адамның денсаулығы. Сонымен бірге жәбірленушінің жасы, ерекше биологиялық қасиеттердің болуы, белгілі бір сәттегі жәбірленушінің денсаулық жағдайы маңызды емес.

Сондай-ақ, әдебиетте жәбірленушінің өліміне абайсызда әкеп соқтыратын, адамның денсаулығы мен өміріне қол сұғатын қасақана денсаулыққа ауыр зиян келтіру туралы мәлімдемелер жиі кездеседі. Кейбір авторлар «бұл қылмыстың объектісі - адам денсаулығы, ал өлімнің басталуы талап етілетін жағдай ретінде қарастырылады» деген көзқарасты ұстанады. Сондай-ақ, кейбір ғалымдар «адамның денсаулығына деген құқығын» тікелей объект деп атайды, ал басқалары «азаматтардың денсаулығының қауіпсіздігін қамтамасыз ететін қоғамдық қатынастарды» В.В. Ореховтың объектіні - «дене тұтастығы» деген [5, 65 б.].

Бұл қылмыстың объектісі – басқа адамның денсаулығы. Қылмыс объектісі - дегеніміз қылмыстық заңмен қорғалатын және қылмыстан зиян келетін әлеуметтік құндылық. Отандық қылмыстық-заң ғылымы мұндай игіліктердің қатарына қылмыстық заңмен қорғалатын қоғамдық қатынастарды жатқызады [5, 66 б.].

Қылмыс объектісі дегенде қылмыс құрамының объектісі жайында да, қылмыстық заңда көзделген қоғамға қауіпті әрекетке нысана болған қылмыс объектісі жайында да сөз болуы мүмкін. Бірінші жағдайда қылмыстық заңмен қорғалатын игілік объекті болып табылса, екінші жағдайда - әрекет тікелей бағытталған игілік объекті болады. Бұл айтылғандар, тиісінше, қылмыстық құрамның басқа элементтеріне де қатысты.

Қылмыстың міндетті нышандары – қоғамға қауіпті іс-әрекет әрекет немесе әрекетсіздік, басқа адамның денсаулығына заңсыз ауыр зиян келтірудің зардабы, сондай-ақ қылмыстық іс-әрекетпен болған зардаптың арасындағы себептік байланыс.

Денсаулыққа ауыр зиян келтіргенде күш жұмсалуды да ұру, ату, т.б. психикалық қысым қорқытып немесе үрейлендіріп жүрек ауруына ұшырату жасалуы да мүмкін. Кінәлі әр түрлі құрал-жабдықтарды, табиғат күшін, аса қауіпті көздерді, жануарларды, т.б. пайдалануы мүмкін.

Кінәлі әрекетсіздік көрсету арқылы денсаулыққа ауыр зиян келтіргенде, ол басқа адамның денсаулығына келетін ауыр зиянды тойтарып қалатын, өзі

жасауға тиісті және жасауға мүмкіндігі болған әрекеттерді жасамайды мысалы, дәрігерлердің науқас адамға уақтылы дәрі бермеуі нәтижесінде оның денсаулығының нашарлауы [6, 34-36 б.].

Денсаулыққа келтірілген өмір үшін қауіпті зиянға миға зақым келмесе де бас сүйекті тесіп өткен жарақат; жұлынға зақым келмесе де арқа омыртқаны тесіп өткен жарақат жатады.

Көру, есту қабілеттерін немесе қандай да бір органды жоғалту не органның қызмет қабілетін жоғалту өмір үшін қауіпті жарақаттар емес, бірақ өздерінің зардаптары жағынан денсаулыққа келген ауыр зиянға жатады. Көру қабілетінен айырылу дегеніміз – адамның екі көзінің де тұрақты соқыр болып қалуы немесе саусақтарды екі метрден аспайтын қашықтықтан ғана санай алатын қабілет көру қабілеті 0,04 және одан төмен: бір көзінің жанарын жоғалту еңбек қабілетінің үштен бірін 33%-тен аса тұрақты жоғалтуға әкеп соғады, сондықтан ол денсаулыққа келген ауыр зиян деп саналады.

Сот-медициналық сараптама бет-әлпеттің қалыпқа келгісіз бұзылу фактісін анықтайды, себебі бұл түсінік медициналық емес. Сарапшы қалыпты белгілерге сүйене отырып беттегі жарақаттың сипатын ғана анықтайды, сонымен қатар жарақаттың кейін ешқандай хирургиялық көмексіз біртіндеп тартылып немесе тегістеліп кетуі мүмкін екендігін анықтайды. Егер жарақаттың ізін жою үшін оперативтік ем (косметикалық операция) керек болса, онда беттегі жарақат қалыпқа келгісіз деп саналады. Бұл жарақапың сол адамның бет-әлпетін бұзатын-бұзбай-тындығын алдын ала тергеу органдары мен сот анықтайды.

Жалпы еңбек қабілетін тұрақты жоғалту дегеніміз – оның кемінде үштен бірін 33% жоғалту. Жарақат алғанда еңбек қабілетін қаншалықты тұрақты жоғалтқаны жарақат зардабы анықталғаннан кейін, объективтік мәліметтерге сүйеніп және Еңбек, халықты әлеуметтік қорғау министрлігі дайындаған еңбек қабілетін жоғалтудың проценттер кестесіне сәйкес белгіленеді [7, 99-102 б.].

ҚК 106-бабының 1-бөлігінде кәсіби еңбек қабілетін жоғалтқандық жағдай да көзделген, бірақ бұл ретте жалпы еңбек қабілеті сақталуы да мүмкін. Кәсіби еңбек қабілетін жоғалтқанда кінәлі бірінші кезекте жәбірленушінің кәсіби қызметіне қатысты оның денсаулығына қасақана ауыр зиян келтіреді мысалы, пианистің саусақтарына зақым келтіреді.

Қанша айлығында болса да түсік тастау денсаулыққа келтірілген ауыр зиян болып саналады егер ол ағзаның дара ерекшеліктерімен емес, кінәлінің іс-әрекеттерімен тікелей себептік байланыста болса. Бұл жағдайда сот-медициналық сараптамаға акушер-генетолог қатыстырылады.

Денсаулыққа ауыр зиян келтірудің нышандарына психикалық бұзылуы, есірткімен немесе уытқы умен ауруға ұшырау да жатады. Психикалық аурудың бар-жоғын психиатриялық сараптама анықтайды, бірақ ол ауру айыпкердің заңға қайшы іс-әрекетінен туындауы тиіс. Айыпкердің іс-әрекетінің салдарынан есірткімен немесе уытқы умен ауруға ұшырағандықты да нарколог, токсиколог қатыстырылған сот-медициналық сараптамасы анықтайды.

Мысалы, жәбірленушінің мүшелерін немесе тінін пайдалану мақсатында денсаулыққа қасақана ауыр жарақат келтіргенде жәбірленушіні мәжбүрлеп немесе ол есінен танып жатқанда хирургиялық операция жасап, оның қандай да бір мүшесін не тінін алады. Зардаптың болған-болмағандығына қарамастан, яғни кінәлі жәбірленушінің мүшесін, не тінін өз иелігіне алса да, алмаса да бұл қылмыс аяқталған болып танылады.

Қорыта келгенде, психикалық немесе физикалық зорлық-зомбылықпен денсаулыққа ауыр зиян келтірудің әрбір нақты жағдайындағы басты жалпы объект - адамның белгілі бір уақыттағы дененің нашарлауы ретіндегі адамның денсаулығы. Денсаулыққа зиян жәбірленушінің денесіне әсер ететін әсерден туындаған жағдайда, адамның денесіне қол сұғылмаушылықты объект ретінде қарастыру қажет, өйткені денсаулыққа зиян келтіру адамның дене қол сұғылмаушылығының бұзылуының салдарынан туындайды.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

- 1.Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 жылы 30 тамыз// <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/>
- 2.Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ// <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226>
- 3.Уголовное право Республики Казахстан. Особенная часть. Учебник\ Под ред. И.Ш.Борчашвили и С.М.Рахметова. В 2-х частях. Часть 2. – Алматы: Институт «Данекер», 2000. – 238 с.
- 4.Алауханов Е. Қылмыстық құқық (ерекше бөлім): Оқу құралы. – Алматы: Жеті-Жарғы, 2011. – 217 б.
- 5.Орехов В.В. Необходимая оборона и иные обстоятельства, исключающие преступность деяния / В.В. Орехов. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2003. – 217 с.
- 6.Ағыбаев А.Н. Қылмыстық құқық. Ерекше бөлім: - Алматы: Жеті Жарғы. 2018. – 520 б.
- 7.Рарог А.И. Уголовно-правовые позиции законодателя // Lex russica.–2016. –№ 11. – С. 35–49

ОӘЖ 347.9

СУДЬЯНЫҢ КӘСІБИ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘДЕНИЕТІ

Усенбаева У. С. - магистрант
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В статье проведен анализ и сопоставлены категории "правовая культура" и "профессиональная правовая культура судьи". Также были изучены и представлены мнения ученых о феномене правовой культуры судей, проанализированы основные теоретико-методологические подходы к изучению профессиональной культуры.

The article analyzes and compares the categories "legal culture" and "professional legal culture of a judge". The opinions of scientists on the phenomenon of the legal culture of judges were also studied and presented, and the main theoretical and methodological approaches to the study of professional culture were analyzed.

Ғылыми әдебиеттерде құқықтық мәдениетті түсінудің әртүрлі тәсілдері бар. Кәсіби құқықтық мәдениет-бұл қоғамның құқықтық мәдениетінің бөлігі, оның формаларының бірін білдіреді. "Кәсіби құқықтық мәдениет қоғамның

құқықтық мәдениетінде ерекше орын алады, өйткені құқық қолдану қызметінің сапасы, құқықтық актілерді жетілдіру, заң практикасын жүзеге асырудың тиімділігі және тұтастай алғанда қоғамның құқықтық мәдениетінің деңгейі құқықтық мәдениеттің осы түрінің деңгейіне байланысты болады" деген пікір әділетті [1].

Негізінен, ғалымдардың ұстанымдары кәсіби құқықтық мәдениетті қоғамның құқықтық мәдениетінің бір түрі ретінде түсінуге дейін азаяды, бұл заңды қызметті кәсіби негізде жүзеге асыратын адамдар қауымдастығына тән. Біз бұл көзқарасты толығымен бөлісеміз. Құқықтық мәдениеттің бұл формасы адамдарға тән, кәсіби қызметтің негізгі түрі заңмен, заң ғылымымен, практикамен және т.б. байланысты. кәсіби құқықтық мәдениетті мұндай түсіну тұтастай алғанда қоғамның құқықтық мәдениетін түсінуге белсенді көзқараспен тығыз байланысты.

Кәсіби құқықтық мәдениеті бар адамдар құқықтық құбылыстарды, кәсіби мінез-құлықты білу мен түсінудің жоғары деңгейімен сипатталады деген пікір бар. Кәсіби-құқықтық мәдениетті тасымалдаушылар неғұрлым терең, көлемді білімге, құқықтық реттеу қағидаттарын, мақсаттарын, міндеттерін дұрыс түсінуге, құқыққа және оны заңдылық талаптарына қатаң әрі дәл сәйкестікте қолдану практикасына кәсіби көзқарасқа ие болуға тиіс, сол арқылы пәндік-практикалық қызметте құқықты иеленудің жоғары дәрежесін көрсетеді [2]. Бұл тұрғыда кәсіби құқықтық мәдениет дегеніміз-құқықтық білімнің тиісті деңгейі бар, кәсіби мінез-құлықта, құқықтық шындыққа қатысты, дамыған құқықтық сана, құқықтық нормаларды түсіну және сауатты қолдану жағдайында көрінетін заңгерлердің қызметі (және осы қызметтің нәтижесі).

Жоғарыда келтірілген анықтамалардан ғалымдар кәсіби құқықтық мәдениетті заңгердің кәсіби құқықтық мәдениеті деп түсінеді-қажетті кәсіби білімі, арнайы құқықтық білімі бар субъект. Аталған компоненттермен қатар, ғалымдар кәсіби құқықтық мәдениеттің элементтеріне кәсіби дағдылардың, дағдылардың, құзыреттердің, мамандыққа құрмет көрсетудің және т. б. жоғары деңгейін жатқызады. Біздің ойымызша, білімнің "жоғары деңгейінің" болуы оның субъектісінің кәсіби құқықтық мәдениетінің міндетті элементі болып табылмайды, бірақ оның тасымалдаушысының құқықтық мәдениетінің деңгейін ("төмен" деңгеймен қатар) бағалау критерийлерінің бірі болып табылады. Нихилизм құқықтық мәдениеттің төмен деңгейіне тән, ол қолданыстағы құқықтық жүйеге, құқықтық нормаларға, құқық қолдану практикасына және т. б. құрметсіздікпен сипатталады.

Құқықтық мәдениет дегеніміз – құқықтық шындықты белгілі бір көзқараспен сипаттайтын ерекше құбылыс, бұл шындықтың қандай деңгейге жеткенін, әлеуметтік қатынастардың дамуына қарай қандай формаларда өзгерістер болатынын және оның өмірлік мәселелерді шешуге қалай дайындалғанын анықтауға мүмкіндік береді [3].

Соттар мен судьялар сот билігінің тасымалдаушысы ретінде құқықтық мәдениетті қалыптастыру үшін өте маңызды. Соттардың қызметі мен судьялардың жеке басын зерттей отырып, жалпы құқықтық мәдениеттің деңгейі

туралы қорытынды жасауға болады. Бұл тұрғыда қазақстандық ғалымдардың билер сотына қатысты ғылыми еңбектері баға жетпес болып табылады. Соттар қоғамдағы қақтығыстарды шешу және азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын нақты қорғауды қамтамасыз ету тетігінің басты элементі болып табылады. Осылайша, соттар қоғамның құқықтық санасын қалыптастырады, құқық пен заңды құрметтеу сезімін қалыптастыруға тікелей және тікелей әсер етеді. Айта кету керек, қоғамның құқықтық санасында бұл мемлекеттің бейнесі болып табылатын соттар. Сондықтан қоғам, мемлекет судьялардың жеке басына жоғары талаптар қояды, соттың беделін нығайтуға, оның тәуелсіздігінің кепілдіктерін нығайтуға ұмтылады.

Құқықтық нигилизмді жеңу, кейбір авторлардың пікірінше, мемлекеттік құқықтық саясат стратегиясының маңызды бағыттарының бірі болып табылады. Бұл аспектіде судьяның қызметі ерекше мәнге ие болады. Сот актілері және судьяның қызметі оның тасымалдаушысының құқықтық мәдениетінің белгілі бір деңгейінің көрінісі болып табылады. Осылайша, судьяның кәсіби құқықтық мәдениетін құқықтық мәдениет нысандарының бірі ретінде ұсынуға болады (қоғамның құқықтық мәдениетімен, жеке адамның мәдениетімен, әлеуметтік топтың мәдениетімен және т.б. қатар), оның басқа нысандардан ерекшелігі оның субъектілерінің заңды білімінің, арнайы білімінің, іскерлігінің, құзыретінің болуы және (немесе) олардың заңды қызметін кәсіби негізде жүзеге асыруы болып табылады [4].

Судьялардың кәсіби құқықтық мәдениеті, ең алдымен, олардың қызметінің нәтижелерінде көрінеді, мұнда судьяның кәсіби құқықтық мәдениеті деңгейін бағалаудың өлшемі кәсіби және соттан тыс мінез-құлық болып табылады. "Судьялардың құқықтық мәдениеті – бұл судьялардың қызметі, олардың азаматтық құқықтарға деген көзқарасы ғана емес, сонымен бірге оларды қорғауға және қорғауға, құқықты кеңірек көруге және заңның әрпіне тарылтуға болмайды" деген пікір әділетті [5]. Кәсібилік, құқықтық мәдениеттің, құқықтық сананың деңгейі судьяның жеке басымен, оның ішкі нанымдарымен анықталады. Кәсіби құқықтық мәдениеттің деңгейін зерттеуге жеке көзқарас маңызды емес, ал құқықтық мәдениеттің өзі адам мен мемлекеттің өзара әрекеттесуінің өзіндік көрсеткіші бола алады. Адам мен мемлекет арасындағы қарым-қатынас мәселесі зерттеушілердің назарында болды, бұл жеке адам мен қоғам мәдениетінің жоғары деңгейінің, сондай-ақ құқықтық құндылықтардың маңыздылығын көрсетеді.

Судья тұлғасының құндылық бағдарлары жалпыадамзаттық, құқықтық және кәсіби құндылықтардың симбиозы болып табылады, олар жиынтығында оның кәсіби құқықтық мәдениетінің деңгейін айқындайды.

Судьялар корпусын қалыптастыру процесі оның кәсіби құзыреттілігін, жұмыс тәжірибесін, жеке қасиеттерін жан-жақты бағалауды ескере отырып, судья лауазымына кандидатты конкурстық іріктеу бойынша құқықтық және ұйымдастырушылық сипаттағы іс-шаралар жүйесін білдіреді. Кәсіби құзыреттілік-бұл қолданыстағы заңнама нормаларын білу ғана емес, сонымен қатар құқықтық және адамгершілік қағидаттарының, құқықтық және

адамгершілік сана нормаларының өзара байланысы мен өзара тәуелділігі негізінде оларды дұрыс қолдана білу. Біздің ойымызша, судья лауазымына кандидат үшін кәсібиліктің болуы ұсыныс емес, объективті қажеттілік болып табылады. Судьяның құқықтық мәртебесінің негізгі элементі ретінде Кәсіби құзыреттіліктің (немесе кәсіпқойлықтың) маңыздылығын заңнамада судьялардың кәсіби міндеттерін орындау үшін жеке жауапкершілігі белгіленгені де көрсетеді.

Қазақстан Республикасының Конституциясында және басқа да нормативтік актілерде судья лауазымына кандидаттарға қойылатын, судьялар корпусының жоғары стандартына байланысты арнайы талаптар белгіленген. Кәсіби талаптардың болуымен қатар (азаматтығы, білім деңгейі, жұмыс тәжірибесі, Жас шектеуі және т.б.) судьялардың мәртебесі туралы заңда өкілеттікті жүзеге асыру кезінде де, қызметтен тыс қатынастарда да орындалуға міндетті адамгершілік құқықтық талаптар белгіленген, атап айтқанда "сот билігінің беделіне, судьяның қадір-қасиетіне нұқсан келтіретін немесе оның объективтілігіне, әділдігі мен бейтараптығына күмән туғызатын барлық нәрседен аулақ болу". Бұл талаптар бірқатар басқа нормативтік құқықтық актілерде қайталанады.

Судья кадрларын іріктеу тәртібін одан әрі жетілдіру жөнінде шаралар қажет, судьялардың кәсібилігі мен жоғары моральдық қасиеттері сапалы судьялар корпусын қалыптастырудың негізі болып табылатындықтан, судьялыққа кандидаттарға қойылатын біліктілік талаптарын қатаңдату мәселелері өзекті болып табылады. Сондай-ақ судьялардың Судья әдебі кодексінің талаптарын сақтауына судьялар қоғамдастығының өзі тарапынан қатаң бақылау, жол берілген барлық жөнсіздіктерге барабар әрі дереу ден қою қажет". Жаңа конституциялық заңда судьялардың мәртебесі өзгертіліп, судья қызметіне кандидаттарға қосымша талаптар белгіленді. 2016 жылғы 1 қаңтардан бастап сот процестеріне қатысудың 5 жылдық өтілі немесе жалпы 10 жылдық заңды жұмыс өтілі енгізілді, психологиялық тестілеу жүргізілуде, полиграфта, өтірік детекторында зерттеу енгізілді, міндетті ақылы бір жылдық тағылымдама енгізілді.

Қорытындылай келе, келесі тұжырымдар жасауға болады:

- Кәсіби құқықтық мәдениет-қоғамның құқықтық мәдениетінің бір түрі. Өз кезегінде судьяның кәсіби құқықтық мәдениеті-бұл кәсіби құқықтық мәдениеттің бір түрі (басқа түрлермен қатар, субъектіге байланысты адвокаттың, тергеушінің, прокурордың және т.б. кәсіби құқықтық мәдениетін ажырату керек).

- Мемлекеттік билік өкілінің мемлекеттік-құқықтық өкілеттіктеріне ие судья - бұл құқықтық мәдениеттің арнайы субъектісі, ол соңғысының маңызды сипаттамаларын анықтайды.

- Судьяның кәсіби құқықтық мәдениетін заңгерлердің кәсіби тобына тән кәсіби құқықтық мәдениеттің бір түрі ретінде анықтауға болады – судьялар, мемлекеттік билік иелері, құқықтық сана, ішкі сенім және құқықтық және жалпыадамзаттық құндылықтарға деген көзқарас арқылы көрінеді және кәсіби

қызметте және оның шеңберінен тыс көрінеді. Кәсіби қызметтегі және одан тыс судьяның мінез-құлқы кәсіби құқықтық мәдениеттің деңгейін бағалаудың негізгі өлшемі болып табылады.

Сот билігін жүзеге асырушы тұлғаның кәсіби құқықтық мәдениеті құқықтық білімнің тиісті деңгейінің болуымен және жүйелі түрде көбеюімен ғана емес, сонымен бірге, ең алдымен, оның кәсібилігімен, тәжірибесімен, шеберлік деңгейімен және өз қызметінде кәсіби білімді, дағдыларды және құзыреттілікті қолдана білуімен, судьяның жеке тұлғасымен анықталады.

Осылайша, судьялардың құқықтық мәдениеті деп судьялардың құқықтық, этикалық және моральдық қағидаттар мен әділеттілік, объективтілік және бейтараптық қағидаттары негізінде жүзеге асырылатын сапалы кәсіби қызметі түсініледі.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Петров А.В., Котрикова Т.Ю. Профессиональная правовая культура в системе правовой культуры общества // Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. № 3-1. 2013. С. 326–331
2. Горбатова М.К., Домнина А.В. Профессиональное правосознание как элемент правовой культуры общества // Российская юстиция. 2010. № 5. С. 9–11
3. Булгакова Д.А. Теория государства и права : учеб. пособие / Д. А. Булгакова. - Алматы : NURPRESS, 2016. - 130 с.
4. Сергеева С.Л. Правовая культура в деятельности судей // Историко-правовые проблемы: новый ракурс. 2014. № 8. С. 181–187
5. Клеандров М.И. Судейское сообщество: структура, организационно-правовое развитие. М.: НОРМА; Инфра-М, 2014. – 352 с

УДК 343.97

ПРОБЛЕМА ЦИФРОВИЗАЦИИ УГОЛОВНО-ПРАВОВОЙ ПОЛИТИКИ

¹Утаров К.А., ²Сартаева Ш.Ш.

¹Университет Мирас, г. Шымкент, Казахстан

²Южно-Казахстанский университет им М.Ауэзова, г. Шымкент, Казахстан

Мақалада криминогендік шындықты сапалы талдау нәтижелерін бір мезгілде есепке алу (теориялық модельдеу) және қылмысқа қарсы іс-қимыл нәтижелерін болжаудың ықтималды модельдерін қолдану (эмпирикалық модельдеу) негізінде қылмыстық саясатты цифрландыруды қамтамасыз ету үшін математикалық модельдерді пайдалану қажеттілігі мен орындылығы қарастырылған.

The article considers the necessity and expediency of using mathematical models to ensure the digitalization of criminal policy on the basis of simultaneous consideration of the results of qualitative analysis of criminogenic reality (theoretical modeling) and the use of probabilistic models for predicting the results of countering crime (empirical modeling).

Цифровизация уголовно-правовой политики, под которой понимаем процесс и результат внедрения количественных методов описания, оценки, анализа и прогноза преступности и мер реагирования на нее (включая методы математической статистики и математического моделирования) в практику

формирования и реализации мер борьбы с преступностью, как показывает анализ, перешла из стадии футуристического планирования в стадию реализации.

Несмотря на признанные во всем мире достижения отечественной математической школы, опыт разработки и применения математических моделей для целей борьбы с преступностью относится в основном к решению задач правоприменения при расследовании конкретных преступлений (математические модели финансовых пирамид, крупнейших аварий и катастроф), включая разработку и использование обучающих и контрольно-обучающих программ [1]. В меньшей степени указанная практика относится к сфере уголовно-правовой политики.

Первый известный опыт использования математической модели напрямую для целей нормотворчества принадлежит к исследованию модели оптимизации наказаний уголовно-законных общепризнанных мерок проектируемого Уголовного кодекса РСФСР во 1991-1992 гг. и соответствующего программного предоставления группой юристов и математиков около управлением основного академического работника Института государства и права АН СССР С.В. Бородина, результаты использования которых были применены в общепринятом (после доработок и согласований, почти не коснувшихся санкций) Уголовном кодексе РФ [2].

Относительно недавно при участии Института социально-политических исследований РАН также Института экономико-математических исследований РАН согласно инициативе Росфинмониторинга была разработана Целевая вычисляемая форма единого экономического баланса, предотвращения экономических опасностей также рисков, что дала возможность значительно увеличить результативность контролирования за подозрительными операциями [3]. Эта форма проявила вполне определенное воздействие в усовершенствование одного из базовых действий Росфинмониторинга — приказа от 8 мая 2009 г. № 103 «Об утверждении Рекомендаций по разработке критериев выявления и определению признаков необычных сделок» [4].

В настоящее время с участием Математического института им. В.А. Стеклова, Института прикладной математики им. М.В. Келдыша и Института проблем развития науки РАН Федеральная антимонопольная служба начала разработку математической модели для целей создания программы выявления, предупреждения и пресечения картелей (в том числе криминальных) [5].

Подобным способом, знаменитый эффективный навык цифровизации во области уголовной политические деятели оказался, так или по другому, связан с заключением в большей степени индивидуальных вопросов правоприменения также нормотворчества. Совместно с этим очевидно, то что назревшие высококачественные перемены в уголовной политическом деятеле, под каким в первую очередь в целом подразумевают устранение ее асистемности, т.е. преобразование данной политические деятели во соотношение с криминологическими реалиями также предотвращение ее внутрисистемных противоречий [от закономерных погрешностей в установлении уровня

наказуемости смежных правонарушений также преобладания оценивающих (т.е. определяемых в большей степени лично правоприменителем) свойств до отсутствия нормативно конкретных баз криминальной политики] [6].

Непосредственно разнообразные проявления данной асистемности вдохновляли и стимулируют множественных ученых ко исследованию факторов, результатов также способностей с целью их ликвидации. Присутствие в данном невозможно никак не сосредоточить интереса в в таком случае, что несмотря на (однако не вследствие) абсолютно всем данным действиям целая двойственность законной политики во полном также уголовной политики в частности, согласно-очевидному, продолжают увеличиваться. Одна из факторов данного заключается в том, то что законотворчество равно как механизм законной политические деятели все без исключения во огромной уровня «отдаляется» от усложняющихся реалий.

Присутствие в этом на первый взгляд способен представиться, то что цифровизация нормотворческого хода совершила его значительно наиболее технологичным, стремительным, просто корректируемым также ясным в том числе и с целью малосведущих.

Основными плодами «электронного» нормотворчества начали внезапное ускорение нормотворческих операций, увеличение количества законов также других нормативных правовых действий, принимаемых во штуку периода. Нормотворчество в области уголовной политики сделалось едва лишь единица никак не наиболее ярким проявлением «ускоренного» нормотворчества, что в некоторых случаях досадно сравнивают с «взбесившимся принтером».

Оторванность уголовной политики от криминологических реалий, на наш взгляд, стала одной из причин зарождения идеи разработки полной математической модели УК РФ, которая была высказана еще в 2013 г. ректором МГУ им. М.В. Ломоносова, академиком РАН В.А. Садовничим и полномочным представителем Правительства РФ в высших судебных инстанциях М.Ю. Барщевским [7]. К сожалению, данная идея, высказанная еще в 2013 г., не реализована до настоящего времени. Причин тому много. Помимо большой сложности и трудоемкости этой задачи, неясности тех новых возможностей, которые будут открыты для законодателя, правоприменителя и «бенефициаров» (т.е. для каждого гражданина) вследствие «оцифровки» уголовного закона, к ним следует отнести деградацию практики применения автоматизированных технологий сбора, обработки, анализа, интерпретации и прогноза данных о той преступности, которая широко использовалась в 1980—1990-е гг. в МВД СССР и на базе которой должна строиться современная уголовная политика.

Скачок в формировании числовых технологий (в первую очередь в целом появление значительно больших, чем прежде, программных также аппаратно-промышленных способностей) в прогнозе крупных баз сведений об преступности также ее факторном комплексе открывает обширный диапазон новейших способностей с целью приведения криминальной политические деятели в соотношение со преступными реалиями также мониторингом их

развития [8].

Таким образом, возможно, впервые около законодателя возникает вероятность не в интуитивном, но в вычисленном степени выражать уголовно-законные заказы также подходящие наказания общепризнанных мерок о ответственности за их нарушения.

Предпосылкой для постановления данной проблемы служит в таком случае, что созданный из-за наиболее нежеле 200 лет внушительный по своему потенциалу общематематический устройство теории вероятностей [9], часть которого применялась с целью исследования корреляционных связей среди негативными общественными действиями и преступностью, среди интенсивностью применения мер уголовной ответственности и уровнем преступной деятельности, с целью прогнозирования преступности также единичных ее видов, на сегодняшний день способен являться использован в качестве масштабируемых технологий — с степени основных аппаратов МВД, Службы Безопасности, Генеральной прокуратуры также Следственного комитета вплоть до районного уровня подразделений определенных организаций власти.

Этот инструментарий на сегодняшний день уже никак не только на теоретическом уровне, но также в практике позволяет осуществлять постоянный первичный наблюдение получаемых в автоматическом порядке из сотен баз сведений об преступности, всех ключевых ее видах и всех ключевых популярных условиях, какие намереваются, обрабатываются, подвергаются оценке и рассмотрению, обнаруживать новейшие закономерности и тенденции в преступности также ее факторном комплексе и рассчитывать в этом же автоматическом порядке эффективный, краткосрочный, среднесрочный и долгосрочный прогноз определенных изменений.

Именно последние два вида прогноза, по нашему мнению, должны использоваться законодателем для формирования планов законопроектных работ в сфере уголовной политики [включая ее подотрасли — уголовно-правовую, уголовно-процессуальную, уголовно-исполнительную, оперативно-розыскную и криминологическую (предупредительную) политики]. Например, при неблагоприятном долгосрочном прогнозе изменений в общественно опасном поведении в ювенальной сфере (общественно опасные деяния несовершеннолетних и общественно опасные деяния против несовершеннолетних), на наш взгляд, нужно не увеличивать нагрузку на инспекторов подразделений ОВД по работе с несовершеннолетними (которая в 2014 г. составляла 1,4-1,9 тыс. несовершеннолетних на инспектора, но не менее 1 инспектора на муниципальный район в сельской местности) [10], ориентируясь на снижение показателей регистрации преступности несовершеннолетних, а, напротив, снижать эту нагрузку с учетом криминальных реалий, которые (помимо прочего) свидетельствуют о том, что эти подразделения с имеющимся кадровым потенциалом не *могут* обеспечить реального снижения преступности в ювенальной сфере, в том числе в силу внесистемного характера уголовной политики в ювенальной сфере [11].

В качестве исходных данных для анализа целесообразно использовать среди прочего фактографического материала данные уголовной статистики и любые другие, соотносимые с феноменом преступности статистические данные [12].

В этой связи заслуживает поддержки мнение В.В. Лунеева о том, что: «Изучение фактической реальности, формируемой на основе действующих норм права... требует овладения статистическими... методами. Только с их помощью можно изучить преступность...» [13].

Соответственно системе прогноза преступности должна являться перестроена и система прогноза правоприменения в области борьбы с преступностью, что также обязана опираться не только в обычных статистических основах сведений о критериях уголовно-процессуального реагирования в оформленные правонарушения, но также в иных больших базах сведений (в частности, основах сведений об итогах опросов жителей о преступности также эффективности деятельности правоохранительных организаций). Эта концепция прогноза обязана кроме того разрешать давать прогноз темпы перемен во производительности практики войн со преступностью в соответствии с этим мониторингу преступности также предполагаемым переменам во нормативном законном регулировке также ресурсном обеспечивании такого рода практики.

Тем не менее в том числе и имеющийся аспект к прогнозу преступности и мер борьбы с ней, базирующийся в статическом надзоре ее видов и разновидностей, мер правительственного реагирования в их из-за результат увеличения уровня автоматизации определенных операций, применения и масштабирования технологий, которые обеспечивают правильное использование точных способов изучения преступных реалий, и мер борьбы с ними в всех степенях правительственного управления битвой с преступностью, даст возможность уменьшить остроту трудности асистемности уголовной политики.

Базовым подходом к заключению проблемы цифровизации уголовной политики, на наш мнение, обязано встать системное введение во практику правительственного управления битвой со преступностью (в том числе законотворчество также правоприменение во данной области) точного моделирования [14]. В наибольшей уровня решению данной проблемы соответствует создание также введение методов, основанным в положениях концепции возможностей, осматривающих неожиданные события и процессы.

Вместе с тем для этого предварительно нужно решить две основные группы задач.

Первая — обеспечение соответствия количественных показателей (статистических данных), которые мы принимаем как характеризующие социальное явление, его действительным свойствам и тенденциям. В вопросах противодействия преступности данный вопрос может быть интерпретирован как степень соответствия статистических показателей, характеризующих результаты деятельности по борьбе с преступностью, свойствам и

закономерностям самой преступности.

При этом исходные данные должны удовлетворять требованиям, предъявляемым к случайным явлениям. Такого рода подход является достаточно проработанным и реализуется путем сравнения исходных статистических совокупностей с теоретическими законами распределения плотности вероятностей, параметры которых просчитаны достаточно детально [15].

Вторая — установление правил и алгоритмов сравнения (и соответствующих им погрешностей) двух или более однородных количественных показателей (групп показателей) сопоставляемых фрагментов социально-правовых явлений (процессов) или тенденций изменения какого-либо конкретного показателя во времени или пространстве. Подход, основанный на простом алгебраическом или логическом сравнении указанных величин (больше — меньше, негативно — позитивно), не во всех случаях отражает реальные свойства и тенденции изучаемых криминогенных процессов.

Практический подход данного вопроса довольно четко выражается присутствием создания мониторинга какого-либо вида противозаконной деятельности (к примеру, организованной преступности) согласно предыдущим статистическим сведениям.

Здесь следует учитывать еще один существенное, в свой мнение, состояние, принадлежащее равно как к оценке прошлого также настоящего состояния преступности также концепции граней борьбы с ней, таким образом также к балле их предстоящего (ожидаемого) капиталом.

Присутствие применения способов концепции возможностей все без исключения приобретенные окончательные значимости станут иметь вероятностный характер.

Вероятностные модели успешно применяются для решения достаточно широкого круга задач криминологического характера [16].

Ученые криминологи уже доказали вероятностный характер формируемых на основе анализа количественных параметров преступности результатов ее прогноза [17].

Таким образом, все без исключения результаты оценки (мониторинга) станут квалифицироваться конкретным количественным значением с определенной возможностью их наступления. Такой же аспект обязан применяться также присутствием сравнения характеристик ранее совершенных (оформленных) преступлений и применения мер правительственного реагирования на них (сведения статистической отчетности работы правоохранительных организаций) также их прогнозируемых значений.

Одновременно указанные характеристики, относящиеся к уже зарегистрированным фактам, могут являться количественным показателем, характеризующим латентность (преимущественно, так называемую естественную латентность) изучаемого вида противоправной активности.

Независимое значение данный аспект обретает в фоне синхронной

глобализации преступности также дезинтеграции межгосударственных элементов противодействия созданным незаконным проявлениям, подобным, к примеру, равно как бандитизм, неправомерный обращение орудия также наркотиков, киберпреступность, картели, неправомерный обращение индустриальной продукта. Использование математических моделей с целью оценки производительности также моделирования противодействия преступности дает возможность уменьшить (в процессе рассмотрения) воздействие на криминальную статистику национальных отличий в законодательном регулировке граней борьбы с преступностью (в том числе отличия в степени наказуемости сравнимых разновидностей правонарушений).

Первоначальным шагом к исследованию такого рода модификации обязан являться переход с моноисточника сведений об преступности также производительности граней борьбы с ней, в базе каковых производится также реализуется криминальная политика (каким на сегодня считается уголовная статистика), к триплексному (тройственному) роднику подобных сведений, содержащему, кроме криминальной статистики, результаты выборочного опроса социального взгляды также экспертного опроса.

Другим шагом согласно дороге введения наиболее результативной, нежели на сегодняшний день, модификации прогноза преступности также производительности граней борьбы с ней обязано быть изменение повергнутых больше численных данных преступности, с целью каковых свойственны «рваная» динамика, «скачки» значений с сменой знака, а кроме того недостаток проявленных взаимосвязанных взаимосвязей со численными чертами условий, оказывающих более значительное воздействие в противозаконность, в вероятностные совокупности сведений, надлежащие абстрактным законам распределения густоты возможностей неожиданных величин, характеристики каковых ранее просчитаны учеными-математиками также экспертами в сфере теории вероятностей [18].

Такой подход позволит «сгладить» влияние, например, множества изменений, уже внесенных и вносимых, в уголовное законодательство страны.

Уже разработанный в теории вероятностей математический инструментарий изучения случайных событий (к которым относится и преступность как совокупность преступлений и лиц, их совершивших), в частности, критерий К. Пирсона, позволяет достоверно установить или опровергнуть соответствие статистических данных о преступности и эффективности мер борьбы с ней теоретическим законам распределения плотности вероятностей. Наиболее подходящим для этого законом, как показали выполненные одним из авторов статьи исследования [19], является *нормальный закон распределения плотности вероятностей*. Степень «вхождения» данных уголовной статистики в теоретический закон (число Пирсона) выполняет при этом функции верификации и показывает надежность формируемых моделей.

Вместе с этим немаловажно выделить, то что использованию этой технологии обязательно обязан предшествовать качественный анализ

(абстрактное прогнозирование), в процессе которого обязано выявляться сущность основных криминогенных условий, оказывавших воздействие, численные свойства преступности и мер борьбы с ней. Только уже после подтверждения соотношения начальных сведений характеристикам случайных величин (действий) для их обработки может быть использован полный существующий общематематический аппарат теории вероятностей. Так, в базе расчета показателей математического ожидания также среднего квадратического отклонения способен быть осуществлено не только моделирование преступности также состояния системы противодействия ей, однако также ресурсное составление плана развития последней.

Разработанные в настоящее время в отечественной криминологии теоретическая и методологическая основы использования математического инструментария для изучения и объяснения взаимосвязи преступности и системы мер воздействия на нее (прежде всего, мер уголовной политики) [20], по нашему мнению, уже создали достаточные предпосылки контролируемого строго научными средствами перехода от преимущественно репрессивной модели борьбы с преступностью, основанной на дроблении и абсолютном росте числа уголовно-правовых запретов и интенсивности применения мер уголовной ответственности (что подразумевает акцент на экстенсивный вариант развития правоохранительной деятельности со всеми присущими ему недостатками) [21], на профилактическую модель указанной деятельности, эффективность которой предварительно и по ходу реализации может быть проверена «цифрой», т.е. расчетами, а не чрезвычайно затратным методом «проб и ошибок».

Список использованной литературы

1. URL: <http://www.jurinform.ru/game/price.php> (дата обращения: 24.02.2019).
2. Бородин С.В. Пути оптимизации выбора санкции при разработке проектов уголовных кодексов республик (юридический аспект) // Сов. государство и право. 1991. № 8. С. 73-89.
3. URL: <https://scientificrussia.ru/articles/borjba-s-tenevym-finansovym-oborotom> (дата обращения: 24.02.2019).
4. URL: <http://www.fedsfm.ru> (дата обращения: 24.02.2019).
5. URL: <https://fas.gov.ru/news/26991> (дата обращения: 24.02.2019).
6. Максимов С.В., Валуев Н.В. Системная уголовная политика // Ученые труды Российской академии адвокатуры и нотариата. 2018. № 2. С. 63-69.
7. Барцевский М. Закон чисел // РГ. 2013. 20 дек.
8. Williams L.M., Burnap P. Cyberhate on social media in the aftermath of Woolwich: a case study in computational criminology and big data // British Journal of Criminology. 2016. Vol. 56. Issue 2. P. 211-238.
9. Гмурман В.Е. Теория вероятностей и математическая статистика. М.: Высшая школа, 1998. 480 с.
10. URL: <https://www.prof-police.ru/pamyatki/1914-normativy-na-sotrudnika-prikaz-mvd-859-2014.html> (дата обращения: 20.02.2019).
11. Valuisov N.V., Bondarenko L.V., Arutyunyan A.D. Juvenile crime: current and dynamics // Journal of Politics and Law. 2017. Vol. 10. Issue 4. P. 225-232.
12. Chan J., Bennett Moses L. Making sense of big data for security // The British Journal of Criminology. 2017. Vol. 57. Issue 2. P. 299-319.
13. Лунеев В.В. Юридическая статистика. М.: Юрист, 1999. С. 6.

14. Smith G.J.D., Moses L.B., Chan J. The challenges of doing criminology in the big data era: towards a digital and data-driven approach / Gavin J.D. Smith, Lyria Bennett Moses, Janet Bick Lai Chan // *British Journal of Criminology*. 2017. Vol. 57. Issue 2. P. 259-274.
15. Смирнов Н.В., Дунин-Барковский И.Б. Курс теории вероятностей и математической статистики. М.: Наука, 1965. С. 465-470; Гмурман В.Е. Руководство к решению задач по теории вероятностей и математической статистике. М., 1998. С. 387-400.
16. Hickert A., Tahamont S., Bushway S. A Tale of two margins: exploring the probabilistic processes that generate prison visits in the first two years of incarceration / Audrey Hickert, Sarah Tahamont, Shawn Bushway // *Journal of Quantitative Criminology*. 2018. Vol. 34. Issue 3. P. 691-716; Schaefer D.R. A network analysis of factors leading adolescents to befriend substance-using peers / David R. Schaefer // *Journal of Quantitative Criminology*. 2018. Vol. 34. Issue 1. P. 275-312; Williams M.L., Burnap P., Sloan L. Crime Sensing With Big Data: The affordances and limitations of using open-source communications to estimate crime patterns / Matthew L. Williams, Pete Burnap, Luke Sloan // *The British Journal of Criminology*. 2017. Vol. 57. Issue 2. P. 320-340.
17. Кудрявцев В.Н. Причинность в криминологии. М., 1968. С. 151-160; Лунеев В.В. Преступность XX века. Мировые, региональные и российские тенденции. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Волтерс Клувер, 2005. С. 841-858; Nowacki J.S. An intersectional approach to race/ethnicity, sex, and age disparity in federal sentencing outcomes: An examination of policy across time periods // *Criminology & Criminal Justice*. 2017. Vol. 17. Issue 1. P. 97-116.
18. Kolmogorov A.N. Foundations of the theory of probability by A.N. Kolmogorov. Second English Edition. New York: Chelsea Publishing Company, 1956. 84 p.
19. Васин Ю.Г. Прогнозирование преступности: перспективы стохастического подхода // *Право и государство: теория и практика*. 2015. № 7. С. 101-108.
20. Аванесов Г.А. Теория и методология криминологического прогнозирования. М.: Юрид. лит., 1972. 336 с.; Блувштейн Ю.Д. Криминология и математика. М.: Юрид. лит., 1974. 176 с.; Вицин С.Е. Моделирование в криминологии. М., 1973. 104 с.; Гаврилов О.А. Математические методы и модели в социально-правовом исследовании. М.: Наука, 1980. 184 с.; Максимов С.В. Эффективность общего предупреждения преступлений. М., 1992. 133 с.
21. Tomislav V. Kovandzic, Mark E. Schaffer, Lynne M. Vieraitis, Erin A. Orrick, Alex R. Piquero. Police, Crime and the problem of weak instruments: revisiting the «More police, less crime» thesis // *Journal of Quantitative Criminology*. 2016. Vol. 32. Issue 1. P. 133-158.

ОӘЖ 343.9

КОМПЬЮТЕРЛІК ҚЫЛМЫСТАРДЫ ЖАСАУ ТӘСІЛДЕРІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Шадияр А. М.- магистрант
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В статье отмечается, что интеграция современных информационных технологий во все сферы человеческой деятельности привела к информатизации и компьютеризации преступности, когда с помощью компьютерных средств и систем можно совершить любое преступление. Имеется информация об общности ряда элементов механизма компьютерных преступлений, в том числе о методах этих преступлений.

The article notes that the integration of modern information technologies in all spheres of human activity has led to the informatization and computerization of crime, when any crime can be committed with the help of computer tools and systems. There is information about the commonality of a number of elements of the mechanism of computer crimes, including the methods of these crimes.

Ақпарат қоғам өмірінің қажетті элементтерінің біріне айналды. Оның әртүрлі түрлері қоғамдық өмірдің барлық салаларына енеді. Құқық өзгеріссіз

қалды: құқықтың жаңа кешенді саласы-Ақпараттық құқық дамуда. Ақпараттық құқықтың дербес сала ретінде қалыптасуы мен дамуына қарай заң ғылымының дербес саласы ретінде ақпараттық құқық ғылымы дамитын болады. Бұл Қазақстан Республикасының Конституциясында көрсетілген, ол ақпараттық қауіпсіздікке құқықты жеке адамның құқықтық мәртебесінің ажырамас компоненті ретінде қарастырады [1].

Компьютерлік техниканың пайда болуы мен дамуымен бірге ақпараттың тағы бір түрі-компьютер. Экономикалық факторларға, шетелден техникалық дамудың артта қалуына байланысты компьютерлік ақпарат айналымы саласындағы қатынастар алғаш рет баяу дамыды. Бірақ, экономиканы, ғылыми-техникалық прогресті жетілдіре отырып, олар одан әрі қарқын алды. Ерте ме, кеш пе қарым-қатынастың жаңа түрінің пайда болуы оларды қорғау қажеттілігіне әкеледі.

Қылмыс жасау тәсілі-құқық бұзушының қылмысқа дайындалу, жасау және жасыру кезіндегі әрекеттерінің жиынтығы. Әдетте, қылмыскер осы әрекеттерді жасауға, содан кейін оқиғаны қалпына келтіруге, құқық бұзушының қылмыстық әрекеті туралы түсінік алуға мүмкіндік беретін із қалдырады [2].

Соңғы жылдары экономикалық, басқарушылық және қаржылық және коммерциялық қызметті компьютерлендіру кезінде шетелдік заң практикасының терминологиясына сәйкес компьютерлік деп аталатын қылмыстың жаңа түрі пайда болды. Мұндай қылмыс алғаш рет бұрынғы Кеңес Одағында 1979 жылы Вильнюсте тіркелді. Бұл оқиға қылмыстың осы жаңа түрін зерттеуге негіз болды.

Осылайша, қылмыстық құқық тұрғысынан компьютерлік қылмыс-бұл қылмыстық заңмен қарастырылған әлеуметтік қауіпті әрекет, онда машиналық ақпарат қылмыстық құқық бұзушылықтың объектісі болып табылады. Бұл жағдайда бір ерекшелікті ескеру керек, компьютер бір уақытта қылмыстың тақырыбы мен құралы бола алады.

Компьютерлік қылмыс-бұл қылмыстық заңмен қарастырылған әлеуметтік қауіпті әрекет, егер машиналық ақпарат қылмыстық құқық бұзушылықтың объектісі немесе құралы болса.

Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінде көрсетілген қылмысты жасау тәсілін сот нақты жазалау шарасын айқындау кезінде көптеген жағдайларда ескереді. Бұл қылмыс осылайша қылмыстық-құқықтық маңызға ие болады және қылмыстың қылмыстық-құқықтық сипатының элементі болып табылады.

Қылмыс жасау тәсілдеріне қатысты мәселелер дәстүрлі түрде криминалистика пәніне енгізілетіні белгілі. Тиісті ғылым аясында осы институттың мазмұны туралы түсінік, ең алдымен, қылмыстарды анықтау, тергеу және ашу әдістемесін жасауға бағытталған бірқатар нақты міндеттерді шешуге мүмкіндік беретіні жасырын емес. Сонымен бірге, қылмыстық заң сияқты заң ғылымы да өз пәні мен әдісінің "ортасында" қылмыс жасау тәсілдеріне қатысты мәселелерді егжей-тегжейлі зерттейді.

Әдебиетте компьютерлік қылмыстарды жасау тәсілдерін бөлу, жіктеу және атауларға қатысты әртүрлі көзқарастар бар. Олардың әрқайсысының өзіндік мәні бар және отандық криминалистиканы құру кезінде қылмыстарды компьютерлік зерттеу әдістерін ескеру қажет [3].

Әлем деңгейінде 90-жылдардың басында шетелдік мамандар мен халықаралық ұйымдар компьютерлік қылмыс жасаудың әртүрлі классификациясын жасады. Олардың арасында Интерпол жұмыс тобының кодтаушысы ерекше орын алады. Ол 1991 жылғы сұраулар бойынша ақпаратты іздеудің автоматтандырылған жүйесіне енгізілді және қазіргі уақытта 100-ден астам елдің ұоб-ға қол жетімділігі. Бұл жіктеу компьютерлік технологиялардың одан әрі дамуын және компьютерлік қылмыстың жаңа формаларының пайда болу мүмкіндігін ескере отырып жасалған, компьютерлік қылмысқа қарсы күресте прогрессивті қадам болып табылады.

Қылмыс жасау тәсілдеріне қатысты мәселелер дәстүрлі түрде криминалистика пәніне енгізілетіні белгілі. Тиісті ғылым аясында осы институттың мазмұны туралы түсінік, ең алдымен, қылмыстарды анықтау, тергеу және ашу әдістемесін жасауға бағытталған бірқатар нақты міндеттерді шешуге мүмкіндік беретіні жасырын емес. Сонымен бірге, қылмыстық заң сияқты заң ғылымы да өз пәні мен әдісінің "ортасында" қылмыс жасау тәсілдеріне қатысты мәселелерді егжей-тегжейлі зерттейді.

Компьютерлік ақпараттың ерекшелігі-оның көшіру қабілеті (яғни бастапқы орналасқан жерін алмай беру), оның белгілі бір жеке қасиеттерінің жеткіліксіздігі. Бұл белгілі бір сот-медициналық әрекеттерді, әдетте, матрицалық қоймадағы ақпараттың құжатталған ақпаратқа өзгеру бонусына сәйкес жүргізуді талап етеді.

Осылайша, қылмыстық шабуылдың объектісі ретінде компьютерлік ақпаратты келесідей анықтау орынды деп саналады:

Компьютерлік ақпарат-бұл арнайы (машиналық) көрсетілген, оны автоматтандырылған өңдеуге, сақтауға және беруге арналған және оны өңдеуге, сақтауға және беруге жарамды, ақпаратты құру (генерациялау), өңдеу, беру және жою тәртібін бекіткен меншік иесі бар ақпарат [4].

Компьютерлік қылмыстарды дұрыс саралау кезінде жасалған қылмыстық әрекеттердің мақсаты мен ниеті үлкен мәнге ие. Алайда, Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің тарауында бұл туралы көрсетілмеген және бұл практикада қиындықтарға алып келуі мүмкін.

Компьютерлік ақпарат саласындағы қатынастарды реттейтін қылмыстық заң қажет, ол осы жағдайда нақтылау мен түзетуді қажет етеді. Бұл оның жеткілікті мөлшерде қолданылуы күмән тудырмайды.

Компьютерлік қылмыстың ерекшеліктері:

- Қылмыстық қол сұғушылық объектісінің әртектілігі;
- Қылмыс объектісі және құралы ретінде машиналық ақпараттың болуы;
- Қылмыстық қол сұғушылықтың заттары мен құралдарының алуан түрлілігі;
- Қылмыс жасау құралы ретінде компьютерге ие болыңыз.

Осы ерекшеліктерге сүйене отырып, келесі қорытынды жасауға болады: компьютерлік қылмыс - бұл электронды компьютерлік технологияны қолдану арқылы жасалған қылмыстық заңда қарастырылған әлеуметтік қауіпті әрекет болып табылады.

Компьютерлік техника құралдарына заңсыз қол жеткізумен байланысты тәсілдер компьютерлік қылмыс жасау тәсілдері болып табылады. Компьютердегі ақпаратқа рұқсатсыз қол жеткізу, әдетте, біреудің атын пайдалану, техникалық жабдықты және физикалық мекен-жайды өзгерту, мәселені шешкеннен кейін қалған ақпаратты пайдалану, бағдарламалық және ақпараттық қолдауды өзгерту, ақпарат тасымалдаушыны ұрлау, жазу жабдықтарын орнату, деректерді беру арналарына қосылу арқылы жүзеге асырылады. Бұл әрекеттерді хакерлер, "компьютерлік қарақшылар" деп атайды.

Компьютерлік бағдарламаны заңсыз құру компьютерлік қылмыстарды жасаудың кең тараған тәсілі болып табылады. Компьютерлік қылмыстың бұл түрі "компьютерлік қарақшы" деп аталады және ақпараттық және компьютерлік техникалық құралдардың қарқынды дамуы ықпал етті. Көптеген қылмыстар сияқты, компьютерлік қарақшылық иесінің экономикалық мүдделеріне айтарлықтай зиян келтіреді.

Бағдарламалық жасақтаманы заңсыз көшіру Шығыс Еуропа елдерінде едәуір кеңейді. Мысалы, Чехия мен Венгрияда қолданылатын бағдарламалардың шамамен 80% заңсыз көшірмелер. Болгария, Румыния және Ресей Федерациясы үшін бұл көрсеткіш 90% - дан асады. Американдық сарапшылар компьютерлік қарақшылықты кең таралған деп бағалайды. Себебі АҚШ пен Канада үшін де заңсыз көшірмелердің сату коэффициенті 15% құрайды.

Компьютерлік вирустар-бұл бағдарламалар негізгі бағдарламаларға кіреді және негізгі бағдарламаны қосқан кезде әртүрлі зиянды әрекеттерді орындайды. Компьютерлік вирустың қауіптілігі, оның компьютерлік ақпараттық жүйенің бұзылуына әкелуі және осы саладағы мамандардың пікірінше, вирус кенеттен жұмыс істеп, ұзақ уақыт әрекет етпестен апатқа әкелуі мүмкін. Вирус қорғаныс, космонавтика, мемлекеттік меншік, қылмысқа қарсы күрес саласында компьютерлік ақпаратты пайдалану саласында залалдың туындауына ықпал етуі мүмкін. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінде қандай да бір салдардың болуын айтпағанда, ақпараттық жүйеге зиянды бағдарламалар жасау немесе қолданыстағы бағдарламаға өзгерістер енгізу фактісі үшін жауапкершілік көзделген [5].

"Компьютерлік қылмыстарға" қатысты қылмыстарды жасаудың барлық әдістері үш топқа бөлуге негізделген:

а) қол сұғу объектісі компьютерлік тасығыштардағы, телефондардағы, пейджерлердегі, электрондық жазба кітапшаларындағы және т. б. ақпарат болып табылатын тәсілдер;

б) компьютерлік техника, коммуникация құралдары және т. б. қылмыс жасау құралдары мен құралдары ролінде әрекет ету тәсілдері, сонымен қатар оларды жасыру тәсілдері;

в) жасау кезінде жоғары технологиялық құрылғылар қолданылатын тәсілдер және оларды пайдалану ақпаратқа заңсыз қол жеткізуге, оны түрлендіруге немесе бұғаттауға, сондай-ақ оны қылмыстық мақсаттарда пайдалануға бағытталған тәсілдер.

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, қылмыс жасау әдісі іс-әрекетті сипаттаудың орталық буыны екенін атап өткен жөн. Барлық басқа элементтер, қандай да бір жолмен, тәуелсіз мәнге ие болса да, онымен байланысты.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. А.К. Костылев ИНФОРМАЦИОННОЕ ПРАВО: учебное пособие. 3-е изд., перераб. и доп. Тюмень: Издательство Тюменского государственного университета, 2010. 244 с
2. Котова Н.К. Уголовное право Республики Казахстан: Общая часть: Учебное пособие. – Алматы: Академия экономики и права, 2013. – 218 с.
3. *Криминология: учебное пособие* / Н. В. Ахмедшина. — Томск, 2015
4. Уголовное право Республики Казахстан: Особенная часть в 2 т. Учебник для вузов /отв. ред. Рогов И.И., Балтабаев К.Ж., Коробеев А.И. – Алматы: Жеті жарғы, 2017. –540 с.
5. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі Қазақстан Республикасының Кодексі 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ.

ОӘК 368.1

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ САҚТАНДЫРУ НАРЫҒЫ

Шинтаева Ф.Е.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В статье рассмотрен современный этап развития страхового рынка Республики Казахстан.

The article considers the current stage of development of the insurance market of the Republic of Kazakhstan.

Қазіргі әлемдік экономика әр түрлі тәуекелдерге ұшырайды, олар сөзсіз айтарлықтай экономикалық шығындарға әкеледі. Қоғам сақтандыруды дүлей зілзалалардан, өнеркәсіптік авариялар мен апаттардан экономикалық салдарларды төмендету, күтпеген қолайсыз оқиғалар басталған кезде отбасылар мен жекелеген азаматтардың мүдделерін қамтамасыз ету проблемаларын шешу үшін пайдалануға мәжбүр.

Бүгінгі таңда Қазақстанның сақтандыру секторын одан әрі жетілдіру республиканың қаржы-экономикалық саясатының маңызды бағыты болып табылады. Бұл сақтандыру компанияларының айтарлықтай уақытша бос ақша ресурстарына ие және әлеуетті инвесторлар бола отырып, елдің әлеуметтік-экономикалық дамуына елеулі үлес қосуына байланысты. Отандық сақтандыру секторы тәуелсіздіктің отыз жылы ішінде күрделі қайта құру жолынан өтті. Тәуелсіздіктің басында жас елдің сақтандыру нарығында бірнеше жүздеген сақтандырушылар болды, бұл сақтандыру қызметін мемлекеттік монополиясыздандырудың салдары болды. Бүгінде қазақстандық сақтандыру ұйымдарының қызметі Конституциямен, Азаматтық кодекспен (40-тарау),

"Сақтандыру қызметі туралы" Заңмен және республиканың басқа да нормативтік құқықтық актілерімен реттеледі. 2019 ж. 1 қаңтарына Қазақстанның сақтандыру нарығының институционалдық құрылымында 27 сақтандыру компаниялары, оның ішінде, 19 жалпы сақтандыру саласында жүрсе, 8 өмірді сақтандырумен айналысады. 1 қаңтардан 31 желтоқсан аралығындағы "Қазақстан және Орталық Азиядағы KPMG" аудиторлық компаниясы осы сақтандыру компанияларының қаржылық жағдай рейтингісін 9 көрсеткішпен есептеген. Оның ішінде, тиімділік көрсеткіштері: ROE (1) және шығындылықтың құрамдастырылған коэффициенті (2); активтер (3), меншікті капитал (4), таза пайдадан түскен сақтандыру сыйлықақылары (5), таза сақтандыру төлемдері (6) және таза пайда (7) сияқты, сонымен бірге, даму көрсеткіштері: өткен жылға қатысты таза еңбекпен табылған сақтандыру сыйлықақыларының өсуі (8); сақтандыру резервтерін жабу коэффициенті (9). Әрине бұның нәтижесі сақтандыру компаниялары арасындағы нарық жағдайына байланысты бәсекелестіліктің орын алуда екендігін көрсетеді.

Қазақстанның қазіргі сақтандыру рыногында жалпы сақтандыру саласында ең алдыңғы қатарлы сақтандыру компанияларының тізімі мынадай.

"Халық-Казахинстрах" Қазақстан Халық банкінің ҰҚК " АҚ. 2018 жылдың басында компания "Казкоммерц-Полис"СК-мен ерікті түрде бірікті. Факт бойынша Қазақстан Халық банкінің еншілес сақтандыру компаниясы болып табылады.

"Казкоммерц-Полис" СК " АҚ. Елдегі банктердің біріне тиесілі тағы бір сақтандыру компаниясы. Әңгіме Казкоммерцбанк туралы болып отыр.

"Еуразия"СК. Қазақстанның сақтандыру нарығындағы ең ірі болып саналады. Оның айналымы 2017 жылы 218 млрд.

"НОМАД Иншуранс"СК. 2017 жылы компания 18,4 млрд. теңге сомасына сақтандыру сыйлықақыларын жинай алды. Сақтандырудың жалғыз иесі-кәсіпкер Алмас Мыңбаев.

"Kaspi Страхование"АҚ. Ірі аттас банкке тиесілі тағы бір еншілес сақтандыру компаниясы – Kaspi Bank. Компания 2017 жылы 6,2 млрд. теңге пайда таба алды.

Ал «өмірді сақтандыру» қызметі бойынша үздік сақтандыру компанияларының бестігі: "Номад Life" ӨСК " АҚ. Компания 2017 жылы өз активтерінің көлемін 20% – ға-67 млрд.теңгеге дейін ұлғайтты. Сақтандырушы өмірді сақтандыру секторында жетекші орынға ие болды.

«Халык-Life», рейтингте жоғары бірінші орынды иеленген «Халык-Казахинстрах» сақтандыру компаниясының филиалы.

"Казкоммерц-Life". Бұл ең жақсы сақтандыру рейтингісінде пайда болатын сақтандыру компаниясының тағы бір филиалы.

"Еуропалық Сақтандыру Компаниясы". Компания Generali Employee Benefits Network халықаралық сақтандыру компаниясының Қазақстандағы ресми өкілі болып табылады. Айтпақшы, бұл ел нарығындағы өмірді сақтандыру қызметтерін ұсынатын жалғыз шетелдік сақтандырушы.

"ӨСК Мемлекеттік аннуитеттік компания". Компанияның 100% акцияларын мемлекет иеленеді. Бұл компания Өмірді сақтандыру бағдарламасын мемлекеттік деңгейде жүзеге асыруды жақсарту мақсатында құрылды [1].

Сақтандыру механизмінің бірегейлігі оның кәсіпорындар мен азаматтардың мүліктік мүдделерін қорғау функциясын орындап қана қоймай, сонымен қатар мемлекеттің көптеген макроэкономикалық міндеттерін шешуге қабілетті болуында. Сақтандыру қызметі сақтандыру ұйымдары ұсынатын қызметтердің сипатына байланысты өзіндік ерекшелігімен ерекшеленеді. Қазіргі заманғы әлеуметтік-экономикалық жағдайлар прогрессивті үрдістерді және халықаралық стандарттардың талаптарын ескере отырып, сақтандыру нарығының одан әрі дамуын қамтамасыз ететін тұтас сақтандыру жүйесін құруды талап етеді. Сақтандыру секторы республиканың тұрақты дамуымен байланысты мәселелердің кең ауқымын қамтуға арналған.

Қазақстанда нарықтық реформалар басталған кезде отандық сақтандыру нарығы тұрақты өсу қарқынын көрсетті, дегенмен, республиканың ЖІӨ-дегі сақтандыру сыйлықақыларының үлес салмағы өте төмен болып қалуда. Бүгінгі таңда сақтандыру қатынастарын дамытудың егжей-тегжейлі ерекшеліктерін зерттей отырып, ҚР-да сақтандыру азаматтардың, шаруашылық жүргізуші субъектілердің және мемлекеттің мүдделерін қорғауға мүмкіндік беретін ең тиімді құралға айнала қойған жоқ деп айтуға болады. Бүгінгі таңда мемлекет сақтандыру жүйесінің қалыптасуына 100% тартылмаған. Бұл көптеген аспектілерде, мысалы, қазіргі уақытта тиісті компаниялардың қызметін қатаң бақылауға негізделген басқару функцияларын қысқартуда көрінеді.

Сақтандыру нарығы - бұл арнайы әлеуметтік-экономикалық орта, ақша қатынастарының белгілі бір саласы, онда сақтандыруды қорғау сату объектісі болып табылады, оған ұсыныс пен сұраныс қалыптасады.

Сақтандыру нарығын сонымен бірге мына сипатта да қарастыруға болады:

- қоғамның сақтандыру қорғанысын қамтамасыз ету үшін сақтандыру қорын қалыптастыру және бөлу бойынша ақшалай қатынастарды ұйымдастыру нысаны ретінде;

- тиісті сақтандыру қызметтерін көрсетуге қатысатын сақтандыру ұйымдарының (сақтандырушылардың) жиынтығы ретінде.

Бұл өнімдердің тұтынушылық қасиеттері өте ерекше және қаржы нарығының басқа өнімдерінен өзгеше. Олардың ерекшелігі сақтандыру мәнінен туындайды. "Сақтандыру қызметі туралы" 2000 жылғы 18 желтоқсандағы № 126 - II ҚР Заңына сәйкес сақтандыру қызметі деп азаматтардың, кәсіпорындардың, мекемелер мен ұйымдардың белгілі бір оқиғалар (сақтандыру жағдайлары) басталған кезде олар төлейтін сақтандыру жарналарынан (сақтандыру сыйлықақыларынан) қалыптастырылатын ақша қорлары есебінен олардың мүліктік мүдделерін қорғау жөніндегі қызметті түсіну керек [2].

Әрбір сақтандыру өнімі нақты сақтандыру объектісімен (сақтандырылатыны) байланысады, сақтандыру себептерін (сақтандыру тәуекелін), оның құнын (сақтандыру сомасын), бағасын (сақтандыру тарифін), соңғысы сақтандырылатын оқиғаларды алдын ала болжаудағы ақшалай төлемдер (есеп айырысулар) шарттарын айқындайды. Сақтандыру өнімінің куәлігі (сертификаты) сақтандыру полисі деп аталатын құжат болып табылады. Полис жасалған сақтандыру шартының (сақтандыру өнімін сатып алу-сату) фактісін растайды, ол әрқашан мәні бар, сақтандыруға қатысушыларға арналған, мәміленің негізгі сандық параметрлерін қамтиды, заңды құжат болып табылады. Сақтандыру өнімінің ерекшелігі сақтандыру жарнасы әрқашан сақтандыру сомасынан аз болады. Мұндай арақатынас сақтандыру өнімдерінің нарықтық тартымдылығын және оларға тиісті сұранысты қамтамасыз етеді. Сақтандыру өнімін сатып алудан көрінетін пайда айқын көрінеді. Бірақ бұл сатушының ұтылуын білдірмейді, өйткені полистер (сатып алушылар) саны әдетте сақтандыру жағдайларының санынан көп. Осыған байланысты, егер сақтандыру өнімінің бағасы дұрыс анықталса, сатушы (сақтандырушы) шығынға ұшырамайды.

Сақтандыру — бұл сақтандыру өнімдерін сатып алушылар мен сатушылар, яғни сақтанушылар мен сақтандырушылар арасындағы өзіндік "ойын" деп болжауға болады. Сақтандырушы сақтанушылар мен сақтандырушының сақтандыру өнімін сатып алу-сатуға байланысты туындайтын төлемдері арасындағы белгілі бір арақатынасты белгілейді, яғни сақтандыру өнімінің бағасын (тарифін) айқындайды. Тариф деңгейі осы сақтандыру өнімінің сатылуын қамтамасыз ету үшін жеткілікті төмен болуы тиіс, бірақ сонымен бірге сақтандырушының өтем төлеуге және аппаратты ұстауға арналған шығыстарын жабу, сондай-ақ қажетті пайданы қамтамасыз ету үшін жеткілікті жоғары болуы тиіс. Бұл қарама-қайшылықты міндет ықтималды есептеулерді қолдану негізінде шешіледі. Тариф, бір жағынан, сақтандыру тәуекелінің мөлшерін қамтиды (сондықтан оның бағасын анықтайды). Екінші жағынан, бұл орташа мән сияқты. Сонымен қатар сақтандыру оқиғалары "орта есеппен емес", таңдамалы, жеке тәуекелдіктерде орын алады. Бұл қарама-қайшылық сақтандыру өнімінің бағаларын олардың жеке тәуекелдерін ескере отырып, оны сатып алушылардың санаттары бойынша тиісті саралау арқылы шешіледі [3].

Қазіргі ғылыми зерттеулерде "сақтандыру" ұғымының көптеген анықтамалары ұсынылған, бұл зерттеудің осы саласының өзектілігі туралы қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

Жүргізілген зерттеу сақтандырудың мынадай функциялары бар деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді: нысаналы мақсаттағы сақтандыру қорларын қалыптастыру; келтірілген залалды өтеу және төлемдерді жүзеге асыру; сақтандыру жағдайларын болдырмауға, олардың туындау тәуекелін және олар келтіретін зиянның мөлшерін азайтуға бағытталған алдын алу іс-шараларын жүзеге асыру; қосымша табыс алу мақсатында уақытша бос ақша қаражатын инвестициялау. Демек, сақтандыру-бұл сақтандыруға қатысушылар

арасында мүлiктiк мүдделерге зиян келтiру тәуекелiн қайта бөлумен байланысты және сақтандыру жарналарының жинақталуын және сақтандырылған мүлiктiк мүдделерге зиян келтiру кезiнде сақтандыру төлемдерiн жүзеге асыруды қамтамасыз ететiн мамандандырылған ұйымдар жүзеге асыратын қызмет түрi [4].

Жүргiзiлген талдау барысында сақтандыру секторының анықталған проблемаларынан басқа, сақтандыру ұйымдары ұсынатын қызметтердiң (ерiктi сақтандыру түрлерi бойынша) өте шектеулi тiзбесiн және олардың халықтан талап етiлмегендiгiн атап өтуге болады. Айта кету керек, сақтандыру нарығының дамымауының негiзгi себебi ретiнде республика азаматтарының көпшiлiгiнiң төмен табысы болып табылады. Осы фактордан басқа сақтандыру ұйымдарының шектеулi саны, сондай-ақ жинақтаушы сияқты өмiрдi сақтандырудың перспективалық түрiнiң дамымауы сияқты басқа да факторлар бар. Сонымен қатар, отандық сақтандыру ұйымдарының маркетингтік стратегиясы көп өзгерiстi қажет етедi. Азаматтардың қаржылық сауаттылығының төмендiгiн ескере отырып, бұл сақтандырушылар қызметiндегi елеулi олқылық болып табылады.

2021 жылы Қазақстанның сақтандыру рыногiн не күтуде:

2020 жылы ДСҰ шеңберiнде қазақстандық сақтандыру нарығына тәжiрибесi, құзыреттiлiгi, өнiмдерi, бизнес-процестерi және АТ-жүйелерi бар шетелдiк компаниялар келуi ықтимал. Дәл қазiр бiздiң нарық шетелдiк компаниялар үшiн қаншалықты қызықты екенiн айту қиын, бiрақ жақын болашақта олар Қазақстанға мiндеттi түрде келедi. Бұл қазақстандық компаниялардан жұмыста үлкен өзгерiстердi талап етедi. Әңгiме тиiмдi тарифтер мен қызықты өнiмдер туралы ғана емес, бiрiншi кезекте бизнеске, сапалы сервиске және iшкi бизнес-процестерге көзқарас туралы болып отыр. Бұл сақтандырушылардан үлкен инвестицияларды қажет етедi.

Бәсекелестiктiң күшеюi 2019 жылдың өзiнде нарықта өмiрдi сақтандыру бойынша компаниялар санының артқанын растайды. Сондай-ақ, болжамдар бойынша сақтандыру агенттерi үшiн бәсекелестiк артып, агенттердi iздеу және оқыту бағытында жұмыс күшейедi [5].

Бiрiншi кезекте ЖОМС (жұмыскерлердi жазатайым оқиғалардан мiндеттi сақтандыру) және зейнетақы аннуитетi нарықтарында бәсекелестiктiң күшеюi орын алады деп күтiлуде. Жұмыскерлердi жазатайым оқиғалардан мiндеттi сақтандыру әлi толық көлемде қамтылмаған, ал екiншiсiнiң зейнетақы реформасына байланысты болашағы зор.

Өмiрдi жинақтаушы сақтандыру бағдарламалары мемлекеттiк бiлiм беру жинақтаушы жүйесiнiң (МБЖЖ) бiр бөлiгiне айналады, бұл нәтижесiнде өмiрдi сақтандыру компанияларына жаңа нарыққа шығуға мүмкiндiк бередi. Бұған unit-linked-сақтандырудың, балалардың оқуына жинағысы келетiн ата-аналарға арналған жинақтаушы сақтандыру бағдарламаларының және долларлық депозиттерге қарағанда пайыздық мөлшерлемесi жоғары бағдарламалардың дамуы ықпал ететiн болады.

Алдыңғы жылдардағыдай, онлайн-өнімдерге сұраныс біртіндеп артады. Оның ішінде азаматтық-құқықтық жауапкершілікті міндетті автосақтандыру (АҚЖМС) бойынша электрондық полистерді дамыту есебінен.

Сақтандыру саласында негізгі маңызды өнімдер болып қалатындар: міндетті автосақтандыру АҚЖМС, КАСКО, банктік сақтандыру, өмір мен мүлікті сақтандыру.

Кәсіби жауапкершілікті сақтандырудың жақсы әлеуеті бар, ол қызметтік міндеттерін орындау кезінде жіберілген қателіктер мен кемшіліктерге байланысты үшінші тұлғалардың шағымдарынан қорғайды. Бұл түр міндетті және ерікті түрде жүзеге асырылады.

Цифрландыру және жоғары технологияның әсерінен сақтандыру рыногі де әлі де өзгере береді.

Жалпы сарапшылар жаңа жылда сақтандырушылар онлайн-сақтандыруды дамытуға, клиенттердің ниеттестігін арттыру үшін жаңа сервистерді құруға және инновациялық сақтандыру өнімдерін іздеуге шоғырланады деген пікірге келді.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Рейтинг страховых компаний — 2020 — Forbes Kazakhstan
2. Сақтандыру қызметі туралы Қазақстан Республикасының 2000 жылғы 18 желтоқсандағы N 126 Заңы.
3. Бельгибаев А.К., Рахимбаев А.Б. Теория и практика страхования: учеб. пособие для вузов. Алматы: Интрепресс, 2010. 268 с
4. Назарчук И.М. Страхование: учеб. пособие. Алматы: Издательство Nurpress, 2014. 158 с.
5. Жуйриков К.К. Страхование: теория, практика, зарубежный опыт: учебник для вузов. Алматы: Экономика, 2015. 408 с.

ОӘЖ 343.85

АҚПАРАТТАНДЫРУ ЖӘНЕ БАЙЛАНЫС САЛАСЫНДАҒЫ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАРДЫҢ ПРОФИЛАКТИКАСЫ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Ыдырыс А. Б. - магистрант
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Статья посвящена профилактике уголовных правонарушений в сфере информатизации и связи в Республике Казахстан. Использование сети Интернет, других средств информатизации и связи предусматривает защиту от неправомерного доступа к базе данных.

The article is devoted to the prevention of criminal offenses in the field of informatization and communication in the Republic of Kazakhstan. The use of the Internet, other means of information and communication provides protection against unauthorized access to the database.

Компьютерлік технологиялар мен байланыс құралдарының қарқынды дамуы бүкіл әлемдегі прогрестің негізгі қозғаушы күшіне айналды. Адамзат жаңа дәуірге - бұрын-соңды болмаған мүмкіндіктерді ашатын жаһандық ақпараттық қоғам дәуіріне кіреді.

Қазақстан Республикасы әлемдік қоғамдастықта ынтымақтасады және басқа елдерге қатысты экономика ретінде өзінің маңызды саласын дамытады. Көптеген дамушы елдер жаһандық экономикаға интеграциялануда. Интернет пен цифрлық технологиялардың таралуы жаһандану құрылымын түбегейлі өзгертеді және өзара әрекеттесудің жаңа арналарын жасайды. Өнімді өндіру және тарату құнын төмендететін цифрлық технологиялар жаһандану процесінде маңызды рөл атқарады. Олардың көмегімен виртуалды қызметтер мен өнімдер жасалады, нақты тауарларға сұраныс ынталандырылады. Әлеуметтік желілер мен әртүрлі интернет-платформаларға келетін болсақ, олар ақпарат алмасу мен сауданың негізгі алаңдары болып табылады. Салдары компьютерлендіру шын мәнінде орасан ғана байқалған.

Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V Қылмыстық кодексінде "Ақпараттандыру және байланыс саласындағы қылмыстық құқық бұзушылықтар" деп аталатын 7-тарауын тоғыз бап көзделген [1].

Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 24 қарашадағы № 418-V "Ақпараттандыру туралы" Заңына сәйкес: «Ақпараттандыру-ақпараттандыру субъектілерінің қызметін автоматтандыруға бағытталған ұйымдастырушылық, әлеуметтік-экономикалық және ғылыми-техникалық процесс. Ақпараттандыру субъектілері-ақпараттандыру саласындағы қызметті жүзеге асыратын немесе құқықтық қатынастарға түсетін мемлекеттік органдар, жеке және заңды тұлғалар» деп көрсетіледі [2].

Қазақстан Республикасының 2004 жылғы 5 шілдедегі № 567-II "Байланыс туралы" Заңына сәйкес: байланыс - ақпаратты, пошта және арнайы жөнелтілімдерді, пошталық ақша аударымдарын қабылдау, жинау, өңдеу, жинақтау, беру (тасымалдау), жеткізу, тарату болып табылады [3].

Соңғы 10-15 жыл ішінде компьютерлік техниканы немесе басқа да электронды жабдықты пайдалану, қолма-қол және қолма-қол ақшасыз қаражатты ұрлау қылмыстарының саны күрт өсті. Қылмыстарды жасау үшін оларды жасау мен жұмыс істеудің жоғары дәлдікке негізделген құрылғылар жиі қолданылады, басқаша айтқанда, бұл жоғары технологияларды қолданатын қылмыстар.

Ақпараттық технологиялар саласындағы қылмыстың негізгі түрлеріне зиянды вирустарды тарату, парольдерді бұзу, кредиттік карточкалардың нөмірлерін және басқа да банктік деректемелерді ұрлау (фишинг), сондай-ақ Интернет, коммуналдық объектілер арқылы құқыққа қарсы ақпаратты (жала, порнографиялық сипаттағы материалдар, ұлтаралық және дінаралық араздықты қоздыратын материалдар және т.б.) тарату жатады.

Киберқылмыс жеке адамдарға немесе ұйымдарға ғана емес, сонымен бірге экономиканың маңызды салаларын компьютерлендірудің маңызды деңгейіне жеткен кез - келген елдің ұлттық қауіпсіздігіне қауіп төндіреді.

Қылмыстық-құқықтық ғылым үшін және заңнама үшін ғылыми және саяси талқылаулар мен әзірлемелердің жаңа пәні пайда болады. Ал Қазақстанның қылмыстық заңнамасы бойынша компьютерлік ақпарат

саласындағы қылмыстың мәні неде? Бұл ҚР ҚК-нің ақпарат пен ақпараттық технологияларды пайдаланумен байланысты қатынастарды регламенттейтін нормаларында негізделетін ұстанымдар, осы нормаларға талдау жүргізу жаңа коммуникациялық технологиялар саласындағы ықтимал қылмыстық әрекеттердің барлық ауқымын ашады. Әрбір пайдаланушы компьютерлік ақпаратты таратады, сондай - ақ тұрмыстық деңгейде қорғайды, дегенмен, ҚР ҚК сәйкес компьютерлік ақпарат шектеулі нысанда болса да, қылмыстық-құқықтық қорғауға жатады [4].

Компьютерлік технологиялар мен олармен байланысты қызметтер бүкіл адамзат өмірінің ажырамас бөлігі болды. Іс жүзінде көптеген заңсыз әрекеттер көбінесе компьютерлік техниканы немесе жаңа технологияны қолдана отырып жасалады, онда компьютерлік бағдарламалар немесе компьютерлік ақпарат пайдаланылады, бұл, әрине, компьютерлік ақпаратқа, компьютерге, компьютерлік жүйеге және компьютерлік желіге заңсыз қол жеткізу әдіс, құрал, объект рөлін атқара алады деген ойға әкеледі.және көбінесе қылмыс жасау әдісі. Сондықтан компьютерлік желіге, ақпаратқа және жүйеге қылмыс жасаудың топтық белгілерінің бірі ретінде, жалпы қылмыс сипаты ұғымы ретінде рұқсатсыз қол жеткізуді қылмыстық заңнама мен құқықты зерттеудің жалпы бөлігіне жатқызуға болады.

Ақпараттандыру және байланыс саласындағы қылмыстық құқық бұзушылықтардың барлық түрлерінің алдын алуға болады. Қолда бар шетелдік тәжірибе бұл міндетті шешу үшін түрлі алдын алу шараларын қолдану қажеттігін куәландырады. Бұл жағдайда алдын алу шараларын құқық бұзушылықты тудыратын себептерді және оларды жасауға ықпал ететін жағдайларды анықтауға және жоюға бағытталған іс-шаралар деп түсіну керек. Қазақстан Республикасында ақпараттандыру және байланыс саласындағы құқық бұзушылықтарға қарсы іс-қимыл үшін қолданылатын қандай да бір ерекше әдістер жоқ. Сол әдістер бүкіл әлемде қолданылады.

Әлемде киберқылмыспен күресте әртүрлі шаралар, соның ішінде құқықтық, ұйымдастырушылық және техникалық әдістер қолданылады. Құқық бұзушылықтың алдын алудың құқықтық шараларына ең алдымен заңнама нормалары — құқық бұзушылықтар үшін жауапкершілікті белгілейтін нормалар, қылмыстық және өзге де заңнаманы жетілдіру, осы салада халықаралық шарттар жасасу және орындау жатады [5].

Қазақстан Республикасында ақпараттандыру және байланыс саласындағы қылмыстық құқық бұзушылықтардың алдын алуға бағытталған бірқатар заңдар қабылданды. Алдын алу мәселелері "Құқық бұзушылықтардың профилактикасы туралы" 2010 жылғы 29 сәуірдегі № 271-IV Қазақстан Республикасының Заңында көрсетілген, ол мемлекеттік органдар, жергілікті өзін-өзі басқару органдары, ұйымдар мен Қазақстан Республикасы азаматтарының құқық бұзушылықтардың профилактикасы жөніндегі қызметінің негізгі және жалпы құқықтық, экономикалық, әлеуметтік және ұйымдастырушылық негіздерін айқындайды [6].

Сондай-ақ арнайы заңдарды атап өтеміз: ақпараттандыру объектілерін құру, дамыту және пайдалану кезінде мемлекеттік органдар, жеке және заңды тұлғалар арасында Қазақстан Республикасының аумағында туындайтын ақпараттандыру саласындағы қоғамдық қатынастарды реттейтін "Ақпараттандыру туралы" 2015 жылғы 24 қарашадағы № 418-V Қазақстан Республикасының Заңы; 2004 жылғы 5 шілдедегі Қазақстан Республикасының Заңы. № 567" Байланыс туралы" Қазақстан Республикасының аумағында байланыс саласындағы қызметтің құқықтық негіздерін белгілейтін, мемлекеттік органдардың осы қызметті реттеу жөніндегі өкілеттіктерін, байланыс қызметтерін көрсететін немесе пайдаланатын жеке және заңды тұлғалардың құқықтары мен міндеттерін айқындайтын. Бұдан басқа, ақпараттандыру және байланыс саласындағы ақпараттық қауіпсіздік мәселелері Қазақстан Республикасының 1999 жылғы 15 наурыздағы № 349-I "Мемлекеттік құпиялар туралы", 2013 жылғы 21 мамырдағы № 94-V "Дербес деректер және оларды қорғау туралы", 2003 жылғы 7 қаңтардағы № 370-II "электрондық құжат және электрондық цифрлық қолтаңба туралы" заңдарында қамтылған.

Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 5 шілдедегі № 235-V Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексінде сондай-ақ 5 баптан тұратын "Ақпараттандыру және байланыс саласындағы әкімшілік құқық бұзушылық" деп аталатын 31-тарауы бар. Сонымен қатар, кейбір құқықтық шаралармен алдын алу қызметінің тиісті нәтижелеріне қол жеткізу мүмкін емес.

Ақпараттың цифрлық нысанға жылдам көшуі жағдайында ақпараттық технологиялар әлемінде жұмыс қауіпсіздігі ережелерінің белгілі бір жиынтығын сақтау өте маңызды.

Қазіргі уақытта ақпараттандыру және байланыс саласындағы құқық бұзушылықтарға қарсы іс-қимылдың идеалды жан-жақты жүйесі жоқ. Қарастырылып отырған мәселеге кешенді көзқарас және әртүрлі құқықтық, ұйымдастырушылық және техникалық қарсы іс-қимыл шараларының үйлесуі жеке адамға, қоғамға және мемлекетке қатысты әлеуметтік қауіпті әрекеттерді азайтуға мүмкіндік береді [7].

Біздің қоғам дамуының қазіргі кезеңінде қарастырылып отырған салада жасалған қылмыстар мен құқық бұзушылықтар проблемасы дамыған елдерге қарағанда әлі де маңызды емес.

Мемлекетте жаңа ақпараттық технологиялар нарығын игеру, халықаралық компьютерлік желілерге интеграциялау, мемлекеттік органдар мен ұйымдарды компьютерлік жабдықтау және интеграциялау мәселелерін шешу процесі жүріп жатыр, отандық заманауи ақпараттық технологияларды құруға мамандандырылған қызметкерлердің кадрлық әлеуеті төмен болып қала береді. Алайда, бұл факторлар, біздің ойымызша, уақытша болып табылады. Қазақстан Республикасының әлемдік ақпараттық кеңістікке интеграциялануының ұлғайып келе жатқан қарқыны, нарықты қолжетімді ақпараттық технологиялар құралдарымен толтыру және оларды азаматтардың күнделікті өміріне енгізу, Қаралып отырған салада қылмыстық құқық

бұзушылықтар жасаудың жекелеген фактілерін анықтау таяу болашақта бұл проблеманың өткір болуы мүмкін екенін айғақтайды.

Сондықтан ақпараттандыру және байланыс саласындағы қылмыстар мен құқық бұзушылықтардың алдын алу шараларының тиімділігін жетілдіру мәселелері өзекті болып табылады, қылмыстық қызметтің теріс салдарын бейтараптандыруға және барынша азайтуға, осындай қауіптердің туындауының алдын алуға жәрдемдесуге арналған.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі Қазақстан Республикасының Кодексі 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ.
2. «Ақпараттандыру туралы» Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 24 қарашадағы № 418-V Заңы (2021.02.01. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
3. «Байланыс туралы» Қазақстан Республикасының 2004 жылғы 5 шілдедегі № 567-II Заңы (2020.02.07. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
4. Лоскутов И.Ю. Преступления в сфере информационных технологий в проекте новой редакции Уголовного кодекса Республики Казахстан// Международно-практическая конференция «Актуальные вопросы развития уголовного законодательства в рамках разработки нового уголовного кодекса РК» (Алматы, 20 сентября 2012 года). – с51 по 54 с.
5. Чекунов И. Г. Компьютерная преступность: законодательная и правоприменительная проблемы компьютерного мошенничества//Российский следователь. – 2015-№17–с 30 по 32 с.
6. «Құқық бұзушылық профилактикасы туралы» Қазақстан Республикасының 2010 жылғы 29 сәуірдегі № 271-IV Заңы (2020.19.12. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
7. Евдокимов К. Н. Актуальные вопросы уголовно-правовой квалификации преступлений в сфере компьютерной информации//Российский следователь. – 2015-№10–с 26 по 28 с.

UDC 340.141(574)

AXIOLOGICAL ASPECTS OF LAW

Isengalieva Zh., Shyntaeva F.E.
University «Miras», Shymkent, Kazakhstan

Құқық - ежелден бері дамып келе жатқан әлеуметтік институт. Мақалада философиялық білім тұрғысынан құқық институты қарастырылады.

Право - это социальный институт, развивающийся с давних времен. В статье рассматривается институт права в контексте философского знания.

One of the priorities of the modern policy of independent Kazakhstan is the role of the national idea. The national idea is based on the traditional foundations of a nomadic way of life, however, the traditions of the Kazakh society have modernized under the influence of the requirements of the time. In modern conditions, the revival and preservation of national culture is the key to preserving the national code as the main priority of the Third Modernization.

For several decades now, the problem of the revival of national culture has not been quenched in scientific literature. Numerous studies regarding the history and culture of Kazakh statehood still do not fade away. Every year the field for the

activities of social scientists, sociologists, psychologists, culturologists, in a word, all those who work in the field of reviving the Kazakh national idea, is growing.

Kazakh law, in its own way, reflects the depth, breadth of worldview, worldview, worldview of a nomadic society. The base, which is present in the Steppe law, is directly related to culture, language, custom and traditions, national psychology and the national character of the people.

The steppe law has a philosophical and philosophical and ethical interpretation, because based on customs, traditions handed down from generation to generation, in addition, it is associated with a natural human right to life. The ideologists of the historical school of law that existed in Germany (XVIII - XIX centuries) Gustav Hugo and Carl Savigny devoted a lot of research to "customary law"

... Customary law, grows from the bowels of the "national spirit", the depths of "popular consciousness." Thus, law from the point of view of representatives of the historical school is a product of the national spirit ... [1]. The national mentality of the Kazakhs, taken in its historical context, undoubtedly included and includes the traditional legal consciousness. It is impossible to abandon this consciousness. The world is changing, times are changing, fashion. Accordingly, the criteria for evaluating social phenomena are changing. And the preservation of a positive traditional legal consciousness is an element of cultural heritage. "The right grows with the growth of the people and gains strength along with the strength of the people, and finally dies when the nation loses its individuality" [2].

Savigny wrote: "Law exists in the general popular spirit and, therefore, in the common will, which is so much the will of each individual individual. But the individual, by virtue of his freedom, can do what he thinks and what he wants.

The right is determined, first of all, by the special character of the nation, its "national spirit". In each nation, Savigny pointed out, certain traditions and customs are developing, which, thanks to their continuous operation, become legal norms. Only through a thorough study of these traditions and customs can one find the true content of law.

In Kazakhstan, it was customs that regulated hereditary, family-marriage relations, the interdependence of people, their safety, military conflicts, and territorial disputes. Nevertheless, they acquire legal coloring with the advent of the Biysk court and the presence of collections of codes, moreover, they were stable, recognized, and they were referred to in resolving disputes. It was the Biysk court of the emerging Kazakh statehood that gave the customs a legal character, turning customs into one of the forms of law - legal custom, and the totality of legal customs - into customary law.

As already mentioned, the common law of the Kazakhs is an integral part of the legal history of the peoples of the world. Features of the development of customary legal norms of both Kazakhs and other nations once again confirm the effect of general laws in the historical development of peoples, the specificity of their social institutions.

In Kazakh society for a long time, mainly the rules of customary law, which were due to economic and social reasons, were in effect. Many public relations were regulated through customary law. Centuries-old customs, traditions, Kazakh people existed as moral rights and duties.

Customary law was heterogeneous in composition. It included norms and institutions of various nature that were not strictly separated from each other, functioning, they were intricately intertwined, interacted, and influenced each other. In customary law, it is very difficult to distinguish between late norms and ancient ones. It is almost impossible to establish the exact time of the appearance of certain legal customs.

An important moment in the history of Kazakh law is the activities of Khan Tauke. And the adoption of "Jet - Zharga." In addition to Tauke's code, other regulatory sources are also known. These are the "Establishments of Kassym Khan" and the "Establishments of Yesim Khan".

According to modern concepts, legal norms are rules of conduct established by the state and its competent authorities, and usually legal norms are sanctions authorized by the government of customs.

Simply put, based on the foregoing, the question boils down to the following: a legal norm - established by the state, is classified as a written rule, that is, the rules of conduct established by the competent authorities are the essence of positive law, so is it possible to assert with complete certainty that law in the territory medieval Kazakhstan reached its maximum level at which it could be called positive?

Until recently, the mentioned legal categories were considered from the point of view of jurisprudence. But modern trends completely eradicate well-established stereotypes regarding the subject matter and the subject of research.

In this regard, emerging threads In this regard, the emerging flows of problems in the theory of law require a categorical intervention of philosophy, as if once again, confirming the long-standing traditional dependence of the two "titans" of philosophy and law.

Law as a form of public consciousness is considered as an institution of civilization, which is designed to fix in a normative form spiritual values, achievements accumulated by humanity, spiritual perfection, moral purity and exactingness, worldly wisdom, mercy, etc. - all components that express the quality state of society [3]. The analysis of any phenomenon requires the definition of concepts, as well as understanding the issues associated with it, and the question of the belonging of law to a spiritual culture as a result of the achievements of nomadic civilization remains not fully open. The question is not random; especially since the law itself is part of the national spirit, which reflects all the historical and intellectual potential embedded in it, and I would even say reflect the true spirit of the nation.

List of used literature

1. Tikhonravov Yu.V. Fundamentals of Philosophy of Law. // Manual. Herald, 2003 p.504.
2. Bodenheimer E. Jurisprudence. The Philosophy... p.72.
3. Alekseev S.S. General Theory of Law in 2 v. // M.; NORMA Publishing House, 2007. p.58.

PUBLIC AGREEMENT IN CIVIL LAW OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN: PROBLEMS OF THEORY AND PRACTICE

Rakhmetova G.R.
University «Miras», Shymkent, Kazakhstan

Бұл мақалада Қазақстан Республикасындағы қоғамдық келісімшарт, сонымен қатар азаматтық құқық институтының сапасы талданады. Жария келісім-шарттар азаматтық заңнамада кең таралған шарттар болып табылады және тауарлар мен қызметтерді тұтынушылардың құқықтарын қорғауға қызмет етеді. Мақалада жария шарттардың жекелеген түрлері талданады, осы типтегі шарттар жасасудың салдары және олардың азаматтық-құқықтық саладағы басқа шарттардан айырмашылығы келтірілген.

В данной статье анализируется публичный договор в Республике Казахстан, а также качестве института гражданского права. Публичные договоры являются наиболее распространённым видом договоров в гражданском праве и служат для защиты прав потребителей товаров и услуг. В статье анализируются отдельные виды публичных договоров, приводятся последствия заключения договоров данного вида и их отличия от других договоров в гражданско-правовой сфере.

Civil law is one of the fundamental branches of the legal system of any civilized state. In modern conditions, the role of civil law is significantly increasing, the scope of its action is expanding, the complexity of the social relations regulated by it is increasing. Based on the focus of the dissertation topic, the key object of research is a civil contract, contractual obligations in general. As noted by the famous Russian scientist Professor S.A. Khokhlov, "... in essence, the law of obligations is a set of rules aimed at protecting the creditor and establishing legal means of obtaining what is due to him under the contract ..." [1].

In accordance with the laws of formal logic, before talking about freedom of contract as a principle of civil law, let us briefly consider the concept of a civil contract and some general provisions about it. Most of the legal relationship arises on the basis of a contract (contractual obligations) and is governed by contracts, but within the framework of existing laws and other legal acts. The contract is the main form of free consolidation in practice of dispositive methods of legal regulation in society. The concept of a civil law contract should be logically linked to the system of concepts of the general theory of law. It should be borne in mind that a civil contract is an institution of the general part of civil law and at the same time an institution of the general part of the law of obligations.

Researchers in the field of the theory of contract law more than twenty years ago noted that there is no generalized legal "concept of a contract suitable for all branches of law" [2].

In this regard, justified claims are made against specialists in the general theory of law, in particular, for the lack of a universal concept of a contract until now. A. B. Vengerov, based on the general theory of law, believes that a contract can be concluded by subjects of law who are equal in their possibilities on the will. "As a

rule, the content of the agreement contains equivalent relations (at least from the point of view of the parties to the agreements). Finally, the contract is the result, the result of the voluntary consent of its participants. Any deviations from these conditions are unacceptable, turn the contract to one degree or another into something insignificant, invalid" [3].

Yu.A. Tikhomirov identifies the following features of any agreement: free expression of will; equality of the parties as partners; agreement of the parties on all material aspects of the contract; equivalent character; mutual responsibility of the parties for non-fulfillment or improper fulfillment of the obligations assumed; legislative support of contracts, giving them legal force [4].

Theoretical studies on the civil contract are more extensive. Among modern works on the contract in civil law, in the first place, in our opinion, it should be noted the multivolume edition of professors M.I. Braginsky and V.V. Vitryansky "Contract Law", which is now a "reference book" of both practicing lawyers and research scientists. In Kazakhstani science, a lot of works are devoted to contract law, among them we note a lot of scientific works by Suleimenov M.K., as well as articles by Didenko A.G. "The concept and types of contracts", "The role of the contract in socio-economic transformations"

A civil law contract is traditionally recognized as a legal structure designed to most effectively, that is, quickly, flexibly regulate civil legal relations and, accordingly, is the most important form of consolidating the facts of the coordinated movement of objects of civil legal relations from one legal and equal subjects to other subjects. Such movement (alienation and appropriation of goods) is referred to in civil law as civil circulation. At the same time, free and agreed expression of will is the essence of contractual relations. In the absence of coordination of the will of two or more subjects, there can be no talk of contractual legal relations. In most cases, the terms of contracts are freely formed by the parties themselves and reflect the balance of their private interests, taking into account a specific private interest in a specific economic situation [4].

As noted by the scientists, "ignoring and not noticing the main problems of modern legal life and science, domestic legal science is doomed to remain on the periphery, playing its usual role of "eternally catching up" follower. Every person and every society (community) has a choice ... Now we have a choice: to be in the thick of events and determine their development, or to observe from the outside and follow the events" [5].

1. The opinion is substantiated that at the stage of implementation of the law, both the normative principles enshrined in the norms of law and the principles-ideas "derived from the norms of law" of the stage of implementation of the law should apply both the normative principles enshrined in the norms of law and the principles of ideology and n ", since the principles are established not as a result of the subjective discretion of the legislator, but as objective laws, as objectively inherent qualities of the law, they are the "spirit" of law. On this basis, the principles of good faith, rationality and justice are proposed, placed by the legislator in Article 8 Of the Civil Code of the Republic of Kazakhstan, to transfer to article 2 of the Civil

Code of the Republic of Kazakhstan, because according to the author, they also express the "spirit", the basic principles of civil law.

2. It is substantiated that the normative principle of freedom of contract, like the rest of the basic principles, is new for domestic civil legislation as normative and thus is mandatory for law enforcers who still recognize only the letter, but not the spirit of the law. The concept of freedom of contract is inextricably linked with the philosophical understanding of freedom, which cannot be unlimited. The practical implementation of the entire set of the considered basic principles, in the author's opinion, will allow achieving social justice, which is the goal of legal regulation in a legal state as the good of everyone. Moreover, the methods of civil law regulation in their totality are also aimed at implementing the principle of freedom of contract.

Having considered the questions about the limitations of the principle of freedom of contract and the ratio of public and private principles in the regulation of private legal relations, the author believes that most of the currently available publications on this topic do not mention the purpose of public interference in private legal relations and the criteria for the degree of state interference. The study of this issue revealed that in legal science, mainly the problems of the dualism of law and the criteria for dividing it into private and public are analyzed, and the second half of the problem posed by us - finding, determining the goal and criteria of the degree of interference of public law in the branch of private law are considered in domestic literature extremely rare and, moreover, very timidly. One gets the impression that scientists are doing research for the sake of research - is the division of law necessary; if so, then that in this case take over the division of criteria, and - all this stop. It seems to us that not only for the purposes of this work, but also for legal science as a whole, subject to the unconditional recognition of the need to distinguish between public and private law, it is more important to find criteria that will help determine the purpose and degree of state interference in private legal relations.

I came to the conclusion that the goal and criterion of the degree of limitation of the principle of freedom of contract is the achievement of social justice in society, called by some domestic researchers "achieving a balance of interests", and in foreign legislation - general welfare. Based on the general premise that freedom of contract is a general condition of civil turnover, and the limitation of this principle is an exception to this general rule, the author argues that a public contract is an exception to the general principle of freedom of contract, but at different stages of a contract referred to as public, freedom the contract may be limited. However, despite the exceptional nature of the public contract, the scope of its action is quite wide, covering a wide range of contractual relations.

Conclusion

Since in Kazakhstan the institution of a public contract as an evaluation category has not yet received due scientific consideration, we believe that it is necessary and timely to issue a normative resolution of the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan on judicial practice in the application of legislation on public contracts, which will undoubtedly contribute to a uniform understanding of law and law enforcement, as well as a higher degree of legal the security of all

participants in such legal relations. Out of the scope of the study were such contractual legal relations that have signs of a public contract, such as cultural and educational services of theaters, museums, libraries, entertainment services, catering services, gas station services, stock exchange; many contractual legal relationships in the field of natural monopoly, in particular, for the transportation of oil through main pipelines, contracts for the transportation and storage of natural gas, services in the field of main railway networks, in the field of access roads, and in the field of air navigation, in the field of ports and airports, etc. etc. With regret, we have to state the insufficient volume of scientific research in domestic jurisprudence on the freedom of contract and public contract, although all the prerequisites for scientific research exist, in particular, the novelty of the legal institution, particular relevance in connection with its massive use in everyday life, etc. If law, as an objective reflection of economic and other social phenomena, breaks away in its state from objective reality, it begins to hinder the further development of society. Therefore, we hope that the issues identified by us and remaining outside the scope of the study will be further developed in the science of Kazakhstan civil law [5]. Legislation of any branch of law, and in particular civil legislation, which in modern conditions is inherent in the property of dynamism, should reflect the constant development of its subject, fix the transition to a higher level, which determines our proposals for improving legislation.

List of used literature

1. Civil Code of the Russian Federation. Part two: Text, comments, alphabetical-subject index. / Ed. O. M. Kozyr, A.L. Makovsky. S.A. Khokhlova. - M., 2016. - S. 236-237 ..
2. Mozolin V.P., Farnsworth E.A. Contract law of the USA and the USSR. - M., 1988. - S. 195 although the contract is one of the central concepts in law. Pashukanis E.B. General theory of law and Marxism. / Selected works on the general theory of law and state. - M.: Nauka, 2010. - S. 113
3. Vengerov A.B. Theory of State and Law. - P.312.
4. Tikhomirov Yu.A. Public law. - P.147 Agreeing with V. Ivanov, we note one more sign - the obligation for the parties to develop the terms of the contract themselves, known since the time of Roman law. Ivanov V.V. General doctrine of the contract. - M., 2016. - p.85
5. Didenko A.G. The concept and types of contracts. //Civil law. A common part. Lecture course. - Almaty: Nurpress, 2016.-C.656-670;

ҚОҒАМДЫҚ (ӘЛЕУМЕТТІК) ҒЫЛЫМДАРЫ

ОБЩЕСТВЕННЫЕ (СОЦИАЛЬНЫЕ) НАУКИ

1	Абдрасилова Г. З., Жуматаева Ж.А. САЯСАТ ФИЛОСОФИЯСЫНДАҒЫ «АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМ» ФЕНОМЕНІ.....	3
2	Абдуллаев А. Х. ОРГАНИЗАЦИЯ И ТАКТИЧЕСКАЯ, ПРАВОВАЯ ОСНОВЫ И ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ ПО ПРЕДУПРЕЖДЕНИЮ ПРЕСТУПНОСТИ.....	9
3	Абдухаймов Е.Ф. ҚАЗАҚСТАННЫҢ ТАЯУ ШЫҒЫС ЕЛДЕРІМЕН ДИПЛОМАТИЯСЫНЫҢ ТАРИХЫ.....	13
4	Абылова К.А. АЗАМАТТЫҚ ҚҰҚЫҚТАРДЫ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ ЖӘНЕ АЗАМАТТЫҚ -ҚҰҚЫҚТЫҚ МІНДЕТТЕМЕЛЕРДІ ОРЫНДАУ ТҰЖЫРЫМДАМАСЫ МЕН ӘДІСТЕРІ.....	18
5	Айдарбекова Г.С. ДУХОВНОЕ НАСЛЕДИЕ ВЕЛИКОГО АБАЯ.....	21
6	Айдарбекова Г.С., Нурмаханова Г.К. РАЗВИТИЕ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ В ГОДЫ НЕЗАВИСИМОСТИ.....	25
7	Айменова А. Т. ПЕНИТЕНЦИАРНАЯ ПРЕСТУПНОСТЬ КАК ОБЪЕКТ САМОСТОЯТЕЛЬНОГО КРИМИНОЛОГИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ.....	30
8	Айтеке К.А. АЗАМАТТЫҚ СОТ ІСІН ЖҮРГІЗУДЕГІ АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМ ИНСТИТУТТАРЫН ДАМУДЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ ӨЗАРА ӘРЕКЕТТЕСУІ.....	33
9	Алдыш С.Қ., Әбдірахманова А.Қ., Тұрар А.Е., Жаналиева А.Ж. СУБЪЕКТИВТІ ҚҰҚЫҚТЫҢ ТҮСІНІГІ ЖӘНЕ НЕГІЗГІ БЕЛГІЛЕРІ.....	41
10	Алибаева Г. А. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА СУ РЕСУРСТАРЫН ПАЙДАЛАНУДЫ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ.....	45
11	Алтаева М.О., Узденова И.Д. ҚАЗАҚСТАННЫҢ АЗАМАТТЫҚ СОТ ӨНДІРІСІНДЕГІ ТАТУЛАСТЫРУ РӘСІМДЕРІНІҢ ТҮСІНІГІ МЕН ТҮРЛЕРІ.....	48
12	Амирханов А. Б. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА АТҚАРУШЫЛЫҚ ІС ЖҮРГІЗУДІ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ.....	56
13	Арапбай Б.Т., Эркинов А.Б. Ережепбай А.Е., Жаналиева А.Ж. ҚЫЛМЫСҚА ҚАТЫСУШЫЛЫҚ НЫСАННЫҢ ТҮСІНІГІ ЖӘНЕ ТОПТАСТЫРЫЛУЫ.....	60
14	Ауезов А.А., Кенжебеков Н.Б., Мәди Н.Т., Жаналиева А.Ж. ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҚЫЛМЫСҚА ҚАРСЫ ІС-ҚИМЫЛДЫҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖӘНЕ КРИМИНОЛОГИЯЛЫҚ ШАРАЛАРЫ.....	64
15	Ахметов С. Б. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ЕҢБЕКТІ ҚОРҒАУ САЛАСЫНДАҒЫ МЕМЛЕКЕТТІК САЯСАТТЫҢ НЕГІЗГІ БАҒЫТТАРЫ.....	68

16	Ахмиров И. Л. АНАЛИЗ И НАПРАВЛЕНИЯ УЛУЧШЕНИЯ ИНВЕСТИЦИОННОГО КЛИМАТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН.....	71
17	Аширкулов А.Б., Абдиганиев Ш.А., Тұңғышбек Қ.Б., Жаналиева А.Ж. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ АТОМ ӨНЕРКӘСІБІН ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ МӘСЕЛЕРІ.....	76
18	Аширов Ш.А., Тулентаев М.С. САЯСИ ЖӘНЕ ДІНИ ЖҮЙЕЛЕРДІҢ ӨЗАРА ІС-ҚИМЫЛЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	80
19	Әбдәшім Ж. С. ЗИЯТКЕРЛІК ҚҰҚЫҚТАРДЫ АЗАМАТТЫҚ ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚОРҒАУДЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ ТАБИҒАТЫ МЕН ТӘСІЛДЕРІ.....	84
20	Әбдәшім Н. С. КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВЫЕ МЕХАНИЗМЫ ЗАЩИТЫ ЛИЧНЫХ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА.....	88
21	Әбу Г. Қ. ӘЙЕЛДЕР ҚЫЛМЫСТЫЛЫҒЫНЫҢ ЖАҒДАЙЫ, ҚҰРЫЛЫМЫ ЖӘНЕ ДИНАМИКАСЫ.....	92
22	Әбутәліпов Н.А., Ерсариев Е.А., Құрманғалиұлы Қ., Жаналиева А.Ж. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ЗАҢНАМАСЫ БОЙЫНША РЕНТА ШАРТЫНЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	96
23	Әріп Н. Н. АЗАМАТТЫҚ ІСТЕРДІ СЫРТТАЙ ҚАРАУДАҒЫ НЕГІЗГІ ПРОБЛЕМАЛАР.....	99
24	Баймахан С. Н. ПОНЯТИЕ НЕТРАДИЦИОННЫХ МЕТОДОВ В КРИМИНАЛИСТИКЕ.....	103
25	Баққараев Д. А. ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ СТАНОВЛЕНИЯ И РАЗВИТИЯ НОТАРИАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН.....	109
26	Баскакова А. В. ИСПОЛНИТЕЛЬНОЕ ПРОИЗВОДСТВО В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН: ПРОБЛЕМЫ И ПУТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ.....	113
27	Бейсебаева С.Б. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМ ИНСТИТУТТАРЫНЫҢ ПАНДЕМИЯ КЕЗІНДЕ ДАМУЫ.....	117
28	Глова К.А., Валишера Г.М., Хужакелдиев Б.А., Рахметова Г.Р. УГОЛОВНО-ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ КОМПЬЮТЕРНОЙ ПРЕСТУПНОСТИ.....	124
29	Жаналиева А.Ж. АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМ ИНСТИТУТТАРЫНЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ САНАТ РЕТІНДЕГІ СИПАТТАМАСЫ.....	127
30	Жаналиева А.Ж. КОНСТИТУЦИОНАЛЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ НЕГІЗІНДЕ АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМ ИНСТИТУТТАРЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ.....	132
31	Жаналиева А.Ж. АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМДАҒЫ ЖЕКЕ ТҮЛҒАНЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ БОСТАНДЫҒЫ.....	136
32	Жандарбекова А.К. ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ ҚАЗАҚСТАНДЫҚ МЕМЛЕКЕТ ЖӘНЕ АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМ.....	140

33	Жумадилов А. Б. ПРОБЛЕМНЫЕ АСПЕКТЫ ПОНЯТИЯ СОВРЕМЕННОГО ИНСТИТУТА ПРАВОВОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ.....	143
34	Жуханов Д. С. ПРАВОВАЯ КУЛЬТУРА И ЕЕ РОЛЬ В КУЛЬТУРНОЙ СИСТЕМЕ ОБЩЕСТВА.....	147
35	Имашев Б.Е. ЖАҢА ЖАҒАНДЫҚ ЖАҢҒЫРУДАҒЫ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ АЗАМАТТЫҚ ЗАҢНАМАСЫ БОЙЫНША АВТОРЛЫҚ ҚҰҚЫҚТЫҢ ҚОРҒАЛУЫ.....	151
36	Иристаева Т. З. СУДЕБНЫЙ ПРЕЦЕДЕНТ КАК ОСНОВНОЙ ИСТОЧНИК «АНГЛОСАКСОНСКОГО ПРАВА».....	155
37	Исенғалиева Ж.М. ҚҰҚЫҚТЫҚ МЕМЛЕКЕТ ЖӘНЕ АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМ: АРАҚАТЫНАС АСПЕКТІЛЕРІ.....	159
38	Исламқұлов К. М. СОУЧАСТИЕ И ВРЕМЯ СОВЕРШЕНИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЯ.....	162
39	Кабулов Е.Н. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ МЕДИАЦИЯ: ПРОБЛЕМАЛАРЫ МЕН ДАМУ БОЛАШАҒЫ.....	167
40	Камал Т. А. КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАРДЫҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ ЖАУАПТЫЛЫҒЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	171
41	Каратаева Ф.М., Сатаев А.Т. ҰЛТТЫҚ БІРЕГЕЙЛІК ЖӘНЕ ҰЛТТЫҚ КОД.....	175
42	Каттабек Ә. Б. ШАРТТЫҚ МІНДЕТТЕМЕЛЕРДІ ОРЫНДАУДЫ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ ТУРАЛЫ НОРМАЛАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ПРАКТИКАЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	180
43	Кембаева А. А. ҚЫЛМЫСТЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ ТЫЙЫМ ЗЕРТТЕУ ОБЪЕКТІСІ РЕТІНДЕ....	184
44	Кәрім Ә. А. МИРОВОЕ СОГЛАШЕНИЕ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА ПРИМЕНЕНИЯ НОРМЫ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА.....	188
45	Косанбаев К., Эшов Б.Д. ИСТОРИЯ ИЗУЧЕНИЯ ЭТНОГРАФИИ КАЗАХОВ В НАСЛЕДИИ ИССЛЕДОВАТЕЛЕЙ ДАЛЬНЕГО ЗАРУБЕЖЬЯ.....	194
46	Куватова Ж. М. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА АТҚАРУШЫЛЫҚ ІС ЖҮРГІЗУДІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	199
47	Куттыбаева Ш. Д. НАКАЗАНИЯ, ОГРАНИЧИВАЮЩИЕ ЛИЧНУЮ СВОБОДУ ОСУЖДЕННОГО: УГОЛОВНОЕ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВО И ВОПРОСЫ УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОЙ СИСТЕМЫ.....	203
48	Қожахмет Н. Қ. ҚЫЗМЕТКЕРДІҢ МАТЕРИАЛДЫҚ ЖАУАПКЕРШІЛІГІНІҢ ТУЫНДАУЫ ШАРТТАРЫ.....	207
49	Құлшарова Х.Қ. АҚСАҚАЛДАР КЕҢЕСІНІҢ АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМДАҒЫ РӨЛІ.....	211

50	Құрбанбаева С.А. АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМ ТҮСІНІГІ, ОНЫҢ ҚҰРЫЛЫМЫ МЕН ҚЫЗМЕТТЕРІ.....	216
51	Құрбанбаева С.А. ҚАЙРАТКЕР ТҰЛҒА ИСА ТОҚТЫБАЕВТЫҢ САЯСИ-ҚОҒАМДЫҚ ЖӘНЕ АҒАРТУШЫЛЫҚ ҚЫЗМЕТІ.....	220
52	Марин О. А. СОТ ТӨРЕЛІГІНІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МЕМЛЕКЕТТІҢ ТАЛАПТАРЫНА СӘЙКЕС ПРИНЦИПТЕРІ.....	228
53	Медеу Ғ. Н. ЖЕР ҚОЙНАУЫН ПАЙДАЛАНУ ЗАҢНАМАСЫН БҮЗҒАНЫ ҮШІН АЗАМАТТЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖАУАПКЕРШІЛІК.....	232
54	Мейрбеков О. Е. ПРАВОВОЕ ФОРМИРОВАНИЕ НОТАРИАТА: ПРАКТИКА И ПРОБЛЕМЫ.....	237
55	Мейркулова Ғ.Д. ҚАЗІРГІ ҚОҒАМДАҒЫ ЖАСТАРДЫҢ САНАСЫНА ЭКСТЕРЕНИСТИК БАҒЫТТАҒЫ ИДЕОЛОГИЯНЫҢ СІҢУІНЕ ЖОЛ БЕРМЕУ БАРЫСЫ.....	241
56	Мәді Б. Н. ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ПРЕДСТАВИТЕЛЬСТВА В СУДАХ: ОТЛИЧИТЕЛЬНАЯ ЧЕРТА.....	245
57	Минеев-Ли В.Е., Шаповалова Ю.Ю., Коллегов А.К. СИМВОЛИКА ЦВЕТА В РУССКОЙ, АНГЛИЙСКОЙ И КИТАЙСКОЙ КУЛЬТУРЕ.....	248
58	Мұсағали А. Б. ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ҰЙЫМДАСҚАН ҚЫЛМЫСТЫҢ ТҮРЛЕРІ..	253
59	Озенбаева А.Т. ҚҰҚЫҚТЫҚ МЕМЛЕКЕТ ЖӘНЕ АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМ ТҰЖЫРЫМДАМАСЫНЫҢ ДАМУ ТАРИХЫ.....	257
60	Онгарбаева А. Б. ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ПИСЬМЕННОГО ДОКАЗАТЕЛЬСТВА В ГРАЖДАНСКОМ ПРОЦЕССЕ И ЕГО КЛАССИФИКАЦИЯ.....	263
61	Оразымбетова З.Ш. ҚАЗАҚСТАН ТӘУЕЛСІЗДІК ЖОЛЫНДА.....	268
62	Оралхан Б. О. МЕНШІК ҚҰҚЫҒЫН ЖӘНЕ ӨЗГЕ ДЕ ЗАТТЫҚ ҚҰҚЫҚТАРДЫ ҚОРҒАУДЫ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ.....	272
63	Османов Я. А. СОВРЕМЕННЫЕ МОДЕЛИ ОРГАНИЗАЦИИ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ: ПРОБЛЕМЫ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ.....	276
64	Оспанов Э. С. ЗАЩИТА ПРАВ ПОТРЕБИТЕЛЕЙ НА НАДЛЕЖАЩЕЕ КАЧЕСТВО ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УСЛУГ В СФЕРЕ ВЫСШЕГО ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ДОГОВОРНЫХ ОТНОШЕНИЯХ.....	280
65	Өзбекбай Ө. К. ҚЫЛМЫСТЫҚ МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚТЫҢ ОБЪЕКТИВТІ БЕЛГІЛЕРІН СИПАТТАЙТЫН ЖАЗАНЫ АУЫРЛАТАТЫН МӘН-ЖАЙЛАР.....	285
66	Рахматулла А. ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ИМУЩЕСТВЕННЫХ ОТНОШЕНИЙ СУПРУГОВ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН.....	289

67	Рахметолла Н. М. ТЕРРОРИЗМГЕ БАЙЛАНЫСТЫ ҚЫЛМЫСТАРДЫ САРАЛАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ ЖӘНЕ ОЛАРДЫ БАЙЛАНЫСТЫ ҚҰРАМДАРДАН АЖЫРАТУ.....	293
68	Рашидова С. А. КӨМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАРДЫҢ ҚЫЛМЫСТЫЛЫҒЫМЕН КҮРЕСУ САЯСАТЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІГІ МЕН ЮВЕНАЛДЫ ЖҮЙЕНІ ҚОЛДАНУДЫҢ МАҢЫЗЫ (ҚЫЛМЫСТЫҚ ІС-ЖҮРГІЗУ ТӘСІЛДЕРІ).....	297
69	Рүстенбек А. Б. ҚЫЛМЫСТЫҚ ПРОЦЕСТІҢ СОТҚА ДЕЙІНГІ САТЫЛАРЫНДА ТЕРГЕУ ҚАТЕЛЕРІН АНЫҚТАУ, ЖОЮ ЖӘНЕ АЛДЫН АЛУ.....	301
70	Сабден Н. Ж. АДАМҒА ҚАРСЫ ЗОРЛЫҚ-ЗОМБЫЛЫҚ ҚЫЛМЫСТАРЫ РЕТІНДЕ ҰРЫП-СОҒУ МЕН АЗАПТАУДЫҢ ТҰЖЫРЫМДАМАСЫ МЕН БЕЛГІЛЕРІНЕ ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ КӨЗҚАРАС.....	305
71	Сайлаубай Р. Б. ПАТОЛОГИИ СОВРЕМЕННОГО ПРАВА.....	309
72	Серик Г., Имашев Б.Е. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМ ФЕНОМЕНІ:ДАМУ ТЕНДЕНЦИЯСЫ ЖӘНЕ ЖЕТІЛДІРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	313
73	Солтыбай Д. О. СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ КҮРЕС САЛАСЫНДАҒЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚЫЛМЫСТЫҚ ЗАҢНАМА.....	318
74	Султанова В.И. ДУХОВНОЕ ВОЗРОЖДЕНИЕ КАЗАХСТАНА.....	322
75	Татимова М. Н. НАСИЛЬСТВЕННЫЕ ПРЕСТУПЛЕНИЯ СЕКСУАЛЬНОГО ХАРАКТЕРА, СОВЕРШАЕМЫЕ В ОТНОШЕНИИ МАЛОЛЕТНИХ И НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ: ОТВЕТСТВЕННОСТЬ И ПРЕДУПРЕЖДЕНИЕ.....	324
76	Турашова Д. З. СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ ҚҰҚЫҚТЫҚ САНА ТҰЛҒАНЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ БАСТЫ ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ.....	329
77	Турмаханов М.Б., Озенбаева А.Т. ДЕНСАУЛЫҚҚА ҚАСАҚАНА ЗИЯН КЕЛТІРУДІҢ ОБЪЕКТІСІ.....	332
78	Усенбаева У. С. СУДЬЯНЫҢ КӘСІБИ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘДЕНИЕТІ.....	337
79	Утаров К.А., Сартаева Ш.Ш. ПРОБЛЕМА ЦИФРОВИЗАЦИИ УГОЛОВНО-ПРАВОВОЙ ПОЛИТИКИ....	341
80	Шадияр А. М. КОМПЬЮТЕРЛІК ҚЫЛМЫСТАРДЫ ЖАСАУ ТӘСІЛДЕРІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	349
81	Шинтаева Ф.Е. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ САҚТАНДЫРУ НАРЫҒЫ.....	353
82	Ыдырыс А. Б. АҚПАРАТТАНДЫРУ ЖӘНЕ БАЙЛАНЫС САЛАСЫНДАҒЫ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАРДЫҢ ПРОФИЛАКТИКАСЫ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	358
83	Isengalieva Zh., Shyntaeva F.E. AXIOLOGICAL ASPECTS OF LAW.....	362
84	Rakhmetova G.R. PUBLIC AGREEMENT IN CIVIL LAW OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN: PROBLEMS OF THEORY AND PRACTICE.....	365

«ЖОҒАРЫ МЕКТЕПТЕРДІҢ ҒЫЛЫМЫ 2021»

*атты халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының
МАТЕРИАЛДАРЫ*

МАТЕРИАЛЫ

международной научно-практической конференции

«НАУКА ВЫСШИХ ШКОЛ 2021»

II ТОМ

Оргкомитет не несет ответственности за материалы, не содержащие научной новизны
или оформленные с нарушением грамматики.

Подготовка оригинал-макета: З.А. Есеркепова

Подписано в печать 22.04.2021г. Формат бумаги А4.

Бумага типографская. Тираж 100 экз.

Типография «Әлем». Заказ 2221

г. Шымкент, ул. Иляева, 7

+ 7 702 331 44 37, +7 776 331 44 37

Email: alembaspasy@mail.ru